I KRONIKA 2010 58
časopis za slovensko krajevno zgodovino

RODBINI KALISTER IN GORUP

58
2010

KRONIKA

časopis za slovensko krajevno zgodovino

http://www.odmev.zrc-sazu.si/kronika/

Rodbini Kalister in Gorup

IZDAJA ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE
http://www.ff.uni-lj.si/zzds/index.htm

Urednik/ Editor:
dr. Miha Preinfalk (Ljubljana)

Tehnična urednica/ Technical editor:
mag. Barbara Šterbenc Svetina (Ljubljana)

Uredniški odbor/ Editorial board:
mag. Sonja Anžič-Kemper (Ljubljana), dr. Marjan Drnovšek (Ljubljana),
dr. Aleš Gabrič (Ljubljana), dr. Stane Granda (Ljubljana),
dr. Eva Holz (Ljubljana), dr. Miha Kosi (Ljubljana),
Irena Lačen Benedičič (Jesenice), mag. Vlasta Stavbar (Maribor),
mag. Nadja Terčon (Piran) in dr. Maja Žvanut (Ljubljana)

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.
© Kronika

Redakcija te številke je bila zaključena:
12. januarja 2010

Naslednja številka izide/ Next issue:
junij 2010 / June 2010

Prevodi/ Translations:
Manca Gašperšič, Angelika Hribar – angleščina *(English)*
Marjana Mirković, Nenad Labus – hrvaščina *(Croatian)*
Jadranka Križman – italijanščina *(Italian)*

Lektoriranje/ Language Editors:
Darka Tepina Podgoršek, Sanja Zubčić, Marija Cenda

UDK/ UDC:
Breda Pajsar

Uredništvo in uprava/ Address of the editorial board:
Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU / *Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU*
Novi trg 2, SI–1000 Ljubljana
tel. 01 47 06 200

Letna naročnina/ Annual subscription:
za posameznike/ *Individuals* 20,00 EUR
za upokojence/ *Pensioners* 15,00 EUR
za študente/ *Students* 10,00 EUR
za ustanove/ *Institutions* 26,00 EUR
Cena te številke v prosti prodaji je/ *Single issue:* 10,00 EUR

Izdajatelj/ Publisher:
Zveza zgodovinskih društev Slovenije
Aškerčeva cesta 2
SI–1000 Ljubljana

Transakcijski račun/ Bank Account:
Zveza zgodovinskih društev Slovenije 02010-0012083935

Sofinancirajo/ Financially supported by:
Javna agencija za knjigo RS/ *Slovenian Book Agency*
Alfred Whycombe Gorup, London
NLB d.d., Filiale di Trieste – Podružnica Trst
Občina Postojna
Projekt Slovenska informativna točka Si-T, Reka
Svet slovenske narodne manjšine Mesta Reka
Turizem Kras, d.d.

Računalniški prelom/ Typesetting:
Franc Čuden

Tisk/ Printed by:
Grafika-M s.p.

Naklada/ Print run:
1200 izvodov/ *copies*

Revija Kronika je vključena v podatkovno bazo/ Kronika is indexed in:
Bibliography of the History of Art, Medline; ERIH – European Reference Index for the Humanities

Na naslovni strani/ Front cover: Paja Jovanović: Portret viteza Josipa Gorupa Slavinjskega, 1903. (foto: Tomaž Lauko, 2007; last: Nova kreditna banka Maribor)

Na zadnji strani/ Back cover: Jožef Tominc (?): Portret Janeza Nepomuka Kalistra, okr. 1840. (last: Notranjski muzej Postojna; foto: Vesna Bučić, 2006)

KAZALO

Miha Preinfalk :	Rodbini Kalister in Gorup	5
	The Kalister and Gorup Families – introduction	6
Alfred Whycombe Gorup :	Kalistri in Gorupi, družinska zgodba	7
	Kalister and Gorup, a family story	8
	I Kalister e i Gorup, la storia di una famiglia	8
Janko Boštjančič :	Slavina – rojstni kraj Kalistrove in Gorupove rodbine	9
Andrej Smerdu :	Janez Nepomuk Kalister in Mlinski dvor v Postojni	23
Milan Pahor :	Družina Kalister v Trstu. Podoba Trsta v 19. in v začetku 20. stoletja ter narodni preporod tržaških Slovencev	29
Vesna Bučić :	Janez Nepomuk Kalister in Franc Kalister v Trstu – portret, palača, mavzolej	59
Božidar Premrl :	Cerkev sv. Marjete v Kočah. Oris njene stavbne zgodovine in opreme	73
Nadja Terčon :	Kalister, Gorupi in pomorstvo	87
Angelika Hribar :	Josip Gorup in njegova rodbina	111
Miha Preinfalk :	Plemiški naziv in grb Josipa Gorupa	157
Mario Šušteršič :	Josip Gorup pl. Slavinjski v Trstu	163
Lidija Slana :	Josip Gorup v Ljubljani	175
Irvin Lukežić :	Pisma Josipa Gorupa pl. Slavinjskega dr. Ivanu Hribarju	195
Gojko Zupan :	Josip Gorup in stavbarstvo v Ljubljani	201
Daina Glavočić :	Gradbena dejavnost Josipa Gorupa pl. Slavinjskega na Reki ob koncu 19. stoletja	215
Vesna Bučić :	Odnos Josipa Gorupa pl. Slavinjskega do kulture in umetnosti	229
Damir Globočnik :	Slikar Josip M. Gorup (1898–1926)	249
Marjana Mirković :	Slovenski dom KPD Bazovica – Vila Milana Gorupa, Podpinjol 43, Reka	257
	Obitelji Kalister i Gorup	265
	The Kalister and Gorup families	277
	Le famiglie Kalister e Gorup	291

Rodbini Kalister in Gorup

Slovenska zgodovina pozna le malo podjetnežev in bogatašev, ki bi jih brez zadržkov povezovala s slovenstvom v današnjem pomenu besede. Po eni strani sta bila nekoč podjetnost in bogastvo pridržana višjim slojem, ki bodisi niso izvirali iz slovenskega okolja in smo jim kar preradi prilepili oznako "tujcev" (npr. baron Žiga Zois) ali pa so se sprva slovenski podjetneži z bogatenjem in prehajanjem v višje plasti družbe oprijeli takrat prevladujoče nemške kulture in so hitro izgubili pravico do "slovenstva" (npr. rodbina Oblak, kasnejši baroni Wolkenspergi).

Pa vendar je prav iz vrst preprostega slovenskega kmečkega življa v 19. stoletju izšlo nekaj posameznikov, ki so se s svojo podjetnostjo prebili v sam vrh finančne elite v takratni habsburški monarhiji. Janez Nepomuk Kalister (1806–1864) kot začetnik pravljice o uspehu, ki je začel praktično iz nič, in njegova nečaka in dediča Franc Kalister (1839–1901) ter Josip Gorup (1834–1912), vsi trije po rodu iz male kraške vasice Slavine, so znali prepoznati in izkoristiti gospodarske in družbene potenciale svoje dobe in si s spretnimi finančnimi transakcijami in daljnovidnimi investicijami pridobiti veliko bogastvo – tako veliko, da jih še danes uvrščamo med najbogatejše Slovence vseh časov. Josip Gorup je na podlagi svojih zaslug in bogastva zase in za svojo številno potomstvo dobil celo eno najvišjih možnih priznanj nekdanje monarhije – plemiški stan s predikatom "Slavinjski", ki je spomin na njegov rojstni kraj.

Vendar pa Kalistri in Gorupi svoje veličine niso kazali le s kopičenjem bogastva, temveč tudi in predvsem z njegovim razdajanjem. Zlasti velikodušno so podpirali domačo Slavino ter okoliške kraje v Pivški kotlini, njihova dobrodelnost pa je segla tudi širše. Kot meceni so omogočili ustvarjanje številnim, kasneje mednarodno uveljavljenim umetnikom, z gradbeniško dejavnostjo so spreminjali podobo mest, v katerih so živeli in delovali, torej Trsta, Reke in Ljubljane, podpirali so slovensko šolstvo, časopisje, bančništvo in številne slovenske ustanove in društva. Čeprav so živeli pretežno izven slovenskega ozemlja, je bila njihova podpora usmerjena predvsem v prebujajoče se slovensko narodno gibanje. Vendar je ta podpora velikokrat presegla nacionalne okvire, zaradi česar jih lahko upravičeno štejemo med najpomembnejše osebnosti slovensko-hrvaško-italijanskega prostora nekdanje habsburške monarhije.

Kljub temu pa sta obe imeni, tako Kalister kot Gorup, počasi uhajali iz slovenskega kolektivnega spomina. Najprej so to usodo doživeli Kalistri, katerih delovanje je bilo večinoma usmerjeno v Trst, potem pa tudi Gorupi, čeprav je Josip Gorup v Ljubljano investiral toliko denarja, da je postal njen častni meščan in dobil še svojo ulico, ki je obstajala do preimenovanja leta 1982. Tej pozabi je v prvi vrsti botrovala spremenjena družbena mentaliteta Slovencev po drugi svetovni vojni, ki ni bila naklonjena podjetnežem in bogatašem Kalistrovega in Gorupovega kova, svoje pa je nedvomno prispevalo tudi dejstvo, da so tako Kalistrovi kot večina Gorupovih potomcev ostali izven slovenskega oz. jugoslovanskega prostora, zaradi česar je bilo ohranjanje spomina na njihove znamenite prednike toliko težje oz. pozaba toliko lažja.

Zato je prav, da danes ponovno obudimo spomin na te velike može. Nekaj posameznih prispevkov, ki so osvetlili nekatere vidike življenja in delovanja Kalistrov in Gorupov, je bilo v zadnjem času že napisanih. Pred časom pa se je v Slavini kot kraju, kjer "se je vse začelo", porodila ideja, da se o znamenitih rojakih pripravi zbornik, ki bi jih predstavil bolj celovito in zaokroženo. Vendar je izid t. i. drugega Slavinskega zbornika preprečil splet okoliščin. Da pa delo priznanih strokovnjakov, ki so odkrili marsikaj novega o življenju in delovanju Kalistrov in Gorupov, ne bi bilo zaman, je objavo prispevkov prevzela Kronika in tako je nastala nova tematska številka z naslovom *Rodbini Kalister in Gorup*. Naj bo torej pričujoča številka Kronike poklon tem velikim možem, ki so znali uresničiti svoje sanje in vizije in so s sadovi svojega dela nesebično podpirali tudi prebujajoči se slovenski narod.

Miha Preinfalk
odgovorni urednik Kronike

The Kalister and Gorup Families – introduction

There are only a few businessmen and men of wealth known to Slovenian history that might be unreservedly linked to Slovenehood in the modern sense of the word. Business and wealth were, as a rule, confined to members of higher classes who were not of Slovenian descent but all too eagerly referred to as "foreigners" (e.g. Baron Sigmund Zois) or to businessmen of Slovenian origin who, while gaining wealth and prestige, also started to embrace the prevailing German culture and thus soon lost their right to "Slovenehood" (e.g. the Oblak family, later Barons of Wolkensperg).

Nevertheless, a few enterprising individuals in the 19th century did come from simple Slovenian rural communities and make their way to the very top of the financial elite in the then Habsburg Monarchy. Janez Nepomuk Kalister (1806–1864), the first protagonist of the story of success built from nothing, as well as his nephews and heirs, Franc Kalister (1839–1901) and Josip Gorup (1834–1912), all coming from the small Karst village of Slavina, were able to recognise and take advantage of the economic and social potentials of their day, and accumulate such an immense fortune with skilful financial transactions and far-reaching investments that they are still regarded today as the wealthiest Slovenes of all times. On the basis of merits and wealth he had earned for himself and his numerous posterity, Josip Gorup was awarded one of the highest possible accolades in the former monarchy – noble status with the predicate "von Slavinjski" in memory of his birth place.

The Kalisters and Gorups did certainly not display their wealth only by amassing riches but also – and above all – by sharing it. Although they made particularly generous contributions to their birth village of Slavina and nearby settlements in the Pivka basin, their benevolent efforts reached much further. As patrons, they sponsored many artists who later achieved international prominence; their construction activities changed the image of cities in which they lived and worked, i.e. Trieste, Rijeka and Ljubljana; they supported Slovenian education system, newspapers, banks, as well as many Slovenian institutions and associations. Although they mostly lived outside the Slovenian territory, they importantly contributed to the emerging Slovenian national movement. However, given that their contributions often transcended the national boundaries, they can rightly be included among the most important figures of the Slovenian-Croatian-Italian milieu in the former Habsburg Monarchy.

Nevertheless, both names, Kalister and Gorup, slowly drifted from Slovenian collective memory. The first to fall into oblivion were the Kalisters, whose activities were mostly concentrated on Trieste, and later the Gorups, despite the fact that Josip Gorup had invested such enormous funds in Ljubljana that he became its honourable citizen and obtained a street that bore his name until 1982. This obliviousness stemmed above all from the changed social mentality of the Slovenes after World War II, which was averse to prolific businessmen of Kalister and Gorup's sort, as well as the fact that the Kalisters and most Gorup's descendants remained outside the Slovenian and Yugoslav borders, making it all the more difficult to preserve the memory of their magnificent ancestors – or all the more easy to forget them.

Therefore, the only right thing to do is to rekindle the memory of these great men. A few contributions illuminating some aspects of the lives and work of the Kalisters and Gorups have already been written recently. Moreover, some time ago, an idea emerged in Slavina, the "place where it all began", to compile a collection of papers that would present the famous compatriots in a most comprehensive and complete manner as possible. Regrettably, circumstances prevented the publication of the so-called second Slavina collection of papers. To ensure that the work of the acknowledged scientists who have discovered many new details about the lives and work of the Kalister and Gorup families would not be in vain, the publication of papers was taken over by *Kronika*. Thus, a new thematic issue appeared, entitled *The Kalister and Gorup families*. May, therefore, the current issue of *Kronika* be a tribute to these great men, who were able to make their dreams and visions become reality and used the fruits of their labour selflessly to support the awakening Slovenian nation.

Miha Preinfalk,
managing editor of Kronika

Kalistri in Gorupi, družinska zgodba

O Kalistrovi in Gorupovi družini je bilo že veliko napisanega. Je pa vseeno primerno, da se sto let po smrti Josipa Gorupa v zbirki objavijo vse pomembne zgodbe o teh dveh velikih družinah. Lahko bi rekli, da je hvaljenje drugih primerno takrat, ko menimo, da bi tudi sami lahko počeli stvari, o katerih beremo.

Za začetek bi tudi sam kaj napisal o svojih prednikih, ker menim, da je ob takih priložnostih prav in primerno, da jih počastimo za njihova dobra dejanja. Med njihovimi zaslugami bi spomnil na gradnjo šole v rojstnem kraju in donacijo zemljišča za gradnjo dekliškega liceja v Ljubljani. Darovali so tudi veliko denarja mnogim manjšim skupnostim. Podrobnosti prepuščam drugim avtorjem, ki so se posvetili tem temam v svojih prispevkih. Gotovo si moji predniki zaslužijo naše spoštovanje in pohvalo: bogastvo, ki so ga podedovali, so namreč še dodatno povečali z izgradnjo novih šol in s podpiranjem ustanov, ki so jih s svojo vnemo in podjetnostjo predali novim generacijam.

Veseli me, da so se življenjske zgodbe Kalistrov in Gorupov zaključile dostojanstveno, in prav je, da ste v teh člankih počastili spomin nanje. Priporočam vam, da na velik del svojega življenja, ko ste bili srečni, gledate kot na pridobitev, in če nimate na voljo dovolj časa, se zgledujte pri dobrih delih, ki so jih opravili vaši predniki. Vaše dostojanstvo je edina stvar, ki se ne more postarati. V starosti boste imeli največ zadoščenja, če boste spoštovali sočloveka, ne pa če boste samo kopičili denar.

Želimo torej počastiti ti dve družini in se zahvaliti Janku Boštjančiču, Vesni Bučić, Daini Glavočić, Damirju Globočniku, Angeliki Hribar, Irvinu Lukežiću, Marjani Mirković, Milanu Pahorju, Mihi Preinfalku, Božidarju Premrlu, Lidiji Slana, Andreju Smerduju, Mariju Šušteršiču, Nadji Terčon in Gojku Zupanu.

Alfred Whycombe Gorup
november 2009

Kalister and Gorup, a family story

Much has already been written about the Kalister and Gorup families. It is right however that one hundred years after Josip Gorup's death all the relevant stories about these two great families are published in one complete collection. It can be said that praise of other people is tolerable up to a certain point, the point where you still believe that you can do yourself some of the things that you are reading about.

I shall begin by writing a little about my ancestors since it is only right and proper on such an occasion to pay them the honour of recalling what they did. Among their works there was the building of the primary school in their native village Slavina and the donation of land for the foundation of a lyceum for girls in Ljubljana. There was also the gift of money and endowments to many small communities too numerous to mention. I leave their description to other authors who have written at length about them. My ancestors certainly deserve our praise, for to the inheritance they themselves received they added some of the schools and institutions that not without toil and enterprise they handed down to the present generation.

I have the good fortune that Kalister and Gorup ended their lives with honour and it is right for you to honour them as these articles have done. I would like to ask you to count as a gain the greater part of your lives in which you have been happy and if what remains is not long then remember the good deeds of those who came before you. Your sense of honour is the only thing that does not grow old and the last pleasure when you are worn out with age is not making money but the respect of your fellow men.

We honour these families with thanks to: Janko Boštjančič, Vesna Bučić, Daina Glavočić, Damir Globočnik, Angelika Hribar, Irvin Lukežić, Marjana Mirković, Milan Pahor, Miha Preinfalk, Božidar Premrl, Lidija Slana, Andrej Smerdu, Mario Šušteršič, Nadja Terčon and Gojko Zupan.

Alfred Whycombe Gorup
November 2009

I Kalister e i Gorup, la storia di una famiglia

Della famiglia dei Kalister e dei Gorup molto è stato già scritto. E' comunque giusto che a cent'anni dalla morte di Josip Gorup vengano raccolte in una pubblicazione tutte le storie più rilevanti su queste due grandi famiglie. Potremmo dire che è giusto lodare gli altri quando pensiamo che potremmo compiere anche noi le buone azioni di cui leggiamo.

Per cominciare vorrei esprimere qualche riflessione sui miei antenati perché mi sembra che in queste occasioni sia giusto e opportuno ricordare le loro buone azioni. Tra i loro meriti vorrei sottolineare l'apertura di diverse scuole minori e la donazione di terreni per la costruzione di una scuola femminile. Elargirono importanti somme di denaro anche a numerose comunità locali minori. Lascio i dettagli agli altri autori che hanno trattato questi temi nei loro articoli. Sicuramente i miei antenati meritano il nostro rispetto e le nostre lodi: non hanno infatti soltanto ereditato ricchezze, bensì hanno anche costruito scuole e sostenuto varie associazioni ed organizzazioni. Grazie al loro impegno e alla loro imprenditorialità tutto ciò è stato tramandato alle nuove generazioni.

Sono lieto del fatto che l'esistenza dei Kalister e dei Gorup si sia conclusa in modo dignitoso e trovo giusto che in questi articoli abbiate onorato la loro memoria. Vi raccomando di considerare quella gran parte della vostra vita in cui siete stati felici come una conquista, e se non vi rimane più molto tempo, cercate di pensare alle buone azioni che hanno compiuto i vostri antenati. Il vostro onore è l'unica cosa che non può invecchiare. Nella vecchiaia non vi sentirete soddisfatti accumulando denaro, bensì vivendo rispettando il prossimo.

Onoriamo quindi queste due famiglie e ringraziamo Janko Boštjančič, Vesna Bučić, Daina Glavočić, Damir Globočnik, Angelika Hribar, Irvin Lukežić, Marjana Mirković, Milan Pahor, Miha Preinfalk, Božidar Premrl, Lidija Slana, Andrej Smerdu, Mario Šušteršič, Nadja Terčon e Gojko Zupan.

Alfred Whycombe Gorup
novembre 2009

1.01 Izvirni znanstveni članek UDK 929.5Kalister:338(497.4)"18/19"

Prejeto: 30. 11. 2009

Janko Boštjančič
magister znanosti za področje državnih in evropskih študij, Slavina 46, SI–6258 Prestranek
e-pošta: janko.bostjancic@pivka.si

Slavina – rojstni kraj Kalistrove in Gorupove rodbine

IZVLEČEK

Prispevek orisuje Slavino, iz katere so izšli pomembni gospodarstveniki, ki so zaznamovali nacionalno gospodarsko zgodovino v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja. Prispevek posebej obravnava Janeza Nepomuka Kalistra, ki je začetnik velikega gospodarskega vzpona, ter našteva številne donacije, ki so jih Janez Kalister, za njim pa njegovi dediči, namenjali domačim krajem. Posebej je prikazana tudi zgodovina gradnje velikega šolskega poslopja v Slavini, ki predstavlja največji spomenik Kalistrovi in Gorupovi rodbini v rojstni vasi.

KLJUČNE BESEDE
Slavina, Pivka, Janez Nepomuk Kalister, Marija Kalister, Josip Gorup pl. Slavinjski, Franc Kalister, Janez Sajovic, osnovna šola

ABSTRACT

SLAVINA – THE BIRTHPLACE OF THE KALISTER AND GORUP FAMILIES

The paper describes the village of Slavina, the birthplace of prominent economists who marked the national economic history in the second half of the 19th and the early 20th centuries. Central attention is devoted to Janez Nepomuk Kalister, the architect of remarkable economic ascendancy, and to many donations Janez Kalister and later his heirs gave to their local communities. The paper also outlines the history of the construction of the great school building in Slavina, which stands as the greatest monument to the Kalister and Gorup families in their native village.

KEY WORDS
Slavina, Pivka, Janez Nepomuk Kalister, Marija Kalister, Josip Gorup von Slavinjski, Franc Kalister, Janez Sajovic, the school in Slavina

Uvod

Slavina je danes majhna in nepomembna vas, a vendar je slovenskemu narodu, zlasti v 19. stoletju, dala več, kot je bila glede na svojo velikost "dolžna" dati in več, kot je bilo od nje pričakovati. Zlasti slavinski rojaki iz Kalistrove in Gorupove rodbine so ponesli ime te pivške vasi širom po avstrijskem cesarstvu in ga globoko vtisnili v slovensko zgodovinsko zavest. Čeprav jim domači kraji niso mogli potešiti njihovih gospodarskih apetitov, so jim ostali zvesti in postali njihovi veliki dobrotniki. Z velikimi in majhnimi darovi, s podporo javnim investicijam in s pomočjo posameznikom v stiski so tako Janez Kalister kot njegovi nasledniki ljudem in krajem na Pivki darovali nepredstavljivo veliko.

Pivška kotlina

Slavina leži v Pivški kotlini. To je zemljepisno dokaj zaokrožen prostor, ki sega od Šembij in Koritnic na jugu do Strmce in Gorenj na severu ter od Ravbarkomande na vzhodu do Razdrtega na zahodu.[1] Naravne poteze združujejo Pivško kotlino v bolj ali manj enotno, od sosednjih pokrajin ločeno enoto. V enoto so jo izoblikovale predvsem hidrogeografske razmere – skupno porečje reke Pivke. Dno kotline tvorijo plasti eocenskega fliša, okrog pa je kotlina obdana s hribovji iz krednega apnenca. Nadmorska višina Pivške kotline je precejšnja; njeno dno se giblje v višinah od 507 do 580 m nad morjem, kraške planote, ki jo obdajajo pa se dvigajo še 300–600 m višje.

"Pivška kotlina" je poimenovanje, ki se uveljavlja v zadnjem času in izpodriva pokrajinsko ime "Pivka", ki je izpričano že leta 1300. Pivka se kot pokrajinsko ime v starih virih pojavlja v oblikah "super Piuca", "supra Piucham", "super Piutham". V vseh primerih je "super" – torej na Pivki. Valvasor omenja prebivalce Pivke kot "Poyker" oziroma po domače "Piuzchene", ki žive "an der Poykh" (na Pivki).[2] V zadnjem času se namesto tega pokrajinskega imena uveljavljajo variante Pivška kotlina, Pivška dolina ali pa celo Postojnska kotlina ali pa Postojnsko. K opuščanju imena Pivka je privedlo zlasti nesrečno preimenovanje nekdanjega St. Petra na Krasu v Pivko po drugi svetovni vojni, s čimer je postala Pivka poleg imena reke in pokrajine tudi ime naselja.

Če opazujemo značaj Pivške kotline iz družbenogeografskega zornega kota, je to obmejna in prehodna pokrajina. Deželica je bila v zgodovini ujeta med osrednjim, alpskim in primorskim ozemljem.[3] Dno kotline iz plodnega fliša in peščenjaka je že pred tisočletji vabilo k poselitvi, gorski obronki in višine h graditvi utrjenih naselij in obrambnih postojank, lahki dohodi in prehodi pa k premikanju ljudstev, vojaškemu osvajanju in trgovskemu prometu. Pivš-

Slavina iz zraka (foto: Igor Marentič).

1 Fatur, *Ljudje in kraji ob Pivki*, str. 5.

2 Kranjc, O pokrajinskem imenu Pivka, str. 141–142.

3 Perko, *Slovenija. Pokrajine in ljudje*, str. 368.

ka kotlina je bila vedno pomembna prehodna stopnica na poti proti morju ali od morja, saj na dolgi alpski in dinarski črti ni nižjega prehoda iz notranjosti do morja in obratno, kot so Postojnska vrata.[4]

Območje ni bilo gospodarsko nikdar posebej pomembno, saj je bilo polja malo, precejšnja nadmorska višina in ostra klima pa sta zmanjševali pridelek, tako da je hrane za številčno prebivalstvo pogosto zmanjkovalo. Ljudje na Pivki so bili zato vedno primorani si služiti kruh tudi s furmanstvom, trgovanjem ali pa odhajati za občasnim ali stalnim delom v bližnje ali daljne kraje.

Slavina

Tudi okolica Slavine je bila poseljena že v pradavnini. V bližini vasi je odkritih več pomembnih arheoloških najdišč. Gradišče (635 m), ki se dviga nad vasjo, je bilo eno največjih utrjenih naselij ob zahodnem robu Pivške kotline. Začetek poselitve na Gradišču sega morda že v mlajšo bronasto dobo. Zelo verjetno pa je bilo Gradišče poseljeno neprekinjeno vso starejšo in mlajšo železno dobo.[5] Slovanska naselitev se je naslonila na prazgodovinsko kulturno območje. Stara slovanska središča se rada držijo stičnega pasu med flišno in apneno podlago, kjer se pojavlja bogastvo vodnih izvirov in to je značilno tudi za območje vasi Slavina. Slavina je tako bila eno najmočnejših slovanskih poselitvenih jeder na Pivki, kar dokazuje tudi sedež velike pražupnije. Glede na patrocinij in patronat gre za pražupnijo iz poznega 10. stoletja, prvič omenjeno z župnikom ("plebano de Sclavina") v papeški taksaciji tržaške škofije leta 1272. Nad župnijo je imel sprva pravice tržaški škof, leta 1404 pa je bila inkorporirana tržaškemu arhidiakonatu in kanonikatu.[6] Leta 1791 je župnija prišla pod cesarski patronat in je tako pravica nastavljati župnika v Slavini prešla na cesarja.

V slavinsko župnijo je vse do konca 18. stoletja spadal večji del Pivške kotline. Šele leta 1794 je postojnski vikariat postal samostojna župnija, tako da je slavinska župnija v 19. stoletju obsegala slavinsko duhovnijo z vasmi: Slavina, Šelce, Koče, Žeje, Prestranek, Nemška vas; štivansko duhovnijo z vasmi: Matenja vas, Grobišče, Rakitnik; šentpetrsko duhovnijo z vasmi: Št. Peter, Radohova vas, Hrastje, Petelinje, Gradec, Klenik, Trnje in Palčje.[7]

Ob pravno formalni ureditvi lokalne samouprave v habsburški monarhiji s Provizoričnim zakonom leta 1849 je Slavina postala glavna občina, ki je ob štetju prebivalstva leta 1880 obsegala naslednje vasi: Grobišče s 131 prebivalci, Koče s 314 prebivalci, Matenjo vas s 227 prebivalci, Orehek s 350 prebi-

Središče vasi Slavina okoli leta 1825: detajl oltarne slike Marijinega vnebovzetja Matevža Langusa (foto: Janko Boštjančič).

4 Kos, Pivka v srednjem veku, str. 5–10.
5 Horvat, Notranjska na začetku rimske dobe, str. 188.
6 Höfler, *Gradivo za historično topografijo*, str. 169–172.
7 Leta 1828 se je iz šentpetrske izločila trnjska duhovnija, ki je zajemala Trnje, Palčje in del vasi Klenik.

Slavina na karti franciscejskega katastra iz leta 1826 (ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, k.o. Slavina (178), katastrska mapa št. VI in VII).

valci, Prestranek s 93 prebivalci, Rakitnik s 243, Slavino s 454 in Žeje s 107 prebivalci.[8] Število prebivalstva je po vaseh na Pivki strmo rastlo vse do zadnjih desetletij 19. stoletja. Leta 1809 je Slavina tako štela 336 prebivalcev, leta 1821 387 in leta 1869 428. Število prebivalstva je nato še naraščalo, tako da je Slavina leta 1881 štela že 454 prebivalcev, potem pa je število prebivalstva zaradi izseljevanja, najprej v Brazilijo in potem v Severno Ameriko, začelo upadati. Proti koncu 19. stoletja je izseljevanje postalo že resen problem, saj se je na njegovem vrhuncu, samo v letu 1896, iz slavinske župnije izselilo 270 ljudi.[9]

Janez Nepomuk Kalister

Janez Nepomuk Kalister[10] se je rodil 9. maja 1806 v Slavini, pri Milharjevih.[11] Oče je bil Andrej, mati pa Marija, z dekliškim priimkom Ižanc. Še isti dan je bil krščen, zanimivo pa je, da je v krstni knjigi napačno vpisan kot Janez Krstnik, čeprav je povsem logično, da je bil krščen kot Janez Nepomuk, saj je bil rojen teden dni pred godom Janeza Nepomuka (16. maja) in je po tedanji navadi dobil ime po koledarju najbližjega pomembnejšega svetnika, nenazadnje pa je to ime tudi sam uporabljal.[12] Bil je prvorojenec in je imel še štiri brate in dve sestri. Pivške kmetije so majhne in razdrobljene,[13] zato je Milharjevo posestvo s pol grunta sodilo med srednje velike. Posestvo je bilo podložno župnijski

8 *Novice*, št. 17, 27. 4. 1881, str. 141, Ozir po domovini/Prebivalci političnega okraja Postojnskega po številjenji koncem leta 1880.

9 Zabukovec, *Slavina*, str. 45.

10 Čeprav priimek Kalister v Sloveniji ni prav pogost, se v Slavini pojavlja že v najstarejših matičnih knjigah (1631) in ga zasledimo relativno pogosto. Zabukovec omenja ravno Milharjevo hišo kot rojstno hišo Kalistrove rodbine. Prim: Zabukovec, *Slavina*, str. 297.

11 Milharjeva hiša je nosila hišno številko 43, danes ima hiša številko Slavina 44, domače ime pa je Črnačevi.

12 Župnijski arhiv v Slavini, Krstna knjiga št. VI A (1804–1832). V tistem letu podatki niso bili direktno vpisani v krstno knjigo, ampak gre očitno za prepis.

13 *"Pervak in morda vir vseh druzih (vzrokov žalostne zaostalosti) je po mojih mislih predrobno razkosanje posestev. Da so nekdaj na Pivki posestva večje bile, ni dvomiti, zakaj Bog ni vseh Pivčanov ob enem z oblakov v dolino vergel temuč kakor drugod so se tudi na Pivki ljudje po rodu množili in se še množe. Al nespametna skrb staršev obema ali vsem trem morda celo štirim sinom lastni dom zapustiti, je kočo za kočo na kup zidala in krog koč polja mervila... Kakošna je tedaj na Pivki, si lahko misliš, posebno če ti še povem, da v 16 vaseh, ki spadajo pod slavinsko faro, lahko na perste svoje levice sešteješ vse posestnike, kteri imajo po celo zemljo ali čez, in morda Ti bo mezinec še od več."* *Novice*, št. 23, 6. 6. 1860, str. 177–178, Kmetovanje na Pivki.

Hiša Slavina št. 44, nekdanja Milharjeva hiša, v kateri sta bila rojena Janez Nepomuk Kalister in njegov nečak Franc Kalister (foto: Janko Boštjančič).

cerkvi v Slavini. Rojstna hiša Janeza Nepomuka je ohranjena in nakazuje nekoč močno gospodarsko enoto, kjer so kmetovanje najverjetneje dopolnjevali s furmanstvom in trgovanjem. Janezov stari oče je bil župan, kar nakazuje pripis v mrliški knjigi z dne 26. junija 1798 ob njegovi smrti, ki pove, da je bil Andrej Kalister, župan (decanus), "od vojaka novinca skozi grlo z mečem preboden in je takoj izdihnil".[14]

Na vojaštvo pa se veže tudi legenda o izvoru izrednega bogastva Janeza Kalistra, ki govori o tem, da naj bi k Milharjevim nekaj let po odhodu francoske vojske iz naših krajev prišla dva Francoza in prosila za prenočišče. Gostoljubno so ju sprejeli in v prepričanju, da nihče ne pozna njunega jezika, sta se francoska vojaka sproščeno pogovarjala o tem, kje sta pred leti zakopala zaklad, ki naj bi ga naslednji dan izkopala. Mladi Janez pa naj bi razumel francosko in naj bi skrivoma prisluškoval njunemu razgovoru. Ponoči je vstal in na kraju, ki sta ga opisala francoska gosta, res našel zaklad, ga izkopal in skril na drug kraj. Francoza sta tako naslednji dan razočarana zapustila naše kraje, Janez Kalister pa je pridobil kapital, s pomočjo katerega je v naslednjih letih zgradil pravi finančni imperij.[15]

Kljub pogostosti pojavljanja te legende gre verjetno le za ljudsko razlago tega izjemnega gospodarskega vzpona. Janez Kalister se je že pri devetnajstih letih leta 1825 poročil z leto dni starejšo Marijo Bole, Žnidarjevo iz Koč. Kljub temu, da je bil prvorojenec, je zapustil domačo kmetijo in se preselil v Koče, kjer je gospodaril na Žnidarjevi, pol grunta veliki kmetiji.[16] Čeprav se je v literaturi pogosto navajalo, da ni imel otrok in je tako tudi splošno prepričanje, sta se mu v zakonu rodila dva otroka. Hči Helena se je rodila 18. aprila 1827,[17] a je že po devetih mesecih umrla. Kot vzrok smrti je v mrliški knjigi vpisana *dysenteria* – griža.[18] Dne 2. julija 1836 se je Janezu in Mariji Kalister rodil še sin Janez,[19] a tudi ta je umrl že 3. marca 1847 v Trstu. Poleg teh dveh zakonskih otrok pa je Janez Kalister imel z Leno Bizjak iz Zaloga še dva nezakonska

14 Župnijski arhiv Slavina, Mrliška knjiga št. II (1784–1812); prim. Zabukovec, *Slavina*, str. 39.

15 Legenda je v Slavini splošno znana in sem jo sicer v različnih variantah slišal že kot otrok. Tudi kasneje sem jo, prav tako v različnih variantah, slišal tudi drugod, kjer sem se zanimal za Kalistrovo in Gorupovo rodbino. V eni od variant mi jo je povedal tudi Alfred Whycombe Gorup, pravnuk Josipa Gorupa pl. Slavinjskega, ki živi v Londonu.

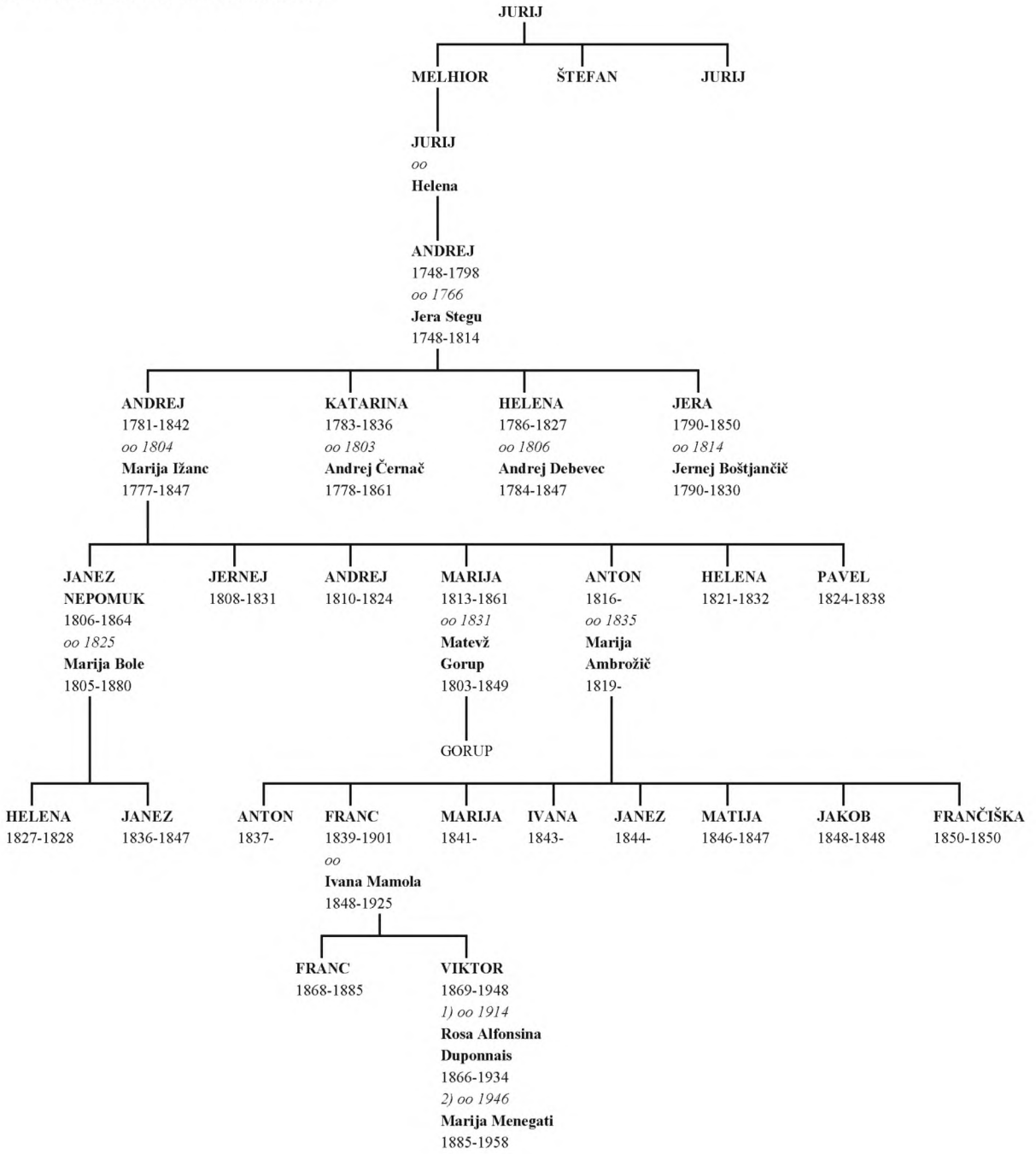
16 Domačija pri Žnidarju, nekoč Koče 6, je danes pri Zadniku, Koče 33.

17 Župnijski arhiv v Slavini, Krstna knjiga št. VI A (1804–1832).

18 Župnijski arhiv Slavina, Mrliška knjiga št. III (1812–1833).

19 Župnijski arhiv v Slavini, Krstna knjiga št. VII (1804–1832, 1834–1878).

RODBINA JANEZA NEPOMUKA KALISTRA

otroka: Janeza, rojenega 18. maja 1852, in Frančiško, rojeno 21. marca 1853.[20]

20 V oporoki Janeza Kalistra z dne 16. 8. 1857, ki je bila pred smrtjo leta 1864 zamenjana z novo, sta bila ta dva otroka postavljena za glavna dediča, poleg žene Marije Kalister: "... *kar je tega druiga mojiga premoshenje use kar se ki znaide po zeili Europi use hishe usi dougovi usi obligazioni usi dnarji kar je u Geseftih use Laste jest zapustim in šenkam in jih za sesar virbe denem da bodo Gospodarji po moji smerti moji otroci u Gratzi rojeni od Lene Bisjak iz Saloga doma. Janes je rojen ta 18. Mai 1852, Franziska je rojena 21. Marz 1853. Te otroke jest prau za moje otroke spoznam. Ta dva bosta sesar virba od usega mojiga premoženje pres tega kar sem moji ženi Mariji Kalister zgorei zapisau in zapustiu. Mati od teh otrok Lena Bisjak bo jimela žuleinje al užitik po premoženji iz otruci, če se ne oženi in če per otrokih ostane, če bi pa ne mogla iz otruzi živeit pa usaku leitu 2000 fl. Ta dva otroka bosta oba glih gospodarja od moiga premoženje po moji smerti pa li interess* (obresti; opomba avtor) *bosta dobila od tega premoženje, šele otroci od teh mojih otruk bodo gospodarji čez kapitale in premoženje za dent kamor bodo otli al ponuzat...* "V oporoki, ki je bila sestavljena novembra 1864, pred smrtjo Janeza Kalistra, ta dva otroka nista bila več glavna dediča, ampak

O Kalistrovem gospodarskem vzponu je Janez Zabukovec leta 1910 zapisal: *"V šolo ni hodil, ker je takrat še ni bilo v Slavini. Nekoliko brati in za silo kaj zapisati se je naučil kasneje. Kmetoval je po stari pivški navadi, večinoma s kravicami, začel pomalem skupovati domače pridelke, zlasti oves, ki ga je prodajal v Prestranek."*[21] Začetnih korakov njegovega gospodarskega vzpona ni mogoče natančno obdelati, dejstvo pa je, da je moral biti izredno hiter saj je Janez Nepomuk Kalister v naslednjih letih kupil na Pivki nekaj hiš in več kmetij, že leta 1846 pa tudi postojnski dvorec Mühlhofen s pripadajočimi posestvi. Dvorec je zasnovan kot dvonadstropna stavba in stoji ob postojnski župnijski cerkvi.[22] Posest dvorca je obsegala območje pod južnim in zahodnim pobočjem Soviča med župnijsko cerkvijo in sedanjim vhodom v Postojnsko jamo, kar je razvidno iz franciscejskega katastra. H kompleksu dvorca Mühlhofen je sodil tudi mlin pred ponorom reke Pivke v Postojnsko jamo, ki ga danes poznamo pod imenom zadnjega lastnika kot Modrijanov mlin.[23]

Ob hitrem vzpenjanju po lestvici uspešnih gospodarstvenikov se je Janez Kalister kmalu preselil v Trst. Novice so ob njegovi smrti takole prikazale njegovo delovanje v Trstu: *"...Po preselitvi na Adrijo še le se je spustil v velike špekulacije. Ker sta mu prebistri um in sreča kupoma množila premoženje, raztegnila so se njegova započetja po največjem delu Avstrije. Tisočerim je dajal delo in kruh; izmed tisoč in tisoč opravil imel je tudi najmanjše v vseh natančnostih v svojem spominu; nič se ni zgodilo brez njegovega naročila in njegove vednosti, vse je sam pregledal in preudaril; z železno marljivostjo je delal dan na dan od zgodnjega jutra do poznega večera. Svojim zunanjim služabnikom je vsem lastnoročno dopisoval samo v slovenskem jeziku. Živel je sam jako zmerno in varčno in to je zahteval tudi od svojih podložnikov..."*[24]

Po kratki bolezni je Janez Nepomuk Kalister umrl v Trstu 17. decembra leta 1864, star 58 let. O njegovi veliki priljubljenosti govori tudi poročilo o njegovem pogrebu, saj naj bi se na njem zbralo na tisoče ljudi. Na zadnji poti naj bi ga pospremilo 80 duhovnikov, med njimi 25 redovnikov.[25] Pokopan je na tržaškem pokopališču pri sv. Ani:[26] *"...tamkaj leži tudi rajnki Janez Kalister, kateremu so dali njegovi dediči napraviti sprelep nadgroben spominek-za 4000 goldin.! – se slovenskim napisom – pervim v tem jeziku na ondešnjem katoliškem pokopališču."*[27]

Janez Kalister je veljal pri sodobnikih za simbol hitrega gospodarskega vzpona in je v časih prebujajoče se nacionalne zavesti označeval slovensko pridnost in bistrost. Zato ne čudi dejstvo, da je zašel tudi v slovensko literaturo. Pisatelj Janez Trdina ga je, verjetno z nekaj pisateljske svobode, v svoji povesti Vrtilničar opisal takole: *"...Zval se je Kalister. V Trstu sva se nekoliko seznanila in včasi pomenkovala. Bil je, veste, pohleven, ponižen mož, zato pa ga je Bog tako obdaril. Računal je z miljoni, kakor jaz ali kdo drugi s stotinami. Cesarju je zidal trdnjave. Vinski dac je jemal v najem ne za dva, tri okraje, ne za eno, dve kranjski deželi, ampak za velika kraljestva. Služabnikov in pisarjev je imel na regimente, ne na kompanije. Učil se ni v nobeni šoli, navadil se je, ne vem, kje in kako po domače brati in pisati, druzega pa nič, niti ni potreboval. Ponujali so se mu največji učenjaki, najprvi doktorji in kako so se veselili, če so prišli v njegovo službo! Bilo je že prijetno, če se je mogel človek z njim pogovarjati. Znal je, veste, besede dobro staviti in jih osoliti, da je bilo kaj smeha, pa tudi poduka. Bral sem več listov, ki jih je pisal svojim dacarjem. Začel je povsod: Gre dobro naš posel? Si mi nakoval kaj dosti grošev? Potem je pa gotovo prifrčala kaka burka, n. pr.: Ali so vaše punčike kaj skočne in okrogle? Ali si dobil kaj fletno Miciko? Ali se nič ne shajate in ne vrtite? Ste že preštudirali globočino vsem poličem? In tako je šlo naprej. Proti zadnjemu, da čujete, kako jih je modro učil in opominjal, da naj mu opravljajo pridno in zvesto svoje delo. Pridnim je priboljšal, da je kaj zaleglo, nemarne je pa zapodil brez milosti in je prav storil. Zdaj pa uganite, s čim je začel on! Še z manj ko z nič. Po starših je podedoval še nekaj dolga in morda veliko bolh. Šel je s trebuhom za kruhom, služil za konjskega hlapca, vozil oves za cesarske kobile in žrebce. Bistra glavica je videla, da nese ta beratija debela in*

sta bila uvrščena v krog ožjih sorodnikov in sta prejela skupaj 50.000 goldinarjev. Josip Gorup in Franc Kalister sta bila postavljena za njuna skrbnika in naj bi poskrbela tudi za njuno izobraževanje. Kopijo oporok iz Državnega arhiva v Trstu mi je priskrbel Alfred Whycombe Gorup, za kar se mu na tem mestu zahvaljujem. Življenjska zgodba Janeza in Frančiške Bizjak je žal zelo slabo poznana. Ob smrti Janeza Kalistra sta se šolala v Padovi. Janez je pozneje študiral kemijo na Politehniki v Zürichu (1873–1875) in je tam leta 1878 tudi doktoriral. V letih 1879–1882 je bil docent kemije ne Politehniki, v letih 1882–1895 pa profesor na veterinarski šoli v Zürichu. Leta 1873 se je poročil s Hermino Aloisio von Barbieri in po njej prevzel priimek, tako da ga v virih najdemo pod imenom Johann Barbieri. Veliko se je ukvarjal s fotografiranjem. Od leta 1880 pa vse do smrti leta 1926 je poučeval fotografijo na Politehniki v Zürichu in leta 1889 postal tudi profesor za to področje. Več let je bil tudi predsednik združenja fotografov in Kluba fotografov iz Züricha. Podatki so povzeti po spletnem Historisches Lexikon der Schweiz: http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D31292.php. Nanje me je opozoril Andrej Smerdu iz Postojne, za kar se mu iskreno zahvaljujem.

21 Zabukovec, *Slavina*, str. 195. V Prestranku je bila od leta 1728 podružnica cesarske kobilarne v Lipici.

22 Hiša danes nosi številko Tržaška cesta 2, v njej je sedež izpostave Banke Koper.

23 Šapač, *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji*, str. 78–80.

24 *Novice*, št. 52, 23. 12. 1864, str. 429–430, Dopisi. V Trstu. Oporoka Kalistrova.

25 Prav tam.

26 V zgoraj omenjeni oporoki z dne 16. 8. 1857, ki jo je pozneje razveljavil in zamenjal z drugo, je Janez Kalister želel biti pokopan v Slavini: *"Mene morejo v Slavno pokopat kir so moji starši pokopani en Štaingrab se more naredit de bo 2000 fl koštau kir bom jest pokopan rečem dva tauzent goldinarju tu se more plačet iz premožene od mojih 2 virbu..."*.

27 Godina-Verdelski, *Opis in zgodovina Trsta in njegove okolice*, str. 112.

zlata jajca. Jel je skupljevati in prevažati krmo na svoje ime. Tako si je naredil zastavo. Milijone je privabil v svojo mošnjo šele, ko je preskočil prag domače ubožnosti in zašel v Trst in ptuje kraje. Ljudje so mislili: Kranjec je gumpec in se ga niso ustrašili, ali kmalu jim je pokazal, da tuji modrijani niso kos kranjskim gumpcem. Ne vem, kdo je znal že tako coprati, da je trebal samo reči: Miza, rihtaj se! pa so priskakale tisti trenotek sklede od vseh strani, polne najslajših jedi, precej za njimi pa butilje, polne najslajših vin. Tak umetnik, vidite, je bil tudi Kalister. Odprl je mošnjo pa so leteli vanjo cekini in bankovci, da jih ni mogel šteti. Česar koli se je lotil, vse, vse mu je usipalo dobiček: kupčija dobiček, prodaja dobiček, vsak berat in posel nič kot dobiček. Dostikrat sem slišal, če bi bil on ves svoj imetek izpremenil v tolarje, da bi bil z njimi posul lahko, kakor s peskom in gruhom vso cesto od Trsta pa noter do Dunaja. Tak Kalister se je do zdaj rodil res da samo eden, po njegovem bogastvu ne kaže hrepeneti. Ali te tri reči vem iz svoje izkušnje, da veljajo za naše rojake sploh... Kalister pa mi je rekel: Matiček, ne bodi neumen! Ne zaničuj svojih rojakov! Kranjec je top in uboga para, dokler čepi doma, dokler meni, da ga Bog ni vstvaril za druzega nego za kajžarja ali za stokajočega, čez glavo zadolženega gruntarja, za večnega trpina in metlo, s katero sme pometati vsak škricman. Kadar se pa naš človek gane in hoče kaj več postati in se začne skušati z drugimi, ga ni več poznati, tako se ves izpremeni in prerodi. Nerodnost, okornost, nevednost padajo od njega kakor verige od jetnika. V enem letu se nauči več nego kak tuj kmet v desetih; dirjaje naprej pusti za sabo, če ne odneha, vsakega druzega obrtnika in trgovca. Ne boj se, Matiček! Kranjci nosijo v sebi zlatega mačka. Kadar se tega zavedo, naj se jim skrijejo tujci. Če oni štejejo groše, tolčemo mi iz svoje kranjske glavice srebrnjake, za njihove tolarje jim kažemo cekine. Dokler ne odrinemo od doma, je naš razum menda uklet, da si ne znamo pomagati; vsak pritepenec nas strahuje in spodriva. Ko pa se doselimo mi med tujce, jim povračujemo to krivico z obilno mero in z dvojnimi obrestmi. Kalister je govoril v vseh teh rečeh pravo resnico."[28]

Josip Gorup in Franc Kalister – dediča Janeza Nepomuka Kalistra

Josip Gorup je bil sin Marije Gorup, rojene Kalister, sestre Janeza Nepomuka. Leta 1831 se je Marija poročila na Smodnikovo kmetijo z Matevžem Gorupom, najstarejšim sinom in dedičem kmetije. Smodnikova kmetija je bila manjša, četrt grunta, podložna postojnski graščini.[29] Josip Gorup, rojen 6. aprila 1834, je bil tudi prvorojenec in je imel še brata Andreja in Franca ter sestri Marijo in Ivano. V Slavini takrat še ni bilo šole, najverjetneje jo je obiskoval v Postojni, vsekakor pa je bil v šolskem letu 1846/47 že v šoli v Gorici. Šolanje je kasneje nadaljeval v Ljubljani, potem pa je odšel k stricu Janezu v Trst in postal njegov glavni prokurist.[30] Drugi dedič, Franc Kalister, rojen 24. oktobra 1839, je bil sin Janezovega brata Antona. Rojen je bil v Milharjevi hiši, kakor stric Janez, in je imel več bratov in sester, od katerih pa so nekateri umrli že kot otroci.

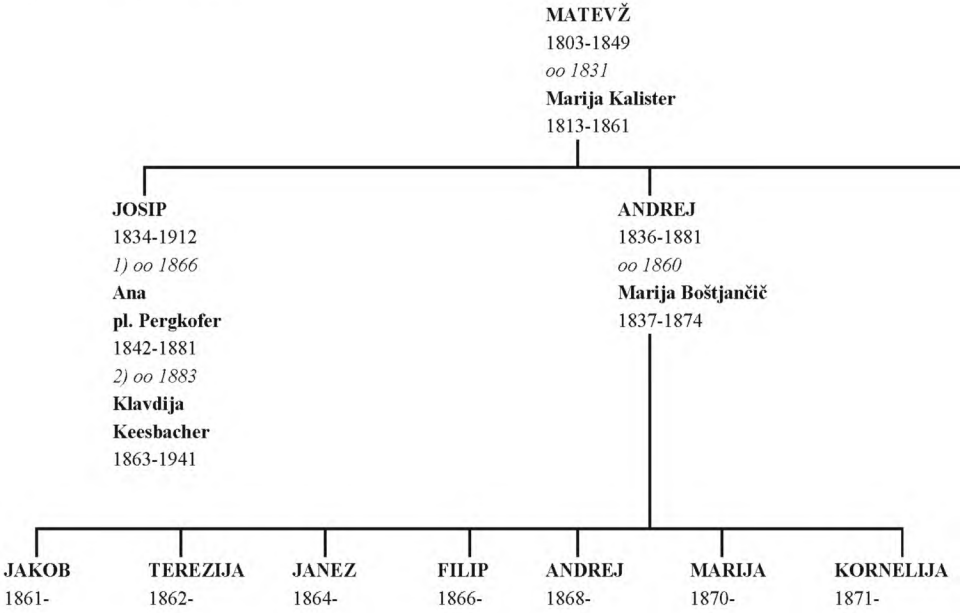
Po smrti Janeza Nepomuka Kalistra sta omenjena nečaka postala njegova glavna dediča in sta uspešno nadgrajevala njegovo premoženje. Leta 1876 sta Franc Kalister in Josip Gorup podjetje Kalister&dediči razdružila. Franc Kalister je ostal v Trstu, Josip Gorup pa se je preselil na Reko. Tu je žel gospodarske uspehe v taki meri, da mu gre naziv najbogatejšega Slovenca 19. stoletja in enega najbogatejših Slovencev vseh časov.[31] Dne 20. junija 1903 je bil Gorup povzdignjen v plemiški stan in si je pri tem nadel naziv Slavinjski (von Slavinjski), kar nakazuje njegovo narodno zavednost in tudi navezanost na rodni kraj.

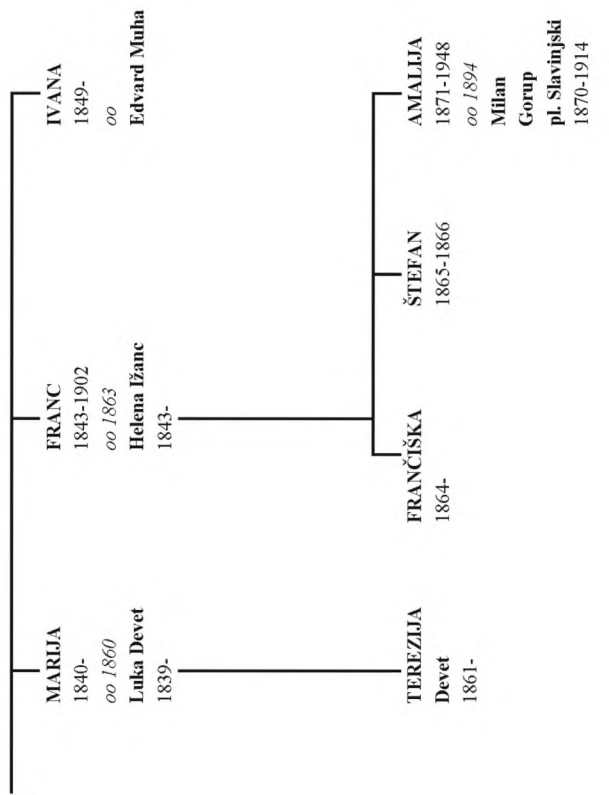

Župnijska cerkev v Slavini, v ospredju hiša Slavina št. 58, nekdanja Smodnikova hiša, v kateri je bil rojen Josip Gorup pl. Slavinjski (foto: Janko Boštjančič).

28 Trdina, *Bajke in povesti*, str. 101–104.
29 Pri Smodnikovih je bila hišna številka 30, danes se pri hiši pravi pri Muhčevih, hišna številka 58.
30 Bučič, Josip Gorup pl. Slavinjski – med gospodarstvom, umetnostjo in družino, str. 76.
31 Granda, Josip Gorup – najbogatejši Slovenec, str. 329–340.

DRUŽINA MATEVŽA GORUPA

MARIJA
1840-
oo 1860
Luka Devet
1839-
FRANC
1843-1902
oo 1863
Helena Ižanc
1843-
IVANA
1849-
oo
Edvard Muha
TEREZIJA
Devet
1861-
FRANČIŠKA
1864-
ŠTEFAN
1865-1866
AMALIJA
1871-1948
oo 1894
Milan
Gorup
pl. Slavinjski
1870-1914

Velika darila domačim krajem

Čeprav sta oba Kalistra in Gorup rojstno vas, domačo župnijo in sploh kraje na Pivki zapustili zgodaj, Josip Gorup in Franc Kalister že kot otroka, so s svojimi darovi pustili v teh krajih neizbrisno sled. Vseh darov, s katerimi so pomagali sorodnikom, drugim posameznikom, soseskam in cerkvam, ni mogoče niti našteti, kaj šele ovrednotiti.

Janez Kalister je za slavinsko župnijo ustanovil več dobrodelnih ustanov. Zabukovec je tako zapisal: *"Ni je menda župnije na Kranjskem, kjer bi bilo toliko dobrodelnih ustanov in pa takih, da bi jih bila deležna cela župnija, kakor v Slavini. V tem oziru je Slavina gotovo prva."*[32] Leta 1860 je za pospeševanje sadjarstva[33] in govedoreje v slavinski župniji ustanovil poseben sklad, ki je prinašal letno 158 goldinarjev, ki so jih vsako leto na god sv. Janeza Nepomuka v Slavini razdelili najboljšim živinorejcem in sadjarjem.[34] Leta 1862 je za potrebe šole v Slavini kupil vrt ob robu vasi v vrednosti 200 goldinarjev. Za šolo v Št. Petru je leta 1855 kupil zemljišče.[35] Marija Kalister, Janezova žena, je dala leta 1862 v Kočah, svoji rojstni vasi sezidati cerkev (20.000 goldinarjev) in izkopati ter sezidati velik vaški vodnjak.[36] Domačih krajev in sorodstva se je Janez Kalister spomnil tudi ob smrti in jim v svoji oporoki namenil prav neverjetne vsote. Za hišne posestnike v slavinski župniji je zapustil 90.000 goldinarjev, in sicer tako, da so posestniki iz Slavine uživali obresti od 20.000 goldinarjev, posestniki iz Koč prav tako, obresti od 50.000 goldinarjev pa posestniki iz vseh drugih vasi.[37] Devetim posameznikom iz ožjega sorodstva je zapustil vsakemu 50.000 goldinarjev in dvajsetim živečim bratrancem po 500 goldinarjev. Kmetom dolžnikom v nekdanjem postojnskem okrožju je odpustil ves dolg. Župnijski cerkvi v Slavini je zapustil 2.000 goldinarjev[38] in še 400 goldinarjev za maše. Revežem slavinske župnije je zapustil 40.000 goldinarjev in revežem postojnske župnije 20.000 goldinarjev kot ustanovo, iz katere so se vsako leto delile obresti. 1.000 goldinarjev je zapustil postojnski bolnišnici.[39]

Vdova Marija Kalister je po moževi smrti velik del svojega premoženja namenila za pomoč domačim krajem. Izdatno je podprla gradnjo šol v Trnju, Orehku, Štivanu, Studenem... Od cesarske kobilarne je kupila več kot 200 ha velik pašnik, imenovan Ravnik zahodno od Slavine in ga razdelila posestnikom iz Slavine in Koč.

Tudi glavna Kalistrova dediča Josip Gorup in Franc Kalister sta na razne načine pomagala krajem na Pivki. Njun največji dar rojstni vasi pa je bil, ko sta se na ponižno prošnjo slavinskega župnika in soseske, da bi pomagala pri razširitvi premajhne šolske stavbe, odzvala tako, da sta na svoje stroške (20.000 goldinarjev) sezidala novo, veliko šolo in jo podarila domačemu kraju.[40] Leta 1903 je Josip Gorup izdatno podprl tudi novoustanovljeno Prostovoljno gasilsko društvo v Slavini in mu omogočil

Vodnjak v Kočah, ki ga je dala leta 1862 postaviti Marija Kalister (foto: Angelika Hribar).

32 Zabukovec, *Slavina*, str. 195.
33 Sadjarstvo je moralo biti že pred tem v Slavini precej razvito. Leta 1860 je v Novicah izšel članek Kmetovanje na Pivki, ki med drugim pravi: *"...Zdaj pa primi pivškega kmetiča in prigovarjaj mu, naj si nasadi sadnega drevja, in kar Ti bo odgovoril: "Naš svet ni za to", togoti se ter obsodi ga med zavržence, ki niso vredni več čerhice iz Tvojih ust. Kaj je morebiti lagal? – je in ni.- Da tudi na Pivki sadje obrodi, posebno tepke, češplje in jabolka, je živa priča marsikak vert poln najlepših dreves, ki Ti ponosno nasproti kimajo veje s krasnim sadjem, kadar je letina. Menda se ne motim, če rečem, da na Pivki Slavina v sadjereji zvonec nosi, dasiravno so tudi Slavinci reveži s svojim sadjem, ker imajo premajhne verte in po spašnikih premalo ograd." Novice*, št. 23, 6. 6. 1860, str. 177–178.
34 *Postojinsko okrajno glavarstvo*, str. 23.
35 *Postojinsko okrajno glavarstvo*, str. 33.
36 Zabukovec, *Slavina*, str. 114.
37 Prav tam, str. 195.
38 V Slavini so leta 1867 iz Kalistrove zapuščine kupili nove orgle in dva zvona, pri čemer je Kalistrova vdova za veliki zvon dodala še dodatnih 2.000 goldinarjev.
39 *Novice*, št. 52, datum 23. 12. 1864, str. 429–430, Dopisi. V Trstu. Oporoka Kalistrova.
40 Punčah, Iz Slavine, str. 363–364.

Diploma, s katero je Gasilsko društvo Slavina postavilo Josipa Gorupa pl. Slavinjskega za svojega častnega člana. Diploma se hrani v prostorih Gasilskega doma v Slavini (foto: Janko Boštjančič).

nabavo brizgalne, cevi in druge opreme. V zahvalo so mu slavinski gasilci, kot svojemu največjemu dobrotniku, izročili plaketo častnega člana društva.[41] Gorup je leta 1910 s 100 kronami podprl tudi natis knjige Slavina Janeza Zabukovca.

Šola v Slavini

Največji spomenik Kalistrovi in Gorupovi rodbini v Slavini je stavba slavinske šole.[42] Šolski pouk se je v Slavini začel leta 1847 po velikem prizadevanju zaslužnega dekana in slavinskega župnika Jožefa Jurčiča. Za šolo je bila najprej preurejena hiša tik ob župnijski cerkvi, ki jo je župnija podedovala leta 1838. Župniji jo je pogojno zapustila vdova Marija Požar, in sicer za primer, če se ne vrne njen sin, ki je moral leta 1794 k vojakom. Sin se ni vrnil in hiša je prešla v cerkveno last. Najprej so jo uporabljali za mežnarijo, dokler je ni župnik Jurčič predelal za šolske potrebe.[43] Ob zahodnem robu vasi je Janez Kalister leta 1862 kupil prostor za šolski vrt, velik 2.492 m^2 in zanj plačal 200 goldinarjev.[44]

Šola je postala kmalu premajhna, saj jo je bilo treba razširiti v dvorazrednico, za kar pa v obstoječem šolskem poslopju ni bilo prostora. Soseska je bila za gradnjo nove šole prerevna in zagata je postajala iz dneva v dan večja. Prostor za drugi razred so najprej najeli v eni od sosednjih stanovanjskih hiš, kar pa je bilo lahko le začasna rešitev. Dne 3. januarja 1882 se je v Slavini sestala komisija, ki je poskušala najti rešitev tega problema. Komisija ni našla nobenega izhoda, sklenila pa je zaprositi za pomoč Josipa Gorupa in Franca Kalistra. Župnik Janez Sajovic, ki je prevzel pobudo za izgradnjo šole, se je na Josipa Gorupa obrnil s pismom:

Blagorodni velespoštovani gospod!

Dne 3. t. m. smo imeli v Slavini komisijo zarad razširjenja tukajšnje šole v dvorazrednico. V sedanjem šolskem poslopju se ne da dobiti prostora za dve šolski sobani, razširiti ni kamo in po spoznanji inženirja ter pametnih izvedenih mož ne kaže drugače, kakor za 2. razred in stanovanje učiteljevo preskrbeti drugi prostor, da se pozida ali vsaj prezida za to potrebo. G. Geržina ponuja Kuharjevo hišo za 1000 gld; Šurkelj bi svojo dal za kakih 800 gld, toda pri obeh bi ostal le prazen prostor, ker bi bilo treba vse podreti in na novo zidati; drugi spet ugibajo, da najbolje bi se izhajalo, ako bi se dobila po pametni ceni in uredila Milharjeva hiša, ktera utegne biti tudi kmalo naprodaj. Soseska se ne bi branila šole, a boji se velikih stroškov, ktere bi težko zmagala. G. okrajni glavar je dajal upanje, da boste pomagali blagosrčno Vi in g. Kalister v Trstu in mi priporočal, naj podprem še jaz njegovo prošnjo. Vem blagorodni gospod, da se ne utegnete dolgo muditi; torej bo moja prošnja tudi kratka. Verjemite mi, da je revščina res velika, v polovici hiš se gotovo ne dobi po 10 kr. gotovih, ko bi šel človek iskat, živež je večidel v botegah, zato pa tudi dolg. Brez izdatne pomoči bi se res le z veliko težavo kaj naredilo. Nas blagovolite velikodušno pomagati o tej priliki, bo to dobro delo, ki se bo v soseski tudi poznalo in dolgo pomnilo, imelo hvalo pred svetom in pred Bogom. "Qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellae in perpetuas aeternitates". Daniel 12,3.[45]

Prosim ne zamerite mi prošnje, saj me ne boste našli nadležnega kjer ni velike potrebe. Zanašaje se ugodnega odgovora ostajam z vsem spoštovanjem

Vam vdani
Janez Sajovic
V Slavini 7. januarja 1882[46]

41 Čuk, O dveh slavenskih društvih, str. 429.
42 Šolski pouk je v tej stavbi potekal od leta 1891 do 1964. Za tem je bila namenjena za stanovanja, v devetdesetih letih nekaj časa prazna, leta 1998 pa jo je od Občine Postojna kot lastnika, v najem vzelo Kulturno društvo Slavina in jo preuredilo v kulturni dom.
43 Zabukovec, *Slavina*, str. 281.
44 Prav tam, str. 282.
45 *"...tisti, ki so mnoge pripeljali do pravičnosti, pa bodo kakor zvezde za vso večnost"* (Danijel 12,3).
46 Župnijski arhiv Slavina, osnutek pisma z dne 7. januarja 1882.

Mogočno poslopje nekdanje ljudske šole v Slavini (foto: Janko Boštjančič).

Franc Kalister je župniku odpisal že čez nekaj dni in odgovoril, da bi bil pripravljen pomagati pri zidanju tamkajšnje šole, če ne bi njegovi farani *"... v znani zadevi legata nasprotovali in zapreke delali, ter me silili se z njimi tožariti in po nepotrebnem advokate plačevati..."*. Franc Kalister je obljubil pomagati pri zidanju šole, ko se bo soseska z njim poravnala.[47] Očitno je torej pri izvrševanju oporoke pokojnega Janeza Kalistra prišlo do spora med glavnima dedičema in soseskami, ki so bile upravičene do prejemkov iz zapuščine. Kaže pa, da v sporu ni bila ključna slavinska soseska, saj se je spor nanašal tudi na druge vasi oziroma soseske v župniji. Župnik Sajovic je namreč odgovoril, *"da naprava drugega šolskega razreda zadeva le vasi Slavina, Koče, Žeje, Selce in Nemška vas; a zastran omenjenega legata imajo govoriti soseske vse velike fare Slavinske, torej tudi iz treh pridruženih kaplanij in poslednjo besedo v tej zadevi ima deželna vlada."*[48] Najverjetneje pa je zaradi tega spora zadeva dve leti mirovala in se je župnik šele v juliju 1884 obrnil na Gorupa in Kalistra in vnovič orisal veliko stisko glede šole: *"Potreba za drugi razred je silna, ker en učitelj in ena soba ne zadostuje za ogromno število šolarjev, katerih je s ponavljalno šolo vred čez 200. Za silo smo mogli v najem vzeti nepripravno in nizko sobo pri Figarju, da bomo mogli jeseni začeti z 2. razredom. Za novo zidanje se pobira pri davkih po 30 odstotkov, a vendar bo več let preteklo preden se bo nabrala zadostna svota, ako nam Bog ne nakloni posebnih dobrotnikov. Vsled tega še enkrat ponižno prosim pomoči za ta blagi namen. Dobrotniki kateri bodo k temu pripomogli, postavili si bodo prelep spomenik, ki bo donašal obilen sad za blagor revnega ljudstva."*[49]

Prošnja je bila tokrat uslišana in 24. julija 1855 so po naročilu Josipa Gorupa in Franca Kalistra kupili hišo št. 53[50] za 850 goldinarjev, 6. marca 1887 pa še sosednjo št. 52 za 650 goldinarjev. Dediča Janeza Kalistra pa nista ostala samo pri tem, da domači občini pomagata pri zagotovitvi prepotrebnega drugega razreda. Sklenila sta sama, na svoje stroške sezidati novo, veliko šolsko poslopje in ga podariti slavinski občini. Leta 1888, ko so se po vsem cesarstvu vrstile slovesnosti ob 40-letnici vladanja cesarja Franca Jožefa, je bil tako v Slavini že položen temeljni kamen za novo šolo. Gradnjo je prevzel zidarski mojster Franc Geržina. Začela se je v juniju 1888, končala pa leta 1891. Stavba je dolga 22,60 m, široka 11 m, na hrbtni strani je še stopniščni blok, dolg 6 in širok 11,60 m. Stavbo odlikuje bogata kamnoseška oprema, velika okna in svetli prostori.

47 Župnijski arhiv Slavina, dopis Franca Kalistra z dne 17. januarja 1882.
48 Župnijski arhiv Slavina, osnutek pisma z dne 20. januarja 1882.
49 Župnijski arhiv Slavina, osnutek pisma z dne 22. julija 1884.
50 Skupaj s hišo so takrat kupili tudi veliko ograjo ob potoku Slavinščku, zahodno od Slavine.

Mi župan in občinski odbor glavne občine Slavinske
spričujemo s tem pismom, da je bilo v občinskega odbora
javnej seji dne 11 novembra 1888 leta ob povodu go-
dovanja šticidesetletnice slavnega vladanja našega presvitlega
cesarja

Preblagorodnemu gospodu

Francu Kalistru

veleposestniku v Trstu

v znamenje visocega spoštovanja in iskrene hvaležnosti za
Njega velezaslužno delovanje za rojstni kraj soglasno podel-
jeno naše glavne občine

Častno Občanstvo.

O le-tem podeljenju izdavši to pismo mi župan in občinski
odbor izrekamo živo željo, da novoizvoljenega častnega obča-
na blagonaklonjenost vedno ohranjena bodi naši občini.
To smo storili župan in občinski odbor glavne občine
Slavina

v dan 3. marca meseca 1889.

Župan:
Franz Lenar

overovalec: Anton Ambrožič
overovalec: Franz Lenko

Diploma, na podlagi katere je Franc Kalister postal častni občan glavne občine Slavina. Ovitek krasijo emajlirane inicialke prejemnika (foto: Janko Boštjančič).

Otvoritvena slovesnost z blagoslovom nove šole je bila v četrtek 12. novembra 1892. O njej je poročal Učiteljski tovariš takole: *"Redka in prelepa slovesnost se je vršila pri nas v četrtek 12. listopada. Blagorodna gospoda rojaka Kalister v Trstu in Gorup v Reki sta postavila pred tremi leti, l. 1888 v spomin 40letnice cesarja Frančiška Jožefa vladanja temeljni kamen za novo šolsko poslopje. To lepo poslopje ima tri učne sobe, spodaj stanovanje za nadučitelja z vsemi potrebnimi prostori. Dovršilo se je to jesen in se blagoslovilo zgoraj omeneni dan. Že poprej se je pripravljalo, kar mogoče za slovesnost tega dne. Hvaležni občani so postavili mlaje, tri slavoloke z dvema napisoma, katerih jeden je imel pri vhodu v veliko vas Slavino napis: "Slava našim dobrotnikom junakom!" in drugi pred novo šolo: "Božji blagoslov hiši in dobrotnikom!" Približal se je omeneni dan, pa ž njim tudi slabo vreme. Mislili in želeli smo, da bi se bila preblaga dobrotnika slovesnosti sama udeležila, a dobili smo sporočilo od jednega, da je malo obolel, a drugi si vsled slabega vremena ni upal na pot. Žal, a napovedana slovesnost se je morala izvršiti. Došli so: c. kr. okrajni glavar marki pl. Gozani iz Postojine, c. kr. okrajni šolski nadzornik Iv. Thuma, gospoda ekspozita iz Št. Petra in Trnja, ves krajni šolski svet, zidarski podjetnik g. Fr. Gržina, blagi šolski prijatelj g. Franc Dekleva in mnogo drugega priprostiga ljudstva. Veliki zvon vabi ob ½ 10 uri k slovesnosti in ob ½ 11 uri naznani topič in ubrano zvonenje vesel pričetek. Šolska mladina, skupaj okoli 200, zbere se v stari šoli, iz katere koraka z lepo zastavo pred župnijsko poslopje, od koder gre spet paroma v cerkev in za njo vsa cerkveno oblečena duhovščina... Takoj po blagoslovu sledi izvrsten govor častitega duhovnega svetnika,*[51] *ob jednem krajnega šolskega predsednika, kateri govori nekako kazeje na križ, ki se je ravnokar med blagoslovom na steno obesil, rekoč:"Hvala večnemu Bogu, da nam je dal zdravje včakati današnje slovesnosti in hvala mu, da ni pri zidanji zgradbe kake nesreče. Druga hvala gre plemenitima, rodoljubnima našima rojakoma gg. Kalistru in Gorupu, ki sta nam brezplačno zgradila tako lepo, prostorno šolo. Bog povrni tisočero blagima dobrotnikoma!..."*[52]

Slavinska občina je bila s pridobitvijo nove šole rešena velikih skrbi, zato je občinsko predstojništvo že med gradnjo šole sklenilo velikima dobrotnikoma podeliti častno občanstvo. V Trstu je ohranjena

51 Slavinski župnik Janez Sajovic je bil leta 1890 imenovan za knezoškofovskega duhovnega svetnika. Kasneje, leta 1893 ga je cesar odlikoval še z zlatim križcem s krono za zasluge. Leta 1899 je postal kanonik ljubljanskega stolnega kapitlja, 26. novembra 1906 pa ga je papež imenoval za ljubljanskega stolnega prošta.

52 Punčah, Iz Slavine, str. 363–364. Simon Punčah je bil nadučitelj v Slavini od leta 1890 do 1898. Opravljal je tudi službo organista in občinskega tajnika. Za službo nadučitelja je poleg brezplačnega stanovanja prejemal 500 goldinarjev letne plače. Prim: Kernel, Organist nekoč in danes, str. 244–254.

diploma[53] častnega občanstva, ki jo je prejel Franc Kalister. V imenitno okrašeni mapi je listina, ki se glasi:

Mi župan in občinski odbor glavne občine Slavinske spričujemo s tem pismom, da je bilo v občinskega odbora javnej seji dne 11. novembra 1888 leta ob povodu godovanja štiridesetletnice slavnega vladanja našega presvitlega cesarja Preblagorodnemu gospodu Francu Kalistru, veleposestniku v Trstu, v znamenje visocega spoštovanja in iskrene hvaležnosti za Njega velezaslužno delovanje za rojstni kraj soglasno podeljeno naše glavne občine

Častno Občanstvo.

Ob tem podeljenji izdavši to pismo mi župan in občinski odbor izrekamo živo željo, da novoizvoljenega častnega občana blagonaklonjenost vedno ohranjena bodi naši občini. To smo storili župan in občinski odbor glavne občine Slavina v dan 3. marca meseca 1889.

Župan: Franc Černač
svetovalec: Anton Ambrož
svetovalec: Franc Ženko

Zaključek

V Slavini in na celi Pivki je dobrodelnost rojakov iz Kalistrove in Gorupove rodbine pustila neizbrisne sledove . Žal so bile vse finančne ustanove, ki so jih vzpostavili, bodisi kot podporo revnim ali pa za pospešitev gospodarskega razvoja, izničene z obveznim vojnim posojilom med prvo svetovno vojno in propadom Avstro-Ogrske. Vendar je še veliko stvari na Pivki, ki pričajo o velikem bogastvu, pa tudi veliki dobrotljivosti Janeza Kalistra, njegove žene in njegovih dedičev.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

Župnijski arhiv Slavina
Matične knjige

ČASOPISNI VIRI

Novice, 1860, 1864, 1881

LITERATURA

Bučič, Vesna: Josip Gorup pl. Slavinjski – med gospodarstvom, umetnostjo in družino. *Kronika*, 55, 2007, št. I, str. 75–92.

Cevc, Emilijan, Slavina. *Enciklopedija Slovenije,* 11, Ljubljana 1997, str. 128–129.

Čuk, Alenka: *O dveh slavenskih društvih v luči njunih pravil.* Slavenski zbornik (zbral in uredil Janko Boštjančič; Kulturno društvo Slavina). Vrhnika : Galerija 2, 2005, str. 427–436.

Fatur, Silvo: Predgovor. *Ljudje in kraji ob Pivki* (ur. Silvo Fatur). Postojna : Kulturna skupnost Postojna, 1975–1985, str. 5–6.

Godina-Verdelski, Jožef: *Opis in zgodovina Trsta in njegove okolice pa še marsikaj druzega o slavjanskih zadevah.* Trst, 1870.

Granda, Stane: *Josip Gorup – najbogatejši Slovenec, pa ne le zase.* Slavenski zbornik (zbral in uredil Janko Boštjančič; Kulturno društvo Slavina). Vrhnika : Galerija 2, 2005, str. 329–340.

Höfler, Janez: *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na slovenskem. Primorska: Oglejski patriarhat/Goriška nadškofija/Tržaška škofija.* Nova Gorica : Goriški muzej, 2001.

Horvat, Jana: Notranjska na začetku rimske dobe: Parti pri Stari Sušici, Ambroževo gradišče in Baba pri Slavini. *Arheološki vestnik*, 46, 1995, str. 187–207.

Kernel, Leon: *Organist nekoč in danes.* Slavina : Kulturno društvo Kernel, 2008.

Kos, Milko: Pivka v srednjem veku. *Kronika*, 24, 1976, str. 5–10.

Kranjc, Andrej: O pokrajinskem imenu Pivka. *Geografski vestnik*, LIX, 1987, str. 141–142.

Perko, Drago et al.: *Slovenija. Pokrajine in ljudje* (glavna urednika Drago Perko, Milan Orožen Adamič). Ljubljana : Mladinska knjiga, 1998, str. 368.

Postojinsko okrajno glavarstvo. Zemljepisni in zgodovinski opis. Postojna : R. Šeber, 1889.

Punčah, Simon: Iz Slavine. *Učiteljski tovariš*, 1891, letnik 31, številka 33, str. 363–364.

Sapač, Igor: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji/III. Notranjska/Med Planino, Postojno in Senožečami.* Ljubljana : Viharnik, 2005.

Trdina, Janez: *Zbrani spisi, VI. Knjiga, Bajke in povesti.* Ljubljana: L. Schwenter, 1909.

Zabukovec, Janez: *Slavina. Prispevek k zgodovini župnij ljubljanske škofije.* Ljubljana : Zadružna tiskarna, 1910.

SPLETNI VIRI

http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D31292.php

[53] Diplomo hrani Narodna in študijska knjižnica v Trstu. Nanjo me je opozoril g. Milan Pahor iz Trsta, za kar se mu prisrčno zahvaljujem. V župnijskem arhivu v Slavini pa je osnutek te listine, napisan s pisavo župnika Janeza Sajovica. Očitno je on avtor besedila, mogoče tudi pobudnik podelitve častnega občanstva.

1.03 Kratki znanstveni prispevek UDK 94(497.4Postojna)"18"

Prejeto: 11. 1. 2010

Andrej Smerdu
dipl. organizator turizma, Ulica 1. maja 2d, SI–6230 Postojna
e-pošta: andrej.smerdu@gmail.com

Janez Nepomuk Kalister in Mlinski dvor v Postojni

IZVLEČEK

Prispevek obravnava krajše obdobje vzpona Janeza Nepomuka Kalistra med zemljiške gospode. Poudarjen je zgodovinski okvir posesti in pogodba, s katero si je pridobil Mlinski dvor v Postojni, kjer je nekaj časa tudi živel.

KLJUČNE BESEDE
Janez Nepomuk Kalister, Mlinski dvor (Mühlhofen), Postojna, Nicoletti, Codelli, prodajna pogodba

ABSTRACT

JANEZ NEPOMUK KALISTER AND THE MLINSKI DVOR MANSION IN POSTOJNA

The paper examines a short period during which Janez Nepomuk Kalister established himself as a big landowner. Particular attention is devoted to the historical framework of the landed property and the contract, which secured him the Mlinski dvor mansion in Postojna, in which he also lived for several years.

KEY WORDS
Janez Nepomuk Kalister, Mlinski dvor (Mühlhofen), Postojna, Nicoletti, Codelli, sales contract

Uvod

Janez Nepomuk Kalister je bil s Postojno neločljivo povezan, saj je ta predstavljala upravno središče za vse kraje Pivške kotline. Še večji pomen je imela strateška prometna lega Postojne z najzložnejšim prehodom iz notranjosti dežele proti obali s pomembnim križiščem glavne cesarske ceste iz Ljubljane proti Trstu in Reki. Kalistrovi začetki z malo trgovino kažejo na vez s Postojno,[1] ravno tako pa tudi kasnejši nakupi zemljišč v Zalogu[2] in dvorca v Postojni.

Mlinski dvor (Mühlhofen) v Postojni (foto: Andrej Smerdu, 2009).

1 Marija Kalister se v zapiskih Petra Hicingerja spominja, da je njen mož Janez Kalister v prvih letih trgoval z izdelki, žitom, hrastovimi šiškami in brinjem. Dodaja še: *"Gospod Karel Schmoll (kameralni oskrbnik graščine Postojna) je najprej posodil 60 goldinarjev za nakup žita, potem je prišlo vino, usnje, kože, dalje gostilna in pekarna."* ARS, AS 881, šk. 2, Podatki za biografijo Janeza Kalistra. Za prevod se zahvaljujem Francetu Baragi.

2 Od Marije Marinčič je 3. aprila 1839 kupil četrt hube in osmino hube (hiša Zalog št. 4, od leta 1845 jo je uživala Kalistrova sestrična Terezija Gorup, roj. Vadnal), od Matevža Geržine je 15. marca 1841 kupil pol hube, od Andreja Bizjaka (brata Helene Bizjak) je 18. junija 1842 kupil četrt hube, 23. decembra 1848 pa od Jožefa Marinčiča pol hube (PAK, KP 79, Zemljiška knjiga Postojna, šk. 201).

Mlinski dvor (Mühlhofen)

Mühlhofen je eden izmed treh dvorcev v centru Postojne.[3] Stoji v bližini župnijske cerkve svetega Štefana, glavna fasada je obrnjena proti osrednjemu mestnemu trgu. S svojim zahodnim delom se združuje z župniščem. Ob dvorcu poteka Tržaška cesta, ki je imela v 18. in v prvi polovici 19. stoletja (do prihoda železnice) izjemen pomen za prevoznike in trgovce na poti iz Ljubljane v Trst in na Reko. Osrednjo stavbo posesti Mlinski dvor je v začetku 19. stoletja predstavljal ravno ta dvonadstropni dvorec v središču Postojne z ločenim gospodarskim poslopjem na drugi strani ceste proti Postojnski jami. Skupaj s kmetijo in zemljišči v Stari vasi ga je od plemiške družine Troyer okrog leta 1740 najbrž kupil Jožef pl. Nicoletti.[4] Sedež posesti je bil pred tem po vsej verjetnosti na drugi lokaciji. Andrej Ažman v Kroniki župnije Postojna piše, da je rodbina Nicolettijev že v letu 1672 pozidala graščinico v Postojni, ki je stala na prostoru, kjer je danes Spodnji mlin ob ponoru reke Pivke v Postojnsko jamo.[5] Kot glavna gospodarska obrata graščinice se omenjata prav mlin in žaga pri Postojnski jami.[6] Posest je obsegala tudi travnik Glince, ki se je raztezal od mlina pa vse do prvih hiš v Postojni. Imenju Mlinski dvor, ki je prej nosilo ime imenje Prestranek,[7] je bilo sredi 18. stoletja podložnih 22 celih kmetij, h kateremu so bila kasneje priključena tudi zemljišča gospoda Antona Hanibala pl. Bottonija iz Trsta. Konec 19. stoletja je posest obsegala 28 celih kmetij.[8] Desetinski izkaz iz leta 1808[9] nam prikazuje seznam hišnih posestnikov kmetij, ki so bile podložne imenju Mlinski dvor:

Grobšče: Matevž Černač, Blaž Želodec, Janez Klemenc, Miha Černač, Anton Černač, Anton Klemenc, Matevž Černač Bilka, Anton Klemenc Bilka

3 V kraju sta še spodnji grad Postojna, v katerem domuje ZRC SAZU, Inštitut za raziskovanje Krasa, Titov trg 2, in dvorec Adlershofen, ki je bil na prehodu v 20. stoletje skoraj v celoti podrt in predelan. Danes nosi ime Vila Jurca v njem pa ima sedež Okrajno sodišče Postojna, Jenkova ulica 3. Gl. Sapač; *Grajske stavbe,* 9–12, 106–115.

4 V Kroniki župnije Postojna piše, da je bil *Troyer posestnik Codellijeve, pozneje Kalistrove, sedaj Kutinove hiše v Postojni in je imel veliko posestvo z gospodarskimi poslopji v Stari vasi in eno v Postojni* (ŽA Postojna, Andrej Ažman, Kronika župnije Postojna). V cerkvenem urbarju je po letu 1740 pri zemljiščih podložnih cerkvi svetega Štefana v Postojni namesto Troyerja že vpisan Jožef pl. Nicoletti (ŽA Postojna, Urbar Postojna (sv. Štefan) 1681).

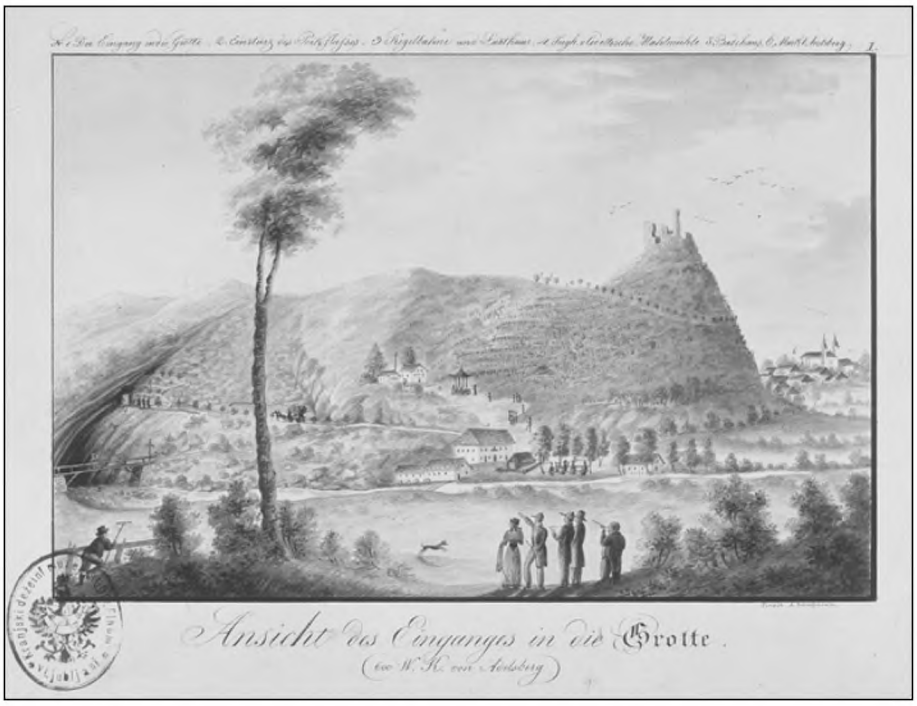
5 ŽA Postojna, Andrej Ažman, Kronika župnije Postojna.

6 ARS, AS 791, šk. 22.

7 Zaradi podobnega imena, kot ga nosi cesarska kobilarna Prestranek se je imenje Prestranek v letu 1794 preimenovalo v imenje Mühlhofen (ARS, AS 315, Der drite blaue quatern deren kauf und verkauf contracte dann verglichen ann. 1792, e 18).

8 ARS, AS 315, Der erste eisen farbe quatern deren einlagen ab anno 1759, p 17 in o 30.

9 ARS, AS 791, šk. 22.

Spodnji mlin pred Postojnsko jamo okrog leta 1830
(gvaš, avtor Alojz Schaffenrath, hrani Narodni muzej Slovenije, foto: Tomaž Lauko).

Matenja vas: Andrej Cestnik, Valentin Sluga, Tomaž Gorup, Ivan Gorup, Andrej Gabrajna, Andrej Černač

Selce: Anton Dekleva, Miha Slavc, Matija Mavrič, Marko Kramer, Miha Zorman, Anton Možina, Gregor Žitko, Pavle Kristan, Tomaž Kristan, Andrej Smerdu

Parje: Lovro Bergoč, Lovro Penko, Janez Penko, Tomaž Penko

Radohova vas: Anton Čelihar, Matevž Farec, Simon Knafelc, Matija Žele, Blaž Penko, Jurij Trebec

Narin: Miha Kuret, Matevž Kuret, Matija Marinčič, Štefan Kaluža

Podstenje: Matija Lukežič, Martin Kirn

Smrje: Jožef Grahor, Luka Grahor

Trnovo: Štefan Benigar, Gregor Benigar, Matevž Benigar, Marko Benigar, Peter Benigar, Anton Benigar, Andrej Vičič, Urban Tomšič, Ivan Vičič, Luka Vičič, Tomaž Vičič, Matija Benigar, Marko Benigar

Klenik: Simon Knafelc, Anton Zorman, Tomaž Zorman, Martin Rotar, Luka Trebec, Gregor Lagoj, Jakob Bergoč, Jurij Rotar

Ratečevo brdo: ni podatka

Mereče: Ivan Skok, Jakob Skok, Jožef Skok, Miha Skok, Simon Skok, Jurij Šircel, Jožef Skok, Jakob Skok, Martin Šircel, Jernej Fabec, Jurij Hrovatin, Janez Valenčič

Zajelšje: Jožef Gombač, Martin Gombač, Jožef Ivančič

Sabonje: Blaž Božič, Luka Fabjančič, Štefan Fabjančič

Podgrad: Jurij Stanič, Simon Šajn, Peter Šajn

Prem: Blaž Hrastnik, Anton Strle

Kalistrov nakup Mlinskega dvora

Mlinski dvor sta po Jožefu pl. Nicolettiju podedovala sinova Karel in Anton Sigmund, po njuni smrti pa je postal last Elizabete pl. Nicoletti.[10] Iz deželne deske je razvidno, da je 15. septembra 1832 Mlinski dvor pripadel Antonu II. baronu Codelliju, sinu Elizabete pl. Nicoletti.[11] Baron Codelli je dal posest leta 1835 v zakup bratoma Albertu in Andreju pl. Garzarollijema iz Postojne.[12] Deset let kasneje, v začetku leta 1846, pa je interes za nakup Mlinskega dvora pokazal Janez Nepomuk Kalister. Na podlagi tega so 23. marca istega leta v Ljubljani pripravili pogodbo za prodajo in nakup Mlinskega dvora:[13]

10 Elizabeta pl. Nicoletti, rojena 13. 7. 1777 je bila hči Karla pl. Nicolettija in Elenore Puzowski pl. Holzenburg. Leta 1796 se je poročila z Antonom I. baronom Codellijem (ARS, AS 791, šk. 23, Izkaz potomcev Karla pl. Nicolettija, in šk. 15, ženitna pogodba med Antonom I. baronom Codellijem in Elizabeto pl. Nicoletti).

11 ARS, AS 791, šk. 22, Izvleček iz Deželne deske.

12 Iz rodbine Garzarolli, ki je imela v lasti dvorec Adlershofen v Postojni (Sapač, *Grajske stavbe*, str. 9–12).

13 ARS, AS 791, šk. 22, Kupoprodajna pisma. Za prevod se zahvaljujem Aleksandri Bergoč.

Prodajna in kupna pogodba,

ki je bila dogovorjena in sklenjena med blagorodnim gospodom Antonom baronom Codellijem,[14] *gubernialnim tajnikom kot prodajalcem, in gospodom Janezom Kalistrom, zemljiškim posestnikom iz Postojne kot kupcem, in sicer kot sledi:*

Prvi člen

Gospod Anton pl. Codelli

a) prodaja posestvo Mühlhofen/Mlinski dvorec, ki leži v postojnskem okrožju, skupaj s pripadajočima mlinom in žago, ki ležita ob reki Pivki, in stanovanjsko hišo, ki se nahaja poleg, z vsemi pripadajočimi pravicami, gospostvi,desetinami in siceršnjimi pritiklinami;

b) služnostno hišo v trgu Postojna skupaj s hlevom, lopo za vozove in vrt ob hiši, pod vpisom št. 68 zemljiške knjige cerkvenega premoženja sv. Štefana v Postojni pod urb. št. 68;

c) služnostni travnik Glinze/Glince,v zemljiški knjigi gospostva Postojna pod urb. št. 1 7/8, 16 1/8 in 19 1A;

d) služnostne nepremičnine pri Stari vasi,v zemljiški knjigi župnijskega premoženja sv. Štefana v Postojni pod urb. št. 1/11, in sicer zelenjavni vrt Seunig/Zevnik in travniki Pod Hrastje, Bekouz/Bekovc, Deuz/Devc, Mlaka per Studenzi ta velka/Mlaka pri studencu ta velika,in ta mala Deuz/in ta mali Devc, U Slatneh/V Slatneh;

*e) vrt in klet, v zemljiški knjigi gospostva Senožeče pod rektif. št. 8, urb. št. 523, služnostna sv. Katarini, in prav tako v tej zemljiški knjigi pod urb. št. 21 dva vinograda Švabouz/Švabovc in V Griši/V Griži [...] dva služnostna deleža vinogradov Gnillouza/Gnilovca in Zestnuberdu/Cestno brdo v zemljiški knjigi posestva Rossenegg/Roženek pod urb. št. 250, končno (*vstavljeno ob strani*: [...] (v?) Obberrechenberg/Zgornjemu Rihenberku (?) služnostnih 7 deležev Sherlienz ta večji, ta mali Berteschnig/Ta mali Bertešnik, Berdez/Brdce, Per sonzi ta večji/Pri soncu ta večji, Per sonzi ta vaški/Pri soncu ta vaški, Pod borstam/Pod borštom, Ronku), kot je on posestvo in vse te nepremičnine posedoval in užival ali bi jih bil lahko posedoval in užival, gospodu Janezu Kalistru, zemljiškemu posestniku iz Postojne, v njegovo resnično nepreklicno lastnino.*

Drugi člen

kupec Janez Kalister zato obljublja kupnino petindvajset tisoč goldinarjev M. M. v c. kr. avstrijskih dvajsetkrajcarskih komadih tri na en goldinar šestdeset na fino kölnsko marko srebra računano z izključitvijo... (odstavek med zvezdicami je prečrtan)

Na tem mestu je prodajalcu gospodu Antonu baronu Codelliju že plačal pet tisoč goldinarjev M. M. končnega zneska po 40 cesarskih dukatov in pogodbene obresti od 1. maja do 1. novembra 1846 s 500 fl., katerih pravilni prejem gospod Anton baron Codelli potrjuje, upoštevaje teh plačanih 5.000 fl. in končnega zneska in s svoje strani ne potrebuje nobene nadaljnje pobotnice. Gospod kupec se zavezuje vestno plačevati 1. novembra 1846 pet tisoč goldinarjev in 5-odstotne obresti od 15.000 fl. za čas od 1. novembra 1846 do 1. maja 1847, tristo petinsedemdeset goldinarjev v Ljubljani kot izrecno določenem kraju plačila, 1. maja 1847, prav tako v Ljubljani, sedem tisoč petsto goldinarjev in 5-odstotne obresti od 7.500 fl. od 1. maja do 1. novembra 1847, s sto sedeminosemdeset goldinarji 30 kr., končno ostanek kupnine sedem tisoč petsto goldinarjev 1. novembra prav tako v Ljubljani.

Tretji člen

Gospod prodajalec se obvezuje, da bo ob prejemu obročnega plačila po 7.500 fl. in obresti po 187 fl. 30 kr. 1. maja 1847 glede na to pobotnico, posredoval gospodu kupcu listine za prepis posestva in ostalih nepremičnin na njegovo ime, pri čemer gospod kupec za varstvo preostalega dela kupnine po 7.500 fl. obresti, ki jo je še dolžan kupcu, in vse stroške, ki jih tako prinaša kupljeno posestvo Mühlhofen/Mlinski dvor, tako z vpisno pravico sedanje prodajne in kupne pogodbe naroča kot hipoteko, da bo istočasno s prepisom posestva na ime gospoda kupca ostanek kupnine skupaj s preostalimi obveznostmi vpisan nanjo/na hipoteko.

Četrti člen

V last in užitek dobi kupec kupljeno posestvo in ostale nepremičnine s 1. majem 1846; tega dne bodo kupcu v obliki prehodnega protokola predani posestvo Mühlhofen skupaj z zemljiško knjigo, ustanovni register, urbarji,registri desetin in vsi siceršnji tozadevni akti, vendar brez fundo instructo/posesti in ostalih nepremičnin dosedanjih zakupnikov gospodov Alberta in Andreja Garzarollijev, s tem gospod kupec prevzame v izpodbijanje vse s tem dnem začete davke deželnega kneza in ostalih ustanov.

Gospod prodajalec sicer ne prevzema jamstva niti glede obsega posestva niti donosa v celoti ali v posameznih rubrikah donosa in zagotavlja gospodu kupcu poroštvo skozi tri leta, torej do 1. maja 1849 izključno za primer, če bi znotraj tega časa posestvo in ostale prodane nepremičnine zahtevala tretja oseba in bi bilo proti njej od gospoda prodajalca zahtevano zastopanje po predpisih pravnega reda.

Peti člen

Vse obveznosti, ki so pri prodanem posestvu veljale do 1. maja 1846, zapadli davki, dajatve in prihodki

[14] Anton II. baron Codelli, 19. 1. 1800 – 8. 5. 1883, stanovski odbornik, član Muzejskega društva za Kranjsko, zastopnik upravičencev pri Deželni komisiji za zemljiško odvezo, ljubljanski občinski svetnik, dopisni član Zgodovinskega društva za Štajersko, odbornik ljubljanske podružnice Avstrijskega umetnostnega društva in dopisni član Centralne komisije za raziskovanje in ohranjanje kulturnih spomenikov (Smole, *Graščina Turn*, str. 5, 60, 70).

pripadajo dosedanjima zakupnikoma posestva gospodoma Albertu in Andreju pl. Garzarollijema. Donosne urbarialne zaostanke, ki so bili pri predaji likvidirani, je gospod kupec obvezan znotraj enoletnega roka odvesti gospodoma zakupnikoma.

Šesti člen

Gospod kupec se obvezuje, da bo spoštoval sklenjeno zakupno pogodbo med zakupniki gospodoma Albertom in Andrejem pl. Garzarollijema z gospodom Jožefom Wohlmutom za mlin in žago s pripadajočim mlinskim vrtom, ki ležita v trgu Postojna ob reki Pivki. Pogodbo, datirano v Postojni 3. oktobra, bo kupec spoštoval do izteka podzakupa, to je do 1. maja 1849, zato mu bo predana originalna zakupna pogodba.

Sedmi člen

Gospod prodajalec se obvezuje, da bo po popolnoma poravnanih kupninah znotraj šestih tednov na lastne stroške zbrisal vse dolgove, ki so vpisani na posestvo Mühlhofen in ostale prodane nepremičnine.

Osmi člen

Ko bo izdelana pogodba, bosta stroške žigov in drugih pristojbin prevzela vsak od podpisnikov do polovice, stroške prepisa posestva in ostalih različnim zemljiškim knjigam podložne nepremičnine od gospoda prodajalca na ime gospoda kupca, vključno z morebitnimi najemninami za fevd, taksami za pisna potrdila, poroštvenimi taksami, pa zadevajo izključno gospoda kupca.

Za potrditev tega je treba prodajno in kupno pogodbo izdelati v dvojniku, podpisati jo mora priča, ki sta jo pogodbenika skupaj zaprosila, original je treba takoj izročiti vsakemu od obeh pogodbenikov.

Narejeno v Ljubljani, 23. marca 1846
Ant. baron Codelli l. r. kot prodajalec
Janez Kalister l. r. kot kupec

Anton Mahorčič l. r. kot od obeh gospodov pogodbenikov zaprošena priča
[...] kot od obeh gospodov pogodbenikov zaprošena priča

Na ta način je Janez Nepomuk Kalister v dobrih dveh desetletjih iz nešolanega in preprostega kmetovalca s trgovskim talentom postal zemljiški gospod. Bližajoča se zemljiška odveza in s tem povezane spremembe v ureditvi fevdalnih razmerij pa so nedvomno zmanjšale pomen tega statusa. Pridobljeni dvorec so Kalistrovi uporabljali predvsem za svoje bivanje v Postojni,[15] po preselitvi v Trst pa je najbrž služil tudi za udobnejše postajališče na trgovskih poteh proti Ljubljani in drugim krajem v

15 ARS, AS 881, šk. 2, Podatki za biografijo Janeza Kalistra.

Kalistrov pečat za imenje Mlinski dvor v Postojni (ARS, AS 342, Gut Mühlhofen, knjiga 1, foto: Andrej Smerdu, 2006).

notranjosti dežele. Poleg Mlinskega dvora je imel Kalister v lasti še druge hiše v Postojni.[16] Leta 1857 je prodal mlin, žago in večji del posesti pri Postojnski jami Matevžu Lebanu iz Postojne,[17] dvorec v centru trga (hiša Postojna št. 68) pa je obdržal.

Po njegovi smrti sta dvorec in večino drugih nepremičnin v Postojni in okolici dobila glavna dediča Josip Gorup in Franc Kalister,[18] nekaj so jih podedovali tudi drugi sorodniki.[19] Dvorec sta glavna dediča leta 1879 prodala Andreju Gorupu, Josipovemu mlajšemu bratu. V rokah družine je ostal vse do leta 1892, ko ga je od Andrejevega sina Filipa Gorupa kupil Franc Kutin iz Postojne.[20]

Zaključek

Kalister je bil s svojo trgovsko dejavnostjo razpet med več krajev, vendar lahko rečemo, da je prav z bivanjem v Mlinskem dvoru spletel posebno vez s Postojno. To potrjuje tudi v svoji oporoki. Bolnici je namenil 1.000 goldinarjev, revežem iz župnije pa

16 Kalister je 27. aprila 1849 od Janeza Meleta kupil hišo Postojna št. 45, 16. septembra istega leta od Terezije Taboure hišo Postojna št. 3, od Tomaža Štegu-ja pa je 10. julija 1864 kupil hišo Postojna št. 216 (PAK, KP 79, Zemljiška knjiga Postojna, šk. 202).
17 ARS, AS 315, Glavna knjiga št. 15, str. 410.
18 PAK, KP 79, š. 202.
19 O oporoki Janeza Kalistra gl. prispevek Milana Pahorja v pričujoči številki Kronike.
20 Okrajno sodišče Postojna, Zemljiška knjiga Postojna, zkv 18.

20.000 goldinarjev glavnice, od katere so vsako leto 16. maja razdelili 1.000 goldinarjev. Dobrotljiva je bila tudi njegova žena Marija Kalister, ki je za postojnsko šolo darovala 200 goldinarjev.[21] Postojnci so se sokrajanu, marljivemu trgovcu in dobrotniku zahvalili tako, da so po njem poimenovali eno izmed svojih ulic v mestu.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana
AS 315, Deželna deska za Kranjsko
AS 342, Zemljiška knjiga za sodni okraj Postojna
AS 791, Graščina Turn ob Ljubljanici
AS 881, Peter Hicinger
PAK – Pokrajinski arhiv Koper
KP 79, Okrajno sodišče Postojna
ŽA Postojna – Župnijska arhiv Postojna, 1920
Andrej Ažman: Kronika župnije Postojna
Urbar Postojna (sv. Štefan), 1681

DRUGI VIRI

Okrajno sodišče Postojna, Zemljiška knjiga Postojna, zkv 18.

LITERATURA

Kos, Janez in Umek, Ema: Postojna, podoba od trga do mesta. *Ljudje in kraji ob Pivki* (ur. Silvo Fatur). Postojna : Kulturna skupnost Postojna, 1985.

Postojinsko okrajno glavarstvo: zemljepisni in zgodovinski opis. Vrhnika : Galerija 2, Postojna : Občina, 2003 (ponatis iz leta 1889).

Sapač, Igor: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. 3, Notranjska. Med Planino, Postojno in Senožečami*. Ljubljana : Viharnik, 2005.

Smole, Majda: *Graščina Turn ob Ljubljanici*. Ljubljana : Arhiv SR Slovenije, 1980.

21 *Postojinsko okrajno glavarstvo*, str. 17 in 21.

1.01 Izvirni znanstveni članek 316.343-058.13:929.5Kalister(450.361Trst)

Prejeto: 30. 11. 2009

Milan Pahor
Narodna in študijska knjižnica v Trstu, Odsek za zgodovino, Via Petronio 4, I–34138 Trieste
e-pošta: milan.pahor@nskodsek.191.it

Družina Kalister v Trstu. Podoba Trsta v 19. in v začetku 20. stoletja ter narodni preporod tržaških Slovencev

IZVLEČEK

Družina Kalister je sodila med najznamenitejše tržaške rodbine od sredine 19. stoletja do sredine 20. stoletja. Člani rodbine so se uveljavili kot uspešni podjetniki in finančniki in se proslavili kot meceni. Bili so predstavniki slovenskega meščanstva, ki je takrat nastajalo v Trstu. To je bil tudi čas slovenskega narodnega preporoda v Trstu in okolici. Začetnik družine je bil Janez Nepomuk Kalister (1806–1864), njegovo pot je nadaljeval nečak Franc Kalister (1839–1901), zaton rodbine pa predstavlja Frančev sin Viktor Kalister (1869–1948). Kalistri sicer niso bili veljaki v narodnem gibanju, so pa odigrali vidno vlogo pri njegovi finančni podpori in pri kulturnem mecenstvu. Ime Kalister se je ohranilo v spominu tržaških Slovencev kot sinonim za uspešnega podjetnika, bogataša in mecena slovenskega rodu. Še danes sta v Trstu Kalistrova palača in grobnica na pokopališču Sv. Ane.

KLJUČNE BESEDE
Trst, družina Kalister, Slavina, narodni preporod, palača Kalister, mecenstvo

ABSTRACT

THE KALISTER FAMILY IN TRIESTE.
THE IMAGE OF TRIESTE IN THE 19TH AND EARLY 20TH CENTURY AND THE NATIONAL REVIVAL OF THE TRIESTE SLOVENES

The Kalister family was one of the most remarkable families in Trieste between the mid-19th and the mid-20th centuries. Its members established themselves as successful entrepreneurs and financiers, and esteemed patrons. They were the representatives the Slovenian middle class, which started to form in Trieste. This was also the time when the Slovenian national revival emerged in Trieste and its surroundings. The founder of the Kalister family was Janez Nepomuk Kalister (1806–1864); his work was continued by his nephew Franc Kalister (1839–1901); finally, the family's demise was brought about by Franc's grandson Viktor Kalister (1869–1948). Although the Kalisters were not the central figures in the national movement, they nevertheless took a notable part in it through their financial support and cultural patronage. The name Kalister has been preserved in the memory of Trieste Slovenes as a synonym for a successful businessman, a man of wealth, and a patron of Slovenian descent. The Kalister Palace and the tomb in St. Anna cemetery still stand in Trieste.

KEY WORDS
Trieste, the Kalister family, Slavina, national revival, Kalister Palace, patronage

Uvod

Odsek za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici (NŠK) v Trstu hrani zanimiv dokument. Gre za podelitev častnega občanstva Francu Kalistru, ki mu ga je občina Slavina podelila 3. marca 1889. Vendar pri NŠK nismo vedeli, kako je dokument prišel k nam, saj je medtem prva generacija kulturnih delavcev, ki je delala v NŠK, preminila in se je pretrgalo ustno izročilo. Uganko smo razrešili sredi leta 2008. Ukvarjali smo se s pripravami na študijski dan o profesorju, raziskovalcu in piscu Ludwigu Karlu Moserju, ki smo ga nato 21. novembra 2008 priredili v deželni konferenčni dvorani Tessitori v Trstu. Tako smo tudi preverili, če NŠK hrani Moserjevo knjigo *(Der Karst und seine Hohlen),* ki je izšla leta 1890 v Trstu. Ugotovili smo, da premoremo odlično ohranjen izvod. Želeli smo izvedeti, kako je izvod priromal v našo knjižnico, saj delujemo od leta 1947. Pogledali smo v stare inventarne knjige in odkrili, da je 1. junija 1951 NŠK odkupila 12 knjig in spomenico iz zapuščine Kalister. To ni bil dar, temveč nakup v višini tedanjih 32.200 italijanskih lir.[1]

Ostalo lahko pridamo sami. V letu 1948 je brez potomcev umrl Viktor Kalister. Njegovo imetje so očitno začeli prodajati in tako je omenjeni delček priromal tudi v NŠK v Trstu.

Ko govorimo o knjigah, smo najprej želeli raziskati, kako so slovenski zgodovinarji do sedaj omenjali Kalistre in njihove sorodnike Gorupe.

Omembo Janeza Kalistra zasledimo v prvi polovici 20. stoletja pri zgodovinarju Josipu Malu in njegovi *Zgodovini slovenskega naroda*. V poglavju Trgovina in obrt je zapisal: *"(...) Večina tržaškega prebivalstva je na ta način živela od trgovine, bodisi naravnost ali pa posredno. Tudi podeželje se je oprijelo kupčije in marsikdo si je pri tem nabral veliko imetje (n. pr. Ivan Kalister, rojen v Slavini leta 1806, umrl leta 1864). (...)"*[2]

Zgodovina Slovencev iz leta 1979 nam še bolj bogato postreže s podatki. Janeza Kalistra omenja kar na štirih mestih, Josipa Gorupa pa na dveh. V poglavju Kapitalisti na Slovenskem naletimo na naslednji zapis: *"(...) Janez Kalister, doma iz Slavine, je trgoval z domačimi pridelki, se preselil v Trst, se tu ukvarjal s špekulacijami, prevzemal davčne zakupe in se uvrstil med najbogatejše ljudi na Slovenskem. Ob smrti leta 1864 so cenili njegovo premoženje na 6–7 milijonov goldinarjev. (...)"*[3]

V poglavju Domač tuj kapital je nadalje zabeležena dejavnost Kalistra in Gorupa: *"(...) Velike dobičke je prinašal zakup davkov, predvsem deželnih doklad, ki so jih imeli posamezniki v svojih rokah, dokler jih ni konec 19. st. prevzela dežela sama. Iz vrst teh zakupnikov so izšli največji slovenski podjetniki te dobe kot npr. Kalister, Hočevar in Gorup. (...)"*[4]

V poglavju Vloga Trsta beremo naslednje: *"(...) Slovenska buržoazija v tržaškem pomorstvu in industriji ni bila močneje zastopana. Vendar so se že prvi slovenski kapitalisti, kakor na primer Janez Kalister in Josip Gorup, vključevali v pomorstvo in so bili lastniki ladijskih deležev.(...)"*[5]

Kalistrovo sled pa najdemo tudi v poglavju Slovensko gospodarstvo med dvema vojnama: *"(...) Ko se je sredi 19. st. izoblikoval, bil zapisan in propagiran program Zedinjene Slovenije in je dobil celo svoje zemljepisne meje, je bil to predvsem kulturni, prosvetni in politični program. Za oris nacionalnega gospodarskega programa je bilo treba še veliko praktičnega dela. Tu ne mislimo toliko na industrijsko dejavnost Terpinca, na veletrgovsko aktivnost Kalistra in Gorupa ter na druge naše ljudi podobnega formata, ampak tudi na razvoj zadružništva, za katerega sta veliko storila brata Vošnjak, proti koncu 19. st. še Janez Evangelist Krek, Etbin Kristan in drugi. (...)"*[6]

V novejšem času pa v knjigi *Slovenska novejša zgodovina* (iz leta 2005) naletimo na naslednji zapis: *"(...) Druga kategorija davkov in dohodkov državnega proračuna so bili posredni davki, trošarine, takse, državni monopol in carine. Najpomembnejše trošarinsko blago so bili sladkor, kava, pivo, vino, žganje in likerji. Te davke so imenovali užitninske davke in jih je država dajala zasebnim podjetnikom v zakup za povprečno odškodnino. Pobiranje užitnine je bil donosen posel, s katerim je obogatela večina veletrgovcev in grosistov (Gorup, Kalister, Luckman). (...)"*[7]

Ob teh zanimivih zapisih slovenskih zgodovinarjev pa beležimo na drugi strani sprenevedanje in površnost nekaterih italijanskih tržaških raziskovalcev zgodovine mesta.

V letu 2003 (ponatis pa v maju 2007) sta npr. Armando Halupca in Leone Veronese izdala obsežno publikacijo z naslovom *Trieste nascosta (Raccolta illustrata di curiosità tra vie, androne, piazze della città e dintorni)* (Skriti Trst (Ilustrirana zbirka podatkov pri potovanju skozi ulice, trge mesta in okolice)). Gre za obsežno publikacijo, ki na 440 straneh (v ponatisu 462) opisuje 370 (v ponatisu pa 400) značilnih ali pomembnih točk mesta in okolice.

Na strani 178 je opisana 138. zanimivost mesta. Nanaša se na palačo Kalister (Palazzo Kalister) na Trgu Svobode štev. 2 (Piazza della Libertà, nekoč Piazza della Stazione). Pod fotografijo omenjene palače je kratek oris. V prvih vrsticah je naveden točen podatek, da je bila palača dograjena leta 1884 po načrtu arhitekta Zabea, ki je bil po rodu iz Trsta.

1 NŠKT, Arhiv. Inventarne knjige, knjiga V, 1951.
2 Mal, *Zgodovina slovenskega naroda*, II, str. 524.
3 *Zgodovina Slovencev*, stran 427.
4 Prav tam, str. 486.
5 Prav tam, str. 534.
6 Prav tam, str. 686.
7 *Slovenska novejša zgodovina*, str. 103.

Ostali podatki pa so pomešani in zgrešeni. Avtorja navajata, da je dal palačo zgraditi Giuseppe (!) Kalister. Kot je znano, je Janez Kalister preminil že leta 1864, torej dvajset let prej. V orisu je omenjen tudi Anton Kalister, ki naj bi po rodu izhajal iz Odese na Krimskem polotoku (takrat carska Rusija, danes Ukrajina).[8] Dejstvo pa je, da so bili Kalistri po rodu iz Slavine (danes občina Postojna). Naročnik palače je bil dejansko veleposestnik Franc Kalister, njegov oče pa je bil Anton Kalister, brat Janeza Kalistra.

Žal je v Trstu še vedno prisotna miselnost, da je nemogoče, da bi se lahko Slovenec uspešno uveljavil v italijanskem Trstu.

Narodni preporod tržaških Slovencev se od srede 19. stoletja pa vse do prvega desetletja 20. stoletja prepleta z mnogimi dejavniki. Nosilci narodnega gibanja so posamezniki in organizirane ustanove, ki potegnejo za seboj večino pripadnikov lastnega naroda. Mnogi ljudje ostanejo ob strani, vendar po svoje pripomorejo k omenjenemu procesu. Lahko so opazovalci, lahko pa tudi občasni akterji, ko se porajajo določene pobude.

Takšen je primer članov družine Kalister. Niso bili nosilci narodnega razvoja in preporoda, so pa sodelovali, ko so jih za to prosili. Vsekakor so čutili pripadnost svojemu slovenskemu narodu.

Trst: priseljevanje, trgovanje, podjetnost. Od gospodarske rasti do narodnega preporoda.

Druga polovica 19. stoletja je bilo obdobje množičnega priseljevanja v Trst, ki je nudil obilo možnosti, saj je bil takrat v velikem in naglem razvoju. V italijanskem letopisu, ki ga je izdala tržaška knjigarna Julius Dase za leto 1870, je omenjeno, da je bilo v tedanjem Trstu 125 slovenskih trgovcev. Če upoštevamo, da Italijani in Nemci (Dase je bil Nemec) radi dosledno manjšajo slovensko prisotnost in da mnogi Slovani v Trstu iz raznih razlogov radi prikrivajo svojo narodnost, lahko pridemo do zaključka, da je bilo v Trstu vsaj dvakrat toliko slovenskih oziroma slovanskih trgovcev.

Če bi bili vsi v Trstu prisotni trgovci in podjetniki tako kremeniti in dosledni kakor lastnik žganjarne Počkaj, ki je bila na vogalu ulic Ghega in Rittmayer in ki je nosila samo slovenski napis "Žganje in slaščice", bi bila slovenska podjetnost nedvomno bolj vidna.

Med slovenskimi priseljenci v Trstu ni manjkalo takih, ki so si s podjetnostjo in spretnostjo pridobili prava bogastva in se povzpeli v sam vrh mestne gospodarske elite. Lahko omenimo primer trgovskega podjetnika Franca Tadeja Reje (tudi Reyer) (1760–1855), po rodu iz Kanalske doline, člana tržaške Borze in predsednika Avstrijskega Lloyda; ali pa ladjarja Henrika Angela Jazbeca in vrste uspešnih tovarnarjev: Mahnič (predilnica), Metlikovec (tovarna strojev), Polak (tovarna mila), Vodnik (tovarna loja). Med uspešne podjetnike kapitaliste lahko uvrstimo tudi Ivana Kozlerja, lastnika večjega števila stavb v Trstu.[9]

Podjetnost, trgovanje, pomorska trgovina so bili sestavni del hitre rasti mesta. Prvi slovenski pomorščaki so bili sinovi slovenskih ribičev med Barkovljami in Štivanom. Proti koncu 18. stoletja so začeli njihovi sinovi stopati v službo bogatih trgovcev, ki so imeli svoje ladje, in so pluli z njimi ob obalah Jadrana in Sredozemlja, pozneje pa odhajali po morju daleč proč v svet. Niso bili redki primeri tudi kakega slovenskega trgovca iz zaledja, ki si je kupil ladjo in si nato ustvaril trdno trgovsko in pomorsko postojanko v Trstu in na Reki. Tak trgovec je bil Franc Rakovec (1697–1760), ki si je najprej kupil ladjo na Reki, kasneje ga srečamo tudi v Orientalski družbi v Trstu. S pomorsko trgovino se je ukvarjal oče znanega mecena Žige Zoisa Michelangelo (Mihael Angel) Zois, ki je leta 1745 prodal svojo ladjo Petru Tomaševiću s Pelješca. Med mnogimi priseljenci iz Dalmacije in balkanskega polotoka je imel posebno trgovsko srečo Jovo Kurtović, po rodu iz Sarajeva. V Trst je prišel bos, okoli leta 1800 pa je bila družina Kurtović že ena najbobogatejših v mestu. V lasti je imela več desetin jadrnic. Prav tako okoli leta 1800 je med najbogatejše meščane spadal Jurij Prešeren, veletrgovec z žitom.

K še hitrejši rasti mesta so pripomogle tudi boljše povezave. Najprej izgradnja železnice Dunaj–Gradec–Ljubljana–Trst, ki je začela obratovati leta 1857. Skoraj enakega pomena za Trst je bila dograditev Sueškega prekopa leta 1869. Takrat je bila doba velikih jadrnic že v zatonu. Pomorsko trgovanje je do takrat slonelo predvsem na dalmatinskih jadrnicah. V gradnji jadrnic so prednjačili domačini z otoka Lošinj. Tam je bila zibelka znane družine Cosulich, ki so bili v mladih letih Hrvati (Kozulić), nato so se preselili v Trst, kjer so obogateli in se poitalijančili.[10]

Tudi Slovenci so znali izkoristiti pomorsko trgovino. Sami ali skupaj z družabniki so vlagali kapital v nakup ladij ali delnic pri pomorskih družbah. Zgodovinarka in preučevalka slovenskega pomorstva Nadja Terčon je zabeležila vrsto priimkov in imen, ki jih uvrščam ob tiste, ki sem jih že omenil: Danijel Polak (iz Trsta), Nikolaj Valušnik (uradno Walussnig), Marija, Leopold in Valentin Dolenc, Matej Gasser (iz Škofje Loke), Franc Jelovšek (iz Vrem), Anton in Peter Mašera (iz Krna), Jožef, Ivan in Emilija Miklavčič ter drugi so bili lastniki ali solast-

8 Halupca, Veronese, *Trieste nascosta*, str. 178.

9 –od-: Slovenska podjetnost v Trstu. Od Počkaja do Kalistra. *Gospodarstvo*, 14. 5. 1949.

10 Vilhar, Iz zgodovine, str. 162–163.

Del starega zemljevida mesta Trst (1818–1822) s prikazom Hrenove ulice (Coronejske ul.) (AST, fond 694 a/02).

niki jadrnic in kasneje tudi parnikov.[11] Zadnji lastnik jadrnic v Trstu je bil Slovenec, deloma poitalijančeni, Henrik Angel Jazbec. Njegova jadrnica Beechdale (792 ton) je bila zadnja jadrnica v Trstu. Leta 1910 jo je Jazbec prodal avstrijskemu Lloydu.[12]

Seveda niso bili uspešni le slovenski priseljenci, temveč tudi domačini. Martelanci so stara barkovljanska rodovina. Nekdanji škedenjski župnik in poznejši kanonik stolne cerkve sv. Justa, Ivan Peter Martelanc, je našel okrog leta 1900 v cerkvenih arhivih stolne cerkve podatek, da so Martelanci živeli v Trstu že leta 1099. Ni pa mogel ugotoviti, kdaj so se tam naselili. Praded dveh članov tvrdke Martelanc (Ivana in Antona), Anton Martelanc, je imel okoli leta 1755 krčmo v starem mestu pod jezuitsko cerkvijo. Njihov oče, tudi Anton po imenu (rojen leta 1812), je imel podjetje za nakladanje in razkladanje balasta (peska, gramoza in drobnega kamenja) na trgovske ladje, ki so brez blagovnega tovora prihajale oziroma odhajale iz tržaške luke. Pri takem delu je bilo udeleženih 45 barkovljanskih ladij, ki so imele od 10 do 12 ton nosilnosti. Omenjeno tvrdko so ustanovili leta 1887 trije Martelanci: Svetko (rojen leta 1862) ter brata Ivan (1843) in Anton (1863). Vsi trije so se pred ustanovitvijo podjetja ukvarjali s stavbarstvom. Tvrdka Martelanc je po načrtu arhitekta Maksa Fabianija zgradila tudi Narodni dom v Trstu.[13]

Izmed pionirjev slovenske podjetnosti pa je Tržačanom v spominu na prvem mestu ostal veleposestnik, velepodjetnik, ladjar in mecen Janez Kalister (1806–1864) iz Slavine, ki se je naselil v Trstu in se iz malega, a zelo nadarjenega trgovca, povzpel med vodilne tržaške bogataše in kapitaliste. Ob Kalistrovi smrti, ki je odmevala po vsem slovenskem prostoru, so ljubljanske *Kmetijske in rokodelske novice* priobčile članek s Kalistrovo oporoko, ki priča o njegovi uspešnosti in podjetnosti.[14]

Janez Kalister se je poročil s Slovenko Marijo Bole (1805–1880), s katero sta sicer dobila potomstvo, ki pa ju ni preživelo.[15] Po njegovi smrti sta njegovo dediščino prevzela nečaka Franc Kalister in Josip Gorup. Slednji se je po nekaj letih preselil na Reko (Rijeka), kjer si je s podjetnostjo nabral pravo bogastvo.

Člani družine Kalister in Gorup niso postali prvaki slovenskega narodnega gibanja v Trstu. Posamezne člane obeh družin pa v takratnem obdobju kljub temu zasledimo v odborih slovenskih ustanov in društev. Kalistri in Gorupi so se izkazali pred-

11 Gl. tudi prispevek Nadje Terčon v pričujoči številki Kronike.
12 Vilhar, Iz zgodovine, str. 165.
13 Gospodarstvo, 28. 5. 1949, Slovanska podjetnost v Trstu.
14 Kalc, *Poti in usode*, str. 24–25.
15 ASGCT, Podatki o družini Janeza Kalistra. Osebna zahvala gre sodelavkam anagrafskega (anagrafe comunale) in zgodovinskega arhiva (archivio storico generale), posebno pa se moram zahvaliti Micheli Nacmias in Paoli Ugolini.

vsem kot meceni, denarni podporniki mnogih narodnih pobud. Nedvomno so bili rodoljubi in pripadniki slovenskega naroda. V drugi polovici 19. stoletja je prav v Trstu nastajalo slovensko meščanstvo kot prvo na Slovenskem. Kalistri in Gorupi so bili vidni predstavniki tega meščanstva. Tako posamezne člane zasledimo v najpomembnejših ustanovah tržaških Slovencev, ki so jih ustanavljali v sklopu narodnega gibanja in preporoda od leta 1848 pa vse do prve svetovne vojne.

Mesto Trst je bilo v nenehni rasti. V pristanišče so prihajali vplivi iz širšega območja Evrope in iz Sredozemlja, ki jih je mesto vsrkavalo in jih nato (delno) posredovalo v lastno zaledje. Trst se je širil, plemenitil in obogatel z novimi priseljenci. Najprej je bilo mesto kot talilni lonec, v katerem se je prebivalstvo premešalo in stopilo, vendar je prevladoval italijanski element, ki je takrat predstavljal oblast. Kljub temu so sčasoma do javne veljave prišle tudi nekatere druge skupnosti. Tu mislimo predvsem na Slovence.

Tržaški kapital, ki je imel večnaroden izvor (italijanski, nemški, judovski, grški, slovenski, srbski, hrvaški, idr.) je širil svoj gospodarski vpliv preko celotnega slovenskega narodnega ozemlja, ki je obenem predstavljalo gospodarsko zaledje mesta. Trst se je razvil na podlagi gospodarske potrebe habsburške monarhije. Dejavnosti pristanišča, ki je bilo odprto celotnemu Sredozemlju in nato vedno bolj proti vzhodu, se je pridružila industrija, ki se je razvila ob pomorstvu in trgovini. Vse to je bila posledica ekonomskih interesov monarhije. Tako je postal Trst središče in stičišče mnogih gospodarskih interesov iz zaledja države. Prav tako je iz osrčja države v Trst pritekal kapital, ki se je vlagal v trgovino, pomorstvo, industrijo in banke. Vse to je s primerno carinsko in finančno politiko podpirala država. Tako sta stalno naraščala gospodarska moč in sposobnost Trsta, ki sta višek dosegla leta 1913.[16]

Dunajska marčna revolucija v letu 1848 je s svojimi zahtevami in programom odmevala po Evropi. Nova politična klima je ustvarila pogoje za nastanek in razvoj političnega in kulturnega življenja pri tistih narodih, ki so bili do tedaj na evropski sceni bolj v ozadju. Valovalo je po Evropi, valovalo na Slovenskem, valovalo na Primorskem, v Trstu in Gorici. Prebudili so se Slovenci v Trstu, saj so bili njihovi cilji podobni ciljem Slovencev na Dunaju, v Gradcu, Celovcu, Ljubljani.

V Trstu so se ob Slovencih prebudili tudi ostali Slavjani (Slovani), ki so bili prisotni v mestu.[17] Tako je je prišlo v oktobru 1848 do ustanovitve društva Slavjanski zbor. Dne 23. oktobra so izdali posebno vabilo, imenovano Povabljenje, ki so ga natisnili v štirih jezikih: v slovenskem, hrvaškem, italijanskem in nemškem. Na takih temeljih in izhodiščih je slonel začetek narodnega preporoda v mestu, ki je nato dosegel višek v začetku 20. stoletja z dograditvijo Narodnega doma. Slavjansko društvo, v katerega se je kmalu preimenoval Slavjanski zbor, je združevalo Slovence in druge Slovane v Trstu. Opravilo je pomembno politično, narodno in kulturno vlogo. Izdajali so mesečnik z imenom *Slavjanski rodoljub*, od marca do avgusta 1849 je izšlo 6 številk. V letu 1850 je izšlo še 6 številk časopisa *Jadranski Slavjan*, ki je nasledil prejšnje glasilo.

Kasnejši absolutizem v habsburški monarhiji je zadušil pridobitve revolucionarnega leta 1848. Počakati je bilo treba na odjugo, ustavno dobo, ko je bila 29. januarja 1861 ustanovljena Slavjanska (narodna) čitalnica, ena prvih na celotnem slovenskem narodnem ozemlju. Delovala je v samem mestnem središču. Čitalnica je opravljala pomembno vlogo kot središče družabnega in kulturnega življenja meščanstva slovenskega in slovanskega rodu. Do ustanovitve Političnega društva Edinost je Slavjanska čitalnica opravljala pomembno narodno in politično vlogo. Na priporočilo in spodbudo člana čitalnice Josipa Godine-Vrdelskega je kasneje prišlo do ustanovitve vrste predmestnih in okoliških čitalnic. Od sredine leta 1868 do sredine leta 1870 so bile ustanovljene čitalnice v krajih: Rojan Barkovlje, Opčine, Sv. Ivan, Rocol, Škedenj, Kolonja, Boljunec, Nabrežina.

Dne 12. novembra 1874 je c. kr. namestništvo v Trstu odobrilo pravila Političnega društva Edinost. Tako se je začela pot organizacije, ki je bila temeljnega pomena za Slovence v Trstu in okolici, kasneje pa še na celotnem Primorskem in v Istri (za Hrvate in Slovence). Delovanje organizacije se je nasilno zaključilo leta 1928 s prepovedjo s strani italijanskih fašističnih oblasti.

Dne 8. januarja 1876 je začelo društvo izdajati istoimenski list *Edinost*, ki je leta 1888 postal tednik in leta 1898 dnevnik. Časopis je delil usodo društva, saj je bil prav tako nasilno ukinjen septembra 1928.

Poleg čitalnic so pomembno vlogo prebujanja narodne zavesti opravili tabori, ljudski shodi na prostem. Eden izmed teh je bil v Dolini pri Trstu 27. oktobra 1878, ko se je na shodu zbralo od 8.000 do 10.000 oseb. Prireditelj dolinskega tabora je bilo Politično društvo Edinost.

Prvo slovensko oziroma slovansko delavsko društvo po češkem vzoru je v Trstu nastalo že marca 1868 z imenom Čebela. C. kr. namestništvo ni potrdilo pravil, češ da je društvo politično in ne podporno. Tako je bilo treba počakati do 10. januarja 1879, ko je bilo ustanovljeno Slovensko delavsko podporno društvo. Omenjena ustanova je opravila plemenito delo na področju zdravstvenega zavarovanja, bolniške blagajne in dobrodelnosti. Ob prvem društvu se je 25. julija 1881 pojavilo še Tržaško podporno in bralno društvo.

16 Pahor, Evropski vplivi, str. 120–121.
17 Pahor, Slavjanska sloga, str. 13; Pahor, Evropski vplivi, str. 122–123.

Člani Slavjanske čitalnice v Trstu iz leta 1870 (NŠKT, OZ, fototeka).

Kmalu za podpornimi društvi je bilo ustanovljeno društvo Tržaški Sokol. Ideja o sokolskem društvu je prišla iz Češke, od koder so k nam prispele mnoge zamisli na podpornem, sokolskem, zadružnem in delavskem področju. Češka je takrat prednjačila v slovanskem svetu habsburške monarhije in je bila vzor za ostale slovanske narode.

List *Edinost* je 19. julija 1882 objavil vest, da je vlada potrdila pravila Tržaškega Sokola. Vest je bila pomembna, saj je tako nastala organizacija, ki je odločilno pripomogla k narodni rasti. Tudi na tem področju je prišlo do zamude, saj je 65 oseb 6. maja 1869 ustanovilo Telovadno društvo Južni Sokol v Trstu v prostorih Slovanske narodne čitalnice v Trstu (poznane tudi kot Slavjanska čitalnica, ki je imela takrat sedež v Ulici Canal grande štev. 10 v prvem nadstropju), vendar c. kr. namestništvo ni potrdilo pravil in vodstva društva. Od leta 1882 dalje se je začela uspešna pot Tržaškega Sokola, ki se je spremenil v pravo športno in narodno gibanje, ki je zajelo Trst in celotno Primorsko.

Na šolskem področju je podobno pot opravila Cirilmetodova družba. Narodno-obrambna šolska organizacija Družba sv. Cirila in Metoda je bila ustanovljena v Ljubljani leta 1885, veliko širino pa je dosegla na območju Trsta in okolice. Družba je nastala zaradi raznarodovalnega pritiska nemških in italijanskih društev Schulverein, Pro Patria in Lega Nazionale, ki so postavljale vrtce in osnovne šole v popolnoma slovenskih krajih. Oblasti niso dovoljevale odprtja slovenskih šol v obmejnih krajih, mestna oblast v Trstu pa ni dovolila odprtja javnih slovenskih vrtcev in šol v središču mesta. Vodstvo družbe je v letu 1886 sprejelo sklep o pomoči slovenskemu Trstu. Dne 3. januarja 1887 je začel delovati otroški vrtec pri Sv. Jakobu v Trstu, 15. oktobra 1888 pa še šola.[18]

Tržaški Slovenci so se zavedali, da narodni preporod ne bo trajen in gotov, če si ne ustvarijo trdne gospodarske osnove. V splošni gospodarski rasti mesta in okolice so znali postaviti močno osnovo v kmetijstvu, vrtnarstvu, obrti, trgovini, gostinstvu in prometu. Na taki osnovi so nato nastajala gospodarska in obrtna društva, konsumne zadruge, denarne zadruge, posojilnice in hranilnice, banke. Nastalo in razvilo se je slovensko denarništvo, ki je slonelo na mreži gospodarskih dejavnosti. Za sopotnike si je znalo pridobiti Hrvate iz Trsta, Istre in Dalmacije. V slovensko-hrvaško denarno tkivo so se kasneje vpletli še Čehi, Srbi, Črnogorci in Bošnjaki.

V prvo dobo gospodarske rasti sodijo pogrebna društva in zadruge, ki so jih začeli ustanavljati v

[18] Pahor, Nacionalno in politično zorenje, str. 37–43. Prim tudi Pahor, Slavjanska sloga, str. 13–60, in Pahor, Evropski vplivi, str. 122–123.

šestdesetih letih 19. stoletja. Na prvo znano društvo naletimo v letu 1864 v Rocolu v Trstu. V januarju 1879 je bilo ustanovljeno Delavsko podporno društvo. Aprila 1880 je bilo ustanovljeno Gospodarsko društvo v Škednju pri Trstu, leta 1883 Obrtnijsko društvo v Barkovljah, leta 1884 Obrtnijsko društvo pri Sv. Mariji Magdaleni Spodnji, v naslednjih letih pa še v drugih mestnih četrtih in predmestjih Trsta.

Leto 1891 je prelomno leto v zgodovini slovenskega denarništva v Trstu. Takrat je začela poslovati Tržaška posojilnica in hranilnica. Osnoval jo je politični vrh društva Edinost. Do konca stoleta se je širila mreža denarnih zadrug, posojilnic in hranilnic.

Tudi leto 1905 je bilo prelomno leto. Dne 29. oktobra 1905 je začela poslovati Jadranska banka kot druga poslovna banka v slovenskem prostoru. V naslednjih letih se je izpopolnila mreža slovenskih denarnih zavodov: leta 1906 je bila ustanovljena Trgovsko-obrtna zadruga, leta 1907 je prenesla svoje poslovanje v središče mesta Ljudska posojilnica in hranilnica (ustanovljena leta 1905 pri Sv. Ivanu v Trstu), leta 1911 je nastala Narodna posojilnica in hranilnica, leta 1912 pa še Splošna hranilnica.

Hrvati v Trstu so pripomogli k ustanovitvi Jadranske banke. Nekaj let kasneje so potrdili svojo gospodarsko prisotnost v Trstu z ustanovitvijo Hrvatske štedionice (v letu 1909).

Poleg domačih denarnih zavodov so v desetletju pred prvo svetovno vojno zrasle podružnice slovenskih in čeških bank. Najprej je leta 1907 odprla podružnico v Trstu Ustredni banka českyeh sporitelen (Osrednja banka čeških hranilnic), v letu 1908 je bila ustanovljena podružnica Ljubljanske kreditne banke, leta 1910 pa se je pojavila še podružnica Živnostenske (Obrtno industrijske) banke, ki je bila najstarejša in največja češka banka.[19]

Kratek življenjepis Janeza Nepomuka Kalistra

Z Janezom Kalistrom se je začela uspešna zgodba Kalistrov in Gorupov, ki so se uveljavili v tedanjem Trstu. Kalister je za sabo potegnil še nečaka Franca Kalistra in mu omogočil uveljavitev v Trstu, po drugi strani pa tudi vsestransko uspešno finančno poslovanje drugega nečaka Josipa Gorupa, ki je pustil neizbrisen pečat na Reki. Za prvimi tremi so bili uspešni še drugi člani obeh družin, vendar niso dosegli njihove ravni.

Življenje Janeza Kalistra se je začelo 9. maja 1806 v vasi Slavina (pri Pivki) v hiši kmeta Andreja in gospodinje Marije. To je bilo le slabih 40 kilometrov od mesta Trst, ki je nato zaznamovalo Janezovo življenjsko in tudi podjetniško pot. Ko je bil Janez star okrog 15 ali 16 let, okrog leta 1822, je stopil kot preprost kmet na pot prekupčevanja. Najprej je v Ljubljani kupoval žito in usnje in ga nato z dobičkom preprodajal naprej. Pridobljeni dobiček je pametno vlagal v druge nakupe, a tudi v naložbe. Naslednji korak je bil, da je postal previdnik, kar pomeni, da je skrbel za dobavo sena in ovsa za kobilarno-konjarno v Lipici na Krasu in na Prestranku pri Pivki.

Njegovo premoženje je tako počasi raslo. Pravi preskok pa je Janez Kalister opravil, ko je začel jemati v zakup (takrat se je reklo "jemati v štant") cestnine in užitnine (krajevni davek od prodaje tržnega blaga) na raznih koncih tedanje cesarske Avstrije. Prav tako je prevzemal prodajo soli in tobaka, ki sta bila takrat monopolno blago. Iz tega si je Janez Kalister nabral veliko premoženje. Razen svojega imena in priimka je znal bolj malo kaj zapisati, saj kot kaže, šol ni obiskoval. Sicer je pisal v slovenskem jeziku (narečju). Po drugi strani je sam vodil svoje račune, predvsem dohodke in izdatke. Pravijo, da ga je odlikoval odličen spomin, kar je nedvomno koristilo pri sklepanju poslov. Drugače je imel zaposlenih veliko število pridnih in zanesljivih oseb, ki jih je sam izbiral, a v glavnem med svojimi rojaki. Kot kaže, je bil Janez Kalister gluh za nasvete drugih, čeprav so bili dobronamerni. To pravilo je veljalo tako za prijatelje, znance, sorodnike kot tudi za opravilnike (nameščence) v njegovih podjetjih.

Kalister je slovel po občudovanja vredni pridnosti in delavnosti. Delal naj bi od zgodnjega jutra do poznega večera, kar je nedvomno pripomoglo k njegovemu uspehu. Po drugi strani je bil skromen, varčen in pošten, ni pa veljal za skopuha. Vsakdo je bil v njegovi hiši lepo sprejet in pogoščen. Sam je verjetno največji užitek našel v svojem delu.

Janez Kalister se je v Trst verjetno preselil okrog leta 1840. Z njim je prišla tudi žena Marija, kmalu pa sta se v Trst za njo preselila še njena starša, ki sta prodala posest v Kočah. V Trstu je imel Kalister več hiš, stavb in drugega premoženja v samem mestnem središču. Velike stavbe na vogalu današnjih ulic Coroneo in Carducci se je prijelo ime Casa Kalister. V hiši so bila skladišča, hlevi za vprežno živino, uradi in stanovanja. Na istem mestu so bile tam stare hiše, ki jih je dal Janez Kalister na novo pozidati. Novo poslopje je le malo časa užival. Nova štirinadstropna hiša z lepim razgledom po mestu je bila namreč dokončana v letu 1864, le nekaj mesecev pred njegovo smrtjo. V prvem nadstropju stavbe na številki 8 (današnje ulice Carducci) so bili uradi, kjer je Janez Kalister s sodelavci vodil svoja podjetja. Casa Kalister je bila takrat na vogalu obeh ulic Coroneo in Torrente. V notranjosti je bilo v pritličju veliko dvorišče. Od tam je bil nato vhod v skladišča ter v hleve, saj so tovor prevažali z vozovi. Na drugi strani po Ulici Torrente je Casa Kalister segala do majhne hiše, ki meji z drugo palačo. Hiša Kalister je še danes od zunaj prepoznavna, saj v pritličnih prostorih domuje znana trgovina Godina.

19 Pahor, *Jadranska banka*, str. 12–13.

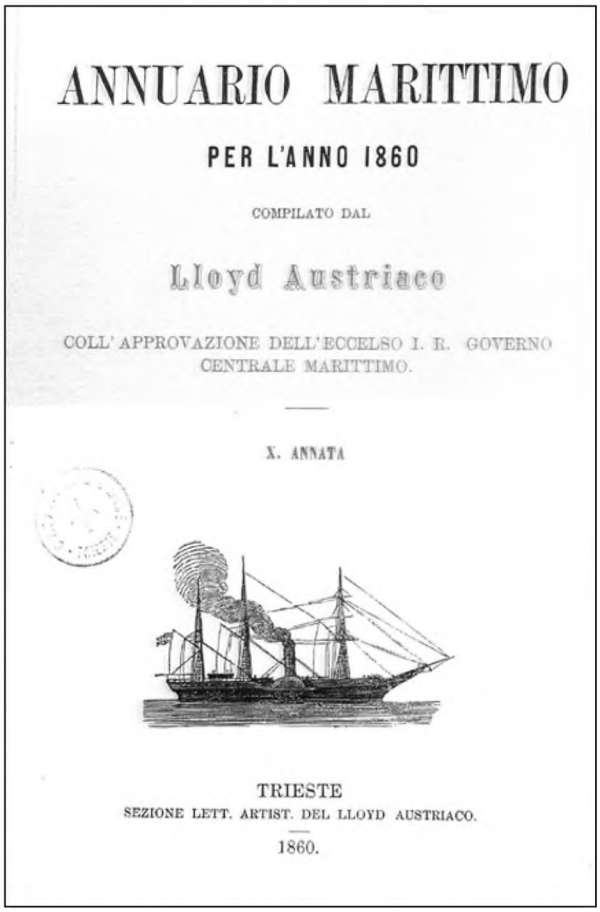
Pogled na Kalistrovo hišo (druga na desni strani) (last: Filip Fischer, Trst).

Poleg vsega že navedenega je imel Kalister bombažno predilnico, barvarno in papirnico, velika skladišča v Trstu in na Reki. Po drugi strani pa je imel razširjeno tudi posojilno dejavnost, saj je posojal denar podjetnikom, ladjarjem in trgovcem, pa tudi državnim ustanovam (na primer železnicam).

Janez Nepomuk Kalister je postal eden izmed najbogatejših meščanov Trsta. Podjetni Slovenec se je uveljavil v avstrijskem pristanišču, kjer so imeli glavno besedo italijansko govoreči podjetniki. Kasneje sta se mu pri vodenju celotnega poslovanja pridružila nečaka Franc Kalister (stričnik) in Josip Gorup (sestrič), verjetno kmalu po maturi v Ljubljani leta 1854. Leta 1862 je Gorup postal glavni prokurator pri stricu v Trstu. Po smrti Janeza Kalistra leta 1864 sta oba bratranca prevzela vodstvo firme Kalister&dediči.[20]

Velepodjetnik, veleposestnik, trgovec Janez Kalister je bil tudi ladjar. V pomorske posle je vstopil leta 1855, zaključil pa jih je verjetno leta 1862, saj v njegovi oporoki ni v seznamu nobene ladje ali jadrnice. Njegovi sta bili jadrnici Maria Francesca, ki je bila splavljena leta 1854 (518 ton nosilnosti, oborožena z dvema topoma, na krovu je bilo 12 mornarjev), in Martinščica, ki je bila splavljena leta 1855 (483 ton nosilnosti, dva topa in prav tako 12 mornarjev). Obe jadrnici sta bili kupljeni v ladjedelnici na Pećinah. Kalister je bil edini lastnik, kar pomeni, da je posedoval vseh 24 karatov ladje. Karate so kasneje zamenjale delnice. To je bila takrat prej izjema kot pravilo. Na vsak način je bil Kalister celoten lastnik obeh ladij, kar dokazuje, da je razpolagal z denarjem. Pri pomorskih poslih je sodeloval z ladjarjem Nikolajem Valušnikom iz Trsta ter s kapitanom Nikodemom Čeligojem. Njegovi pomorski posli so imeli za izhodišče pristanišči Trst in Reko. Pomorske Kalistrove posle je nato nadaljeval na Reki njegov nečak Josip Gorup ter za njim njegovi sinovi Kornelij, Milan in Aleksander.[21]

Kalister je bil aktiven član nastajajočega slovenskega in slovanskega meščanstva v Trstu. Poznal je pobudnike Slavjanskega zbora oziroma društva, ki je bilo ustanovljeno 23. oktobra 1848 kot prva organizirana in narodno politična skupina zavednih Slovencev in Slovanov.[22] Ni izključeno, da je Kalister tudi gmotno pomagal pri tiskanju prvega slovenskega (in slovanskega) časopisa v Trstu, ki ga je izdajalo društvo pod imenom *Slavjanski Rodoljub*. Za tako trditev sicer nimamo neposrednih dokazov, le Kalistrovo izpričano mecenstvo.

ANNUARIO MARITTIMO

PER L'ANNO 1860

COMPILATO DAL

Lloyd Austriaco

COLL' APPROVAZIONE DELL'ECCELSO I. R. GOVERNO CENTRALE MARITTIMO.

X. ANNATA

TRIESTE

SEZIONE LETT. ARTIST. DEL LLOYD AUSTRIACO.

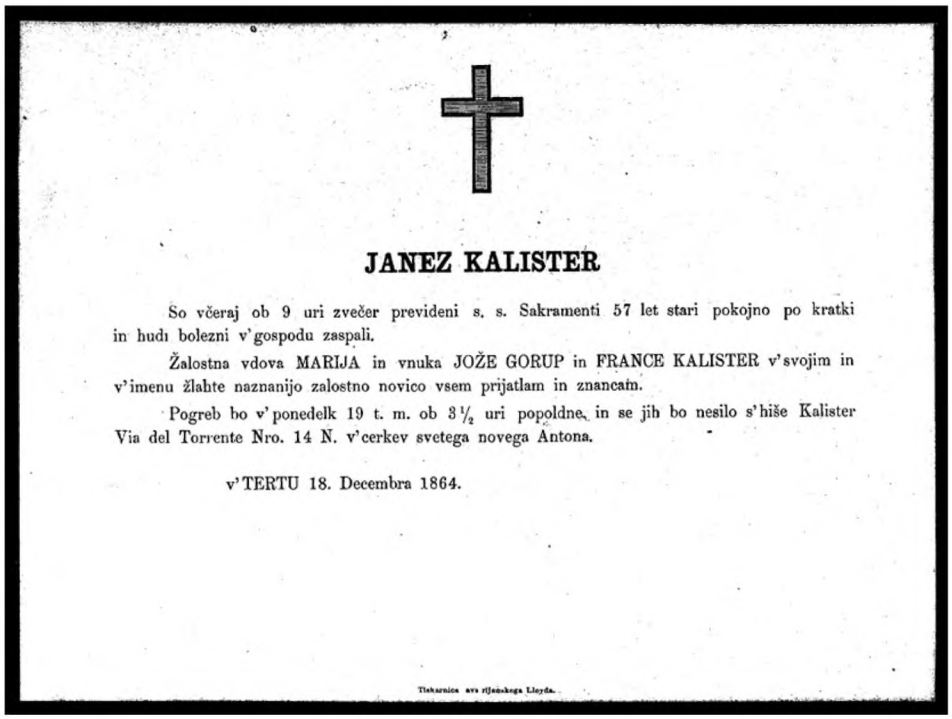
1860.

Pomorski letopis avstrijskega Lloyda iz leta 1860, kjer sta opisani Kalistrovi ladji (Original hrani Tržaški pomorski muzej).

[20] Biografski podatki o Janezu Kalistru povzeti po dokumentih, ki jih hranijo v ASGCT; ter tudi po SBL I, str. 424; PSBL II, str. 14; Šušteršič, *Sledovi*, str. 40–47.

[21] Prim. prispevek Nadje Terčon v pričujoči številki Kronike. Gl. tudi Šušteršič, *Sledovi*, str. 43.

[22] NŠKT, Odsek za zgodovino, arhiv, fond HP, mapa Slavjansko društvo.

JANEZ KALISTER

So včeraj ob 9 uri zvečer prevideni s. s. Sakramenti 57 let stari pokojno po kratki in hudi bolezni v'gospodu zaspali.

Žalostna vdova MARIJA in vnuka JOŽE GORUP in FRANCE KALISTER v'svojim in v'imenu žlahte naznanijo zalostno novico vsem prijatlam in znancam.

Pogreb bo v'ponedelk 19 t. m. ob 3½ uri popoldne, in se jih bo nesilo s'hiše Kalister Via del Torrente Nro. 14 N. v'cerkev svetega novega Antona.

v'TERTU 18. Decembra 1864.

Tiskarnica ave rljanskega Lloyda.

Osmrtnica za Janezom Kalistrom (last: Alfred Whycombe Gorup, London).

Janez Nepomuk Kalister je bil radodaren bogataš in mecen. Viri govorijo, da je od leta 1858 dalje skrbel za olepšanje domače cerkve v Slavini. Nadalje je podpiral živinorejo in sadjarstvo v slavinski fari. Ustanovil je kar 12 podpornih ustanov za dijake postojnskega in sežanskega okraja (vsakemu dijaku naj bi šlo 240 goldinarjev). Zapustil je tudi hišno ustanovo za hišne posestnike s podporo v višini 90.000 goldinarjev, in sicer za posestnike iz Slavine in Koč po 20.000 goldinarjev, za ostale posestnike v slavinski župniji pa 50.000 goldinarjev.[23]

Bratranca Franc Kalister in Josip Gorup, dediča ogromnega premoženja, sta dala Janezu Nepomuku Kalistru leta 1869 postaviti na pokopališču pri Sv. Ani v Trstu grobnico. O tem je pričal latinski napis: *In memoriam Josephus Gorup et Franciscus Kalister nepotus posuere. Anno 1869.*[24] Slovenski tržaški zapisovalec starožitnosti Josip Godina-Verdelski je zanamcem pustil naslednji zapis: *"Sprelep nadgroben spominek – za 4.000 goldinarjev ! – sé slovenskim napisom – pervim v tem jeziku".*[25]

Na ohranjeni tiskani osmrtnici je zapisano, da je Janez Kalister umrl ob 21.00 uri dne 17. decembra 1864 po kratki in hudi bolezni, star 57 let. Bila je sobota. Na dan njegovega pogreba se je pred hišo v Ulici Torrente zbralo nekaj stotin ljudi, med temi je bilo precej duhovnikov in redovnikov. Pogreb je bil v ponedeljek 19. decembra 1864. Pokojnika so ob 15.30 uri odnesli iz hiše na Via del Torrente štev. 14 v cerkev svetega Antona Novega. Spremljala ga je velika množica ljudi. Tam, v strogem mestnem središču, je bila v največji mestni cerkvi pogrebna sveta maša. Pokopali so ga na mestnem pokopališču pri Sv. Ani, kjer so pokopavali meščane in okoličane Trsta od leta 1825 dalje.[26] Na osmrtnici so omenjeni vdova Marija in vnuka (seveda pravilno: nečaka) Jože Gorup in France Kalister. Oznanilo o smrti so natisnili v slovenskem, italijanskem in nemškem jeziku.[27]

V družinsko grobnico je bila kasneje poleg Janeza kasneje položena še žena Marija Bole (umrla 19. julija 1880). Ob njiju so v presledkih pokopali še tri sorodnice. Vsi skupaj so tam počivali naslednja desetletja. Dne 8. novembra 1968 so bili ostanki vseh petih prestavljeni v posebno žaro, saj je bila grobnica prodana znani tržaški družini Moronini. Kalistrova grobnica je danes prepoznavna le po majhni tablici ob vznožju grobnice.[28]

23 PSBL II, str. 14.
24 Prim. prispevek Vesne Bučić o Kalistrih v pričujoči številki Kronike
25 Godina, *Opis in zgodovina Tersta,* str. 112.
26 PSBL II, str. 14. Josip Godina Verdelski je v svojih publikacijah *(Opis in zgodovina Tersta*, Trst 1872, ter *Izvirek premožnosti*, Trst 1873) opisal lik Janeza Kalistra, njegovo podjetnost, mecenstvo idr. Godina je rad opisoval tudi razne podrobnosti, med njimi je npr. tudi opis grobnice pri Sv. Ani v Trstu.
27 Fotokopijo osmrtnice Janeza Kalistra mi je posredoval Alfred Whycombe Gorup; prim tudi Čuk, *O Janezu Nepomuku Kalistru.*
28 Šušteršič, *Sledovi*, str. 42.

Že štiri dni po Kalistrovi smrti je ljubljanski list *Novice* objavil krajši članek in svojim bralcem sporočil, da je 17. decembra v Trstu po kratki bolezni, v komajda 57. letu umrl "najbogatejši mož krog in krog". V vsega 20-ih letih naj bi si z bistro glavo pridobil več milijonov premoženja (nekateri so omenjali celo številko 6 ali 7). Avtor prispevka govori o premoženju in o tem, komu naj bi ga zapustil. Omenja 6 otrok in 2 vnuka (verjetno gre za nečaka) ter volilo, ki jim ga je namenil v oporoki. V istem časopisu je bila nato že 28. decembra 1864 objavljen drugi daljši prispevek, kjer avtor članka omenja Kalistrovo neizmerno premoženje in dodaja, da sta v Trstu in drugod njegova smrt in oporoka sprožili mnogo govoric kot še nobena druga smrt in oporoka.[29] O Janezu Kalistru se je tako mnogo govorilo že za časa njegovega življenja in poslovanja, prav tako pa tudi po njegovi smrti.

Oporoka Janeza Nepomuka Kalistra in cenitev njegovega premoženja[30]

Nekaj tednov pred smrtjo je Janez Nepomuk Kalister napisal oporoko. To oporoko, ki nosi datum 24. november 1864, sta nato oba nečaka Josip Gorup in Franc Kalister prejela v posebnem dopisu, ki sta ga 19. decembra 1864 poslala na sodišče v Trstu. Na listini zasledimo podpise obeh dedičev (J. Gorup, F. Kalister) in dveh prič (Franc Dekleva in Luka Trampuš). Nikjer pa ni podpisa vdove. Celoten akt je napisan v italijanskem jeziku, sodišče ga je registriralo dne 20. decembra 1864.[31]

Premoženje Janeza Kalistra je bilo ocenjeno šele v letih 1865 in 1866. Iz ohranjenih dokumentov je razvidno, da so opravili cenitve premoženja v Ajdovščini (protocollo di stima volontaria, april in maj 1866), v Trstu (inventario e stima, 15. oktobra 1865 in naslednje dni) in na Reki (estimo minuto, novembra in decembra 1865). Do cenitve premoženja je prišlo po odloku Kraljeve mestne Civilne Preture v Trstu dne 22. junija in dne 20. septembra 1865. Celotna dokumentacija cenitve premoženja je napisana v italijanskem jeziku, medtem ko je oporoka Janeza Kalistra v nemškem jeziku.

Vsi opisi premoženja Janeza Kalistra in končne cenitve obsegajo nekaj desetin listov. Naš namen ni bil analizirati vse popise in tako dobiti zelo podroben vpogled v premoženje (v glavnem gre za nepremičnine), temveč dobiti okvirno sliko premoženja, ki ga je zapustil Janez Kalister.

Pri popisih in cenitvah so sodelovali: v Trstu notar Augusto de Hochkopfler ter izvedenca Giovanni Battista Conte Puppi in Giuseppe Naglast (za premoženje v mestu, na Vrdeli in v Škorklji), na Reki izvedenec Francesco Prepich in še dva druga (katerih podpisov nisem mogel razbrati), v Ajdovščini pa Gustavo Huber, Giuseppe Nussbaum in Vincenzo De Fiori. Pri cenitvah v Trstu sta bila prisotna dediča J. Gorup in F. Kalister, na Reki ju ni zastopal nihče, v Ajdovščini pa direktor tovarne Moisè Duranti.

Oporoka je napisana v nemški gotici,[32] obsega 12 strani in vsebuje 23 postavk.

1) Moji soprogi Mariji Kalister pripadata moji že kupljeni hiši v Contrada del Torrente v Trstu na štev. 1190a in 1190b, ki sta že napisani na njeno ime v tukajšnji zemljiški knjigi. Njej zapuščam tudi svojo hišo v Contrada del Torrente št. 1700. Njej pripada tudi 100.000 goldinarjev v avstrijskih nacionalnih obveznicah, položenih kot kavcije za razne posle, prav tako ji pritiče zlati in srebrni denar v domači blagajni za okrog 7.000 goldinarjev, 4.000 napoleonovih zlatnikov, ki mi jih je dala kot kavcijo Cassa esattoriale iz Palmanove. Mariji Kalister pripadajo tudi vse obleke, pohištvo in oprema v mojih hišah ter stanovanje, kjer bo lahko stanovala brezplačno do smrti.

2) Vse druge premičnine in nepremičnine zapuščam nečakoma Jožefu Gorupu in Francu Kalistru, pod pogojem, da jih ne bosta razdelila do svoje smrti, temveč jih bosta skupno upravljala. Samo po smrti enega sme drugi prevzeti vse premoženje nase.

3) Od vsega premoženja morata oba plačati sledeče obveze:

a) mojemu nečaku Andreju Gorupu v Slavini 50.000 goldinarjev;

b) mojemu nečaku Francu Gorupu in njegovi ženi Heleni, rojeni Ižanc v Slavini, 50.000 goldinarjev;

c) moji nečakinji Ivani Gorup, ki je trenutno pri meni v Trstu, 50.000 goldinarjev;

d) Martinu Boštjančiču v Slavini in njegovi soprogi Mariji Kalister 50.000 goldinarjev;

e) moji nečakinji Ivani Kalister v Slavini, rojeni Antonu in Mariji Kalister, 50.000 goldinarjev, zato da izroči Boštjančiču svojo hišo in zemljišča v Slavini;

f) mojemu nečaku Janezu Kalistru, sinu Antona in Marije Kalister v Slavini, 50.000 goldinarjev.

Obveze, ki so zapisane pod točko 3 od črke a do f, ne smejo biti izplačane. Vsakemu od naštetih se plačuje 5% letne obresti. Šele po dvajsetih letih imajo omenjene osebe pravico vnovčiti celoten kapital.

4) Tereziji Devet, rojeni v Slavini očetu Luki Devetu in materi Mariji Gorup, morata dediča plačati 5% na leto od 50.000 goldinarjev do njene smrti. Kapital se izplača samo njenim dedičem.

29 Čuk, *O Janezu Nepomuku Kalistru*.

30 Izvod oporoke in cenitve je iz državnega arhiva v Trstu priskrbel Alfred Whycombe Gorup.

31 Dopis z dne 19. decembra 1864. Poleg oporoke in cenitve obsega gradivo tudi nekaj spremnih dopisov. Zahvala za celotno gradivo gre Alfredu Whycombe Gorupu.

32 Za transkripcijo gotice in prevod iz nemščine se zahvaljujem tržaškemu zgodovinarju in profesorju Alekseju Kalcu.

5) Dvema otrokoma Helene Bizjak, ki sta se rodila v Gradcu in se šolata v Padovi (Janez, r. 18. 5. 1852, Frančiška r. 21. 3. 1853) gre 50.000 goldinarjev. Koristnika ne smeta vnovčiti kapitala za časa svojega življenja, temveč ga lahko vnovčijo šele potomci. Koristnika pa prejemata od tega kapitala 5% letne obresti. J. Gorupa in F. Kalistra imenujem za kuratorja teh dveh otrok, skrbita naj tudi za njuno izobraževanje. Ko dopolnita 15 let, bosta direktno prejemala 5% letne obresti.

6) Vsem mojim živečim sestričnam in bratrancem morata oba dediča izplačati po 500 goldinarjev. Izjema je le sestrična Terezija Gorup, ki dobi namesto denarja hišo in vrt v vasi Zalog, ki sem jo kupil od Mateja Geržine, ter pol hube, ki sem jo kupil od Jožeta Marinčiča v vasi Zalog, in osmino hube, ki jo trenutno uživa. Nadalje morata dediča letno plačevati strankam sledeče zneske:

a) vsakemu hišnemu lastniku v vasi Slavina 5% obresti od kapitala 20.000 goldinarjev;

b) vsakemu hišnemu lastniku v vasi Koče 5% obresti od kapitala 20.000 goldinarjev;

c) vsakemu hišnemu lastniku v vseh vaseh slavinske fare 5% obresti od kapitala 50.000 goldinarjev;

d) oba dediča morata prispevati kapital v višini 40.000 goldinarjev, iz katerega bosta izplačevala letno 5% obresti, namenjene revni študirajoči mladini v Ljubljani, ki je bila rojena na ozemlju postojnskega glavarstva.

7) Ubožnici v Trstu morata dediča izročiti 3.000 goldinarjev.

8) Ubožnici v Ljubljani prav tako izročiti 3.000 goldinarjev.

9) (Ni bilo mogoče točno razumeti določila.)

10) Bolnišnici v Postojni izročiti 1.000 goldinarjev.

11) Potrebnim vdovam katoliške veroizpovedi v Trstu nameniti 2.000 goldinarjev. Podpore deli tržaški magistrat (občina).

12) Potrebnim vdovam katoliške veroizpovedi v Ljubljani nameniti 2.000 goldinarjev. Podpore deli ljubljanski magistrat.

13) Mojim uradnikom in služabnikom se izplačajo naslednji legati:

a) Luka (Lukas) Taučer v Ljubljani dobi 2.000 goldinarjev;

b) Paul Schain (Pavel Šajn) v Gorici 2.000 goldinarjev;

c) Alojz (Alois) Dekleva v Trstu 1.000 goldinarjev;

d) Franc Dekleva v Trstu 1.000 goldinarjev;

e) Anton Žitnik v Pazinu 500 goldinarjev;

f) Johan (Ivan) Rebec v Pulju 500 goldinarjev;

g) Franc Vičič v Kopru 500 goldinarjev;

h) Andrej Starc (Andreas Starz) v Sežani 400 goldinarjev;

i) Jože (Josef) Lenko v Dutovljah 300 goldinarjev;

j) Lorenz Wemmer v Sežani 300 goldinarjev;

k) Markus Fronk v Castelnuovo 200 goldinarjev;

l) Blaž (Blasius) Kalister kočijaž v Trstu 3.000 goldinarjev;

m) kuharici Mariji Anzin 1000 goldinarjev, ki jih dobi ob smrti moje žene, saj ji še služi kot kuharica. Če kuharica umre prej, dobijo vsoto njeni dediči;

n) služkinji Jeri Ižanc iz Slavine 500 goldinarjev;

14) Frančiški Ižanc v Slavini plačata dediča 500 goldinarjev;

15) Otrokom Andreja Kalistra v Slavini se plačajo dolgovi;

16) Andrej Rebec prejme 500 goldinarjev;

17) Župnijska cerkev v Slavini prejme 2.000 goldinarjev;

18) Ustvari se kapital v višini 400 goldinarjev. Letne obresti kapitala naj krijejo redne letne maše za Janezom Kalistrom:

19) Po smrti žene Marije Kalister dobi slavinska fara 2.000 goldinarjev za reveže;

20) Po smrti moje žene Marije Kalister se izplača letno 1.000 goldinarjev postojnski fari za reveže. V ta namen se ustvari kapital v višini, ki nanese letno 100 goldinarjev obresti;

21) Idem velja za revne v ljubljanski fari;

22) (Ni bilo mogoče točno razumeti določila.)

23) Oba dediča morata voditi dalje vse posle. Ženi Mariji Kalister gre vse do njene smrti polovica vsega zaslužka (odbite so le obresti).

Dodatek k 23. določilu. Moji ženi Mariji Kalister plačujeta oba dediča poleg rečenega še letno 20.000 goldinarjev (v obliki šestmesečnih obrokov) od vseh poslov, razen ajdovske predilnice in barvarne. Pri tem morata oba dediča plačati tudi polovico deleža Janeza Kalistra. V primeru pasive, morata škodo kriti sama.

Oporoko (testament) je podpisal notar dr. Josef Muratti dne 24. novembra 1864 v Trstu.

Iz nekaj desetin listov, kjer je zapisana cenitev premoženja Janeza Kalistra, so bili zbrani naslednji podatki, ki dovolj nadrobno in nazorno prikazujejo stanje:[33]

1. Vrednost denarja (napoleonovi zlatniki), pohištva in oblek 11.889 goldinarjev.

2. Nepremičnine.

2.1 Hiša v Trstu – katastr. št. 1195 – realna vrednost 445.763, 33 goldinarjev, navedena vrednost 308.194,69 gold.

2.2 Hiša v Trstu – katastr. št. 687 – vrednost 98.593,34 gold.

2.3 Hiša v Trstu – katastr. št. 1916 – vrednost 18.925 gold.

2.4 Del ceste v Trstu – katastr. št. 1988 – vrednost 500 goldinarjev

2.5 Hiša na Škorklji v Trstu – katastr. št. 161 in 162 – vrednost 28.256, 75 gold.

[33] Pri pregledu cenitve premoženja Janeza Kalistra mi je priskočila na pomoč kolegica in sodelavka Dragica Ule z Odseka za zgodovino pri NŠKT. Tudi njej gre prisrčna zahvala.

2.6 Hiša na Vrdeli (Guardiella) – katastr. št. 433 – vrednost 48.285,77 gold.

2.7 Hiše v Gradišču v Ljubljani – katastr. št. 47 in 48 – vrednost 32.136, 80 gold.

2.8 Hiše pri Kapucinih (sobborgo Cappuccini) – katastr. št. 87 – vrednost 42.428,70 goldinarjev.

2.9 Poslopja v Postojni – vrednost 14.200 goldinarjev.

2.10 Hiša na Reki (Contrada S. Stefano) – katastr. št. 461 – vrednost 20.171,20 goldinarjev.

2.11 Predilnica v Ajdovščini: 4 stavbe, 9 parcel zemlje, 14 fondi navali – vrednost 249.441,47 goldinarjev.

2.12 Delno porušen mlin pri reki Vipava – katastr. št. 507 – vrednost 560 goldinarjev.

2.13 Posamezne hiše (casali sparsi) – vrednost 800 goldinarjev.

Vrednost vseh naštetih nepremičnin znaša 867.493,72 takratnih avstrijskih goldinarjev. V seznamu niso vštete hiše, označene s katastrskimi številkami 1700, 1792, 1790, 1790b v Trstu, ki jih je zapustil ženi Mariji Bole Kalister. Zapisane so v oporoki.

3. Krediti.

3.1 Veliki krediti (crediti maggiori intavolati – 32) v vrednosti 648.661,75 goldinarjev.

3.2 Mali krediti (24) v vrednosti 6.888,80 goldinarjev.

3.3 Razni drugi krediti (Južna železnica, nevpisani krediti) v vrednosti 144.000 goldinarjev.

4. Izkupiček bančnih operacij (operazioni cambiarie avanzo di cassa) v višini 125.000 goldinarjev.

5. Državna posojila, obveznice, loterija (carte di credito pubblico, obbligazioni, lotteria) v vrednosti 307.658 goldinarjev.

Celotna cenitev je znašala skupaj 2.106.591,27 avstrijskih goldinarjev. Zanimivo bi bilo, če bi lahko avstrijske goldinarje pretvorili v vrednost sedanje valute evro. Tako bi resnično dobili pravo sliko bogatega premoženja Janeza Kalistra. Sedaj se moramo zadovoljiti z ugotovitvijo, da je šlo za resnično veliko bogastvo.

Janez Nepomuk Kalister in njegovi sorodniki v Trstu

Pri 19 letih, leta 1825 se je Janez Kalister poročil z Marijo Bole (1805–1880), rojeno v Kočah (v Dulenskem koncu). Njen oče je bil Andrej Bole, mati pa Marija Šabec. V podatkih, ki so zabeleženi v tržaškem zgodovinskem arhivu, zasledimo, da sta leta 1857 zakonca Kalister stanovala v Ulici Torrente štev. 1. Janez Kalister je imel kot poklic zapisano "possidente", torej posestnik. Nekateri viri navajajo, da nista imela otrok, kar ne drži; oba njuna otroka, Helena in Janez sta kot otroka umrla pred njima. To potrjuje tudi latinski napis, ki je nekoč krasil grobnico Janeza Kalistra v Trstu: *Joannes Kalister / n. Slavina 9. 5. 1806/ † Tergesti 17. 12. 1864 / mulier Maria / n. Koče 1805 / † Tergesti 1880 / filius Joannes / n. Koče 3. 7. 1837 / † Tergesti 3. 3. 1847.* Podatke prinaša duhovnik Virgil Šček (Paberki 12). Vdovi Mariji je Janez Kalister zapustil 3 hiše v Trstu, stanovanje v katerikoli od njegovih drugih hiš, 20.000 avstrijskih goldinarjev letnega užitka, veliko zlata in srebra, vso hišno opravo in polovico dohodka od tovarne (predilnice) v Ajdovščini.[34]

O vdovi Kalister je v svojih rokopisnih spominih pisal postojnski glavar Anton Globočnik. Vdova ga je obiskala leta 1865 in ga prosila, naj ugotovi, kaj piše v njeni poročni pogodbi. Tam je bilo zapisano, da je treba določiti skupno premoženje, če zakonca ne bi imela potomcev. Na podlagi te poročne pogodbe, naj bi po besedah in zapisih glavarja Globočnika vdova Marija Kalister iztržila velik del zapuščine Kalister v višini okrog 2,5 milijona avstrijskih goldinarjev.[35]

Kalistri in Gorupi so bili bogataši, meceni in dobrotniki. Temu poslanstvu se ni izognila niti Marija Bole Kalister. Po njeni zaslugi je bila postavljena cerkev v Kočah. Temeljni kamen je bil postavljen 3. junija 1862. Brez zvonov, oltarjev, klopi in ostale cerkvene opreme je cerkev stala približno 20.000 goldinarjev, ki jih je v celoti plačala Marija Kalister. Nad vhodom cerkve je plošča z napisom: "To cerkev sv. Marjete je dala zidati v letu 1862 gospa Marija Kalister, rojena v Kočah".[36] Podpirala je gradnjo šol in cerkva, izgradnjo vodnjakov. Prebivalcem na Pivškem je pomagala v raznih stiskah. Glavar Globočnik dodaja, da je kasneje sodeloval pri poravnavah z dediči v Trstu. Napisal ji je tudi oporoko.[37]

Marija Kalister je denarno podprla gradnjo nove cerkve na Montuci (Montuzza) v Trstu v bližini gradu sv. Justa. Tržaški škof Jernej Legat, ki je bil Slovenec po rodu, je tam želel zgraditi novo cerkev. Pridobil si je finančno podporo s strani tržaške občine, Trgovinske zbornice, avstrijskega Lloyda, več denarnih zavodov in zavarovalnic. Prispevali so tudi zasebniki. Dne 22. novembra 1857 je bil postavljen temeljni kamen. Pospešeno so gradili vse do leta 1859, ko so 5. junija posvetili veliki oltar. Nato so dela zamrla. Leta 1865 so bila dela obnovljena, ker so ponovno začele prihajati donacije zasebnikov. Najbolj bogato podporo sta takrat prispevala baron Revoltella in vdova Kalister. Svečano odprtje cerkve na Montuci je bilo 23. oktobra 1870.[38]

34 Biografski podatki o Janezu Kalistru povzeti po dokumentih, ki jih hranijo v ASGCT; ter tudi po SBL I, str. 424; PSBL II, str. 14; Čuk, *O Janezu Nepomuku Kalistru*.

35 Čuk, *O Janezu Nepomuku Kalistru*.

36 Prim. članek Boža Premrla v pričujoči številki Kronike.

37 Prav tam.

38 Šušteršič, *Sledovi*, str. 42.

Pogled na cerkev na Montuci (Montuzza) v Trstu (foto: Mario Šušteršič).

Ker Janez Kalister ni zapustil potomcev, je ime Kalister v Trstu nadaljeval njegov nečak in dedič Franc Kalister (1839–1901), ki se je rodil 14. oktobra 1839 v Slavini. Njegov oče je bil Janezov brat Anton Kalister, mati pa Marija Ambrožič. Franca je stric Janez okoli leta 1854 poklical k sebi v Trst. Takrat je maturiral Frančev bratranec Josip Gorup, ki ga je stric Janez prav tako poklical v Trst. Oba bratranca sta pomagala voditi podjetje, ki je imelo urade v prvem nadstropju stavbe v Ulici Torrente (danes Ulica Carducci). O izobrazbi Franca Kalistra nimamo podatkov. Njemu in drugemu nečaku Josipu Gorupu je Janez Kalister zapustil svoje ogromno premoženje. Skupaj sta ga vodila od konca leta 1864 pa do leta 1876, ko sta se poslovno razšla.

Franc Kalister je z Gorupom finančno podprl gradnjo novega šolskega poslopja v Slavini, gmotno je podpiral Dijaško podporno društvo v Pazinu in Podporno društvo slovenskih visokošolcev ter narodno, politično in kulturno delovanje Slovencev v Trstu. Zlasti je bil naklonjen tržaški Edinosti. Odvetnik in narodnjaški veljak Gustav Gregorin ga je imenoval "naš mecen". Kalister je bistveno pripomogel, da je Edinost prišla do svoje zadružne tiskarne, kar je bilo odločilno, da je list Edinost postal slovenski dnevnik v Trstu. Franc Kalister je gmotno podpiral tudi delovanje Slavjanske (Slovanske) čitalnice v Trstu in bil konec 60. in v začetku 70. let 19. stoletja član njenega ožjega vodstva.

Franc Kalister se je 2. julija 1870 v Trstu poročil z Ivano (Giovanno) Mamola, ki se je rodila v Trstu dne 24. septembra 1848. Njen oče je bil Giovanni Mamola, mati pa Elisa Tomaselli. Giovanna Mamola je umrla v Trstu dne 25. oktobra 1925. Po smrti moža Franca Kalistra, dne 27. novembra 1901 v Trstu, se je ponovno poročila z Giuseppe-jem Vida, ki se je rodil v Kotoru dne 16. novembra 1863, očetu Edoardu Vida in materi Teresi Ugljenovich. Giuseppe Vida je umrl v Trstu 2. novembra 1937.[39]

Družina Franca Kalistra je od leta 1870 dalje stanovala v Ulici Torrente 14 (danes Ulica Carducci), od leta 1884 dalje pa v lastni palači na Piazza della Stazione 2 (danes Trg Libertà v bližini glavne železniške postaje). Zemljišče je Franc Kalister kupil leta 1879 za 140.000 goldinarjev. Palačo na Trgu Svobode (Piazza della Libertà) so gradili v letih 1879–1882. Prej se je torej trg imenoval Piazza della Stazione, a je njegova ploščad segala vse do morja. Nato so trg z zasutjem dela morske obale povečali. Načrt za gradnjo palače je podpisal znani tržaški arhitekt Giovanni Scalmanini (1830–1905). Na čelni strani palače z glavnim vhodom s Trga Libertà je bilo lastnikovo stanovanje v prvem in drugem nadstropju stavbe. V tretjem nadstropju so bili uradi podjetja. V četrtem nadstropju je stanovala služinčad. Na bočni strani palače z vhodom iz Ulice Anastasio so bila stanovanja najemnikov. Poleg palače je Franc Kalister zapustil za sabo še drugo veliko sled, in sicer grobnico na pokopališču pri Sv. Ani v Trstu, ki so jo zgradili leta 1902 po naročilu njegovega sina Viktorja in načrtih velikega hrvaškega kiparja Ivana Rendića.[40]

39 Biografski podatki povzeti po dokumentih, ki jih hranijo v ASGCT in Anagrafskem uradu občine Trst. Gl. tudi PSBL II, str. 14.

40 Gl. prispevek V. Bučić o Kalistrih v pričujoči številki Kronike.

Franc Kalister je imel z ženo Ivano dva sinova. Prvi je bil Franc Kalister, ki se je rodil dne 6. marca 1868 v Trstu ter tam tudi umrl kot študent in neporočen dne 24. oktobra 1885. Drugi je bil Viktor Kalister, ki se je rodil 16. junija 1869 v Trstu, kjer je tudi umrl dne 29. decembra 1948. Po poklicu je bil posestnik. Viktor se je poročil dvakrat. Prva žena, s katero se je poročil 12. avgusta 1914, je bila Rosa Alfonsina Duponnais, ki se je rodila 22. junija 1866 in umrla v Trstu dne 23. maja 1934. Druga žena je bila Maria Menegatti, ki se je rodila dne 17. junija 1885. Po poklicu je bila učiteljica. Z njo se je Viktor poročil 4. junija 1946. Umrla je v Trstu dne 5. februarja 1958. Ne v prvem ne v drugem zakonu se niso rodili otroci.[41]

Viktor Kalister je podedoval očetovo palačo na Trgu Svobode. Leta 1911 jo je prodal vitezoma Francescu in Rodolfu de Parisi, ki sta bila lastnika velike tržaške špedicijske družbe. Družina Viktorja Kalistra je od leta 1914 dalje stanovala v Drevoredu Miramar na številki 67.[42]

O življenju in delu Viktorja Kalistra ne vemo veliko. Gotovo je nadaljeval podjetniško dejavnost svoje družine. Vsekakor je nenadna smrt Franca Kalistra vnesla nemir v družino in podjetje. Dediči so kmalu prodali veličastno palačo na Trgu Svobode. Očitno niso zmogli vzdrževati tako razkošnega načina življenja. Izbrali so srednjo pot, zadovoljili so s z upravljanjem podedovanega premoženja.

Za leto 1910 imamo podatek, da je Viktor Kalister stanoval v Via delle Acque 5 (danes po vsej verjetnosti Viale XX Settembre 19). Takrat je bil lastnik dveh nepremičnin: stavbe v Ulici Nuova štev. 35 (danes Via Santa Caterina da Siena štev. 5) in hiše na Gornji Greti (Gretta di Sopra) 233 (danes Strada del Friuli 41).[43]

Viktor Kalister je bil vsaj do prve svetovne vojne član slovenskih organizacij in ustanov v Trstu. Ob svoji 50-letnici ustanovitve je Slovanska čitalnica v Trstu izdala spominsko brošurico, v kateri je tudi imenik članov. Med člani v letu 1911, vseh je kar 212, naletimo na ime Viktorja Kalistra. Pri njegovem imenu je pripis, da je veleposestnik ter da je član Slovanske čitalnice od leta 1891, torej od svojega 22. leta. V tem je nadaljeval tradicijo očeta Franca Kalistra in sorodnika Josipa Gorupa.[44]

Viktor Kalister je podedoval tudi mecensko družinsko žilico. Njegovo ime zasledimo na plošči dobrotnikov bolniške blagajne v Ulici sv. Frančiška v Trstu. Italijanski naziv ustanove se glasi: Sede della Poliambulanza e della Guardia Medica edificata nel MDCCCIC. Na zahvalni plošči je med desetinami ostalih meščanov naveden Vittorio Kalister.[45]

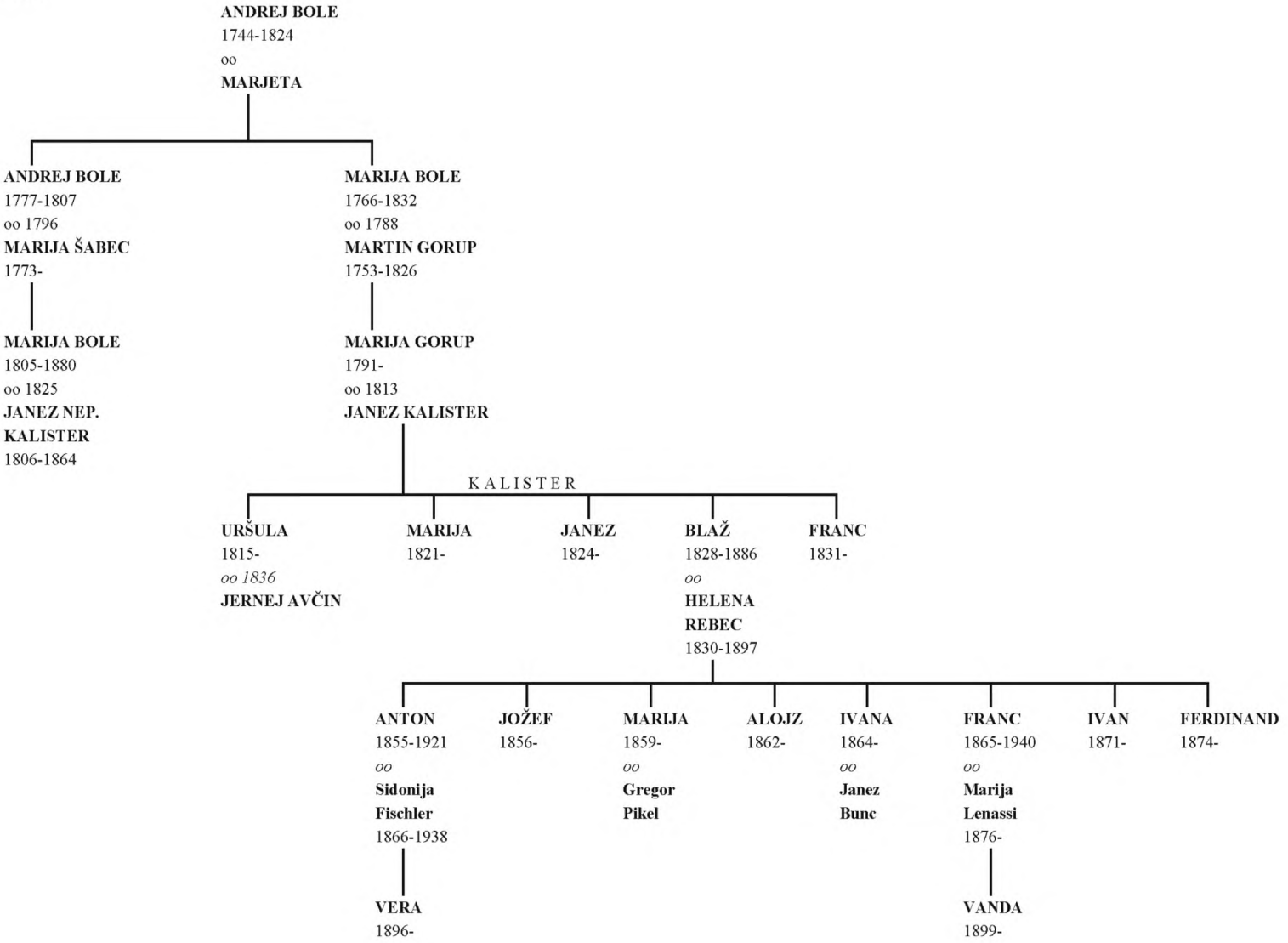
Nekaj drugih Kalistrov

Ob Janezu, Francu in Viktorju Kalistru se v istem obdobju v Trstu pojavljajo še druge osebe s priimkom Kalister. Ta druga veja Kalistrov se začenja z Blažem Kalistrom, ki se je rodil v Kočah leta 1828 in umrl v Trstu 16. marca 1886. Poročen je bil z Eleno Rebetz (1830 – 13. 6. 1897). Ta družina Kalister je stanovala v Trstu, najprej v Ulici Coroneo štev. 17 (verjetno do leta 1894), nato pa v Ulici Commerciale 124. Zakonca sta imela 8 otrok: Antona, Jožefa, Jožico Marijo, Lojzeta, Ivano, Franca, Ivana, Ferdinanda. Kar 4 otroci so umrli ob porodu, 2 sta imela bolj kratko življenje, le Anton in Franc sta doživela dostojno starost. Oba sta imela vsak po eno hčer, ki pa sta umrli pred starši, tako da je tudi ta rodbina Kalister izumrla. Anton Kalister se je rodil v Trstu 28. januarja 1855 kot prvorojenec ter je umrl v Mariboru 11. marca 1921. Njegov brat Franc Kalister pa se je rodil v Trstu 11. oktobra 1865 in je umrl prav tako v Trstu dne 22. januarja 1940.[46]

V slovenski narodni skupnosti v Trstu je kot aktiven član ostal zapisan le Anton Kalister. Tako je bil 13. januarja 1884 na občnem zboru izvoljen v vodstvo Tržaškega Sokola;[47] kot člana pa ga zasledimo v imeniku članov Sokola v Trstu še v letu 1909. Anton Kalister je bil nadalje od leta 1891 član Slovanske čitalnice v Trstu. V imeniku članov za leto 1911 je pripis, da je Anton Kalister zasebni uradnik. Še bolj vidno je bilo njegovo delovanje v sklopu Tržaške posojilnice in hranilnice. Prvič se njegovo ime pojavi leta 1897, ko se o njem govori kot o posestniku iz Trsta, ki stanuje v Ulici Coroneo štev. 17. Nato je bil leta 1901 član ravnateljstva (upravnega sveta); leta 1912 je bil izvoljen za drugega podpredsednika Tržaške posojilnice in hranilnice (TPH).[48] Ime Antona Kalistra zasledimo še v aktih in dokumentih, ki se nanašajo na dediščino Josipa Gorupa v letih 1912 in 1913. Srečanja so potekala v uradu viteza Kornelija Gorupa (prvega sina Josipa Gorupa) v Trstu v Ulici Carducci štev. 10. V tistih dokumentih je Anton Kalister omenjen kot "curatore deputato" in "curatore dell'asse giacente del defunto Giuseppe Cav. de Gorup.[49]

41 ASGCT.
42 Prim. prispevek Vesne Bučić o Kalistrih v pričujoči številki Kronike
43 ASGCT.
44 NŠKT, Odsek za zgodovino, HP-HA, mapa Slavjanska čitalnica. Slovanska čitalnica v Trstu. Glavni občni zbor dne 27. maja 1911.
45 Podatek o spominski plošči mi je posredoval Mario Šušteršič.
46 ASGCT. Izvod rodovnika družine Blaža Kalistra mi je posredoval Mario Šušteršič.
47 Pavletič, *Sokoli Tržaškega Sokola*, str. 18.
48 ASGCT. Gl. tudi *Guida generale di Trieste*, razni letniki.
49 Dokumenti, ki se nanašajo na dediščino Josipa Gorupa v Trstu, so iz Državnega arhiva iz Trsta (Archivio di Stato di Trieste). Posredoval nam jih je Alfred Whycombe Gorup, pravnuk Josipa Gorupa.

RODBINA BLAŽA KALISTRA

Josip Godina je prvi pisal o Janezu Nepomuku Kalistru

Josip Godina-Verdelski (1808–1884), tržaški rojak, ljudski zgodovinar, pisatelj, narodopisec, časnikar in publicist, je bil član Slavjanske čitalnice v Trstu, ki je bila ustanovljena 29. januarja 1861. Čitalnica je opravljala pomembno vlogo kot središče družbenega in kulturnega življenja tedanjih meščanov slovenskega rodu. Prav Godina je zagovarjal zamisel, da bi vsaka mestna četrt in okoliška vas imela svojo čitalnico. Ta zamisel se je nato v veliki meri uresničila v obdobju 1868–1870. Prav tako je podpiral ustanavljanje podpornih društev, ki bi morala delovati v tesni povezavi s čitalnicami in knjižnicami.[50]

Godina si ni zadajal visokih literarnih in umetniških ciljev. Njegovi spisi so bili v glavnem namenjeni preprostemu ljudstvu. Njegovo delo je pomembno za Trst in Slovence, ker je zapisal in tako posredoval marsikatero zanimivost in novico, ki bi se brez njega izgubila ali pozabila. Tako je v svoji knjigi *Izvirek premožnosti* (izšla leta 1873) prvi pisal o življenju in delu Janeza Kalistra v Trstu. To je bilo dovolj, da je ime Kalister postalo sinonim za uspešnega Slovenca.

Preberimo skupaj vrstice, ki jih je Josip Godina zapisal o Kalistru v svojstvenem stilu in jeziku tedanje tržaške dobe, le nekaj let po smrti Janeza Kalistra.

"(...) Pomaga naj si vsak rajši sam, kolikor mu je mogoče, opiraje se pri svojih početjih in opravilih na svojo zdravo pamet – na to, kar mu tista za dobro, koristno in potrebno svetuje; naj bo pri njih serčen in pogumen; serčnemu in pogumnemu pripomaga sreča, pravi tudi nek star pregovor. V dokaz žive resnice tega pregovora omenjamo tukaj, da se ne govori o velicem številu drugih pridnih možakov, le bivšega v Terstu bogataša Kalistra in pa Cortija, katerih pervi (rojen leta 1806 v Slavini na Kranjskem), porabljavši si v prid resno in s posebno razumnostjo vsako priložnost zdevajočo se mu vgodno, berž ko se mu je podala, se je bil kot še mlad samo s pomočkom nekega majhnega zneska (kapitala) v denarjih začel poprijemati raznih, spervič malih in neznatnih, a sčasoma po njegovi posebni skerbi in po njegovi vsega občudovanja vredni pridnosti čedalje bolj dobičkonosnih opravil, katerih obrodek mu je služil pa za njegove vsakdanje potrebe, in obenem sicer tudi za pomnoževanje, razšir in napravo rodovitnosti tih opravil, dokler si nije – v skoraj 30 letih – na zadnje pridobil tacega in tolikega premoženja, da so njegovi nasledniki (verbi) po njegovi smerti pripetivši se leta 1864 plačali od njega za davek po dotični postavi nič manj ko – 95.000 goldinarjev, kakor se je sicer povedalo v neki drugi knjigi (...)"[51]

V isti publikaciji Josip Godina še enkrat omeni Kalistra: *"(...) Ravno tudi umna in urna poraba vgodnih priložnosti je osnovala sicer tudi srečo, to je, primožnost istih že prej opomnjenih dveh pridnih početnikov raznih natančdobičkonosnih opravil, Kalistra in Cortija: berž ko se jima je namreč prikazovala ena ali druga izmed takošnih priložnosti, zlasti ob času oznanjenja dražbe za dajanje v zakup (štant) kakega bolj važnega in obširnega dela ali sploh opravila, sta se trudila na vso moč, da si ga prevzameta, sicer se ve, le po prejšnjem natančnem prevdarjanju zastran dobička, ki bi ga vtegnilo njima nositi. (...) Kalistra je obogatilo večkratno srečno jemanje v zakup pobiranja vžitnine in cestnine na raznih krajih, celo tudi na Ogerskem in v Italiji. Sicer povedalo, in pa pri tem ob enem tudi zagotovilo se nam je kot nekaj povsem resničnega pred dvajsetimi leti, da, ko se je bil – še po kmečko oblečen – tudi ta mož prikazal pri teržaškem magistratu v sobi, kjer je bila oznanjena dražba za dajanje teržaško-mestne vžitnine v jako tolsti zakup, so se mu takrat tam bivši gospodje, vdeleževajoči se te dražbe, med sabo zbadljivo smejali; in celo dotični komisar (morda vendar le kot onim prevelik prijatelj za kak – dobiček!) se je bil prederznil ga nanagloma poprašati, kaj da on neki tu hoče? Ali kaj da hočem? zaverne na to kmet Kalister. Vdeležiti se tudi jaz mislim tukajšnje dražbe. Saj pa s čim vam plačujejo gospodje v Terstu? Gotovo le s kartami! Jaz pa plačujem s tolarji. Ko so to zaslišali zgoraj omenjeni gospodje (bili so pa neki Judje), ki so imeli po navadi tudi že prej kot združeni v zakupu pobiro teržaške vžitnine, dajavše jim vsako leto mnogo dobička, po tih besedah vsi prestrašeni, so si nanagloma pomignili eden druzemu, na neko stran šli, se tam med sabo hitro nekaj pogovorili, pa Kalistra k sebi poklicali, in mu 60.000 goldinarjev ponudili, da le odide, in jim opravila ne moti, da jim tedaj sreče ne spodnaša. S tim Kalister zadovoljen se odmakne, pridobivši si tako ob tej priliki v malo minutah in pa brez nobene težave – 60.000 goldinarjev! Tako smo jo slišali iz ust nekega magistratnega uradnika, in tako jo povemo.*[52]

Godina nam tudi v drugem citatu postreže s kopico novic o Janezu Kalistru. Njegov način pisanja in podajanja v dolgih stavkih, kjer ponekod očitno tudi dolgovezi, ni vedno lahko berljiv za današnjega bralca, vendar nam le pričara tedanjo dobo. Iz njegovega pripovedovanja lahko izluščimo precej zanimivosti. Spet stopi pred nas lik Janeza Kalistra, njegova spretnost, podjetnost, iznajdljivost in čut za posel. Znal se je spretno gibati tudi v njemu nenaklonjenih krogih Trsta.

Z druge strani pa nam Godina (hote ali nehote) nudi vpogled v tedanji Trst, ki je v marsičem podoben današnjemu. Zaničujoč odnos do "tujcev", do

50 *Primorski dnevnik*, 30. 3. 2008, Pahor, Milan: Josip Godina Verdelski (1808–1884). Zapis ob 200-letnici rojstva.

51 Godina, *Izvirek premožnosti*, str. 14–15.

52 Prav tam, str. 21–22.

"drugačnih". Kalister se pojavi v kmečki obleki, zato se tržaški gospodi zdi smešen, neroden, neumen. Temu primerno ga obravnavajo. Ko pa dokaže svojo sposobnost in moč, ga hočejo izločiti iz igre. Pri tem poslu se poslužijo tudi denarja. Na koncu je le Kalister tisti, ki prevlada. Tak odnos še danes marsikdaj čutimo v Trstu.

Poskus ustanovitve prve slovenske banke v Trstu in vloga družine Kalister

V Trstu in Gorici je delovala dobra in učinkovita mreža denarnih zavodov. Močan razvoj slovenskega gospodarstva pa je silil k sprejemanju novih izzivov. Vidne osebnosti iz vrst politikov in gospodarstvenikov so iskale možnosti za ustanovitev slovenske delniške banke že pred iztekom 19. stoletja. To dokazuje jasnovidnost slovenskih gospodarstvenikov, vendar ob upoštevanju lastnih moči in finančnih zmogljivosti. Znano je dopisovanje odvetnika in politika Henrika Tume z odvetnikom in politikom Gustavom Gregorinom (1860–1942), s katerim sta bili povezani tudi družini Kalister in Gorup. Gregorin je bil takrat eden najbolj vidnih predstavnikov Političnega društva Edinost. Zanimala so ga gospodarska vprašanja, ki so bila povezana s slovensko in slovansko uveljavitvijo v Trstu. Bil je tudi eden prvih slovenskih odvetnikov v Trstu. Henrik Tuma (1858–1935) je bil prav tako odvetnik in je bil takrat politično prisoten v narodnem liberalnem taboru v Gorici, kasneje je postal socialdemokrat.

V prvem poznanem dopisu z dne 29. decembra 1898 Gregorin odgovarja Tumi na (neohranjeni) dopis z dne 17. decembra 1898: *"Ozirom na Vaš cenjeni list od 17. t. m. odgovarjam Vam, da sem tudi jaz mnenja, da se za sedaj pusti malo počivati vprašanje zadružne banke ter sem prepričan, da pride čas, ko se pokaže potreba takega ali sličnega zavoda. Jaz sem tudi Vašega mnenja, da se osnovana banka "splošno kreditno društvo" – Gorup – ne sponese tako, kakor morda mislijo osnovatelji ter da dogodki opravičijo naše trditve. Jaz sem vedno pripravljen, o pravem času, podpirati Vašo akcijo. Radi kurijozitete Vam javljam, da je bil g. Gorup pikiran radi tega, ker sem Vam predstavil g. Kalistra, češ, da sem hotel križati njegove načrte, sedaj se je pa spet pomiril."*[53]

Henrik Tuma (1858–1935)(NŠKT, OZ, arhiv).

Henrik Tuma je po ustanovitvi Trgovsko-obrtne zadruge (1897) v Gorici mislil na ustanovitev velike slovenske banke in je prav s tem namenom pisal odvetniku Gustavu Gregorinu v Trst. Tuma je tudi mislil, da bi kazalo veliko slovensko banko ustanoviti v Trstu. O tem se je pogovarjal z Gregorinom. Ta se je najprej posvetoval s Kornelijem Gorupom, priznanim velepodjetnikom, ki je imel velike gospodarske interese v Ljubljani in Trstu. Bil je med drugim tudi v vodstvu Tržaške posojilnice in hranilnice (TPH), ki je bila ustanovljena leta 1891.

Odvetnik Gustav Gregorin je opozoril Henrika Tumo še na drugega zelo premožnega slovenskega velepodjetnika in bogataša, na Franca Kalistra, ki je deloval in prebival v Trstu.

Stekli so pogovori o zamisli, da se v Trstu ustanovi slovenska delniška poslovna banka. Dogovarjanja in pogajanja so bila že tako daleč, da sta Tuma in Gregorin predlagala ime nove velike banke: Kalister & Company. Podjetnika Franc (oče) in Viktor (sin) Kalister sta imela velike interese v pomorski trgovini, zato sta seveda zagovarjala zamisel, da sedež nove banke sodi v Trst. Morebitni sedež banke v Ljubljani ju ni zanimal.

Drugo Gregorinovo pismo z datumom 2. oktober 1899 nam bolje osvetli ozadje dogovarjanja o slovenski banki v Trstu. Odvetnik Gregorin piše: *"(...) Prehajaje na drugo stvar bi Vas rad vprašal ali ste kaj premišljevali o banki v Trstu. Mislim, da bi se te ideje ne smelo opustiti, ker je to vprašanje za nas življenske važnosti. Kakor vidite, so vsi poskusi, katere so do sedaj storili v Ljubljani v tem oziru ostali brezuspešni. (...) Ako bi Vi bili misli, da bi se delalo za banko v Trstu, bil bi Vam po svojih močeh na pomoč in bi skušal tudi g. Kornela Gorupa pridobiti za to idejo, ker mislim, da ima on sedaj zadosti izkušenj, da z Ljubljančani ne pride do cilja, ne glede na to, da stojim vedno na stališču, da slovenska banka sodi v Trst in ne v Ljubljano. (...)*[54]

53 ZRC SAZU, Raziskovalna postaja Nova Gorica. Zapuščina Henrika Tume, pisma. Gl. tudi Pahor, *Jadranska banka*, str. 27–31.

54 Pahor, *Jadranska banka*, str. 29–30.

V svojih spominih Henrik Tuma tako opisuje in dopolnjuje pismo tržaškega odvetnika Gustava Gregorina: *"(...) Izdelal sem za Trgovsko obrtno zadrugo v Gorici izvirna pravila in vse obrazce za knjige in notranje poslovanje. (...) Oktobra leta 1897 je zavod začel delovati. Vse je kazalo, da postane Trgovsko obrtna zadruga v kakih petih letih nositeljica vsega narodnega gospodarskega življenja. (...) Ob njenem poslovanju sem videl, da moramo priti do večjega denarnega zavoda, do slovenske banke. Seveda nisem mogel misliti na Gorico kot sedež banke, ker je bila premajhno gospodarsko torišče. A tudi za Ljubljano nisem bil vnet, ker prav tako tamošnje razmere takrat niso bile bogve kako ugodne za banko večjega obsega in pomena. Moja misel je bila, da sodi banka v Trst. Sprejel jo je dr. Gregorin, ki je stopil v stik s Kornelom Gorupom, sinom slovenskega milijonarja na Reki. Prav tako me je dr. Gregorin opozoril na drugega slovenskega milijonarja Kalistra v Trstu, ki je imel svojo zasebno banko, a jako skromnega obsega. (...) Gotovo bi se dalo pridobiti Kalistra, da bi dal svoje ime za slovensko banko. Posebno sem poudarjal, da bi banka ne nosila slovenske firme, temveč bi se skrivala pod zasebnim imenom Kalister, ki je bilo na dobrem glasu v tržaških poslovnih krogih in je veljalo za politično nevtralno. Seveda bi ne odločal pri banki izključno Kalister, marveč bi se sestavila družba zastopnikov glavnih denarnih zavodov, poleg obeh goriških tudi ljubljanskih zavodov, Celjske in Tržaške posojilnice. Dr. Gregorin je pridobil Kalistra, da pristopi v družbo z neomejenim jamstvom. To pa je ozlovoljilo Gorupa, češ da so s tem prekrižali njegove načrte. Obrnil sem se nato na Ivana Hribarja in Šušteršiča v Ljubljani in na Serneca v Celju.*

Hribar se je postavil na stališče, da mora biti banka v Ljubljani kot središče Slovenije in sporočil, da ima načrt za delniško banko v Ljubljani. Poudarjal sem, da postane tržaška banka vez med Slovenijo in velikim trgovskim emporijem Trstom, da je za Slovence najvažnejše mesto Trst, ki postane tudi najvažnejše za slovensko industrijo, da imamo ravno v Trstu nepregledne možnosti denarnega razvoja, a vse ni nič pomagalo."[55]

Tako je propadel načrt za ustanovitev slovenske banke v Trstu v letu 1899. Prevladali so v glavnem centralistični pogledi Ljubljane, pri tem so vidno vlogo odigrali takratni ljubljanski župan Ivan Hribar in ozki lokalni interesi v osrednji Sloveniji. V zadevo sta bili vpleteni tudi družini Kalister in Gorup. Tudi v tem primeru ni prišlo do skupnega usklajenega načrta. Interesi velepodjetnikov iz Trsta (Kalister) in z Reke (Gorup) niso bili isti.

Prav zamisel o banki v Trstu je prinašala največ novosti, saj je po eni strani temeljila na narodni in politični osnovi, po drugi strani pa se je naslanjala na gospodarsko logiko povezovanja podjetništva, trgovine, pomorstva in industrije v močan denarni zavod. Vse te možnosti je takrat nudil prav Trst. Bolj jasnovidni so bili slovenski politiki in gospodarstveniki v Trstu in Gorici, vendar si takrat brez sodelovanja Ljubljane ni bilo mogoče zamisliti slovenske banke v Trstu.

Henrik Tuma je dobro pojasnil gospodarsko situacijo, češ da *"načrt prve slovenske banke je propadel iz malenkostnih ozirov na Ljubljano in nekoliko – mislim – tudi iz osebnega nezaupanja."*[56]

Prva slovenska banka tako ni bila ustanovljena v Trstu, temveč naslednje leto v Ljubljani. V letu 1900 je nastala Ljubljanska kreditna banka.

Gregorin je v pismu, ki ga je 2. oktobra 1899 poslal Tumi v Gorico, med drugim zapisal: *"(...) Ker Vas bode morda zanimalo in če tega še ne veste, Vam sporočam, da obstoji odbor glavne slovenske posojilnice, kateri ima namen ustanoviti slovensko banko. (...)"*[57]

V Trstu so vedeli, da se po eni strani krhajo skupna dogovarjanja o možnosti ustanovitve banke v Trstu, po drugi strani pa tečejo pospešene priprave za ustanovitev prve slovenske poslovne delniške banke s sedežem v Ljubljani. Iz notarskega zapisnika notarja Ivana Plantana o konzorciju ustanoviteljev nove banke v Ljubljani je razvidno, da je bil načelnik (danes bi rekli predsednik) konzorcija ljubljanski župan Ivan Hribar, člana pa dr. Ivan Tavčar in podjetnik Kornelij Gorup, ki se je odločil, da podpre ljubljansko banko in se posledično odpove tržaški pobudi. Slovenska poslovna banka v Ljubljani je nadalje nastala z odločilno pomočjo Živnostenske banke, osrednje banke naših severnih sosedov Čehov. Slovenski denarni zavodi takrat niso premogli dovolj kapitala za ustanovitev nove velike banke. Češka banka pa je vstopila kot glavni delničar v novo slovensko banko. Očitno ji je to bolj ustrezalo od nameravane ustanovitve ljubljanske podružnice Živnostenske banke. V novi slovenski banki pa ni bilo prostora za slovenske denarne zavode iz Trsta in Gorice.

V letu 1900 je nastala prva slovenska poslovna banka Ljubljanska kreditna banka – Laibacher Credit Bank. V Trstu je bilo potrebno počakati do 29. oktobra 1905, ko je bila ustanovljena Jadranska banka kot druga slovenska poslovna banka na Slovenskem. Ustanovni občni zbor je bil v prostorih Narodnega doma v Trstu. V Trstu so uspeli v petih letih postaviti na noge novo slovensko banko (Jadransko banko) in obenem zgraditi palačo, središče Slovencev in Slovanov v Trstu (Narodni dom).[58] Skoraj sočasno je bil konec leta 1904 dograjen tudi drugi Fabianijev biser: Trgovski dom v Gorici.

55 Tuma, *Iz mojega življenja*, str. 237–238.

56 Prav tam, str. 239.

57 ZRC SAZU, Raziskovalna postaja Nova Gorica, Zapuščina H. Tuma, pisma. Gl. tudi Pahor, *Jadranska banka*, str. 27–31.

58 Pahor, *Jadranska banka*, str. 32–36.

Narodni dom v Trstu (s trgom) (začetek 20. stoletja)(NŠKT, OZ, arhiv).

Družini Kalister in Gorup ter slovenski časopis Edinost v Trstu

Ob 50-letnici izhajanja časopisa Edinost je v januarju leta 1926 izšla posebna jubilejna številka Edinosti z vrsto sestavkov in člankov o življenju in delovanju Slovencev v Trstu in okolici od srede 19. stoletja pa vse do konca prve četrtine 20. stoletja. V vrsti spominskih člankov je prispevek odvetnika in politika Gustava Gregorina, ene najbolj vidnih osebnosti Političnega društva Edinost. Gregorin pa je bil vezan tudi na časopis Edinost, saj je bil več let predsednik zadružne tiskarne, ki je izdajala in tiskala istoimenski list.

Gustav Gregorin je v uvodu jasno nakazal, kako je sestavil svoj prispevek za jubilejno številko Edinosti ob 50-letnici izida prve številke: *"Od cenjenega uredništva Edinosti sem prejel vabilo, da napišem kakor bivši narodni borec na tržaškem ozemlju za današnjo slavnostno številko, izdano povodom 50-letnice Edinosti, članek (...). Priznati moram, da me je to častno vabilo spravilo v zadrego, ne pa radi tega, ker da ne bi imel volje se odzvati temu vabilu, marveč radi tega, ker sem se zavedal, da mi ne bo mogoče napisati od mene zahtevanega članka tako, da bi odgovarjal postavljeni mi nalogi, še manj pa moji lastni želji z ozirom na to, da nimam na razpolago niti trohice onega obsežnega materijala, ki se je nahajal v mojem zasebnem arhivu do požiga Narodnega doma bodisi kakor moja zasebna last, bodisi kakor last lista, odnosno tiskarne Edinost. Ves ta materijal, dragocen za zgodovino Edinosti in njene tiskarne, je bil namreč skupno z vso mojo v takratnem mojem stanovanju v Narodnem domu se nahajajočo premakljivo imovino uničen o priliki omenjenega požiga. Radi tega bo, kar sem napisal, zgolj iz spomina (...).*"[59]

Članek je bil objavljen leta 1926, ko je na slovenski narod na Primorskem neusmiljeno pritiskal nasilni fašistični režim z namenom, da uniči vse, kar je slovenskega. Posledice načrtnega in nasilnega požiga Narodnega doma 13. julija 1920, ko je italijanski fašizem jasno pokazal, kaj namerava, so se kazale v vseh svojih odtenkih. Gregorin je odkrito povedal, da nima gradiva, ker je vse zgorelo v njegovem stanovanju v Narodnem domu. Tako je požig pomenil ne samo uničenje lepe stavbe, ki je simbolno predstavljala prisotnost Slovencev v Trstu, temveč tudi uničenje pisanih virov o delovanju ustanov slovenske narodne skupnosti.

59 Gregorin, Zgodovina lista Edinost, stran 10.

Št. 1. V Trstu, sabota 8. januarja 1876. Tečaj I.

EDINOST

Posamezne številke se dobivajo po 7 kr. v tabakarnah v Trstu tik pošte, pod okokom tik Kalistrove hiše, na belvedere pri g. Bertolinu. V okolici: Na Občini v loterijli, na Proseku pri g. Gorjupu, v Barkoli pri g. Ani Takau in v Bazovici pri Ani Tuš. v Skednji Fr. Šancin M. Magdalena zg. J. 752. Naročnina naj se pošiljak sv. Ivanu št. 424, pisma in dopisi vrednistvu v Skorkoli št. 84 Družabniki pol. dr. „Edinost", kteri družbenino redno plačuj-jo. dobivajo list brezplačno.

Glasilo slovenskega političnega društva tržaške okolice.

„V edinosti je moč".

PROGRAM.

Velika važnost tržaškega mesta za Slovane in vzlasti Slovence, neugodne razmere tržaškega slovenskega ljudstva in prebivalcev po okolici neobhodno zahtevajo, da se v Trstu ustanovi slovenski časopis.

Sprevidevši to potrebo, sklenolo je politično društvo "Edinost„ izdajati časnik, ki bode

a) popolnem *neodvisen* imel pred očmi z društvom enake namere;

b) on bode *svobodoljuben*, nikakor pa ne svobodnjašk; njegovo svobodoljublje bo segalo do tiste meje, do katere sega pravica in poštenje;

c) on bode *mirovljuben*, ne bode budil [illegible] trudi ob zoro do m[illegible]a, da služi vsakdanji kruh sebi i svoji rodovini; potrkaj tudi na vrata gosposke hiše, kder kraljuje obilica i bogastvo; naj te vsakdo sprejme s tisto dobro voljo, s katero te mi po svetu pošljimo!

Resna beseda okoličanom.

Tržaška okolica, katera broji štirdeset tisuč Slovencev, podvržena je bote, ali nehote, mestnemu magistratu, kteri jo tako ljubezujivo na svoja očetovska prsa pritiska, da se ni dosti ni malo ne briga i ne meni, ako ona stoka, ako v težkej onemoglosti živi, samo do služi okolica v korist magistratu, da mu polni prazne denarnice brez dna, ter pospešuje lažke namene. V teh malih besedah je natrisana vsa znan[illegible] okolice, po katerem vsak lahko sodi, kako [illegible] ici godi.

Okoličani prebivalci vi ste krepak narod. Varčnost je pri vas redka stvar in brez veljave. Ko so bili še boljši časi, ko je trta še zdrava rodila veliko vina, ko je bil zaslužek še tečni, navadili ste se dobro živeti, malo delati posnemajoč laški pregovor "*dolce far niente*„ ne pa slovenskega „*lenoba je beraška mavha*", preveč piti, prihraniti ni znal skoraj nobeden kaj in tako so prišli nasledki, katere zdaj vi potomci britko občutite, vendar pa se pri vsem tem le malo brigate, da bi si zdatno pomogli. Gospodarstvo je oni imeniti steber, kateri poteza na vrhunec cele narode, ako je umno v vsakej stroki in v vsakem delu. Gorje pa njemu, kdor slabo gospodari, kdor ne skrbi za bodočnost ampak, le za denašnji dan, tak propade in je podloga ptujčevi peti, ktera ga nevsmiljeno tare in tlači in to si ti, okoličan!

Silno težko je breme, ktero nosiš, ali vse to te še zdramlja, zagazil si po vrhu v mlačnost, tvoj nasprotnik pa je poraba to

Glava časopisa Edinost v Trstu iz leta 1876.

Gregorin nadaljuje: *"(...) Prišlo je leto 1894, v katerem se je začelo razmišljati o tem, ne bi li kazalo, da se Edinost razširi v dnevnik z ozirom na dosledno napredujoči razvoj slovanstva v Trstu in z ozirom na to, da so se morali tržaški Slovani, ako so hoteli biti informirani o dnevnih tako domačih kakor tudi svetovnih dogodkih, posluževati listov, izdajanih bodisi v italijanskem, bodisi v nemškem jeziku. Sestali smo se v to svrho v stari čitalnici v Ulici San Francesco* (v stavbi na številki 2, op. p.) *Matko Mandić, dolgoletni predsednik Političnega društva Edinost, veletržec Anton Truden in moja malenkost na posvetovanje, kateremu smo pritegnili stavca v Poličevi tiskarni gospoda Julija Mikoto, ki mu je bila poverjena naloga, da nam kakor tiskarski strokovnjak sestavi približen proračun, ki bi nam imel služiti za podlago glede odločitve, kolika glavnica bi bila potrebna, da se začne z izdajanjem dnevnika ter za korake, potrebne, da se ta glavnica zbere. Kolikor se spominjam, smo na podlagi od gosp. Mikote nam predloženega proračuna ugotovili, da bi nam zadostovala za prvi začetek svota 6.000 kron ter smo bili sklenili, da se bo skušala nabaviti ta svota potom skupljanja dobrovoljnih doneskov od strani naših imovitejših rodoljubov. (...) Naloga, da se zbere omenjena svota, je bila poverjena meni. Najprej sem se podal k tedanjemu našemu mecenu, ki nas je vedno denarno podpiral, ko je šlo za narodne potrebe, k Franu Kalistru. Pripravil sem si bil na poti k njemu majhen govorček s primernim uvodom. V tem uvodu sem bil začel razlagati Kalistru, kako bi bilo za tržaške Slovence potrebno, da pridejo do svojega dnevnika in kako bi bilo to koristno za njihovo narodno, kulturno in politično delovanje. A nisem še bil dovršil omenjenega uvoda, ko je Kalister razumel, kam pes taco moli ter presekal moja začeta izvajanja in dokazovanja o potrebi slovenskega dnevnika v Trstu s kratko izjavo, katere smisel je bil ta-le: Kar se tiče potrebe slovenskega dnevnika v Trstu, ste Vi z Vašimi prijatelji stvar gotovo dobro premislili ter jo tudi gotovo bolje razumeli, nego bi to mogel jaz, ki nisem politik ter Vam radi tega ne morem dati nobenega nasveta; kar morem storiti jaz v tem oziru, je le to, da Vam dam na razpolago za to svrho denarno pomoč, in sicer Vam prinesem jutri v Vašo pisarno, ker nimam denarja doma, ampak v banki, 1.000 kron. Obrnite pa se za to, kar Vam bo še manjkalo, še do drugih rodoljubov, da prispevajo vsak po svoji moči. Zahvalivši se na daru, sem izjavil, da to seveda storim ter sem še pripomnil, da ni potreba, da se on potrudi v mojo pisarno, ker lahko jaz pridem po denar k njemu. Kalister je nato ponovno izjavil, da prinese sam denar v mojo pisarno, in res mi je prinesel drugo jutro obljubljeno svoto."*[60]

Zgodba je dovolj zgovorna sama po sebi. Franc

60 Prav tam, str. 10–11.

Kalister je brez odlašanja podprl projekt, da postane list Edinost dnevnik, in dal na razpolago visoko vsoto denarja. Cenil je pobude narodnjaškega gibanja v Trstu ter mu zaupal. Ni postavljal pogojev pri dodeljevanju podpore. Dal je hitro, z občutkom za narodno stvar. Z druge strani pa je bil odvetnik Gregorin večkrat zadolžen za take nabiralne rodoljubne pobude. Velikokrat je bil uspešen. Družina Kalister je bila v več generacijah vedno poznana kot družina radodarnih mecenov. V tem primeru glede lista Edinost pa se je izkazala tudi družina Gorup, ki je bila sicer v sorodu s Kalistri. O tem je Gustav Gregorin zapisal naslednje: *"(...) Osokoljen po tem prvem uspehu sem obiskal zaporedoma velepodjetnika Antona Trudna, kapitalista Ivana Šabca, veletržca z lesom Ivana Mankoča in gosp. Kornelija Gorupa kakor zastopnika njegovega očeta Josipa Gorupa, veletržca in posestnika na Reki. Prejel sem od vseh imenovanih razmerne svote in obljube za nadaljno podporo v slučaju potrebe. Vse te dobrotnike lista Edinost krije danes hladna zemlja, a mi, ki še živimo, smo dolžni, da ohranimo hvaležen spomin. (...)*"[61]

S prejetimi denarnimi podporami je lahko vodstvo Političnega društva Edinost sprejelo odločitev, da postane list Edinost dnevnik.[62] Prav v tistih letih je vodstvo Političnega društva Edinost, ki je bilo lastnik in izdajatelj lista, sklenilo iz previdnostnih razlogov prepisati lastništvo lista "pro forma". V tisti dobi so politični veljaki v javnih nastopih večkrat glasno napadali vladno politiko. Oblast je po takih nastopih nasilno ukrepala s prepovedjo objave govorov ter z zaplembo lista, ki je govor objavil. Vodstvo društva in lista je zato sklenilo, da prepiše lastništvo časopisa na poseben konzorcij, da se izogne morebitnim pritiskom oblasti. Tudi o tem poroča Gustav Gregorin v svojem prispevku: *"(...) V takem slučaju bi seveda prišel v nevarnost obstoj lista Edinost. Da se za vsak slučaj reši in ohrani list, je odbor političnega društva takoj po razpustu občnega zbora odstopil list "pro forma" (navidezno) v to svrho sestavljenemu konsorciju, ki si je nasdel ime: Konsorcij lista Edinost. Člani tega konsorcija so bili: Matko Mandić, Anton Truden, Kornelij Gorup, Ivan Mankoč in Gustav Gregorin. Politično društvo ni bilo razpuščeno, kakor se je bilo bati, vseeno pa je ostal še nadalje formalni lastnik lista omenjeni konsorcij, dočim je bil list faktično tudi naprej glasilo političnega društva. (...)*"[63]

Članstvo članov družin Kalister in Gorup v slovenskih in drugih ustanovah

Slavjansko društvo

Dne 23. oktobra 1848 so pobudniki društva Slavjanski zbor izdali posebno vabilo z naslovom Povabljenje, ki so ga natisnili v štirih jezikih: v slovenskem, srbohrvaškem, italijanskem in nemškem jeziku. V Povabljenju je bilo med drugim zapisano: *"(...) Mnogi v Trstu živeči Slavjani so družtvo z imenom Slavjanski zbor v Terstu osnovati sklenili, v ktero brez ozira na razna slavjanska narečja vsaki Slavjan stopiti zamore.(...)*"[64]

Poziv je bil uspešen, saj je kmalu pristopilo okrog 100 članov. Slavjanski zbor, kmalu preimenovan v Slavjansko družtvo, je torej zaživel.

Dne 10. novembra 1848 je bil ustanovni občni zbor, na katerem je bil za predsednika izvoljen visoki državni uradnik in slovenski pesnik Jovan Vesel Koseski. Že 24. novembra je društvo dobilo sedež v stavbi palače Tergesteo v Trstu na osrednjem Borznem trgu. Sedež društva je bil v drugem nadstropju, kjer so imeli člani na razpolago predsobo, veliko sobano in tri sobe. Slovesna otvoritev je bila 6. decembra 1848. Na slovesnosti so spregovorili predsednik Jovan Vesel (Slovenec), učitelj Dimitrije Vladisavljević (Srb), Josef Vesely (Čeh) in neimenovani Poljak. V okviru društva sta se soočali dve struji. Prva s predsednikom Koseskim na čelu, ki je zagovarjala le kulturno delovanje, druga pa tudi politično. Ta struja je bila tudi zmagovita. Konec februarja 1849 je bil za novega predsednika izvoljen Ivan Cerar. Poleg politične akcije je novi odbor zagovarjal ustanovitev časopisa. Od marca do avgusta 1849 je izšlo 6 številk glasila pod naslovom Slavjanski rodoljub. Glasilo je izhajalo dosledno v slovenskem in srbohrvaškem jeziku. V letu 1850 je izšlo 6 številk časopisa Jadranski Slavjan, ki je nasledil prejšnje glasilo. Časopis je bil zasluga tretjega predsednika društva Simona Rudmaša, ki je bil po rodu iz Koroške.

V sklopu Slavjanskega društva je delovala čitalnica, kjer so lahko člani prebirali časopise (naročeni so bili na 32 različnih časopisov in revij). Na razpolago so bile tudi knjige, slovarji, zemljevidi. Gradivo je bilo v slovenskem jeziku, v jezikih ostalih slovanskih narodov, v nemščini, italijanščini, francoščini. Pritisk oblasti je hromil delovanje društva na narodnem in kulturnem polju. Z leti je prevladala miselnost, naj društvo prireja le družabne prireditve. To je bila edina dejavnost do popolnega zamrtja društva.[65] Društvo je prenehalo delovati v letu 1856, ko so izpeljali pustno prireditev. Po tem ni bilo več vesti o delovanju društva.

61 Prav tam, str. 11.
62 Pahor, Slovenska časniška govorica, str. 14.
63 Gregorin, Zgodovina lista Edinost, str. 11.
64 Povabljenje, 23. 10. 1848. *Slavjanski rodoljub*. Faksimilirana izdaja vseh šestih številk iz leta 1849. Dokaz vravnanja in delavnosti Slavjanskega družtva v Terstu od svojiga začetka do konca februarja 1849, Trst 1971, str. 20–21.
65 Pahor, *Slavjanska sloga*, str. 13–16.

SLAVJANSKI RODOLJUB.

Mesečni časopis na svitlobo dan od Slavjanskiga družtva v Terstu.

List 4. Mesca Junija 1849.

Slovenske šole.

Njih potreba.

(Na daljo.)

Šole v katerih so se slovenski otroci malo kaj druziga učili kakor nemško brati, nemško slovnico in nemški pravopis, v katerih je clo kerščanski nauk moral nemščini se podvreči, niso bile kos, ne glave razjasniti ne počutke ali serce k dobrimu vneti. Kadur so besede v spominu shranjene strohnile oli zginule, je z njimi ves šolski nauk se zgubil, in s tem je zgubljen bil nar lepši čas življenja — otročina; bile so zgubljene drage léta pervo spomladne vesele mladosti, in dostikrat, so taki učenci postali neumneši, kakor so poprej bili; so se namreč navadili in prijeli pregreškov, katere so po poli al v šoli od klavernih tovaršov slišali al vidili, in tako se tudi pobujšali. Le kdor je tudi srečen bil, vse te napake premagati — je kakor pravijo, k boljšimu krubu peršel, začetnim šolam pa

Škole ili učionice slavjanske.

Njih potrěba.

(Dalje.)

Učionice, u kojih slavjanska děca ni učila se nego němačko čitati, němačku slovnicu i němački pravopis, u kojih i nauk kristjanski učio se jest u němačkom jeziku, nisu nikakvo zamogle ni razuma razviti ni sérca ili čuljenje na dobro probuditi. Kako bérzo réči u uzpomenu sabite su zvanule ili zginule, z' njima jest vas koliki nauk školski se zgubio; i s tim zgubljena je bila najlépija doba življenja — dětinstvo — zagubljena su bila draga léta prolčne radosne mladosti, i mnogo putah učenici takvi bili su bezumniji posle nego pèrvo; jere naučili i navadili su se mnoga zločinstva, koga na putu ili u učionici od zločestih družbenikah čuli ili vidili jesu, i tako su zločesniji prihujali. Samo koigod je tako srěčan bio, da je sve takove zloće odbilo, se jest, kako se réče na dobro

Časopis Slavjanski Rodoljub (naslovna stran) iz leta 1849.

V mapi Slavjanskega društva v arhivu Odseka za zgodovino pri NŠK v Trstu je ohranjen seznam članov Slavjanskega društva. Gotovo je to sad raziskave prejšnjih desetletij. Seznam je v italijanskem jeziku in nosi naslov: Elenco de' nomi dei Signori Soci della Società Slava. Vsega skupaj obsega seznam 192 imen. Žal seznam nima letnice. Sklepamo lahko, da je iz leta 1850 ali kakšnega leta kasneje, saj na seznamu ni imena predsednika Ivana Cerarja, ki je bil izvoljen v februarju 1849 in je umrl za posledicami bolezni nekaj mesecev kasneje. Sta pa na seznamu druga dva predsednika: Jovan Vesel (prvi) in Simon Rudmaš (tretji).

Z našega zornega kota pa je najbolj pomembno dejstvo, da je v seznamu Janez Nepomuk Kalister. V seznamu je naveden kot Kalister Giovanni. Janez Kalister je bil torej redni član prvega organiziranega slovenskega in obenem slovanskega društva v Trstu. Vključen je bil v prvi val slovenskega narodnega preporoda v Trstu.[66]

Slavjansko društvo je postalo podlaga za naslednja društva. To velja predvsem za Slavjansko narodno čitalnico, ki je bila ustanovljena v letu 1861. Povezanost obeh društev se naslanja ne le na program obeh društev, temveč tudi na kontinuiteto v osebah. Določeno število članov prejšnjega Slavjanskega društva je tvorilo osnovo, na kateri je nastala naslednica Slavjanska čitalnica. To je razvidno iz seznama članov Slavjanskega društva ter članov vodstev Slavjanske čitalnice v desetletju 1865–1875.

Iz primerjave se izlušči skupina 18 oseb, ki jih imamo na obeh seznamih: Ivan Dolinar, Josip Godina, Ignacij Hofman, E. Jerala, Pavel Jelovšek, Tobia Kratochvielle, Lombardić, G. Mičić, Franc Pleše, Nikola Ragenković, Stefan Skuljević, Edvard Sorč, Jakob Svetina, Konstantin Šrot, I. Tomšič, L. Vicković, M. Vilhar, Andrej Zorman. Verjetno bi lahko dodali še kakšno ime, vendar bi morali imeti na razpolago dodatne sezname. Imena so napisana v slovenski obliki. Marsikateri priimek se je takrat uradno drugače glasil, saj sta prevladovala ali nemški ali italijanski zapis. Navajam dva primera: Sorč je zapisan kot Sortsch, Zorman kot Sormann.[67]

Slavjanska čitalnica

Dne 29. januarja 1861 je bil ustanovni občni zbor Slavjanske (narodne) čitalnice. Na mizo marsikaterega tržaškega rodoljuba je v prvi polovici januarja 1861 priromalo pismo z naslednjo vsebino: *"Prečastiti gospod! V torek, 29. t. m., ob 7. popoldan se zberemo tukajšnji Slovenci v Hotel Grande na Piazza Grande. To nam je dovolila visoka deželna vlada, da osnujemo tudi mi po izgledu drugih narodov svoje narodno društvo pod imenom Slavjanska čitalnica. Poterjeno Vaše rodoljublje nam je najgotovejše poroštvo, da se hočete tudi Vi nam pridružiti. Vabimo Vas torej iskreno, da pridete v imenovani zbor in blagi naš namen podpirate z veljavnim svojim svetom."*[68]

Čitalnica je bila zelo ugledna ustanova tržaških Slovencev tiste dobe. Bila je tudi kulturna ustanova z najstarejšim rojstnim datumom. Temu primerno je bilo članstvo Slavjanske čitalnice, saj so bili njeni člani vidne osebnosti, veljaki, razpoznavni pripadniki Slovencev v Trstu in ostalih Slovanov. Slavjan-

66 NŠKT, Odsek za zgodovino, arhiv, fond HA-HP, mapa Slavjansko društvo v Trstu, seznam članov.

67 NŠKT, Odsek za zgodovino, arhiv, fond HA-HP, mapa Slavjansko društvo (seznam članov), mapa Slavjanska čitalnica (Odborovih pomenkov knjiga).

68 Pogačnik, Sto let tržaške narodne čitalnice.

ska čitalnica je pripadala krogu narodnjaškega gibanja Edinosti. Bila je pravi izraz in ogledalo slovenskega tržaškega meščanskega razreda. Po imenih in priimkih, ki so omenjeni v raznih zapisnikih, zapisih, člankih in prispevkih, lahko sklepamo, da so bili člani Slavjanske čitalnice predvsem podjetniki, trgovci in posestniki ter pripadniki intelektualnih slojev: profesorji, učitelji, zdravniki, inženirji. Naletimo pa tudi na duhovnike, častnike, uradnike. Letna članarina je bila visoka. Nedvomno je bila Slavjanska čitalnica precej elitna meščanska ustanova.

Vodstvo Slavjanske čitalnice je ob svoji 50-letnici priredilo niz prireditev, ki so se zvrstile v glavnem spomladi leta 1911. Na slavnostnem občnem zboru, ki je bil 27. maja 1911 ob 20.30 uri v društvenih prostorih v prvem nadstropju Narodnega doma v Trstu, so predstavili obračun dela v lični tiskani knjižici. V zadnjem delu knjižice so objavili imenik članov Slovanske čitalnice, ki je bilo spremenjeno ime Slavjanske narodne čitalnice.

Od leta 1891 dalje je bil član Slovanske čitalnice Viktor Kalister. Bil je označen kot veleposestnik. Zanimivo je dejstvo, da se je Viktor Kalister včlanil, ko je bil star samo 22 let.

Od družine Gorup je v imeniku Kornelij Gorup in sicer član od leta 1894. Pri njegovem imenu je le pripis: vitez Slavinski. Priimek Gorup pa je vnesen kot Gorjup.

Ostalih pripadnikov družine Gorup ni v imeniku. Zapisani pa so trije drugi Gorjupi: Alojzij Gorjup, veleposestnik in deželni poslanec, 1904; Ivan Gorjup, veleposestnik, 1904; Ivan Gorjup, glavni zastopnik Prve češke zavarovalnice za življenje, 1901.[69]

V zgodnjem obdobju delovanja Slavjanske čitalnice sta bila njena člana Fran Kalister in Josip Gorup. O tem priča tudi priznani Lavo Čermelj, Tržačan po rodu: *"(...) Kako slovesen in resen vtis so napravljali čitalniški člani, nam kaže slika, ki je bila posneta kmalu po leto 1870, torej približno v sredini dobe, ki jo opisujem.* (Omenjena fotografija visi sedaj v čitalnici Narodne in študijske knjižnice v Trstu v Ulici sv. Frančiška 20 – op. p.). *Kdo so vsi ti bradati možje, Vam ne bi mogel povedati. Le za mladeniča s črnim metuljčkom, ki stoji v zadnji vrsti nad predsednikom, vem, da je znani lesni trgovec Josip Mankoč. Po primerjavi s slikami v jubiljeni številki Edinosti sklepam, da sedi ob levi strani predsednika Ivan Dolinar, pred njim sedi z rokami na kolenih Viktor Dolenc. S tem sem dejansko prešel k imenovanju in opisovanju uglednejših članov Čitalnice v tisti dobi. Od trgovcev in posestnikov srečamo Nikolo in Luko Tripkovića, Matijo Polića, Krista Opnića, ki je bil med ustanovitelji Jadranskega Slavjana, dalje Edvarda Šorca in Antona Hodnika, ki sta imela trgovino z železom na Korzu, in Josipa Zormana, trgovca z lesom v Ulici Fabio Severo. Med člani se omenjata tudi Josip Gorup in Franc Kalister. Prvi je bil sestrič, drugi pa stričnik leta 1864 umrlega znanega zakupnika poštne zveze s Trstom Janeza Nepomuka Kalistra. Josip Gorup (1834–1912) je po smrti svojega strica prevzel vodstvo po njem ustanovljene trgovske tvrdke v Trstu, nekaj let pozneje pa je ustanovil lastno tvrdko in se je udeležil železniških zgradb in užitninskih zakupov. Pridobil si je plemiški naslov pl. Slavinjski po svojem rojstnem kraju Slavina. Znan je bil kot mecen, zlasti za slovenske dijake. V tem pogledu je tekmoval z njim njegov sorodnik Franc Kalister, ki je podpiral dijake v Trstu, na pazinski gimnaziji in pri društvu Radogoj v Ljubljani. Listu Edinost je zagotovil materijalni obstoj ter mu pomagal do lastne tiskarne in do razvoja v dnevnik.(...)"*[70]

V Čermeljevem članku dobimo še dodaten podatek o Kalistrovem mecenstvu. V svojem prispevku Čermelj omenja vrsto slovenskih osebnosti tistega časa, ki so bili dejavni v Slavjanski čitalnici. Med temi je tudi slovenski pesnik Franc Cegnar: *"(...) Od ustanovitve Čitalnice (bil je med njenimi ustanovitelji) do svoje smrti je uspešno sodeloval Franc Cegnar (1826–1892). Služil je pri pošti, pozneje pri telegrafu. Več let je opravljal tajništvo v Slavjanski čitalnici. Znan je bil kot pesnik, a še bolj kot prevajalec. Iz zapisnikov iz leta 1866 izvemo, da je "Čitalnica dala Cegnarjev prevod Scillerjevega Valenštajna (Valenštajnov ostrog, Oba Piccolominija in Valenštajnovo smrt) na svetlo, ker se je gospod Kalister (že omenjeni Franc Kalister) zavezal, da on vse stroške, kateri bi Čitalnico zadeli, trpi". (...)"*[71]

Zanimive podatke in ugotovitve, ki jih je zapisal Lavo Čermelj, sem nato primerjal z zapiski v originalni tajniški knjigi Slavjanske čitalnice, ki jo hrani Odsek za zgodovino pri NŠK v Trstu. Omenjena knjiga zapisnikov občnih zborov in sej vodstva Slavjanske čitalnice nosi naslov Odborovih pomenkov knjiga. Ohranjeni pa so zapisniki od 17. decembra 1865 do 19. marca 1876. Zapisniki prvih let so bili vneseni redno in popolno, zadnja leta pa precej bolj neredno in nepopolno. Na vsak način je knjiga zapisnikov Slavjanske čitalnice zelo važen dokument, ki priča o takratnem delovanju Slovencev (in Slovanov) v središču Trsta.

Vsi navedeni podatki Lava Čermelja so točni. Ob prebiranju knjige zapisnikov Slavjanske čitalnice pa pridejo na dan še drugi zanimivi utrinki. Predvsem pride na dan dejstvo, da sta bila Franc Kalister in Josip Gorup nekaj let v vodstvu Slavjanske čitalnice. To pomeni, da je bila Slavjanska čitalnica izjema, ki potrjuje pravilo: Kalister in Gorup sta bila člana slovenskih ustanov v Trstu, vendar nista spre-

69 NŠKT, Slovanska čitalnica v Trstu. Glavni občni zbor 27. 5. 1911.

70 Čermelj, Slavjanska čitalnica v Trstu, str. 97–102. Gl. tudi Pahor, *Slavjanska sloga*, str. 17–21.

71 Čermelj, Slavjanska čitalnica, str. 100–101.

jemala vodilnih funkcij, razen v primeru prav Slavjanske čitalnice.

Oglejmo si še dva primera mecenstva Frana Kalistra. V zapisniku 6. seje Slavjanske čitalnice v letu 1866 (dne 8. marca 1866) dobimo besedilo: *"(...) Gospod Kalister je zgubo nase prevzel, ako ne bi čitalnica toliko tablic za tombolo prodala, da bi se stroški poplačali. (...)"* Dne 18. marca 1866 je Slavjanska čitalnica priredila "besedo" s tombolo, Kalister pa je bil pripravljen kriti morebitno izgubo. Zanimivi so tudi priimki članov vodstva Slavjanske čitalnice, ki je bilo sestavljeno iz voditeljev in odbornikov. Voditelje bi lahko imenovali člane predsedstva. Na seji 8. marca 1866 so bili prisotni voditelji Napret, Sorč in Tripković ter odborniki Kalister, Pleše, Zorman, Trifić, Svetina, Dimović in Podobnik.[72]

Na 7. seji dne 15. marca 1866 naletimo v zapisniku na zapis: *"(...) Gospod voditelj Napret je naznanil, da bo čitalnica dala g. Cegnarjev prevod Šilerjevega Valenstajna (Valenjštajnov ostrog, Oba Pikolomina in Valenštajnova smrt) na svitlo, ker se je gospod Kalister zavezal, da on vse stroške, kateri bi Čitalnico zadeli, terpi. (...)"*[73] Tudi v tem primeru se je Franc Kalister izkazal kot radodaren mecen, saj je pokril stroške tiskanja prevoda Franca Cegnarja, slovenskega pesnika in prevajalca. V navedenem primeru je bil na programu prevod nemškega pesnika Schillerja.

Naslednji podatki se nanašajo na prisotnost bratrancev Franca Kalistra in Josipa Gorupa v vodstvenih organih Slavjanske čitalnicev Trstu v njenem prvem desetletju delovanja. Franc Kalister je bil izvoljen za odbornika Slavjanske čitalnice na glavnih zborih, kot so takrat imenovali občne zbore, v letih 1865, 1866, 1867 in 1870. Zataknilo se mu je v letih 1868, ko je dobil premalo glasov (le 8 glasov) in 1870, kjer je prav tako dobil premalo glasov (le 10), kar ni zadoščalo za izvolitev v vodstvo. Leta 1869 Kalister ni kandidiral na mesto odbornika, leta 1872 pa ni bil izvoljen. Za glavne zbore v letih 1873–1876 pa v zapisnikih sej odbora in glavnega zbora Slavjanske čitalnice ne naletimo več na ime Franca Kalistra. Josip Gorup je bil v letih 1865, 1866, 1867 in 1870 izvoljen na rednih decembrskih glavnih zborih izvoljen za voditelja Slavjanske čitalnice. Voditelji so v bistvu tvorili predsedstvo ustanove, poleg njih pa so vodstvo sestavljali še odborniki. V letih 1868, 1869 in 1872 Gorup ni bil izvoljen, za naslednja leta pa v knjigi zapisnikov ni več točnih podatkov o volitvah na glavnih zborih Slavjanske čitalnice. V letu 1870 je Josip Gorup tudi predsedoval glavnemu zboru Slavjanske čitalnice.[74]

Zanimivi so tudi priimki oseb, ki so takrat predstavljale slovensko in slovansko meščanstvo v Trstu. Iz zapisnika izvemo za naslednja imena: Napret, Opnić, Sorč, Dimović, Jelovšek, Kalister, Gorup, Kovačević, Pleše, Podobnik, Skuljević, Zorman (Andrej in Jožef), Svetina, Niko Trifić, Tripković, Turk, Vilhar, Krsnik, Valentinčič, Žvanut, Andrejka, Pleteršnik, Stroj, Franc Dekleva, Fabiani, Cegnar, Ragenković, Jesenko, Šrot, Lombardić, Janežič, Rebec, Hofman, Pamučina, Kosta Trifić, Mihajlović, Mičić, Hoznik, Truden, Muha, Petrović, Doksal, Hodnik, Pavavić, Jerala, Vilfan, Mankoč, Tomšič, Polić, Kastelic, Šurjak, Bizjak, Turković, Popović, Ivan Dolinar, Smeča, Bombavelli, Valenčič, Vicković, Katarinić, Ricci, Lukić, Vesel, Ivan in Fran Lauro, Dermastja, Andriani, Novak, Milovčić. Navedeni priimki so priimki oseb, ki so se zvrstile v vodstvu Slavjanske čitalnice v Trstu v desetletju 1865–1875.[75]

Delavsko podporno društvo

Delavsko podporno društvo je bilo ustanovljeno 10. januarja 1879. Prvi naziv društva je bil Slavjansko delavsko podporno društvo. Sicer je bil prvi poskus ustanovitve slovenskega podpornega društva po češkem vzoru izveden v letu 1868. Takrat so v marcu sestavili pripravljalni odbor in pravila društva z imenom Čebela ter v juniju 1868 izpeljali ustanovni občni zbor. C. kr. namestništvo v Trstu pa ni odobrilo pravil, češ da je društvo politično in ne podporno.

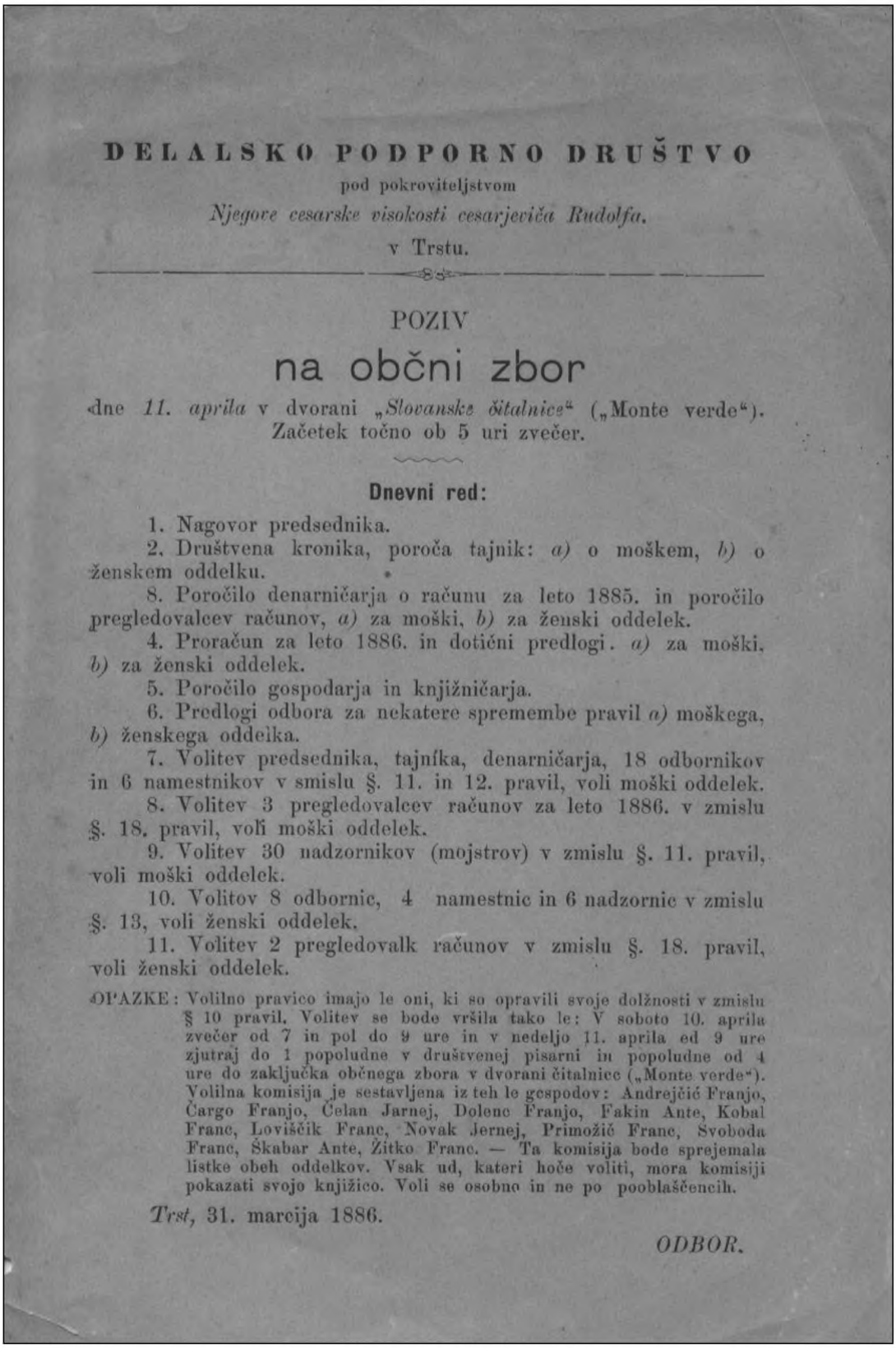
Društvo je bilo kulturna ustanova, saj je prirejala besede, predavanja, prireditve, imelo je lastno knjižnico, vendar je bilo tudi podporno v smislu, da je dajalo podpore in posojila. Glavna dejavnost društva pa je bilo v bistvu nudenje pomoči kot bolniška blagajna. Mnogi si niso mogli privoščiti zavarovanja in zdravniške oskrbe. Tako je v sklopu slovenskega narodnega gibanja Edinost nastalo podporno društvo z namenom, da nudi pomoč potrebnim slovenskim ljudem. Za take cilje in namene so bila potrebna denarna sredstva, ki so jih prispevali redni člani društva, podporni člani in meceni. Delavsko podporno društvo je zato potrebovalo veliko število rednih članov in izrednih podpornikov, saj so bile zahteve velike in vsakodnevne.

72 NŠKT, Odsek za zgodovino, arhiv, fond HA-HP, mapa Slavjanska čitalnica, Odborovih pomenkov knjiga (1865–1876), Zapisnik seje vodstva SČ dne 8. 3. 1866.

73 Prav tam, Zapisnik seje vodstva SČ dne 15. 3. 1866.

74 NŠKT, Odsek za zgodovino, arhiv, fond HA-HP, mapa Slavjanska čitalnica, Odborovih pomenkov knjiga (1865–1876), Zapisniki glavnih zborov SČ: 17. 12. 1865, 16. 12. 1866, 15. 12. 1867, 20. 12. 1868, 19. 12. 1869, 17. 12. 1870, 15. 12. 1872, 21. 12. 1873, 17. 1. 1874, 23. 6. 1875, 19. 3. 1876.

75 NŠKT, Odsek za zgodovino, arhiv, fond HA-HP, mapa Slavjanska čitalnica, Odborovih pomenkov knjiga (1865–1876), Seznam priimkov, ki so zapisani na sejah Slavjanske čitalnice.

DELALSKO PODPORNO DRUŠTVO

pod pokroviteljstvom

Njegove cesarske visokosti cesarjeviča Rudolfa.

v Trstu.

POZIV

na občni zbor

dne *11. aprila* v dvorani „*Slovanske čitalnice*“ („Monte verde“). Začetek točno ob 5 uri zvečer.

Dnevni red:

1. Nagovor predsednika.
2. Društvena kronika, poroča tajnik: *a)* o moškem, *b)* o ženskem oddelku.
3. Poročilo denarničarja o računu za leto 1885. in poročilo pregledovalcev računov, *a)* za moški, *b)* za ženski oddelek.
4. Proračun za leto 1886. in dotični predlogi. *a)* za moški, *b)* za ženski oddelek.
5. Poročilo gospodarja in knjižničarja.
6. Predlogi odbora za nekatere spremembe pravil *a)* moškega, *b)* ženskega oddelka.
7. Volitev predsednika, tajnika, denarničarja, 18 odbornikov in 6 namestnikov v smislu §. 11. in 12. pravil, voli moški oddelek.
8. Volitev 3 pregledovalcev računov za leto 1886. v zmislu §. 18. pravil, voli moški oddelek.
9. Volitev 30 nadzornikov (mojstrov) v zmislu §. 11. pravil, voli moški oddelek.
10. Volitov 8 odbornic, 4 namestnic in 6 nadzornic v zmislu §. 13, voli ženski oddelek.
11. Volitev 2 pregledovalk računov v zmislu §. 18. pravil, voli ženski oddelek.

OPAZKE: Volilno pravico imajo le oni, ki so opravili svoje dolžnosti v zmislu § 10 pravil. Volitev se bode vršila tako le: V soboto 10. aprila zvečer od 7 in pol do 9 ure in v nedeljo 11. aprila od 9 ure zjutraj do 1 popoludne v društvenej pisarni in popoludne od 4 ure do zaključka občnega zbora v dvorani čitalnice („Monte verde“). Volilna komisija je sestavljena iz teh le gospodov: Andrejčić Franjo, Čargo Franjo, Čelan Jarnej, Dolenc Franjo, Fakin Ante, Kobal Franc, Loviščik Franc, Novak Jernej, Primožič Franc, Svoboda Franc, Škabar Ante, Žitko Franc. — Ta komisija bode sprejemala listke obeh oddelkov. Vsak ud, kateri hoče voliti, mora komisiji pokazati svojo knjižico. Voli se osobno in ne po pooblaščencih.

Trst, 31. marcija 1886.

ODBOR.

Vabilo na občni zbor Delavskega podpornega društva leta 1886 (NŠKT, OZ, arhiv).

Društvo je v nekaj letih polno zaživelo. Na rednem občnem zboru, ki je bil 11. aprila 1886 v Slovanski čitalnici, so vodstveni organi podali poročilo o delu. Iz tega poročila je razvidno, da si je podporno društvo ustvarilo lastno premoženje, premoglo rednega lastnega uradnika in dva zdravnika. V sklopu društva sta delovala moški in ženski oddelek. Konec leta 1885 je Delavsko podporno društvo štelo 1.232 rednih moških članov, 309 ženskih članic, enega častnega člana, 7 ustanovnih članov in 24 podpornih. Izredno zanimiv je seznam ustanovnih članov: škof Josip Juraj Strossmayer, kanonik Jurij Jan, Josip Gorup, Ivan Hribar, Franc Kalister, Anton Pogorelec, mons. A. Hrovatin, Franjo Žitko.[76]

Delavsko podporno društvo je imelo svoj sedež vedno v bližini Političnega društva Edinost. Ob dograditvi Narodnega doma v letu 1904 je društvo dobilo sedež v prvem nadstropju stavbe. Veljaki Edinosti so bili predsedniki društva: Ivan Dolinar, Viktor Dolenc, Ivan Nabergoj, Matko Mandić.

V nedeljo, 24. septembra 1882, je bilo slavnostno razvitje društvenega prapora, ki je dokazovalo uveljavitev društva in njegovo vlogo v slovenski družbi v Trstu, pa tudi njegovo denarno moč, saj je bila izdelava prapora draga zadeva. Društveni prapor je v slovenskih barvah (bela-plava-rdeča), na eni strani je napis "V slogi je moč", na drugi strani pa čebelji panj. Ta znak se je navezoval na ime društva Čebela ob prepovedanem poizkusu ustanovitve leta 1868. Prapor se je ohranil vse do današnjih dni in ga hrani odsek za zgodovino pri NŠK.[77]

Tudi pri izdelavi društvenega prapora lahko upravičeno sklepamo, da sta gmotno priskočila na pomoč Franc Kalister in Josip Gorup, čeprav o tem nimamo na razpolago točnega vira ali zapisa.

Tržaška posojilnica in hranilnica (TPH)

Tržaška posojilnica in hranilnica je bila ustanovljena leta 1891. Bila je zelo pomembna denarna ustanova Slovencev v Trstu. Njeno poslovanje je bilo pomembno z vidika narodnega gospodarstva, z vidika finančne politike, z vidika kulturne zgodovine. Bila je osnovana na zadružni osnovi in je štela veliko članov, kar je pomenilo močno zasidranost med ljudmi, po drugi strani pa reden priliv sredstev. V zgodovino tržaških Slovencev (in tudi ostalih) pa se je denarni zavod zapisal kot graditelj in lastnik Narodnega doma v Trstu.

Dne 3. novembra 1891 je bila Tržaška posojilnica in hranilnica vpisana v zadružni register, 25. novembra pa je steklo redno poslovanje. V prvo vodstvo ustanove TPH so bili izvoljeni: ravnatelj (danes bi rekli predsednik) Valentin Matija Živic, civilni inženir v Trstu, ravnateljev namestnik (podpredsednik) dr. Matej Pretner, odvetniški kandidat v Trstu, člani odborniki Ivan Abram, trgovec z lesom, Kristjan Dejak, veletrgovec, Fran Dolenc, sodar, Ivan Šabec, veleposestnik, Ivan Valenčič, trgovec, Fran Žitko, posestnik, vsi iz Trsta.[78] Ob ustanovitvi, na začetku leta 1892, je Tržaška posojilnica in hranilnica štela 144 članov zadružnikov.

Na vodilnih mestih denarnega zavoda TPH so bili veljaki narodnega gibanja Edinost ter posestniki, trgovci, odvetniki. Člani zadružniki TPH so postali vidni slovenski podjetniki in posestniki iz Trsta, okolice in ostale Primorske. Ob desetletnici ustanovitve je TPH natisnila obširno poročilo o poslovanju, pridala je tudi seznam članov. Članski seznam iz leta 1902 je obsegal že 2.291 članov zadružnikov. Vse to dokazuje širino poslovanja in obenem zasidranost denarne ustanove med tržaškimi Slovenci. V knjigi članov dobimo pod registrsko številko 511 Kornelija Gorupa, pod številko 515 Viktorja Kalistra, pod številko 516 Antona Kalistra. Imena vseh omenjenih podjetnikov in posestnikov so bila natisnjena z mastnimi črkami, kar pomeni, da so bili imetniki t. i. glavnih deležev TPH. V tem tiskanem poročilu je veleposestnik Kornelij Gorup tudi prisoten kot predsednik nadzorništva TPH, danes bi rekli predsednik nadzornega odbora. Opravljal je torej vidno vlogo v tržaškem slovenskem denarnem zavodu. Sicer pa si oglejmo sestavo vodstva TPH ob desetletnici poslovanja (1901). V vodstvu so bili: ravnatelj (predsednik) Ivan Mankoč, veletrgovec in posestnik, prvi podravnatelj (prvi podpredsednik) Gracijan Stepančič, veletrgovec, drugi podravnatelj (drugi podpredsednik) Srečko Bartelj, posestnik, odborniki – dr. Gustav Gregorin, odvetnik, Anton Kalister, posestnik, dr. Matej Pretner, odvetnik, dr. Otokar Rybař, odvetnik, Anton Vrabic, posestnik, Fran Žitko, veleposestnik. V t. i. nadzorništvu pa so bili: predsednik Kornelij Gorup, veleposestnik, člani – dr. Josip Abram, odvetnik, Anton Kenda, trgovec, Ivan Knavs, trgovec, Jakob Perhavc, trgovec in posestnik.[79]

Vitez Kornelij Gorup je bil od leta 1897 član nadzorništva denarnega zavoda, v obdobju 1900–1909 pa predsednik nadzorništva Tržaške posojilnice in hranilnice.[80]

76 NŠKT, Odsek za zgodovino, Zapuščina dr. Justa Pertota, fasc. 3, mapa Delavsko podporno društvo, poročila za leta 1885, 1903, 1904, 1905. Delavsko podporno društvo v Trstu. Račun in poročilo za upravno leto 1885. Gl. tudi: Pahor, *Slovensko denarništvo*, str. 91.

77 Pahor, *Slavjanska sloga*, str. 49.

78 Pahor, *Slovensko denarništvo*, str. 27.

79 NŠKT, odsek za zgodovino, arhiv, fond Gospodarstvo. Tržaška posojilnica in hranilnica, poročilo in bilanca za poslovno leto 1901 (Trst 1902), seznam članov. Gl. tudi Pahor, *Slovensko denarništvo*, str. 29–30.

80 Guida Generale (scematica) di Trieste (letniki od leta 1892 do 1912).

Prav tako je od leta 1897 zabeleženo ime posestnika Antona Kalistra, ki je bil leta 1901 član ravnateljstva (upravnega odbora), nato pa je leta 1912 postal drugi podpredsednik TPH.[81]

Kornelij Gorup je imel svoj urad v Trstu, in sicer v prvem nadstropju stavbe v Ulici Carducci 10. Posestnik Anton Kalister pa je bil kurator dediščine viteza Josipa Gorupa po njegovi smrti. To izvemo iz listin z dne 26. aprila 1912 in 16. januarja 1913, kjer Anton Kalister iznaša določene predloge. V listinah naletimo na imena podjetnika in posestnika Kornelija Gorupa, kuratorja Antona Kalistra, notarja Joahima (Gioacchino) Zencovich (ime tega notarja je bilo prisotno v velikem številu notarskih aktov, ki so jih takrat potrebovala slovenska in slovanska gospodarska podjetja) in odvetnika Mateja Pretnerja, ki je bil znana osebnost v takratni slovenski družbi v Trstu.[82]

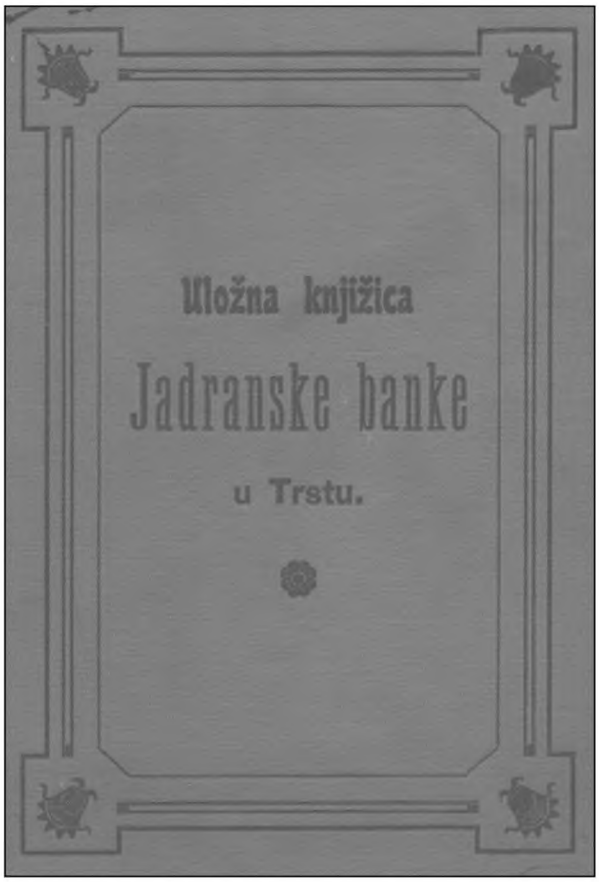
Kako zanimivo se je prepletalo življenje oseb in poslovanje podjetij v takratni družbi.

Jadranska banka v Trstu

V nedeljo, 29. oktobra 1905, je bil v prostorih Slovanske čitalnice v Narodnem domu v Trstu ustanovni občni zbor Jadranske banke. Nastal je denarni zavod, ki je bil za slovenski gospodarski razvoj res velikega pomena. Jadranska banka je bila druga slovenska poslovna banka na celotnem slovenskem narodnem ozemlju. Pred njo je leta 1900 nastala le Ljubljanska kreditna banka. Do prve svetovne vojne ni prišlo do ustanovitve drugih novih slovenskih poslovnih bank.

O ustanovitvi Jadranske banke je odločalo vodstvo slovenskega narodnega gibanja Edinost v Trstu. Na svojo stran pa so znali pritegniti še druge Slovane v mestu, predvsem Hrvate. Pri delniški glavnici Jadranske banke je prišlo do posrečene kombinacije zasebnega in družbenega kapitala. Glavnica banke je znašala ob nastanku 1.000.000 kron, razdeljena pa je bila na 2.500 delnic vsaka po 400 kron. Osnovo so tvorile slovenske banke, posojilnice in hranilnice s sodelovanjem hrvaških bank in hranilnic. Več kot polovico glavnice Jadranske banke so prispevali podjetniki, posestniki, veletrgovci, ladjarji, obrtniki slovenskega in hrvaškega rodu. Posamezni zasebniki so torej odkupili 1497 delnic banke, denarni zavodi pa so prevzeli 1003 delnic. Seveda so bili prav denarni zavodi odločilno prispevali k ustanovitvi banke, vendar se istočasno kaže močna zavzetost posameznikov, kar priča o dobrem gmotnem položaju slovenske oziroma slovanske skupnosti v Trstu in v ostalih predelih monarhije.

Jadransko banko je ustanovilo 125 delničarjev. Ustanovnega občnega zbora so se udeležili vsi člani pripravljalnega odbora in 34 delničarjev, ki so zastopali 1.897 delnic na 2.500. Denarni zavodi so prevzeli naslednje delnice: Ljubljanska kreditna banka 400 delnic, Banka i štediona za Primorje s Sušaka (Rijeka) 250 delnic, Prva hrvatska štediona iz Zagreba 200 delnic, Tržaška posojilnica in hranilnica 50 delnic. Vsi štirje imenovani denarni zavodi so imeli v lasti 900 delnic, ostalih 103 delnic so odkupili hrvatski in slovenski denarni zavodi. Ostali večinski del delnic so odkupili zasebniki. V večini primerov so zasebni delničarji odkupili od 5 do 30 delnic. Iz prvega seznama delničarjev izstopata dva, ki sta odkupila veliko število delnic. Na prvem mestu je nedvomno Kornelij Gorup vitez Slavinjski, ki je odkupil 110 delnic, na drugem pa hrvaški podjetnik Antun Dubković, ki je prevzel 100 delnic. Zanimivi pa so kraji, od koder so prihajali delničarji: Trst in okolica, Gorica, Ljubljana, Pazin, Rijeka, Zagreb, Praga (Češka), Split, Korčula, Budva, Kotor, Karlovac, Celovec itd.

Vložna knjižica Jadranske banke v Trstu (NŠKT, OZ, arhiv).

81 Prav tam.

82 Kopije notarskih aktov in listin iz obdobja 1912–1913. Kopije hrani Odsek za zgodovino pri NŠKT. Originali so iz Državnega arhiva v Trstu (Archivio di Stato di Trieste), kjer jih je dobil Alfred Whycombe Gorup. Zahvaljujem se mu, da nam je dal na razpolago omenjeno gradivo.

Ček Jadranske banke v Trstu (NŠKT, OZ, arhiv).

Ustanovitev Jadranske banke je prinesla novo kvaliteto v slovensko gospodarstvo, še posebno na denarniškem področju.[83]

Club Touristi Triestini

Društvo Club Touristi Triestini je bilo ustanovljeno leta 1884 v Trstu. Po letu 1918 so ga razpustili. Dediščino je prevzela Società Alpina delle Giulie, ki obstoja še danes. Club Touristi Triestini je gojil izletniške dejavnosti, kasneje še raziskovanje jam. Člani niso imeli predsodkov glede narodnosti, važna je bila lojalnost do avstro-ogrske države. Tržaški klub je izdajal glasilo *Il Tourista* v italijanskem jeziku. Prav v omenjenem glasilu zasledimo tudi Kalistrovo prisotnost in dejavnost v klubu.

Club Touristi Triestini je prirejal ob koncu leta družabnost, ki so jo poimenovali "La festa dell' Albero del Natale" (Praznik božičnega drevesca). Člani in povabljeni gostje so se zbrali na večerji s plesom. V decembru 1895 je bilo to v restavraciji Al Giardinetto v Trstu. Na slovesni klubski večerji je bil prisoten tudi princ Hohenlohe, ki je bil cesarsko kraljevi namestnik v Trstu. Igral je orkester 87. vojaškega polka. Med govorniki je bil Franc Kalister, kateremu je bila poverjena naloga, da ima slavnostni nagovor ob 11. obletnici kluba. Kalister je takrat poudaril pomembnost turistične zamisli in opisal enajstletno prehojeno pot tržaškega turističnega kluba.[84]

Kalister je spadal med vidne in vplivne člane kluba. Na 12. rednem občnem zboru, v marcu leta 1896, pa je prišel v spor z vodstvom kluba in je deset članov društvo zapustilo. Kalister je hotel razčistiti celotno zadevo, vendar pri tem ni uspel, zato je kasneje tudi sam zapustil Club Touristi Triestini.[85]

Zaključno dejanje ali današnje sledi Kalistrov v Trstu

Za časa habsburške monarhije so člani družin Kalister in Gorup odigrali vidno vlogo v tedanji družbi. Bili so tesno povezani s kraji, od koder so izhajali (Slavina) in s kraji, kjer so se uspešno uveljavili (Trst, Reka, Ljubljana idr.).

Prelomnica v naših krajih je nedvomno izbruh prve svetovne vojne in posebno njene posledice po zaključku prve svetovne morije. Propadla je habsburška monarhija in na njenih ruševinah so nastale nove države. Spremenila so se dotedanja politična, narodna, gospodarska, kulturna ravnovesja. Nove države, novi sistemi, drugačna gospodarska politika, spremenjene družbe, nič več ni bilo tako, kot je bilo pred vojno.

Ob tem dodamo še smrt dveh gospodarskih veljakov, podjetnikov, finančnikov, mecenov. Najprej je v letu 1901 v Trstu preminil Franc Kalister, nato v letu 1912 na Reki še Josip Gorup. V bistvu je tudi njuna smrt nekako zaključila neko dobo. Viktor Kalister, Frančev sin, in Kornelij Gorup, Josipov sin, sta nadaljevala delo in poslovanje pokojnih očetov. Njuno delo je bilo pozitivno, vendar nista zapustila močnih in vidnih sledov ne v družbi ne na gospodarskem področju, čeprav sta živela še vrsto let – Viktor Kalister je umrl leta 1948, Kornelij Gorup pa leta 1952. Viktor Kalister je nadaljeval tudi družinsko tradicijo podpiranja dobrodelnih in socialnih ustanov. Tako obstaja plošča z njegovim imenom na stavbi na začetku Ulice sv. Frančiška v Trstu, kjer je delovala bolniška blagajna, ki jo je denarno podpirala družina Kalister.

Viktor Kalister je umrl brez potomcev, kljub dejstvu, da se je dvakrat poročil. Z njim je zamrla tržaška veja družine. Ostal pa je spomin na družino kot na izredno uspešne podjetnike, trgovce, finančnike in mecene.

Na Trgu Svobode še danes stoji palača Kalister. Druga kamnita priča družine pa je mavzolej Franca Kalistra na občinskem pokopališču pri Sv. Ani v

[83] Pahor, *Jadranska banka*, str. 21–26 in str. 49–51; gl. tudi Pahor, *Slovensko denarništvo*, str. 103–105.
[84] *Il Tourista*, letnik 3, štev. 1, Trst, 8. 1. 1896.
[85] *Il Tourista*, letnik 3, štev. 4, Trst, 26. 3. 1896.

Trstu. Poleg mavzoleja stoji še druga grobnica. To je grobnica Janeza Kalistra, ki sta mu jo postavila nečaka Franc Kalister in Josip Gorup nekaj let po njegovi smrti. Grobnica je bila nato prodana, vendar je ob njenem vznožju ostala tablica z imenom Kalister. Danes ni več napisov na dveh stavbah, ki bi opominjale mimoidoče na družini Kalister in Gorup. Prva je t. i. Casa Kalister, kjer je danes veleblagovnica Godina v Ulici Carducci, druga pa je t. i. Casa Gorup v Ulici Coroneo štev. 3. Ob tem obstajata še dve spominski plošči. Prva je postavljena na pročelje cerkve na Montuci (Montuzza) v Trstu in opominja mimoidoče ljudi na tiste dobrotnike, ki so prispevali denar za njeno gradnjo. Tam stoji še danes zapisano: famiglia Kalister. Druga spominska plošča stoji v Ulici sv. Frančiška v Trstu. Tudi v tem primeru gre za dobrodelno dejanje: na plošči so zabeležena imena tistih oseb in družin, ki so denarno podpirale delovanje bolniške blagajne. Tam stoji napis: Vittorio Kalister. V arhivu Odseka za zgodovino pri NŠK pa je ostal spomin na Franca Kalistra: spominska listina, s katero mu je občina Slavina 3. marca 1889 podelila častno občanstvo.

Vsekakor je zgodba o Kalistrih (in Gorupih) izredno zanimiva. Pokazala nam je novo in malo drugačno dimenzijo Trsta.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

Anagrafski urad občine Trst.
Podatki o družini Kalister.

ASGCT – Archivio storico generale del Comune di Trieste (Zgodovinski arhiv občine Trst).
Podatki o družini Kalister.

NŠKT – Narodna in študijska knjižnica v Trstu.
Arhiv
Inventarne knjige, knjiga V, 1951.
Odsek za zgodovino, arhiv:
Fond čitalnice, mapa Slavjanska čitalnica, občni zbor 27. 5. 1911;
Zapuščina dr. Justa Pertota, fasc. 3, mapa Delavsko podporno društvo;
Fond gospodarstvo, fasc. Tržaška posojilnica in hranilnica.

ZRC SAZU – Znanstveno raziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Raziskovalna postaja Nova Gorica.
Zapuščina dr. Henrika Tume. Pisma.

ČASOPISI

Gospodarstvo, Trst, 1949.
Il Tourista, Trst, 1896.

LITERATURA

Čermelj, Lavo: Slavjanska čitalnica v Trstu v letih 1865–1876. *Jadranski koledar za leto 1959*, str. 97–102.

Čuk, Alenka: *O Janezu Nepomuku Kalistru – o najbogatejšem možu krog in krog, kot so decembra 1864 ob njegovi smrti zapisale Novice* (rokopis, prebran na srečanju v Slavini, ki je bil posvečen Janezu Kalistru, 18. maja 2007 v Kulturnem domu v Slavini).

Godina, Josip: *Izvirek premožnosti* ali *Pravi pripomoček*. Trst, 1873.

Godina, Jožef: *Opis in zgodovina Tersta in njegove okolice pa še marsikaj druzega o slavjanskih zadévah*. U Tersti, 1872.

Gregorin, Gustav: Zgodovina lista Edinost in njegove tiskarne v zvezi s splošnim razvojem tržaških Slovencev. *Edinost 1876–1926*. Dopolnjen in preurejen ponatis jubilejne številke. Založila in izdala tiskarna Edinost, Trst, 17. 1. 1926.

Halupca, Armando; Veronese, Leone: *Trieste nascosta. Raccolta illustrata di curiosità tra vie, androne, piazze della città e dintorni.* Trieste : Editoriale Generali, 2003.

Kalc, Aleksej: *Poti in usode. Selitvene izkušnje Slovencev z zahodne meje*. Koper – Trst : Knjižnica Annales Majora, 2002.

Mal, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda*. Reprint prve izdaje. Celje : Mohorjeva družba, 1993.

–od-: Slovenska podjetnost v Trstu. Martelanc in dr. – graditelji velikih del. *Gospodarstvo*, 28. 5. 1949.

–od-: Slovenska podjetnost v Trstu. Od Počkaja do Kalistra. *Gospodarstvo*, 14. 5. 1949.

Pahor, Milan: Evropski vplivi na slovensko družbo. Primer mesta Trst. *Evropski vplivi na slovensko družbo*. Zbirka Zgodovinskega časopisa štev. 35. Ljubljana, 2008.

Pahor, Milan: *Jadranska banka. Blesteča in tragična zgodba največjega slovanskega denarnega zavoda v Trstu*. Trst : Narodna in študijska knjižnica – Slovenski raziskovalni inštitut, 1996.

Pahor, Milan: Josip Godina Verdeljski (1808–1884). Zapis ob 200-letnici rojstva. *Primorski dnevnik*, 22. 3. 2008.

Pahor, Milan: Nacionalno in politično zorenje Slovencev v Trstu. *Narodni dom v Trstu 1904–1920* (ur. Marko Kravos idr.). Trst : Devin, 1995, str. 37–46.

Pahor, Milan: *Slavjanska sloga. Slovenci in Hrvati v Trstu. Od avstroogrske monarhije do italijanske republike*. Trst : Založništvo tržaškega tiska, 2004.

Pahor, Milan: Slovenska časniška govorica v Trstu in Gorici pred drugo svetovno vojno. V: Pavletič, Bojan: *Primorski dnevnik 1945–1995*. Trst-Gorica-Čedad, 1995.

Pahor, Milan: *Slovensko denarništvo v Trstu. Denarne zadruge, hranilnice in posojilnice ter banke v letih 1880–1918*. Trst : Tržaška kreditna banka, 1989.

Pavletič, Bojan: *Sokoli Tržaškega Sokola*. Trst : Združenje slovenskih športnih društev v Italiji, 2004.

Pogačnik, Bogdan: Sto let tržaške narodne čitalnice. *Delo*, 23. 1. 1961.

Primorski slovenski biografski leksikon (PSBL), II. Gorica : Goriška Mohorjeva družba I, 1982–1985, str. 14.

Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992. Ljubljana : Inštitut za novejšo zgodovino – Mladinska knjiga, 2005.

Slovenski biografski leksikon (SBL) I. Ljubljana, 1925, str. 426.

Šušteršič, Mario: *Sledovi. Po poteh slovenske prisotnosti v Trstu*. Trst : ZTT, 2008.

Tuma, Henrik: *Iz mojega življenja : spomini, misli in izpovedi*. Ljubljana : Naša založba, 1937.

Vilhar, Srečko: Iz zgodovine slovenskega pomorstva v Trstu. *Jadranski koledar za leto 1961*, str. 162–169.

Zgodovina Slovencev. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1979.

1.01 Izvirni znanstveni članek UDK 929.5Kalister:726.8(450.361Trst)

Prejeto: 20. 11. 2009

Vesna Bučić
dr. umetnostne zgodovine, muzejska svetovalka Narodnega muzeja Slovenije v pokoju, sodna izvedenka za uporabno umetnost,
Na Jami 5, SI–1000 Ljubljana
e-pošta: vesna.bucic@amis.net

Janez Nepomuk Kalister in Franc Kalister v Trstu – portret, palača, mavzolej

IZVLEČEK

Prispevek omenja štiri pomembne notranjske osebnosti, rojene v vasi Slavina v Pivški kotlini. V nadaljevanju govori o arhitekturi in skulpturah na palači in v mavzoleju tržaškega veletrgovca, posestnika, zbiratelja umetnin in pomembnega mecene Franca Kalistra, ki je po smrti svojega strica Janeza Nepomuka Kalistra nasledil polovico njegovega ogromnega imetja. V Trstu je zapustil dvoje pomembnih kulturnozgodovinskih spomenikov, imenitno palačo, zgrajeno po načrtih tržaškega arhitekta Giuseppeja Scalmaninija, na tržaškem pokopališču sv. Ane pa mavzolej, ki ga je njegov sin Viktor Kalister dal zgraditi po načrtih hrvaškega kiparja Ivana Rendića. V grobnici sta Rendićeva marmorni portret Franca Kalistra in bronasti kip njegove žene Ivane Kalister.

KLJUČNE BESEDE
Janez Nepomuk Kalister, Franc Kalister, Ivana Kalister, Ivan Rendić, Trst, pokopališče sv. Ane, mavzolej, palača, portreti

ABSTRACT

JANEZ NEPOMUK KALISTER AND FRANC KALISTER IN TRIESTE – PORTRAIT, PALACE, MAUSOLEUM

The paper speaks of four prominent men from Inner Carniola, all born in the village of Slavina in the Pivka basin. Later on, it describes the architecture and sculpture of the palace and mausoleum of the Trieste trader, landowner, art collector and great patron, Franc Kalister, who had inherited half of immense estate of his late uncle Janez Nepomuk Kalister. Franc Kalister left two remarkably valuable historic-cultural monuments in Trieste: a magnificent palace designed by the Trieste architect Giuseppe Scalmanini, and a mausoleum in the Trieste cemetery of St. Anna that his son Viktor Kalister had built on the design of the Croatian sculptor Ivan Rendić. The tomb contains a marble portrait statue of Franc Kalister and a bronze statue of his wife Ivana Kalister, both carved by Rendić.

KEY WORDS
Janez Nepomuk Kalister, Franc Kalister, Ivana Kalister, Ivan Rendić, Trieste, St. Anna cemetery, mausoleum, palace, portraits

Štirje pomembni Slavinci

V Slavini, častitljivem cerkveno-upravnem središču pivške pokrajine, so se proti koncu 18. in v prvi polovici 19. stoletja rodili štirje pomembni možje, ki jih omenjajo enciklopedije ter splošni in biografski leksikoni.

Matija Kalister (1774–1828) iz kmečke družine 'pri Milharjevih' je po končani gimnaziji v Trstu nadaljeval študije v Ljubljani, kjer je leta 1800 absolviral bogoslovje. Sprva je bil skriptor v licejski knjižnici v Ljubljani, pozneje je postal učitelj gramatikalnega razreda na ljubljanskem liceju, leta 1807 pa profesor matematike, fizike in naravoslovja. V Slavini je imel posestvo, na katerem je slovel kot vešč sadjar. Po dolgem bolehanju je umrl za jetiko v Slavini št. 43, v domači hiši Kalistrove rodbine.[1]

Drugi, izredno nadarjen in najbolj pomemben med vsemi Kalistri, je bil Janez Nepomuk Kalister (1806–1864). Od nešolanega kmeta, ki se je le za silo izučil kaj zapisati in se podpisati, se je s prodajo domačih pridelkov in preselitvijo v Trst naglo povzpel med najbogatejše tržaške meščane in postal ugleden velepodjetnik, veleposestnik, ladjar in mecen. Pomembni pa so tudi njegovi posojilna dejavnost in pomorski posli. Bil je vsestranski dobrotnik, ki je mnogo daroval za slovenske humanitarne, kulturne in politične namene.[2] Ker sta mu umrla oba otroka,[3] je malo pred smrtjo napravil oporoko in svoje ogromno premoženje zapustil nečakoma, Francu Kalistru in Josipu Gorupu.[4]

Tretji pomembni mož iz Slavine, dedič polovice Janezovega premoženja, je bil omenjeni nečak Franc Kalister (1839–1901), o katerem bo več govora v nadaljevanju tega prispevka.[5]

Četrti pa je bil vsestranski finančnik Josip Gorup pl. Slavinjski (1834–1912). Kot absolvent ljubljanske gimnazije je zapustil svoj rojstni kraj in ustvaril v Trstu s stričevim volilom izhodišče za izjemen gospodarski zagon. S preselitvijo na Reko je z bančnimi in zavarovalniškimi posli, ladjarstvom in investicijami postal najbogatejši Slovenec 19. stoletja. V pričujočem zborniku mu je posvečeno več člankov.[6]

1 *SBL*, I, str. 425; Zabukovec, *Zgodovina župnije Slavina*, str. 296–297.
2 *SBL*, I, str. 424; Zabukovec, *Zgodovina župnije Slavina*, str. 297. *ES*, 4, str. 347.
3 Hči Helena je umrla z osmimi meseci v Slavini, sin Janez leta 1847 v Trstu. Za podatek se lepo zahvaljujem Janku Boštjančiču.
4 Testament, Protocollo di Stima volontaria, AST, verjetno fond Tribunale Commerciale marittimo. Posredoval Gorupov pravnuk Alfred Whycombe Gorup.
5 Zabukovec, *Zgodovina župnije Slavina*, str. 298; *PSBL*, II, str. 14. *ES*, 4, str. 374.
6 Zabukovec, *Zgodovina župnije Slavina*, str. 297–298; *SBL*, I, str. 234; *PSBL*, I, str. 457; *ES*, 3, str. 301; Bučić, Josip Gorup, str. 75–92.

Portret Janeza Nepomuka Kalistra

Poizvedovanje in zbiranje slikovnega gradiva o slavinskih Gorupih in Kalistrih se je začelo, ko sem leta 2006 v Zagrebu obiskala gospo Ksenijo Turković, vnukinjo slavinskega rojaka Josipa Gorupa Slavinjskega. Med pregledovanjem njegove zapuščine sem ji mimogrede omenila še Janeza Nepomuka Kalistra, Gorupovega strica po materini strani. Prijazna gospa v že častitljivih letih je z navdušenjem sprejela novico, da smo se ekipno lotili raziskovanja njenih nekoč pomembnih prednikov in me takoj opomnila, da sedim ravno pod Kalistrovim portretom. Veliko mi je pripovedovala o Gorupovih otrocih, vnukih in pravnukih, ki so se s porokami razpršili po raznih krajih nekdanje Avstro-Ogrske monarhije, o Janezu Kalistru pa je vedela le toliko, da sta bila njegova nečaka Josip Gorup in Franc Kalister naslednika njegovega velikega premoženja. Ker mi je omenila, da med njenim sorodstvom ni pravih naslednikov, ki bi bili zainteresirani za portret po njihovem mnenju neznanega prednika, sem takoj predlagala, da bi bil Notranjski muzej v Postojni gotovo zainteresiran za odkup tega pomembnega notranjskega rojaka. O tem so takoj stekli pogovori in s prizadevnostjo Notranjskega muzeja je danes Kalistrov portret v njegovi lasti.

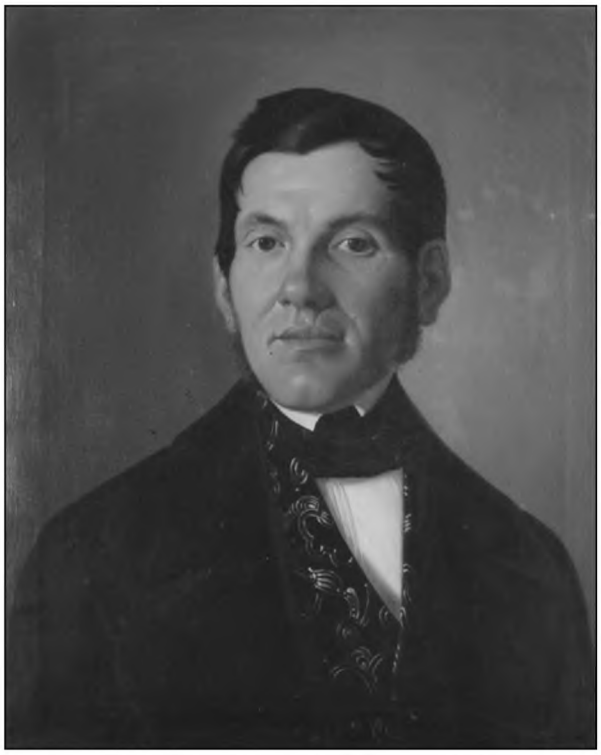
Zakaj se je Kalistrov portret po njegovi smrti leta 1864 znašel v Gorupovem tržaškem stanovanju in ne v palači Franca Kalistra v Trstu, najbrž ne bo nikoli pojasnjeno. Ko se je Josip Gorup okrog leta 1874 preselil iz Trsta na Reko, je gotovo vzel seboj tudi portret svojega bogatega strica. Po Gorupovi smrti leta 1912 je portret ostal v njegovi družinski vili pri sinu Aleksandru, po delitvi premoženja pa so portreti pripadli Gorupovi drugi ženi Klavdiji. Po njeni smrti leta 1941 je nekaj družinskega gradiva, med drugim tudi Kalistrov portret, prevzela Gorupova hči Štefanija, poročena z baronom Davorinom Turkovićem iz Zagreba, po njej pa ga je podedovala njena hči, že omenjena Ksenija Turković.

Nesignirani oljni portet Janeza Kalistra (1806–1864) velikosti 54 x 44 cm je ohranjen v originalnem pozlačenem okvirju. Če bi portretirancu presodili, da se je dal upodobiti pri svojih štiridesetih letih, bi z malo domišljije ugotovili, da je portret nastal kmalu po letu 1840, ko se je že obogateli, čeprav popolnoma nešolani Notranjec preselil v Trst in se naučil nekoliko brati in za silo kaj zapisati. Kot premožni podjetnik in eden vodilnih gospodarstvenikov tržaške meščanske družbe, se je dal Janez Kalister portretirati odličnemu slikarju, ki žal na portretu ni zapustil svojega podpisa.

Kalistrov dopasni portret je upodobljen v negibni drži. Postavljen je skoraj čelno in s pogledom, ki zre naravnost v gledalca. Podobo moža, oblečenega v gosposko obleko, je slikar naslikal pred nevtralnim, olivno zelenkastim ozadjem. Pod odpetim

temnim suknjičem z vidnimi reverji se mu ob telesu prilegata črn telovnik z belim vzorcem in bela nagubana srajca z visokim zavihanim ovratnikom, pod katerim se ovija črna ovratnica. Črni, gladko počesani lasje, po tedanji modi z globoko počesanimi zalisci, segajo ob portretirančevem vratu vse do belega ovratnika. Iz temnega ozadja izstopa s svetlobo poudarjena modelacija Kalistrovega obraza, naslikana s tisto realistično odkritostjo, ki slikarju ni dovoljevala, da bi v barvi omilil rahlo rdečico mesnatega nosu in da bi portretirancu retuširal obrazne bradavice na desnem licu. Slikar ni spregledal nabrekle gube med njegovim nosom in stisnjenimi ustnicami niti njegovih nekoliko škilastih črnih oči, ki so s prodornim pogledom uprte naravnost v gledalca.

In kdo naj bi bil avtor Kalistrove, za sedaj edino znane upodobitve, ki jo odlikujejo izrazito jasni obrisi in ostre risarske poteze? Okrog leta 1840, ko naj bi nastal Kalistrov portret, je v Trstu dosegel najvišji domet portretiranja tržaške elite in trgovskega meščanstva tržaško-goriški slikar slovenskega rodu Jožef Tominc (1790–1866). Kot izredno produktiven slikar, ki je odlično obvladal tehniko oljnega slikarstva, je bil znan kot mojster posamičnega in skupinskega portreta. Na Tržaškem je slovel kot "mojster portretnega slikarstva", kakor se je tudi sam označil, in postal obvezni portretist takratnega tržaškega plemstva in premožnih meščanov. Znano je, da so bili njegovi nepodpisani portreti veliko pozneje prepoznani kot mojstrovine njegovih rok. Po nekaterih črtah Tominčevega sloga, ki so prepoznane tudi na Kalistrovem portretu, dopuščam možnost, da bi tudi ta nesignirani in doslej neznani portret pomembnega notranjskega podjetnika in znanega dobrotnika izšel iz Tominčeve slikarske delavnice. Primerjalna analiza Kalistrovega portreta, naslikanega s prvinami realistične likovne govorice, bi s poglobljeno študijo lahko potrdila ali dokončno ovrgla sum v Tominčev čopič. Za umetnostne zgodovinarje, ki so se doslej že veliko ukvarjali s Tominčevimi portreti, predstavlja Kalistrov portret nov izziv v raziskovanju opusa tega najbolj pomembnega tržaškega slikarja s slovenskimi korenini.

Jožef Tominc (?): Portret Janeza Nepomuka Kalistra, okr. 1840 (last: Notranjski muzej Postojna; foto: Vesna Bučić, 2006).

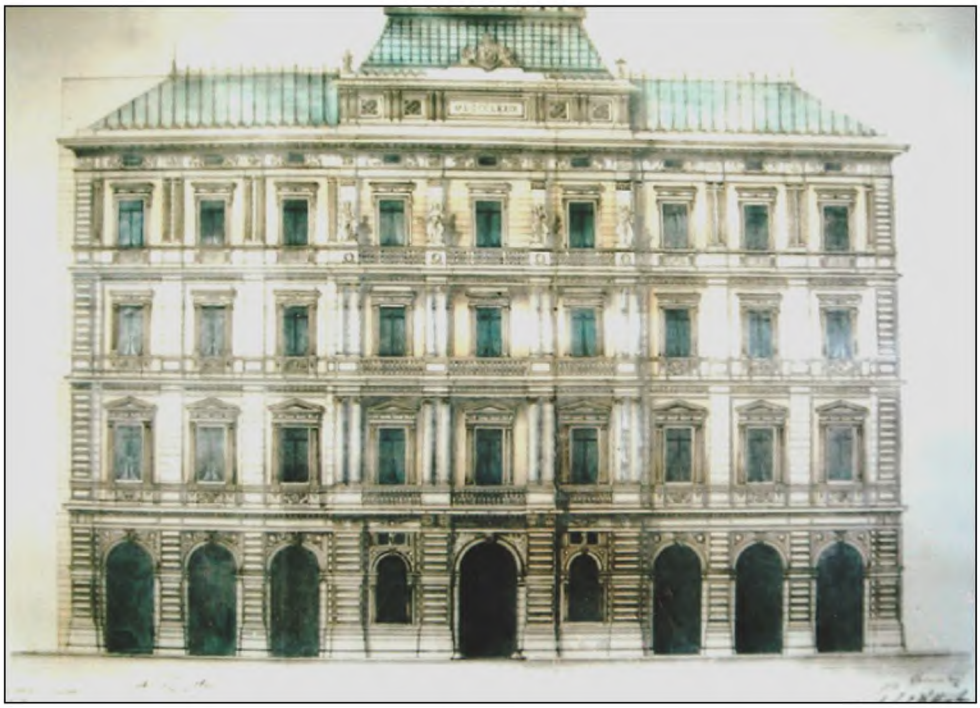
Palača Franca Kalistra v Trstu

Po smrti strica Janeza Nepomuka Kalistra sta bratranca Franc Kalister in Josip Gorup kot dediča njegovega ogromnega premoženja nadaljevala njegovo delo v tržaškem podjetju *Kalister & dediči,* ki je imelo svoje uradne prostore v prvem nadstropju velike stričeve štirinadstropne hiše *Case Kalister* na vogalu ulice Coroneo in Carducci (tedaj Hrenove in Potočne ulice). Čeprav sta živela v Trstu, sta kot zavedna Slovenca in velika mecena vselej ostala zvesta svoji Pivški kotlini, kjer se jima je rodna Slavina oddolžila s častnim meščanstvom.[7]

Gorupova vnukinja, gospa Ksenija Turković, ki živi v Zagrebu, se spominja, da ji je mati večkrat omenjala, da sta se bratranca po značaju in načinu življenja zelo razlikovala, kar bi bil lahko tudi vzrok, da sta se razšla. Medtem ko je genialni finančnik in preudarno racionalni ter v vsakem pogledu skromni Gorup zgradil na Reki za svojo številno družino[8] enonadstropno in preprosto opremljeno vilo, je Kalister kot mogočni podjetnik ustvaril v Trstu za svojo štiričlansko družino imenitno palačo z razkošno opremljenimi interierji. Gorup se je z družino preselil na Reko in v takrat cvetočem pristaniškem mestu uspešno nadgrajeval svoj veliki finančni imperij. Istočasno se je tudi Kalister kot izjemni poslovnež v Trstu povzpel med najuspešnejše slovenske podjetnike svoje dobe. Verjetno je bila njegova nenadna in prezgodnja smrt leta 1901 v dvainšestdesetem letu starosti vzrok, da je njegovo bogastvo začelo počasi kopneti. Prvorojenec Franc mu je umrl leta 1885, po smrti drugega sina Viktorja (1869–1948), ki je po dveh zakonih umrl brez naslednikov, je ta veja Kalistrove rodovine ugasnila.

7 Kalistrovo diplomo častnega občana hrani Narodna in študijska knjižnica v Trstu, Gorupovo, ki je gotovo ostala pri enem od sorodnikov, pa poznamo po ohranjenem osnutku, ki ga je po letu 1878 pripravil slavinski župnik Janez Sajovic.

8 Josip Gorup je imel v dveh zakonih 14 otrok.

Lavirana perorisba palačnega pročelja arhitekta Giovannija Scalmaninija (foto: Mario Šušteršič z dovoljenjem Zadružne kraške banke, 2007).

Palača Kalister na Trgu Svobode v Trstu (foto: Vesna Bučić, 2007).

Balkon s štirimi alegorijami umetnosti (foto: Mario Šušteršič, 2010).

Inicialki FK Franca Kalistra pod slemenom nadstrešnice (foto: Mario Šušteršič, 2010).

Tržačanom sta za Francem Kalistrom ostala dva pomembna kulturnozgodovinska objekta, ki sta predmet tega prispevka. Enega od njiju v strogem središču mesta domačini še vedno imenujejo *Palazzo Kalister,* drugi pa je pred nedavnim obnovljeni Kalistrov družinski mavzolej na pokopališču sv. Ane, ki je med grobnimi kapelami na začetku 20. stoletja slovel kot najlepši. Dobro ohranjena spomenika pričata, da je Kalister za realizacijo svojih hotenj izbiral med najboljšimi ustvarjalci, ki so delovali v Trstu, kar mu je poleg prirojenega odnosa do umetnosti in vsega lepega omogočal njegov finančni položaj.

Osnovne podatke o Kalistrovi palači sem povzela s kartotečnega lista, ki je objavljen na posebni spletni strani,[9] gotovo pa je več podatkov o zaščitenem kulturnem objektu v avtorizirani (verjetno) seminarski nalogi iz leta 2005 na tržaški univerzi.[10]

Palačo na *Piazza della Libertà* (tedaj Trg Svobode) so gradili med letoma 1879–1882. Potem ko je bila speljana do Trsta južna železnica, se je ta veliko manjši trg imenoval *Piazza della Stazione* in njegova ploščad je segala vse do morja. Preden so trg z zasutjem dobršnega dela morske obale povečali, je na trgu stala mestna klavnica in domačini so temu predelu rekli Kalistrove štale.[11] To zemljišče s hlevi blizu klavnice je Franc Kalister leta 1879 kupil za 140.000 goldinarjev.[12]

Načrt za gradnjo palače na atraktivni lokaciji na *Piazza della Libertà* v bližini morske obale je podpisal znani in uveljavljeni tržaški arhitekt Giovanni Scalmanini (1830–1905), diplomant beneške akade-

9 http://biblioteche.comune.trieste.it/Document.htm&numrec=031614024989680.

10 Na omenjeni spletni strani je poleg kratkega opisa palače v *Scheda documento-Fabricati di Piazza della Libertà 5, Palazzo Kalister* omenjena monografija *PALAZZO KALISTER / Anna Barusic, Francesca Ciacchi, Alessandro Manzin; (docente) Diana Barillari: (s. n.), (2005.)* Za posredovanje se lepo zahvaljujem Mariu Šušteršiču.

11 Podatek o Kalistrovih štalah je zapisan v izdaji "Tržaško ozemlje", Zemljevid in seznam krajevnih in ledinskihimen, Ljubljana/Trst, 1977. Po ustnem izročilu Maria Šušteršiča.

12 Zemljišče sta Kalistru prodala 5. maja 1879 Carolina Dannecker, roj. Preinitsch in baron Ambrogio di Stefano Ralli. Tudi ta podatek sem dobila od Maria Šušteršiča.

mije. Ohranjena je odlična arhitektova lavirana perorisba pročelja palače z njegovim podpisom in letnico 1879, razstavljena pod steklom v podružnici *Zadružne kraške banke na Opčinah pri Trstu,* ki je v palači lastnica pritličnih prostorov.[13] Čeprav je s kartotečnega lista razvidno, da je Kalistrova palača nastala po načrtih Scalmaninija v času zrelega historicizma, pripisujejo njene klasicistične stilne karakteristike izkušenemu danskemu arhitektu Theophilosu Hansenu (1813–1891), njene dekorativne prvine pa tržaškemu arhitektu Luigiju Zabeu. Stavbo so dokončali leta 1882. Franc Kalister, ki je po poroki 1870 stanoval s svojo štiričlansko družino v hiši pokojnega strica Janeza Nepomuka Kalistra v Via Carducci (tedaj Ulici *Torrente* 14) se je v njo preselil leta 1884.

Pogled na skladno zasnovano pročelje palače, obloženo z neoklasicističnim okrasjem, je bilo vidno že daleč z morja. Ko so Piazza della Libertà z zasutjem obale povečali, so nova poslopja na podaljšani obali zastrla pogled na to impozantno palačo z imenitno okrašeno fasado. Tektonsko pretehtana štirinadstropna stavba kvadratnega tlorisa ima znotraj poslopja ravno tako oblikovan vrt. Ko so med kopanjem temeljev leta 1881 odkrili mozaike in ostanke rimske Tergeste, sta jih arhitekta ohranila *in situ* in vključila med dekoracijo njenih prostorov. Devetosno ritmizirano glavno pročelje palače z osrednjim rahlo izstopajočim rizalitom zaključuje markantna pravokotna nadstrešnica s kovinsko ograjo na vrhu. Fasado in bočno stranico stavbe z dvanajstimi okenskimi osmi členijo horizontalni profilirani zidci in jo od pritličja do strehe delijo v štiri etaže. V pritličju stavbe se vrsti niz ločno sklenjenih portikov, ki jih je načrtovalec, kot neposredni nadaljevalec eklekticizma z elementi mediteranskega kulturnega kroga, povzel po zgledu odprtih portikov na beneških palačah in stavbah v njenem zaledju. Na lokih, ki si v enakem ritmu sledijo tudi na stranskem pročelju, se je s kiparsko oblikovanimi sklepniki najbrž ukvarjal arhitekt Luigi Zabeo, ki ga v opisu palače omenjajo kot avtorja njene dekoracije.

Med portiki in osrednjim ločno sklenjenim portalom se vrstijo plitvi rusticirani kvadri, ki se v obliki šivanih robov vzpnejo vse do venčnega zidca z obklesanimi zobniki. Na osrednjem, rahlo izstopajočem rizalitu, se dvigajo skozi dve nadstropji štirje sloki stebri v parih, ki po vzoru grškega templja Erechtiona podpirajo balkone dveh elitnih bivalnih etaž. V teh prostorih je živel lastnik. Rizalit zaključuje v tretjem nadstropju plitev balkon z balustrsko ograjo. Na njem med balkonskimi vrati simbolno sedijo na kamnitih prestolih štirje kipi alegorij umetnosti, ki z nerazločnimi atributi predstavljajo Pesništvo, Slikarstvo, Glasbo in Arhitekturo. Za sedaj mi ni znano ime kiparja teh realistično zasnovanih ženskih kipov, delno prekritih z bogato draperijo. Ležernost položaja sedečih figur z vzravnano držo zgornjih delov telesa in daleč naprej upognjenimi koleni ustvarjajo skupaj s prestoli harmonično celoto, kar alegorijam daje posebno kvaliteto.

Okna na palači so v vseh nadstropjih pravokotna z reliefno oblikovanimi podokenskimi parapeti. V prvem nadstropju *piana nobile* podpirajo stebriči z jonskimi kapiteli nadokenska trikotna čela z reliefnimi prekladami, v drugem in tretjem nadstropju pa vitki stebriči s korintskimi in jonskimi kapiteli nosijo ravne okenske preklade. Med okni v tretjem nadstropju se vrstijo dvojni žlebljeni pilastri, nad katerimi profilirani zidec deli tretje od zelo nizkega atiškega (četrtega) nadstropja z majhnimi podolgovatimi okni.

V stranskem, dvanajstosnem pročelju palače med okenskimi odprtinami ni balkonov in skulptur. V pritličju se nadaljuje nepretrgani ritem portikov in plitva rustika, razpored oken v nadstropjih pa v celoti povzema karakteristike glavne fasade. Na strehi palače je pod slemenom nadstrešnice z reliefno oblikovanim akroterijem podolgovata plošča s Kalistrovim monogramom z inicialkama *FK.* Na lavirani perorisbi palače iz leta 1879 arhitekta Scalmaninija lastnikovih inicialk ni. Vidna je samo z rimskimi številkami izpisana letnica MDCCCLXXIX, ki pomeni začetek gradnje tega ambiciozno zasnovanega objekta.

Zunanjost palače je sanirana. Notranjost je že nekaj časa opuščena in v najemu so samo pritlični prostori. Kaj je bilo v etažah palače v času Kalistrovega domovanja, je delno povzeto s kartotečnega lista. V večjem delu pritličja se omenjajo skladiščni prostori, ki jih je med letoma 1932–1934 predelal arhitekt Giulio Schillani. Na čelni strani palače z glavnim vhodom s Trga svobode je bilo lastnikovo razkošno stanovanje, bočno pročelje palače z vhodom iz stranske ulice, sedaj Via San Anastasio, pa je bilo namenjeno najemnikom. Iz osmerokotnega atrija se je po monumentalnem stopnišču prišlo v elitno prvo in drugo nadstropje, v katerem je domovala Kalistrova družina. V tretjem nadstropju so bili uradi, verjetno za Kalistrove uslužbence, v nizkih prostorih četrtega pa je stanovala služinčad. Po smrti Franca Kalistra 1901 je palačo podedoval sin Viktor in jo leta 1911 prodal vitezoma de Parisi, lastnikoma velike tržaške špedicije.[14]

13 Podatek in fotografijo risbe mi je posredoval Mario Šušteršič.

14 Dne 25. oktobra 1902 je palača prešla na sina Viktorja, ta pa jo je 27. maja 1911 prodal vitezoma Francescu in Rodolfu de Parisi; leta 1939 je baron dr. Rodolfo podedoval preostalo polovico, za njim pa so jo leta 1947 nasledili njegovi štirje otroci. Za podatek se lepo zahvaljujem Mariu Šušteršiču.

Stopnišče s kaneliranimi stebri in balustrsko ograjo (foto: Alfred Whycombe Gorup, 2009).

Kasetirani stropi v notranjosti palače (foto: Alfred Whycombe Gorup, 2009).

Samo domnevamo lahko, da je premožni lastnik notranjost palače opremil po svojem svetovljanskem okusu. Že sama imena uveljavljenih tržaških arhitektov povedo, da je za uresničitev svojih želja izbiral med najboljšimi oblikovalci, kar mu je seveda omogočal njegov visoki finančni položaj. S kartotečnega lista palače, ki mi je bil osnovni vir za črpanje podatkov, in z osmih priloženih fotografij[15] ni razvidno, kdaj so bili interierji modernizirani in opremljeni s centralno kurjavo, stene prostorov pa v dobršni meri prekrite z velikimi slikami ali poslikanimi tapetami (?) z zgodovinsko in krajinsko motiviko. Fotografiji z osmerokotnim reprezentančnim prostorom in predsobo (?) z lesenim opažem in dekoriranim stropom predstavljata nespremenjene prostore iz časa nastanka palače, ki se jih poznejša renovacija ni dotaknila. Iz posnetkov se ne da ugotoviti ali gre na stropu atrija (?) za štukaturo ali za veliko, s pomočjo šablone poslikano rozeto, iz katere se je nekoč spuščal lestenec. Tudi stropna štukatura v eni od sob s komaj razpoznavnimi klasicističnimi prvinami gotovo sodi v čas nastanka palače. Seminarska (?) naloga o Kalistrovi palači iz leta 2005 bi bila lahko predhodnica za izid publikacije o tem imenitnem poslopju, nastalem iz velikopoteznih hotenj pomembnega slovenskega poslovneža.

Rodoljub, mecen in ljubitelj umetnosti

Franc Kalister je bil velik slovenski rodoljub in denarni podpornik slovenskih društev v Trstu. Kot mecen je veliko daroval za socialne, gospodarske, kulturne in politične namene in s štipendijami gmotno podpiral slovenske dijake in študente. V rojstni Slavini sta z bratrancem Josipom Gorupom, v spomin na 40 letnico vladanja cesarja Franca Jožefa, leta 1888 položila temeljni kamen za novo šolsko poslopje. Bil je posebno naklonjen tržaškemu časniku *Edinost* in mu v kritičnem času leta 1898 priskrbel lastno tiskarno ter mu s tem omogočil, da je z januarjem 1900 iz tednika postal dnevnik. S sinom Viktorjem sta bila redna člana *Slovanske čitalnice* v Trstu, z bratrancem Gorupom pa ustanovna člana *Delavskega podpornega društva,* ustanovljenega leta 1879. Društvo je kot kulturna ustanova imelo lastno knjižnico, prirejalo je predavanja in druge prireditve, bilo pa je tudi podporno v smislu, da je dajalo finančne podpore in posojila. Kalistrovo in Gorupovo mecenstvo je znano tudi pri hrvaškem kiparju Ivanu Rendiću, saj sta dajala svoj prispevek za njegovo izobraževanje.[16]

O Kalistrovem zanimanju za umetnost in dejstvu, da je v svojem domovanju živel obkrožen z umetninami, priča podatek, da je bil znan kot veliki zbiratelj umetnin.[17] Čeprav nisem nikoli zasledila podatkov o njegovem šolanju, kažejo vsa njegova dejanja, da gre za izobraženega in kultiviranega človeka, ki je najbrž s svojim prirojenim čutom za izbor umetnin ustvaril zavidanja vredno zbirko takratnega

15 http://biblioteche.comune.trieste.it/Document.htm&numrec=031614024989680.

16 Podatki o *Edinosti* in članstvu v *Slovanski čitalnici* ter *Delavskem podpornem društvu* so povzeti iz prispevka Milana Pahorja v pričujoči publikaciji.

17 Podatek je s kartotečnega lista na spletni strani, glej op. 9.

slikarskega modernizma. Po njegovi smrti (leta 1901) so dali njegovi dediči leta 1908 zbirko slik na dražbo v galerijo Helbing v München. Lastnik galerije Hugo Helbing je ob tem izdal spremni katalog in na štiridesetih straneh zapisal osnovne podatke o slikarjih in njihovih 77 oljnih slikah na platnu, lesu in o akvarelih. Publikacijo je opremil z izborom dvaintridesetih črno-belih reprodukcij in zraven pripisal, da so vse slike opremljene s pozlačenimi okvirji.[18] V nemškem predgovoru kataloga je pisec z imeni slikarjev predstavil internacionalnost Kalistrove zbirke, zato jo zaradi boljšega dojemanja njene pomembnosti podajam v slovenskem prevodu.

Zbirka, ki je opisana v tem katalogu, je v umetnostnih krogih znana že nekaj let. Posamezne slike so bile že večkrat reproducirane, kajti njihov lastnik je z veseljem naredil svoje zaklade dostopne resnim interesentom. Tako bodo mnogi prijatelji umetnosti in umetniki tukaj lahko pozdravili dobre stare znance. Kljub temu pa dovolite, da naredim na tem mestu kratek pregled tega, kaj zbirka vsebuje. Opisana zbirka se odlikuje po svoji internacionalnosti, ki dokazuje lastnikovo prizadevanje, da bi bila v njegovi galeriji zastopana moderna slikarska produkcija skoraj vseh kulturnih dežel.

Portret in historično slikarstvo predstavljajo skoraj samo nemška dela. Tu najdemo prvorazredne mojstrovine, kot je Lenbachova "Romunka" in portret sestre slikarja Fritza Augusta von Kaulbacha. Zbirka ima odlične slike z zgodovinsko tematiko slikarjev Jacoba Emanuela in Maxa Gaisserja, Alberta Schröderja in Ernsta Zimmermanna. Od žanrskih slik nemških mojstrov je treba omeniti odličnega Huga Kauffmann, ljubko sličico Meyerja von Bremna in nekaj del Josepha Weiserja.

Slikarstvo Skandinavije, Belgije in Nizozemske predstavljajo posamezne prav odlične slike. Tu navajamo le motiv iz polarnega okolja Johanna Tirénsa, dve odlični deli H. W. Mesdaga, ljubko žival Josepha Verboeckhovna in dve karakteristični sliki Hermanna F. K. ten Kateja. Briljanten izdelek je velika slika s poštnim vozom cenjenega opisovalca rusko-poljske pokrajine, to je Alfred von Kowalski-Wierusz. Kot pièce de résistance te zbirke lahko po pravici imenujemo veličastno Munkácsyjevo sliko.

Seveda ne preseneča, da je v galeriji, ki je nastala na obali Jadrana, dobro zastopano italijansko slikarstvo. Italijanske slike so skoraj brez izjeme dela sposobnih in solidnih avtorjev, briljantno naslikani značilni prizori, ki kažejo veselo umetnost moderne Italije. V vrsti imen, ki jih tu srečujemo, postavljamo na prvo mesto zgodaj umrlega, tako pomembnega Giacoma Favretta; njemu se pridružujejo Egisto Lancerotto, Antonio Rotta, Pietro Saltini, Giulio Gorra, Alfonso Simonetti, Filippo Palizzi in drugi. Skupini Italijanov dodajamo še našega Oswalda Achenbacha. V zbirki sta dve njegovi deli, pokrajina in neapeljska marijanska procesija z baklami.

Špansko umetnost zelo dobro predstavljata José Benlliure y Gil in Gabriel Puig-Roda s čudovito nazornimi španskimi ljudskimi tipi.

Teh nekaj namigov bo zadoščalo, da nakažemo bogastvo te zbirke in podamo merilo, kako pomembna je avkcija, ki je pred nami.

Iz Helbingerovega uvoda v katalogu je razvidno, da je bila Kalistrova zbirka znana v umetniških krogih in da se je zbiratelj omejil le na dela slikarjev 19. stoletja. Izjema je le največje platno z dimenzijami 215 x 225 cm, delo španskega slikarja iz Valencije iz 17. stoletja. V zbirki so predvsem prevladovala dela slikarjev iz druge polovice 19. stoletja, kar kaže na to, da je Kalister, znan kot veliki tržaški mecen, kupoval slike od še živečih mojstrov. Sodeč po tako velikem številu slik, objavljenih v katalogu, katerega fotokopijo sem malo pred dokončanjem tega prispevka dobila iz Trsta, je možno, da je bila ta velika zbirka razstavljena v enem od nadstropij Kalistrove palače, njegova družina pa je, kot se spodobi za tržaškega milijonarja, domovala v prvem ali drugem nadstropju v prostorih *piana nobile.* Ni podatkov o tem, ali je bila zbirka odprta za javnost. Kalistrov sin Viktor, ki je po očetovi smrti 1901 nadaljeval njegovo delo, ni bil tako uspešen kot njegov oče. Vemo le, da se je bogata Kalistrova vdova Ivana ponovno poročila, sin Viktor pa se po poroki leta 1914 omenjena na drugem naslovu.

Grobnica Janeza Nepomuka Kalistra

Bratranca Franc Kalister in Josip Gorup, dediča ogromnega premoženja Janeza Nepomuka Kalistra, sta dala v zahvalo svojemu bogatemu stricu leta 1869 sezidati nagrobnik na pokopališču sv. Ane v Trstu. Na grobnici s pravokotno nišo nad kripto in štirimi stebri, ki nosijo baldahin s kamnito kupolo na vrhu, je bil poleg imen pokopanih še latinski napis *In memoriam Josephus Gorup / et Franciscus Kalister / nepotus posuere / Anno 1869.*[19]

Tržaški publicist Jožef Godina Verdelski je naslednje leto (1870) o njem zapisal, da so dediči zanj odšteli 4.000 goldinarjev in da je bil ta nagrobnik *se slovenskim napisom – pervim v tem jeziku na ondešnjem katoliškem pokopališču.*[20] Zakonca Kalister

18 *Katalog der Sammlung F. Kalister † / Triest* / Ölgemelde sowie einige Aquarelle / hervorragendster moderner Meister / Auktion in München in der Galerie Helbing / Dienstag den 7. April 1908.

19 Latinski napis in imena pokopanih, ki jih je novi lastnik grobnice odstranil, so iz rokopisa Virgila Ščeka, *Paberki 12,* str. 130. *Joannes Kalister / n. Slavina 9. 5. 1806 / + Tergesti 17. 12. 1864./ mulier Maria n. Koče 1805 / + Tergesti 1880 / Filius Joannes n. Koče 3. 7. 1837 / + Tergesti 3. 3. 1847.* Za posredovane podatke se lepo zahvaljujem kolegu Božidarju Premrlu.

20 Godina-Verdelski, *Opis in zgodovina Tersta,* str. 112. Tudi za ta podatek se zahvaljujem Božidarju Premrlu.

sta umrla brez otrok in po smrti Janezove žene Marije (1805–1880), ni bilo več pokopov v tej grobnici. Podatkov, kdaj je bila grobnica prodana in kdaj so dali novi lastniki vzidati na kamnitem podstavku tablico z napisom KALISTER, nisem našla. V dokumentaciji o pokopih je zabeležen samo podatek, da so ostanki umrlih preneseni *(in un cofaneto)* v novo, leta 1902 zgrajeno grobnico Franca Kalistra, nečaka in dediča polovice premoženja Janeza Nepomuka Kalistra.

Grobna kapela Franca in Ivane Kalister

Po izumrtju Frančeve veje Kalistrov in v grobnici pokopanih daljnih sorodnikov je grobnica ostala brez lastnikov. Opuščeni nagrobnik je popolnoma prerasel bršljan in neprepoznavna kulturna dobrina je sčasoma utonila v pozabo. Ko sem v monografiji o hrvaškem kiparju Ivanu Rendiću zasledila,[21] da je na tržaškem pokopališču med njegovimi trinajstimi spomeniki tudi Kalistrova grobna kapela, sem o tem obvestila v Londonu živečega Gorupovega pravnuka, ki je po materini strani tudi Kalistrov sorodnik. Zainteresirani se je takoj pozanimal za to zapuščeno grobnico, ki ji bolj pritiče ime mavzolej v obliki zaprte grobne kapele, in se nemudoma lotil reševanja zanemarjenega kulturnega spomenika. Ko so leta 2007 odprli na grobnici škripajoča težka železna vrata, se je v kapeli pokazala njena imenitna notranjost. Ob majhnem kamnitem oltarju z velikim reliefom Sočutne *(Pietà)* si stojita nasproti dve odlično ohranjeni skulpturi, dopasna portreta zakoncev Ivane in Franca Kalistra.

Gradnjo družinske grobnice je Franc Kalister načrtoval že leta 1887. Načrte zanj je zaupal hrvaškemu kiparju Ivanu Rendiću (1849–1932), ki je bil v Trstu med letoma 1880–1921 zelo spoštovan in z mnogimi nagradami in medaljami odlikovan umetnik. Njegovo šolanje se je kot pri večini dalmatinskih umetnikov odvijalo v Italiji, sprva v Trstu, potem na Umetniški akademiji v Benetkah in končno v Firencah, v ateljeju tedaj najbolj znanega italijanskega kiparja Giovannija Duprèja (1817–1882).[22]

Po šolanju in kratkem delovanju v Zagrebu se je leta 1880 nastanil v tedaj bolj živahnem in ekonomsko bogatejšem Trstu. Svoja ateljeja, ki sta kmalu postala središče umetniških in boemskih krogov, je imel v samem središču Trsta, prvega na Via Giotto s hrvaškim napisom na vhodu, leta 1897 pa se je preselil v večjega v pritličju gledališke stavbe Politeama Rossetti na Via dell´Aquedotto, pozneje preimenovana v Viale XX. settembre. V teh ateljejih so nastajali načrti za tržaške in hrvaške grobnice, v teh prostorih je Rendić modeliral zasebne in javne portrete mnogih hrvaških in slovenskih osebnosti, med njimi tudi zakonca Kalister. Javnosti je postal znan tudi po alegorijskih in simboličnih skulpturah za monumentalne palače, predvsem s kipi za stavbo tržaškega Lloyda in Assicurazioni generali.

Na katoliškem, pravoslavnem in židovskem pokopališče sv. Ane v Trstu so znani trije Rendićevi mavzoleji in deset nagrobnih spomenikov, večinoma opremljeni s portreti pomembnih in premožnih hrvaških in slovenskih rodoljubov. Splitski umetnostni zgodovinar Duško Kečkemet in najboljši poznavalec Rendićevega opusa je o tem dalmatinskem kiparju zapisal, da je bil v tem obdobju na pokopališču sv. Ane Kalistrov mavzolej najlepši, pa ne samo med tržaškimi nagrobniki, ter da Kalistrova grobna kapela sodi med najlepše v velikem Rendićevem opusu, ki obsega okrog 200 del. V svoji izčrpni monografiji o kiparju omenja, kako je Rendić pri projektiranju grobnice *"za slovenskega milijonarja koval velike načrte"*. Umetnikova zamisel je bila ustvariti razkošen mavzolej in ga opremiti z zahtevno skulpturalno kompozicijo *Milosrđe Tobijino (Tobijevo usmiljenje)*, sprva namenjeno za židovsko pokopališče v Zagrebu. Žal med premožnim naročnikom in kiparjem ni prišlo do podpisa pogodbe za izvedbo tako ambiciozno zamišljenega mavzoleja, ker je Franc Kalister nenadoma zbolel in leta 1901, po treh dneh pljučnice, umrl. Kasneje njegovi nasledniki niso več pristali na gradnjo tako razkošno projektiranega objekta, ki naj bi imel v notranjosti, poleg prostostoječih kipov Tobijevega usmiljenja, tudi mozaike. Razočarani Rendić je v pismu svojemu znancu potarnal, da je bil med njegovimi načrtovanimi grobnicami najdražji načrt za *"milionara Kalistera Slovenca"* in da je potem izdelal nov, poenostavljen načrt, ki je bil za polovico cenejši.[23]

Na prehodu stoletja, ko so v Rendićevih tržaških ateljejih nastajali načrti za večino nagrobnikov, je kipar spremenil svoj utečeni način izražanja in v svojem individualnem slogu ter pod vplivom secesijskih tokov začel krasiti spomenike s folklornimi elementi. Čeprav je bila že večina njegovih grobnic na pokopališču sv. Ane ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja okrašena z mešanimi in stiliziranimi prvinami narodne folklore, Rendićev novi slog izražanja, v katerem je bila verjetno načrtovana tudi Kalistrova grobna kapela, najbrž ni odgovarjal konservativni miselnosti Kalistrovih naslednikov. Da bi ugodil njihovim željam, je moral spremeniti načrt. Z uporabo pretehtanih antičnih elementov mu je uspelo v psevdozgodovinskem slogu ustvariti enega svojih najlepših del, imenitno zaprto grobno kapelo, oblikovano v klasičnem grškem slogu.[24]

21 Kečkemet, *Ivan Rendić.* V kataloškem delu publikacije: 174, *Mauzolej Frana Kalistra u Trstu,* str. 377–378 in fotografiji *Poprsje Frana Kalistra, model* in *Mauzolej Frana Kalistra u Trstu, kamen.*

22 Prav tam, str. 43.

23 Prav tam, str. 515, opomba 836: *Mauzolej Frana Kalistra u Trstu.*

24 Prav tam, str. 200.

Ivan Rendić: Grobna kapela Franca Kalistra, zgrajena leta 1902 (foto: Mario Šušteršič, 2009).

Napis FR. KALISTER nad vhodom v grobnico (foto: Vesna Bučić, 2007).

Visoka zgradba Kalistrove grobne kapele s stopnicami, ki v ozadju vodijo v podzemno kripto, je oblikovana kot edikula kvadratnega tlorisa. Na pročelju dva sloka in žlebljena dorska stebra podpirata friz z metopami in triglifi, nad njim pa so štirje timpanoni s skromnim kamnoseškim okrasjem. Rendić je pri oblikovanju grobnih arhitektur pogosto vgrajeval elemente različnih slogov. Tako je tudi na Kalistrovi klasicistično zasnovani grobnici naredil slogovni kompromis in na portalu kapele, namesto ravne preklade, ustvaril polkrožni zaključek, nad katerim je z velikimi bronastimi črkami ime lastnika Fr. KALISTER. Visoka železna vrata z reliefno okrašenimi gostimi rešetkami so tudi narejena po Rendićevih načrtih in oblikovana v mejah njegove obrtniške spretnosti. Na vrhu mavzoleja je dodal nenavadno strešno nadgradnjo s kamnitim križem na vrhu, ki deluje kot neke vrste svetilnik s perforiranimi okenci. Kečkemet je za to grobno kapelo zapisal, da med kiparjevimi nagrobniki na pokopališču sv. Ane Kalistrovega klasicistično zasnovanega mavzoleja ne bi nikoli pripisal Rendiću, če ga leta 1902 ne bi omenjal tržaški list Edinost,[25] in če na podstavku grobnice ne bi bilo kiparjeve signature *I. Rendić.*

Rendić se kljub varčevalnim pomislekom naročnika ni odrekel bogatemu oblikovanju notranjosti kapele. Z velikim reliefom ter portretoma pokojnikov je zanamcem zapustil pomembno in kvalitetno spominsko dediščino. Nasproti vhoda v kapelo je nad majhnim oltarjem s kamnito menzo vzidan relief *Pietà* v kararskem marmorju (205 x 130 cm), ki je zamenjal njegovo prvotno zamisel o prostostoječih kipih Tobijevega usmiljenja. Razgibana figuralna kompozicija s kiparjevo signaturo *I. Rendich* je nastala leta 1902 istočasno z grobno kapelo, kipar pa jo je ponovil v bronu 1908 za grobnico družine Franasović v Supetru na otoku Braču. Relief z upodobitvijo mrtvega Kristusa v Marijinem objemu so sodobniki občudovali kot najbolj uspelo kiparjevo delo in po njegovi predstavitvi na Prvi dalmatinski umetniški razstavi v Splitu so o njem pisali zelo pohvalno.[26] Rendić se je pri upodabljanju tega motiva zgledoval po znani kompoziciji *Deposizione* svojega učitelja Giovannija Dupréja (1817–1882), dominantni osebnosti v italijanski umetnosti druge polovice 19. stoletja.[27] Kako močan vpliv je imel ta veliki mojster italijanskega realističnega kiparstva na mladega kiparja, je lepo razvidno na obeh reliefnih upodobitvah Marije in Kristusa. Rendić je po svojem učitelju povzel skoraj identično lego iztegnjenega in vodoravno položenega Kristusovega telesa, nad katerim se z bolečim pogledom sklanja nekoliko idealizirani lik mladostne Marije. Poleg Kristusovega in Marijinega obraza, ki ju je Rendić skoraj dobesedno posnel po Dupréju, so tu še Kristusove noge in del Marijine draperije, ki silita iz reliefnega okvirja, kar je tudi natančno posnemanje Dupréjevega reliefa. Kiparjev učitelj je svojo najbolj odmevno kompozicijo na pokopališču v Sieni ustvaril na ležeči marmorni plošči, na kateri je vodoravna

25 *Edinost*, glasilo slovenskega političnega društva tržaške okolice, 1902.
26 Glej opombo 13.
27 Glej opombo 11, str. 46.

linija Kristusovega telesa sledila temu podolgovatemu formatu. Rendić je skoraj identični prizor s polležečim aktom mrtvega sina uprizoril na pokončnem formatu in zgornjo praznino plošče izpolnil s poševnimi žarki in z nekoliko skicoznim likom angela, ki meče navzdol trnov venec. Obe kompoziciji namreč zgovorno pričata, kako je bil vpliv florentinskega učitelja usoden za razvoj Rendićevega kiparstva.[28] Učenec je ostal vseskozi zvest realistični interpretaciji svojih spomenikov, večkrat z dodanimi elementi naturalizma, predvsem v obdelovanju detajlov. Pomanjkljivost Rendićevega šolanja je bila, da svojih spomenikov nikoli ni klesal, ampak jih je samo modeliral v glini. Izdelavo v kamnu je pod nadzorom prepuščal drugim, t. i. *finitorom,* povečini klesarjem iz Carrare.

Ivan Rendić: marmorni relief Pietà, 1902 (foto: Vesna Bučić, 2007).

28 Prav tam, str. 194 in fotografija *Deposizione* na str. 195; str. 245–246 in fotografiji Rendićeve *Pietà* na str. 245 ter *Marijinega obraza* na str. 247.

Portreta Franca in Ivane Kalister

V kapeli stojita ob reliefu pred marmornima ploščama s pozlačenimi imeni pokopanih[29] portretna kipa zakoncev Kalister (viš. 85 cm). Ženin kip je ulit v bronu, možev izklesan v kararskem marmorju. Portreta nista signirana. Da gre za Rendićevi skulpturi, izvemo iz zapisov v sočasnih tržaških časopisih. Leta 1902 tržaška Edinost omenja, da je znani kipar Rendić pravkar dokončal poprsje Frana Kalistra,[30] v hrvaškem listu Prosvjeta pa, da je Rendić poleg reliefa *"Mater dolorosa"* za nagrobni spomenik slovenske družine Kalister, dokončal poprsje slovenskega

Ivan Rendić: Mavčni model Franca Kalistra iz leta 1902 (Kečkemet, Ivan Rendić, str. 378).

29 Hic in pace quiescit / JOHANNA MAMOLA / vidua FRANCISCI KALISTRI / iterum desposata De Vida / quae orta Tergesti die XX[a] septembris MDCCCXLVIII / ibidem excessit e vita die XXV[a] octobris anno MCMXXV. Hic in pace quiescunt / FRANCISCUS KALISTER / qui natus Slavinae die XIV[a] octobris anno MDCCCXXXIX / obiit Tergesti die XXVII[a] novembris anno MCMI. Eius filius FRANCISCUS KALISTER / qui natus Tergesti die VI[a] anno MDCCCLXVIII / ibidem interiit die XXV[a] octobris anno MDCCCLXXXV.

30 Glej opombo 15.

rodoljuba Frana Kalistra, katerega fotografija mavčnega modela se je ohranila v Rendićevi zapuščini v Galeriji umjetnina v Splitu.[31] V naslednjem letu v časopisu Obzor pod naslovom *Rendićevo najnovije djelo* beremo, da je *Hrvatski kipar Ivan Rendić dovršio ovih dana u Trstu poprsje gospodje Ivke Kalister udove slovenskog rodoljuba Frane Kalistera.*[32] Mavčna modela teh kipov se nista ohranila. Verjetno sta se porazgubila z mnogimi drugimi odlitki iz kiparjevega tržaškega opusa, ko je Rendić leta 1921 dokončno zapustil Trst in se po štiridesetih letih vrnil v svoj rodni Supetar na Braču.

V časopisu Prosvjeta je bila v istem letu objavljena zanimiva fotografija mavčnega modela Kalistrovega portreta s signaturo *I. Rendić 902 Trieste.*[33] Skulpture, ki naj bi nastala po tem modelu, ne poznamo. Možno, da se je izgubila v družinskem krogu ali sploh ni bila realizirana. Na fotografiji vidimo skulpturalno odlično upodobljen dopasni portret tržaškega milijonarja, ki z umirjeno in rahlo zasukano držo telesa ter s pogledom uprtim v neznano, pozira kiparju. Poteze obraza so plastično modelirane, lasje kodrasti, brada majhna in brki po modi časa povešeni in rahlo zasukani. Portretiranec je oblečen v srajco z nizkim ovratnikom in metuljčkom, pod plaščem pa so nakazani samo deli rokavnika in suknjiča. Močan poudarek je dan nadrobneje modeliranemu plašču z visokima manšetama in velikim, čez pas segajočim krznenim širokim ovratnikom, ki sega čez upodobljenčeva ramena. Avtor je s tem razkošnim modnim oblačilom gotovo želel nakazati visoki status bogatega tržaškega trgovca in znanega mecena, ki je bival v velikem razkošnem stanovanju v svoji imenitni palači v najožjem središču Trsta. Zakaj je Rendić v istem letu modeliral dva popolnoma različna Kalistrova kipa, najbrž ne bo nikoli pojasnjeno. Točnosti letnice *902* na mavčnem odlitku se ne da preveriti. Če je moral Rendić pri načrtovanju mavzoleja po želji naročnika spremeniti prvotni načrt, je možno, da se je to ponovilo tudi pri ustvarjanju Kalistrovega portreta. Frontalni portret, oblikovan v mejah akademskega realizma, je izklesan iz belega in izglajenega marmorja. Rendić je Kalistra upodobil v oblačilih, ki se večkrat ponavljajo na njegovih portretirancih. Vsi so oblečeni v srajce z nizkimi ovratniki in metuljčki in v suknjiče z velikimi reverji, preko ramen pa imajo ogrnjene plašče, ki prekrivajo sklenjene roke in v mehkih gubah padajo čez komaj vidni pravokotni podstavek.

Ivan Rendić: portret Franca Kalistra, 1902 (foto: Vesna Bučić, 2007).

Rendić je v svojem strogo realističnem ustvarjanju posvečal polno pozornost naročnikovemu obrazu, ki ga je modeliral portretno zvesto. Slovel je kot odličen fizionomist, ki je znal v glini hitro fiksirati portretirančeve karakterne in markantne poteze. Realnost je bila vedno temeljni zakon njegovega modeliranja, zato nikoli ni skušal s kakšno stilizacijo spreminjati portretirančevega obraza. Iz monografije o njem vemo, da je izdelal najboljše in umetniško najkvalitetnejše portrete za osebe, ki jih je dobro poznal. Če se zanesemo na časopisna poročila, sta oba Kalistrova portreta nastala šele eno leto po portretirančevi smrti. Za njuno kvaliteto je bilo gotovo zaslužno dolgoletno poznanstvo, saj sta že leta 1887 skupaj načrtovala družinsko grobnico. Ali si je kipar pri modeliranju teh portretov dodatno pomagal s portretirančevimi fotografijami in jih potem prenesel v plastično obliko, ne bomo nikoli izvedeli. Rendić je slovel kot veliki mojster portretnega kiparstva in v njegovem obsežnem kiparskem opusu ravno portreti dosegajo največjo kvaliteto.

Nasproti Kalistrovega marmornega portreta stoji v mavzoleju na veliki kamniti plošči, enaki, kot jo vidimo na fotografiji njegovega mavčnega modela, bronasti dopasni kip soproge Ivane. Nedvomno je ta portret nastal kot nasprotek Kalistrovemu portretu, ki ga poznamo samo s fotografije, ker pa je bilo ulivanje v bron cenejše od klesanja v marmor, so se

31 *Prosvjeta,* 1902, str. 487. Glej opombo 21: fotografija modela v kataloški enoti št. 192 na str. 388 in opomba 854 na str. 517. Za identifikacijo modela se lepo zahvaljujem mg. sc. Iris Slade, višji kustodinji v Galeriji umjetnina v Splitu.

32 *Obzor,* 18. IV. 1903.

33 Prav tam, fotografija na str. 473.

Ivan Rendić: portret Ivane Kalister, 1903 (foto: Vesna Bučić, 2007).

nasledniki najbrž odločili za to varianto. Portret ni signiran; da gre za Rendićevo delo, dokazuje podatek iz leta 1903 v omenjenem časopisu Obzor, ko se omenja kot *"Rendićevo najnovije djelo poprsje gospodje Ivke Kalister"*. Časopis Jadran celo piše, da bo ta skulptura ulita v bronu in bo z nekaterimi drugimi Rendićevimi deli razstavljena na "vseslavenski razstavi v Petrovgradu".[34] Po Kečkemetovih raziskavah do tega nikoli ni prišlo.

Rendić je Kalistrovo ženo Ivano upodobil v naslanjaču, kar je na skulpturi razvidno iz upognjenega naslonila za roko. Petinpetdesetletna soproga bogatega tržaškega trgovca in industrijalca, upodobljena v dostojanstveni vzravnani drži, upira svoj pogled v neznano, ali v portret svojega moža, ki naj bi ji v grobni kapeli stal nasproti. Plastično zmodelirani portret in v detajlih obdelan Ivanin lik z valovito položenimi lasmi in ogrlico iz šestkratnega biserna niza je oblečen v dekoltirano obleko z velikim, reliefno izvezenim ovratnikom. Roki sta v naročju prekrižani, v desnici drži zloženo pahljačo, čez rame ji opleta dolga krznena štola. Ivana ali Johanna, rojena Mamola, po Kalistrovi smrti znova poročena De Vida, kot je zapisano na nagrobni plošči,[35] je upodobljena, kot se spodobi za milijonarjevo soprogo, kot elegantna dama iz visokih tržaških slojev (njeno poreklo mi ni znano). Tako kot je Rendić pri moških portretih poudarjal moškost in skušal poudariti poteze njihove fiziognomije, ne da bi pri tem spreminjal videz njihovega obraza, je pri ženskih portretih, resda bolj redkih, z mehkejšo modelacijo obraza izražal damsko uglajenost, v sicer bolj pasivnem življenju žensk 19. stoletja. Prav to mu je odlično uspelo v obdelavi Ivaninega obraza in modeliranju njenega razkošnega oblačila. Sproščenost figure je dosegel v ležerni drži Ivaninih prekrižanih rok in v modelaciji krznene štole, ki se lahkotno spušča čez njena ramena. Po poročanju časopisov je bil njen mavčni odlitek razstavljen leta 1908 na Prvi umetniški razstavi v Splitu.[36] Rendić je bil resnično pravi mojster v liričnem upodabljanju ženskih likov, predvsem fizionomij mnogih alegorijskih figur na nagrobnih spomenikih in palačah. Kečkemet je Ivanin, karakterno zreli in v detajle zmodelirani portret ter poleg tega še kiparsko dovršeno podobo zagrebške grofice Vranicany ocenil kot njegova najbolj uspela ženska portreta.

Hrvaški in slovenski časopisi iz leta 1902 in 1903 so večkrat pisali, da so bili portreti Ivane in Franca Kalistra v mavčnih odlitkih in izvedbi v marmorju in bronu izdelani za pravkar zgrajeno grobno kapelo. Če prelistamo Kečkemetovo monografijo o Rendiću in Kalistrov marmorni portret primerjamo s kiparjevimi drugimi nagrobnimi portreti, potem bi lahko samo njegov marmorni portret uvrstili med nagrobne spomenike. Mavčni model Kalistrovega portreta, ki ga poznamo samo s fotografije, in bronasti kip soproge Ivane iz grobne kapele, oba oblečena v elegantnih oblačilih, delujeta bolj kot salonska portreta iz interierjev Kalistrove palače. Ali sta bila ustvarjena pred Kalistrovim nenadnim koncem leta 1901 in se je novi naročnik po očetovi smrti odločil za marmorni portret, ki bolj odgovarja klasicistični obliki grobne kapele, ostaja za sedaj nepojasnjeno.

Zaključek

Po smrti Franca Kalistra in njegovega sina Viktorja, ki je umrl brez potomcev, je njuna arhitekturna dediščina dobila novega lastnika, kiparske umetnine plodovitega hrvaškega umetnika Ivana Rendića, ki je tudi med Slovenci slovel kot odličen portretist, pa so bile obsojene na propad. V času, ko je nastal ta prispevek o Kalistrovih kulturnih spomenikih, so zavese na oknih Kalistrove palače v središču Trsta še vedno zagrnjene, za njeno revitalizacijo pa iščejo novega lastnika. Dolgo zapu-

34 *Obzor*, 18. IV. 1903.
35 Glej opombo 19.
36 Glej opombo 13, Duje Balavac, Split, 1908, br. 7.

ščena imenitna Kalistrova kapela s portretoma pokojnikov in s šestimi bronastimi sarkofagi v kripti na tržaškem pokopališču sv. Ane pa je rešena pred nadaljnjim propadanjem po zaslugi Alfreda Whycombe Gorupa, daljnega sorodnika izumrle tržaške veje Kalistrov, ki sedaj vneto skrbi za njeno obnovo.[37]

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AST – Archivio di Stato di Trieste (Državni arhiv v Trstu)
Fond Tribunale Commerciale marittimo.
ŠAK – Škofijski arhiv Koper
Ščck, Virgil: *Paberki 12,* str. 130 (rokopis).

ČASOPISNI VIRI

Edinost, 1901.
Prosvjeta, 1902.
Obzor, 1903.

USTNI VIRI

Boštjančič, Janko, Slavina.
Šušteršič, Mario, Trst.
Turković, Ksenija (1918), Zagreb.

LITERATURA

Bučič, Vesna: Josip Gorup pl. Slavinski – med gospodarstvom, umetnostjo in družino. *Kronika,* 55, 2007, str. 75–92.
Enciklopedija Slovenije (ES), 4. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1990, str. 194 in 374.
Godina-Verdélski, Jožef: *Opis in zgodovina Tersta in njegove okolice pa še marsikaj druzega o slavjanskih zadévah.* U Tersti, 1872.
Kečkemet, Duško: *Ivan Rendić, život i djelo.* Bračkizbornik br. 8. Supetar : Skupščina občine Brač, 1969.
Kečkemet, Duško: *Anekdote o kiparu Ivanu Rendiću.* Bračkilibar, VII, 1999, str. 5–70.
Primorski slovenski biografski leksikon (PSBL), II. Gorica: Goriška Mohorjeva družba I, 1982–1985, str. 14.
Slovenski biografski leksikon (SBL) I. Ljubljana, 1925, str. 426.
Stele, France, Morassi, Anton, Coronini, Guglielmo: *Jožef Tominc (1790–1866),* katalog Narodne galerije. Ljubljana, 1967.
Zabukovec, Janez: *Zgodovina župnije Slavina. Prispevek k zgodovini župnij ljubljanske Škofije.* Ljubljana : Knezoškofijski ordinariat ljubljanski, 1910 (ponatis: Kulturno društvo Slavina, 2002).

37 Potem ko sem pravnuku Josipa Gorupa Alfredu Whycombe Gorupu, ki živi v Londonu in občasno tudi v Trstu, omenila, da je bilo marsikaj napisanega o kiparju Rendiću in njegovem imenitnem Kalistrovem mavzoleju natržaškem pokopališču, se je vneto zavzel za ta spomenik. Ker je kot pravnuk Josipa Gorupa, bratranca Franceta Kalistra, tudi njegov daljni sorodnik, je pri upravi pokopališča sv. Ane dosegel, da so mu izročili ključe zapuščene grobnice, ki jo je dal deloma že restavrirati in vanjo iz *colombaria* prenesel žaro svoje matere Zore Whycombe, roj. Gorup.

1.01 Izvirni znanstveni članek UDK 726.27-523.4(497.4Koče)"16"

Prejeto: 1. 12. 2009

Božidar Premrl

univ. dipl. lit. komparativist, svetovalec programskega direktorja, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Restavratorski center, Poljanska 40, SI–1000 Ljubljana
e-pošta: bozidar.premrl@rescen.si

Cerkev sv. Marjete v Kočah. Oris njene stavbne zgodovine in opreme

IZVLEČEK

Prispevek skuša najprej pojasniti stavbno zgodovino najmlajše cerkve v slavinski župniji na Pivki – podružnice sv. Marjete v Kočah, ki je bila na novo sezidana v letih 1862–1863. Sklicujoč se na skope arhivske podatke in epigrafske vire, datira nastanek prvotne cerkve v drugo polovico 17. stoletja. Na podlagi tega, sekundarno uporabljenih kamnoseških izdelkov iz podrte koške cerkve v novi cerkvi in po analogijah rekonstruira še druge arhitekturne sestavine in člene, ki so oblikovali podobo prvotne cerkve. Ta se je skladala s pivško različico stavbarskega stila 17. stoletja, v katerem so se prepletale prvine pozne gotike, renesanse in zgodnjega baroka. V drugem delu opisuje predvsem okoliščine gradnje, ki jo je financirala dobrotnica Marija Kalister iz Koč, sestavine in značilnosti nove neoromanske cerkvene stavbe in njeno notranjo opremo ter obrtnike, ki so sodelovali pri zidanju in opremljanju cerkve.

KLJUČNE BESEDE

Koče, cerkev sv. Marjete, stavbarski stil 17. stoletja, Marija Kalister, neoromanski slog, zidarji Šorci, urar Janez Oblak, zvonar Albert Samassa

ABSTRACT

ST. MARGARET'S CHURCH IN KOČE. AN OUTLINE OF THE ARCHITECTURAL HISTORY OF THE CHURCH AND ITS INTERIOR FURNISHINGS

The paper first attempts to present the architectural history of the youngest church in the Slavina parish in Pivka – the branch church of St. Margaret's Church in Koče, which was rebuilt in 1862–1863. Relying on scanty archival data and epigraph sources, the construction of the original church is dated the second half of the 17th century. Based on these data, as well as secondarily used stonework from the dilapidated church in Koče in the new church and analogies, the paper also reconstructs other architectural elements and components that formed the image of the original church. The latter corresponded to the Pivka architectural type characteristic of the 17th century, which combined the elements of late Gothic, Renaissance and early Baroque periods. The second part of the paper describes the circumstances of the construction itself, which was financed by the benefactress Marija Kalister from Koče, the elements and characteristics of the new neo-Romanesque church building and its interior furnishings, as well as craftsmen involved in its construction and decoration.

KEY WORDS

Koče, St. Margaret's Church, architectural style of the 17th century, Marija Kalister, neo-Romanesque style, the Šorc masons, watchmaker Janez Oblak, bell-caster Albert Samassa

Uvod

Med cerkvami slavinske župnije, v katero spadata danes poleg župnijske cerkve v Slavini še podružnični cerkvi v Selcah in Žejah, je podružnična cerkev sv. Marjete v Kočah najmlajša. Medtem ko se je podoba ostalih cerkva izoblikovala pretežno v 17. ali 18. stoletju, je sedanja koška cerkev edina, ki je v celoti nastala šele v drugi polovici 19. stoletja. Postavili so jo v letih 1862–1863 ob cesti na severovzhodnem koncu vasi, na mestu, kjer je stala njena predhodnica.

Prvotna cerkev v Kočah iz 17. stoletja

Ko se vprašujemo o stavbni zgodovini cerkve sv. Marjete v Kočah, se najprej zastavlja vprašanje o njenem začetku: kdaj je nastala in kakšna je bila. Janez Zabukovec, pisec zgodovine slavinske župnije, pravi v poglavju o njej, "da je bila prav majhna in nizka, podobna bolj kapelici kot cerkvi". O njej navaja še, da je slavinski župnik Matija Lorenzutti, ko je leta 1811 poročal škofijskemu ordinariatu o stanju cerkva v svoji župniji, o cerkvi v Kočah napisal, da se ne ve, od kdaj obstaja, in da je v njej prostora "za 200 duš".[1]

Bolj nazorno predstavo o nekdanji koški cerkvi in o njeni legi si lahko ustvarimo na podlagi nekaterih ohranjenih arhivskih dokumentov, med katerimi je najpomembnejša tlorisna situacija obstoječega stanja s hkratnim načrtom za novo cerkev v dveh variantah, ki jo je leta 1860 naredil inženir Franc Hanss iz okrajnega gradbenega urada v Postojni[2] in v kateri je zapisal oceno, da cerkev lahko sprejme 150 ljudi.[3]

Na omenjeni situaciji so narisane tudi meje cerkvene parcele z obzidjem, v katerem sta bila dva vhoda, in občinska cesta, ki poteka ob njej. Vhoda sta bila na obeh koncih južnega zida: k vhodu na jugovzhodnem koncu je tedaj vodilo šest stopnic. Cerkev je bila orientirana proti vzhodu, skoraj pravokotno na cesto. Imela je podolgovat tristransko zaključen prezbiterij, ki mu je bila na severni strani prizidana zakristija, razmeroma kratko pravokotno ladjo, pred njo pa široko, a dokaj plitvo lopo ali *klonico*.[4] Zabukovec piše tudi, da je imela "zvonik"[5] s tremi zvonovi, se pravi dvonadstropno zvončnico s tremi linami.

Na Hanssovi situaciji vhod v cerkev ni naznačen, nedvomno pa je bil sredi pročelja, pod lopo, kakor je praviloma videti pri podobnih sočasnih cerkvah. Portal je bil verjetno podobno oblikovan kakor sedanji glavni portal, ki je v gornjem delu sklenjen z lokom, nadločji in simsom, le da je bil manjši. Morda je okrušeni sims sedanjega zunanjega portala zakristije del nekdanjega glavnega portala. Kronist Zabukovec pa se moti, ko neposredno datira nekdanji cerkveni portal z letnico 1658.[6] Ločna kamna z razprto klesano in deljeno letnico 1658, ki sta bila kasneje kot spomin na staro cerkev vgrajena v visoki lok vhoda pod zvonik nove cerkve, nista mogla biti sestavna dela portala, temveč sta morala biti v temenu slavoloka prezbiterija, levo in desno od sklepnega kamna. O tem se lahko prepričamo, če primerjamo mere teh dveh klesanih kosov in mere pokončnikov nekdanjega slavoloka, ki sta bila ponovno uporabljena za novi slavolok: ujemajo se tako po širini kot po globini. Globina (debelina) slavoloka pa je zmerom precej večja od globine portala. Tudi kamen, siv apnenec, je v obeh primerih enak in enako obdelan, razlika je le v tem, da sta pokončnika stopnjevito profilirana, ločna dela z letnico pa imata ravno lice. Če je bil z letnico 1658 datiran slavolok prezbiterija, lahko sklenemo, da je bil takrat dograjen prezbiterij.

Kdaj pa je bila sezidana cerkvena ladja? Zabukovec pravi, da je cerkev stala že pred letom 1658, pri čemer se sklicuje na dejstvo, da je bil njen najstarejši znani urbar iz leta 1654.[7] V župnijskem arhivu Slavina tega urbarja, žal, ni več in torej ni več mogoče iskati v njem še kakšne druge morebitne oporne točke za natančnejšo datacijo koške cerkve. Pri dataciji pa se lahko opremo na drug vir, v katerem je zanjo pomenljivo prav to, da se ta cerkev v popisih cerkva prvič omenja razmeroma pozno. V mislih imamo Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem, v katerem so siste-

1 Zabukovec, *Slavina*, str. 112–117.

2 O inženirju Francu Hanssu vemo razmeroma malo. Po podatkih iz postojnskih rojstnih matičnih knjig, v katerih je vpisan kot oče otrok, sklepamo, da je bil v Postojni vsaj od leta 1841 do leta 1860. Bil je dvakrat poročen, najprej s Frančiško Markelj, nato z Marijo Jožefo Huth. Njegov stan je najprej označen kot *Strassenbauassistent*, nato kot *Baubezirksingenieur*. Stanoval je v gostilni Pri kroni, nato v Šmolovi hiši. Glej ŽA Postojna, *RMK Postojna 1836–1857* in *1858–1879*. Za te podatke se toplo zahvaljujem domoznancu Andreju Smerduju iz Postojne.

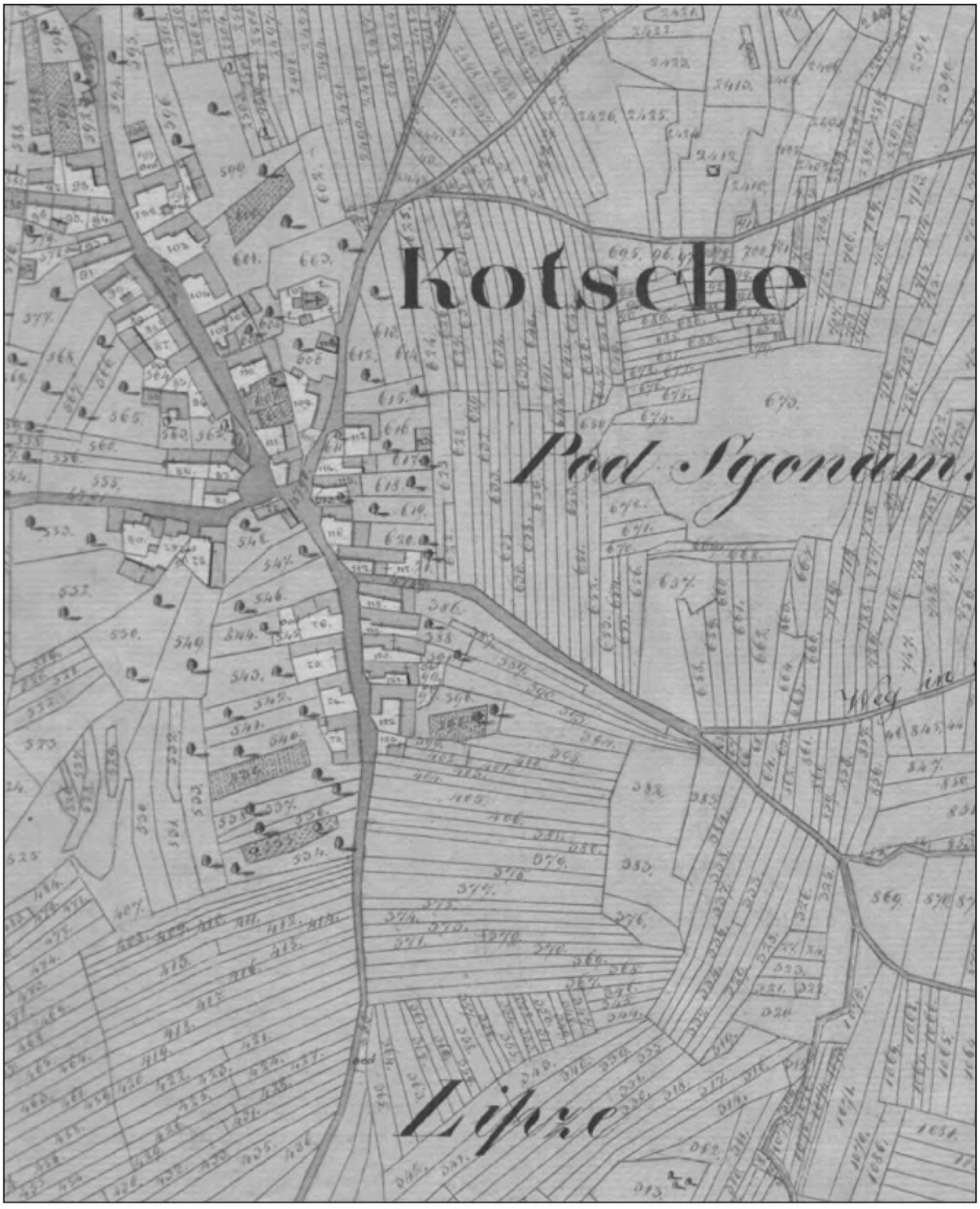
3 ARS, AS 140, mape 1, 2, 3: Situation der bestehenden auf 150 Menschen grossen und die Stellung der neu zu erbauenden für 300 Menschen bemessenen Filiakirche St Margareth in Koče. Kk. Baubezirksamt Adelsberg am 18te Mai 1860. Na situaciji so navedene tudi nekatere mere v sežnjih (klaftrah), čevljih in palcih (colah). Glej tudi ARS, AS176, mapa 178. Provinz Krain. Kreis Adelsberg. Steuer Bezirk Adelsberg. Gemeinde Slavina. Gradbena parcela, na kateri je stala cerkev, je imela številko 107 in je merila 176 kvadratnih sežnjev ali okroglo 333 m^2.

4 Na Pivki in še v nekaterih drugih delih Primorske pravijo *kloníca* cerkveni lopi pa tudi odprtemu prostoru pod zvonikom, ki je pogostokrat nadomestil nekdanjo lopo.

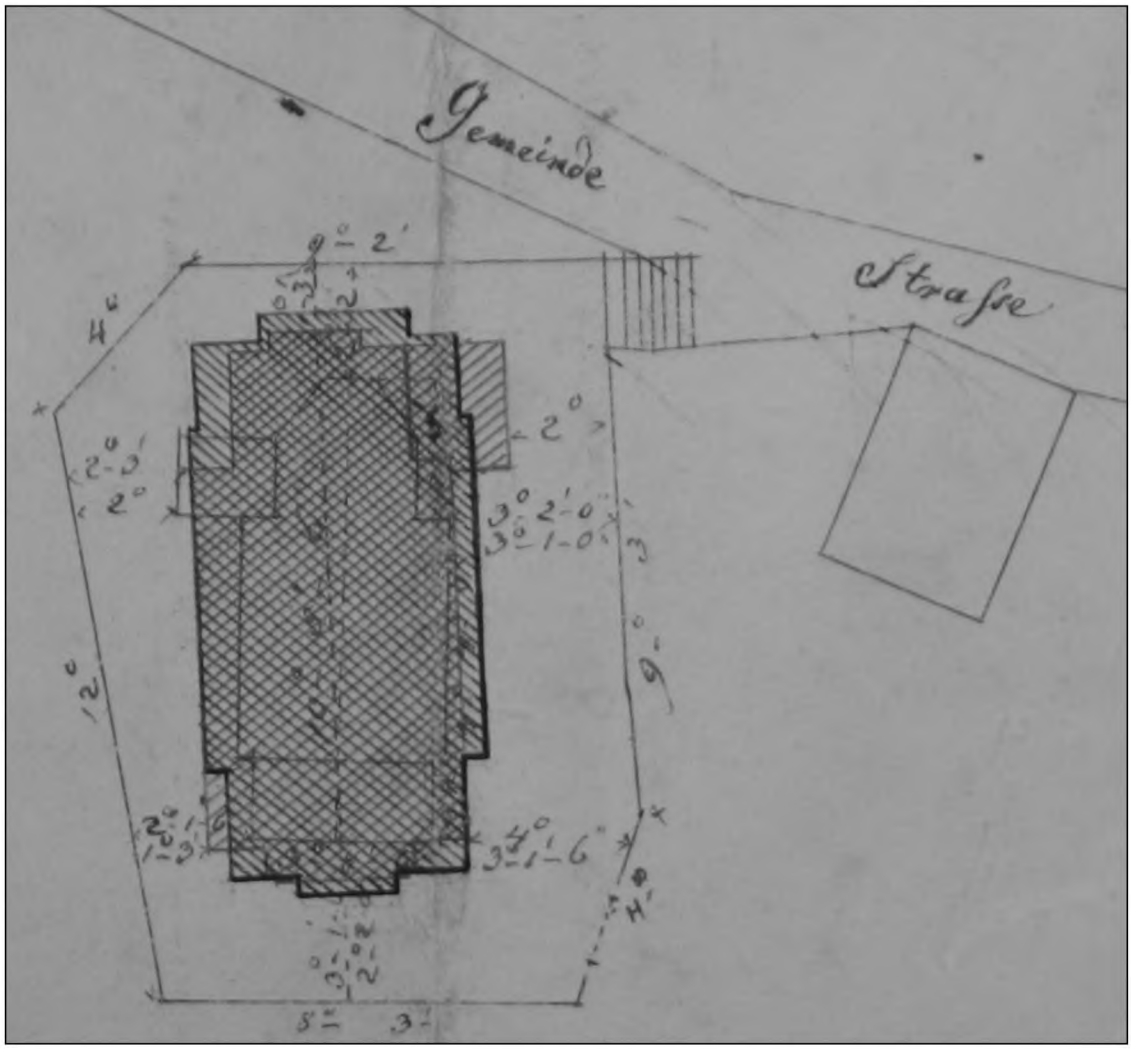
5 Zabukovec, *Slavina*, str. 116. Pisec navaja, da so v zvončnici viseli trije zvonovi, težki 2,08, 1,95 in 0,93 stota. V opombi pristavlja pojasnilo, da na Pivki in na Krasu pravijo zvonik steni podobnemu nastavku na cerkvi, v katerem so line za zvonove. Iz drugih virov je razvidno, da so zvončnici rekli po domače *ter*. Glej k. o., *Iz Pivke*, str. 263. Na Pivki in v Brkinih pa je še danes slišati za zvončnico ljudsko metaforo *lajblc*, ki pomeni telovnik, brezrokavnik.

6 Zabukovec, *Slavina*, str. 117.

7 Prav tam, str. 117.

Vas Koče s cerkvijo sv. Marjete na mapi franciscejskega katastra (ARS, AS 176, mapa 178, list VII. Provinz Krain. Kreis Adelsberg. Steuer Bezirk Adelsberg. Gemeinde Slavina).

Situacija stare cerkve z variantnima načrtoma nove cerkve iz leta 1860 (ARS, AS 140, mapa 2).

matično navedeni podatki iz vseh starih popisov cerkva na območju današnje Primorske. Cerkev sv. Marjete v Kočah je bila v njih prvič omenjena šele leta 1684, pri čemer pisec celo izrecno poudarja, da je v popisu iz leta 1665 (še) ni.[8]

Na podlagi navedenih dejstev lahko sklepamo, da so jo začeli zidati kmalu po letu 1654, ko so začeli voditi njen urbar, letnica 1658 z njenega slavoloka oznamuje leto dograditve njenega prezbiterija, dokončana pa je bila po letu 1865. Potemtakem so jo najverjetneje zidali v presledkih kakšnih deset let.[9] Vhodno lopo so ji verjetno prizidali še v istem stoletju.

Po nekaterih drugih kamnoseških izdelkih iz takratne koške cerkve, ki so bili ponovno uporabljeni pri gradnji nove, in po analogijah z drugimi sočasnimi podružničnimi cerkvami na Pivki in v Brkinih lahko rekonstruiramo še druge arhitekturne člene, ki so bistveno prispevali k njeni zunanji in notranji podobi v 17. stoletju.

Lopa je morala imeti zidane stene in trikapno streho. V pročelju pod njo je bilo verjetno dvoje majhnih oken kvadrataste oblike, po eno na vsaki strani vhoda s portalom, ki je bil, kot rečeno, najverjetneje ločne oblike. V stranskih stenah ladje in prezbiterija so bila večja pokončna pravokotna okna s posnetimi ostenji. Verjetno sta bili dve okni v južni steni ladje in eno v južni steni prezbiterija. Morda je bilo še eno okno v severni steni ladje.

Najverjetneje je imela cela cerkev poševno posnet talni zidec, streha pa je bila opasana s tripasovnim konzolnim vencem, ki ga sestavljajo ploščat spodnji zidec, niz profiliranih konzolic in profiliran

8 Höfler, *Gradivo za historično topografijo*, str. 172.

9 Za primerjavo lahko navedemo, da so v tisti dobi sezidali cerkev sv. Antona v Gabrčah pri Senožečah že v dveh letih (1664–1665), cerkev sv. Helene v Hrpeljah pa so zidali v presledkih deset let (1661–1670). V Gabrčah je bila skoraj gotovo tako hitro sezidana s finančno pomočjo gospode iz takratnega trga Senožeče. Prim. Premrl, *Stavbarska delavnica*, str. 256–260.

Kropilnik s školjkasto skodelo iz leta 1663 (foto B. Premrl).

Pušica z letnico 1696, okrašena z rozetami (foto B. Premrl).

gornji zidec. Streha je bila strma, prvotno verjetno krita s skodlami, kasneje morda že z opečno kritino.

Notranjščina cerkve je bila verjetno v celoti tlakovana s kamnitimi ploščami. Nekaj plošč iz tega tlaka so najbrž kasneje ponovno uporabili za tlakovanje nove zakristije. To so manjše kvadratne plošče z merami 31,5 cm x 31,5 cm, medtem ko imajo nove plošče v cerkveni ladji mere 40 cm x 40 cm. Desno od vhoda v cerkev je bil kropilnik s školjkasto skodelo, ki zdaj stoji na desni strani v cerkvene veže. Na obodu skodele ima razprto vklesano letnico 1663, na njenem dnu pa nenavadno različico izbočenega Jezusovega monograma.[10] Nekje v ladji je bila v tlak vsajena kamnita pušica ali *škrabica* v obliki nizkega oglatega balustra, ki je zdaj spravljena v zakristiji. To lepo kamnoseško delo ima v gornjem delu na dveh licih sklesane rozete v plitvem reliefu, na enem izmed njih pa je vrezana letnica 1696.

Prezbiterij, ki je bil za stopnico višji od tlaka v ladji, je imel, kot rečeno, slavolok iz klesanega kamna. Njegova pokončnika, ki sta bila obenem s profiliranima bazama, kapiteloma in sklepnim kamnom kasneje vgrajena v novi slavolok, sta stopnjevito profilirana in v spodnjem delu okrašena z osemlistnima rozetama v plitvem reliefu, ki spominjata na deteljico. Taka profilacija in rozetni okras sta bila pogostna na nekaterih arhitekturnih členih cerkva na Primorskem v drugi polovici 17. stoletja.[11] Prostor prezbiterija je bil skoraj gotovo obokan s poznogotskim rebrastim svodom, ladjo pa je verjetno krasil lesen poslikan strop – oboje je bilo značilno za podružnične cerkve tistega časa na tem območju Primorske.

V cerkvi sta bila ob koncu 17. stoletja dva, nedvomno lesena oltarja: glavni oltar sv. Marjete device in mučenke in stranski oltar sv. Lucije device in mučenke.[12] Kdaj točno sta bila postavljena, ni znano, nedvomno pa v istem stoletju.

Konec stoletja je bil na jugozahodni strani postavljen obzidni porton iz klesanega kamna in verjetno je bilo takrat narejeno tudi obzidje. Sestavni deli portona so bazi, pokončnika in kapitela, na katerih stojita obeliska ali *piramidi*. Na licih kapitelov je vrezana deljena letnica 1694, na licih pokončnikov, ki sta okrašeni s kasetami in rombi, pa

10 To je zrcalna različica IHS, torej SHI, v kateri je namesto črke S sklesan znak v obliki stegnjene številke 3.

11 Primerjaj Premrl, *Zidarska in kamnoseška mojstra*, str. 181–227. Pripomniti je še treba, da so vsi doslej omenjeni kamnoseški členi in izdelki iz sivega apnenca, kakršen je doma na Pivki in v sosednji Košanski dolini.

12 Rossetti, *Vizitacija tržaškega škofa Giovannija Francesca Milerja*, str. 101.

Obzidni porton na zahodni strani (foto B. Premrl).

Okno v zatrepni fasadi hiše Pri Matjaževih v Kočah, na katerem so sklesane tudi take rozete kot na južnem obzidnem portonu pri cerkvi (foto B. Premrl).

sta izbočeno izklesani okrajšavi Jezusovega in Marijinega imena: IHS in MRA.[13]

Drugi porton, ki ni datiran, ima pa lepo reliefno okrasje v obliki keliha in nenavadnih stiliziranih rozet, bi lahko bil iz istega časa, še bolj verjetno pa se zdi, da je bil narejen v 18. stoletju.[14]

Na podlagi povedanega lahko sklenemo, da je cerkev sv. Marjete v Kočah konec 17. stoletja na zunaj in znotraj kazala podobo, ki jo lahko označimo kot pivško različico stavbarskega stila 17. stoletja z značilnim prepletanjem prvin pozne gotike, renesanse in zgodnjega baroka.

Opremljanje in popravila cerkve v 18. stoletju in v prvi polovici 19. stoletja

Velika pridobitev za cerkev je bil nakup novega marmornega glavnega oltarja v 18. stoletju. Postavljen je moral biti okrog leta 1769 – v cerkvenih računih za tisto leto je namreč bil zapisan strošek 212 goldinarjev in 20 krajcarjev na račun za marmornat oltar.[15] Po stilnih značilnostih ga umetnostni zgodovinarji uvrščajo v opus znanega ljubljanskega baročnega kiparja Francesca Rottmana.[16] Sliko sv. Marjete, olje na platnu, je naredil za ta oltar leta 1822 slikar Janez Potočnik, ki se je nanjo tudi podpisal.[17] Oltar in sliko še danes vidimo v novi cerkvi. Verjetno je bil v tem obdobju narejen tudi lesen pevski kor.

Med cerkveno opremo iz tistega časa omenimo srebrn procesijski križ iz leta 1769,[18] poznobaročno spovednico z intarzirano letnico 1771 in rokokojsko

13 Porton je bil nekoliko prestavljen, tako da zdaj stoji na začetku v zahodnem zidu, pri prestavljanju pa so bili njegovi sestavni deli premešani in nekateri med njimi postavljeni "na glavo". Portoni tega tipa so značilni predvsem za Pivko, Kras, Brkine in Vipavsko dolino. Praviloma niso imeli vratnih kril, pač pa so bile v vmesni kamnit okvir v tleh vdelane močne rešetke iz kovanega železa, ki so preprečevale živino vstop na cerkveni prostor.

14 Na 18. stoletje napeljuje sorodnost njegovega okrasja in verske simbolike z okrasjem in verskimi simboli na izjemnem kamnitem okenskem okvirju v fasadi hiše Pri Matjaževih, Koče 22, ki ima na prekladi sklesano letnico 1776.

15 Zabukovec, *Slavina*, str. 114. Kipar, ki je delal za cerkev v Kočah, se omenja tudi v ŽA Slavina, *Manuale Parochi 1767*; v njem je med izdatki zapisano, da je 27. maja 1769 prejel 20 dukatov.

16 Klemenčič, *Prispevki k opusu Francesca Rottmana*, str. 114–115; isti, *Oltarji Robbove delavnice v Slavini*, str. 114. – Francesco Rottman, ljubljanski kipar, se je leta 1710 rodil v Benetkah in se tam šolal, konec tridesetih let 18. stoletja pa je prišel v Ljubljano. Tam je umrl leta 1788.

17 Janez Potočnik (Pototschnik), slovenski baročni, kasneje klasicistični slikar, rojen 15. junija 1749 v Kropi na Gorenjskem, umrl leta 1834 v Ljubljani. Poslikal je več cerkva na Slovenskem. Primerjaj *Enciklopedija Slovenije,* 9, str. 195.

18 Zabukovec, *Slavina*, str. 116. V slavinskem župnijskem arhivu najdemo podatek, da so leta 1768 plačali za srebrn koški križ 1107 lir, kar bi bilo okroglo 184 dukatov, skratka zelo velik znesek. Glej tudi *Manuale Parochi 1767*, računi 9. junija 1768.

zakristijsko omaro, ki ima na gornjem delu izrezljano letnico 1790.[19]

Sredi 19. stoletja je bila cerkev že v tako slabem stanju, da je bila potrebna večjega popravila. Dopis s prošnjo za soglasje, ki ga je septembra 1853 naslovilo okrajno glavarstvo v Postojni na ljubljanski škofijski ordinariat, poroča, da je pri podružnični cerkvi v Kočah leseni pevski kor s stopnicami vred povsem trhel in da je stenski omet znotraj in zunaj večji del odpadel. Poleg tega se je kazala nujna potreba povečati okna in narediti še nekaj novih, želeli pa bi tudi prizidati zakristijo. Po priloženem predračunu bi znašali stroški za to 572 goldinarjev 21 ½ krajcarja; če bi odbili ročno in vozno tlako, ki bi bili opravljeni v naravi, pa bi se strošek zmanjšal za 44 goldinarjev 33 ½ krajcarja. Ostalih 527 goldinarjev in 46 krajcarjev bi izplačali iz cerkvenega premoženja, ki se v nadaljevanju dopisa podrobneje navaja. Škofijski ordinariat je v odgovoru, v katerem je vrnil dopis z dokumentacijo, soglašal s predlaganim načinom plačila.[20]

Pisnih dokazil o izvedbi teh posegov sicer nimamo, vendar vse kaže, da so takrat cerkev popravili in ji tudi prizidali zakristijo. Njen obstoj dokazuje že omenjena Hanssova situacija obstoječega stanja iz leta 1860, v kateri je vrisan tudi tak prizidek k cerkvi. Podatek, da so leta 1856 v Kočah postavili nova lesena stranska oltarja,[21] pa nakazuje, da so morali obnoviti vsaj omete v cerkvi, sicer najbrž ne bi šli vanjo postavljat novih oltarjev.

Zidanje nove cerkve v letih 1862–1863

Po teh popravilih in novem okrasu cerkve bi pričakovali, da bodo Kočanci za nekaj časa zadovoljni z njo. Vendar najdemo v zapisih o delih in popravilih na cerkvah in pripadajočih stavbah župnije Slavina v poglavju, ki govori o cerkvi v Kočah, že leta 1860 presenetljivo novost: "Sklenjeno je bilo, naj se zgradi nova cerkev."[22]

Da so se Kočanci tako kmalu po omenjenih popravilih odločili graditi novo cerkev – kar je tudi pomenilo, da bo treba obnovljeno staro cerkev podreti, ker so potrebovali prostor zanjo – so morali imeti več razlogov. Objektiven razlog je verjetno bilo to, da je cerkev v drugi polovici 19. stoletja postajala pretesna za naraščajoče prebivalstvo vasi in se je zmerom bolj kazala potreba po prostornejši stavbi. Temu se je verjetno pridružila še iz tekmovalnosti porojena želja postaviti lepšo novo cerkev s pravim zvonikom, s kakršnimi so se že ponašale druge vasi na Pivki.[23]

Zadnji in odločilni pa je bila nedvomno radodarnost bogate rojakinje Marije Kalister[24] in njenega moža Janeza Kalistra iz Slavine, ki sta zelo obogatela s trgovanjem in sta že dalj časa živela v Trstu. Po ustnem izročilu je hotela "Kališrca" v rojstnih Kočah s svojim denarjem sezidati cerkev, ki bi bila lepša od farne, a je slavinski župnik temu nasprotoval.[25] Kljub temu pa je dala narediti precej veliko cerkev za tako vas.[26] Zabukovec je o novi koški cerkvi takole zapisal: *"Zgradila sta jo na svoje stroške Marija Kalister in njen soprog Janez Kalister iz hvaležnosti do Boga, ki je njuno gospodarstvo tako obilno blagoslovil. Brez zvonov, oltarjev, klopi in druge cerkvene oprave je stala blizu 20.000 fl. Vse je plačala Kalistrova gospa, tlake ni bilo prav nobene."*[27]

Ohranjenih je tudi nekaj arhivskih dokumentov, ki govorijo o pripravah na zidavo cerkve v Kočah. Dne 26. marca 1861 je tržaško namestništvo poslalo okrajnemu uradu v Postojni pismo, ki je bilo hkrati dano v vednost ljubljanskemu škofijskemu ordinariatu; v njem sporoča, da se je škofijski ordinariat v Ljubljani strinjal z načrtovano postavitvijo vaške cerkve v Kočah in z gradbenim načrtom deželne gradbene direkcije z dne 3. januarja 1861. Obenem je izrazil upanje, da bo po tem načrtu nastala smo-

19 O spovednici in omari pa je treba pripomniti, da se ne ve, ali sta bili narejeni prav za koško cerkev. Možno bi namreč bilo, da sta bili tja prineseni iz katere druge cerkve, kjer ju niso več potrebovali. K previdnosti navaja tudi podatek, da je bila leta 1870 za Koče narejena nova spovednica. Glej ŽA Slavina, *Herstellungen und Reparationen an den Kirchen*, list 72v.

20 NŠAL, ŠAL/Ž, Spisi *Slavina 1793–1869*, 1853, september, 4–20, Dopis okrajnega glavarstva v Postojni ljubljanskemu škofijskemu ordinariatu in njegov odgovor.

21 Zabukovec, *Slavina*, str. 116. – Kdo je avtor stranskih oltarjev, ni znano.

22 ŽA Slavina, *Herstellungen und Reparationen an den Kirchen*, list 72.

23 V Radohovi vasi, na primer, so se vaščani že leta 1836 pobahali z napisom na svojem zvoniku: *Ta turen je naredila soseska (iz) svoje moči (leta) 1836*. To je njegova nekoliko poknjižena različici v gajici, v originalu pa je vklesan v kamnito ploščo v bohoričici. Primerjaj Matičetov, *Primorski ljudski napisi*, str. 5.

24 Marija Kalister, z dekliškim priimkom Bole, se je rodila 4. septembra 1805 v Kočah hišna številka 6, Pri Žnidarju, danes Pri Zadniku, Koče 33. Leta 1825 se je poročila z Janezom Kalistrom, po domače Milharjevim iz Slavine, ki je prišel za zeta v Koče. Janez Kalister, ki je bil izredno nadarjen, delaven in podjeten, je zelo obogatel s trgovanjem in sčasoma se je z družino preselil v Trst. Oba z ženo sta se izkazala z dobrodelnostjo, še posebej pa sta gmotno pomagala rojakom iz Slavine in Koč, iz cele slavinske fare in iz drugih krajev na Pivki. Maks Bole, po domače Bolev Maks, doma Pri Šušlnovih, Koče 26, je pravil, da je "Kališrca", ko so jo hodili Kočanci *fehtat* v Trst, prosilcem dajala denar kar z merico. Janez Kalister je umrl v Trstu 17. decembra 1864, njegova vdova Marija pa 19. julija 1880. Glej ŽA Slavina, *Družinske knjige Slavina 1809, 1830, 1840, 1888*, *RMK Slavina 1804–1833*, str. 17; *PMK Slavina 1781–1830*, str. 118; Zabukovec, *Slavina*, str. 297.

25 V tistem času je bil v Slavini župnik Anton Pokorn.

26 Ustni vir: Anton Slavec – Zvono, Ta dolnji Jecin, Koče 14.

27 Zabukovec, *Slavina*, str. 114. – O dobrodelnosti Marije Kalister govori tudi podatek, da je prispevala 16.700 goldinarjev (florintov) za zidanje cerkve na Mirenskem Gradu, za katero je bil prav tako položen temeljni kamen leta 1662. Primerjaj Pust, *Mirenski Grad*, str. 9; Baraga, *Župnija Miren*, str. 114.

Pogled na cerkev sv. Marjete v Kočah od spredaj (foto B. Premrl).

Pogled na cerkev sv. Marjete v Kočah z zadnje strani (foto B. Premrl).

trna nova cerkev, ki bo v veselje vsem prebivalcem vasi in njihovi pobožni dobrotnici.[28] Ljubljanski škofijski ordinariat pa je v dopisu z dne 16. junija 1861 med drugim obvestil okrajni urad v Postojni, da Marija Kalister pisno soglaša z željo prebivalcev vasi Koče za povečanje stare vaške cerkve po načrtih okrajnega inženirja Hanssa.[29]

Temeljni kamen za novo cerkev je bil položen 3. junija 1862. V navzočnosti obeh ustanoviteljev, Janeza in Marije Kalister, ter vse župnijske duhovščine ga je slovesno blagoslovil postojnski župnik in dekan Peter Hicinger.[30] Še istega leta je bila cerkev zgrajena do te mere, da so jo lahko pokrili.[31] V naslednjem letu se je gradnja cerkve nadaljevala in jeseni je bila dokončana. 25. oktobra je bila že slovesno blagoslovljena.[32] Tudi novo cerkev je blagoslovil postojnski dekan Peter Hicinger. O tem dogodku in o cerkvi sami je obširno poročal katoliški list Zgodnja danica. Navajamo nekaj odlomkov:

"Že si omenila, ljuba Danica, kako so prečastiti Postojniški dekan g. P. Hicinger druziga rožnika 1862 vogelni kamen k novi cerkvi v Kočah slovesno vložili. Razglasi zdaj, kako so ravno ta prečastiti gospod, pooblasteni od v. č. škofijstva ljubljanskiga (4. vinotoka 1863), 25. pretekliga mesca novo cerkev v Kočah blagoslovili.

Prišlo je bilo k ti slovesnosti iz vse Pivke ljudi toliko, de je bilo sila. Med drugimi je bila pričujoča tudi blaga gospa vstanovitelica iz Tersta s svojim gospodam, dosluženi okrajni poglavar blagorodni g. Val. Murnik s svojo gospó, gospod inženir Pilc iz Postojne (zdajni okrajni poglavar, blagorodni g. Anton Globočnik, so bili vradno zaderžani), vsa farna duhovšina in nekaj gospodov iz bližnje okolice. Vse je že od deleč vabil lepi visoki zvonik in njegov tovarš, visok mlaj z zastavami narodnih barv. Od bližej so prihajajoče pozdravljali manjši ob cerkvi postavljeni mlaji in dvoje slovesnih vmetno okinčanih vrat, ki derže v nar bližnjiši cerkveno okolico. Ko se je po 10. uri pričela slovesnost z

28 NŠAL, ŠAL/Ž, *Spisi Slavina 1793–1869.*
29 Prav tam, *Spisi Slavina 1793–1869.*
30 Peter Hicinger, ki je bil župnik in dekan v Postojni v letih od 1859 do 1867, se je rodil leta 1812 v Tržiču na Gorenjskem očetu Mihaelu in materi Uršuli, rojeni Poprijan. V duhovnika je bil posvečen leta 1835, umrl je v Postojni leta 1867. Glej ŽA Postojna, Ažman, *Kronika župnije Postojna*, str. 192.
31 ŽA Slavina, *Herstellungen und Reparationen an den Kirchen*, list 72. – O blagoslovitvi temeljnega kamna za novo cerkev v Kočah so poročali tudi časopisi. Primerjaj prispevek *S Pivke*, str. 138–139. Glej tudi Zabukovec, *Slavina*, str. 114.
32 ŽA Slavina, *Herstellungen und Reparationen an den Kirchen*, list 72.

blagoslovljenjem vode po obredniku, in je po tem šla procesija med kropljenjem cerkve in svetim petjem okoli nove cerkve, se je pobožnim zbranim vernikam na obrazu bralo, kako močno so bili razveseljeni. Še bolj pa se jim je serce povzdignilo, ko so smeli v novo blagoslovljeno cerkvo stopiti, ki je bila zdaj opravljena ko vesela in sveta nevesta svojemu Ženinu, kteri je imel skoraj vanjo priti. /.../ To novo poslopje pa res tudi zasluži, de se hiša Božja imenuje. Posebno človeka povzdigne njena visokost, svitloba, terdnost; 4 sežnje in 4 čevlje ti je do obok visokost, 14 čevljev so visoke tla pevališa, okna so po 10 čevljev visoke, in obok nosijo stebri iz rezaniga kamnja. Poprejšnji inženir Hans, ki je obris naredil, in sedanji inženir g. Pilc, ki ga je po zidarskim mojstru Sorču iz Slavine[33] *in stenarskih mojstrih, Čelanu iz Postojne*[34] *in Oblaku iz Lučin,*[35] *izpeljal, sta si postavila lep spominek. Posebno vsakimu dopade zvonik v čelo cerkve vzidan in po ostrešju tako okusno izpeljan, de ga mu blizo ni para. Pa kako bi ta sveti kraj kej posebniga ne bil, ker, de si ravno z duhovnišem vred po notranji svetlobi na dolgosti meri le 10 sežnjev in 1 čevelj, in po širokosti v čelnu* /sic/ *le 4 sežnje in 4 čevlje, vender brez zvonov, altarjev, stolov in druzih cerkvenih priprav stane blizo 20 tisuč goldinarjev. Zato je vstanovitelica te veže Božje pač res zaslužila, da se ji je nad velike vrata od zunaj v kamen vrezan in pozlačen napis postavil: To cerkev sv. Marjete je dala zidati v letu 1862 gospa Marija Kalister iz Tersta, rojena v Kočah.*"[36]

Opis nove cerkve

Cerkev je torej bila zgrajena po načrtu inženirja Hanssa, od katerega nam je znana že nekajkrat omenjana situacija z dvema variantama načrtovanega tlorisa. V črni barvi je varianta z večjim tlorisom cerkve, a brez zakristije, v rdeči barvi je varianta z manjšim tlorisom in s prislonjeno zakristijo na južni strani prezbiterija. Odločili so se za rdečo varianto, se pravi za manjšo cerkev, kar se ujema z že omenjenim ustnim izročilom. Pri njeni izvedbi pa so vnesli še nekaj sprememb. V nasprotju s staro cerkvijo, ki je bila pravilno orientirana od vzhoda proti zahodu, so postavili novo cerkev v smeri sever–jug, se pravi vzporedno s cesto, zakristijo pa so prestavili na zahodno stran prezbiterija. Preoblikovano cerkveno parcelo so ogradili z novim obzidjem in prestavili obzidna portona, ob cesti pa so morali še prej pozidati dolgo škarpo iz grobo klesanega kamna.

V tlorisu cerkve si po načrtu sledijo pravokoten prezbiterij z rizalitno izpahnjeno zadnjo steno in s prizidano zakristijo na zahodni strani, velika pravokotna ladja in zvonik, ki je deloma vgrajen, deloma izstopa iz pročelja. Cerkev je krita z opečnim bobrovcem, deloma s pločevino.

Zvonik s korenasto-laternasto pločevinasto streho stoji v osi fasade, ki je zaključena s trikotnim zatrepom. Njegova zvoníca ali *kloníca* se odpira z visokim neoromanskim ločnim vhodom, v katerega sta vkomponirana že omenjena ločna kosa nekdanjega slavoloka z letnico 1658 in še nekaj drugih takih kosov. V fasadi nad njim je vzidana plošča z napisom o donatorici cerkve iz Koč, ki se v zvestem prepisu glasi takole:

To cerkev s. Marjete je
dala zidati leta 1862 Maria
Kalister rojena v Kočeh.

Šivani vogali zvonika in cerkvenega pročelja so zidani iz grobo klesanih apnenčevih kvadrov ali *škvadráncev*. Vso stavbo, z zvonikom in zakristijo vred, opasuje poševno prirezan talni zidec, njene

33 V Slavini je bilo več rodov zidarjev Šorcev. Prvi znani zidar med njimi je bil Franc Šorc starejši, ki se je rodil leta 1798 in je umrl konec leta 1864. Bil je tudi mlinar, zato se je njihovi hiši reklo Pri Malnarju. V času, ko so zidali cerkev v Kočah, je verjetno on vodil delo, gotovo pa sta največ delala njegova sinova: Jožef, rojen leta 1827, in Franc, rojen leta 1834, ki je kasneje nasledil očeta. Zidarji Šorci so precej delali pri cerkvah in med drugim sezidali tudi več zvonikov na Pivki: na primer v Kleniku leta 1853, v Gradcu leta 1877, v Nemški oziroma Slovenski vasi leta 1879. Glej ŽA Slavina, *Družinske knjige Slavina 1809, 1830, 1840, 1858, 1888, 1891* in *RMK Slavina 1781–1812, 1834–1878, 1878–1913, PMK Slavina 1834–1874, 1875–1904, MMK Slavina 1812–1833, 1834–1872*.

34 Omenjeni *stenarski* oziroma tesarski mojster je bil najverjetneje Andrej Čelan iz Postojne, hišna številka 152, ki je v postojnski krstni knjigi leta 1842 pri rojstvu otroka označen kot tesar *(Zimmermann)*. Rodil se je 20. oktobra 1813 v Postojni, leta 1839 se je poročil z Marijo Klemen iz Šmihela, 6. novembra 1871 pa je umrl, potem ko so mu amputirali nogo. Glej ŽA Postojna, *Družinska knjiga Postojna 1858, RMK Postojna 1836–1857*.

35 Tesarski mojster Oblak iz Lučin, ki je sodeloval s postojnskim tesarjem Čelanom pri izdelavi ostrešja cerkve v Kočah, je moral biti ena in ista oseba z urarjem Janezom Oblakom, ki je podpisan na stolpni uri v zvoniku. Janez je bil prvorojeni sin Jurija Oblaka, kovača, tesarja, krovca cerkva in zvonikov in izdelovalca stolpnih ur, iz zaselka Prelesje pri Lučinah, po domače Pri Kožuhu. Rodil se je 25. marca 1822 v Prelesju in bil dvakrat poročen. Po drugi poroki z Marijo Bozovičar se je preselil na ženin dom v sosednjo vasico Suhi Dol 10, po domače Pri Janezu. Tam je umrl 3. junija 1896. V kroniki župnije v Lučinah je opisan kot "izboren kovač, izurjen tesar, toda predvsem neprekosljiv izdelovatelj turnskih ur". Tesar je bil tudi njegov sin Peter iz prvega zakona, rojen leta 1853, poročen v Kovkarjevo bajto, Zadobje 1. Primerjaj Bučić, *Urarski rod Oblakov*, str. 19–26; ista, *Ure skozi stoletja,* str. 120. Glej NŠAL, ŠAL, *Družinska knjiga Lučine 1746–1892 ca.; Kratka zgodovina župnije sv. Vida v Lučinah*, str. 79, 80. – Glede tesarskega deleža Janeza Oblaka pri cerkvi v Kočah se zdi najbolj logično, da je pokril streho zvonika, v katerem je naredil tudi uro. V tistem času je napravil še nekaj del v bližnjih cerkvah: v Slavini je leta 1882 naredil novo stolpno uro, v Palčju pa je leta 1883 v zvoniku prenaredil jarme za zvonove in obesil zvonove. Primerjaj Zabukovec, *Slavina*, str. 105, 174.

36 k.o., *Iz Pivke*, str. 263–264.

Napisna plošča donatorici Mariji Kalister na zvoniku, pod njo ločni del vhoda z deljeno letnico 1658 iz nekdanje cerkve (foto B. Premrl).

strehe in pročelni zatrep pa tripasovni konzolni strešni venec. Talni zidec in strešni venec sta večji del dediščina stare cerkve. V stranskih stenah ladje so trije pari velikih oken, sklenjenih z rustikalnimi polkrožnimi loki v neoromanskem stilu, prezbiterij pa ima podobno okno na vzhodni strani. Táko je tudi visoko okno v prvem nadstropju zvonika in podobno so oblikovane tudi vse štiri line zvonišča. Masivni loki so sestavljeni iz klinasto oblikovanih klesancev, oknjaki pa imajo poševno posneta ostenja v stilu 17. stoletja – očitno je, da so zanje ponovno uporabili dele okenskih okvirjev stare cerkve, manjkajoče kose pa so zaradi tega morali oblikovati na enak način. V stranskih kotih pročelnega zatrepa sta manjši lunetni lini za zračenje podstrešja, v vmesnem nadstropju zvonika pa je velika lina lunetne oblike. Tudi te line so sklenjene z rustikalnimi loki.

V cerkev vodi visok ločni portal s profiliranima bazama in podboji, z nadločjema, ki sta okrašeni z rozetama, in z bogatim simsom. Profilacija baz in podbojev se zgleduje po že omenjeni profilaciji prvotnega slavoloka v cerkvi – morda tudi po nekdanjem portalu. Skozi vrata stopimo v majhno vežo, ki jo oblikujejo notranje stranske stene zvonika, in dalje pod obokan pevski kor, ki se proti ladji opira na dva klesana slopa. Prostorna, visoka ladja, tlakovana z lepimi kamnitimi ploščami, je s pilastri, ki imajo kamnite toskanske kapitele, razdeljena na tri pole in obokana s češkimi kapami, omejenimi z vzdolžnimi in prečnimi oprogami. Obok krasijo štukirani okvirji.

Tudi prezbiterij, ki je za stopnico višji, je členjen s pilastri in obokan s češko kapo, okrašeno s štukiranim okvirjem. V ladjo se odpira z velikim slavolokom, ki ima kamniti profilirani bazi, profilirana pokončnika s kapiteloma in sklepni kamen prvotnega slavoloka, medtem ko je sedanji višji in širši lok zidan, a tudi na njem se nadaljuje profil pokončnikov, tokrat v ometni izvedbi.

Iz prezbiterija vodi v obokano zakristijo portal, ki ima na napisnem frizu razprto vklesano deljeno letnico 1862. Poleg tega ima zakristija tudi zunanji portal.

Cerkev je opremljena s tremi oltarji, ki so vsi že stali v stari cerkvi. Marmorni baročni oltar v prezbiteriju je leta 1887 dopolnil kamnosek in podobar Janez Vurnik starejši iz Radovljice na Gorenjskem.[37] Dodal mu je neobaročno atiko z vdelanim reliefom Svete Trojice, za opravljeno delo pa je

[37] Janez Vurnik starejši, rojen 28. avgusta 1819 v Stari Oselici nad Trebijo, od leta 1841 samostojen podobar v Radovljici. Delal je predvsem oltarno arhitekturo in cerkveno opremo v novoromanskem, novogotskem in novorenesančnem slogu. Umrl je 2. marca 1889 v Radovljici. Glej Žitko, *Slovenski biografski leksikon. Četrta knjiga*, str. 650. – V cerkvah na Pivki so njegova dela še prižnica v Matenji vasi oz. Štivanu (1881), stranski oltar sv. Antona v Petelinjah (1887) in atika glavnega oltarja v Slavini (1888).

Prezbiterij s slavoločno steno (foto B. Premrl).

prejel plačilo 352 goldinarjev.[38] Datiral ga je z naslikano letnico na ometanem hrbtu oltarja. Že precej prej, leta 1866, pa je slikar Štefan Šubic iluzionistično poslikal steno za oltarjem s stebriščem, volutno atiko, baldahinom in draperijo in tako povečal njegov vtis.[39] Stranska lesena oltarja stebrnega tipa, ki sta bila izdelana leta 1856 v baročni tradiciji, sta postavljena v kotih ladje ob slavoločni steni. Na levi strani je oltar sv. Lucije, na desni oltar sv. Silvestra.[40]

V zvonik se povzpnemo prek pevskega kora, na katerega drži kamnito polžasto stopnišče na desni strani. Vhod s kora v zvonik je uokvirjen s kamnitim portalom, ki ima na prekladi vklesano letnico 1862. V zvoniščU so do prve svetovne vojne viseli trije zvonovi iz leta 1866, ki jih je ulil Albert Samassa v Ljubljani. Stali so 3.400 goldinarjev. Tudi zvonove je plačala dobrotnica Marija Kalister. Leto kasneje je ista dobrotnica kupila še repetirno stolpno uro za 460 goldinarjev.[41] Na njeni notranji številčnici je podpisan Janez Oblak, urar.[42] Samassovih zvonov ni več v zvoniku, Oblakova ura je še, vendar ne dela več.

Vsi zvonovi so bili okrašeni in opremljeni s podobami in napisi. Veliki zvon, ki je tehtal 859 kilogramov, je imel podobi sv. Marjete in sv. Križa z Marijo in sv. Janezom ter napis: ŠT. 7. TE TRI ZVONOVE JE IZLITI DALA BLAGA GOSPA

38 NŠAL, ŠAL/Ž, *Spisi Slavina 1871–1900*, Dopis predstojništva podružnice sv. Marjete v Kočah knezoškofijskemu ordinariatu v Ljubljani dne 27. januarja 1887; Zabukovec, *Slavina*, str. 114.

39 Slikar Štefan Šubic, sin Pavla Šubica, kmeta, mlinarja in rezbarja iz Hotavelj, rojen 22. decembra 1820. Z bratoma Janezom in Blažem je nekaj časa vodil podobarsko delavnico doma v Hotavljah, po smrti prve žene in po drugi poroki pa se je preselil na ženin dom v Poljane. Tam je umrl 9. januarja 1884. – Na Pivki je več njegovih del: leta 1865 je naslikal podobi za stranska oltarja v cerkvi sv. Nikolaja v Palčju in na novo naredil desni oltar; za cerkev sv. Jerneja v Petelinjah je leta 1868 naredil lesena stranska oltarja sv. Jakoba in sv. Antona. Glej tudi Zabukovec, *Slavina*, str. 152.

40 Opis cerkve je v splošnem povzet po V(idmar) L(uka) in K(emperl) M(etoda), Podružnična cerkev sv. Marjete v Kočah. *Leksikon cerkva na Slovenskem. Dekanija Postojna 2*, str. 145–148. Primerjaj tudi ZVKDS, OE NG, *Spomeniški elaborat Koče, p. c. sv. Marjete*.

41 ŽA Slavina, *Herstellungen und Reparationen an den Kirchen*, list 72v. Primerjaj še *Postojinsko okrajno glavarstvo*, str. 28; Zabukovec, *Slavina*, str. 116.

42 Glej opombo 35.

Detajla slavoloka: na levi strani baza s spodnjim delom pokončnika, na desni kapitel (foto B. Premrl).

MARIJA KALISTER IZ TERSTA ROJENA V KOČAH. Pod reliefom sv. Marjete je pisalo: SV. MARJETA BODI VSELEJ NAŠA POMOČNICA, pod sv. Križem pa je bil mojstrski podpis: ŠT. 10. VLIL ALBERT SAMASSA V LJUBLJANI 1866.[43] Srednji zvon je tehtal 477 kilogramov, okrašen je bil s podobama sv. Križa in sv. Gregorja, pod katero je bil napis: S. GREGOR UČI NAS PRAV BOGA LJUBITI IN ČASTITI. Na pasu je imel mojstrski podpis: ŠT. 10. VLIL ALBERT SAMASSA V LJUBLJANI 1866. Na malem zvonu, težkem 266 kilogramov, ki se je leta 1887 ubil in ga je potem Samassa prelil, je bil poleg podob Marije Brezmadežne, sv. Križa in sv. Lucije mojstrski podpis: ALBERT SAMASSA C. K. DVORNI ZVONAR V LJUBLJANI ŠT. 1712 + 1887.[44]

Po ustnem izročilu so Avstrijci med prvo svetovno vojno vzeli vse tri zvonove za vojne potrebe. Po vojni je država Italija, pod katero je prišla Primorska, dala sredstva iz vojne odškodnine za tri nove zvonove, med drugo svetovno vojno pa so spet vzeli dva zvona Italijani.[45] Ostal je en sam, z latinskim napisom na pasu nad spodnjim robom: 1918 ME FREGIT FUROR HOSTIS AT HOSTIS AB AERE REVIXI ITALIAM CLARA VOCE DEUMQUE CANENS 1921. SLAVINA KOCE. Slovensko bi se glasil: *1918. sovraga srd me je razbil, iz brona sovražnika pa sem oživel ponovno, Italiji in Bogu glasno pojoč, 1921.* To je bila ena izmed dveh možnih različic napisov za tako imenovane odškodninske zvonove, ki sta bili predpisani od države. Na pasu v gornjem delu zvona je mojstrski podpis zvonarja Francesca Broilija iz Vidma: FUSE FRANCESCO BROILI UDINE.[46]

43 Albert Samassa (1833–1917) je pomemben predstavnik ljubljanske zvonarske "dinastije" Samassa, ki se je začela v 18. stoletju in se je obdržala do prvih desetletij 20. stoletja. 19. stoletje je bilo v znamenju treh zvonarjev iz te rodbine: Vincenca, Antona mlajšega in Alberta Samasse. Njihova zvonarna je tedaj postala največja v Avstro-Ogrski. V njej so naredili tudi mnogo zvonov za primorske cerkve. Verjetno jih je največ naredil prav Antonov sin Albert, ki je vodil livarno od leta 1866 do 1899 in je ulil največ zvonov od vseh zvonarjev svoje rodbine. Vemo, na primer, da jih je v obdobju od leta 1867 do 1888 naredil za cerkve v Slavini, Podgorju, Podragi, Ilirski Bistrici, Knežaku, Palčju, Slivju ... Glej Premrl: *Turni, teri, lajblci, preslice*, str. 28.

44 NŠAL, ŠAL, Spisi V, fasc. 350, *Zvonovi*, Mantuanijev popis 1916/17. Zvonovi ožje župnije slavinske. Koče. Podružnica sv. Marjete. Glej tudi Zabukovec, *Slavina*, str. 116.

45 Ustni vir: Anton Slavec - Zvono, Koče 14, Ta dolnji Jecin, Koče 14.

46 Zlasti v desetletju po prvi svetovni vojni in še nekaj kasneje, ko je italijanska država financirala izdelavo in namestitev novih zvonov tistim cerkvam na Primorskem, ki so jim jih rekvirirale avstrijske vojaške oblasti ali so jim bili uničeni med vojno, so bili uliti številni zvonovi. Če sodimo po raziskanih zvonikih, jih je največ naredila prav livarna Francesco Broili v Vidmu. Njene zvonove, ulite v letih 1920 do 1927, najdemo še v cerkvah v Malih Ločah, Gradišču pri

Ta opis cerkve in oris njene stavbne zgodovine naj sklenemo z ugotovitvijo, da so načrtovalci in izvajalci nove cerkvene stavbe in njene opreme ravnali zelo racionalno in s prefinjenim čutom za kamnoseške kvalitete stare cerkve. S tem, ko so v novo cerkev smotrno ponovno vgradili kvalitetne stare kamnite arhitekturne člene, kot so talni zidec, strešni venec, okenski okvirji, deli slavoloka in drugo, so ravnali kot varčni in dobri gospodarji, obenem pa so novo arhitekturo, ki se je navdihovala ob sodobnem neoromanskem stavbarskem slogu, oplemenitili in obogatili s prevzetimi oblikami tradicionalne pivške arhitekture. Teh sestavin in oblik pa niso prevzeli zgolj mehanično, temveč so po njihovem zgledu oblikovali tudi nove arhitekturne člene – če omenimo, na primer, samo slope, baze in kapitele pilastrov – in jih vkomponirali v skladno stavbno celoto. Po teh značilnostih je tudi cerkev v Kočah svojevrsten zgled silno trdožive in dolgotrajne kontinuitete umetnostnih in kamnoseških oblik in stvaritev na Pivki, ki soustvarjajo *genius loci*.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije
AS 140, Okrajni gradbeni urad Postojna 1827–1890.
AS 176, Franciscejski kataster, mapa 178.
NŠAL, ŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana, Škofijski arhiv Ljubljana
Družinska knjiga Lučine 1746–1892 ca.
Kratka zgodovina župnije sv. Vida v Lučinah na Gorenjskem.
Zvonovi, Mantuanijev popis 1916/17.
NŠAL, ŠAL/Ž – Nadškofijski arhiv Ljubljana, Škofijski arhiv Ljubljana / župnije
Spisi Slavina 1793–1869, 1871–1900.
ZVKDS, OE NG – Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Nova Gorica
Spomeniški elaborat Koče, p. c. sv. Marjete.
ŽA Postojna – Župnijski arhiv Postojna
Andrej Ažman, Kronika župnije Postojna.
Rojstna matična knjiga Postojna (RMK) 1836–1857 in 1858–1879.
Družinska knjiga Postojna 1858.
ŽA Slavina – Župnijski arhiv Slavina
Herstellungen und Reparationen an den Kirchen und dazu gehörigen Gebäuden der Pfarr Slavina seit 1857.
Manuale Parochi 1767.
Družinske knjige Slavina 1809, 1830, 1840, 1858, 1888, 1891.
Rojstne matične knjige (RMK) Slavina 1781–1812, 1804–1833, 1834–1878, 1878–1913.
Poročne matične knjige (PMK) Slavina 1781–1830, 1834–1874, 1875–1904.
Mrliške matične knjige (MMK) Slavina 1812–1833, 1834–1872.

USTNI VIRI

Bole, Maks (roj. 1921), po domače Bolev Maks, Pri Sušlnovih, Koče 26.
Slavec, Anton - Zvono (roj. 1934), Ta dolnji Jecin, Koče 14.

LITERATURA

Baraga, France, s sodelovanjem in pomočjo župnika Cirila Ceja: *Župnija Miren skozi stoletja*. Miren : Župnija Miren, 2009.
Bučić, Vesna: Urarski rod Oblakov iz Prelesja, Suhega dola in Lučin. *Loški razgledi*, 39, Škofja Loka, 1992, str. 19–26.
Bučić, Vesna: *Ure skozi stoletja* (katalog razstave). Ljubljana : Narodni muzej Slovenije, 1990.
C(evc), A(nica): geslo Potočnik Janez. *Enciklopedija Slovenije, 9, Plo – Ps.* Ljubljana : Mladinska knjiga, 1995, str. 195.
Höfler, Janez: *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Primorska: Oglejski patriarhat, Goriška nadškofija, Tržaška škofija*. Nova Gorica : Goriški muzej, grad Kromberk, 2001.
k., o.: Iz Pivke. *Zgodnja danica*, 16, list 33, Ljubljana, 20. listopada 1863, str. 263.
Klemenčič, Matej: Oltarji Robbove delavnice v Slavini in okolici. *Slavenski zbornik* (ur. Janko Boštjančič). Slavina, 2005, str. 103–122.
Klemenčič, Matej: Prispevki k opusu Francesca Rottmana. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, nova vrsta, 31/32, Ljubljana, 1995–1996, str. 109–118.
Matičetov, Milko: Primorski ljudski napisi, 21. *Ljudski tednik*, 2, 18. 9. 1947, str. 5.
Postojinsko okrajno glavarstvo. Zemljepisni in zgodovinski opis. Spisali in izdali učitelji v okraji. V Postojini, 1889.
Premrl, Božidar: Stavbarska delavnica družine Rojina v Brezovici v Brkinih v 17. stoletju in na začetku 18. stoletja. *Barok na Goriškem – Il barocco nel Goriziano* (ur. Ferdinand Šerbelj). Nova Gorica : Goriški muzej, Grad Kromberk, 2006, str. 251–270.
Premrl, Božidar: *Turni, teri, lajblci, preslice. Zgodbe zvonikov s Krasa in okolice*. Sežana : Kulturno društvo Vilenica, 2007.

Materiji, Hrušici, Slivju, Kleniku, Palčju, Štivanu, Podpeči, Lokavcu, Črničah, na Planini pri Vipavi in v Štanjelu. Glej Premrl: *Turni, teri, lajblci, preslice*, str. 24–29.

Premrl, Božidar: Zidarska in kamnoseška mojstra Janez Sever in Matija Bitenc v Dolnji Košani v 17. in 18. stoletju. *Dolnja Košana in okolica. Študije, dokumentarna in literarna besedila* (ur. in avt. Marjan Dolgan). Celje : Mohorjeva družba, 2006, str. 181–227.

Pust, Anton: *Mirenski Grad pri Gorici*. Miren : Misijonska družba – lazaristi, 1991.

Rossetti, Pietro: Vizitacija tržaškega škofa Giovannija Francesca Milerja v župniji Slavina leta 1693. *Slavenski zbornik* (ur. Janko Boštjančič). Slavina, 2005, str. 97–102.

S Pivke. *Zgodnja danica*, 15, list 17, Ljubljana, 10. rožnika 1862, str. 138–139.

V(idmar), L(uka) in K(emperl), M(etoda): Podružnična cerkev sv. Marjete v Kočah. *Leksikon cerkva na Slovenskem, Škofija Koper, Dekanija Postojna 2* (ur. Luka Vidmar). Celje : Mohorjeva družba, 2006, str. 145–148.

Zabukovec, Janez: *Slavina. Prispevek k zgodovini župnij ljubljanske škofije*. Ljubljana, 1910.

Žitko, (Sonja): geslo Vurnik Janez starejši. *Slovenski biografski leksikon. Četrta knjiga. Táborská – Žvanut* (ur. Alfonz Gspan, Jože Munda in Fran Petrè s sodelovanjem uredniškega odbora). Ljubljana, 1980–1991, str. 650–651.

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 656.615:929.5Gorup:929.5Kalister(450.361Trst+497.5Reka)"18"
Prejeto: 3. 8. 2009

Nadja Terčon
magistrica zgodovinskih znanosti, muzejska svetnica, Pomorski muzej "Sergej Mašera" Piran, Cankarjevo nabrežje 3, SI–6330 Piran
e-pošta: nadja.tercon@guest.arnes.si

Kalister, Gorupi in pomorstvo

IZVLEČEK

V prispevku so prikazane vloge Janeza Kalistra, Josipa Gorupa in njegovih sinov v pomorstvu v obdobju od sredine 19. stoletja do konca prve svetovne vojne. V prvem delu sta orisana čas in prostor, v katerem je živela in delovala rodbina Kalister – Gorup, v drugem pa je predstavljena pomorska vloga posameznih družinskih članov. Poudarek je zlasti na vodilni pomorski vlogi Trsta in Reke kot dveh glavnih avstro-ogrskih pristanišč, v katerih se je zbiral in plemenitil tudi slovenski kapital. Skozi razvoj avstro-ogrskega pomorstva v času, ko so z morskih gladin in trgovskega poslovanja izginjale lesene jadrnice in ko so njihovo vlogo prevzemali parniki, lahko v pomorskih poslih zaznamo tudi delovanje Kalistra in vseh Gorupov.

KLJUČNE BESEDE
Janez Kalister, Josip Gorup, Kornelij Gorup, Milan Gorup, Aleksander Gorup, Ivana Muha roj. Gorup, Sigismund Kopajtić, Trst, Reka, Sušak, 19. stoletje, pomorstvo, ladjarstvo, pomorske družbe, Adria, Ungaro-Croata, Orient, Dalmatia, karat, bark, brik, parnik

ABSTRACT

KALISTER, THE GORUPS AND MARITIME BUSINESS

The paper shows what roles Janez Kalister, Josip Gorup and his sons held in maritime business from the mid-19th century to the end of World War I. In the first part, the paper outlines the time and place in which the Kalister–Gorup family lived and worked, whereas in the second, it focuses more closely on individual family members and their respective roles in maritime business. Particular emphasis is placed on Trieste and Rijeka, the leading ports of Austria-Hungary, where Slovenian capital, too, was invested and harvested. The business performance of Kalister and the entire Gorup family can also be traced in light of the development of the Austro-Hungarian navigation in the days when wooden sailing ships gradually disappeared from the surface of the seas and maritime transport, giving way to steam powered ships.

KEY WORDS
Janez Kalister, Josip Gorup, Kornelij Gorup, Milan Gorup, Aleksander Gorup, Ivana Muha (born Gorup), Sigismund Kopajtić, Trieste, Rijeka, Sušak, the 19th century, maritime business, shipping, Adria, Ungaro-Croata, Orient, Dalmatia, carat, three-masted ship, two-masted ship, steamship

Trst in Reka postaneta središči pomorske dejavnosti[1]

Po odkritju novih dežel se je spremenil pomen jadranskih mest, ki so bila v večstoletnem obdobju beneške vladavine pomembna trgovska in pristaniška središča. Donosna trgovina z začimbami se je iz Sredozemskega in Jadranskega morja prenesla na obale Zahodne Evrope. Benetke, ki so prej prevladovale v tej trgovini, so počasi izgubljale svojo pomembno pomorsko vlogo. Spremenjeni gospodarski položaj je povzročal, da so trgovci iz zaledja počasi preusmerjali svoj promet namesto v zahodnoistrska mesta v naglo razvijajoča se Trst in na Reko, ki sta začela postajati glavni jadranski pristanišči. Trst se je že v 1. polovici 18. stoletja, še bolj pa po propadu Benetk leta 1797, začel naglo razvijati in je postal glavno pristanišče habsburške monarhije. Zaradi merkantilistične gospodarske politike dunajskega vladarskega dvora, ki je sprejela idejo o pospešenem razvoju neagrarnih dejavnosti, v prvi vrsti trgovine, obrti, manufaktur, pomorstva, prometa, denarništva in rudarstva, je Trst postajal glavno državno pristanišče. Potencirane dejavnosti je ta politika vezala na točno določen izbran teritorij, prvorazredno vlogo pa je namenila jadranski obali, vključno z izbranimi pristanišči in mesti. Trst naj bi bil najprimernejši za razvoj avstrijske pomorske trgovine. Imel je ugodno geografsko lego ter veliko pristanišče z možnostjo širjenja. Leta 1717 je bila razglašena svobodna plovba po Jadranu, leta 1719 pa sta bila tako Trst kot Reka razglašeni za svobodni pristanišči in se zato začeli razvijati veliko hitreje od drugih jadranskih pristanišč. Posebej velja to za Trst. Leta 1818 je v Trstu zaplul prvi parnik v Jadranskem morju, leta 1829 so tu potekali Resslovi poizkusi s Civetto – prvim parnikom na ladijski vijak. V drugi četrtini 19. stoletja je prišlo v Trstu do dokončnega zagona in povezave ladjedelstva, ladjarstva in zavarovalništva, kar je omogočila trgovinska dejavnost, ki je spodbujala promet in širjenje bogastva ter odpirala možnosti za nove ambiciozne projekte. Trst je postal sedež vseh večjih paroplovnih družb na vzhodni obali Jadrana: Orientalska družba (Compania orientale 1719), Tripcović & Cons. (1895), Cosulich (lastniki so bili ladjarji, ki so v Trst prišli iz Lošinja), Austro-Americana, Navigazione libera Triestina (1905), Navigazione generale Gerolimich e C. (1907), Associazione Marittima Istriana (1869), Società di navigazione a vapore provinciale Istriana (1885), Società Istria-Trieste in druge družbe.[2] Leta 1833 je sedem tržaških zavarovalnic ustanovilo Avstrijski Lloyd, eno največjih ladjarskih družb in vzor prepletanja najrazličnejših dejavnosti tistega časa.

Podoben razcvet je doživljala tudi Reka, čeprav se je nahajala v podrejenem odnosu proti Trstu. Svoj vzpon je doživela dejansko šele po nagodbi in uvedbi dualizma leta 1867, vendar je dejansko ostajala v podrejenem položaju vse do konca druge svetovne vojne, ko je pripadla Jugoslaviji. Reško gospodarstvo se je v 19. stoletju razvijalo, prednjačili so industrija, trgovina in obrt, vse pa se je povezovalo z ladjedelstvom in pomorstvom. Pomen reškega pomorstva je bil vseskozi omejen na hrvaško-ogrski teritorij. Leta 1873 so Reko železniško povezali z Zagrebom in Budimpešto. Posledica je bila, da se je na Reki naglo povečalo število obiskovalcev, ki so iz vseh krajev avstro-ogrske monarhije prihajali v to razvijajoče se mesto. Vse to so omogočile boljše prometne povezave. Vanjo se je doseljevalo kmečko prebivalstvo, tukaj pa so se zbirali poslovni krogi, ki so ves ta razvoj tudi usmerjali. Med enimi in drugimi so na Reki bili tudi številni Slovenci. Z izgradnjo železniške postaje in razvojem trgovskega pristanišča so v mestu začeli graditi nove stanovanjske objekte. Na Reki so svoj sedež imele tudi številne ladijske družbe in številni ladjarji. Med najpomembnejše ladijske družbe sodijo Adria, Ungaro-Croata in Oriente. Med Trstom, na katerega sta se vezala avstrijsko ozemlje z ožjim zaledjem in Dalmacija, ter Reko, proti kateri je gravitiral ves hrvaški in ogrski del države z dalmatinskim, vzhodnoistrskim in prostorom Avstrijskega primorja ter delom slovenskega, zlasti notranjskega ozemlja, je vseskozi obstajala medsebojna konkurenca. Kot pomorski vojaški center Avstrije je bil izbran Pulj.[3]

Vse to je vplivalo na hiter razvoj pomorskega prometa in z njim povezane trgovine. Gospodarsko uspešni so postali ljudje, ki so bili po svojem rodu doma daleč od Trsta in Reke, med njimi je bilo tudi veliko Slovencev. Število prebivalcev se je v Trstu zelo povečalo prav v času velikih pristaniških in železniških del, a ne toliko z relativno majhnim povečanjem števila rojstev v mestu, temveč bolj z velikim doseljevanjem, ki je potekalo v več fazah. Po odprtju Južne železnice Dunaj–Trst se je v 2. polovici 19. stoletja v Trstu začela razvijati še industrija. Leta 1869 je Trst prvič dosegel milijon ton letnega pomorskega pretovora. To blago je pripeljalo in odpeljalo 11.500 ladij. Vrhunec gospodarskega razvoja pa je mesto doživelo v letih tik pred prvo svetovno vojno.

Z razvojem Trsta je slovensko ozemlje postalo pomembno križišče trgovskih poti, Trst, Reka in druga obalna mesta pa so doživela nov naselitveni val Slovencev. Razvijalo se je predvsem prevozništvo med severnimi avstrijskimi deželami in deželami ob

1 Terčon, *Z barko v Trst*, str. 27–78.
2 Pahor, *Sto let slovenskega ladjarstva*, str. 57–60; Bonin, Čeh, *Slovenci in pomorstvo*, str. 41–82.
3 Terčon, *Riječka građa*, str. 145–172.

Pogled na živahen trgovski vrvež na pomolu sv. Karla v Trstu. V ospredju so manjša lesena plovila iz istrskih krajev, v ozadju pa večji parniki, ki so bili v lasti pomorskih družb (Original hrani PMSMP, inv. št. U 2539).

jadranski obali. Po slovenskem ozemlju je med drugim tekla t. i. *jamborna cesta*. To je bila pot, po kateri so večinoma slovenski furmani prevažali v tržaške ladjedelnice smrekova debla za jambore in je potekala po reliefno dokaj razgibanem terenu, desno od cesarske ceste na relaciji Planina–Postojna–Razdrto–Senožeče, mimo in po vaseh Strmica, Studeno, Belsko, Bukovje, Gorenje Predjama, Landol, Šmihel, Brezje, Malo in Veliko Ubeljsko ter Strane.[4] V tržaški ladjedelnici so jambore vgrajevali v velike prekooceanske jadrnice, ki so tu začenjale svojo trgovsko pot. Prav tako so pretovarjali še drug les iz slovenskih gozdov in veliko drugega blaga za gradnjo vedno hitrejših in okretnejših plovil, ki so bila namenjena in grajena za hitre prevoze med Evropo in Ameriko. To so bili barki, briki, škunerji, kliperji in druga plovila. Številni Slovenci so se zaposlovali v pristanišču, ladjedelnicah in trgovini, na trgovskih in vojaških ladjah pa so pluli predvsem kot mornarji in oficirji.

Pomorstvo je postalo ena najobetavnejših dejavnosti, zato ni manjkalo kapitala, ki so ga bili nekateri pripravljeni vložiti vanj. Tudi Slovenci so sami ali skupaj z družabniki vlagali kapital v nakup ladij ali delnic pri pomorskih družbah ter poizkušali uspeti v tej novi gospodarski veji. Med njimi so bili npr. Danijel Polak iz Trsta, Nikolaj Valušnik, Marija, Leopold in Valentin Dolenc, Matej Gasser iz Škofje Loke, Franc Jelovšek iz Vrem na Krasu, Anton in sin Peter Mašera iz vasi izpod Krna, Jožef, Ivan in Emilija Miklavčič ter številni drugi, ki so bili lastniki ali solastniki jadrnic, kasneje pa tudi parnikov. Omeniti velja še Henrika Angela Jazbeca, ki je bil do leta 1911 lastnik jadrnice Beechdale, zadnje trgovske jadrnice v avstrijski državi. Ena najpomembnejših rodbin v tem poslu je bila zagotovo Kalister – Gorupova iz Slavine.

Svoje ladjarske posle so ti Slovenci opravljali tako na Reki kot v Trstu. Nekateri med njimi so bili celo člani trgovinskih in industrijskih zbornic za Trst in Reko, kar vsekakor kaže na njihovo pomembno vlogo in visok položaj v družbi. Člani zbornic so bili namreč voljeni, njihova imena pa najdemo zapisana v pomorskih analih v vsem obdobju delovanja zbornic od 1851 do 1918. Anton Porenta, Anton Toman, Karlo Jeleršič in Rihard Rupnik so bili člani Trgovinske in industrijske zbornice za Trst, Jernej Sardoč, Krištof Kosovel in Alojz Dejak pa za Istro. Člani Trgovinske in industrijske zbornice za Reko so bili Franc Jelovšek (1858–1872), Jožef Valušnik (1861–1863), Nikolaj Valušnik (1864–1868), Anton Valušnik (1885–1910), Franc Jelovšek mlajši (1878–1903), Franc Gilbert Korošec (1902–1909), Jožef Kante, Jožef Premrou (?–1918) in Milan Gorup (1906 (?) – 1910).[5]

Zbornice za trgovino in obrt so odigrale zanimivo vlogo v oblikovanju gospodarske politike države. Imele so nalogo spremljati gospodarski razvoj svojega področja. Že leta 1850 so v Avstriji ustvarili mrežo trgovinsko-obrtnih zbornic, ki so bile sestavljene iz voljenih predstavnikov gospodarskih dejavnosti in so imele nalogo spremljati gospodarski

4 Pahor, *Po jamborni cesti*, str. 10–11.

5 Pahor, *Sto let slovenskega ladjarstva*; Terčon, *Z barko v Trst*, str. 70–73.

razvoj svojega področja, sporočati vladi mnenja in želje gospodarskih krogov ter dajati pobude za gospodarsko politiko.[6]

Novonastajajoči sloj trgovskega meščanstva, ki je začel rasti v Trstu po razglasitvi svobodne plovbe leta 1717 in ustanovitvi svobodnega pristanišča leta 1719, je omejil moč mestnega plemstva, ki je nasprotovalo cesarskemu načrtu po posodobitvi in krepitvi državne oblasti. Trgovinska borza je bila tako najpomembnejši organ, ki je izražal in ščitil trgovske in industrijske interese ter je kot privilegirani posrednik med osrednjo oblastjo in njenimi deželnimi organi izdajal mnenje, predlagal imenovanja in sprejemal odločitve, ki so tako ali drugače zadevale gospodarske interese. Člani zbornice so bili vključeni v vse lokalne in osrednje ustanove, vplivali so na politične odločitve, jih usmerjali in prek svoje gospodarske moči imeli v svojih rokah oblast v pravem smislu besede.[7] Istrska zbornica je bila na primer razdeljena na dve sekciji: trgovinsko in industrijsko. V trgovinsko so se lahko vključevali posamezniki in podjetja, ki so se ukvarjali s trgovino ali pomorstvom. To so bili lastniki ladij, kapitani dolge plovbe, direktorji plovbe, pomorske agencije ter pomorske zavarovalnice.

Celotni razvoj gospodarstva, obrti, industrije in tudi pomorskih družb pa je bil odvisen od razvoja denarništva in raznih posojilnic, zastavljalnic, bank pa tudi dobrodelnih ustanov, ki so imele v obliki tujega kapitala pomembno vlogo v procesu industrializacije. Hranilnice pa so pri vlaganju v obrt in industrijo omejevali predpisi. Hranilnice so začeli ustanavljati leta 1820, prve delniške banke na slovenskem ozemlju pa so bile ustanovljene pred dunajskim borznim polomom. Na prelomu stoletij je bila v Ljubljani ob pomoči češkega kapitala ustanovljena Ljubljanska kreditna banka, leta 1905 pa v Trstu s slovanskim kapitalom Jadranska banka. Prav Jadranska banka je financirala mnoga pomorska podjetja. Ob koncu 19. stoletja, to je v letih najintenzivnejše kapitalske ekspanzije, je tudi na slovensko ozemlje prodiral poleg dunajskega še tuji kapital (berlinski in francoski), ki je bil od domačega kapitala, v katerega prištevajo tako slovenskega kot nemškega, kar 7–8-krat močnejši.[8] V Gorici in Trstu se je poleg nemškega pojavljal tudi italijanski kapital. Tržaški kapital je bil na začetku močan, potem pa je tako kot drugod vse bolj prehajal v nemške roke, nemški podjetniški sloj pa je gospodarsko vse bolj prevladoval v slovenskih deželah. Tik pred prvo svetovno vojno je bila najmočnejša tržaška banka, Banca Commerciale Triestina, že pod vplivom dunajskega kapitala.

Taka situacija je sovpadala s prodorom nemškega kapitala, ki je krepil svoj delež in položaj v najpomembnejših tržaških in reških industrijskih obratih, zavarovalniških družbah in bankah. Kljub prevladi nemškega in madžarskega kapitala pa se je uveljavljal, rastel in se krepil tudi sloj slovenskih nosilcev kapitala, z njim pa tudi slovenski kapital.[9] V kapitalnih poslih sta izstopala najprej Janez Kalister v Trstu in nato Josip Gorup na Reki. Ne smemo pa prezreti še Josipove sestre Ivane, poročene Muha, ki je kot podjetna predstavnica ženskega spola in tudi te družine zagotovo odigrala zanimivo vlogo.

Pomorski promet in ladjarstvo sta bila odvisna tudi od razvitosti ladjedelstva. V pomorskem okrožju Trsta je na primer leta 1892 obstajalo 9 ladjedelnic in 9 škverov.[10] Na tržaškem področju so bili ladjedelski obrati v Trstu (Sv. Andrej pri Trstu, Sv. Rok pri Miljah, Sv. Lovrenc pri Škednju), Kopru, Izoli, Piranu in Gradežu. Število ladjedelnic in škverov je nihalo. Tržaške ladjedelnice so se v 19. stoletju razvile v samostojno in specifično lesno in kasneje železarsko industrijo in so prevzele vse najpomembnejše, največje in finančno dobro pokrite gradnje ladij, medtem ko so ladjedelnice v istrskih mestih vse do petdesetih let 20. stoletja ostale na obrtni ravni in izdelovale manjša plovila za naročnike iz domačega okolja in zgolj lokalne potrebe. Ladjedelstvo je bilo na področju Reke in okolice zelo razvito. Prevladovala je predvsem izgradnja lesenih jadrnic, ki je bila uspešna zlasti z izdelano linijo jadrnic, formo in posebej še v navtičnih in prevoznih odlikah ladij. V 2. polovici 19. stoletja so bile na Reki štiri ladjedelnice, na Sušaku tri, v Pećinah dve, v Martinščici, Bakru in Kraljevici pa po ena.[11] Zaupanje ladjarjev reškim ladjedelnicam je bilo v tem obdobju dokajšnje, saj je bilo tam zgra-

6 Trgovinske in obrtne zbornice so organizirali na podlagi ministrske uredbe z dne 26. marca 1850. Zbornica za Kranjsko je delovala v Ljubljani, za Koroško v Celovcu, za graško in mariborsko okrožje v Gradcu, za okrožje Bruck na Muri v Leobnu, za Goriško in Gradiško v Gorici, za Trst v Trstu ter za Istro v Rovinju. Zbornici v Gradcu in Leobnu sta bili ustanovljeni leta 1850, v Celovcu, Ljubljani, Gorici in Rovinju leta 1851, v Trstu pa leta 1853. Na področju Avstrijskega primorja pa so bile poleg zbornice v Trstu še v Rovinju, Zadru, Splitu in Dubrovniku. Na podlagi zakona z dne 29. junija 1868 so trgovinske in obrtne zbornice preoblikovali.

7 Tatò, *Prestigio e influenza*, str. 609–618, iz povzetka v slovenščini.

8 Fischer, *The Slovenian economy*, str. 55–56.

9 Gestrin, Melik, *Slovenska zgodovina*, str. 161.

10 V ladjedelski stroki je bilo točno določeno, kaj je *ladjedelnica* in kaj *škver*. Po definiciji pomorskih oblasti, ki je bila objavljena v Annuariu marittimu, je bila ladjedelnica obrat, ki je zasedal prostor ob morju z najmanj 290 m^2 površine in so v njem lahko gradili plovila od 200 ton nosilnosti. To je bila po mnenju takratnih strokovnjakov tista najmanjša možna površina, ki so jo mojstri potrebovali za gradnjo takšnih ladij. Za škver pa so veljala obalna področja, kjer so gradili in popravljali manjše ladje in je njihova delovna površina merila manj kot 290 m^2. Lahko pa so tam gradili tako "barche" (plovila z nosilnostjo do 10 ton) kot "naviglie" (plovila od 10 do 200 ton nosilnosti). Terčon, *Z barko v Trst*, str. 93–94.

11 Barbalić, *Pomorstvo Rijeke*, str. 1548.

Pogled na tržaško pristanišče (Original hrani Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper, št. 9633/2002).

jenih vsaj 18 večjih lesenih jadrnic, katerih lastniki so bili Slovenci. Na drugem mestu je to zaupanje veljalo Malemu Lošinju in šele na tretjem vsem tržaškim ladjedelnicam skupaj. Na Reki so med drugim zgradili bark Laibach, navo Fiume, bark Florido, bark Marghizo, bark Francesco Gilberto, brigškuner Iri, bark Gazella, brig Polixeni in številne druge. Njihovi lastniki so bili tako Slovenci z Reke kot tisti iz Trsta.

Razvoj industrije v Trstu je bil vezan predvsem na pomorstvo, povečal pa se je zlasti po letu 1891, ko je mesto izgubilo status svobodnega pristanišča in ko se je močni trgovski dejavnosti v veliko večji meri kot kdaj prej pridružila še industrija z večjim številom najrazličnejših tovarn. Že leta 1825 je bila ustanovljena delavnica za izdelavo navtičnih inštrumentov, ki velja za predhodnico tovarne Fabbrica Macchine dei Cantieri Riuniti dell'Adriatico. Tega leta je namreč pomorski kapitan Giorgio Simeone Strudhoff (iz Bremna) skupaj s partnerjem ustanovil prej omenjeno dejavnost, ki se je po desetih letih najprej spremenila v livarno, potem pa v mehanično delavnico; obe sta imeli sedež pri Sv. Andreju. Tako je leta 1846 iz Strudthoffove stavbe nastalo podjetje, v katerem so izdelali prvi stabilni parni stroj v Trstu. Po letu 1850 so izdelovali parne stroje za pomorski pogon, najprej v letu 1851 na ladijsko pogonsko kolo, potem pa na ladijski vijak.[12] Leta 1857 pa je bil ustanovljen Stabilimento tecnico Triestino (Tržaški tehnični zavod), na katerega je družina Strudthoff prenesla svoje dejavnosti, pri njegovem ustanavljanju pa so sodelovali tudi baron Pasquale Revoltella, Reyer, Schlick in drugi.[13] Najmočnejši sta postali železarska industrija v Škednju ter ladjedelska industrija v Trstu.

Leto 1913, leto pred začetkom prve svetovne vojne, je pomenilo višek pomorstva v Avstro-Ogrski. Dejansko se je v tej državi skladno s politično ureditvijo in usmerjenim gospodarskim razvojem ustvarila tudi dvojna trgovska mornarica, avstrijska in ogrska. Avstrijska je bila v primerjavi z ogrsko veliko večja in močnejša in je štela 306 parnikov s skupno 820.357 BRT, ogrska pa 126 parnikov s 250.188 BRT.[14] Ni pa mogoče spregledati dejstva, da je avstro-ogrsko pomorstvo v relativno kratkem času doseglo velik razvoj, modernizacijo in napredek, ki pa se ne kaže samo v kvantiteti ladjevja, temveč zlasti v kvalitativnem pogledu tako na ladjarstvo kot tudi na celotno pomorstvo.

Janez Kalister – tržaški ladjar

V hitro razvijajoči se kozmopolitski Trst je iz majhne Slavine prišel Janez Nepomuk Kalister (Janez, Ivan, Giovanni, Johannes). Postal je ugleden in premožen tržaški trgovec. Bil je zelo podjeten in ustvaril si je veliko premoženje. Je začetnik podjetništva in bogastva te družine, pa tudi začetnik ukvarjanja z ladjarstvom in pomorskimi posli. Njegovi nasledniki v pomorskem poslovanju so bili njegov neposredni dedič, nečak Josip Gorup ter za

12 Panjek, *La storiografia marittima*, str. 213.

13 Prav tam, str. 211, 214. Zanimivo trditev je v svojem članku Slovensko zaledje v kooperaciji s pomorskim ladjedelništvom (Acta historico-oeconomica Iugoslaviae, Vol. 5, Zagreb 1978, str. 133–147) na str. 146 postavil Miroslav Pahor. Pravi namreč, "da je bil Tržaški tehnični zavod osnovan skoraj izključno na slovenskem kapitalu, ki se je v veliki meri naslanjal – kakor druge ladjedelnice – na kooperacijo slovenskega zaledja".

14 Kojić, *Osnovne karakteristike*, str. 167. BRT = bruto registrske tone. NRT = neto registrske tone.

njim njegovi sinovi Kornelij Gorup, Milan Gorup in Aleksander Gorup.[15]

Janez Kalister je umrl v Trstu 17. decembra 1864. Malo pred smrtjo je 24. novembra 1864 napisal oporoko. Svoje premoženje je zapustil svojima nečakoma Francu Kalistru in Josipu Gorupu.[16] Oba sta dediščino po stricu sprejela in to v popolnoma enakih deležih.[17] Ker sta bila v Kalistrovem podjetju že dolgo zaposlena, je mogoče sklepati, da sta bila o prevzemu poslov in premoženja, z njim tudi tako dogovorjena. Iz zapuščinske dokumentacije iz let 1864–1866, ki vsebuje natančen popis Kalistrovega premoženja z natančno cenitvijo tako nepremičnin kot tudi premičnin, je razvidno, v kakšne razsežnosti in smeri podjetništva in poslovanja se je Kalister spuščal. Janez Kalister je upravljal z bombažno predilnico, barvarno in papirnico. Imel je velika skladišča na Contradi Stefano št. 461 na Reki, ki jih je verjetno uporabljal za skladiščenje blaga, ki ga je med drugim prevažala njegova ladja – bark Maria Francesca. Čeprav v zapuščinskih listinah ni zavedene nobene ladje, iz drugih virov[18] vemo, da jo je Kalister imel, vendar jo je prodal leta 1861 ali 1862.

Pozornost pa pritegne Kalistrova posojilna dejavnost. Zanimivo je, da je posojal veliko denarja. Kalister je med drugim denar posodil tudi železnici, in ta je denar vrnila, kar je posebej pribeleženo. 24.987 kron oz. 29 Napoleonovih zlatnikov je Kalister posodil tudi gospodu Brucku iz Trsta. Predvidevamo lahko, da gre tukaj za znanega barona Karla Ludwiga Brucka, ravnatelja Avstrijskega Lloyda, ki je bil v petdesetih letih 19. stoletja avstrijski minister za finance in trgovino. To je izredno pomemben podatek, saj na nek način kaže, kako pomembne so bile poslovne vezi, ki jih je imel Kalister in v kakšnih krogih so ga poznali. Baron Karl Ludwig Bruck je bil namreč ugleden človek, ki je imel velike zasluge pri združitvi poslovanja sedmih tržaških zavarovalnic, ki so leta 1833 ustanovile Avstrijski Lloyd. Veliko manjših zneskov pa je Kalister posojal svojim rojakom iz Slavine, Koč, Hrašč, Sežane, Senožeč, Ilirske Bistrice, Laž in Postojne.[19]

Na seznamu dolžnikov je na prvem mestu zapisan Walussnig, ki mu je Kalister posodil 155.000 (verjetno) kron.[20] Najverjetneje gre za Nikolaja Valušnika[21] iz Trsta, ladjarja in sodobnika Janeza Kalistra, ki pa je deloval tudi na Reki. Nikolaj Valušnik je bil tudi svetnik za industrijske družbe pri Reški trgovski in industrijski zbornici, Jožef Valušnik pa pri isti svetnik za ladijske gradnje. Zapis je več kot zanimiv, saj kaže na to, da so bile takrat možne transakcije med ladjarji in da so si sposojali denar med partnerji. Posebej pa je to zanimivo, ker gre za transakcijo med dvema slovenskima ladjarjema. Da sta bila Kalister in Valušnik sodobnika in očitno tudi partnerja ali pa morda celo prijatelja, priča tudi to, da sta oba ladji kupila na Pećinah. Obe ladji, Kalistrova in Valušnikova, sta bili zgrajeni leta 1854, oba sta ju kupila leto kasneje, to je leta 1855. Kalistrova ladja, ki jo je poimenoval Maria Francesca, je bila jadrnica tipa bark, Valušnikova Resiza pa tipa brik. Oba sta kupila celo ladjo oziroma vseh 24 karatov. Obe ladji sta pluli na dolgi plovbi. Le dolžina lastništva ni enaka. Valušnik je svoj brik Resiza prodal leta že 1857, nato je leta 1858 kupil polovico ladje, to je 12 karatov, na novem briku Resiza N., ki je bila prav tako zgrajena na Pećinah. Svoj delež na novi Resizi N. je Nikolaj Valušnik prodal leta 1864. Morda pa je moral delež prodati, da je lahko povrnil dolg dedičema Janeza Kalistra, ki morda do njega nista bila tako uvidevna kakor njegov prijatelj. Na prijateljstvo med Kalistrom in Valušnikom kaže kar nekaj podatkov, pri čemer izstopajo zelo podobna poslovna dejanja.

Leta 1855 je Janez Kalister uradno začel s svojo in družinsko pomorsko dejavnostjo. V ladjarske posle se je spustil z nakupom barka z imenom Maria Francesca, s čimer je dokazal, da ni sledil samo trendom v gospodarstvu, temveč je upošteval še varnost, da se je na nek način izognil tveganju ter da je ob nakupu imel dovolj denarja. Kupil je vseh 24 karatov, kar pomeni, da je kupil celo ladjo. To je bilo dokaj redko, saj so velikokrat posamezniki kupovali le določene deleže na ladjah, t. i. karate.[22] Ta sistem je znan kot karatni sistem in pomeni posebno vrsto skupnega ali zadružnega lastništva

15 Ker ni podatkov, da bi bili pomorski posli del gospodarskega poslovanja drugega Kalistrovega neposrednega dediča nečaka Franca Kalistra, njemu v tem prispevku ne bo namenjenega več prostora.

16 Testament, Protocollo di Stima volontaria, AST, verjetno fond Tribunale Commerciale marittimo. Fotokopije snopiča arhivskih dokumentov o Kalistrovi zapuščini, ki so citirane na tem mestu in v nadaljevanju razprave, so last Alfreda Whycombe Gorupa. Za uporabo raziskave mi jih je prijazno posredovala Vesna Bučić. Obema se najlepše zahvaljujem.

17 Testament. Izjava dedičev z dne 19. 12. 1864. AST, verjetno fond Tribunale Commerciale maritimo.

18 AM 1856, str. 150; AM 1857, str. 151; AM 1858, str. 159; AM 1859, str. 172; AM 1860, str. 146; Pahor, *Sto let slovenskega ladjarstva*; Vilhar, *Prispevki Slovencev*, str. 56; Granda, *Josip Gorup*, str. 332.

19 Passione giurabile dell' asse relitto da Giovanni Kalister morto in Trieste il 17 Dicembre 1864. Rubrika c: Intavolazioni minori. AST, verjetno fond Tribunale Commerciale marittimo.

20 Credito verso Walussnig intavolato sopra i NO. 1182, 1185, 1380 e 1381 di Trieste ... 155000.

21 Nikolaj Valušnik je začel svojo ladjarsko kariero leta 1847 z nakupom brigantine Baro Vay (1847–1851, 2 karata), nadaljeval z barkom Marghiza (1853–1857, 24 karatov), brigom Resiza (1855–1857, 24 karatov) in brigom Resiza N. (1858–1864, 20 karatov). Skupaj s sinom Rudolfom Valušnikom je imel v lasti bark-luger Nicolo (1865–1868, Nikolaj 12 karatov, Rudolf 3 karati). Po letu 1868 se Nikolaj Valušnik v pomorskih analih ne omenja več. Pahor, *Sto let slovenskega ladjarstva*.

22 Caratus, gr. keretion, ar. qirat, fr. qûirat, it. carato, po pomenu angl. Share in nem. Schiffspart.

plovila, ki je bilo značilno zlasti za večje ladje v Trstu, na Reki in dalmatinski obali. Celotna kupna vrednost ladje se je delila na 24 delov – karatov, idealnih delov v lastništvu. Karatni sistem ni bil povsod enak, saj se je na mediteranskem področju ladja delila na 24 delov, v Angliji na 64, Skandinaviji 100, v Nemčiji pa po dogovoru. Kasneje so karatni sistem zamenjale delnice. Prihodek so si lastniki razdelili med seboj glede na število karatov, del dohodka pa je pripadel tistemu, ki je vodil administracijo. V Kalistrovem primeru je tako tudi ves prihodek najverjetneje pripadal samo njemu, saj ni bilo mogoče ugotoviti, ali je sam vodil poslovanje ali pa je morda to opravljal tolikokrat omenjeni Nikodem Celligoj, kapitan ladje Maria Francesca. Ladjarji so večkrat dajali ladje v najem ali pa so zanje v njihovem interesu v celoti skrbele na njih zaposlene posadke.

Jadrnice tipa bark (it. bark) so veljale za najznačilnejše in zelo varne trgovske jadrnice 2. polovice 19. stoletja na celotni vzhodnojadranski obali. Ladjedelnice na avstrijski obali so za razliko od drugih svetovnih ladjedelnic[23] največkrat gradile barke s tremi jambori in nosilnostjo od 250 do 1.000 ton. Te ladje so plule predvsem na relacijah med sredozemskimi pristanišči, na morski progi med Sredozemljem in Severnim morjem ter na liniji med evropskimi ter severno- in južnoameriškimi pristanišči.[24] Poleg barkov so bili med ladjami dolge plovbe značilni in pogosti še briki, nave, polake, brigantine, golete, škunerji, briki škunerji, lugerji, kuterji, levti in gajete.[25] Izdelovali so jih v tržaških, reških, lošinjskih in drugih večjih ladjedelnicah v monarhiji, nekaj posameznih primerkov pa tudi v drugih evropskih ladjedelnicah, zlasti angleških. Že pri nakupih lesenih jadrnic, kot tudi kasneje pri nabavi parnikov, so se ladjarji spraševali, ali je pametneje in smotrneje kupovati nove ladje v tujini ali z naročili favorizirati domače ladjedelstvo ali pa kombinirati oboje. Kot kažejo viri, so se največkrat odločali za drugo varianto, v manjši meri pa tudi za tretjo.[26]

Kalistrov bark Maria Francesca je bil zgrajen leta 1854 v Pećinah, v uveljavljeni in uspešni ladjedelnici blizu Reke. Njegova nosilnost je znašala 518 ton. Opremljen je bil z dvema topovoma, saj je bila manjša oborožitev običajna tudi za trgovske jadrnice. Na njem je bilo prostora za 12 članov posadke, ki naj bi bila po Vilharjevih podatkih slovenska.

Model jadrnice tipa bark, kakršno je imel Janez Kalister. Model je bil izdelan v modelarski delavnici PMSMP v letih 1969–1970, inv. št. 5186 / P 2518.

Model barka Marghiza, katerega lastnik je bil v letih 1853–1857 Nikolaj Valušnik, sodobnik Janeza Kalistra. Model je bil izdelan v modelarski delavnici PMSMP v letih 1969–1970, inv. št. 5188 / P 2520.

Komandant ladje je bil Nikodem Celligoj.[27] Leta 1861 se je na ladji zamenjal poveljnik. Z ladjo je Kalister posloval vse do leta 1862, ko jo je dve leti pred svojo smrtjo prodal Trifunu Gedoviću. Za leto 1862 je namreč Giovanni Kalister v Annuariu marittimu še vedno zapisan kot lastnik barka Maria Francesca.[28] Po nekaterih podatkih naj bi bil Kali-

23 Drugod po svetu so gradili barke z nosilnostjo od 1400 do 3500 ton in s po štirimi jambori; Bonin, Čeh, *Slovenci in pomorstvo*, str. 75.

24 Terčon, *Z barko v Trst*, str. 109.

25 Bonin, Čeh, *Slovenci in pomorstvo*, str. 64–76; *Pomorska enciklopedija* in *Pomorski leksikon* pod posameznimi gesli; AM 1878, 1883. Disegni di bastimenti, AM 1878 str. 200–211.

26 Terčon, *Z barko v Trst*, str. 108.

27 Vilhar, *Prispevki Slovencev*, str. 56. Zapis imena Nikodem Čeligoj. Po Vilharjevih podatkih naj bi bil najverjetneje doma iz Slavine oz. kakšne bližnje vasi. Slika ladje je objavljena v Slovenskem pomorskem zborniku in v Granda, *Josip Gorup*, str. 332. Vir podatkov: AM 1856, str. 150; AM 1857, str. 151; AM 1858, str. 159; AM 1859, str. 172; AM 1860, str. 146; Granda, *Josip Gorup*, str. 332.

28 Vir podatkov: AM 1856, str. 150; AM 1857, str. 151; AM 1858, str. 159; AM 1859, str. 172; AM 1860, str. 146.

ster lastnik še ene ladje Martinščice, vendar zanjo v uradnih pomorskih virih ni zaslediti podatka, pa tudi v popisu premoženja ob ladjarjevi smrti je ni.[29]

Oba Kalistrova dediča sta dobro poznala stričevo poslovanje in bila dobro uvedena v tržaške posle. Po dobrem desetletju skupnega dela sta se poslovno razšla. Josip Gorup se je preselil na Reko in se med drugim spuščal v posle v pomorstvu. Podedovano bogastvo je kot dober poslovnež ohranjal in ga lepo oplemenitil. Franc Kalister je ostal v Trstu in vsaj do sedaj ni bilo odkritih dokumentov, ki bi pričali, da je svoje mesto našel med pomorskimi poslovneži.

Josip Gorup v reškem in tržaškem pomorstvu

Eden pomembnejših mož v pomorskem poslu je bil Josip Gorup plemeniti Slavinjski. Rodil se je 6. aprila 1834 v Slavini pri Pivki in tam odrastel v družini s petimi otroki.[30] Domači so ga klicali za Jožeta, sam pa se je v nekaterih pismih podpisoval kot Jožef Gorup, v uradnih dokumentih pa vselej kot Giuseppe Gorup. Leta 1854 je maturiral na ljubljanski gimnaziji in se nato zaposlil pri svojem stricu Janezu Kalistru v Trstu. Da je bil izobražen pričajo med drugim tudi njegova pisma. Ko je bil star trideset let, je umrl njegov stric Janez Kalister in mu zapustil polovico svojega premoženja. To je bil dober začetek in močan finančni in premoženjski temelj za mladega moža, ki je bil takrat še samski in ki si je šele po stričevi smrti začel ustvarjati veliko družino. Po stričevi smrti leta 1864 je v Trstu skupaj z bratrancem Francem Kalistrom prevzel vodenje podjetja in že takrat najemal ladje za prevoz svojega blaga. Ker sta si bila bogata bratranca Josip Gorup in Franc Kalister značajsko zelo različna, sta se leta 1876 pri vodenju firme Kalister in dediči razšla. Tega leta se je Josip Gorup z družino preselil na Reko in ustanovil svoje podjetje. To se je ukvarjalo s finančnimi posli pri gradnji železnic, zakupi užitnin in vlaganjem denarja.[31] Sodelovanje Josipa in kasneje sina Milana Gorupa pri železniških poslih lahko razberemo tudi iz seznamov Madžarske železnice iz leta 1911.[32] Josipovo delovanje zasledimo tako na Reki kot v Trstu.

Čas, v katerem so delovali Josip Gorup in za njim njegovi sinovi, je obdobje, ko se je razvila kriza pomorstva na jadra in so se uveljavili parniki. Okoli let 1869–1870 se je začelo upadanje števila jadrnic dolge plovbe, ki so do tedaj predstavljale glavnino plovil avstrijskega in ogrskega pomorstva. Z odprtjem Sueškega kanala leta 1869 se je odprla neposredna pot iz Sredozemlja proti Daljnemu vzhodu. Ker jadrnice na tej poti niso mogle slediti parnikom, sta njegovo odprtje in obratovanje še bolj utrdila premoč parnikov. Kriza jadrnic dolge plovbe pa dveh glavnih avstro-ogrskih trgovskih pristanišč zaradi vedno večjega prevladovanja parnikov ni posebej prizadela. Država Trsta in Reke tudi ob tej krizi ni pustila vnemar, ampak ju je podprla. Tako Trst kot Reka sta bila tudi tokrat s strani države potencirana kot izhoda na morje. Plovba in pomorski promet, predvsem s parniki, sta se namreč še bolj usmerila v velika pristanišča, ki jih je bilo po številu znatno manj kot manjših lokalnih pristanišč. V manjših pristaniščih istrskih in dalmatinskih mest pa je potekala v glavnem le maloobalna plovba. Vendar pa parnega pomorstva ne Trst in ne Reka v svoji "nerazvitosti", kljub prednostim, ki sta jima dajala tako ugoden geografski položaj kot državni status, v primerjavi s svetovno pomembnimi pristanišči, nista izkoristila v zadostni meri.[33] Trst je notranjegospodarsko in notranjepolitično postal pomemben za Avstrijo in Reka za Ogrsko, v svetovnogospodarskem smislu pa tega ne eden in ne drugi nista uspela izkoristiti v večji meri. To se je najbolj pokazalo po odprtju Sueškega prekopa, ko ne Trst in ne Reka nista izkoristila svojega ugodnega geografskega položaja v smislu večje bližine, ki sta ga imela za dežele srednje Evrope. V primerjavi z drugimi evropskimi pristanišči sta bila veliko bližje Suezu in že zaradi te krajše razdalje je marsikatera država raje uporabljala njune usluge kot usluge bolj oddaljenih pristanišč. Prek njiju so marsikatere dežele, predvsem srednjeevropske, opravljale pomorske posle z bližnjim in Daljnim vzhodom, vendar pa ti posli nikakor niso bili takšni in tako obsežni, kot bi z drugačno organizacijo in poslovanjem lahko bili.[34] To seveda ni krivda političnih in ekonomskih krogov v Trstu in Reki, temveč je posledica ekonomskih, pravnih, finančnih in tehničnih problemov, do katerih je prišlo po spremembi pogonske sile v pomorstvu, ki jih je morala vsaka pomorska država reševati sama glede na lastni specifični položaj.

Kljub jasni krizi v pomorstvu jadrnic, o kateri je razpravljal tudi dunajski parlament na pobudo istrskega poslanca Dinka Vitezića, pa so statistike kazale povečanje pomorskega prometa. Ta je statistično uspeval na račun upadanja pomorstva in ladjarstva na jadra in naraščanja števila parnikov. Vendar pa pomorstvo proti koncu 19. stol. že ni več ponujalo konstantnega vira zaslužka. Zaradi pomanjkanja potrebnega kapitala in ustreznih ladjedelnic za gradnjo parnikov, nizkih vozarin, s katerimi so npr. jadrnice komajda pokrivale stroške plovbe, visokih taks in carin, uveljavljanja parnikov

29 Granda, *Josip Gorup*, str. 332; Vilhar, *Slovenski pomorski zbornik*, str. 55–56.
30 Gorup Jožef, sin Mateja (oz. Matevža). AM ungherese, 1902–1912.
31 Granda, *Josip Gorup*, str. 333.
32 http://www.bogardi.com/cgi-bin/rx007001.cgi?act=searchsn&act1=&query=gorup&filter=fiume.
33 Kojić, *Propast brodarstva*, str. 40.
34 Prav tam.

Palača ogrske pomorske družbe Adria, ki jo je le-ta zgradila konec 19. stoletja na obali Szapary reškega pristanišča (Riječka luka, str. 37).

in manjšega števila potrebnih mož oziroma posadke na njih, se je ponekod začelo preusmerjanje pomorskih podjetij, pomorskih družin in posameznikov v druge veje gospodarstva. Med dolgoletno krizo so propadali ladjarske družbe in ladjarji. Število parnikov je vseskozi naraščalo in se ujemalo s svetovnim napredkom pomorske tehnike, tehnologije in razvoja. Lesena plovila na jadra so počasi spodrivali leseni in železni parniki ter večje tovorne ladje, izdelane v tržaških in drugih večjih avstrijskih in evropskih ladjedelnicah. Svojo vlogo je pri tem odigrala še železnica, ki je resda nekako izničila pomen pomorskih poti, z druge strani pa jo razumemo tudi kot nekakšen podaljšek pomorskih poti v notranjost. K širjenju in poglabljanju krize je z visokimi davki, taksami ter carinskimi ukrepi pripomogla tudi država sama. V vsej svoji razsežnosti se je pokazala prednost železa kot gradbenega materiala pred lesom. V tem obdobju splošne krize so npr. druge evropske države subvencionirale posamezna pomorska podjetja in ladjarje, medtem ko Avstro-Ogrska finančno podprla le dve največji pomorski družbi, in še to državni, to je tržaško Avstrijski Lloyd in reško Adrio. Manjši ladjarji so bili v dobi depresije prepuščeni sami sebi.[35]

V takšni krizni situaciji je svojo poslovno nišo uspešno našel Josip Gorup. Svoj podedovani kapital je začel vlagati v različne posle,[36] po prihodu na Reko tudi v pomorstvo, ki je bilo za to področje vendarle zelo perspektivno. Bil je eden od ustanoviteljev, podpredsednik in delničar pomorske družbe Ungaro-Croata – Ogrsko hrvaške parobrodne družbe, ter član njene direkcije. Josip Gorup je bil lastnik velikega števila delnic družbe Ungaro-Croata, po nekaterih podatkih celo večinskega, to je 60%.[37] Skupaj s Sigismundom Kopajtićem je bil med ustanovitelji Ungaro-Croate Libere, družbe za prosto plovbo. Svoje delnice je imel še pri treh pomorskih družbah Dalmatia, Oriente in Adria.[38] Bil naj bi tudi delničar Avstrijskega Lloyda, kar pa v tem trenutku ni mogoče zagotovo trditi. Posedoval pa je 4-karatni delež pri ladji Rečina.[39] To je edini znani primer, da se je Gorup spustil v konkretno solastništvo s posameznimi ladjarji. V drugih virih ga najdemo kot delničarja in člana direkcije štirih pomorskih družb. Že Miroslav Pahor je opozoril, da sta se ob prelomu stoletja oblikovali dve vrsti ladjarjev: tisti, ki so se spuščali v direktno lastništvo ladij,

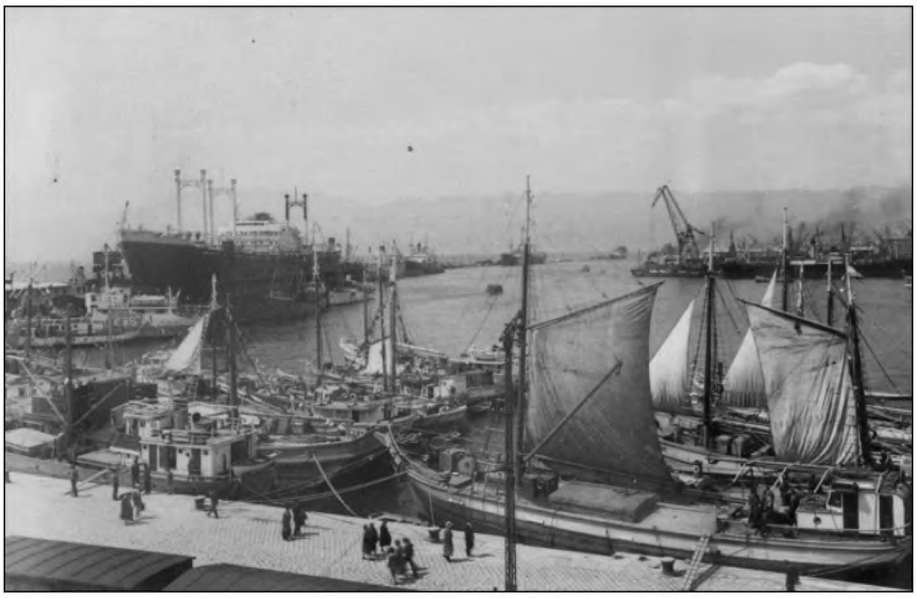
35 Terčon, *Z barko v Trst*, str. 139–140.

36 Josipa Gorupa ni najti v nobenih seznamih reških tovarnarjev, trgovcev, obrtnikov... Dejansko je živel od rent, dobičke so mu prinašale dividende in najemnine. Podatek posredoval arhivist v DAR Ivan Peranić, za kar se mu lepo zahvaljujem.

37 Ustni vir: Mladen Urem, Vesna Bučić.

38 DAR, JU 9, sv. 240, sv. 241 (JU-)9 = Pomorska oblast za Ugarsko Hrvatsko Primorje u Rijeki (Governo marittimo per Litorale Ungaro-Croata); sv. 241 je Upisnik Brodova duge plovidbe. V tej knjigi so zapisane ladje pomorskih družb Adria in Oriente.

39 Dokumentacija PMSMP; Pahor, *Sto let slovenskega ladjarstva*, str. 30; Terčon, *Z barko v Trst*, str. 30–31.

Pogled na Reško pristanišče (Original hrani PMSMP, inv. št. 1401).

in tisti, ki so bili z pomorstvom povezani samo preko lastništva delnic v pomorskih družbah. Pomorske družbe Adria, Oriente, Ungaro-Croata so se začele pojavljati šele z uvajanjem parnikov in šele potem, ko so začele izginjati lesene jadrnice. Lesene ladje so bile v posesti posameznikov (karatistov), v delniških pomorskih družbah pa so delnice v bistvu nadomestile karate. Takšna preobrazba v pomorskem lastništvu je zelo jasno razvidna iz zapisov ladij dolge plovbe v reškem arhivu.[40]

Družbo Adria[41] je na Reki leta 1882 ustanovila ogrska vlada s kapitalom budimpeštanskih industrijskih magnatov in angleškega kapitala. Razvila se je v vodilno pomorsko ogrsko družbo. Ob ustanovitvi je štela sedem parnikov dolge plovbe s skupno 5.910 tonami nosilnosti in 154 člani posadke. Družba se je razvijala naprej. Delitev oblasti na avstrijski in ogrski del se je kazal in delil tudi v pomorstvu. Avstrijsko pomorstvo je slonelo na tržaškem Avstrijskem Lloydu, ogrsko pa na reški Adrii. Lloydove pomorske linije so bile usmerjene na Levant in dalje na vzhod, kjer je avstrijska industrija lahko zdržala konkurenco zahodnoevropskih držav. Pomorske linije Adrie pa so bile usmerjene na zahod, kjer je bilo glavno tržišče agrarnih proizvodov, lesa in drugih surovin iz Ogrske in Hrvaške. Vzdrževala je redne pomorske linije med Reko in severno Evropo, zahodnim Sredozemljem in Južno Ameriko. Ustanovitev Adrie je zadala težak udarec plovbi na jadra v Hrvaškem primorju, ki se je ob ustanovitvi Adrie že znašla v krizi. Adria je svoje pomorske linije odprla med Reko in zahodnimi lukami. Zaradi parnikov je lahko hitreje in bolje izvajala pomorske storitve. Jadrnicam je tako odvzela najpomembnejši in največji del prometa. Že prej jim je namreč luke Vzhoda s svojimi pomorskimi storitvami prevzel Avstrijski Lloyd. Leta 1893 je vlada v Budimpešti podala iniciativo za razvoj svobodne parne ladijske plovbe na Reki. Ta zamisel se je lahko ustvarila šele leta 1900, ko so bile uvedene povečane premije za plovbo po preplutih miljah.[42]

Poleg Adrie je bilo na reškem področju ustanovljenih še veliko manjših pomorskih družb, ki pa niso zdržale konkurence večjih. Leta 1891 se je več manjših pomorskih družb in skupin karatistov (Svrljuga in Krajač) združilo v drugo pomembno družbo Ungaro-Croato[43] (Ungaro-Croata = Società in azioni ungaro-croata di navigazione marittima a vapore, Fiume). Postali so ladijska družba za obalno plovbo in ta se je razvila v največje pomorsko družbo obalne plovbe v Avstro-Ogrski. Leta 1914 je imelo kar 46 parnikov s skupno 11.472 BRT. Vse-

40 DAR, JU 9, sv. 240, sv. 241 (JU-) 9 = Pomorska oblast za Ugarsko Hrvatsko Primorje u Rijeki (Governo marittimo per Litorale Ungaro-Croata); sv. 241 je Upisnik Brodova duge plovidbe.

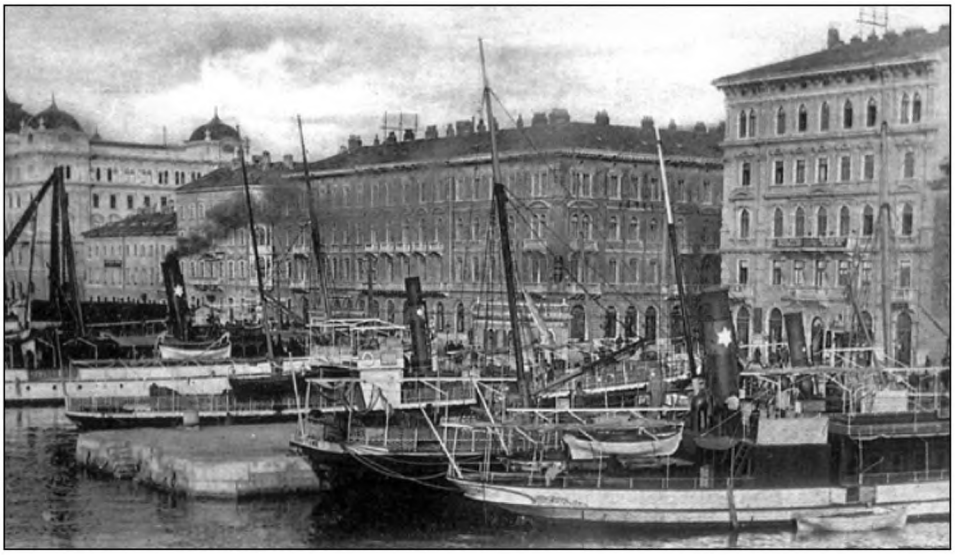
41 "Adria" Regia ungarica Societa anonima di navigazione marittima di Fiume ( ) Reka; "Adria" Regia ungarica societa marittima ( ) Reka; "Adria" S. A. di navigazione marittima ( ) Reka; Adria magyar kiraly tengerhajózási részveytársaság ( ) Reka; Societa di navigazione del Carnaro in liquidazione (1937–1944) Reka.

42 Kojič, Osnovne karakteristike, str. 160.

43 Ugarsko-Hrvatsko dioničarsko društvo za slobodnu plovidbu (1899–1922) Reka; Prekomorska plovidba d.d. Sušak (1922–1941?) Sušak (Reka), Zagreb (sedež uprave); Societa in Azioni Ungaro-Croata di Navigazione Marittima a Vapore in Fiume (1899–1922) Reka; Magyar-horvat szabad hajozasi reszveny-tarsasag (1899–1922) Reka; Ungarisch-kroatische Actiengesellschaft für freie Schiffahrt (1899–1922) Reka.

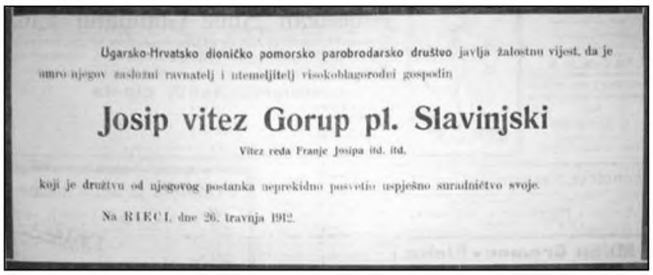
Tabela 1: *Josip Gorup v pomorskih družbah 1894–1912, Reka*[44]

leto	ime	Družba	funkcija	vir
1894	Giuseppe Gorup	Ungaro-Croata	Član direkcije	AM 1894, str. 134
1895	Giuseppe Gorup	Ungaro-Croata	Član direkcije	AM 1895, str. 138
1896	Giuseppe Gorup	Oriente	Direktor	AM 1896, str. 139
1896	Giuseppe Gorup	Ungaro-Croata	Član direkcije	AM 1896, str. 138
1897	Giuseppe Gorup	Oriente	Direktor	AM 1897, str. 139
1897	Giuseppe Gorup	Ungaro-Croata	Član direkcije	AM 1897, str. 139
1898	Giuseppe Gorup	Ungaro-Croata	Član direkcije	AM 1898, str. 141
1899	Giuseppe Gorup	Ungaro-Croata	Član direkcije	AM 1899, str. 141
1900	Giuseppe Gorup	Ungaro-Croata	Član direkcije	AM 1900, str. 136
1901	Giuseppe Gorup	Ungaro-Croata	Član direkcije	Ni seznama
1902	Giuseppe Gorup	Ungaro-Croata	Član direkcije	Ni podatkov
1903	Giuseppe Gorup	Ungaro-Croata	Član direkcije	AM 1903, str. 171
1904	Giuseppe Gorup	Ungaro-Croata	Član direkcije	AM 1904, str. 175
1905	Giuseppe Gorup	Ungaro-Croata	Član direkcije	AM 1905, str. 177
1906	Giuseppe Gorup	Ungaro-Croata	Član direkcije	AM 1906, str. 177
1907	Giuseppe Gorup	Ungaro-Croata	Član direkcije	AM 1907, str. 172
1908	Giuseppe Gorup	Ungaro-Croata	Član direkcije	AM 1908, str. 170
1909	Giuseppe Gorup	Ungaro-Croata	Član direkcije	AM 1909, str. 176
1910	Giuseppe Gorup	Ungaro-Croata	Član direkcije	AM 1910, str. 176
1911	Giuseppe Gorup	Ungaro-Croata	Član direkcije	AM 1911, str. 297
1912	Giuseppe Gorup	Ungaro-Croata	Član direkcije	AM 1912, str. 214
1912	Giuseppe Gorup	Oriente	Delničar	Zapuščinski dokumenti
1912	Giuseppe Gorup	Adria	Delničar	Zapuščinski dokumenti
1912	Giuseppe Gorup	Dalmatia	Delničar	Zapuščinski dokumenti

Pogled na reško pristanišče s privezanimi ladjami pomorske družbe Ungaro-Croata. V ozadju je Gorupov Hotel Evropa (sredina) (Riječka luka, str. 37).

44 Pahor, *Sto let slovenskega ladjarstva*, str. 31–32; AM 1894–1912; Dokumentacija PMSMP.

Ugarsko-Hrvatsko dioničko pomorsko parobrodarsko društvo javlja žalostnu vijest, da je
umro njegov zaslužni ravnatelj i utemeljitelj visokoblagorodni gospodin

Josip vitez Gorup pl. Slavinjski

Vitez reda Franje Josipa itd. itd.

koji je društvu od njegovog postanka neprekidno posvetio uspješno suradničtvo svoje.

Na RIECI, dne 26. travnja 1912.

Osmrtnica za Josipom Gorupom, ki jo je pomorske družba Ungaro-Croata objavila v reškem časopisu Riječki Novi list 27. aprila 1912.

skozi pa je bila uprava v rokah hrvaških (in slovenskih! op. a.) podjetnikov iz Reke, Bakra, Kraljevice in Senja.[45]

Leta 1893 je pridobil na moči zakonski predpis o subvencioniranju ladjarstva, kar je na Reki omogočilo, da so se ustanovile še nekatere javne trgovske in pomorske družbe. Kasneje, leta 1907, je prišlo do fuzije štirih manjših dalmatinskih pomorskih družb v eno samo večjo, to je pomorsko družbo Dalmatia (Società anonima austriaca di navigazione a vapore Dalmatia). Uprava te družbe je bila v Trstu. Vzdrževala je obalne proge v severni in srednji Dalmaciji in tri proge s Trstom.[46] Združitev teh manjših pomorskih družb v večjo predstavljajo dejansko prvo pomembnejšo združitev hrvaškega kapitala v pomorski linijski plovbi. Ker je pri vseh teh družbah sodeloval tudi Josip Gorup, lahko trdimo, da gre tukaj za koncentracijo hrvaškega in slovenskega kapitala.

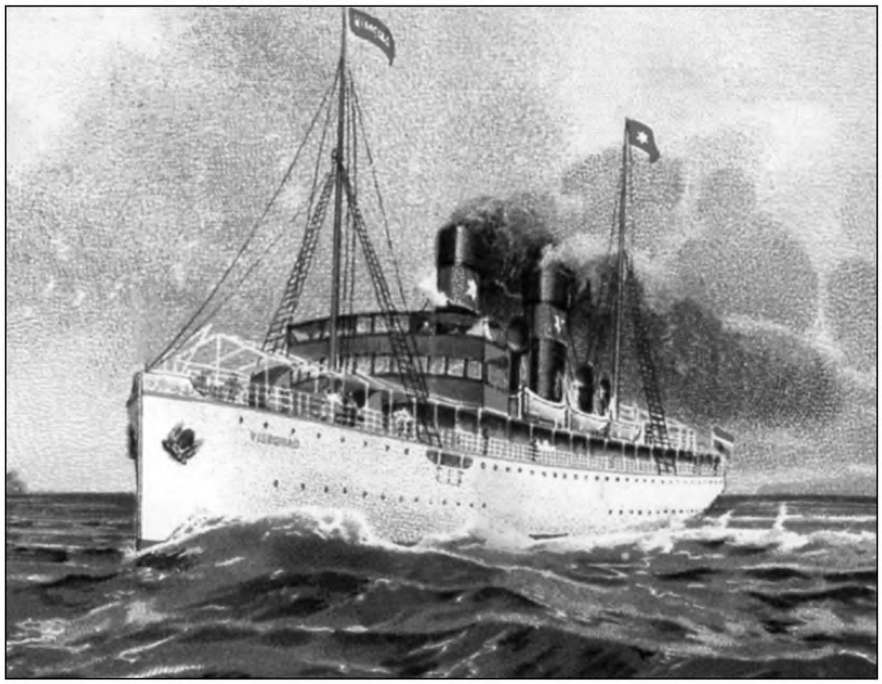
Leta 1896 je bil Josip Gorup eden izmed direktorjev anonimne ogrske družbe za pomorsko ladjarstvo Oriente (Società anonima ungherese di armamento marittimo "Oriente") na Reki. Ta položaj je obdržal vsaj še naslednje leto 1897, potem pa ga v arhivskih podatkih ni več zaslediti. Predvidevamo lahko, da zaradi prezaposlenosti ni več kandidiral za to funkcijo, delnice je obdržal vse do svoje smrti. Na položaju člana direkcije ga je po smrti nasledil sin Milan.

Leta 1906 naj bi Gorup svoje premoženje razdelil med svoje sinove. Ali je do tega prišlo in kolikšno je bilo to premoženje, avtorici ni znano in tega v prispevku ne obravnava. Predvideva se lahko, da je bil to večji delež. Ali je bil večji od tistega, ki ga je ob smrti 25. aprila 1912 na Reki zapustil vsem svojim petnajstim dedičem, ni mogoče ne pokazati in ne pojasniti. Jasno pa lahko zapišemo, da je svojim dedičem zapustil delnice štirih pomorskih družb. Poleg 230 delnic družbe Ungaro-Croate in 439 delnic družbe Oriente je bilo v seznamu zapuščine tudi 100 delnic Dalmatie in 37 delnic Adrie. Zapuščina se je delila na 15 enakih deležev (14 otrok in žena). Tako naj bi vsak dedič dobil 15 delnic Ungaro-Croate, 29 Oriente, 6 Dalmatie in 2 Adrie. 6 delnic Dalmatie je bilo vredno 840 kron, vsaka torej 140 kron. Vsaka delnica Ungaro-Croate je bila vredna 1.000 kron, kar je na dediča skupaj zneslo 15.000 kron. Delnice Adrie so bile vredne 200 kron, skupaj jih je vsak dedič dobil v vrednosti 400 kron. Tudi delnice Orienta so bile vredno po 1.000 kron. Skupaj jih je vsakdo dobil v vrednosti 29.000 kron. Če seštejemo, je vsak dedič podedoval 45.240 kron od pomorskih delnic ter 1/15 deleža od 4 karatov Rečine, ki je ob prodaji znašal natanko 70.669,68 kron. Seštevek vsega Gorupovega pomorskega premoženja je znašal natančno 771.069,68 kron. 678.600 kron je znesla vrednost delnic v pomorskih družbah, natančno 70.669,68 kron jim je pripadlo od prodaje 4 karatov parnika Rečina, 21.800 kron pa je bila vrednost delnic pomorskih družb, ki jih niso mogli razdeliti in naj bi jih prodali.[47]

Za primerjavo lahko navedemo še oceno Gorupovega nepremičnega premoženja in na podlagi te finančne ocene stavb razumemo, kolikšna je bila dejansko vrednost pomorskega premoženja. Palača v mestnem središču Trsta na ulici Coroneo je bila ocenjena na 789.597 kron, malce več, kot je znašala vsa vrednost pomorskih delnic in ladjinega deleža skupaj. Druge hiše so bile veliko manj vredne: tista v Trstu na ulici Salice 117.470 kron, na ulici del Ronco le 39.94?, parcela v predmestju Ljubljane v Gradišču 122.536 kron, stavbni parceli na Rimski ulici in Gorupovi ulici v Ljubljani 175.683 kron, ter še ena stavbna parcela na Gorupovi ulici 72.559 kron. Stavbe in parcele v Trstu in Ljubljani so bile torej ocenjene na 1.317.756 kron.[48]

Sinovi Kornelij, Milan, Aleksander so nadaljevali očetovo delo in bili opazni akterji v pomorskem poslovanju. Da je svoje sinove Gorup poskušal dobro uvajati v svoje posle, nakazuje tudi povezava poslovnega sodelovanja njegovih sinov z njegovimi poslovnimi partnerji. To je najbolj razvidno pri

45 *Pomorski leksikon*, str. 871.
46 Kojić, *Osnovne karakteristike*, str. 160; *Pomorski leksikon*, str. 160.
47 DAR, PR 3, III – 36/1912; Distinta ... al sig. cav. Cornelio Gorup 31. 12. 1912, Distinta ... Milan Gorup, 13. 7. 1912, Distinta ... al dr. Alessandro Gorup 12. 7. 1912; Distinta, 17. 1. 1913.
48 DAR, PR 3, III – 36/1912, Nenaslovljen in nedatiran ter zelo poškodovan popis Gorupovih stavbnih parcel.

Parnik Višegrad, ena najbolj poznanih ladij pomorske družbe Ungaro-Croata. Zgrajena je bila leta 1913 in ima značilne barve te ladijske družbe: bel ladijski trup, temno modra dimnika z rdečim pasom in belo šesterokrako zvezdo na njem (Riječka luka, str. 37).

solastništvu ladij, saj je bil Gustav Pongrac solastnik tako Gorupove ladje Rečina kot Kornelijeve ladje Triglav. Kaj pa se je zgodilo s podedovanimi delnicami? Milan, ki je posloval na Reki, je umrl zelo zgodaj, toda te delnice bi morala nasledlti njegova družina. Enako je s Kornelijevim deležem. Na vprašanje, koliko je pobrala ali spremenila prva svetovna vojna, pa zaradi omejene raziskave ni mogoče pojasniti. Zagotovo je najdlje v Ungaro-Croati in po preimenovanju v Jadransko plovidbo deloval sin Aleksander. Nehote se pojavlja še vprašanje, ali so tudi drugi dediči oz. dedinje, mišljene so predvsem žena in hčerke, kaj bolj aktivno upravljale z delnicami pomorskih družb. Tudi njim je pripadel enak delež kot njihovim bratom. Vsekakor so jih na zapuščinski obravnavi zastopali možje. Hčerke so pooblaščale može, da jih zastopajo v dednem postopku. Mogoče je, da so tudi one še naprej imele delnice, vendar se je lastništvo vodilo pod drugim imenom, čeprav so se tudi hčerke vselej podpisovale še z dekliškim priimkom *"nata Gorup de Slavinjski"*. Pri dosedanjih raziskavah se poslovni vlogi dedinj ni posvečala pozornost. Morda pa te možnosti sploh niso imele. Gorupove hčerke po pričevanju ene izmed njih že pred poroko *"niso veljale"* veliko, saj je v Gorupovi *"hiši vladal stari patriarhalni sistem, v katerem so sinovi veljali vse, hčere pa kolikor mogoče malo"*.[49] Kaže, da so namesto njih samih v skladu s takrat veljavnimi družbenimi normami z njihovim premoženjem gospodarili njihovi možje. Ob poroki so dobile primerno doto, živele pa so v raznih krajih monarhije.

Ladja Rečina

Edini znani primer, kjer se Josip Gorup direktno omenja kot ladjar posameznik, je njegovo solastništvo pri parni ladji Rečina. Delež na njej je kupil leta 1902 in mu ostal zvest vse do svoje smrti. Ladja je imela veliko solastnikov, Gorup pa je bil najprej s tremi, potem pa štirimi karati največji, ne pa tudi najpomembnejši. Med njegovimi partnerji so bili najvidnejši ladjarji reškega prostora in časa začetka 20. stoletja, kot so bili njegov kasnejši zet Sigismund Kopajtić, Gustav Pongrac iz Zagreba, Viktor Jenko iz Gorice, sinova uglednega hrvaškega ladjarja Venceslava Turkoviča, pa sin ladjarja Mateja Svrljuge in drugi.

Pri parni ladji Rečini je veljal karatni sistem, ki je bil sicer značilen predvsem za lesene jadrnice. V tak karatni sistem so bili vključeni lastniki posameznih delov ladje. To so bili lahko posamezniki, lahko skupine posameznikov, lahko pa tudi posamezne družbe. Ena oseba je imela lahko več karatov na posamezni ladji, vendar pa je bil odnos med lastniki ali karatisti normiran in točno določen v medsebojnem dogovoru oz. pogodbi. Običajno je

[49] Bučić, *Josip Gorup*, str. 82, op. 35.

Tabela 2: *Lastništvo ladje Rečina leta 1902*[50]

Število karatov	Ime in priimek lastnika oz. predstavnika konzorcija	Kraj rojstva	Domicil	Državljanstvo
2	Copaitich Sigismondo fu Antonio, direktor	Bakar	Reka	ogrsko
2	Ploech Annibale fu Michele	Verona	Reka	ogrsko
1 1/2	Bačić Raimondo fu Giuseppe	Grobnica	Reka	ogrsko
1	Pangravatz cav. Gustavo fu Guido	Ljubljana	Zagreb	ogrsko
1	Turkovič Dragutin di Venceslav	Karlovac	Karlovac	ogrsko
1	Turkovič Milan di Venceslav	Karlovac	Karlovac	ogrsko
1	Ružič Girgio fu Giovanni	Kreglin	Reka	ogrsko
1	Jenko Vittorio fu Edmondo	Gorica	Reka	ogrsko
1	Pollich Matteo fu Giuseppe	Bakar	Reka	ogrsko
1/2	Sterk Antonio fu Andrea	Reka	Reka	ogrsko
1/2	Sodič Freancesco fu Giacomo	Kostrena	Kostrena	ogrsko
1/2	Sverljuga Antonio fu Matteo	Kraljevica	Kraljevica	ogrsko
1/2	Thianic Tommaso fu Matteo	Draga	Draga	ogrsko
1/2	Baccarcich Giovanni fu Antonio	Draga	Draga	ogrsko
1/2	Baccarcich Paolo fu Antonio	Draga	Draga	ogrsko
1/2	Cheracci Antonio fu Gregorio	Reka	Reka	ogrsko
1/2	Antič L. Andrea di Felice	Krasica	Bakar	ogrsko
1/2	Andrianič C. Andrea fu Andrea	Bakar	Bakar	ogrsko
1/2	Mariasevich Alessandro fu Bortolo		Reka	ogrsko
1/2	Batthyany Conte Teodoro di Sigismondo		Budimpešta	ogrsko
1/2	Paikurič Edoardo fu Andrea		Reka	ogrsko
1/2	Percich Nicolo fu Michele		Voloska	avstrijsko
3 + 1	Gorup Giuseppe fu Matteo	Slavina	Trst	avstrijsko
1	Philipp Giovanni		Eibiswald	avstrijsko
1	Gairard Delphina nata Samat		Bandel	francosko

sistem funkcioniral tako, da je eden od lastnikov vodil administracijo ladje. Pri ladji Rečina je bil to najverjetneje direktor (Ungaro-Croate?) Sigismund Kopajtić. Po ustaljenem običaju, ki pa je bil zelo trden, je ta karatist naredil obračun dobitka po vsakem potovanju. Za to svojo nalogo je bil administrator plačan posebej, običajno z 1% bruto prihodka. Preostali del prihodka so razdelili med seboj glede na število karatov, ki so jih imeli posamezni lastniki. Ladjarji so večkrat dajali ladje v najem, ali pa so zanje v njihovem interesu v celoti skrbele na njih zaposlene posadke.

Za ladjo Rečina so v dokumentih navedeni prav vsi lastniki. Če v tabeli seštejemo vse deleže ladje, dobimo skupaj 24 karatov. Pokaže se, da gre tukaj za tipičen primer karatnega sistema. Tudi karate so tako kot drugo premoženje po smrti karatistov dedovali zakoniti dediči. Tako so npr. po smrti lastnika polovice karata Aleksandra Mariaševića leta 1902 na njegovo mesto vpisali šest njegovih dedičev. Vsak je dobil 1/12 karata. Leta 1903 je Gorup kupil še en karat na Rečini, tako da jih je skupaj imel štiri in to količino obdržal do svoje smrti. Pogodba o nakupu tega karata je bila podpisana na Reki 25. junija 1903 pod številko 4002-903. Ni pa zapisano, od koga ga je kupil. Vrednost teh štirih karatov je ob prodaji ladje leta 1912 znašala 70.669,68 kron.

Ladja Rečina je bila železna parna ladja na vijak in velja za eno prvih hrvaških parnih ladij, ki ji Hrvati pripisujejo zgodovinski pomen. Zgrajena je bila leta 1899 v Port Glasgowu. V morje je bila splovljena 13. marca 1899. Nosilnost je znašala 2535/1604 ton. Imela je 2488,91 BRT in 1599,77 NRT. Dolga je bila 95,54 m, široka 12,67 m, in visoka 6,35 m.[51] V register ladij dolge plovbe je bila

[50] DAR, JU 9, sv. 240, sv. 241 (JU-)9 = Pomorska oblast za Ugarsko Hrvatsko Primorje u Rijeki (Governo marittimo per Litorale Ungaro-Croata); sv. 241 je Upisnik Brodova duge plovidbe. Str. 217 – zapis o ladji Rečina. Imena lastnikov in kapitanov so zapisana v taki obliki, kot so v dokumentu. Če bi jih zapisali v izvirni obliki, bi lahko videli, da so bili večinoma slovanskega porekla.

[51] DAR, JU 9, sv. 240, sv. 241 (JU-)9 = Pomorska oblast za Ugarsko Hrvatsko Primorje u Rijeki (Governo marittimo per Litorale Ungaro-Croata); sv. 241 je Upisnik Brodova duge plovidbe. str. 217 – zapis o ladji Rečina. AM ungherese 1902, str. 219; AM ungherese 1903 str. 223; AM ungherese 1904, str. 221; AM ungherese 1905, str. 247; AM ungherese 1907, str. 209; AM ungherese IX 1908, str. XX; AM ungherese 1909, str. XXIX; AM ungherese 1910, str. XXVII; AM ungherese, 1911, str. XXVII; AM ungherese 1912, str. XXVII.

Vrvež na pristaniški obali, v ozadju Gorupov hotel Evropa (Riječka luka, str. 294).

vpisana 14. maja leta 1899 pod številko 2689/1899. Njeno matično pristanišče je bila Reka, plula pa je pod avstro-ogrsko zastavo in pod signalom J. Q. N. S. Registrirana je bila za 19 članov posadke in kapitana. Tudi na njej se je število posadke spreminjalo v skladu s potrebami vsakokratnega potovanja. Kasneje je bilo trikrat zabeleženo le 9 članov posadke. Komandanti ladje so se po posameznih potovanjih večkrat menjali. V registru jih je navedenih več. Prvi komandant je bil Tomaž Tianić, sin (pokojnega) Mateja, ki je bil z ½ karata tudi njen solastnik. Sledili mu je Anton Antić iz Bakra, sin solastnika Rečine Andreja Antića. Po dvakrat sta Rečini poveljevala Dragimir Randić, sin Andreja, in Colazio Natale, sin Casua iz Trsata. Paolo Gercchtshammer, sin Gaspara, iz Bakra, Colazio Natale in Svilokar Vladimir, sin (pokojnega) Jožefa, pa so pluli po enkrat.

Leta 1914 v uradnih pomorskih analih ladje ni več zapisane. Sklep o prodaji Rečine je padel že pred Gorupovo smrtjo, prodajni postopek pa je sovpadel ravno z Gorupovo smrtjo in zapuščinskim postopkom. S prodajo so izpolnili sklep lastnikov ladje, ki so ga sprejeli na seji konzorcija parnika Rečina 20. maja leta 1911. Seja konzorcija se je odvijala v prostorih družbe Ungaro-Croata ob 11. uri dopoldne. Predsedoval ji je Sigismund Kopajtić, prisotni pa so bili tudi drugi lastniki. Obravnavali so bilanco iz leta 1910, ki ni bila najboljša. Odločili so se, da ladjo prodajo, čim se pokaže priložnost. Pooblastili so direktorja Kopajtića, da izvede prodajni postopek.[52] Dne 11. marca 1912 je Sigismund Kopajtić pisal Gorupovim na Reko. Obvestil jih je, da mu je končno uspelo prodati njihov skupni parnik Rečina. Za skupni znesek 430.000 kron ga je kupila dubrovniška pomorska družba Naprijed. Plačilo naj bi bilo izvršeno ob predaji ladje. Zaprosil jih je, da naj mu "polnopomagajo" (s pooblastili?), tako da bi lahko čim prej podpisal kupoprodajno pogodbo.

52 DAR, PR3, Predmet III-36/1912, kut. 283 /Pr-3 = Okružni fond Reka, Tribunale Civile e Penale Fiume; Protocollo della seduta...

Čim bo izterjal denar, pa jim bo pripadajoči znesek poslal preko bančnih nakaznic.[53]

Sigismund Kopajtić plemeniti Bakarski (Žigmund, Žiga) je bil direktor ladje Rečina, njen solastnik, istočasno pa tudi Gorupov zet, mož Gorupove hčerke Jože. Rojen je bil v Bakru leta 1853, umrl je v Rimu leta 1925. Bil je kapetan dolge plovbe in najbolj znan član bakarske plemiške družine Kopajtić. Bil je pobudnik pomorskega razvoja v Bakru in konzul kraljevine Norveške na Reki. Leta 1910 mu je cesar Franc Jožef I podelil plemiški naslov, grb in predikat *de Bakar*. Bil je eden izmed tistih, ki so 1891 osnovali Ungaro-Croato, od leta 1898 dalje pa je bil tudi njen predsednik. Leta 1895 je osnoval pomorsko družbo za prosto plovbo Sigismund Kopajtić i drugovi, v kateri so bili Gustav Pongrac, Hanibal Ploech, Milan Turković, Mate Polić in drugi, najverjetneje tudi Josip Gorup. To so vse ljudje, ki jih najdemo tudi med lastniki ladje Rečina, veljajo pa za najmočnejše in najpomembnejše hrvaške oz. ogrske ladjarje. Ker je imel Gorup tudi največji delež ladje (4 karate) ga, v primerjavi z naštetimi ladjarji, dokazljivo lahko uvrščamo med pomembnejše pomorske podjetnike tistega časa. Vsekakor pa tukaj ni mogoče spregledati dejstva, da sta se prek poroke v družinsko skupnost povezala dva zelo močna in pomembna poslovna partnerja – Josip Gorup in Sigismund Kopajtić. Lahko predvidevamo, da je tudi darežljivi Gorup svoje poslovno delovanje povezoval in krepil z družinskimi vezmi ter vplival na poroko svoje hčerke Jože z devetnajst let starejšim Sigismundom Kopajtićem. Joža je bila hči iz prvega zakona in je bila rojena leta 1874. V času poroke je bila stara že 34 let, kar je v tistem času za mladoporočenko predstavljalo že visoko starost. Verjetno se prej zaradi telesne pohabljenosti (imela je grbo) ni uspela poročiti. Sigismund Kopajtić in Joža Gorup sta se poročila leta 1908. Po poroki sta živela na Sušaku in imela sina Aleksandra.[54]

Po prvi svetovni vojni je Kopajtić ostal v pomorstvu. Bil je utemeljitelj in predsednik novoustanovljene Jadranske plovidbe na Sušaku. Leta 1925 je Jadranska plovidba za svojo floto kupila ladjo, ki je bila zgrajena leta 1904 v Middlesbroughu za ladjarja R. McAndrewa & Coo. iz Glagowa. Do nakupa je prišlo kmalu po smrti predsednika družbe Sigismunda Kopajtića. Zato so ladjo v spomin nanj in v znak spoštovanja poimenovali z njegovim imenom. Ladja Žiga Kopajtić je pod tem imenom plula še po prenovi in kasneje tudi pod zastavami drugih družb.[55]

Dolga leta je bil strokovni javnosti zanimiv podatek, da je Josip Gorup leta 1905 začel pripravljati prostor na Skalah Sv. Petra v Izoli, ki naj bi bil namenjen ladjedelnici. Tam naj bi gradili manjše ladje, primerne za obalno plovbo.[56] Vseskozi se je sicer pojavljalo vprašanje, ali gre v tem primeru za znanega reškega poslovneža Josipa Gorupa ali morda za kakšnega drugega z enakim imenom. Po eni strani je nekoliko nelogično, da bi tak poslovnež vlagal svoj kapital v tako majhno mesto, kot je bila Izola, po drugi pa je to zelo razumljivo. Izola je bila vendarle zaradi močne predelovalne industrije najpomembnejše istrsko industrijsko središče, na skalah Sv. Petra pa je delovalo tudi termalno kopališče. Oboje, industrija in turizem, bi bila dobra razloga za morebitno Gorupovo vlaganje v tamkajšnje okolje. Ob ponovno odkritem dokumentu iz arhivskega fonda Občine Izola pa se je izkazalo, da gre v tem primeru za drugega Josipa Gorupa, stanujočega v ulici Vespucci v Trstu. Bil je konstruktor, ladijski graditelj za ladje male kabotaže. Zaposlen je bil v Ladjedelnici sv. Marka v Trstu v Stabilimento Tecnico Triestino. Izolsko občino je prosil, da bi mu to zemljišče prodali. Občina prošnji ni ustregla in mu zemljišča ni prodala.[57] Josip Gorup se omenja tudi kot delničar ladjedelnice sv. Marka tržaškega Tehničnega zavoda. Tudi v tem primeru se postavlja vprašanje, ali gre za istega Josipa Gorupa, ali kakšnega drugega.

Ivana Muha, rojena Gorup[58]

Ivana Gorup, poročena Muha (Ivanka Gorup Mucha) je bila Josipova sestra. Bila je najmlajša izmed petih otrok. Rojena je bila leta 1849. Josip je bil najstarejši in je bil rojen leta 1834, Andrej leta 1836, Marija 1840 in Franc 1843. Ivana Gorup se je poročila z Eduardom Mucho. Miroslav Pahor je menil, da je bil njen mož doma iz ene od briških vasi na robu furlanske nižine, po zapisu imena iz zaročne vizitke, pa lahko sklepamo, da gre najverjetneje za Čeha. *"Ivanka Gorup-ova in Eduard Mucha, zaročena"*, je zapis, ki se je lepo ohranil.[59] Ni pa datiran, tako da nam vir ne nakaže niti približnega datuma poroke.

Njeno vlogo, kljub pomanjkanju podatkov, ocenjujemo kot zelo pomembno ali vsaj zelo zanimivo. Morala je biti zelo podjetna, saj jo kot predstavnico ženskega spola zasledimo na seznamih lastnikov ladij. Ali je Ivana ladjo podedovala po možu ali jo je kupila sama, ni znano. Pahor pravi, da si je ladjo kupila s svojo doto. Je pa zanimivo, da je edina predstavnica Gorupov, če izvzamemo Kalistra, ki je

53 DAR, PR3, Predmet III-36/1912, kut. 283 /Pr-3 = Okružni fond Reka, Tribunale Civile e Penale Fiume.
54 Bučić, *Josip Gorup*, str. 84.
55 Barbalič, Marendić, *Onput, kad smo partili*, str. 84–85.
56 Terčon, *Z barko v Trst*, str. 104–105.
57 PAK, fond Izola, fasc. XLV III, leto VII/2. Prošnja Giuseppe Gorup, costruttore 23. 7. 1905, piano di situazione, 14. 7. 1905, Odgovor Municipio di Isola 15. 1. 1906.
58 Pahor, *Sto let slovenskega ladjarstva*, str. 17, 31–32; AM 1878–1890; Dokumentacija PMSMP; Bučić, *Josip Gorup*, str. 76, op. 1.
59 Fotografija zaročne listine, ki mi jo je prijazno posredovala Vesna Bučić, za kar se ji lepo zahvaljujem.

Model briga Aurora M., ki ga je imela v svoji lasti Ivana Muha, rojena Gorup. Model je bil izdelan v modelarski delavnici PMSMP v letih 1969–1970, inv. št. 5190 / P 2522.

bila lastnica cele ladje, to je vseh 24 karatov. Žal ne vemo, ali je bila morda tudi ona deležna vsaj malo drobtinic iz ogromnega stričevega premoženja ali pa morda celo kakšnega bratovega finančnega darila ali vsaj podpore (kar bi bilo seveda pošteno in korektno), ali je morda do lastništva ladje prišla samo z moževo pomočjo ali celo le kot dedinja po njegovi smrti. Vsekakor pa je že dejstvo, da je kot slovenska podjetnica delovala v Trstu, vredno vse pozornosti.

Ivana Muha je bila leta 1878 lastnica 24 karatov brika Aurora M. Brik z nosilnostjo 334 ton je bil zgrajen leta 1866 na Malem Lošinju. Z njim je poslovala vsaj 16 let vse do 1884, ko je zadnjič zapisano njeno ime.[60] Brik (it. brick) je po razširjenosti na področju Jadrana in cenjenosti med pomorci zasedal ugledno mesto v družbi barkov in brigantin, namenjen pa je bil hitrim prevozom. Te tovorne jadrnice so bile običajno dolge do 32 m in imele so nosilnost od 100 do 370 ton. Imele so dva jambora, veliko križnih jader in koš na jamboru. Obvladovanje velikega števila jader je narekovalo veliko število posadke, ki je štela od 11 do 17 članov. Prav velike posadke in s tem povezani stroški so bili vzrok, da so brike začeli opuščati med prvimi, njihovo mesto pa so še pred parniki prevzele druge jadrnice.[61]

Kornelij Gorup kot ladjar

Kornelij Gorup (Cornelio) je bila najstarejši Gorupov sin. Rojen je bil v Zakamnu 12. septembra 1868, umrl pa v Trstu 8. julija 1952. Oče ga je že zgodaj uvedel v svoje posle v Trstu, kjer je Kornelij vseskozi živel in deloval. Leta 1897 se je poročil s hčerko tržaškega advokata Albertino pl. Volpi in imel z njo pet otrok. V času prve svetovne vojne je bil v Trstu konzul kraljevine Srbije.[62]

Kornelij je z začetimi posli nadaljeval in postopoma prevzemal vodstvo celotnega družinskega premoženja. Bil je eden močnejših delničarjev in član nadzornega sveta ladijske družbe Austro-Americana v Trstu. Ta družba je veljala za drugo najmočnejšo avstrijsko oziroma tržaško ladijsko družbo, takoj za Avstrijskim Lloydom. V njeno upravo je po letu 1890 uspelo priti tudi bratoma Kalistu in Albertu Kozuliću, ki sta se iz Malega Lošinja preselila v Trst. Do njunega prihoda so imeli v tej družbi pretežni delež dunajski in angleški trgovci. Ko so leta 1903 odšli iz družbe angleški delničarji, sta Kozulića skupaj z drugim tržaškim kapitalom, tudi Gorupovim, združila svojo družbo z Austro-Americano v enotno pomorsko družbo pod imenom Unione Austriaca di navigazione già Austro-Americana e fratelli Cosulich. Leta 1913, v letu tik pred prvo svetovno vojno, ko je Trst doživel svoj pomorski višek, je družba štela 34 parnikov z 218.000 tonami nosilnosti. Prevažala je predvsem na progi Evropa-Amerika. Z ladjami te družbe je v Ameriko odpotovalo tudi veliko slovenskih izseljencev, ki so v deželi sanj iskali boljši zaslužek in boljše življenje.[63]

Kornelij Gorup je bil ladjar v pravem pomenu besede. Imel je delež na dveh parnikih, na parniku Triglav in parniku Pećine. Parniki[64] so bili plovila

60 AM 1878, str. XXVIII; AM 1879, str. XXVIII; AM 1880, str. XXIX; AM 1881, str. IV; AM 1882, str. XXVIII; AM 1883, str. XXX; AM 1884, str. XXX.

61 Terčon, *Z barko v Trst*, str. 110.

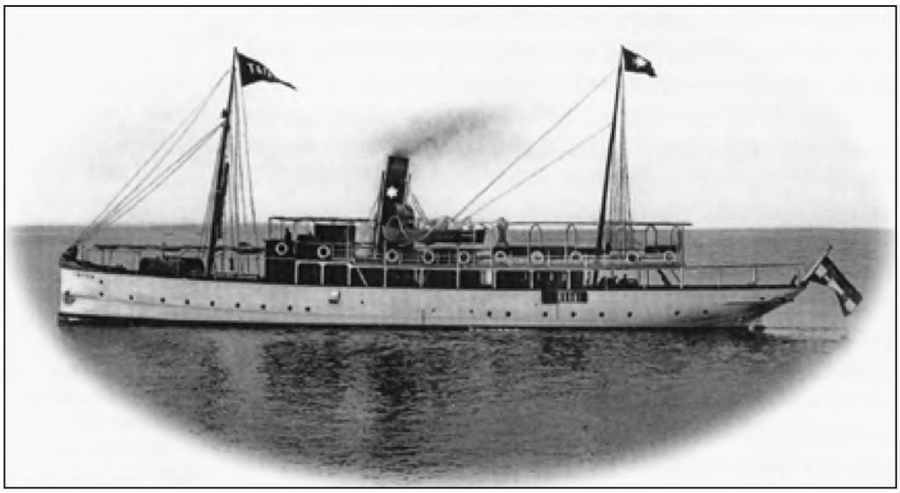
62 Bučić, *Josip Gorup*, str. 83–84.

63 Austro Americana = Unione Austriaca di navigazione già Austro-Americana, Trst; Austro Americana & Cosulich = Unione Austriaca di navigazione già Austro-Americana & fratelli Cosulich società anonima in Trieste. Bonin, Čeh: *Slovenci in pomorstvo*, str. 58.

64 Poluradna zgodovina parnega pomorstva se začenja z Robertom Fultonom (1765–1815, Pennsylvania, ZDA, zlatar in urar) in njegovo parno ladjo Clermont leta 1807. Leta 1787 je odpotoval v Anglijo, kjer je spoznal Jamesa Watta, ki je bil v tem času pri koncu izpopolnjevanja parnega stroja. Od tedaj dalje se je Fulton posvečal ladijski mehaniki. Potem se je preselil v Pariz, kjer je 1801 ponudil Napoleonu, da bi mu pri njegovem osvajanju Anglije pomagal s prevažanjem vojske prek kanala na splavih, ki bi jih poganjali stroji. 1803 je izvedel prvi poskus na Seni, ki pa ni uspel. Ladja na parni pogon se je takrat prepolovila in potonila. Pravzaprav se je ideja o izkoriščanju moči parnega stroja za pogon ladje rodila veliko pred Fultonovim uspešnim poskusom leta 1807. Njegov uspeh je v bistvu samo nekakšna zaključna faza niza eksperimentov različnih raziskovalcev in izumiteljev ter nekakšna odskočna deska za vse nadaljnje eksperimente in gradnje velikih parnikov. Najbolj poznana graditelja parnih strojev na svetu v tem obdobju sta bila James Watt in Matthew Boulton. Watt je bil konstruktor in izdelovalec, Boulton pa bogat industrijalec, ki je financiral tudi prvi parni stroj, katerega je Watt uspešno končal 1766. V Fultonovo ladjo je bil tako vgrajen stroj, ki ga izdelalo prav Boultonovo podjetje. Kojić, *Propast brodarstva*, str. 16–17, op. 16 in 17.

Tabela 3: *Kornelij Gorup v pomorskih družbah, Trst*[65]

leto	ime	Družba	funkcija	vir
1906	Cornelio Gorup	Austro Americana & Cosulich	Nadzorni odbor	AM 1906, str. 173
1907	Cornelio Gorup	Austro Americana & Cosulich	Nadzorni odbor	AM 1907, str. 168
1911	Cornelio Gorup	Austro Americana	Nadzorni odbor	AM 1911, str. 204
1912	Cornelio Gorup	Austro Americana	Nadzorni odbor	AM 1912, str. 211
1913	Cornelio Gorup	Austro Americana	Nadzorni odbor	AM 1913, str. 211

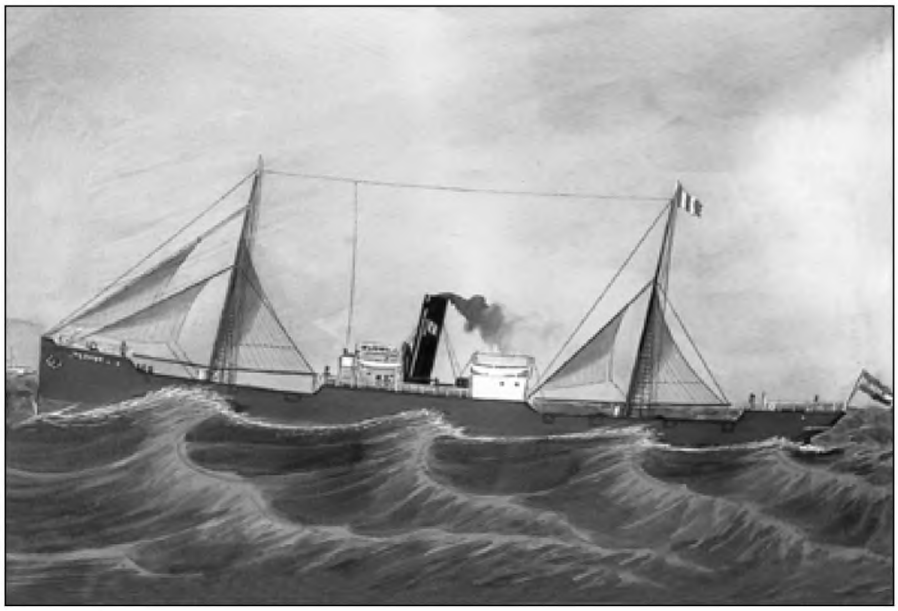
Parnik pomorske družbe Ungaro-Croata Tatra, ki je bil zgrajen leta 1905. Po sporazumu Trumbić Bertolini je ladja pod imenom Triglav plula v sestavu Jadranske plovidbe d. d. Sušak (Riječka luka, str. 116).

na paro (bastimenti a vapore). Zgrajeni so bili najprej iz lesa, potem so imeli železno konstrukcijo, kasneje pa so bili v celoti iz železa. Njihov pogon je bilo ali kolo ali ladijski vijak. Bili so zelo različnih dimenzij ter z večjo in manjšo nosilnostjo. Manjše ladjedelnice, tudi tiste ob istrski in kvarnerski obali, so še dolgo časa po uveljavitvi parnega stroja, prisegale na leseno gradnjo parnih ladij. To je bil še vedno čas, ko se železo še ni povsem ni uveljavilo in je bilo zaradi tega potrebno dokazovati, da ima kot gradbeni material prednost pred lesom. Nagli napredek tehnike v svetovnem merilu pa je povzročil, da so parniki hitro zastarali in so stalno gradili novejše in bolj izpopolnjene. Pri tem so prednjačili Angleži, ki so bili najboljši in najhitrejši pri tehničnem izboljševanju in izpopolnjevanju ladjedelstva. Istočasno so tudi zmanjševali stroške in skrajševali čas, ki je bil potreben za izgradnjo parnikov. Da bi lahko zmanjševali stroške plovbe, so povečevali tonažo. Ta trend je kasneje postal zakonitost v ekonomiji ladjarstva, tudi avstro-ogrskega.[66]

V kontekstu tega prispevka je pomembnejši parnik Triglav, saj je bil Kornelij Gorup njegov večinski lastnik. 13 karatov železne parne ladje Triglav je kupil leta 1901. Ladja je bila zgrajena v Trstu leta 1898 in to na pobudo Kornelija Gorupa in še drugih desetih ladjarjev. V Trstu je parnik imel tudi svoj sedež oziroma luko pripadnosti. Ladjo je pred oblastmi in poslovnimi partnerji zastopal Gorup sam. Ladjo je poganjal ladijski vijak, imela je 575/115 konjev, dolga je bila 63,44 m, visoka 9,60 m in široka 4,72 m. Njena nosilnost je znašala 992/618 ton. Štela je 13 članov posadke. 13 karatov je posedoval vse do leta 1909, ko je zadnjič zapisan kot solastnik ladje. Leta 1903 je 2 karata na parniku Triglav kupil tudi poslovni partner Josipa Gorupa Gustav vitez Pongrac iz Zagreba. Leta 1907 se je med lastniki ponovno zgodila sprememba. Poleg 13

65 Pahor, *Sto let slovenskega ladjarstva*, str. 31–32; AM 1906–07, 1911–1913; Dokumentacija PMSMP.

66 Terčon, *Z barko v Trst*, str. 143.

Parnik Pećine. 1 karat je bil v lasti Kornelija Gorupa (Barbalić, Marendić: Onput, kad smo partili, str. 49).

karatov Kornelija Gorupa in 2 karatov Gustava Pongraca so tedaj zavedeni še Tripković in še 24 solastnikov (Ditta Tripković rapp. E altri 24 comproprietari). Ladjo oziroma svoj delež je Kornelij Gorup prodal Tripkoviću, najverjetneje leta 1909 ali 1910.[67]

Drugi parnik, pri katerem je kot solastnik svoje pomorske posle vršil Kornelij Gorup, je bil parnik Pećine. Leta 1901 je Gorup stopil v poslovne stike s tržaško družbo Mimbelli, ki je tedaj kupila parnik Pećine. Njegov delež je bil samo en karat. Po Pahorjevih podatkih naj bi prav Kornelij Gorup družbi priskrbel še enajst družabnikov, ki so skupaj odkupili devet karatov.[68] Parnik Pećine je bila železna parna ladja na vijak, ki je bila zgrajena v Stockholmu leta 1900. Imela je 1010/202 konjev. Tehnični podatki ladje so bili: dolžina 87,77 m, širina 12,74 m, višina 5,77 m. Nosilnost je znašala 2296/1463 ton. Na njej je bilo zaposleno 20 članov posadke. Svoj delež na ladji, zgolj 1 karat, je Kornelij Gorup kupil leta 1902 in ga obdržal vse do leta 1910.[69] V internetnih seznamih madžarskih ladij najdemo tudi ladjo Pećine, in to v lastništvu družbe L. Cossulich v letih 1900-1909.[70]

Po pričevanjih je Josip Gorup prvorojenega sina Kornelija v poslovnih zadevah vselej postavljal na prvo mesto. Naredil je tudi oporoko, po kateri naj bi večino premoženja dedoval najstarejši Kornelij, vendar pod pogojem, da bi poskrbel za vse družinske člane. Ker pa je opazil sinovo gospodovalnost in pohlep, in izvedel, da ima še nepoštene posle, si je premislil in hudo razočaran to oporoko razveljavil. Prišlo je celo do sodnega procesa, v katerem je bil udeležen Kornelij. Pred zaporno kaznijo ga je rešila prva svetovna vojna.[71] Bratje in sestre se s Kornelijem niso razumeli. Zapuščinska dokumentacija priča, da ga v zapuščinski obravnavi bratje in sestre niso sprejeli medse v upravni odbor, ki so ga ustanovili zaradi urejanja dediščine po očetovi smrti. Seveda ga niso mogli spregledati in so si potem z njim skladno z dednim pravom enakovredno razdelili premoženje. V tem upravnem odboru so bili Milan, Vladimir in Aleksander Gorup, ki so morali poskrbeti za premoženje v avstrijskem delu države, za premoženje na Reki pa jim je pomagal še svak Felix Meynier.[72] Lastnik reške tovarne papirja Francoz Felix Meynier je bil mož Gorupove hčerke Marije (Trst, 1871 – Reka, 1956), s katerim se je poročila 1894 na Reki in z družino živela v pritličju

67 AM 1901, str. XXX; AM 1902, str. XXXII; AM 1903, str. XXXVI; AM 1904, str. XXXIV; AM 1905, str. XXXV; AM 1906, str. XXXIV; AM 1907, str. XXXIV; AM 1909, str. XXXIV.

68 Pahor, *Sto let slovenskega ladjarstva*, str. 30.

69 AM 1902, str. XXIX; AM 1903, str. XXXII; AM 1904, str. XXX; AM 1905, str. XXXI; AM 1906, str. XXVIII; AM 1907, str. XXX; AM 1908, STR. XXIX; AM 1909, str. XXIX; AM 1910, str. XXI.

70 http://www.papernet.hu/?t=tengeri&l=list&lang=eng, podatki z dne 15. 9. 2006.

71 Bučić, *Josip Gorup*, str. 84, op. 43. Citat: Milena Fiorese v svojih spominih piše, da je *"v začetku bil oče navdušen nad tem, kako dobro Kornel vodi njegove posle in mu je vse prepuščal; toda Kornelov pohlep, skopost in morda tudi od Perghoferjevih podedovana norost, vse to ga je zapeljalo, da je izgubil mero in cilj, in se podal v nepoštene posle. Prišlo je celo do sodnega procesa, in če ne bi prišlo do vojne, bi bil moral v zapor...".*

72 DAR, PR 3, III – 36/1912; Contratto di mandato, Fiume 28 Maggio 1912.

Tabela 4: *Milan Gorup v pomorskih družbah, Reka*[73]

leto	ime	Družba	funkcija	vir
1906	Milan Gorup	Ungaro-Croata	Nadzorni odbor	AM 1906, str. 177
1907	Milan Gorup	Ungaro-Croata	Nadzorni odbor	AM 1907, str. 172
1908	Milan Gorup	Ungaro-Croata	Nadzorni odbor	AM 1908, str. 170
1909	Milan Gorup	Ungaro-Croata	Nadzorni odbor	AM 1909, str. 176
1910	Milan Gorup	Ungaro-Croata	Nadzorni odbor	AM 1910, str. 176
1911	Milan Gorup	Ungaro-Croata	Nadzorni odbor	AM 1911, str. 208
1912	Milan Gorup	Ungaro-Croata	Nadzorni odbor	AM 1912, str. 214
1913	Milan Gorup	Ungaro-Croata	Nadzorni odbor	AM 1913, str. 214
1913	Milan vitez Gorup	Oriente	Član direkcije	AM 1913, str. 215

družinske hiše na Mlaki.[74] Pogodbo o upravnem odboru je podpisalo 14 dedičev, vsi razen Kornelija. Se je pa Kornelij, tako kot polsestri Štefanija in Natalija ter nečak Rudolf Brosch, ki ga je zastopal njegov oče, kapitan korvete Rudolf Brosch, odpovedal pohištvu in umetninam v vili Gorup. Strinjal se je, da to ostane v popolni lasti njegove mačehe, vdove Klavdije, in da se teh premičnin pri dedovanju ne upošteva in se jih ne zapiše v seznam premične dediščine, ki jo bodo delili.

Od pomorskega premoženja je po očetovi smrti podedoval 1/15 tega premoženja: 15 delnic Ungaro-Croate, 29 Oriente, 6 Dalmatie in 2 Adrie, enako kot drugi dediči. Skupna vrednost delnic je znašala 45.240 kron, pripadla pa mu je tudi petnajstina štirih karatov parnika Rečina v vrednosti 4.711 kron. V dokumentih je točno določeno tudi, kdaj začno teči dividende za podedovane delnice. Za Adrio so mu začele teči že z letom 1911, za Dalmatio od leta 1909, za Orient leta 1912 in za Ungaro-Croata leta 1912. Predvidevamo lahko, da je Kornelij Gorup s tem premoženjem v skladu s političnimi in gospodarskimi spremembami, ki jih je prinašal čas, dobro gospodaril.

Milan Gorup

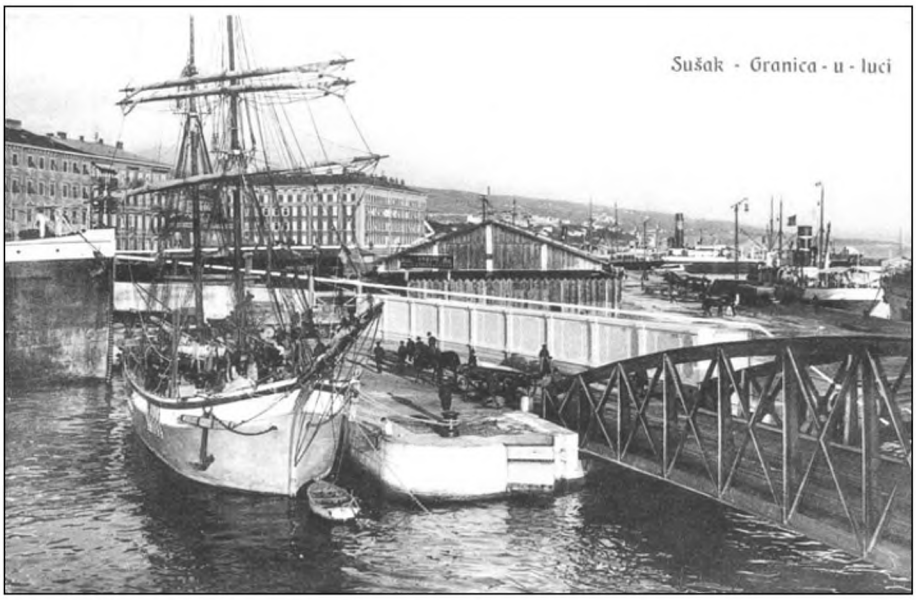
Drugorojeni sin Milan se je rodil v Trstu leta 1870 in živel na Reki. Leta 1894 se je poročil s svojo sestrično Amalijo Gorup (1871–1948), hčerko očetovega brata Franca Ksaverija Gorupa. Na Reki so se jima rodili trije otroci. Po poroki mu je oče daroval majhno vilo v bližini družinskega doma. Milan jo je potem temeljito predelal in v njej živel z družino. Po zgodnji moževi smrti (1914) se je Amalija preselila v Ljubljano. Milan se je uveljavil kot trgovec, tovarnar in bil kot predsednik in podpredsednik raznih družb in bank zelo cenjen v reških elitnih krogih.[75] Ne moremo pa se izogniti dejstvu, da je Gorup očitno vplival na poroke svojih otrok. Zagotovo je vplival na poroke hčerke Jože z ladjarjem Kopajtićem. Sin Milan se je poročil z bratovo hčerko, s sestrično Amalijo. Amalija naj bi se na željo staršev poročila z Milanom. Gre za poroko med sorodnikoma. Zagotovo to ni bila poroka iz ljubezni. Toda zakaj taka poteza? Ali je ta veza pomenila način Josipa Gorupa, da se bratu na nek način odkupi in prek poroke omogoči socialno varnost in vstop v višji družbeni sloj? Josip Gorup je bil v družbi zelo spoštovan mož, tudi zaradi svoje darežljivosti in dobrotnosti. V kolikšni meri pa je pomagal svoji družini – staršem in bratoma ter sestrama? Če je po stricu podedoval in oplemenitil tako veliko premoženje, koliko in kaj so imeli njegovi svojci od tega?

Milan Gorup je bil v prvem desetletju 20. stoletja član industrijske sekcije reške Trgovinske in industrijske zbornice. Ko naj bi leta 1906 Josip svoje premoženje razdelil med svoje sinove, je Milan postal član nadzornega odbora v družbi Ungaro-Croata, Josip pa je bil še naprej član direkcije. Prav tako naj bi Milan nasledil očeta v družbo Oriente, kjer je bil član nadzornega odbora in od leta 1907 eden izmed direktorjev (član direkcije) te družbe. Delnice pa je Josip obdržal pri tej družbi še naprej. Po očetovi smrti je podedoval 15 delnic Ungaro-Croate, 29 Oriente, 6 Dalmatie in 2 Adrie, enako kot drugi dediči. V skupni vrednosti je podedovani pomorski delež pomorske delnice znašal natanko 45.240 kron. Milan je umrl leta 1914 razmeroma mlad v Arosi v Švici, ko se je šel tja zdravit zaradi tuberkuloze, in le dve leti za očetom. Njegovi dediči so bili žena Amalija in trije mladoletni otroci. Ne vemo pa, kako so potem oni upravljali s pomorskim premoženjem.

Aleksander Gorup

Aleksander Gorup (Alessandro) je bil najmlajši sin Josipa Gorupa. Rojen je bil na Reki leta 1886 in tam tudi živel vse do svoje smrti leta 1949. Najprej je obiskoval hrvaško gimnazijo na Sušaku, nato pa

73 Pahor, *Sto let slovenskega ladjarstva*, str. 31–32; AM 1906–1913; Dokumentacija PMSMP.
74 Bučić, *Josip Gorup*, str. 84.
75 Prav tam.

Meja med Jugoslavijo in Italijo v reško-sušaškem pristanišču (original hrani PMSMP, inv. št. 1405).

na Dunaju študiral pravo. Po očetovi smrti je poleg nepremičnega premoženja tako kot drugi podedoval še 15 delnic Ungaro-Croate, 29 Oriente, 6 Dalmatie in 2 Adrie ter petnajstino 4 karatov parne ladje Rečina. Po smrti brata Milana je njegovo ime leta 1914 zaslediti v Ungaro-Croati, leta 1917 je postal član direkcije te družbe, leta 1918 pa je izvoljen v njen izvršni odbor. Po prvi svetovni vojni se je Ungaro-Croata preimenovala v Prekomorsko plovidbo, ta pa v Jadransko plovidbo.[76] Družba je svoj sedež iz Reke preselila na Sušak in postala ena pomebnejših jugoslovanskih pomorskih družb med obema vojnama. Aleksander Gorup je s svojim kapitalom Ungaro-Croate pristopil v novo družbo. Tej se je pridružila še družba Oriente (Società anonima ungherese di armamento marittimo "Oriente"). Medtem ko je bil Sigismund Kopajtić predsednik Jadranske plovidbe, je bil Aleksander Gorup njen podpredsednik. Vez Gorup – Kopajtić se je nadaljevala tudi po prvi svetovni vojni, ko sta se po političnih razmejitvah spremenila tudi položaj in vloga nekdanjih avstro-ogrskih pomorskih družb.

V prvi svetovni vojni je pomorstvo reškega področja utrpelo dokaj velike izgube. Velik del Adriinih ladij in drugih reških družb je ostal izven domačih luk. Z dogovorom Trumbić-Bertolini ter izhodišči, da Italija po vojni dobi del bivše avstro-ogrske trgovske mornarice, je Italiji pripadlo 24 ladij Adrie in 3 ladje Orienta, Jugoslaviji pa prek Ungaro-Croate oziroma Jadranske plovidbe 46 ladij. Že za časa političnih borb okoli Reke so tržaški pomorskogospodarski krogi prevzeli dokajšen del družbe Adria. Leta 1937 jo je prevzela novoosnovana družba Tirrenia. Družba Dalmatia je okoli leta 1925 propadla. Rimski sporazum leta 1924 je postavil ostro državno mejo na Rečino ter tako grobo ločil dve sosednji luki. Reka je postala italijanska in se razvijala v pomembno italijansko pristanišče, bližnji Sušak pa je postal ena najpomembnejših luk pripadnosti stare jugoslovanske mornarice. Aleksander Gorup je bil zaradi tega razdvojen med dve državi: Italijo in Kraljevino Jugoslavijo. Živel je na Reki, pomorsko posloval pa na Sušaku.

Leta 1922 je bil Aleksander Gorup lastnik parnikov Piceno in Dorico. Piceno je bil zgrajen leta 1893 v škotski ladjedelnici Gourlay Bros. & Co v Dundeeu pod imenom Villam. Prav tako je posedoval parnik Dorico (ex Dániel Ernö). Luka pripadnosti je bila Voloska. Leta 1925 je ladjo Piceno prodal Jadranski plovidbi. V tabeli ladij Jadranske plovidbe iz leta 1924 je bila pod zaporedno številko 53 zapisana ladja Slovenac, ki pa da jo imajo v zakupu Italijani in pluje pod imenom Dorico. Ladja je bila zgrajena leta 1893, tonaža je bila 688,56 BRT in 277,26 NRT. Dosegla je hitrost 10,5 milj na uro. Prevažala je lahko največ 390 potnikov. Zanje je

76 Ungaro-Croata = Societa in azioni ungaro-croata di navigazione marittima a vapore, Reka; Ugarsko-Hrvatsko dioničarsko društvo za slobodnu plovidbu (1899–1922) Reka; Prekomorska plovidba d.d. Sušak (1922–1941?) Sušak (Reka), Zagreb (sedež uprave); Societa in Azioni Ungaro-Croata di Navigazione Marittima a Vapore in Fiume (1899–1922) Reka; Magyar-horvat szabad hajozasi reszvenytarsasag (1899–1922) Reka; Ungarisch-kroatische Actiengesellschaft für freie Schiffahrt (1899–1922) Reka; Družba Ungaro-Croata oz. Società in azioni ungaro-croata di navigazione marittima a vapore se je najverjetneje leta 1922 preimenovala v "Prekomorska plovidba" dioničko društvo Sušak.

imela ležišča, za prvi razred 22, za drugi 16. Pod zaporedno številko 57 je zavedena ladja Šumadija, ki je bila prav tako v zakupu Italijanov in je plula pod imenom Piceno. Zgrajena je bila leta 1896, tonaža je znašala 714,39 BRT in 296,45 NRT, hitrost pa je bila 12 milj na uro. Bila je potniška ladja. Imela je prostora za 395 potnikov. Za potnike I. razreda je bilo na razpolago 24 ležišč, II. razreda pa 18. V seznamu je tudi ladja Bled, ki je bila zgrajena leta 1912 in je lahko prevažala 386 potnikov in s katero je bil povezan tudi Aleksander Gorup. Imela je samo dve ležišči za potnika I. razreda. Njena hitrost je bila 13 milj na uro, nosilnost pa 216,44 BRT in 110,26 NRT.[77]

Iz večletnega bilančnega poročila Jadranske plovidbe iz Sušaka iz leta 1929 sta lepo razvidna pojmovanje in uspešnost tedanjega pomorskega poslovanja. Takrat se je začelo uveljavljati poslovno načelo, da vlaganje v stanovanjske zgradbe spada med pretežno pasivne dobičke, vlaganje kapitala v ladjarstvo pa prinaša aktivne dobičke. Kapital, vložen v ladje, se nikakor ne more primerjati s kapitalom, ki je vložen v stavbe. Ladje imajo namreč zelo omejeno življenjsko dobo in so po 20 letih že stare, po 25 letih pa so običajno že staro železo. Stavbe pa imajo po 20 letih še vedno isto vrednost, medtem ko je vrednost ladij po 20 letih enaka vrednosti starega železa. To pa pomeni, da mora kapital, ki je vložen v ladje, skozi teh 20 aktivnih let pokriti vsaj samega sebe, običajne obresti in morebitni zaslužek. Investicije pomorskega poslovanja zato potrebujejo hitrejšo in izdatnejšo amortizacijo, brez ozira na tekoči dobiček, zaradi katerega se ta kapital v ladjarstvo sploh vlaga. Ravno v letu 1929 se je svetovna gospodarska kriza močno kazala v pomorstvu Jadranske plovidbe, predvsem v prosti plovbi. Takrat so imeli samo štiri stare parnike, ki so pluli na relaciji med Anglijo in Ameriko. Njihova hitrost je bila zelo majhna, povrh vsega pa so porabili še veliko količino premoga na dan. Prevelika poraba goriva – premoga, premajhna hitrost in velika izguba časa so pripomogli k veliko slabšemu poslovanju družbe. Zato so zahtevali takojšnjo ureditev administracije družbe in predvsem njeno modernizacijo v poslovanju. Družbe, ki niso bile dobro zasnovane ali ki niso imele odgovarjajočega plovnega parka ali tiste, ki jim država ni priskočila na pomoč, so težko prebrodile čas krize. Jadranska plovidba je uspela prodati stare ladje in v letu 1930 nabaviti nekaj novih ter si tako opomoči.[78]

Kot aktiven član uprave Jadranske plovidbe se je s tako krizno situacijo v pomorstvu soočal tudi Aleksander Gorup, ki je vseskozi živel na Reki, tam umrl in bil pokopan.

Zaključek

Po sedaj znanih podatkih in raziskavah se je s smrtjo Aleksandra Gorupa končala tudi vloga Gorupove družine v pomorstvu, ki se je začela z Janezom Kalistrom in se prek Josipa Gorupa povzpela v gospodarsko močnejše kroge tistega časa. To je bila rodbina, ki je dovolj zgodaj spoznala pomen trgovsko-pomorskih in ladjarskih družb in ki se je bila pripravljena spuščati v tvegano in od številnih dejavnikov odvisno ladjarsko poslovanje. So pa njeni člani vendarle z veliko mero previdnosti in modrosti raje poslovali z delnicami novonastajajočih pomorskih družb in se v nakupe posameznih ladij niso spuščali v tolikšni meri, kot bi se lahko. Če upoštevamo, da razen Janeza Kalistra med ladjarji njegove dobe ne srečamo niti enega od vidnejših slovenskih lastnikov kapitala, je očitno, da se je ladjarstva oprijelo le napredno meščanstvo z majhnim kapitalom. In še ti so propadali, ko je razvoj parnikov in z njimi povezana kriza lesenih jadrnic opravila svoje. Kontinentalna slovenska buržoazija se ni odzvala klicu poslovnih ljudi v ladjarstvu in pomorstvu. Kljub železnici je ostal slovenski nacionalni prostor poslovno skoraj popolnoma odrezan od morja. Po drugi strani pa se je slovenski kapital razbil med dva večja centra Trst in Reko ter več manjših centrov. Slovenski podjetniki so namreč vlagali denar v ladjarstvo tako, da so kupovali delnice različnih pomorskih družb. Oblikovali sta se dve vrsti ladjarjev: tisti, ki so se spuščali v direktno lastništvo ladij, in tisti, ki so bili z pomorstvom povezani samo preko lastništva delnic. Vsi so sicer dovolj zgodaj spoznali pomen trgovsko – pomorskih in ladjarskih družb, vendar pa se prav zaradi njihove razkropljenosti ni ustvarila slovenska ladjarska družba, ki bi združila slovenski kapital in ki bi bila tudi konkurenčno sposobna. Če pa ne spregledamo fuzij hrvaških oz. ogrskih manjših pomorskih družb v večje, kar dejansko predstavlja prvo pomembnejšo združitev hrvaškega kapitala v pomorski linijski plovbi, potem lahko zaradi velikega deleža delničarstva Josipa Gorupa v teh družbah trdimo, da gre tukaj za koncentracijo hrvaškega in slovenskega kapitala. Bila pa je rodbina Gorup del avstro-ogrskega pomorstva, ki je v relativno kratkem času doseglo velik razvoj, modernizacijo in napredek. Ta pa se ne kaže samo v kvantiteti ladjevja, temveč zlasti v kvalitativnem pogledu na ladjarstvo in na celotno pomorstvo.

77 Jadranska plovidba d. d. Sušak, (seznam ladij), *Jadranska straža* 1924, št. 8, str. 215. Jadranska plovidba d. d. Sušak, (seznam ladij), *Jadranska straža* 1924, št. 11, str. 297.

78 DAR, PO 13, busta 178, Prekomorska plovidba D. D. – Sušak, bilačno poročilo, splošnejše večletno poročilo, ki zajema leta 1929–1934. Nedatirano, nepodpisano.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AST – Archivio di Stato di Trieste / Državni arhiv v Trstu
Fond Tribunale commerciale marittimo
Inventar Cammere di commercio e d'industria di Trieste (1841–1908)

DAR – Državni arhiv u Rijeci / Državni arhiv na Reki
DAR, PR3, Predmet III-36/1912, kut. 283 /Pr-3 = Okružni fond Reka, Tribunale Civile e Penale Fiume
DAR, JU 9, sv. 240, sv. 241 (JU-)9 = Pomorska oblast za Ugarsko Hrvatsko Primorje u Rijeki (Governo marittimo per Litorale Ungaro-Croata); sv. 241 je Upisnik Brodova duge plovidbe.

PAK – Pokrajinski arhiv Koper
Fond Izola

PMSMP – Pomorski muzej "Sergej Mašera" Piran
Dokumentacija

TISKANI VIRI

ANNUARIO MARITTIMO (AM) je izhajal v letih 1848–1913. Najprej je bil od 1835 do 1851 tiskan kot "Giornale del Lloyd Austriaco", od 1848 tudi v nemški izdaji. Od 1848 je izhajal pod naslovom Annuario marittimo. Pregledane letnike hranita v nepopolnih kompletih Pomorski muzej "Sergej Mašera" v Piranu in Archivio di Stato v Trstu.

AM 1855, 1863, 1866, 1869–1875, 1877–1879, 1880, 1883–1885, 1887–1896, 1897, 1899–1913.

USTNI VIRI

Bučić, Vesna (Ljubljana).
Peranić, Ivan (Reka, DAR).
Urem, Mladen (Reka, DAR).
Vsem, zlasti še Vesni Bučić, se za vse informacije, posredovane dokumente in fotografije najlepše zahvaljujem.

LITERATURA

Barbalić, Radojica Fran; Marendić, Ivo: *Onput, kad smo partili.* Reka, 2004.

Barbalić, Radojica: Pomorstvo Rijeke i Hrvatskog primorja. *Pomorski zbornik povodom 20. godišnjice mornarice i pomorstva Jugoslavije 1942–1962, II.* Zagreb 1962, II, 1962, str. 1545–1553.

Bonin, Flavij; Čeh, Leo: Slovenci in pomorstvo od najstarejših časov do 20. stol. *Kultura narodnostno mešanega ozemlja Slovenske Istre, Razprave Filozofske fakultete.* Ljubljana, 1993, str. 41–82.

Bučič, Vesna: Josip Gorup pl. Slavinski – med gospodarstvom, umetnostjo in družino. *Kronika,* 55, 2007, str. 75–92.

Fischer, Jasna: *The Slovenian economy under Austrian rule (1750–1918)*, part I. *The Economic History of Slovenia (1750–1991)* / Jasna Fischer, Žarko Lazarević, Jože Prinčič, Vrhnika : Razum, 1999.

Gestrin, Ferdo; Melik, Vasilij: *Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918*, Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1966.

Gestrin, Ferdo: *Pregled pomorstva v Slovenskem primorju, Pomorski zbornik povodom 20. godišnjice mornarice i pomorstva Jugoslavije 1942–1962*, II. Zagreb, 1962, str. 1489–1513.

Granda, Stane: Josip Gorup – najbogatejši Slovenec, pa ne le zase. *Slavenski zbornik* (zbral in uredil Janko Boštjančič). Vrhnika : Studio 2, 2005, str. 320–340.

Jadranska straža, Glasnik udruženja Jadranska straža. Split, 1924.

Kojić, Branko: Austrija i morske luke s osobitim obzirom na ulogu Trsta i Rijeke. *Anali Jadranskog instituta JAZU u Zagrebu 3*, 1961, str. 169–217.

Kojić, Branko: Osnovne karakteristike razvoja brodarstva na istočnom Jadranu u XIX. stoljeću. *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae*, Vol. 5. Zagreb 1978, str. 149–167.

Kojić, Branko: *Propast brodarstva na jedra na istočnom Jadranu.* Zagreb, 1968.

Pahor, Miroslav s sodelovanjem I. Hajnal: *Po jamborni cesti v mesto na peklu...* Ljubljana : Prešernova družba, 1981.

Pahor, Miroslav: *Sto let slovenskega ladjarstva 1841–1941*, Piran : Splošna plovba, 1969.

Panjek, Giovanni: Iz trgovske osnove velik razcvet treh glavnih tržaških panog: Pomorstvo, ladjedelništvo in zavarovalništvo še danes temeljni za Trst, intervju. *Republika*, 13. 4. 1994.

Panjek, Giovanni: Trieste e il Litorale. *La storiografia marittima in Italia e in Spagna in età moderna e contemporanea, tendenze, orientamenti, linee evolutive.* Bari, 2001, str. 75–101.

Pomorski leksikon. Zagreb, 1990.

Riječka luka: povijest, izgradnja, promet (ur. Ervin Dubrović). Rijeka : Muzej grada Rijeke, 2001.

Slovenski pomorski zbornik. Koper : Klub pomorščakov v Kopru, 1962.

Tatò, Grazia: Prestigio e influenza politica del potere economico a Trieste nelle carte della Deputazione di Borsa poi Camera di commercio. *Acta Histriae* VII, 1999, str. 609–618.

Terčon, Nadja: *Z barko v Trst, Pomorstvo v Piranu, Izoli in Kopru ter gospodarska vloga severozahodne Istre v odnosu do Trsta.* Koper : UP ZRS, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Pomorski muzej "Sergej Mašera" Piran, 2004.

Terčon, Nadja: Riječka građa u Pomorskom muzeju Sergej Mašera Piran. (prevod v hrvaščino Snje-

žana Karinja). *Zbornik Sveti Vid*, Rijeka, 2007, 12, str. 145–172.

Verginella, Marta: "Sloveni a Trieste tra Sette e Ottocento. Da comunita etnica a minoranza nazionale". *Storia economica e sociale di Trieste*, volume I, La citta dei gruppi 1719–1918, a cura di Roberto Finzi e Giovanni Panjek. Trieste, 2001, str. 441–481.

Vilhar, Srečko: O morju in pomorstvu. *Katalog pomorske literature Študijske knjižnice v Kopru*, Koper : Študijska knjižnica v Kopru, 1967.

Vilhar, Srečko: Prispevki Slovencev k dvigu pomorstva na Jadranu (Odlomki iz naše gospodarske zgodovine). *Slovenski pomorski zbornik*, Koper, 1962, str. 43–61.

1.01 Izvirni znanstveni članek UDK 929.5Gorup

Prejeto: 7. 10. 2009

Angelika Hribar
bibliotekarka – visokošolska sodelavka na Filozofski fakulteti v Ljubljani v pokoju, Prečna 3, SI–1000 Ljubljana
e-pošta: angelika.hribar@volja.net

Josip Gorup in njegova rodbina

IZVLEČEK

Prispevek v prvem delu navaja podatke o družini v Slavini, iz katere je izšel Josip Gorup, ter o njegovem gmotnem in družbenem vzponu, ki ga je omogočilo dedovanje po stricu Janezu Kalistru. V nadaljevanju opisuje njegovo lastno družino, v kateri se mu je v dveh zakonih rodilo štirinajst otrok. Iz ohranjenih spominov ene od hčera, Milene Gorup, izvemo marsikaj o značaju Josipa Gorupa in njihovem družinskem življenju. V drugem delu je prikazan boj za dediščino s krajšimi ali daljšimi življenjskimi zgodbami vsakega od otrok in deloma tudi zgodbe njihovih potomcev.

KLJUČNE BESEDE
rodbina Josipa Gorupa, spomini Milene Gorup Fiorese, Slavina, Reka (Rijeka), Zakamen pri Celovcu (Stein bei Klagenfurt), Ljubljana

ABSTRACT

JOSIP GORUP AND HIS FAMILY

In its first part, the paper provides data on the family from the village of Slavina into which Josip Gorup was born, as well as on his material and social ascendancy enabled by the inheritance from his uncle Janez Kalister. Then follows the description of Josip's own family, which counted fourteen children by two marriages. The preserved memoirs of one of his daughters, Milena Gorup, reveal the contours of Josip Gorup's character and family life. In its second part, the paper describes the struggle for heirloom and portrays, at various lengths, the lives of all his children and partly also their descendants.

KEY WORDS
the family of Josip Gorup, the memoirs of Milena Gorup Fiorese, Slavina, Rijeka, Zakamen (Stein), Ljubljana

I. DEL: POREKLO IN OSEBNOST JOSIPA GORUPA

Kratek življenjepis

Josip Gorup se je rodil 6. aprila 1834 v Slavini pri Postojni. Njegova starša sta bila Matevž Gorup (1803–1849) in Marija, roj. Kalister (1813–1861). Za Josipom (tudi Jože in Jozef) so se rodili še štirje otroci: Andrej (1836–1881), Marija (1840–1862), Franc (1843–1881) in Ivana (1849–?).

Andrej Gorup se je leta 1860 poročil z Marijo Boštjančič (1837–1874) iz vasi Koče pri Slavini. Imela sta sedem otrok: Jakoba (1861–?), Terezijo (1862–?), Janeza (1864–?), Filipa (1866–?), Andreja (1868–?), Marijo (1870–?) in Kornelijo (1871–?).

Marija Gorup je leta 1860 vzela Luka Deveta (1839–?). Farni rodovnik iz Slavine navaja le eno hčer Terezijo (1861–?). Iz neke pogodbe za ladijsko plovbo iz leta 1872 je razvidno, da je Luka Devet bival na Reki in sodeloval z Josipom Gorupom, ki je bil tedaj še v Trstu.[1]

Franc Gorup (1843–1881) se je 1863 poročil s Heleno Ižanec (1843–?) iz Ljubljane.[2] Imela sta tri otroke: najprej Frančiško (1864–?) in Štefana (1865–1866) ki sta se rodila še v Slavini, pozneje pa še Amalijo (1871–1948), ki se je očitno rodila po preselitvi v Trst.[3]

Ivana Gorup (1849–?) se je poročila z Edvardom Muho,[4] vendar o njenem možu ni najti več podatkov, ona pa je navedena kot lastnica ladje *Aurora M.* od 1877–1885 v Trstu.[5]

Kam je Josip Gorup hodil v osnovno šolo, ni znano, saj tedaj še ni bilo šole v Slavini. V letih 1846/47 je obiskoval prvi letnik gimnazije v Gorici, nato gimnazijo v Ljubljani, kjer je leta 1854 tudi maturiral. Njegovo šolanje je podpiral stric Janez Kalister (1806–1864), veletrgovec v Trstu, in ga nato tudi zaposlil v svojem podjetju, ki se je ukvarjalo s finančnimi posli, gradnjo železnic in užitninskimi zakupi. Po nekajletni trgovski praksi je leta 1862 Gorup postal glavni prokurator stričevega podjetja. Leta 1863 je vodil gradnjo železniške proge med Mariborom in Celovcem.

Ker sta stricu Janezu oba otroka umrla,[6] sta postala Josip Gorup in njegov bratranec Franc Kalister (1839–1901) glavna dediča stričevega premoženja. Josip je tako prevzel vodstvo firme *Kalister & dediči.*[7]

Leta 1876 sta se bratranca razšla in Josip Gorup je na Reki ustanovil lastno podjetje. Gorup je zgodaj zaslutil pomen mesta Reke za povezavo Madžarske z morjem. V sedemdesetih letih 19. stoletja je začel vlagati kapital v gradnjo tega mesta. Kupil si je zemljišče na Mlaki (danes Podpinjol), in tam začel 1874 zidati družinsko vilo, v katero se je leta 1876 preselil z vso svojo številno družino.[8]

Na pobudo Ivana Hribarja je leta 1886 s prispevkom 10.000 kron položil temelj podpornemu društvu za slovenske srednješolce in visokošolce. Društvo je Ivan Hribar poimenoval *Radogoj.*[9] Tudi Franc Kalister je podaril društvu 5.000 kron.[10] Po-

Josip Gorup, ok. 1904 (last: Ksenija Turković, Zagreb).

1 Milena Gorup v svojih spominih omenja teto Devet, vdovo, očetovo sestrično, ki je bivala na Reki in je bila zelo ponosna na svoje nečake Kalistre. Morda se je Luka Devet po Marijini smrti znova poročil z eno od Gorupovih sestričen.

2 Tudi priimek Ižanc izvira iz Slavine. Materi Janeza Kalistra je bilo ime Marija Ižanc (1777–1847).

3 Rodoslovni podatki iz župnijskega arhiva Slavina in iz *Genealogisches Taschenbuch der adeligen Häuser Österreichs 1908/09*, str. 211–213.

4 Na slovenskem naznanilu o njuni zaroki piše Eduard Mucha.

5 Pahor, *Sto let slovenskega ladjarstva*, str. 14.

6 Otroka Janeza Kalistra sta bila Helena in Janez. Helena je umrla pri devetih mesecih v Slavini, Janez pa pri enajstih letih v Trstu.

7 *PSBL I*, str. 457.

8 Gl. Bučić, Josip Gorup pl. Slavinski, str. 76.

9 Radogoj je bilo božanstvo staroslovanske gostoljubnosti. Glej: *Domovina*, 15. 7. 1893, str. 4.

10 Hribar, *Moji spomini I*, str. 176. Franc Kalister je že leta 1894 podaril *Radogoju* kar dvakrat po 3.000 kron, drugič v obliki delnic *Narodne tiskarne*. Glej: *Domovina*, 15. 3. 1894, str. 3 in 15. 8. 1894, str. 4.

leg tega je ustanovil številne štipendije za slovenske srednješolce, visokošolce in študente trgovskih akademij. Akademsko društvo "Slovenija" na Dunaju pa mu je 1888 v zahvalo podelila častno članstvo.[11]

Od 1889 do 1891 je bil Gorup poslanec v kranjskem deželnem zboru in je zastopal okraje Postojna–Vrhnika–Lož. V tem obdobju je bil tudi član finančnega odseka in odseka za deželno hipotekarno banko (1889), leta 1890 pa še član odseka za dolenjsko železnico.

Leta 1891 je skupaj z bratrancem Francem Kalistrom podaril rodni Slavini *Ljudsko šolo* in ustanovil štipendije za živinorejce slavinske občine.

Leta 1888 je kupil zemljišče stare bolnišnice na Dunajski cesti v Ljubljani,[12] nato pa je to zemljišče s precejšnjim delom vrta prodal ljubljanski občini. S tem denarjem je omogočil ustanovitev Višje dekliške šole (1896) in pozneje gradnje Mestnega dekliškega liceja (1907). Za to gradnjo je zopet poklonil 100.000 kron, za štipendije gojenkam pa namenil drugih 100.000 kron.[13]

Ob otvoritvi višje dekliške šole 9. novembra 1896, ki je sprva domovala v Zoisovi hiši na Bregu, omenja tedanji župan Ivan Hribar v svojem nagovoru tudi Josipa Gorupa: *"O tem slovesnem trenotku pa nas veže dolžnost, da se spomnimo onih, ki so pospeševali ustanovitev mestne višje dekliške šole. Tu mi pred vsem stopa pred oči blagi obraz onega plemenitega moža, ki – noseč v prsih svojih zlato srce – na tihem snuje načrte v blaginjo ljubljenega si rodu. On, Josip Gorup, je pravi ustanovitelj učilišča, katero danes otvarjamo, kajti žrtvoval je za njo za naše razmere ogromno svoto 170.000 gl. Zato bode njegovo ime ostalo zapisano z zlatimi črkami v zgodovinski knjigi višje dekliške šole; še z lepšimi – s črkami hvaležnosti – pa v srcih deklet, ki bodo zadobile višjo izomiko na tem zavodu."*[14]

Župan Hribar že v tem govoru omenja načrtovano gradnjo mestne višje dekliške šole, ki je bila zgrajena 1907 in se je imenovala Mestni licej. Mesto Ljubljana se je oddolžilo Josipu Gorupu s spominsko ploščo ob glavnem vhodu v stavbo.

Slovenski matici je Gorup leta 1886 ponudil gmotno pomoč za izdajo antologije staroslovanskih tekstov v vzporednem prevodu v sodobno slovenščino, a ta njegova zamisel ni bila uresničena. Tudi sicer je gmotno podpiral društva in posameznike.[15] *"G. Josip Gorup je ustanovil leta 1888. deset ustanov za srednje- in visokošolce in deset ustanov za učenke višje dekliške šole v Ljubljani (teh deset ustanov je naraslo iz interkalarnih obresti na trinajst). Nadalje je ustanovil leta 1898. še štiri ustanove za trgovske akademike."*[16]

Leta 1898 je bil Josip Gorup odlikovan z viteškim križcem reda Franca Jožefa, leta 1903 pa povzdignjen v viteški stan s predikatom Slavinjski.

Družinsko življenje Josipa Gorupa

Leta 1862 je, kot rečeno, Josip Gorup postal glavni prokurist v podjetju svojega strica Janeza Kalistra in že naslednje leto 1863 je vodil gradnjo železniške proge Maribor–Celovec. Iz zapiskov njegove hčere iz drugega zakona Milene Gorup, poročene Fiorese, med drugim izvemo tudi to, da se je v tistem obdobju kljub odgovornemu delu imenitno zabaval na raznih prireditvah in plesih. Skoraj gotovo je prav tam spoznal svojo prvo ženo Ano Pergkofer von Perghoffen[17] (1842–1881) iz Zakamna (nem. Stein) pri Celovcu. Poročila sta se 10. septembra 1866. Po poroki sta sprva živela v Trstu, leta 1874 sta bila že na Reki (saj se je tu rodil peti otrok), leta 1876 pa sta se vselila v novo zgrajeno družinsko vilo na Mlaki.

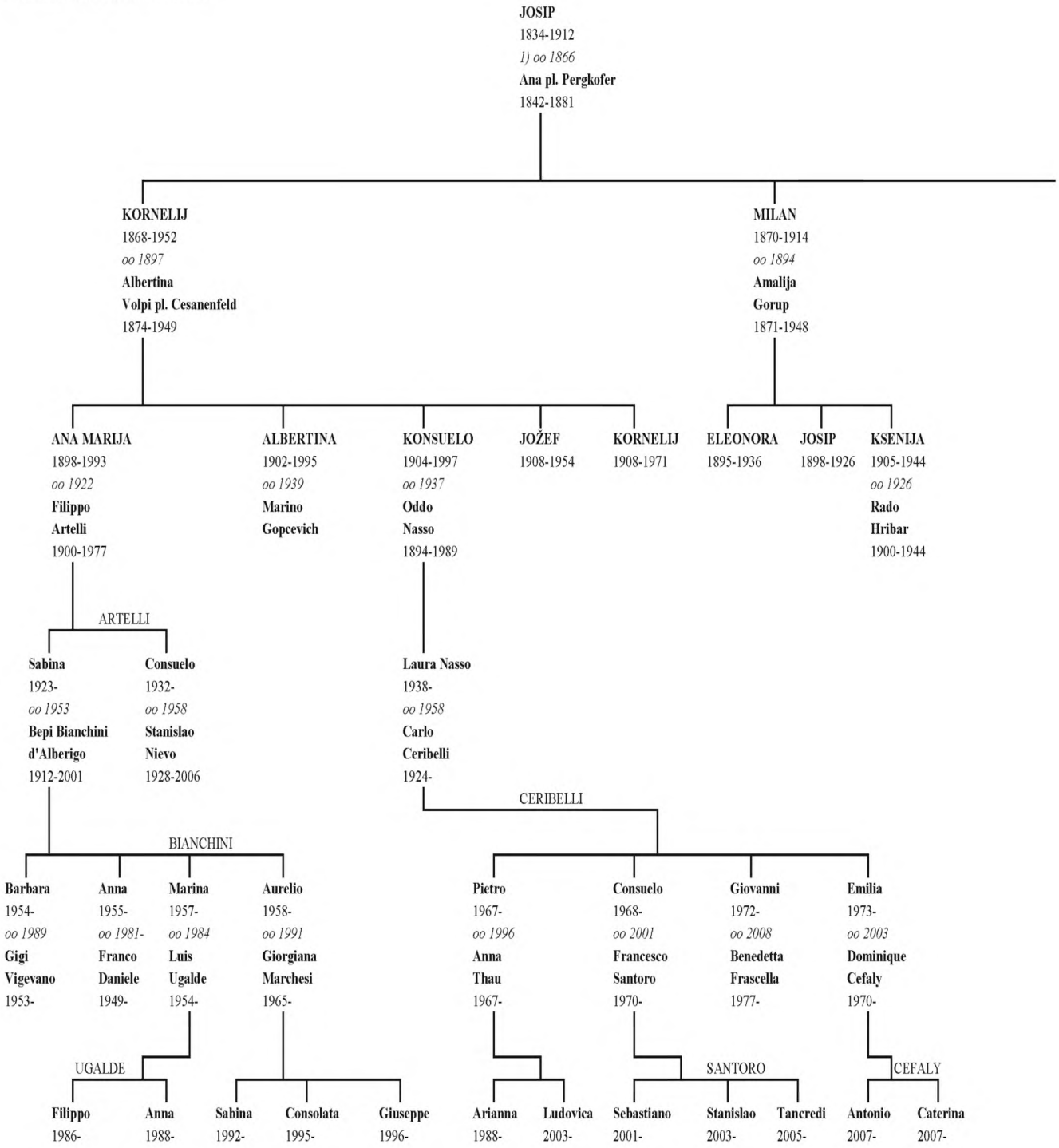
Vendar se je Ana pogosto vračala v svoj rodni podeželski dvorec Steinhof.[18] Tam so se rodili tudi nekateri od njenih otrok in tam so preživljali poletne počitnice vsi Gorupovi otroci, saj je Gorup po Anini smrti hodil tja tudi z drugo ženo Klavdijo Keesbacher in njenimi otroki. Steinhof so imeli vsi otroci zelo radi, le Klavdija ne. Pozneje je Gorup kupil počitniško vilo v Krivi Vrbi (Krumpendorf) ob Vrbskem jezeru.

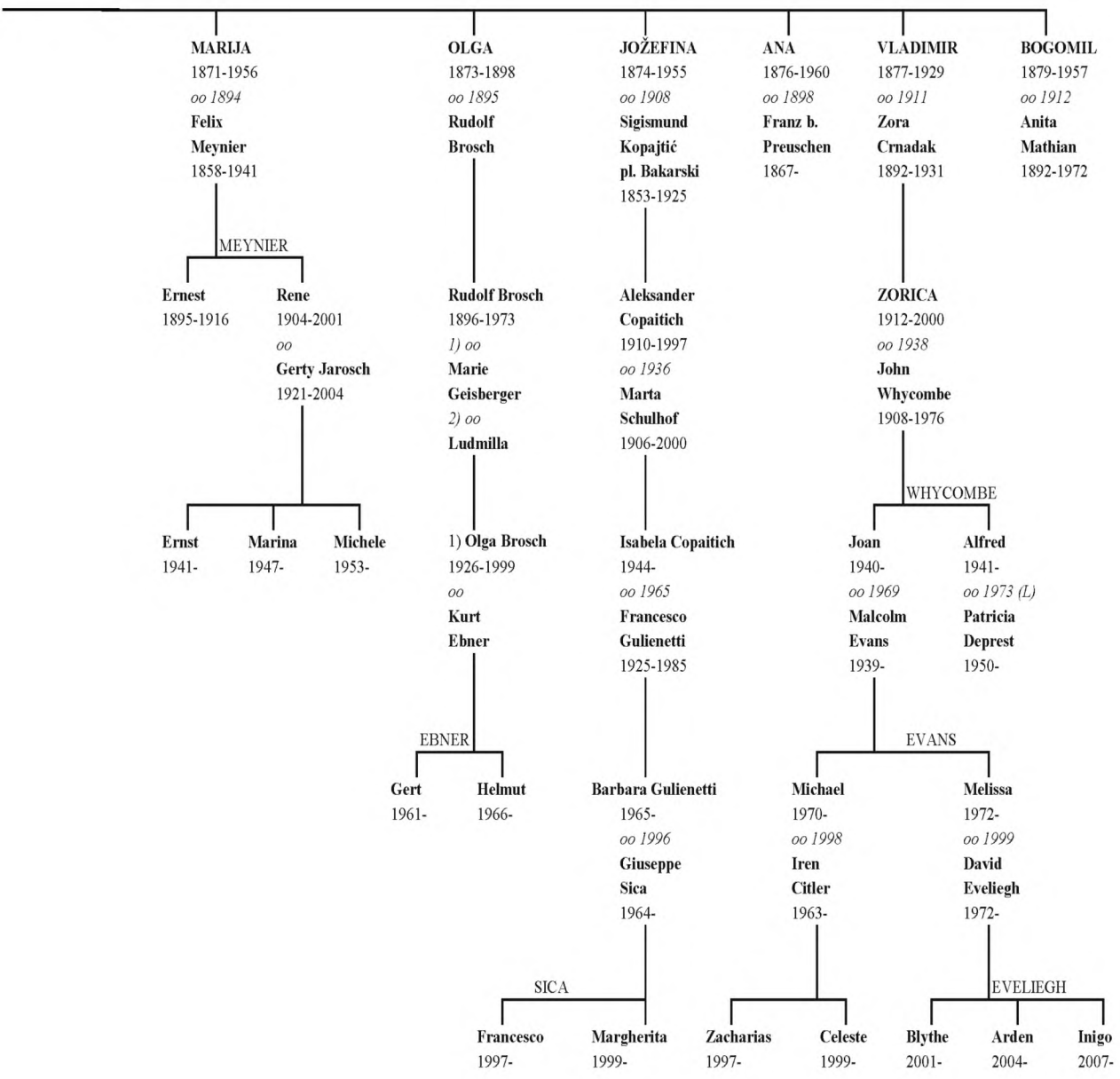
Ana Pergkofer je Josipu rodila osem otrok: Kornelija (Kornel, 1868–1952), Milana (1870–1914), Marijo (Mici, 1871–1956), Olgo (1873–1898), Jožefino (Joza, 1874–1955), Ano (Anca, 1876–1960), Vladimirja (Vladi, 1877–1929) in Bogomila (tudi Bogumil in Bogi, 1879–1957). V družini Pergkofer je bila huje duševno prizadeta Anina sestra Berta, vendar je menda tudi Ana psihično zbolela, to pa naj bi vplivalo tudi na nekatere od njenih otrok.

Osemindvajsetega marca 1883 so *Novice gospodarske, obrtniške in národne* objavile novico, da se je *"(Gospod Josip Gorup), znan naš slovenski veljak, navadno bivajoč na Reki, poročil ... včeraj v Ljubljani z gospico Keesbacherjevo."*[19] Josip se je torej znova poročil 27. marca 1883 z mlado Ljubljančanko Klavdijo Keesbacher (1863–1941). Klavdijin oče je bil Friedrich Keesbacher (1831–1901), rojen v Schwazu na Tirolskem; študiral je medicino na Dunaju in

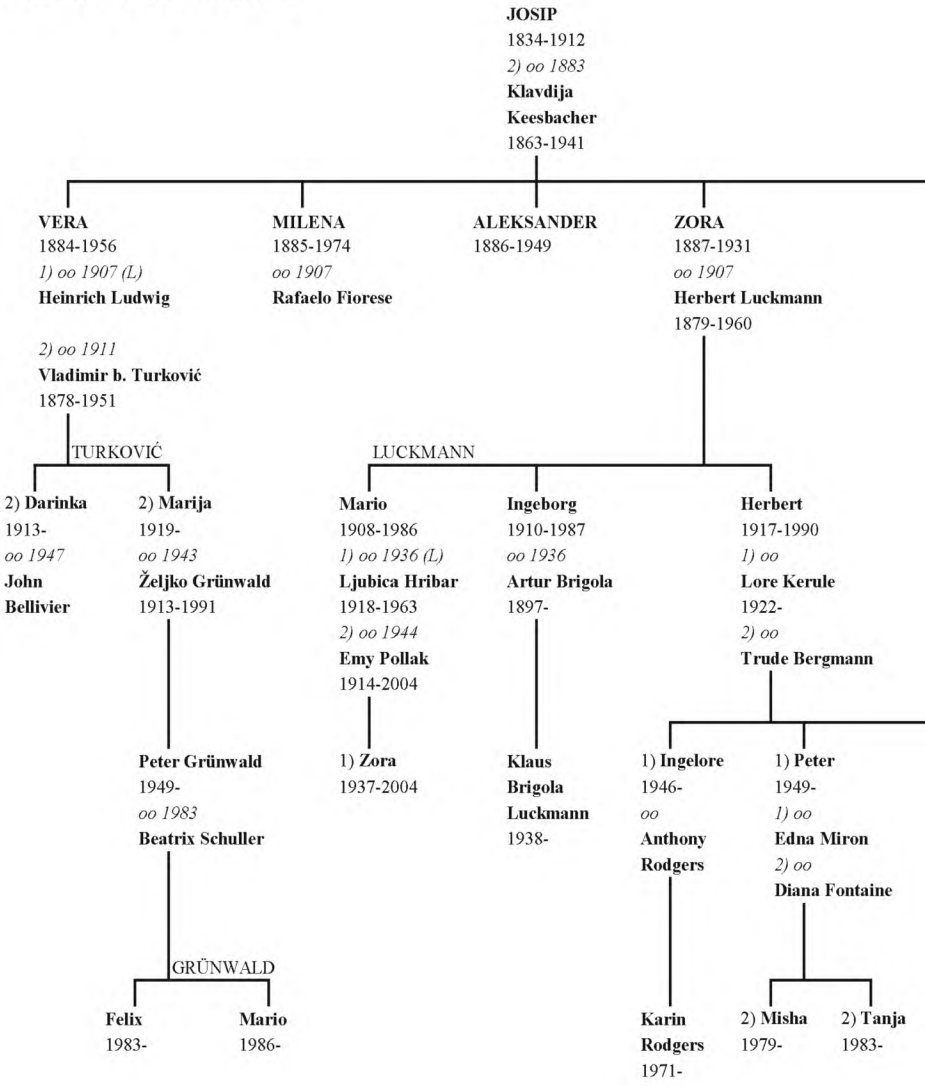
11 Vencajz, *Spomenica*, str. 138.
12 Ta predel Ljubljane se imenuje Ajdovščina.
13 *SBL I*, str. 234.
14 *Slovenski narod*, 1896, št. 258, str. 2. 170.000 goldinarjev je bilo 340.000 kron.
15 *PSBL I*, str. 457. O Gorupovi podpori pesnika Simona Gregorčiča je pisal Silvo Fatur.
16 *Slovenec*, 27. 4. 1912, str. 8. Gorupovo štipendijo je med drugimi prejemala Pavla Hočevar (1889–1972), učiteljica, publicistka, feministka. *Pozabljena polovica*, str. 229.
17 Ta oblika priimka je v *Genealogisches Taschenbuch 1908/09*, str. 211. V drugih tiskanih virih sta še variantni obliki: Perghofer in Bergkoffer. Glej: Hildebrandt, *Kärntner Adel*, str. 187 in *Carinthia I*, 1908, str. 140–146.
18 Nekoliko predelan dvorec Steinhof še stoji in je sedaj v lasti družine Wallner.
19 *Novice*, 28. 3. 1883, str. 104.

1. ZAKON JOSIPA GORUPA

MARIJA
1871-1956
oo 1894
Felix
Meynier
1858-1941
MEYNIER
Ernest
1895-1916
Rene
1904-2001
oo
Gerty Jarosch
1921-2004
Ernst
1941-
Marina
1947-
Michele
1953-
OLGA
1873-1898
oo 1895
Rudolf
Brosch
Rudolf Brosch
1896-1973
1) oo
Marie
Geisberger
2) oo
Ludmilla
1) Olga Brosch
1926-1999
oo
Kurt
Ebner
EBNER
Gert
1961-
Helmut
1966-
JOŽEFINA
1874-1955
oo 1908
Sigismund
Kopajtić
pl. Bakarski
1853-1925
Aleksander
Copaitich
1910-1997
oo 1936
Marta
Schulhof
1906-2000
Isabela Copaitich
1944-
oo 1965
Francesco
Gulienetti
1925-1985
Barbara Gulienetti
1965-
oo 1996
Giuseppe
Sica
1964-
SICA
Francesco
1997-
Margherita
1999-
ANA
1876-1960
oo 1898
Franz b.
Preuschen
1867-
VLADIMIR
1877-1929
oo 1911
Zora
Crnadak
1892-1931
ZORICA
1912-2000
oo 1938
John
Whycombe
1908-1976
WHYCOMBE
Joan
1940-
oo 1969
Malcolm
Evans
1939-
Alfred
1941-
oo 1973 (L)
Patricia
Deprest
1950-
EVANS
Michael
1970-
oo 1998
Iren
Citler
1963-
Melissa
1972-
oo 1999
David
Eveliegh
1972-
Zacharias
1997-
Celeste
1999-
EVELIEGH
Blythe
2001-
Arden
2004-
Inigo
2007-
BOGOMIL
1879-1957
oo 1912
Anita
Mathian
1892-1972

2. ZAKON JOSIPA GORUPA

NATALIJA
1889-1967
1) oo 1913
Otto b. Aichelburg
1881-1945
2) oo 1919
Richard Palm
1886-1962

ŠTEFANIJA
1890-1980
1) oo 1913 (L)
Zdenko b. Turković
1892-1968
2) oo 1920
Davorin b. Turković
1883-1944

TURKOVIĆ

1) Ksenija
1918-
1) oo 1942
Dragutin Kolman
2) oo 1956
Slavko Beda
3) oo 1982
Ratimir Orban

2) Petar
1921-1996
1) oo
Hilda Raucher
2) oo 1957
Biserka Udodovski

2) Nikola
1923-
4) oo 1988
Feodora Oršanić
1932-

2) Rosemarie Palm
1920-1983
oo 1950
Fritz Allnoch
1921-2008

2) Petar
1957-1996

2) Herbert
1962-
oo
Petra Sattlegger
1968-

Christoph
2002-

Alexandra Allnoch
1951-
oo 1971
Michael Berger
1943-

BERGER

Natalie Marie
1978-

Clara
2004-

Stephanie Sophie
1980-

Maximilian
1992-

Gorupovi otroci, stojijo z leve: Bogomil, Vera, Milan, Aleksander, Kornelij, Vladimir, Milena; sedijo z leve: Ana, Natalija, Marija, Olga, Štefanija (stoji), Joza, Zora, ok. 1894 (last: Alfred Whycombe Gorup, Trst).

od 1860 deloval v Ljubljani kot zelo dejaven zdravnik, vladni svetnik in hkrati glasbeni publicist.[20]

Po pripovedi Ksenije Turković, vnukinje Josipa Gorupa, ki živi v Zagrebu, je njen ded na ljubljanski železniški postaji zagledal visoko, vitko in lepo gospodično in šel za njo, da vidi, kje stanuje. Potem se je pozanimal, kdo je, in prosil za sprejem pri Keesbacherjevih. Ti so premožnega gospoda radi sprejeli v hišo in kmalu je postala skoraj 30 let mlajša Klavdija druga Gorupova žena.

S Klavdijo je imel Gorup še šest otrok: Vero (1884–1956), Mileno (1885–1974), Aleksandra (Sandi, 1886–1949), Zoro (1887–1931), Natalijo (Natalí, 1889–1967) in Štefanijo (Stefaní, 1890–1980).

O družinskem življenju Josipa Gorupa še največ izvemo iz zapiskov in spominov njegove hčere Milene Gorup Fiorese,[21] ki jih je napisala na željo najmlajše sestre Štefanije. Milena je obiskovala Štefanijino družino v graščini Novo Celje, ki je bila od 1919 do 1930 v lasti Štefanijinega drugega moža barona Davorina Turkovića.

Uvodoma Milena pojasni nastanek teh zapisov: *"Takrat so bili njeni[22] otroci ravno v tisti starosti, ko so hoteli poslušati zgodbe. Že na vse zgodaj, ko sem bila še v postelji in pisala pisma, je prihajal Peci[23] in prosil: 'Tantica, zgodbo.' Kljub mojemu dobremu spominu je bil moj repertoar kmalu izčrpan in tudi moje domišljije je naposled zmanjkalo. Tedaj je Štefaniji prišlo na misel, naj otrokom pripovedujem o nas in o našem otroštvu; pozneje mi je nenehno prigovarjala, naj vse to zapišem v spomin za vse nas. Zaradi svojega razgibanega ciganskega življenja in slabotnega zdravja pa tega tedaj nisem zmogla. – Zadnji odpor je premagala Inge,[24] ki me je prosila, naj ji povem vse, česar se spomnim o ubogi Zori... Naposled mi je Inge podarila spominsko knjigo, da bi vanjo zapisala družinsko kroniko Gorupove hiše..."*

Vendar Milena ni pisala v spominsko knjigo, ampak na liste, na katere je po potrebi lepila še manjše lističe z dodatki. Potem se je lotila tipkanja na pisalni stroj. Pisala je v nemščini, vendar je včasih zapisala tudi kaj v slovenščini, zlasti, če je navajala očetove besede, kar dokazuje, da je oče Gorup z njimi govoril dosledno slovensko. Prvi del tipkopisa

20 Od 1881 je bil ravnatelj ljubljanske Filharmonične družbe, napisal je tudi njeno zgodovino. Po njegovi smrti je njegov rokopis uredil Emil Bock, publikacijo *Die Philharmonische Gesellschaft in Laibach 1702–1902* je 1902 izdala Filharmonična družba. *ES 5*, str. 40.

21 Za rokopisne spomine Milene Gorup se zahvaljujem gospe Kseniji Turković.

22 Štefanijini otroci.

23 Petar Turković (1921–1996). Štefanija je imela še hčerko Ksenijo Turković (1918) in sina Nikolo (1923).

24 Hči Zore Gorup, poročene Luckmann. Zora je še mlada umrla v nesreči na lovu.

nosi naslov "Naše otroštvo" in šteje 13 strani, drugi del "Polbratje in polsestre" pa 7 strani. Rokopisnih, in sicer obojestransko popisanih listov, ki jih je dokaj težko brati, pa je 37. Sama pravi, da ne bo pisala kronološko, ampak kakor ji bo prihajalo na misel, in ker nekatere odlomke tudi ponavlja, sem se odločila za bolj tematsko razporeditev njenih pripovedi, ki pa jih je bilo treba za ta prispevek precej skrajšati.

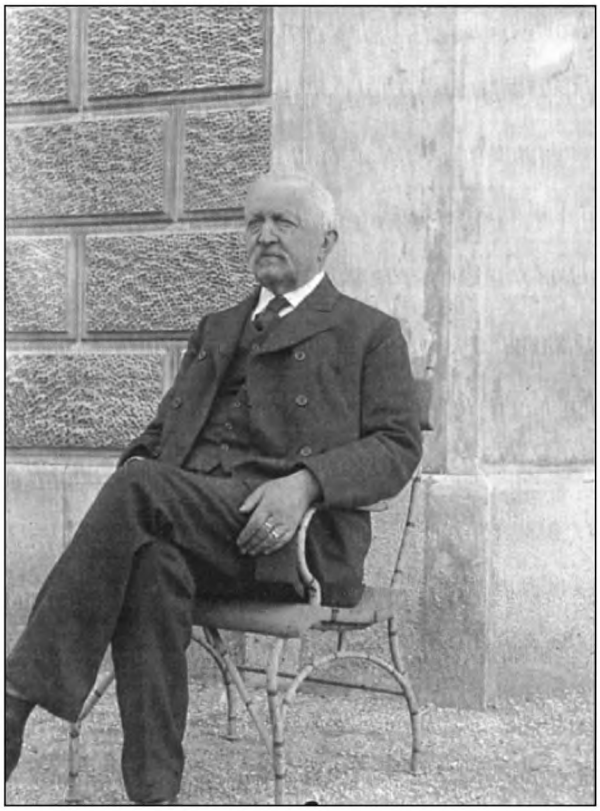
Družinska vila in vrt na Reki[25]

Za moto svojih spominov z naslovom *Naše otroštvo* je Milena Gorup zapisala tole misel: *"Doživetja, ki niso zapisana, utonejo v temo pozabe, zapisana pa dobijo dušo..."*

Takole opisuje dom na Reki: *"Prvi spomini so kakor megleno morje, iz katerega se od časa do časa prikažejo posamezna drevesa, hiše ali hribi, pa zopet potonejo, dokler ne predre polagoma sonce skozi meglo, in vse postane svetlo in jasno. Tako vidim na začetku našega otroštva le posamezne slike in sence, šele pozneje postanejo doživetja v mojem spominu jasnejša.*

Prvo, česar se spominjam, je velika hiša, velik vrt in veliko otrok. Ker nas je bilo toliko, so nas razdelili na skupine: polsestre in polbratje so se napačno imenovali prva generacija, mi pa smo bili druga. Nas šest so še naprej delili na tri velike: Vero, Sandija in mene, in tri male: Zoro, Natalijo in Štefanijo – čeprav je bila Vera stara šele šest let, ko se je rodila Štefanija! Držali so nas bolj narazen, da v hiši ne bi povzročali preveč hrupa. Gotovo ni bilo lahko krotiti toliko otrok. Toda tedanji vzgojni sistem je bil veliko bolj enostaven: prepustili so nas varuškam, pozneje vzgojiteljicam in gospodičnam, tako da smo se med seboj obrusili. Seveda smo se veliko prepirali in večkrat tudi stepli, kar počno vsi zdravi normalni otroci; le ljudje, ki jim odpove spomin, ko odrastejo, trdijo, da so se vedno dobro razumeli s svojimi brati in sestrami. Vsekakor so nam otroški prepiri koristili in zaradi njih še ni bilo konec naše medsebojne navezanosti in ljubezni.

Na velikem vrtu, ki je bil za nas otroke pravi blagoslov, smo se lahko znoreli. Kako smo imeli radi ta vrt, posebno lovorjev gozdič, ki se nam je tedaj zdel zelo velik. Vsak kotiček v tem 'gozdu' je dobil svoje ime po mestih in krajih, ki smo jih poznali ali pa o njih le slišali; tako so bili tam Trst, Celovec, Zakamen itd. Najljubša nam je bila pot z živo mejo iz taksodijev in lovorjev nad poznejšim teniškim igriščem. Imenovala se je Krotendorf, ker so se po tem sončnem predelu poleg nas sprehajale tudi želve, ki smo jim rekli 'krote'.[26]

Josip Gorup pred svojo vilo na Reki, ok. 1904 (last: Ksenija Turković, Zagreb).

Poleg tega smo imeli še velik hlev s konji in kravami ter stavbo za vozove, pa še manjše hleve za kure, race in goske, kakor tudi svinjak. Imeli pa smo tudi živali, ki so bile naša osebna last: pse, osla, ovčke, zajčke, morske prašičke, skratka celo Noetovo barko ... Če smo se le lahko izmuznili varuškam, so nas zagotovo našli v kakšnem hlevu.

Na vrtu je bilo veliko okrasnih rastlin. Mama je imela zelo rada zimzelene rastline, zato je bilo veliko palm, ceder, črnik, pušpana, taksodijev, evonimusov in drugega drevja. Vsi zidovi terasasto oblikovanega vrta so bili poraščeni z bršljanom; v drugem delu vrta zelenjava in nekaj sadik trte, iz katere so delali kislo vino, imenovano 'domače'.

Najlepši pa je bil rožni vrt; oče je še posebno ljubil 'kraljico rož' in je imel najlepše od tedaj poznanih vrtnic. V začetku jih je celo sam gojil, jih plemenitil in eno je celo po sebi imenoval. Mi smo te očetove ljubljenke smeli le gledati in duhati; morali smo poznati njihova imena, toda nobene naj bi ne odtrgali; ker pa smo vsi podedovali očetovo ljubezen do rož, smo pogosto na skrivaj vse cvetoče potrgali.

V našem gozdičku smo imeli kapelico z Marijinim kipom, ki smo ga vse leto krasili z rožami, zlasti pa v maju, ko smo častili Marijo s še posebno majsko pobožnostjo in jo začinili z otroško objestnostjo.

25 Nekoč Al pino, danes Podpinjol ali Potpinjol.
26 Iz nem. Schildkröte.

Na vrtu so bili tudi štirje steklenjaki, nekateri so bili celo ogrevani; med temi oranžerija, v kateri smo otroci sadeže pojedli že dolgo preden so dozoreli. Še limone in neke vrste majhne mandarine niso bile varne pred nami.

Vrtnar in njegovi pomočniki, med njimi Mutec,[27] *Vicko, Mate in stara Tonka so vzdrževali vrt v brezhibnem redu. Mi pa smo se z njimi zelo dobro razumeli in pokazali so nam, kje je kakšna zrela jagoda, če je nismo sami že poprej odkrili..."*

Sledi pripoved o dojiljah in varuškah, ki so bile Kranjice in Korošice, zelo različne po značaju. *"Če razmišljam o vseh teh naših dojiljah, se mi dozdeva, da smo z njihovim 'maternim mlekom' vendarle vsi vsrkali vase tudi nekaj njihovega značaja..."* Nekatere so bile bolj mirne narave, druge jeznorite in odrezave. *"Pa vendar pa so bile vse naše dojilje dobre in pobožne ženske, kakor so nekoč bile vse kmečke žene pri nas. Spominjam se, na primer, da so nam govorile, da deklice ne smejo žvižgati, sicer se Mati Božja joče. In tudi, da se kruh ne sme metati na tla, ker je poseben božji dar. Če se nam je to vendar kdaj zgodilo, čeprav ne namenoma, smo ga morali pobrati, očistiti, poljubiti in kljub temu pojesti. Zelo higienično to ni bilo, vsekakor pa zelo vzgojno. Med vojno so zagotovo vsi spoznali, kako poseben božji dar je kruh, in marsikdo si je želel, da bi ga imeli vsaj toliko, kolikor ga je kdaj vrgel proč."*

Prvi spomini na starše in druge člane družine

"Staršev v otroških letih nismo kaj dosti videli. Očetu je bilo že skoraj petdeset let, ko se je v drugo poročil. Bil je že starejši gospod, zelo zaposlen, pogosto zdoma, tako da ga skoraj nikoli nismo videli. Bil je nekakšen patriarh, ki so ga omenjali ali klicali le kot najvišjo instanco. Zato smo se ga vsi bali; že ko smo od daleč zaslišali škripanje njegovih čevljev, smo se skrili, kamor smo se ravno mogli, pod mize, postelje itd. Mama je imela precej zahtevnega moža, veliko gospodinjstvo, veliko primoženih otrok in še družabne obveznosti, ker so bili starejši otroci že odrasli in so hodili v družbo; in ne nazadnje je vsako leto rodila po enega otroka. Zaradi teh in še drugih težav je pogosto ležala v postelji, ali pa je bila v Karlovih Varih ali v kakšnem drugem zdravilišču. Zato se ni mogla toliko ukvarjati z mlajšimi otroki, kolikor bi si to sama želela. Tako smo bili večinoma prepuščeni dojiljam in varuškam, ki jih je nadzorovala naša Peci.[28] *Ljuba dobra Peci, kako rada nas je imela, in kako nas je razvajala in varovala z nežnostjo, kakršno imajo sicer stare matere.*

Bila je prijateljica očetove prve žene; pogosto je prihajala v hišo, da bi ji stala ob strani v vseh težkih urah in pri vseh težavah; po njeni nenadni smrti je ostala pri očetu in njegovih otrocih. Ko je prišla v hišo naša mama, je Peci ostala; bila je vsem v oporo in pomoč in navezala se je tako na mamo kot na nas. Vsi naši otroški spomini so povezani z njo in njeno ljubezni polno skrbjo do nas. Vsak, ki je kaj želel ali potreboval, jo je klical; skoraj ves dan se je po hiši razlegalo: 'Gospodična Julija'!

Kadar je bila mama bolna, smo smeli k njej šele okoli poldne. Sicer pa smo šli k mami zjutraj, potem ko smo se umili in oblekli, da njej in papanu zaželimo 'dobro jutro'. Velikokrat pa je bila uboga mama zaradi pogostih porodov in drugih težava bolna. Posebno radi smo šli k njej, ko so ji prinesli kosilo. Ležali smo na trebuhu na očetovi postelji in kajpak nam je potisnila kakšen grižljaj v usta. Ne vem, ali je res kuharica zanjo še bolje skuhala, da je bilo pri njej vse tako dobro... Tudi zvečer smo šli včasih, da jima voščimo 'lahko noč', toda ob tisti uri očeta ni bilo nikoli doma, mama pa bolj redko kdaj.

Tudi 'mademoiselle' Richard se je veliko z nami ukvarjala in je znala z nami prav ravnati, čeprav je prišla v hišo za vzgojiteljico naših starejših polsester. Od nas šestih je imela najrajši Vero, njena velika ljubezen pa je veljala polsestram, ki so ji to ljubezen tudi vračale. Ko je bilo po očetovi smrti gospodinjstvo razpuščeno, je 'mademoiselle' dobila razmeroma zelo lépo odpravnino za tiste čase, medtem ko naj bi uboga stara Peci, ki je imela tudi nas zares rada, dobila le majhno pokojnino, če pa bi hotela živeti pri katerem od nas, naj bi ji bila še tista ukinjena. Bila sem poleg, ko sta Vladi Gorup in Anca Preuschen določila to postavko, sicer ne bi verjela, da je njihovo sovraštvo do nas in uboge Peci šlo tako daleč, in to samo zato, ker je Peci imela tudi nas rada.

Z gmotnega vidika je razumljivo, da polbratom in polsestram ni bilo prav, da se je njihov oče pri petdesetih in z osmimi, deloma že odraslimi otroki, še enkrat poročil in da se je potem vsako leto rodil še en otrok. Toda svojo jezo, zavist in podobna čustva bi morali izraziti očetu, ne pa da so jih gojili do naivnega, mladega, idealistično vzgojenega dekleta, kar je mama pri svojih devetnajstih letih bila, še manj pa do nas, nedolžnih otrok, ki so prišli nevede in nehote na ta svet. Če bi lahko svobodno izbirali, bi si gotovo izbrali drugo družino in ne tega kačjega gnezda. Gotovo tudi mama ni imela vedno pravega odnosa do njih, a prišla je v hišo z idealnim namenom, da bi sirotam nadomestila mater; nelepi način, s kakršnim so ji stopili nasproti, je zagotovo zagrenil njen značaj. Vsekakor so nam s svojo večno nevoščljivostjo in prepiri grenili mladost, sicer bi imeli raj na zemlji; pa morda ni raja brez kače, v tem primeru brez kač.

Posestvo v Zakamnu

"Véliki dogodek leta za nas otroke so bile poletne počitnice v Zakamnu. To je bilo posestvo očetove prve žene, ki ga je potem oče upravljal, dokler ga ni prevzel

27 Gluhonemega nečaka Josipa Gorupa so klicali Mutac, njegovega pravega imena Milena ni zapisala.
28 Nem. pisava vzdevka je Petzi, pravo ime je Julija.

Dvorec Steinhof v Zakamnu, 2008 (foto: Angelika Hribar, Ljubljana).

Kornel. Kadar so nam rekli, da gremo v Zakamen, smo bili presrečni. Že nekaj tednov poprej je začela Peci zlagati stvari v velike kovčke in zaboje, ki smo jih poslali s tovornim vlakom, še preden smo odpotovali. Sprva se ni nihče hotel posloviti od svojih stvari, ker so se mu zdele vse nepogrešljive, v zadnjem trenutku pa smo hoteli vse vzeti s seboj. Kako se je uboga Peci namučila, dokler ni bilo vse zapakirano, pospravljeno in pripravljeno, da se je mogla karavana odpraviti na pot!

Steinhof je bil preprost, toda dobro grajen kmečki dvorec z velikim posestvom. Ob dvorcu so bili rožni in sadni vrt, dva hleva in seniki. Posestvo je imelo veliko njiv, travnikov in gozdov. V Zakamnu je gospodinjila gospodična Rezi, sestra gospodične Julije. Bila je prav tako ljubezniva in dobra kakor naša Peci; kakor ona nas je imela rada in nas razvajala. Posebno rada je imela Vero, ki se je prav tako navezala nanjo. Soba gospodične Rezi je bila za sobo, v kateri smo se igrali. Tam je hranila razne zaklade. V gornjem predalu svoje komóde je imela bonbone za nas. Če smo opazili, da gre v svojo sobo, smo se splazili za njo; ni nam bilo treba dolgo prosjačiti, da smo dobili pest slaščic.

Gospodična Rezi je imela rada tudi živali in jih razvajala prav tako kakor nas otroke. Njena ljubljenca sta bila nemški dogi Cezar in Minka, poleg teh sta bila še ovčarja Karo in Sultan, hlevski čuvaj. Minka je ves čas hodila za gospodično Rezi in ji sledila tudi v jedilnico. Naš oče pa psov sploh ni maral, še najmanj v jedilnici; če se Minki ni uspelo skriti pod mizo, preden je prišel oče, je morala ven, za kar pa je bilo nam otrokom in gospodični Rezi zelo žal. Rezi je sicer zelo odločno rekla: 'Boš šla ven Falerka', pa takoj v milejšem tonu dodala 'Na, tu imaš!' in ji brž nekaj vrgla. Pozneje se je Minka zelo navezala na Vladija in na njegovo prošnjo smo jo vzeli s seboj v Krivo Vrbo. Ko se je nekoč peljal s kolesom na izlet, je Minka tekla za njim; ker pa je bila že stara, ni mogla tako hitro teči; zaostala je in brez sledu izginila.

Posebno radi smo gledali, ko so živali krmili; včasih smo smeli celó pri tem pomagati. Vera je po obedu zbrala vse ostanke kruha, da je lahko z njimi krmila konje, ki so ji bili zaradi tega posebno naklonjeni; komaj je Vera stopila iz hiše, zlasti po obedu, so začeli drgniti podkve ob tla. Jaz pa sem najrajši hodila krmit kokoši z gospodično Rezi. Tako rada sem jih imela, da nisem dovolila, da bi 'moje kure' zaklali. Če so kaj takega le omenili, sem se začela jokati in obljubljala, da bom ne vem kako pridna, če mojim ljubljenkam ne bodo nič hudega storili. Če so jih vseeno zaklali, nisem hotela jesti kurjega mesa (v tem sem bila dosledna!), čeprav so mi na dolgo in široko zagotavljali, da je meso od drugod.

Teta Berta

Milena pove tudi veliko o njihovih prijateljih v Zakamnu, h katerim šteje kočijaža Edvarda, od katerega so se naučili "krepkega izražanja", tako da so se potem njihovi starši in varuške zgražali nad nji-

hovim govorjenjem; dalje pripoveduje o starem Jakobu, ki je bil nekakšen glavni direktor posestva. Majer in majerica pa sta ukazovala hlapcem in deklam. Potem so tu še nekateri posebneži na posestvu in pa dobrosrčni sorodniki gospodične Julije in gospodične Rezi, ki so jih obiskovali v Celovcu.

"K spominom na Koroško spada tudi Berta Pergkofer. Bila je sestra očetove prve žene, in ker je bila slaboumna, je po smrti njenih sorodnikov naš oče postal njen skrbnik. Živela je v Pergkoferjevi hiši v Schulhausgasse z družabnico in negovalko gospodično Regino. Večkrat smo morali k njej na obisk; ker je bila dobrovoljna Korošica in je ostala nekako otročja, smo se otroci z njo dobro razumeli. Z nami je igrala domino in nam vedno dajala bonbone. Tudi pletla je za nas, a tistega nismo nikoli nosili. Dražili smo jo in jo spraševali stvari, na katere ni vedela odgovora. Tako na primer: 'Berta, ali se ne boš poročila?' Na to je odgovorila: 'Z' wen(ig) g'scheid.[29] *Nekoč je rekla: 'So a Schau wär...*[30] *in ta odgovor je postal parola v naši družini.*

Vsako poletje nas je obiskala v Zakamnu, pozneje pa v Krivi Vrbi. Uboga stara tetka se je vse leto veselila tega obiska; kakor hitro je kdo od nas prišel na Koroško, je spraševala, ali jo bo svakinja (kakor je imenovala našo mamo) povabila. Komaj pa je bila pri nas, je že začela spraševati, kdaj jo bomo peljali domov. Zdi se, da se je v svojem tihem domovanju le bolje počutila kot pri nas, kjer je bilo toliko prometa. Imeli smo jo radi.

Portret Berte Pergkofer, ok. 1880 (last: Laura Nasso Ceribelli, Rim; foto: Alfred Whycombe Gorup).

29 Premal' pametna.
30 Tak šov bi bil...

Ko je Kornel prevzel posestvo Zakamen, je odpustil ubogo staro gospodično Regino in Berto dal k sestram elizabetinkam. V samostanskem domu se seveda niso mogli noč in dan ukvarjati le z njo, kakor se je ukvarjala z njo gospodična Regina. Berta pa, ki je bila kakor otrok tega vajena, je bila zelo nesrečna. Kornel je pri tem gotovo naredil nekakšno 'kupčijo' in Berta je morala ostati v domu, kljub temu da je oče, ki mu je tedaj še vse slepo verjel, plačeval za njeno oskrbo."

Gostje in obiskovalci

"Poleg vseh nas so prihajali na poletne počitnice v Zakamen tudi naši bratranci in sestrične. Ker sta očetova brata razmeroma zgodaj umrla, je naš oče moral skrbeti tudi za njune otroke. Spominjam se Lije, Janeza, Maričke, Rezke in Filipa."[31]

Hiša ni bila dovolj velika za vse, zato je del otrok stanoval pri Schafferju. Tudi ta hiša na koncu drevoreda iz sadnega drevja je spadala k posestvu. V pritličju je stanoval krojač Hank z ženo in otroki, zgoraj pa so spali Gorupovi otroci. Milena pripoveduje: *"Takrat niso tako komplicirali kakor danes, ko hoče imeti vsakdo svojo sobo. Vsi smo spali v eni sobi; včasih, če je zmanjkalo prostora, so vtaknili še po dva v eno posteljo."*

Pri Schafferju sta bila tudi kegljišče in klet za žganjekuho, ki so jo pozneje uporabljali le še za shrambo. Zadaj za to shrambo so Gorupovi otroci na travniku, ki se spušča k cerkvi in pokopališču, pokopavali svoje pasje ljubljence in pobožno obiskovali njihove grobe.

"Tako na Reki kakor v Zakamnu so nas obiskovali najrazličnejši oboževalci naših polsester, posebno kadar ni bilo očeta, kajti ta ni maral tujih obrazov in se je najbolje počutil v svojem družinskem krogu. Le tu in tam je bil kateri teh mladeničev prijazen tudi do nas otrok in se z nami igral ali nas zabaval; takega smo počastili s svojo naklonjenostjo. K tem je spadal tudi Pavel Luckmann, ki je med tem postal mornariški kadet[32] *in je takrat dvoril Anci. Kadar je prišel, smo ga bili veseli, ker je bil vedno dobre volje in se je rad šalil. Organiziral je tudi družabne igre in izlete, ki smo se jih tudi mi udeleževali. Kljub svoji okrogli telesni obilnosti je imel rad šport in je prav dobro jezdil; bil je celo hitrejši od drugih. Ti pa so se radi iz njega norčevali. Imenovali so ga Dick-Paul ali Dicki-Pawel."*[33]

Vladi in Bogi sta po dolgem napornem boju dosegla, da jima je oče kupil kolesi in sta se nato pridno podila po vseh drevoredih in se vozila celo v Celovec. Ko je prišel Pavel v Zakamen na obisk, se

31 Lija (Amalija 1871–1948) je bila hči Franca Gorupa in Helene Ižanc; Rezka (Terezija 1862–?), Janez (1864–?), Filip (1866–?) in Marička (Marija 1870–?) pa otroci Andreja Gorupa.
32 V letih 1890–1892 je objadral svet. Glej: Holz: Zgodovina družine Luckmann, str. 297.
33 Debeli Pavel.

je želel naučiti tega novega športa. Nekoč, ko se je še malo majavo vozil, se je pošteno zaletel v neko drevo. Kornel, ki se je tudi rad šalil, je nato pribil na drevo spominsko tablico, kakršnih je bilo v starih časih veliko na Tirolskem in Koroškem. Na njej je bil naslikan Pavel še bolj debel, kakor je v resnici bil, kako se je ravno zaletel v drevo, pod sliko pa je bila zapisana tožba ranjenega drevesa v verzih.

Milena opisuje tudi izlete po Koroški, tako v Žihpolje (Maria Rain) in h Gospe Sveti (Maria Saal), kakor v Vetrinj (Viktring) in k dvorcu Rothauer nekje sredi gozda.

Nekoč je v nekem seniku prav blizu Gorupovih izbruhnil požar, ker so se vaški otroci igrali z vžigalicami.

"Mogočen ognjeni zubelj se je dvigal proti nebu, bili so plat zvona in vsa vas je bila na nogah. Tudi vsa naša služinčad je bila mobilizirana, da pomaga pri gašenju. Ker so bile tudi naše strehe krite s skodlami, so jih morali polivati z vodo, da se ne bi vnele, ker so iskre letele tudi nanje. Vrh tega je bilo še vetrovno in oblačno vreme – vse skupaj pa je bilo grozljivo lepo na pogled.

Z leve: Aleksander, Vera, Milena, ok. 1895 (last: Alfred Whycombe Gorup, Trst).

Z leve: Zora, Natalija, Štefanija, ok. 1895 (last: Alfred Whycombe Gorup, Trst).

Mama je bila ravno tedaj v mestu in tam so ji rekli, da pri Pergkoferju gori. Lahko si mislite, da se je na smrt prestrašila, ko je že od daleč zagledala rdeče nebo in potem ognjene zublje v smeri proti domu. Na srečo se pri nas ni zgodilo nič hudega, za kar gre zahvala prisebnosti in skrbi gospodične Rezi.

Pozneje so kmetje poskusili naprtiti krivdo za požar Vladiju in Bogiju, ki sta se sicer pogosto igrala z vaškimi otroki, toda na srečo sta imela fanta alibi. Sosedje so pač hoteli iztisniti od očeta povračilo za škodo."

Žegnanje v Zakamnu

"Posebno vesel praznik v vasi je bilo žegnanje.[34] *Tudi me deklice smo oblekle bele obleke, da smo lahko šle z drugimi v procesiji. Ko sva bili z Vero malo večji, sva smeli celó nositi bandero, na kar sva bili zelo ponosni. Po maši in procesiji, ki sta tako dolgo trajali, da smo komaj zdržali, smo smeli jesti lectove in druge slaščice, ki so jih prodajali na štantih.*[35] *Tam so prodajali tudi zdravila zoper vse mogoče bolečine, lectove srčke z verzi*

34 Praznovanje godu farnega zavetnika.
35 Na stojnicah.

in ne nazadnje glinaste piščali v obliki jezdecev na konjičkih, ki so se imenovale 'Piš me v rit'.[36]

Popoldne smo se lahko vozili na vrtiljaku in zvečer smo gledali, kako so odrasli plesali. Kmetje so imeli še druge zabave, šli so se razne igre, tako štehvanje,[37] *streljanje v tarčo in podobno. Po plesu je bil nazadnje morda še velik pretep – toda takrat smo bili mi že davno v postelji in tega nismo več videli ne slišali."*

Iz Zakamna skozi Ljubljano na Reko

"Od Zakamna smo se vselej ločili s težkim srcem, toda neke vrste tolažba je bila že sama misel na potovanje. Največkrat smo potovali v skupinah in po etapah, kajti zveze z vlaki takrat niso bile take kakor danes. Oče je bil v tistem času še zelo zaposlen in je le redko prišel v Zakamen. Vedno se je vozil skozi Maribor. Mama pa je bila pogosto v Karlovih Varih, kjer si je zdravila težave z žolčem, ali pa se je odpeljala že poprej, da bi preživela nekaj dni pri svojih starših v Ljubljani. Guvernante mademoiselle Richard, Alfonsina ali Angela so se peljale s polsestrami, ljuba dobra Peci pa je spremljala nas otroke z varuškami vred. Pogosto razmišljam, kako težko ji je moralo biti, ker je morala skrbeti za nas in še za težavne varuške. Gospodični Heleni, na primer, je bilo slabo, še preden je vlak odpeljal s postaje. Mi otroci pa smo se najbolj zanimali za ogromno košaro s hrano, saj smo bili že na začetku poti lačni. Drugi pomembni del prtljage je bila v prt zavita železna posoda s toplim obrokom, kajti tedaj še ni bilo jedilnih voz. Poleg tega ni bilo direktnega vagona in smo morali večkrat prestopati (v Beljaku, Trbižu, Ljubljani in v Šempetru na Krasu).

Pogosto smo morali na teh prometnih križiščih dolgo čakati. Iz Zakamna ni bilo mogoče priti na Reko v enem dnevu, zato smo prenočevali v Ljubljani pri starih starših. To je bilo nam v veselje, a uboga stara mama je imela veliko dela, da nas je vse spravila pod streho in nam postregla.

Ljubljanske zgodbe

Naš stari oče je bil visok lep mož z veliko plešo in mogočno belo brado. Nosil je očala. Skoraj vedno je bil vedre volje in imel je smisel za nekoliko suh humor. Tudi pel je rad in to lepó. Stare mame se manj spominjam, vem samo to, da je bila bolj majhna, ne tako zabavna, pač pa vedno skrbna in dejavna. Stara starša sta še posebno ljubila Vero in Sandija: prvo vnukinjo in prvega vnuka.

Sprva so živeli v neki hiši, kjer je bila velika predsoba tlakovana z rdečo opeko; ta prostor se nam je zdel velikanski in nam je bil zelo všeč, ker smo se tu lahko igrali po mili volji. Pozneje so se preselili na Mestni trg[38] *in tega stanovanja se zelo dobro spominjam. Posebno navdušeni smo bili nad hodniki, kjer je bilo veliko oken, na njih pa cvetlična korita s kapucinčki, medtem ko so bili notranji zidovi porasli z bršljanom. Vhodna vrata so imela poseben zapah, ki ga je bilo mogoče odpreti od zunaj, če si poznal skrivni patent.*

Opapa in omama, kakor smo ju imenovali, sta imela še tri hčere: Meto, Marto in Frido. Imeli so tudi dve zvesti služkinji: kuharico Tono in sobarico Lenko. Teta Meta je bila vedno vedra, živahna, pridna in delavna; hvala Bogu, je svoj zlati humor ohranila do danes, kljub temu da je imela dovolj težavno in žalostno življenje. Marta in Frici sta bili precej mlajši, lepši, a bolj razvajeni dekleti, ki sta se posvečali le svojim zabavam in ljubimkanju. Na drugi strani stopnišča so oddajali sobo 'podnajemniku'. To je bil oficir, ki je imel 'purša'.[39] *Oficir je dvoril Marti, 'purš' pa verjetno kuharici, pa bolj zaradi dobre hrane kot zavoljo njene furlanske privlačnosti. 'Purš' se je pogosto šalil z nami in radi smo ga gledali, ko je čistil škornje in gumbe na uniformi. Vse se je moralo bleščati kakor zrcalo.*

Stari oče je imel brata Karla, ki mu je bil zelo podoben. Tudi on je bil ljubezniv in se je rad šalil. Vedno nam je prav resno pravil, da je šele 16 let star, ker je bil rojen na tisti dodatni dan v prestopnem letu. 'Zato imaš tako lepe kodre,' mu je rekla Vera. Res je imel okoli svoje okrogle pleše krono gostih belih skodranih las. Potem so se ji vsi odrasli smejali.

Nekoč sva ostali z Vero dalj časa pri starih starših. Večkrat sva šli s staro mamo v Tivoli. Stara mama je tam s svojimi prijateljicami pila kavo in potem so igrale tarok ali pa so pletle in klepetale. Med njimi je bila tudi Melanija Luckmann.[40] *Midve pa sva se medtem igrali v gozdiču ali pri gugalnicah z drugimi otroki. Včasih sva šli s staro mamo tudi na obisk k njenim prijateljicam. Pogosto sva bili pri Melaniji Luckmann, ki je bila z nama zelo ljubezniva. Imela je namreč šest sinov in si je tako zelo želela hčerko. Z najmlajšim sinom Herbertom je dolgo ravnala tako, kakor bi bil deklica, ga oblačila v krilca in mu dajala punčke za igrače. Ko sva bili nekoč tam, nama je Herbertova dojilja, stara Ana, pokazala njegove punčke; prav tedaj pa se je Herbert vrnil domov, podivjal in vpil na Ano, da se s temi punčkami on nikoli ni igral. Tedaj je hodil že v gimnazijo in je bil prizadet v svojem moškem ponosu.*

Karel Luckmann je bil takrat že čeden oficir in je dvoril teti Marti (ali pa ona njemu). Pavel je bil na mornariški akademiji na Reki in je bil naš 'ausšpajzer'.

36 Milena zapisala v slovenščini, v pomenu: pihaj mi v rit.
37 V izvirniku: Ringel stecken.

38 V resnici na tedanji Turjaški trg 6, danes Novi trg 6. Glej: Fischer's Allgemeiner Wohnungs-Anzeiger, Jg. 1, 1898. Wohnungs-Anzeiger iz leta 1900 navaja, da stanuje Friderik Keesbacher na Rimski 6, kamor se je verjetno preselil po ženini smrti.
39 Oficirjev sluga.
40 Melanija Luckmann (1848–1926), je bila hči tržaškega trgovca H. A. Macowitza in žena industrialca Carla Luckmanna. Glej: Holz, Zgodovina družine Luckmann, str. 296.

Tako smo imenovali tiste gojence, ki so smeli ob nedeljah – če niso bili zaradi česa kaznovani – obedovati pri sorodnikih in znancih.[41]

K zabavam v Ljubljani je spadal tudi obisk pri slavnem slaščičarju Kirbischu,[42] *ki je bil že v maminih mladih letih zelo priljubljen. Če smo se tudi le za nekaj ur ustavili v Ljubljani pri starih starših, smo morali h Kirbischu na čudovite indijančke, sladoled in podobne sladkosti. Posebno radi smo imeli okrogle bonbone v raznih barvah, ki smo jih imenovali 'beli-rdeči-rumeni'. Te so nam tudi stari starši prinesli seboj vselej, kadar so prišli k nam.*

Mama nam je pogosto pravila o svoji mladosti in obiskih pri Kirbischu. Nekoč so s prijateljicami za stavo tekmovale, katera bo pojedla več pustnih krofov, tako da je bilo naposled vsem slabo. Posebno zabavali pa smo se ob zgodbi iz zasebnega življenja gospoda Kirbischa, ki je šel sam na poročno potovanje, ker je njegova žena morala ostati v trgovini, dokler se ni vrnil; potem je šla pa ona na potovanje. Menda trgovine nista mogla kar zapreti."

Pozimi 1894 se je Klavdija pogosto mudila v Ljubljani, ker je njena mati težko zbolela. Na pomlad 1895 je sorazmerno mlada, menda za rakom, umrla. Ker je tudi stari oče Keesbacher zbolel na pljučih, se je z obema mlajšima hčerama Marto in Frici zatekel na Reko in tam ostal dalj časa. Najstarejša Meta se je že poprej poročila. *"Tudi me v rožnatih oblekicah smo bile na njeni poroki."*

Služinčad na Reki

Tudi služinčad na Reki je bila večinoma doma iz Koroške, tako kuharica Cili, ki je prišla v hišo z Gorupovo prvo ženo. Ker je bila majhne postave, so jo otroci imeli še posebno radi. Ob njej so merili svojo višino, da bi videli, koliko so zrasli. Vera je bila z osmimi leti večja od nje. Cili jih je tudi razvajala; kadar je pekla sladice, so ji smeli pomagati pri lupljenju mandljev ali pri mešanju jajc, potem pa so lahko tudi polizali kakšno skledo. Ni pa bila tako prijazna s kuhinjskimi deklami. Smele so le pomivati in čistiti, svoje kuharske umetnije pa je pred njimi skrivala; če je kaj posebnega pripravljala, se je zaklenila v shrambo in še ključavnico zamašila. Zelo pa se je bala miši. Kadar je kakšna miš prišla v kuhinjo, je Cili skakala s stolov na mizo in zvečer celó na še vroči štedilnik in pri tem vpila: *"Reve, traponi, ujemite jo že!"* Potem so pritekli z metlami in podili miš proti Cili, namesto ven iz kuhinje, le da bi jo še bolj jezili. Na srečo se je naposled našel kdo, ki ji je pomagal. Sicer pa je bila Cili odlična kuharica, ki ni imela lahkega dela, saj je bila že družina številna, kuhala pa je tudi za vso služinčad. Povrhu je morala še posebej skuhati za gospodarja, ki se je vedno vračal domov pozno, pogosto šele po polnoči. Pozneje, ko je imela 48 let, se je poročila z nekim kočijažem, ki je bil star 24 let. Mladi mož se je zagledal bolj v Ciline prihranke. Poskušali so jo odvrniti od tega, pa se ni dalo; tako je Gorupove zapustila in je to pozneje bridko obžalovala. Njen mož je najprej zapravil njene prihranke, pozneje jo je pa še pretepal, kadar je bil pijan. Potem je prišla za kuharico njena sestra Kati s Koroške in imeli so jo prav tako radi kakor Cili.

Tudi perica Francika je spadala k prijateljem iz otroštva na Reki. Prihajala je vsak ponedeljek in ponavadi je ostala do četrtka, ker je bilo veliko pranja za toliko ljudi. Otroci so radi hodili v pralnico ali jo opazovali pri obešanju perila in jo malo dražili, ker jim je bilo všeč, če je začela zabavljati čeznje in jih tako naučila veliko novih besed. Zmerljivka je bila na primer "ti ludárija" in grozila jim je s hudičem in peklom. Milena dostavlja, da je bila Francika dobra ženska in da jo je mama obiskovala tudi potem, ko je težko zbolela.

Pomembna osebnost je bil Johan, ki je prišel iz Koroške. Sprva je bil kočijaž, če je hotel, je bil hiter, ampak običajno se mu ni mudilo, in ker je bil zelo natančen, si je za vsako stvar vzel veliko časa. Kakor vsi kočijaži pa se je vdajal pijači. Razen tega ni trpel, da bi bil kakšen voz pred njim, vedno je moral biti prvi. Zaradi njegove prve ali druge pomanjkljivosti se je nekega dne zgodilo, da se je z vozom prevrnil. Prinesli so ga domov vsega krvavega in potem je bil ob svojo službo. Ker pa je bil že dolgo pri hiši in se je spoznal tudi na mizarska dela, je ostal. Z vso natančnostjo je čistil petrolejke, opravljal vsa mogoča popravila, brusil nože in škarje ter barval ograje. Poleg tega je bil za slugo starejšim hišnim sinovom, kadar so bili doma.

Milena o njem še pripoveduje: *"Nas otroke in vse živali je imel zelo rad, posebno mačke, ki so mu ljubezen tudi vračale. Nekoč je celó miško udomačil. O poletnih večerih je sedel na klopi pred svojo delavnico na dvorišču, kjer je rasel španski bezeg. Tam smo ga obiskovali in pripovedoval nam je o svoji mladosti, o vojnah leta 1859 in 1860, ki se ju je udeležil. Kako prijetno je moralo biti takrat celó v vojskah, če jih primerjamo z današnjimi, ki vse vprek morijo in uničujejo!*

Johan je bil posebno jezen na železnico; po njegovem je bila ta kriva za vse mogoče nezgode. Kaj bi rekel danes, ko imamo ne le avtomobile, ampak tudi letala! Zdi se, da je bil v mladosti zelo naklonjen ženskemu spolu, ker pa ga ni nobena marala, je začel zabavljati čez vse ženske, kakor tista lisica čez kislo grozdje. Pozneje se je razburjal tudi zaradi starejših bratov, ko jih je prevzela lovska strast in so od očeta izprosili, da jim je dovolil imeti puške. Ker ni bilo divjadi v našem

41 Sinovi Carla in Melanije Luckmann so bili: Anton, Karel, Pavel, Henrik, Lambert in Herbert.

42 Polyxena Kirbisch je imela slaščičarno na Gledališki stolbi 3 (na Kongresnem trgu poleg Filharmonije). Glej: Hribarjev Splošni naslovnik, letnik 1907, str. 196.

gozdu, so potem streljali najprej na tuje, potem pa še na Johanove mačke. Nekoč, ko je Vladi ustrelil njegovo najljubšo mačko, se je stari Johan zjokal, in čeprav je bil poprej zelo spoštljiv do vseh in je celo nas otroke tituliral z gospodično in gospodom, je tedaj izjavil: 'Ne bom mu več rekel gospod Vladi – Vladi mu bom rekel.'"

Tudi z vsakokratnim vrtnarjem so se spoprijateljili. Ti so bili iz raznih krajev in raznih narodnosti. Šprleto so imenovali Goričana, ki ni znal nobenega jezika prav dobro in jih je zabaval s svojo govorico, kot npr."gospa Fraila", njihovo mamo pa je imenoval "der Herr Frau".

Dobri prijatelj otrok je bil tudi Mutec,[43] njihov gluhonemi bratranec, ki se je izučil za vrtnarja. Josip Gorup je bil njegov skrbnik in je upravljal njegovo majhno premoženje. Do njega je imel Mutec strahospoštovanje, medtem ko se je na otroke zelo navezal. Ti so ga imeli radi, pa tudi dražili so ga pogosto. Z njim so se sporazumevali z govorico kretenj, ki sta jo Bogi in Sandi dobro obvladala. Zelo rad je lovil ptiče in jih zapiral v kletke. Posebno rad je imel Sandija, ta pa mu je ljubezen povrnil in ga negoval do smrti. V času inflacije po prvi svetovni vojni je njegovo premoženje popolnoma skopnelo.

Prvič v operi

Ko so otrokom povedali, da bodo šli starejši trije v opero, so bili tako veselo vznemirjeni, da dneve poprej niso mogli kaj dosti jesti in ponoči ne spati. Na sporedu je bila stara italijanska spevoigra "Crisipus e la Comare".[44] Otroci so bili navdušeni nad operno hišo, vso v lučkah, in nad lepo oblečeno publiko, še posebno pa nad predstavo, katere vsebino si je Milena dobro zapomnila. Posebno ji je ostal v spominu verz: "Il vino è lo specifico che guarisce tutti i guai".[45] Pravi, da je ta verz oče potem rad pogosto citiral. Otroci so si zapomnili tudi melodije in so jih na vse grlo peli. Oče je bil zelo vesel, da jim je bilo v gledališču všeč, in jih je tudi pozneje večkrat vzel s seboj. Vsakič so bili navdušeni nad opero, vendar tako globokega vtisa kakor prvikrat ni več naredila nanje. Radi so imeli tiste, v katerih je bil vključen tudi balet. Poleg predstav samih, pravi Milena, so jim bili všeč tudi odmori, ko so si lahko kupili kandirano sadje; toda to sladkanje se je ponavadi končalo s solzami, ker so si pomazali obleke in so jih doma potem karali.

Štefanijino rojstvo in krst (1890)

Milena se še živo spominja, kako je bilo, ko so se rojevali mlajši otroci. Ker starejši niso smeli delati hrupa v zgornjem nadstropju, so jih spravili v pritličje, kar jim je bilo prav tako všeč, ker je bilo tudi tam marsikaj privlačnega, zlasti kuhinja.

"Da je bil oče ob rojstvu svojega štirinajstega otroka še tako srečen in vesel, je danes gotovo nekaj nepojmljivega. Res je moral biti patriarh v svetopisemskem duhu, saj Sveto pismo obljublja pravičnemu možu kot znamenje posebne božje naklonjenosti veliko otrok in toliko potomstva, kolikor je peska na morskem dnu.

Tistega dne je prišel ves žareč v jedilnico – še danes ga vidim pred seboj – in presrečen ponosno povedal, da se nam je rodila majhna princesa. Potem je mene in Vero peljal gor v mamino sobo, kjer je na očetovi postelji ležal črviček, ki sva ga seveda občudovali. Peci in stara mama sta krepčali mamo s šampanjcem, vse tri pa so bile ogorčene nad tem, da naju je oče pripeljal v sobo, in takoj sva morali zopet ven.

Tudi Štefanijinega krsta se še dobro spomnim. Ime je dobila po princesi Štefaniji, ki je takrat preživljala zimske mesece v Opatiji. Celotna slovesnost je bila v naši hiši. V rožnatem salonu so postavili oltar, v veliki obednici so pripravili slavnostno pogrnjeno mizo za odrasle, v zelenem salonu pa mizo za otroke. Botra sta bila stara starša, krščevalec pa je bil Valjuto,[46] ki je nekoč stanoval v naši hiši in se učil skupaj s Kornelom in Milanom. Potem pa je postal duhovnik. Moral je biti zelo trden v svojem poklicu, da ni izgubil vere, saj je kar nekaj let živel skupaj s to bando.

Krst je bil zelo slovesen. Dobra stara babica, ki nas je vse spravila na svet, je – vsa v svili – prinesla otroka na rokah. Mama pa je klečala pred oltarjem v rožnati žametni obleki s svečo v rokah, kar je naredilo name posebno globok vtis.

Potem smo imeli obed s šampanjcem in konfeti. Pozneje je varuška prinesla Natalijo, ki je bila takrat stara dve leti. Ko so ji pokazali dojenčka, se je ogorčeno obrnila stran. Bila je zelo ljubosumna, ker ni bila več najmlajša in je niso več najbolj razvajali."

Cesar na Reki[47]

K prvim spominom spada tudi cesarjev obisk na Reki. Dopoldne so ga čakali pri najetih oknih v hišah nasproti kolodvora. Toda bili so zelo razočarani, ko so videli, da cesar nima krone na glavi ne žezla v roki in ne plašča iz hermelina, kakor so bili naslikani vsi kralji v njihovih pravljičnih knjigah. Zvečer je bilo vse mesto razsvetljeno, občudovali so ognjemet in tek z baklami. Veliki trije so smeli z očetom, Peci in Marijo, Sandijevo varuško, v hotel Evropa, kjer so vse to lahko opazovali skozi okno. Mati Klavdija in polsestre pa so bile povabljene k neki slovesnosti, ki je bila pripravljena cesarju na čast. Potem so otroci dobili sladoled in utrujeni od

43 Zapisano v hrvaščini Mutac, pravo krstno ime ni nikjer navedeno.
44 Krizip in botra Smrt.
45 "Vino je zdravilo, ki ozdravi vse bolečine."
46 Ni jasno, ali je bil njihov sorodnik.
47 Cesar je bil na Reki 22. maja 1891. Glej *Domovina*, 16. 5. 1891.

napornega dne že v vozu zaspali. Peci je nesla Mileno, Sandija pa njegova Marija na rokah domov, le Vera je držala očeta za roko in ponosno stopala ob njem, so jim pozneje pravili. Zdi se, da je od očeta podedovala to lastnost, da zvečer ni bila nikoli zaspana in ni hotela zgodaj v posteljo.[48] To lastnost je ohranila vse življenje.

Družina Luppis[49]

Veliki prijatelji so bili tudi z družino Luppis. Gospod Luppis je imel podobno družinsko usodo kakor Josip Gorup. Tudi on je bil bogat vdovec in se je znova poročil le dan preden se je Josip poročil s Klavdijo. Iz prvega zakona je imel sicer le dve hčeri, v drugem pa Klaro, ki je bila istih let kot Vera, Tonija, ki je bil le nekaj tednov mlajši kot Milena, in Belo, ki je bila Zorina vrstnica. Milena pripominja, da so ravnali bolj razumno in si niso privoščili toliko otrok. Otroci so se pogosto med seboj obiskovali.

"Pravzaprav so nam bile pri Luppisovih všeč le dobre malice in Klarino znanje angleščine, drugače pa smo bili rajši doma na našem vrtu. Tu smo se lahko igrale v naših preprostih domačih haljicah s predpasniki. Pri Luppisovih pa smo morale biti v mestnih oblekah. Ko smo se vrnili domov, smo najprej planili gor k staršem, da jim vse do podrobnosti poročamo, toda takoj se je glasilo: 'Moučte ve punce, ve nič ne zastopte, Sandi, povej ti![50]

To obževanje edinega sina iz drugega zakona je Aleksandru samo škodovalo. Čeprav je bil nadarjen in je imel lepe lastnosti, jih ni izkoristil, in nikoli ni poslušal nasvetov drugih ljudi, ker je sam vse bolje vedel. Najbolj prizadeta se je čutila Milena, ki se je takrat zatekala k Peci. *"Še danes se mama čudi in je užaljena, da sem imela kot otrok rajši Peci kot njo. Saj mama in oče mene sploh pogledala nista. Le Vera in Sandi sta nekaj veljala za njiju, medtem ko je dobra Peci predstavljala izravnalno pravičnost in podpirala mene... A svojo ljubezen do nje sem morala skrivati, kakor to počno skrivni ljubimci, zato da se ne bi mama razburjala ...*

V poznejših letih pa je bila Štefanija očetova ljubljenka; imenoval jo je 'piška zlata', kar je ona spremenila v 'pitka lata'. Vse je dosegla pri njem in znala se mu je tudi tako ljubko prikupiti. Zato smo jo vedno poslali k očetu, da kaj za nas izprosi. Navadno ji je to tudi uspelo."

Prva šolska leta na Reki

"Za Vero in zame se je resno življenje začelo, ko sva morali 'v šolo'. Da bi bili nekoliko ločeni od drugih otrok, so nama uredili sobo nad konjskim hlevom... Najina prva učiteljica je bila gospodična Jereb iz Ljubljane, ker je oče hotel, da se najprej učimo slovensko. To je bil tudi prvi jezik, ki smo ga govorili, ker so bile naše dojilje Kranjice. Ker pa je mama bolj malo govorila slovensko, Peci pa sploh ne, smo se hkrati naučili tudi nemščine, ne da bi se posebno trudili. Vera je bila kot otrok zelo živahna, jaz pa bolj mirna, zato se je ona začela pozneje učiti, jaz pa prej, da bi se Vera umirila. Tako sva začeli s šolanjem skupaj, čeprav sem jaz imela šele pet let."

S šolo sta torej začeli septembra 1891, ko sta Mileni manjkala še dva meseca do šestega leta starosti, Veri pa je bilo že v aprilu sedem let. Po neomejeni svobodni igri na vrtu jima je bilo sprva težko sedeti cele ure v učilnici, toda Milena se je rada učila, ker je bila mirnejše narave in je imela dober spomin, medtem ko je bilo za Vero vse težko. Sicer pa je Vera, ki je bila "ta velika", smela marsikaj, česar Milena ni smela; Milena je morala "*vse potrpeti in vse požreti*", toda v šoli je bila Milena boljša in se je veselila svojih uspehov.

"Komaj sem znala črkovati, sem že začela v lastno veselje brati, medtem ko je bila za Vero to kazen. Vsekakor se še prav dobro spominjam, da sem dobila knjigo z naslovom 'Najdenček', ko še šest let nisem imela. Tudi vsebine se prav dobro spominjam. To veselje do branja sem ohranila vse življenje, čeprav sem si morala v otroštvu čas za branje naravnost izboriti. Pogosto sem se z zanimivo zgodbo skrila v kakšno krošnjo v drevju ali celo na 'tihi kraj', da sem imela mir."

Na koncu šolskega leta so ju peljali v Ljubljano, da sta na javni osnovni šoli opravljali izpit. To je bilo zelo razburljivo, pa se je vedno dobro izteklo, ker se je gospodična Jerebova zelo potrudila, da je z njima veliko vadila, in to tudi zaradi lastnega ponosa. *"Izpitna procedura se je ponavljala vsako leto, vedno sem dobila odlične ocene, le za pisanje in risanje sem imela oceno dobro. Žal imam vse življenje slabo pisavo, morda zato, ker smo najprej morali pisati poševno, potem je prišla v modo pokončna pisava in pozneje v inštitutu zopet poševna."*

Pozneje so jima uredili učilnico v sobi, ki je bila prej soba za goste njunih polbratov. Ti so jima pogosto nagajali. Milan jima je med odmorom risal po tabli, pisal neumnosti v njune zvezke, in paral ročna dela.

Po Jerebovi je prišla za učiteljico Albina Toman,[51] ki je bila boljša kot učiteljica in kot osebnost. Ostala je, dokler nista Vera in Milena odšli v graški inštitut Sacré Coeur.[52] Ko sta se začeli tudi

48 Milena v oklepaju dopiše: "Zato pa zjutraj ne iz nje."

49 Prvi znani Luppis je Ivan (Giovanni) Luppis (1813–1875), inženir, pomorski častnik in izumitelj torpeda. Gorupov prijatelj bi bil lahko sin ali sorodnik Ivana Luppisa, ki je bil doma prav na Reki.

50 Te očetove besede citira v slovenščini.

51 V izvirniku Thoman.

52 Te inštitute so vodile po raznih mestih Evrope redovnice Presvetega Srca.

Zora in Natalija šolati, je imela dovolj težko nalogo, da je poučevala štiri učenke v treh različnih razredih v istem prostoru.

S šolskimi obveznostmi so se začele še ure klavirja in ure francoske slovnice. Otroci so se naučili francosko še prav majhni, nekako igraje z gospodično Richard, toda sedaj sta se Vera in Milena morali naučiti še pisati v tem jeziku, kar je bilo manj prijetno.

Klavir jih je učil stari gospod Cimadori, ki je bil kar prijeten s svojo kozjo bradico in na krtačo počesanimi lasmi. Ni zbujal rešpekta, zato se tudi niso kaj dosti naučili pri njem. Vaditi so pa morali z gospodično Richard, ki je bila zelo stroga. Ker pa je pogosto kam šla s polsestrami, so morali sami vaditi v temni dnevni sobi, kjer je gorela ena sama sveča na klavirju, tako da jim je bilo kar tesno pri srcu. A otrok je bilo veliko in vsak je lahko vadil le pol ure, da so se vsi zvrstili, zato se niso veliko naučili. Pozneje jih je poučeval Cimadorijev sin, ki je študiral glasbo na dunajskem konzervatoriju. Imel je boljšo metodo in je bil tudi bolj energičen, toda morda zato, ker je bil bolj grob do njih, ali pa zato, ker niso imeli dobre podlage, so vsi slabo igrali klavir in so igranje pozneje tudi opustili.

Toda za očetov ali materin rojstni dan so se morali naučiti ne le kakšno pesem na pamet in jo recitirati, ampak tudi kaj zaigrati na klavir in zapeti. Seveda je bila ob takšnih priložnostih zbrana vsa družina, tudi služinčad. Ponavadi je eden ali drugi od otrok obtičal sredi besedila, kar se je običajno končalo s solzami. *"Oče je posebno ljubil stare italijanske opere, medtem ko je tedaj modernega Wagnerja, ki je bil nam všeč, zaničeval."*

Epidemije tifusa

Milena pripoveduje, da na Reki nekdaj ni bilo vodovoda, zato je pogosto razsajal tifus: *"V naši hiši so skoraj vsi imeli vsaj enkrat tifus, Peci in Joza pa celo večkrat. Nekoč, ko smo jedli ostrige, sta zbolela Kornel in Bogi. Prvi je zbolel na Reki in se je relativno hitro povsem pozdravil, Bogi pa je zbolel šele potem, ko se je vrnil v Ljubljano v internat. Mami so poslali telegram, naj takoj pride v Ljubljano, in tam je ostala več mesecev. Ker sta ga naša mama in "inštitutska mati" gospa Walther tako požrtvovalno in neutrudno negovali, se je Bogi, ki so ga zdravniki že odpisali, rešil."* Na tem mestu se Milena sprašuje, ali je bilo to res v njegovo dobro. *"Poleg duševne motenosti, ki se drži Pergkoferjeve družine, je še tifus prispeval svoje, da je Bogi postal duševno povsem nezmožen človek."*

Odtlej ni bil več zmožen za noben študij ali dejavnost in od leta 1914 je živel po sanatorijih in podobnih ustanovah.

Nekoliko pozneje, ko je imela Vera deset let,[53] *je zopet prišla epidemija tifusa v hišo; zbolele so Anca, Vera in Peci, da smo imeli celo bolnišnico. Mama je negovala Vero, gospodična Richard Peci in Joza Anco. Dotlej sem bila vedno skupaj z Vero: v sobi, v učilnici in pri igri; tedaj pa so naju ločili in sploh nismo smeli k njej. Jaz, Zora in gospodična Toman smo morale spati v učilnici in odtlej sva bili z Zoro veliko skupaj. Lahko rečem, da sva takrat postali prijateljici; ker sva se tudi po značaju ujemali, sva prijateljici tudi za vedno ostali. Zame je prijateljstvo več kot sorodstvo. Vera, ki je bila večja, močnejša in živahnejša od mene, včasih celó nasilna in kot najstarejša še razvajena, me je vedno zatirala; z Zoro pa sva bili na prijateljski nogi. Sicer sva se tudi prepirali, kakor vsi zdravi, normalni otroci; največkrat zato, ker je Zora vse puščala v neredu, medtem ko sem bila jaz že od nekdaj pedantna in sem hotela, da je vsaka stvar na svojem mestu. Svojeglavi sva bili obe, slavne 'krainske buče',*[54] *pa smo se vendar že kot otroci naučili, da je treba, kljub vsemu, popuščati; zato nama je bilo zelo žal, ko sva morali spet narazen.*

Na srečo so vsi bolniki dobro okrevali, le Vera je takrat izgubila svoje lepe dolge kite."[55]

Potres 1895 tudi na Reki

Ljubljanski potres so menda zelo čutili tudi na Reki. Otroci so trdno spali in niso nič vedeli, toda mati, ki je bila z Vladijem in Bogijem v gledališču, se je zelo vznemirila in nemudoma odhitela domov.

"Oče je bil ravno na stopnišču, Joza in Anca sta šli za njim. Ko se je začelo vse majati, sta obe bledi od strahu zakričali: 'Papá, papá, potres,' on pa je šel mirno naprej in rekel: 'Že prav, le pejte spat!' Mama je bila nad vse začudena, ko ga je našla v postelji, kjer je mirno bral časopise. Na njena razburjena vprašanja je nadvse flegmatično odgovarjal. Nekoč, ko je bil še mladenič, ga je menda v Trstu potres celo vrgel iz postelje. Začuden je pogledal skozi okno, in ko je videl, da je samo potres, je mirno znova zaspal. Zavidanja vredna flegmatičnost! Samo Vera je nekaj te po njem podedovala.

Toda nekaj drugega je bilo, kar je očeta spravilo iz tira njegove vsesplošne umirjenosti: kadar smo se mi odpravljali na potovanje. Kako je bil tedaj razburjen! Navsezgodaj nas je nagnal iz postelj in vedno znova se je vračal, da vidi, ali se oblačimo, ter nas priganjal. Še mnogo prezgodaj smo morali na železniško postajo in šele tedaj, ko smo bili vsi v vagonu, se je pomiril in zadovoljen odšel, kajti on ni nikoli potoval z nami, vsaj

53 Vera je imela deset let leta 1894.
54 To je zapisala v slovenščini.
55 To poročilo o tifusu je dodano na posebnem listu. Časopis *Domovina* poroča 21. 2. 1896: *"Na Reki hudo razsaja legar ali vročinska bolezen... Sodi se, da se legar zaradi tega tako razširja, ker Rečani jedo pokvarjene ostrige. Na Reki goje ostrige v kanalu, kjer je najbolj onesnažen."*

dokler smo bili majhni ne. To potovalno mrzlico sem pa, na žalost, jaz podedovala po očetu."

Cerkveni prazniki

"K strahovom našega otroštva je spadal tudi Miklavžev večer. Že tedne pred tem so nas strašili in nam grozili s sv. Miklavžem. Že poprej se je včasih prikazal na vrtu v spremstvu parklja z rožljajočimi verigami. Petega decembra zvečer se je cela družina zbrala v veliki jedilnici in z vrtne strani je vstopil sv. Miklavž. Največkrat je bil to eden od starejših polbratov ali kateri izmed znancev, ki je bil večje postave, v polnem škofovskem ornatu, kar je posebno učinkovalo na nas. Morali smo moliti, potem je naštel vsakemu posebej njegove napake in nam grozil z vsemi mogočimi kaznimi, še zlasti, da nas bo parkelj, ki je pred vrati rožljal z verigami, vzel seboj. Morali smo obljubiti, da bomo pridni, in smo obljubo iz strahu tudi res dolgo držali. Pozneje, ko nismo več verjeli v sv. Miklavža, smo se zabavali s tem, da smo ugotavljali, kdo se skriva pod mitro. Odraslim sicer nismo nič rekli, samo Peci smo povedali svoje vtise. Tako smo nekoč odkrili, da je dr. Kretić, naš 'Tiri', veliki svetnik, in sicer smo ga spoznali po govorici, ker je delal slovnične napake v nemščini. Nazadnje je tako vehementno zapustil prostor, da se mu je brada zataknila za vrata in nekaj brade je v naše veselje obtičalo na vratih.

Božič na Reki, z leve: Aleksander, Štefanija in mati Klavdija, ok. 1895 (last: Ksenija Turković, Zagreb).

Potem je vsak nastavil kositrni krožnik na svojo nočno omarico in naslednje jutro smo našli na njem vse mogoče dobrote: medenjake, dateljne, fige, prve mandarine in pomaranče, pa še kovanec ali pa veliko 'šibo'.[56] *To smo spravili za 28. december, dan nedolžnih otrok, ko smo smeli z njo tepsti odrasle in jim klicati: 'Reši se!*[57] *Ti so se morali potem odkupiti. Najrajši smo šli k papanu, ki je vsakemu dal 10 kron v zlatu, pozneje celó 20 kron. Ko smo bili večji, se nismo upali nadaljevati s tem otroškim običajem, toda papá se je tako zelo držal stare tradicije, da je bil skoraj užaljen. Nismo se dali dolgo prositi, ampak smo planili s 'šibo' nadenj in se razveselili zlate krone, ki nam je prav prišla, kajti z denarjem so nas držali zelo na kratko.*

Naslednji praznik je bil božič. Že dolgo poprej smo razmišljali, kaj bi si želeli, in nazadnje smo napisali pismo ter v njem našteli svoje želje. Ta pisma smo položili med okna, potem smo morali v sosednji sobi poklekniti in glasno moliti, da bi prišel Božiček ponje in res so čez nekaj časa izginila. Potem so zeleni salon z vseh strani zaprli in celo skozi ključavnico nismo mogli nič videti. Samo mama, Peci in stari Johan so se smeli sestajati z Božičkom. Seveda so nam tudi sedaj grozili, da ne bomo nič dobili, če bomo poredni, zato smo se zelo trudili, da bi si s pridnostjo zaslužili čim več daril. Za sveti večer je bilo v našem domu značilno, da so bili vsi zelo vznemirjeni, mi zaradi radostnega pričakovanja, odrasli pa zato, ker so imeli veliko opraviti. Ob sedmi uri smo morali biti vsi praznično oblečeni v veliki jedilnici, mi otroci smo morali še moliti in peti božične pesmi; potem je zazvonil slavni zvonček in smeli smo k velikemu razsvetljenemu božičnemu drevesu, pod katerim so stale jaslice. Bilo je zares lepo in praznično, da smo si komaj upali dihati. Hišni običaj je bil, da je najprej dobila darila služinčad in šele potem smo smeli mi na svoja mesta. Okrog in okrog po sobi so bile postavljene mize z darili in na njih tablice z našimi imeni. Koliko lepega za otroška srca je bilo tu in kako blaženi smo bili zaradi svojih daril. Šele čez nekaj časa smo si lahko ogledali še drevo in se veselili stvari, ki so visele na njem. Posebno radi smo imeli 'ledene kapnike' iz sladkorja, polnjene z likerjem. Milan nas je naučil, kako se jih da malo odgrizniti in popiti tekočino, potem pa jih znova obesiti nazaj na drevo. Sredi vse te radosti pa je hodil papa okoli z mrkim obrazom, kajti na smrt se je bal, da bi se zaradi toliko svečk drevo in papirnati okraski vneli. Bil je razburjen in napeto je gledal, če je kjerkoli zaprasketalo ali se začelo malo žgati, kar pa je naše veselje le povečalo, namreč ogenj, in ne papanova slaba volja. Toda ta je spadala zraven. Ko nam je nekoč mama hotela narediti posebno presenečenje, in okrasila drevo z barvnimi električnimi lučkami, smo bili strašno razočarani.

56 Zapisala v slovenščini in v nemščini pojasnilo: Birkenrute.
57 Tudi to zapiše v slovenščini, saj opisuje slovenski običaj.

Papa se je pomiril šele takrat, ko smo vsi sedli k slavnostni večerji. V naslednjih dneh smo radi obiskovali božično drevo, na silvestrovo pa smo ga sploh izropali in tiste sladkarije uporabili za nagrade pri tomboli. Razen tega smo čakali polnoč z ulivanjem svinca, metanjem copat in drugimi družabnimi igrami. Bratje so imeli še posebno zabavo, ki si jo je seveda izmislil Milan, da so razbijali laterne v tihi ulici poleg našega vrtnega zidu. Ker so tudi možje postave praznovali, niso bratov nikoli zalotili. Nekoč pa je prišel kmalu po novem letu neki policaj, in ko je stara Tonka rekla Milanu 'Gospodin, pulicej vas išče,' se je tako prestrašil, da je skoraj omedlel. Potem se je izkazalo, da je prišel k očetu iz nekega drugega vzroka.

V poznejših letih smo morali tudi mi obdariti starše in drug drugega. Ta darila so bila včasih prav nemogoča in smo jih večinoma sami delali zadnji dan. Potem smo začeli dajati očetu praktične stvari, in ker je dobro voljo zelo cenil, smo na njegovo mesto polagali tudi razna šaljiva presenečenja.

Tudi veliko noč smo slovesno praznovali. V velikem tednu smo morali pridno hoditi v cerkev, obiskovati božje grobe in nismo smeli zamuditi vstajenjske procesije. Celó brate je oče pošiljal v cerkev, toda večinoma so nas spremljali samo do korza, tam pa izginili. Ko se nekoč Bogiju ni dalo iti z nami k vstajenjski procesiji in mu je papa rekel 'Ti ne greš?', je prav zadovoljno odgovoril 'Sem bil že včeraj.' Vsi smo bruhnili v smeh in celó sicer strogi papa se je moral smejati.

Božji grobi so bili na veliki petek zelo lepo okrašeni in vstajenjska procesija je bila zelo slovesna, ker so šli za njo vsi mestni dostojanstveniki, guverner, predstavniki Madžarov in general, vsi v paradnih uniformah.

Poprej so doma v kuhinji barvali velikonočne pirhe in mi smo smeli pri tem pomagati; seveda smo si hkrati temeljito pobarvali tudi roke. V soboto zjutraj so zložili potice, pirhe, šunko in vse drugo v košare in nesli v cerkev k blagoslovu. Opoldne smo jedli te blagoslovljene jedi in nazadnje potico. Po obedu smo šli na vrt in v gozdič iskat pirhe, ki jih je velikonočni zajček tam za nas poskril. Splazili smo se pod vsak grm in vneto iskali in tekmovali, kdo bo našel največ pirhov. Seveda je bil ta velikonočni zajček naša dobra Peci."

Teta Devet

K božičnim in novoletnim praznikom je spadal tudi obisk pri teti Devet.[58] Bila je že starejša in vdova. Milena pravi, da je bila "teta, neka očetova sestrična"; stanovala je v hiši poleg reške tržnice s staro Mitako, svojo svakinjo. Imeli sta tudi služkinjo. Njen edini sin Pepček je menda študiral medicino v Gradcu. Pogosto je pravila, kako da je priden: *"Nič ne je, nič ne pije, samo studira."* V resnici pa še po 40 ali 50 semestrih ni končal študija, če je sploh hodil na univerzo.

"Obiskovali smo jo na kakšno nedeljo po maši, obvezno pa na božič in po vstajenjski procesiji, da ji voščimo vesele praznike. Postregla nam je s svojimi dobrimi poticami in proškom in zelo vesela je bila, če smo z užitkom jedli in ji govorili, da so njene potice boljše od naših. Tudi sicer, kadar ni bilo ravno praznikov, nam je postregla z najfinejšim pecivom. ... Zelo rada nam je pripovedovala o svoji svakinji in nečakih Kalister in o svoji prijateljici, stari baronici Zmajić. Toliko je pravila o 'baronici', da smo nazadnje njo samo tako imenovali. Z velikim veseljem in ponosom nam je kazala svoje zaklade: srebrnino, lepe preproge in svoj nakit. V največje veselje ji je bilo, če smo vse to zelo občudovali. Njena velika ljubezen pa je bil njen nečak Kalister,[59] ki je bil tudi zelo prijazen do nje, in temu je potem zapustila vse svoje premoženje, kajti njen sin Pepček je umrl prej kot ona."

Poroke

Prva se je poročila najstarejša izmed hčera Marija, in sicer 24. septembra 1894 s Feliksom Meynierom, mlajšim sinom solastnika tedaj že zelo zadolžene tovarne papirja Schmidt & Meynier. *"Verjetno so upali, da bodo z očetovim denarjem tovarno zopet spravili v red, toda papa je dal Mici samo letno apanažo (in ne dote) in tako je tovarna polagoma povsem propadla. Takrat pa so še vzdrževali videz blaginje. Imeli so še vse vozove in konje in za Mici so pripravili veliko poroko. Za nas otroke so bila ta praznovanja zelo zabavna, le slovesnost v protestantski cerkvi se nam je zdela čudna. Toda ugajale so nam kočije, elegantne toalete in ne nazadnje dobra pojedina s šampanjcem. Poleg tega je bilo v družini Meynier še veliko otrok, trije sinovi Carlotte Meynier ter sin in hči Luisette Meynier-Couarde, s katerimi smo se pozneje igrali.*

Olgina poroka je bila veliko bolj preprosta in tiha. Takoj po zaroki je moral Brosch[60] na ladjo in je skoraj dve leti popotoval, Olga pa ni počela nič drugega, kot 'pisala Rudiju'. Olga je bila milo, dobrohotno bitje in nanjo imam le najboljše spomine, čeprav je bila morda malo brezbarvna.

58 Milena ni zapisala niti njenega krstnega imena. Iz rodovnika je razvidno le, da se je leta 1860 sestra Josipa Gorupa, Marija, poročila z Lukom Devetom. Morda je bila ta "očetova sestrična" iz družine Kalister in poročena s katerim od Lukovih bratov. Leta 1926 omenja Amalija Gorup, da je tetka Devet umrla v 83 letu starosti.

59 To je bil morda sin Franca ali Blaža Kalistra.

60 Rudolf Brosch je bil kapitan na korveti.

Olga Gorup in Rudolf Brosch, ok. 1895 (last: Alfred Whycombe Gorupa, Trst).

Kmalu za tem sta se poročila tudi Milan in Kornel[61] *(toda ti dve poroki nista bili pri nas), Milan z našo sestrično Lijo, ki smo jo imeli vsi zelo radi in jo še vedno imamo. Nekaj časa je živela pri nas, dokler ni bila zgrajena in urejena vila v naši bližini. Nato smo bili od časa do časa povabljeni ali k Milanu ali k Meynierovim. Milan je imel velik laboratorij za svoje domnevne študije, kjer je bilo veliko zanimivih stvari za nas, in nas je učil raznih potegavščin. Pri Meynierovih pa nas je zanimala tovarna in kako se dela papir iz umazanih cunj. Tam so imeli električno napeljavo za razsvetljavo in centralno kurjavo, česar pri nas doma še nismo imeli. Posebno nas je zanimal tudi baron Seiler, prijatelj Meynierovih, ki je bil uradnik v tovarni. Ko so nekoč popravljali enega od strojev, se je preveč približal z roko in je postal invalid. Vendar smo ga zelo občudovali, ker je znal vse delati z eno roko, celo cigarete. Doma smo ga potem poskušali posnemati, vendar z malo uspeha.*

Leto za tem se je rodil Ernest[62] *in sicer pri Rothauerjevih, kjer so si Meynierovi poleti najeli stanovanje.*[63] *Iz Reke smo kmalu za tem dobili vest, da se je rodila Nora, Lijina najstarejša hči. Ti otročički so nas zelo zanimali in samim sebi smo se zdeli veliki in pomembni, ker smo bili že kot otroci tete in strici. Naslednjo zimo se je v Wiener Neustadtu rodil Rolf Brosch, toda ker ga nismo mogli videti in biti pri njegovem krstu, smo se zanj manj zanimali. Pri Norinem krstu smo se zelo zabavali, ker je Milan vse mogoče pripravil, na primer bonbone pokalice. Milan je hotel ponagajati krščevalcu Valjatu in je dal svoji hčerki 16 imen, ki jih je moral ta pri vsaki molitvi ali prošnji ponavljati. Do Ernestovega protestantskega krsta smo bili bolj hladni."*

Nedelje na Reki

"Sprememba v našem otroškem življenju je bila nedelja, ko smo smeli dalj časa spati, jaz pa sem lahko zjutraj v postelji brala. Če ni bilo preslabo vreme, smo morali potem v cerkev k maši, sicer smo morali doma moliti. Da smo pri tem izbrali najkrajše mašne molitve in jih kolikor mogoče hitro prebrali, mi ni treba omenjati! Potem smo se lahko v hiši ali na vrtu igrali.

Neprijetnost nedelj in praznikov je bil opoldanski obed, na katerega sta vedno prišla tudi Milan in Lija, ki smo ju sicer imeli radi, a skoraj vselej so prišli tudi Meynierovi, pozneje pa še Preuschnovi, poleg njih pa še njihovi otroci z dojiljami in varuškami. Čeprav smo imeli naše nečake in nečakinje radi ... pa so nam grenile življenje "babe", kakor smo jih imenovali. Kadar so bili v hiši polbratje in polsestre, je prihajalo tudi do družinskih prepirov. Nemir je bil prava mora za nas in zato smo bili veseli, ko so zopet vsi odšli.

K nedeljskim gostom so spadali tudi 'ausšpajzerji', gojenci mornariške akademije, ki so smeli ob nedeljah in praznikih čez dan ven, če niso bili ravno zaradi kakšnega prestopka kaznovani. Ko smo bili še majhni, jih nismo niti opazili; nasploh jih nismo marali, ker so se pri svojih 15 do 18 letih čutili vzvišene nad nami in nas le dražili. Šele pozneje smo se z nekaterimi od njih spoprijateljili.

Mornariška akademija je bila poleg naše vile, le zid je ločeval vrtova in povsem samoumevno je bilo, da smo bili z njimi v dobrih sosedskih odnosih; gojenci kakor oficirji so dvorili damam, podoficirji in mornarji pa zelo verjetno našim zaposlenim. Pogosto je kateri splezal čez ograjo in uporabil našo vilo in vrt za razne norčije. Poleg flirtov in raznih simpatij je prišlo tudi do porok."

61 Milan Gorup se je poročil tudi leta 1894, Kornelij Gorup pa šele 1897, oba v Trstu.

62 Ernest Meynier se je rodil leta 1895.

63 Dvorec Rothauer je bil v bližini Zakamna na Koroškem, kamor so Gorupovi hodili na počitnice.

Kriva Vrba

Ko so bili poleti 1896 na počitnicah v Zakamnu, sta starša dala zapreči voz in vzela s seboj tudi Vero, Mileno in Sandija. Slovesno so morali obljubiti, da ne bodo nikomur povedali, kam so se peljali.

"Po daljši vožnji smo prišli do velike vile ob Vrbskem jezeru in z neznanskim navdušenjem smo si vse ogledovali in občudovali: hišo, vrt, gozdiček in predvsem jezero in čolne. Kako smo se potem nekoč pozimi razveselili, ko nam je oče povedal, da je vilo ob jezeru kupil in da bomo odslej poletja preživljali tam. Otroci imajo radi spremembe in vse novo in neznano je privlačno zanje, pa vendar smo pozneje Zakamen pogrešali in bilo nam je žal zanj, kajti tam je bilo več dejavnosti za nas. Mama pa Zakamna nikoli ni marala in je bila zadovoljna, kadar ji ni bilo treba biti tam. Če pa smo se ga mi z obžalovanjem spominjali, je bila kar užaljena; toda kako naj otroci razumejo čustva odraslih in še celó posmrtno ljubosumnost?

Že v Zakamnu jih je obiskovala družina Petrič,[64] gospa z dvema hčerama in dvema sinovoma. Starejši sin Rihard je bil v vojaški službi, hčeri[65] sta se sopri jateljili z Jozo in Anco, najmlajši Agaton pa se je zabaval z mlajšimi otroki. Tudi v Krivi Vrbi so najeli stanovanje v bližini in se čez dan zadrževali pri Gorupovih. Margareta je bila zelo čedno in veselo dekle in je imela veliko uspeha pri moškem spolu; tudi oče Josip je zelo rad gledal njen čedni obraz in je bil zelo zadovoljen, če je pogosto prihajala na obisk. Vladi ji je pa dvoril. Poleg Petričevih so prihajali v Krivo Vrbo tudi stari oče Keesbacher s hčerama Marto in Frido. Zaradi cele vrste mladih dam je v hišo prihajalo veliko njihovih oboževalcev. Otroci so se zabavali bolj med seboj kakor z odraslimi, le v kopališču so bili vsi skupaj. Tudi na izlete so hodili in prirejali piknike v gozdu, kjer so se tudi otroci udeleževali družabnih iger. Poleg že omenjenega Pavla Luckmanna je prihajal na obisk tudi doktor Bandić,[66] ki je dvoril Marti Keesbacher. Ker je bil znan po svoji skoposti, je izkazoval svojo pozornost s tem, da jim je nosil sadje in cvetje kar z njihovega vrta na Reki.

"Saj so nam vedno pošiljali polne vreče hrane tako z Reke kakor iz Fiumicella,[67] ampak na vlaku se je v vročini marsikaj pokvarilo. Zato je bilo zelo dobrodošlo, če je Bandić prinesel sveže sadje, zlasti fige, ki smo jih imeli zelo radi."

Samostanska šola v Gradcu

Na jesen 1897 po prvih počitnicah v Krivi Vrbi je prišel za Vero in Mileno težki trenutek, ko sta morali prvikrat daleč proč od doma. Vse njune polsestre so se šolale v Ljubljani, v Huthovem zavodu,[68] toda gospa Luppis je svetovala njihovi materi, naj dekleta pošlje v samostansko šolo Sacré Coeur v Gradec, kjer so se nekoč šolale tudi ona in potem njene hčere. Tam sta bili že njuni prijateljici Ljubica in Milica Sivović.[69] *"To je bila za naju edina tolažba in mama je bila pomirjena, da se v tujini ne bova čutili tako same in zapuščene... pa vendar sva odpotovali s težkim srcem. Mama naju je spremljala. Prvi vtis, ki ga je naredilo to mesto na naju, je bil porazen. Vrh tega nam je skopuški Bandić priporočil majhen star hotel, da sva se počutili kakor izgnanki iz raja in sva potem v postelji točili grenke solze. V naslednjih letih smo vselej prenočevali v odličnem hotelu 'Erzherzog Johann',[70] kjer smo se vsi dobro počutili in se dobro zabavali.*

Naslednje jutro smo se peljale v Petersgasse 1 in tudi velika temačna stavba samostanske šole Sacré Coeur ni naredila na nas ravno prijetnega vtisa; vse je bilo tako tuje, hladno in golo! Takrat je bila predstojnica mère Lazzarini.[71] Sprejela nas je ljubeznivo, vendar hladno. Hotela naju je takoj obdržati, ker sva že zamujali začetek šolskega leta, ki je bil 15. septembra, a me dve sva se oklenili mame in ta je dosegla, da sva smeli še nekaj dni ostati z njo.

Mère Lazzarini naju je predala dobri stari mère Flori, ki nas je vodila po hiši in nam vse razkazala in razložila. Ta dobra stara redovnica je imela veliko srce in duha, pa tudi smisel za humor; hitro je razumela, da smo vse tri z mamo vred prestrašene, in poskušala nas je pridobiti s svojim prijetnim govorjenjem in s šalami."

Nato so vse tri z materjo obiskale upokojenega profesorja kemije z reške mornariške akademije, ki je tedaj z ženo živel v Gradcu. Profesor Koetsdorfer, ki so ga še na Reki učenci šaljivo poimenovali "profesor Klor", in njegova žena sta ju nato obiskovala v inštitutu in jima prinašala darila.

"Naslednjega dne nas je gospa Koetsdorfer spremila v samostan in nam poskušala olajšati slovo, a ni nič pomagalo. S težkim srcem in grenkimi solzami naju je mama zapustila, še teže in še bolj grenko pa je bilo nama. Moram reči, da so bili prvi dnevi res strašni, vendar se mi kljub vsemu zdi, da je za otroke dobro, če so nekaj časa zdoma... V začetku mi je bilo vse težko, že sam hišni red, drugačen način pouka, množica ljudi,

64 V izvirniku Petritsch.
65 Milena omenja samo eno od njiju po imenu, to je Margareto.
66 V izvirniku Bandich.
67 Samo na tem mestu omenja Gorupovo veleposestvo v Fiumicellu pri Cervignanu. Vila je sedaj last družine Franzoni, to je sina nekdanjega Gorupovega oskrbnika.
68 Zasebna dekliška osemrazredna ljudska šola Irme Huth (1835–1900) je bila na Poljanski 6 v Ljubljani.
69 V izvirniku Sivovich.
70 'Nadvojvoda Janez'.
71 Marija Lazzarini (1857–?) iz znane plemiške družine Lazzarini, ki je imela v posesti grad Smlednik. Ime in rojstno letnico je našla Elisabeth Adolph v družinskem arhivu Ursini Blagaj in Lazzarini na Dunaju.

med katerimi si bil pa vendarle sam, in še zgodnje vstajanje. Čeprav nisem zaspanka, je zame še danes četrt ure pred šesto zgodaj, kaj šele za otroka, ki je potreben spanja. Sicer smo šli zvečer spat že ob četrt ure pred deveto (jaz sem zaspala že pri večernem učenju), a kljub temu je bilo zelo hudo, ko je bilo treba 'sredi temne noči' iz postelje, zlasti pozimi, ko so bili še vsi prostori hladni. Moral si se na hitro obleči, jaz pa sem za svoje dolge lase potrebovala pol tega časa, ki je bil namenjen oblačenju. Toda tudi tega sem se navadila. Vera se je hitreje privadila in je bila tam rajši kot jaz, zato pa se je pogosto sprla z redovnicami, tako zaradi branja, ki ga ni marala, ali pa zato, ker ni hotela tako zgodaj v posteljo... Polagoma pa sva se navadili in pozneje sva bili celó radi v Sacré Coeur, posebno ko sva odraščali in so nama postale domače razmere bolj jasne... Jaz, ki sem se vedno rada učila, sem uvidela, da doma ni prave možnosti za šolanje. Še preden sem šla v Sacré Coeur, sem nekoč prosila mamo, če bi smela na gimnazijo, da bi potem naprej študirala, toda oba, ona in papá, sta mojo prošnjo vsa zgrožena zavrnila. Papá je menda rekel: 'To se dekletom ne splača. Potem bi si lahko še lase postrigle in kadile cigarete!' Le kaj bi rekel dobri papá danes, ko gredo skoraj vsa dekleta na gimnazijo, ko so ženske na kratko ostrižene in jih veliko tudi kadi!

Pred božičem je prišel papá po naju. Že prej, enkrat v novembru, naju je obiskal, da vidi, kako nama gre. Bili sva veseli in ganjeni, tako da sva ga v solzah pozdravili. Nato je z grožnjo, da naju sicer vzame ven, dosegel, da so naju pustili čez dan z njim v mesto, kar je bilo sicer strogo prepovedano. Toda pozneje se je to pravilo ob obiskih staršev spremenilo. Kako sva uživali, ko sva se s papanom sprehajali po starem mestu in smo v restavraciji Thalia dobro jedli. Šli smo tudi na obisk k Koetsdorferjevim, da se jima zahvalimo, ker sta pogosto prihajala ob četrtkih in nedeljah gledat, kako se nama godi. Težko sva se ločili od papána, le misel, da bo kmalu božič, naju je tolažila.

Kako srečni sva bili, ko je 22. decembra papá res prišel po naju. Prvi trije meseci zdoma so se nama zdeli cela večnost in ganjeni sva bili, ko sva zopet zagledali mamo, brate in sestre, Peci in domačo hišo. Preko ganjenosti nama je pomagal vsesplošni smeh, ki sta ga povzročili najini šolski uniformi, v katerih sva pripotovali; pozneje nam je mama vedno dala šivati obleke pri 'Buderusu' – v veliki konfekcijski hiši – toda takrat nisva imeli nič drugega. Bile so temno modre in grdo zašite uniforme. Zabavali so se tudi nad našimi 'tarakeni', to so bile velike sive vreče s platnenimi trakovi, ki smo jih nosile čez rame. Naše obleke so imele ob straneh razporke, v vrečah pa so bili vsi naši zakladi.

Kako lepi so bili tisti božični prazniki, kako sva uživali, ko smo bili spet skupaj; pa tudi ob dobrih jedeh in vožnjah z vozom; lahko sva dolgo poležavali v postelji in brali, skratka: zlata svoboda.

In že sva s težkim srcem zrli koncu počitnic naproti, a na srečo so trajale nekoliko dalj, kakor smo predvidevali. Zora je zbolela za noricami, toda bolezen se je pri njej pojavila v tako mili obliki, da ni imela niti povišane temperature in tako ni obležala v postelji. Obe sva jo objemali in poljubljali, zato da bi se nalezli in ostali dalj časa doma. Toda zla usoda je hotela, da nisva zboleli na Reki in tudi ne prve dni v Gradcu, kjer so naju razkužili in izolirali v bolniški sobi, ampak šele teden dni pozneje, in to v hujši obliki kot Zora. Kljub vsemu se je nalezlo od naju še pol samostana. Že visoka vročina in strašno srbenje sta pravi obup; povrhu sva sedaj bili še daleč od doma, kjer so v času bolezni vse drugače skrbeli za nas. Poleg tega so bile še vse deklice, ki so za nama zbolele, jezne na naju, in celó redovnice so nama zamerile, čeprav res nisva bili nič krivi za to. Toda vse mine, ozdraveli sva in se prav dobro vživeli v internatsko življenje.

Spomladi je nenadoma prišla vest, da je Olga hudo bolna in kmalu nato, da je umrla. Ubožica je izgubila otroka, morali so jo operirati, vendar je kmalu za tem umrla.[72] *Bila je dobrodušna in mila oseba, pravzaprav je bila najbolj prisrčna od vseh polsester in njeno smrt smo globoko obžalovali, toliko bolj, ker je bilo njenemu sinčku Rolfu šele dve leti.*

Kmalu nato sva imeli Vera in jaz prvo sveto obhajilo. Že nekaj mesecev prej sva se na to pripravljali in tisti dan je bil zelo lep in slovesen. Še lepši je bil tudi zato, ker je mama takrat prišla v Gradec.

Na koncu šolskega leta so bili izpiti in slovesna podelitev nagrad. Zelo ponosna in srečna sem bila, da sem imela lepo spričevalo in sem dobila kar nekaj nagrad. Sledile so počitnice, zlate počitnice, ki jih še nikoli nisva tako uživali..."

Poroka v Krivi Vrbi

Poleti 1898 je bila poroka Ance Gorup, ki se je spomladi zaročila z mornariškim oficirjem baronom Francem Ludvikom Preuschnom. Zaradi žalovanja za Olgo je bila to tiha poroka, toda nevesta je bila vseeno v beli obleki. V Krivo Vrbo so prišli tudi njegovi starši in brat Ernst. Poročna slovesnost je bila v farni cerkvi v Celovcu, kamor so se vsi peljali z vozovi, nato so se vrnili na poročni obed v Krivo Vrbo.

"Rolf je ostal vse poletje pri nas in vsi smo ga razvajali, posebno Joza in jaz. Vsakdo je hotel biti ljubezniv z ubogo siroto brez matere, da se je otrok na to navadil in je vsakogar, ki je prišel, vprašal: 'Kaj si mi prinesel?' Tudi mi otroci, ki smo včasih dobili od mame ali papana kakšno krono, smo mu kupovali darila.

Ko je prišla jesen, je bilo slovo od domačih spet težko, pa vendar nama je bilo veliko lažje kot prvikrat."

72 Olga Brosch, roj. Gorup, je umrla 21. aprila 1898.

Ponovno v internatski šoli

Milena povzame svojo pripoved o življenju v internatu s kratkim opisom njihovih učiteljic, ki so bile seveda redovnice in takole nadaljuje:

"Ob četrtkih in nedeljah med drugo in četrto uro smo smele sprejemati obiske. Včasih so tudi naju poklicali v salon, kadar sta prišla gospa Koetsdorfer in njen 'Klor' ali večni študent Pepček Devet, sin naše tete 'baronovke', ali prijateljska družina Junker, ki je obiskovala tudi Sivovićeva dekleta. Vsi, ki so prišli na obisk prvikrat, so se smejali predpisom ob sprejemanju obiskov. Gostje so sedeli krog in krog ob steni velike dvorane, me pa smo morale prinesti vsaka svoj zložljivi stol, narediti pred vsemi lep priklonček in šele potem smo se smele približati svojim obiskovalcem.

Obiski ob četrtkih so nam bili ljubši kot nedeljski, kajti takrat naj bi pisale pisma domačim in poleg tega je bil to edini dan, ko smo smele brati po svoji izbiri. Zakaj tako, še danes ne razumem. K nedeljskim obveznostim je torej spadalo tudi pisanje pisma očetu, kar sva počeli izmenoma. Oče je bil tedaj za nas kakor Jupiter na Olimpu. (Šele v svojih poznih letih je postal bolj človeški in bolj prijazen). To pisanje je bila torej mučna procedura. Ker drugače nisva imeli stikov z očetom, sva se ga le bali. Zato tudi nisva vedeli, kaj naj mu piševa. Vse sva že poročali mami in ona nama je tudi vedno ljubeznivo in zvesto odgovarjala. Oče pa je sovražil pisanje pisem (Vera, Sandi in Štefanija so to od njega podedovali!) in zato je pisal le kratka in stvarna pisma. Verjetno tudi sam ni vedel, kaj nama naj reče ali napiše... Njegova pisma so torej bila vedno bolj ali manj enako sestavljena: 'Primil sem Tvoj list od x.x. Me veseli, da si zdrava in se nadam (ali bodi), da si pridna in ubogljiva. Ljubi Tvoje stariše, in Boga ne pozabi. Te lepo pozdravim in poljubim Tvoj oče J. Gorup.'[73]

Kako smo pozneje očeta dražili zaradi teh stereotipnih pisem in mu predlagali, da mu jih bomo dali tiskati, tako da mu bo treba dodati le še datum in podpis."

Počitnice v Krivi Vrbi v naslednjih letih

Otroci so se v dopoldnevih kopali v Vrbskem jezeru, skakali v vodo in se potapljali, tako da so jih le s težavo spravili iz vode. K popoldanskim zabavam je spadal kriket na velikem dvorišču pred hišo, pri katerem so se kraljevsko zabavali in veliko prepirali, ker menda prepir spada k tej igri. Pozneje so si sami zarisali nekakšno teniško igrišče in uporabljali stare žogice, ki so jih odrasli zavrgli. Če je bilo zelo vroče, so po kosilu sedeli v senci na robu gozda.

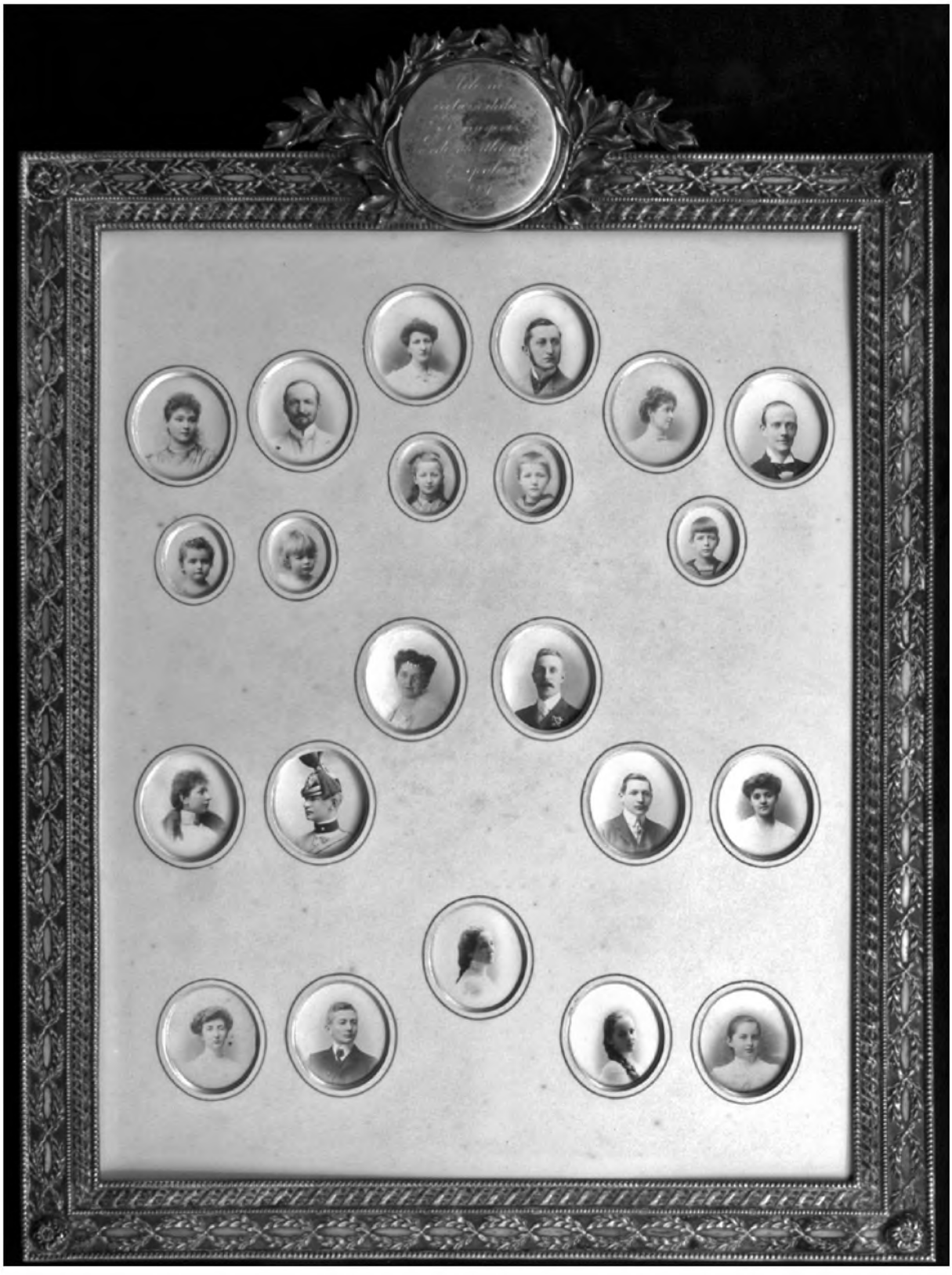
"Me dekleta smo izvlekle naša ročna dela. Mademoiselle,[74] *Peci, Maks, Kata ali ena izmed nas pa je glasno brala. Gospodična Richard je bila zelo sramežljiva; marsikaj, na kar smo naleteli v knjigah, se ji ni zdelo primerno za nas. Nekoč nam je Maks bral iz življenja Marije Antoinette in prišel do nekega pisma, ki ga je napisala Marija Terezija svoji hčeri, v katerem ji očita, da še nima otrok, in ji opisuje porod svoje hčere Karoline. Gospodična je postala zelo nemirna in rekla, da je čas za malico, čeprav ura še ni bila štiri in nismo hoteli v hišo, ampak smo hoteli še naprej poslušati. Nato je začela pokašljevati in je rekla: 'Mes enfants, il fault entrer, il fait trop humide ici',*[75] *nakar smo se začeli vsi glasno smejati, saj je bilo sredi poletja in bilo je zelo suho, ker že več tednov ni deževalo! Še leta je ostal tisti 'trop humide' hišno reklo za kaj 'neprimernega'.*

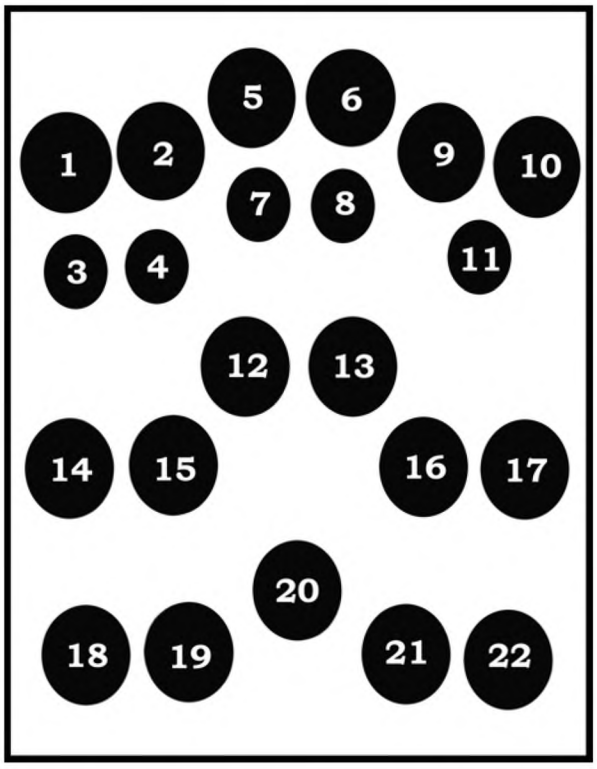
Po malici smo šli na sprehod ali na krajši izlet. Radi smo imeli tudi večje družinske izlete, ker pa v Krivi Vrbi nismo imeli voza, smo morali vsepovsod peš, in to ni bilo tako zabavno kakor v Zakamnu.

Vzgojiteljica Françoise Richard, 1893 (last: Ksenija Turković, Zagreb).

73 Citat zapisan v slovenščini.
74 Françoise Richard.
75 "Otroci moji, treba je noter, tukaj je preveč vlažno."

Darilo Josipu Gorupu za 70. rojstni dan, 1904. 1 Albertina Gorup (roj. Volpi), 2 njen mož Kornelij Gorup, njuni hčerki 3 Ana Marija Gorup in 4 Albertina Gorup; 5 Amalija Gorup, 6 njen mož Milan Gorup, njuna otroka 7 Eleonora Gorup in 8 Josip (Jozi) Gorup; 9 Marija Meynier (roj. Gorup), 10 njen mož Feliks Meynier in 11 njun sin Ernest Meynier; 12 Ana Preuschen (roj. Gorup), 13 njen mož Franc Ludvik Preuschen; 14 Joža Gorup, 15 Vladimir Gorup, 16 Bogomil Gorup, 17 Vera Gorup, 18 Milena Gorup, 18 Aleksander Gorup, 20 Zora Gorup, 21 Natalija Gorup, 22 Štefanija Gorup (last: Notranjski muzej, Postojna; foto: Zrinka Šilhard, Zagreb).

Nekoč smo šli na večji družinski izlet v Millstatt. Papá je že prej naredil načrt, vendar nam je šele zvečer povedal, da gremo 'zjutraj ob šestih vsi razen najmlajših v Millstatt'. To je bilo veselje in razburjenje. Zbudili so nas 'sredi noči', oče je ves vznemirjen tekal iz sobe v sobo, da vidi, ali smo že vsi vstali in ali se dovolj hitro oblačimo. Končno smo bili vsi nared in šele, ko smo (seveda) pol ure prezgodaj prišli na železniško postajo in potem sedli na vlak, si je oče oddahnil. V Beljaku smo morali prestopiti, potem smo se peljali naprej v Spittal. Tam je papá najel velik voz, da je bilo dovolj prostora za vse. Bilo nas je devet: papá, mama, Joza, Anca, Vladi, Bogi, Vera, Sandi in jaz. Žal je deževalo in z voza nismo veliko videli, ker je morala biti ponjava na vozu spuščena, da ne bi bili popolnoma mokri.

V Spittalu smo si ogledali grad knezov Porcia,[76] *poln starin in umetnin, ki so nam bile zelo všeč. Najbolj nas je zanimala galerija prednikov v nadnaravni velikosti; med temi je bila tudi grofica Salamanka, hudobna ženska s prodornim pogledom, o kateri legenda pripoveduje, da je hodila po gradu ponoči in tiste člane družine ali goste, ki ji niso bili všeč, ubila kar s svojo copato. Ta grozljiva zgodba pa nam ni branila, da se ne bi norčevali iz Salamanke, kar je zbujalo očetovo nejevoljo. Potem smo se z vozom peljali k jezeru. V Seebodnu smo se vkrcali na majhen parnik, na katerega smo mi, ki smo poznali ladje na Vrbskem jezeru, gledali z zaničevanjem. Tudi kapitan, ki je razburjeno tekal okoli, nam ni ugajal. Ko smo pripluli do Millstatta, smo vsi hkrati skočili pokonci; kapitan pa je ves razburjen zaklical: 'Gospoda, prosim, sedite nazaj, sicer ne morem pristati!' In že je ladja z velikim treskom zadela v pomol, tako da smo skoraj vsi popadali. Začeli smo se na ves glas krohotati, kapitan je pa na vso moč preklinjal.*

V Millstattu smo si ogledali lepo cerkev, grad in vse, kar je še bilo na ogled. Vladi in Bogi sta odkrila staro kostnico poleg cerkve. To je gotska kapela, v katero so spravili kosti iz zapuščenih grobov. Vsa skrivnostna in vznemirjena sta nam prišla to povedat in potem še nam pokazala svoje grozljivo odkritje rekoč: 'Tukaj so jih zaklali in skuhali.'

Ko smo hoteli tiste lobanje in kosti pokazati še papanu, je pobesnel; na sploh ni maral pogovorov o bolezni in smrti, zlasti pa ni dovolil, da bi mi iz tega norce brili.

Papá je med tem naročil v gostilni kosilo, in sicer postrvi in piščance, kar je imel posebno rad in seveda tudi mi. Ker je bilo nas lačnih veliko, je bilo tudi kosilo obilno. Na velikih pladnjih so prinesli veliko pečenih piščancev, ki jih je Vladi pozdravil z vzklikom: 'Salament, kakšni piščanci!' Toda papa, ki je bil že sit vseh naših šal, ga je ozmerjal: 'Kaj salament, ti čuk ti neumni, mouč že enkrat!' kar je Vladija sicer utišalo, ni pa pokvarilo niti njegovega niti našega krepkega teka in dobre volje. Kljub naši medvedji lakoti pa tistih velikih piščancev nismo mogli pojesti. Tudi postrvi so bile zelo dobre. Tako smo ostanke zavili in vzeli s seboj, česar smo se nekoliko sramovali. Toda zvečer, ko smo se z vlakom vračali domov, nam je vse to zelo teknilo.

Popoldne, ko je papá počival, smo mi raziskovali neznani kraj. Če smo koga vprašali, kje smo, so nam navadno rekli: 'Kako, prosim, ne vem, nisem tu doma.' Potem sta se Vladi in Bogi še posebej zabavala s tem, da sta ljudi spraševala za pot, in vsakokrat začela z vprašanjem: 'Prosim, ali ste tukaj doma?' Če nas je kdo ozmerjal, smo se še bolj zabavali. Tudi popoldne smo obiskali kostnico in naših šal o 'zaklat in skuhat' ni hotelo biti konca.

76 Grad Salamanca (Porcia) je začel graditi Gabriel von Salamanca 1527, dograjevali so ga knezi Porcia od 1662–1915.

Pri popoldanski malici v kavarni, kjer smo se spet vsi sešli, smo morali pisati razglednice. Tega tudi papá ni rad počel, ampak vsaj Peci smo morali poslati pozdrave, mama svojemu očetu in sestrama, pa Anca in Joza svojima oboževalcema itd. Ko je Vladi na kartico s kostnico, ki je bila namenjena Peci, narisal mrtvaško glavo in spodaj dvoje prekrižanih kosti, se je papá tako razjezil, da je kartico raztrgal.

Vožnja z vozom nazaj je bila zelo vesela, tem bolj, ker se je vreme zboljšalo. Uspelo nam je, da smo v vlaku našli prostor v drugem kupeju kot papá in mama, tako da smo se lahko po mili volji zabavali.

Ubogi papá, gotovo smo mu z našimi norčijami in našo objestnostjo pogosto otežili življenje in čudim se, da nas je vedno znova jemal seboj na izlete in potovanja. Če bi bila jaz na njegovem mestu, bi pustila vso razpuščeno bando doma in bi šla sama na pot."

Ta Gorupova reakcija na objestno otroško norčevanje iz smrti je povsem razumljiva, saj je sam že v rani mladosti, kmalu po maturi zbolel za kolero, ki je leta 1855 razsajala po Trstu. V negotovosti, če bo ostal pri življenju ali ne, je napisal materi v Slavino ganljivo poslovilno pismo.[77] Drugi udarec usode pa je bila gotovo izguba prve žene in najprej njej posvečena veličastna grobnica ni neko zunanje razkazovanje, temveč izraz iskrene ljubezni do žene in matere osmih otrok.

Gorup kot "pater familias"

Ko danes prebiramo Milenine spomine na očeta, se nam prvi hip lahko zdi, da je njegovo podpiranje izobraževanja slovenskih fantov ("Radogoj") in deklet (Višja dekliška šola) v popolnem nasprotju z njegovimi pogledi na izobraževanje lastnih otrok, zlasti deklet. Saj si je Milena želela v gimnazijo, ki bi ji omogočila nadaljnji študij na kakšni visoki šoli, to pa se je Gorupu zdelo nepojmljivo. Razumemo pa, zakaj, če malo pogledamo prispevke o tej tematiki v tedanjih časopisih. Tako v *Novicah* iz leta 1896 najdemo članek z naslovom: "Ženska vzgoja", ki pravi: *"Današnja vzgoja naših hčera je pa tudi tako napačna... da ji ni iskati nikjer para. Klavir, francoščina, matematika in še kaj enacega, to so predmetje, na kojih si brusijo naše hčere svoje možgane; gospodinstvo, to je pa predmet, na kojem bi še slame ne brusile. Saj pa tudi ni časa za to. Ti predmetje dado opravka našim hčeram celi dan toliko, da se res ne more zahtevati, da bi se učile še gospodinjiti. Tako žensko vzeti v zakon, je res prava nesreča moževa...Saj ženska, učeča se zgoraj navedenih predmetov, odtuja se vedno bolj in bolj svojemu spolu, svojemu poklicu in svoji nežnosti, ter ni na zadnje ne mož ne žena, ne krop ne voda, ampak tako nekaj, kar ni nič."*[78]

Da je poslal leta 1897 Vero in Mileno v elitno šolo redovnic v Sacré Coeur – najbližja je bila v Gradcu – je pomenilo, da je bil za svoj čas dokaj "napreden" in jima je hotel dati najboljšo izobrazbo, ki je vsebovala vse zgoraj naštete in še druge "neuporabne" predmete, ob katere so se spotikali mnogi drugi vrli možje.

Kakor pričajo spomini Ivana Rendića, ki je nekaj časa prebival pri Gorupu, ko je leta 1882 ustvarjal mavzolej za njegovo prvo ženo, so se Gorupovi starejši sinovi šolali na hrvaški gimnaziji. Rendić hvali tudi njegovo podpiranje drugih revnih dijakov, ko pravi: *"Kad sam vidio kako rado dolazi u susret nasim siromasnim djacima koji su pohadjali Hrvatsku Gimnaziju, onda na Rijeci, i u koju pohadjali su i njegovi sinovi, slicnih drugih dobrocinstava, što sam imao prilike opaziti i znao bi ih prilican broj navesti."*[79]

Rendić torej poudarja, da je poslal svoje sinove na hrvaško gimnazijo. Tu zopet preseneča članek v *Novicah* iz leta 1896 z naslovom "Hrvatje in Slovenci na Reki", ki govori o "poitalijančevanju Slovencev na Reki" in pravi: *"Mari ni čudno, da na Reki ni niti jedne hrvatske šole. Slovenski in hrvatski stariši so prisiljeni pošiljati otroke svoje v italijanske ali pa madjarske šole, ker slovanskih ni... ko bi Slovenci tako malomarno gledali na razmere v Gorici in Trstu, bi v teh dveh mestih kmalu ne bilo Slovenca."*[80] Morda v času, ko je moral v šolo Bogomil Gorup, ni bilo več hrvaške šole na Reki, tako da so ga poslali v Ljubljano.

Iz Mileninih zapiskov izvemo o očetu Gorupu sprva to, da je bil resnoben, vase zaprt in je svoja prava čustva le redko pokazal. Šele v svojih poznejših letih se je ob družinski mizi, kjer je tekel pogovor v slovenskem jeziku, razživel. Milena o tem pripoveduje takole: *"Oče je zelo rad pripovedoval zgodbe in posebno vesel je bil, če nas je uspel zabavati. Seveda smo njegov celotni repertoar znali že na pamet, toda vsakokrat, ko je prišel kdo nov v goste, smo spravili očetove zgodbe na tapeto. Ker smo ga zaradi njih pogosto dražili, včasih oče ob takih priložnostih ni hotel začeti, tako da smo ga pregovarjali: 'Le povej, povej, papá, te prav tišči povedati!'*[81] *Potem je prišla na vrsto zgodba o odojku gospe Moser, ki je bila lastnica hotela enakega imena v Celovcu. Neki gospod, ki je imel želodčne težave, je zahteval lahko kosilo in je vse dobronamerne predloge gospe Moser gladko zavrnil. Ko je rekla, da nima nič drugega več, razen odojka za druge goste, je rekel: 'To je ta pravo, gospa Moser, odojka mi dajte.' Sledila je zgodba o mostu v Zidanem mostu in o Steinkulu v Trstu, ampak ti dve je oče pravil le v najožjem družinskem krogu."*[82]

77 Pismo materi, 12. 7. 1855. V zasebni lasti Alfreda Whycomba.
78 *Novice,* 22. 5. 1896, št. 21.
79 Rendić, Moje gostovanje kod gosp. Gorupa na Rijeci. Glej: Kečkemet: *Ivan Rendić, život i djela*. Rendićeva hrvaščina je bila slaba, ker se ni šolal v hrvaških šolah.
80 *Novice,* 12. 6. 1896, št. 24.
81 Milena je te besede navedla v slovenščini.
82 Gorup Fiorese, *Polbratje in polsestre,* str. 6.

Milena pravi, da obiskovalcev in oboževalcev svojih hčera ni rad sprejemal, zato so ti rajši prihajali, kadar ga ni bilo doma. Rad pa je videl kakšen lep ženski obraz in je prijateljice svojih hčera znova povabil.

Ivan Hribar v svojih spominih omenja, da bi bil Gorup rad videl, če bi se njegove hčere poročile s Slovenci, vendar je pripomnil: *"Toda naši ljudje, ko pridejo z vseučilišča, ostanejo kmetje in si ne upajo v nobeno boljšo družbo."*

Ivan Hribar nadaljuje svojo pripoved: *"Razumel sem takoj, kam njegove besede merijo... Zato sem marsikakega mladega in nadarjenega jurista... opozoril na to lepo priliko za ženitev; a nobeden ni imel poguma potegovati se za roko kake Gorupove hčeri. Edina izjema je bil dr. Ivan Žolger. Le-ta me je prosil, naj ga vpeljem pri Gorupu. Omogočil sem mu, da je ob velikih počitnicah bil gost Gorupovih, ki so bivali v Krivi Vrbi ob Vrbskem jezeru. Toda zdi se, da Gorupove hčere niso bile očetovega prepričanja in da jim je Slovenec bil nekam premalo. Skratka obnašale so se proti mlademu, inteligentnemu in družabno olikanemu dr. Žolgerju tako, da je le-ta sklepal, da jim ni všeč, ako jih obiskuje. Zato je, da pokaže Gorupovim svojo veljavo, poiskal si na Dunaju primerno in premožno nevesto. Ta nevesta je bila sicer Nemka po rodu; a naučila se je svojemu možu na ljubo slovensko in odgaja tudi deco v slovenskem narodnem duhu."*[83]

Ko je Hribarjev sin Ivan končal študij in vstopil za koncipjenta v odvetniško pisarno *"vprašal sem nekoč Gorupa, če bi mu bilo všeč, da ga upeljem v njegovo rodbino. Nikdar nisem videl Gorupa tako veselega, kakor tistokrat. O postu potem prišel je njegov sin Kornelij v Ljubljano vabit me v očetovem imenu naj prideva s sinom veliki teden na Reko, da skupaj praznujemo Veliko noč. Obljubil sem mu, da prideva. Pred velikonočnimi prazniki pa so razmere nanesle tako, da sem se na ponovljeno Gorupovo vabilo zahvalil. Videl sem kmalu, da mi je to silno zameril. Najino medsebojno občevanje je tedaj hladnejše in redkejše postalo."*[84]

Leta 1904 je Josip Gorup praznoval svojo sedemdesetletnico, obdan s svojo številno družino. Podarili so mu plaketo s fotografijami otrok, nekaterih njihovih zakonskih partnerjev in vnučkov, ki je zdaj v Notranjskem muzeju. Čestital mu je tudi *Ljubljanski zvon* takole: *"Gospod Jos. Gorup pl. Slavinski, znani mecen slovenski, je praznoval dne 6. aprila svoj 70. rojstni dan. Gospod Gorup je bil svojemu narodu vselej z dušo in telesom vdan in je ovekovečil svoje ime s številnimi rodoljubnimi ustanovami. Tudi slovenski pesniki in pisatelji so imeli v njem vrlega zaščitnika. Zato je umestno, da se ga spominjajo tudi leposlovni časniki slovenski in da mu kličemo i mi: Na mnoga leta!"*[85]

Umrl je 25. aprila 1912. *Slovenec* 27. aprila poroča: *"Pogreba Josipa Gorupa se udeležita danes v imenu mestne občine g. župan dr. Ivan Tavčar z magistratnim tajnikom J. pl. Bleiweis-Trsteniškim. Ta dva položita v imenu mestne občine tudi venec na krsto. Zastopana bodo pri pogrebu tudi razna narodna društva, kojih član je bil pokojnik. Umrli Josip Gorup je bil leta 1888. imenovan za častnega člana ljubljanskega ter je bil častni občan 53 slovenskih občin*[86] *in 26 slovenskih društev..."* Nekrolog nato našteva Gorupove zasluge za slovenski narod in sklene preprosto s kraticami: *"N. p. v. m.!"*[87]

Tržaška *Edinost* istega dne prinaša nekaj daljši nekrolog in bolj poetično sklene: *"Danes popoldne se bo vršil pogreb vsemu slovenskemu narodu nepozabnega pokojnika na reško pokopališče, tja, kjer je dal postaviti svoji prvi soprogi po velikem hrvatskem umetniku Rendiću velekrasen nagrobni spomenik. In kakor tamkaj njegova prva pokojnica dviga blagoslavljajoč svoje roke nad svojo plakajočo deco in svojim žalujočim soprogom, tako naj se dviga njegov duh nad dela, ki jih je storil pokojni Josip Gorup svojemu narodu, želeč jim tistega sadu, ki ga je želel on svojemu narodu, kateremu je ostal zvest do konca svojih dni! Slava njegovemu spominu!"*[88]

Ob njegovi smrti so dediči veliko darovali raznim dobrodelnim ustanovam in društvom na Reki, v Ljubljani in Trstu, poleg tega še vrsti manjših krajev, tako Gorupovi rodni Slavini, Št. Petru na Krasu (Pivki), Postojni, Vrhniki, Železnikom in Celju, kakor drugim krajem na Hrvaškem: Pazinu, Kastvu, Opatiji in Voloskem. Niso pozabili niti Fiumicella. Vsega skupaj je zneslo kar 60.500 kron.[89]

83 Hribar, *Moji spomini I,* str. 181.
84 Prav tam.
85 *Ljubljanski zvon,* 1904, str. 319.

86 To so: Borovnica, Horjul, Postojna, Cerknica, Stari trg pri Ložu, Planina, Št. Peter na Krasu (Pivka), Zagorje (pri Pivki), Slavina, Logatec, Col, Hrenovice, Vreme, Košana, Trnovo, Podraga, Šentvid pri Vipavi, Volčja Draga, Štandrež, Števerjan, Zagorje ob Savi, Radeče, Pišece, Velika Dolina, Jesenice (pri Bregani), Sodražica, Grosuplje, Velike Poljane pri Ribnici, Mokronog, Bela Cerkev, Žužemberk, Šentjernej, Železniki, Naklo, Šenčur, Preddvor, Metlika, Radoslavi, Kastav in skoraj vse ljubljanske mestne in okoliške občine (glej: *Genealogisches Taschenbuch 1908/09,* str. 211).
87 *Slovenec*, 27. 4. 1912, str. 8. "Naj počiva v miru!"
88 *Edinost,* 27. 4. 1912, str. 2.
89 Glej: Lukežič, *Fluminensia Slovenica,* str. 182–183.

II. DEL: SINOVI IN HČERE

Kornelij Gorup (1868–1952)

V leksikonih in drugih tiskanih virih najdemo o njem le nekaj skopih podatkov. Bil je gospodarstvenik in ladjar. Upravljal je družinsko premoženje in sodeloval pri gradnji slovenskega bančnega kapitala v Ljubljani in Trstu. Deloval je pri upravljanju Tržaške posojilnice in hranilnice. Med prvo svetovno vojno je bil konzul kraljevine Srbije v Trstu. Umrl je v Trstu 8. julija 1952.[90]

Prvorojenec Kornelij (Kornel) Gorup se je rodil 12. septembra 1868 v Pergkoferjevem dvorcu Steinhof v Zakamnu (Stein) pri Celovcu. Očitno je bilo tedaj za Ano najbolje poskrbljeno v domači hiši kakor pozneje tudi za vse Gorupove otroke. Kornelijeva polsestra Milena ga opisuje v zelo slabi luči. Ker je pri Gorupovih vladal patriarhalni red, *"v katerem so sinovi veljali veliko, hčere pa kar se da malo"*, kakor pravi Milena, je bil Kornelij kot prvorojenec še posebno upoštevan. Ko je zbolel za hudo astmo, so ga še toliko bolj razvajali. Pravi, da je bil togoten,

Kornelij Gorup s sinovoma Jožefom in Kornelijem, ok. 1915 (last: Ksenija Turković, Zagreb).

skop, zavisten in gospodovalen. *"Že takrat, ko je bil otrok, si ga spravil v bes, če si mu rekel: 'Podari mi en krajcar.'"* Pri otroški igri s kartami je menda celo trgal karte, kadar je igro izgubil. Nič kaj posebnega ni študiral ali se česa izučil; imel pa je posluh za tuje jezike, in ker jih je znal izgovarjati z ustreznim naglasom, si je pridobil sloves, da jezike dobro obvlada. O stvareh, o katerih je vedel malo ali nič, je tako samozavestno govoril, da je veljal za bolj izobraženega, kot je v resnici bil. Na račun svojega domnevnega študija je Kornelij tudi veliko popotoval po Nemčiji, Franciji itd. Pozneje ga je oče uvedel v svoje posle v Trstu in postopoma – ko je bil oče že v letih in se bolj ali manj umaknil v pokoj – je Kornelij prevzel vse njegove posle. Sprva je bil oče navdušen nad tem in mu je vse prepuščal. Tu Milena dobesedno pravi takole: *"Toda Kornelov pohlep in skopost sta ga zapeljala, da je izgubil pravo mero in cilj ter se podal v nepoštene posle."* Prišlo je celó do sodnega procesa. To je bil za očeta strašen udarec in velika bolečina. Milena še dodaja: *"Ko sem po tistem ponovno videla očeta, se mi je zdel popolnoma zlomljen, in prepričana sem, da ga je to pokopalo, in ne toliko pljučnica, kajti nesreča mu je vzela telesno odpornost. Mi vsi, tudi njegovi pravi bratje in sestre, Kornela nismo marali; le očetu na ljubo smo ga morali prenašati. Zato smo bili veseli, da si je sam skopal jamo, v katero je padel. Večkrat nas je poskušal ponižati v očetovih očeh in nam s tem škodovati. Nadvse ljubo bi mu bilo, ko bi nas vse mogel razdediniti, tako da bi si prilastil ves denar; na srečo pa mu to ni uspelo."*[91]

Po pripovedi Dragice Hribar[92] je Josip Gorup sprva napravil oporoko, po kateri naj bi večino premoženja dedoval Kornelij, vendar z dolžnostjo, da "come un buon padre di famiglia" (= kakor dober družinski oče) poskrbi za vse člane družine. A ko je oče opazil, da je začel sin svoj položaj izrabljati sebi v prid in pri poslih tudi njega goljufati, je oporoko razveljavil. Tako se je zgodilo, da je umrl, preden je sestavil novo oporoko. Po pripovedi nekaterih drugih potomcev pa naj bi nova oporoka v namernem ali nenamernem hišnem požaru zgorela.

Milena Gorup z obžalovanjem piše o tem, da je Kornelij takrat, *"ko je končal svoj študij, kot najstarejši sin svoje matere, prevzel njeno posest"*. To pa ni bil le Steinhof, temveč tudi druge hiše v Celovcu. Nekaj o teh Pergkoferjevih hišah izvemo iz opisa starih mestnih ulic v časopisu *Carinthia I* iz leta 1908. Drumlov prispevek navaja, da je bila hiša v Kramergasse 1 last Pergkoferjev. *"Že leta 1792 najdemo tu špecerijo, katere lastnik je neki Leopold Perghofer. Leta 1805 se pojavi neki Leopold von Perghofer, 1829 pa neka Antonia Bergkoffer. Stavba ima tri vhode s treh različnih strani, s severne iz Eisengasse, z vzhodne*

90 Glej: *PSBL. Dodatek,* str. 600; Pahor, *Sto let slovenskega ladjarstva,* str. 26.

91 Gorup, M.: *Polbratje in polsestre,* str. 2.

92 Dragica Hribar je bila zelo povezana z materjo svoje svakinje Ksenije Gorup Amalijo Gorup.

iz Kramergasse (glavni vhod) in z južne (Gostilna "Kleeblatt", Neuer Platz)."[93]

V seznamih zapuščine po Josipu Gorupu iz leta 1912 je navedena tudi hiša oz. restavracija v Kramergasse 1, katere lastnik je Kornelij Gorup (in ne Josip Gorup). V Drumlovem članku v *Carinthii* pa sta omenjeni še dve hiši, ki sta bili tedaj (to je 1908) prav tako v lasti Kornelija Gorupa, in sicer "Silbereggerhalle"[94] poleg mestnega obzidja, v mestnem predelu, ki je bil med drugo svetovno vojno žal uničen, in pa hiša v Eisengasse. O tej hiši pravi Drumlov prispevek, da je imela leta 1881 št. 3, in je bila v lasti dedičev Ane Gorup; leta 1899 pa nosi št. 4 in njen lastnik je Kornelij Gorup iz Trsta.[95]

V istem letniku časopisa *Carinthia I* (1908) je še en članek, ki govori o zgodovini celovških hiš. Za hišo Kramergasse 1 navaja, da jo je pozneje (morda je bil sprva, to je 1792, samo lastnik špecerije) kupil *Leopold Pergkoffer* (popis hiš 1809). Poznejši popisi navajajo naslednje lastnike: *Antonie Berkhoffer* (1820 in 1829), *Anton Perghoffer* (1838 in 1858), njegovo hčer *Anno* por. *Goriup*, danes (to je 1908) pa da je lastnik *Cornel Goriup*.[96] Na drugem mestu v tem članku se omenja hiša Kramergasse 3, ki da jo je prav tako kupil trgovec Leopold Perghoffer že v aprilu 1791.[97]

Iz vsega tega lahko sklepamo, da je Leopold Pergkofer očitno najprej posedoval tovarno srebrnih in zlatih našitkov, morda v hiši, ki je po tej proizvodnji dobila ime "Silbereggerhalle", in je bila leta 1908 še last Kornelija Gorupa. Nato je Leopold Pergkofer 1791 kupil Kramergasse 3, 1792 kupil špecerijo v sosednji hiši Kramergasse 1 in pozneje še celotno hišo Kramergasse 1.[98] Leta 1845 pa je Anton Pergkoffer kupil še hišo v Eisengasse št. 3, ki jo je prav tako podedovala njegova hči Ana Pergkofer Gorup, po njej pa jo je dobil Kornelij Gorup.

Milena pa v svojih zapiskih omenja še eno Pergkoferjevo hišo v Celovcu, in sicer hišo v Schulhausgasse, v kateri sta stanovali teta Berta Pergkofer in njena negovalka gospodična Regina. Z obžalovanjem omenja, da je Kornelij teto Berto spravil v dom k elizabetinkam, gospodično Regino odpustil, hišo pa verjetno prodal.

Josip Gorup je torej nekako leta 1896 prepustil sinu Korneliju ne le posestvo Steinhof, ampak tudi vse Pergkoferjeve hiše v Celovcu. Zelo verjetno je bil to pravi vzrok, da je oče Gorup pozimi 1896/97 za ostalo družino kupil počitniško vilo v Krivi Vrbi. Korneliju je sprva pomagal upravljati vse te podedovane posesti bratranec Filip Gorup, ki je bil pravnik na Dunaju.[99]

Po pripovedi sedanje lastnice gospe Wallner je Kornelij 1898 posestvo Steinhof prodal Cerkvi, ki ga je do leta 1925 uporabljala kot "dom"[100] za svoje gojence, potem pa dala v zakup družini Wallner, ki ga je leta 1954 odkupila.

Milena Gorup tudi zapiše, da je Kornelij druge dediče sicer izplačal, vendar jim je dal manj, kot bi moral. Hoteli so ga tožiti, toda oče je vse skupaj pomiril, tako da je dodal razliko denarne vsote.

Kaj je storil Kornelij z drugimi hišami v Celovcu, ki so bile še leta 1908 njegova last, ni znano. V zapuščinski masi Josipa Gorupa je leta 1912 navedena samo restavracija v Kramergasse 1; morda zato, ker je bilo vse drugo že prej prepisano na Kornelija Gorupa.

Po smrti Josipa Gorupa so sestavili upravni odbor, v katerega so bili imenovani Milan, Vladimir in Aleksander Gorup za zapuščino v avstrijskih deželah. Za zapuščino na Reki pa je bil poleg prej naštetih treh bratov Gorup imenovan še Feliks Meynier, mož najstarejše Gorupove hčere Marije. Kornelija torej leta 1912 niso sprejeli v upravni odbor, pač pa so si že tedaj delili tudi z njim premoženje v delnicah in raznih bančnih naložbah. Prav ta večji del premoženja pa je vsem tako rekoč vzela prva svetovna vojna s splošno devalvacijo denarja. Ostale so jim le še hiše v Trstu, posestvo v Fiumicellu pri Cervignanu, hiše in parcele na Reki, zazidljive parcele med Volosko in Opatijo, hiše v Ljubljani in počitniška vila v Krivi Vrbi.

Leta 1923 so sklenili dediči nov sporazum, iz katerega je razvidno, da je Kornelij zašel v hude finančne težave. Sodedičem je prodal svoj delež lastništva nepremičnin v Ljubljani in zemljišča med Volosko in Opatijo. Hkrati jih je prosil za denarno posojilo 50.000 lir, in sicer za dobo treh let, in se zavezal, da jim v primeru, če denarja ne bi mogel vrniti, odstopi svojo štirinajstino (oziroma petnajstino, ker so pri dedovanju upoštevali tudi Gorupovo vdovo Klavdijo) od posesti na Reki. To hipoteko je sicer poplačal leta 1928, potem pa tudi ta svoj delež prodal sodedičem. Ostali so mu torej poleg hiše v ulici Coroneo 3 še deleži od nekaterih drugih hiš v Trstu.

Kornelij se je poročil 23. oktobra 1897 z Albertino pl. Volpi. Njen oče je bil dr. Anton vitez Volpi

93 Prevedla A. Hribar. Glej: Drumel, Klagenfurter Straßenstudien. *Carinthia I,* str. 162.

94 Morda je bila v hiši z imenom "Silbereggerhalle" nekoč tovarna za "srebrne" našitke družine Perghofer. Leta 1783 je cesar Jožef II. povzdignil Leopolda Antona Perghoferja v plemiški stan. Imel je tovarno za izdelavo srebrnih in zlatih našitkov, verjetno za vojaške uniforme in prapore. Glej: Drumel, Klagenfurter Straßenstudien, str. 146 in Hildebrandt, *Der Kärntner Adel,* str. 188.

95 Drumel, Klagenfurter Straßenstudien, str. 163.

96 Wretschko, Das Haus Kramergasse Nr. 5, str. 118. Zanimivo je, koliko variantnih zapisov najdemo za priimek in Gorup celó v uradnih tiskanih virih.

97 Wretschko, Das Haus Kramergasse Nr. 5, str. 125.

98 Danes Neuer Platz 1; iz špecerije je nastala gostilna "Kleeblatt", sedaj restavracija "Nordsee".

99 Gorup Fiorese, *Naše otroštvo.* Glej tudi: *Domovina,* 1892, št. 14, str. 158.

100 Imenovalo se je "Marianum", menda dom za srednješolske semeniščnike.

Albertina Gorup, roj. Volpi z Ano Marijo, ok. 1898 (last: Ksenija Turković, Zagreb).

pl. Cesanenfeld,[101] advokat in posestnik, mati pa Emilija Ana Konstanca Laura, roj. Conti pl. Cedassamare. Stanovali so na Via Nuova 7 v Trstu. Gotovo je dobila tudi lepo doto.

Kornelij in Albertina sta imela pet otrok: Ano Marijo, por. Artelli (1898–1993), Albertino (Bettino), por. Gopcevich (1902–1995), Konsuelo Marijo, por. Nasso (1904–1997), in dvojčka Jožefa (1908–1954) in Kornelija (1908–1971). Le dve od hčera sta imeli otroke, sinova pa nista bila poročena in nista zapustila potomcev.

Ana Marija se je poročila s Filipom Artellijem (1900–1977) in imela z njim dve hčeri: Sabino, por. Bianchini (1923), ki živi v Trevisu,[102] in Consuelo, por. Nievo (1932), ki živi v Rimu.[103]

Konsuelo Marija se je poročila z Oddom Nassom (1894–1989). Njuna hči Laura (1938) se je poročila s Carlom Ceribellijem (1924) in živita v Rimu.[104] Laura Nasso Ceribelli hrani številne portrete družine Pergkofer, ki so nekoč krasili stene Pergkoferjevega dvorca Steinhof pri Celovcu.

Nekakšno spominsko obeležje za Gorupove je "zapustila" Albertina Gorup, por. Gopcevich.[105] Podedovala je hišo v ulici Coroneo 3, ki jo je

Portret Albertine Gopcevich, rojene Gorup v njenem nekdanjem stanovanju v Trstu (foto: Angelika Hribar, Ljubljana).

101 Albertinina družina Volpi je prvotno izvirala iz vrst mestnega plemstva v Poreču in je bila ena tistih družin, ki jim je cesar Franc I. priznal plemiški naziv tudi po propadu beneške republike in prihodu celotne Istre pod habsburško oblast. Albertinin ded Anton je leta 1836 zaprosil za podelitev predikata Cesana ali Cesanenfeld, in sicer po rtu Cesana (kasneje imenovanem rt Barbariga), ki je bil rodbinska posest oz. dediščina po njegovi ženi Pasquetti Fiori. Antonov istoimenski sin je bil leta 1883 na podlagi podeljenega reda železne krone III. razreda povzdignjen v viteški stan, njegov sin Pascalis pa je leta 1895 zaprosil za spremembo predikata iz Cesanenfeld v Monvolpe. Prošnjo je utemeljil z dejstvom, da Cesana ni več v njihovi lasti, Monvolpe oz. Monte Volpi (prav tako v Istri) pa še vedno. Čeprav se v literaturi tudi Pascalisova sestra Albertina (in žena Kornelija Gorupa) običajno omenja s predikatom Monvolpe, je to vprašljivo, saj so bili običajno takšni akti, kot je podelitev plemstva ali sprememba predikata, omejeni zgolj na prosilca in na njegove direktne zakonske potomce, ne pa tudi na ostalo sorodstvo (npr. brate in sestre). Tako je Albertina skoraj gotovo uporabljala očetov predikat Cesanenfeld in ne bratovega Monvolpe (ÖStA, AVFHKA, Adelsakte, Hofadelsakt von Volpi v. Cesanenfeld, Anton, 17. IV. 1883). Zahvaljujem se dr. Mihu Preinfalku, ki je zbral in mi prijazno odstopil te podatke.

102 Sabina ima z Bepijem Bianchinijem (1912–2001) štiri otroke, tri hčere: Barbaro (1953), Ano (1955) in Marino (1957) ter sina Aurelia (1958), ki prav tako živi v Trevisu.

103 Consuelo Artelli se je poročila s Stanislaom Nievom (1928–2006), vendar nista imela otrok.

104 Laura Nasso in Carlo Ceribelli imata štiri otroke, dva sina: Pietra (1967) in Giovannija (1972) in dve hčeri: Consuelo (1968) in Emilio (1973).

105 Črnogorska družina Gopčević je v Trstu že leta 1850 zgradila Palazzo Gopcevich s skulpturama carja Lazarja in carice Milice.

Kornelij kupil že leta 1900,[106] verjetno z denarjem, ki ga je dobil s prodajo posestva v Zakamnu. Ker Albertina ni imela otrok, je njeno ogromno bogastvo po njeni smrti prišlo v tuje roke. V veži hiše Coroneo 3 je še napis "Casa de Gorup 1903–1995" z Gorupovim družinskim grbom. V enem od nadstropij, kjer je nekoč stanovala Albertina, je urejen dom za ostarele gospe. V predsobi pa še vedno visi portret dobrotnice Albertine Gopcevich.

Milan Gorup (1870–1914)

Drugi sin Josipa Gorupa, Milan se je rodil 10. aprila 1870 v Trstu. O njem njegova polsestra Milena pravi, da je bil *"izmed vseh očetovih otrok... najbolj nadarjen... lahko bi rekli, da je bil naravnost genialen. Imel je veliko talentov; na vsakem področju umetnosti in v vsakem poklicu bi lahko kaj dosegel, toda manjkalo mu je vztrajnosti, ker je bil preveč len. Prav tako genialen pa je bil tudi za svoje slabe podvige; znal se je izkazati in povsod blesteti. Pri svojih norčijah je zanje spretno okrivil druge, sam pa se je znal izmazati. Kljub vsej očetovi inteligentnosti, je bila njegova ljubezen do Milana slepa in nasedal mu je še bolj kot drugim. Mi, mlajši otroci smo imeli Milana radi; všeč nam je bil zaradi samozavestnega nastopa, blestečih lastnosti in svoje gotovosti. On se je pa tudi veliko ukvarjal z nami. Znal je prikupno ravnati z otroki, večinoma nas je učil raznih norčij ali nas k njim spodbujal. Kolikokrat smo bili karani in kaznovani zaradi nečesa, v kar nas je Milan speljal; potem pa se je umaknil in nas pustil na cedilu. Pozneje se nam je ponovno pokazal v svoji najboljši luči, tako da smo mu vedno znova nasedli. Kako bi tudi mogli mi, neizkušeni otroci, razumeti njegove trike. Marsikaj se nam je razjasnilo šele v poznejših letih. Še danes se mi zdi skorajda nemogoče, da more človeška hudobija seči tako daleč."*[107]

Milan se je 22. septembra 1894 v Trstu poročil z Amalijo (Lijo) Gorup (1871–1948), ki je bila njegova sestrična, hči Josipovega brata Franca Ksaverija Gorupa in Helene, rojene Ižanec. Milena pripoveduje: *"Ko se je Milan poročil, mu je oče podaril majhno vilo v bližini naše, ki je postopoma s prizidki postala prav udobna in lepo urejena. Vselej, kadar smo smeli k Milanu in Liji na obisk, smo bili veseli, ker je bilo pri njih vedno kaj novega, in ker nas je Milan naučil kakšnih novih norčij."*[108]

Milan je bil tovarnar in trgovec. Leta 1895 je ustanovil tovarno umetnega ledu na reškem Školjiću.[109] V reških trgovskih krogih je bil zelo cenjen zaradi svoje delavnosti in aktivnosti. Leta 1905 je kot ustanovni član *Udruženja trgovaca* daroval 200 kron. Bil je član nadzornega odbora *Ungaro Croate (Societa in azioni ungaro-croata di navigazione marittima a vapore)* od 1907 do 1913 in član pomorskega društva *Oriente,* podpredsednik *Riječke komercialne banke,* predsednik *Prve Hrvatske Tvornice Stearina i Sapuna d. o. Sušak.*

Bil je tudi lovec in predsednik *Reškega lovskega društva,* podpredsednik *Koncertnega društva* in član *Kluba prirodnih znanosti.*[110] Kot aktiven fotoamater je imel 16. decembra 1896 v okviru *Kluba prirodnih znanosti* predavanje v nemščini *Über das Wesen und die Bedeutung der Photographie (O bistvu in pomenu fotografije);* prikazal je zgodovino fotografije, izume Niepcea in Daguerra, pojasnil kemijske procese, procese negativa in pozitiva in na koncu neskončne možnosti uporabe sodobne fotografije. Predavanje je ilustriral s projekcijo velikega števila barvnih posnetkov, ki mu jih je za to priložnost odstopil fotografski inštitut na Dunaju. Triindvajsetega aprila 1899 pa je dobil na fotografski razstavi omenjenega kluba za svoje posnetke celo diplomo prvega reda.[111]

Te naštete Milanove dejavnosti nekako potrjujejo Milenin opis njegove velike nadarjenosti in njegovih raznolikih talentov. Milena pa pove pa tudi marsikaj o Milanovih temnih značajskih plateh, zlasti o odnosu do polbrata Aleksandra in tudi do žene Amalije.

"Milan se je še posebno ukvarjal s Sandijem. Ali ga je imel res tako rad ali pa je bila to posebne vrste zloba z njegove strani? S tem, da je Sandija spravil popolnoma pod svoj vpliv, se je hotel maščevati naši materi in ga od nas odvrniti. Sandija je ščuval proti vsem nam, vendar na tako rafiniran način, da tega niti Sandi niti drugi niso prav opazili. Tudi če Milan ni kriv za to, da je postal Sandi nevrotičen in nesrečen človek, je vsekakor veliko prispeval k temu. Med drugim ga je vedno ščuval proti ženskam in mu sistematično vcepljal do njih zaničevanje in sovraštvo. Pri tem pa je imel Milan, ki se je gotovo prezgodaj poročil, razna razmerja, ki jih ni niti skrival, tako da so vsi o tem govorili. Uboga Lija je bila upravičeno pogosto hudo žalostna. Za Milana velja arabski rek: 'Ženske zaničuje le ta, ki je sam zaničevanja vreden.'"[112]

Milanova družina

Milanu in Amaliji so se na Reki rodili trije otroci: Eleonora (Nora, 1895–1936), Josip Marija (Jozi, 1898–1926) in Ksenija (1905–1944). Milan je preživel očeta komaj za dve leti. Šel je na zdravljenje tuberkuloze v švicarsko zdravilišče v Arosu, a je tam 7. septembra 1914 umrl. Njegova žena Amalija pa je preživela vse – moža in vse tri otroke.

106 Glej prispevek Maria Šušteršiča v pričujoči številki Kronike.
107 Gorup, M.: Polbratje in polsestre, str. 2.
108 Prav tam, str. 3. Milanova vila, Podpinjol 43, je danes sedež Kulturno-prosvetnega društva "Bazovica" in Združenja Slovencev na Reki.
109 Magaš, Industrijska arhitektura, str. 446.
110 Lukežić, Riječki Rotschild, *Novi list,* str. 7.
111 Smokvina, *Rijeka na povijesnim fotografijama & riječka fotografska kronologija*, str. 207 in 212.
112 Gorup, M., *Polbratje in polsestre,* str. 3.

Po Milanovi smrti je prešla njegova dediščina po očetu Josipu na Amalijo in njune tri še ne polnoletne otroke. Že med prvo svetovno vojno je Amalija z otroki živela večinoma v Ljubljani, verjetno zaradi njihovega šolanja.[113] Tu se je seznanila in tesno spoprijateljila z Evgenijo Hribar, rojeno Schumi (tudi Šumi), njenim možem Dragotinom in njunimi trinajstimi otroki.

Amalijina najstarejša hči Nora se je verjetno že od očeta Milana nalezla tuberkuloze in se zdravila deloma v ljubljanskem Leonišču, deloma pa na Gorenjskem. Zelo verjetno je Amalija kupila počitniško hišo v Podbrezju, ki jo imenuje "naša bajtica", v upanju, da se bo Nora na gorskem zraku pozdravila. Ohranjena so Lijina pisma iz Podbrezja, Reke in drugih krajev, naslovljena na Evgenijo Hribar iz let 1919, 1920 in 1926–1929, napisana v tedanji izbrani slovenščini. Med temi je tudi nekaj pisem Jozija in Nore Gorup.

Jozi Gorup, ki je postal slikar, je tedaj stanoval pri Hribarjevih v Gradišču nad trgovino Šumi, in tam je imel tudi svoj atelje. V poznejših letih je Jozi poleti večinoma bival v Podbrezju, od koder je hodil na izlete in tam slikal naše gore in živali.

Leta 1921 omenja Dragica Hribar v pismih z otoka Šipana (kamor se je poročila njena sestra Vera Hribar), da jo Jozi ljubeznivo vozi s čolnom po morju. Tudi tam je Jozi veliko slikal.

Leta 1922 so bili Gorupovi povabljeni na poroko Nade Hribar. To dokazuje velika skupinska fotografija, kjer najdemo poleg družin Dragotina in Ivana Hribarja ter Stancerjevih tudi vse štiri Gorupove.

Jozi Gorup je bil tudi član lovskega društva in od leta 1925 je na ovitku revije "Lovec" Jozijeva risba lovca.[114] Revija je objavila tudi nekatere druge njegove slike živali. Tu najdemo tudi imenik članov lovskega društva, po katerem leta 1925 Jozi stanuje v Beethovnovi ulici 15 v Ljubljani.[115]

Nato pride za Gorupove usodno leto 1926, ko se je 21. februarja Ksenija Gorup v frančiškanski cerkvi v Ljubljani na skrivaj poročila z Radom Hribarjem. Zakaj sta se tako odločila, ni znano. Gotovo je to bil pravi šok za Amalijo, ki želi zadevo vsaj malo popraviti s tem, da v marcu razpošlje sorodnikom in znancem tiskano naznanilo o poroki. V Gradišču 9 je Rado s pomočjo staršev in pod vodstvom arhitekta Miha Osolina preuredil bivše stanovanje babice Josipine Šumi v sodobno prestižno stanovanje.[116]

Oba s Ksenijo sta bila ljubitelja živali in na bivšem tovarniškem dvorišču je nastal cel živalski vrt, medtem ko sta imela v stanovanju posebno banjo za krokodilčka, ki ga je Ksenija vodila na vrvici celo na sprehode po Ljubljani. Ta "idila" pa ni trajala dolgo. A o tem pozneje.

Iz Amalijinih pisem izvemo še nekaj podrobnosti iz življenja Gorupovih in Hribarjevih v tem letu. Tako piše Evgeniji Hribar 10. julija z Reke, da sta se šla s Petrom kopat. Peter Hribar je bil tedaj star 15 let. Dalje pravi, da bo Petra peljala v *"tastovo vilo, da se bo seznanil z Renéjem, potem se bo lahko hodil z njim kopat"*.[117] Evgeniji tudi potoži, da je *"naša vila... veliko bolj zanemarjena, kakor sem pričakovala... vsekakor moram dati vse preko popravljati in upam, da se bo hotela Nora s časom sem preseliti, da ne delam za tuje ljudi"*.

V času, ko so živeli v Ljubljani in v Podbrezju, je Amalija oddajala vilo v najem. Omenja neko gospo Thianich, ki je tam živela s svojim bolnim možem do njegove smrti.[118]

"Ko ravno pišem Nori, se čutim Tebi in Dragotinu tako nepopisljivo hvaležna, da sta jo hotela k Vam vzeti; Xenia piše, kako je postala pri Vas pogumna in podjetna."[119] Nora je bila zaradi svoje bolezni večinoma zelo depresivna.

Enaindvajsetega julija 1926 Amalija zopet piše Evgeniji in jo sprašuje, ali bi kupila obednico gospe Thianich, ki je njej *"zelo všeč – toliko denarja pa žalibog nimam zdaj na razpolago"*. Ali pa naj vpraša Rada in Ksenijo, če bi onadva hotela to obednico in bi tisto, ki sta jo naročila na Dunaju, odpovedala. Iz tega lahko sklepamo, da je Amalija veliko dala na zunanji videz, vendar ji je v tem času že začelo primanjkovati denarja.

Nekaj dni prej sta Dragotin in Evgenija res obiskala Amalijo na Reki, ker piše: *"Prihodnjič upam, da boste pripeljali Ljubico seboj.*[120] *Prosim lepo pozdravi mi vse, vse, tudi Carmen, reci ji, da jo imam zeló rada in da ji prisrčno želim, da bi postala srečna."*

Amalija tu omenja Karmen Codelli pl. Fahnenfeld (1901–1965) z gradu Turn, sedaj Kodeljevo, v Ljubljani. Karmen je bila hči barona Antona Codellija (1875–1954) vsestranskega izumitelja, in njegove prve žene Marije Conche Codelli, ki je bila njegova sestrična.[121] Že v otroških letih se je Karmen veliko družila z otroki Dragotina Hribarja, saj so bili bližnji sosedje, ko so se Hribarjevi preselili v hišo poleg tovarne pletenin v Vodmatu. Pri Hribarjevih se je Jozi Gorup seznanil s Karmen in se je vanjo zaljubil, vendar si je ni upal prositi za roko. Očitno jo je medtem zasnubil grof Robert Barbo in

113 Jozi Gorup je hodil na realno gimnazijo v Ljubljani. Gl. *Slovenska sodobna upodabljajoča umetnost*, str. 239.

114 Po pripovedi Franca Luckmanna mu je bil model za risbo njegov stric Aleksander Gorup.

115 *Lovec*, 1. 1925, str. 1.

116 Gl. Ravnikar, O svilenih tapetah in krokodilu, str. 138–139.

117 René Meynier (1904–2001).V družinski vili Josipa Gorupa je v tistem času živela njegova hči Marija z možem Feliksom Meynierjem in sinom Renéjem.

118 Družina pl. Thianich izvira iz Bakra in skoraj vsi sinovi so bili kapitani.

119 Pismo Amalije Gorup z Reke, naslovljeno na Evgenijo Hribar, 10. 7. 1926.

120 Ljubica Hribar (1918–1963) je bila najmlajša izmed trinajstih otrok in je tedaj imela osem let.

121 Za te podatke se zahvaljujem dr. Mihu Preinfalku.

Z leve: Eleonora (Nora) Gorup, Vera in Dragica Hribar, ok. 1920 (last: Angelika Hribar, Ljubljana).

Amalijine besede že namigujejo na njeno bližajočo se poroko.

Medtem je imela Amalija spet hude skrbi zaradi Norine bolezni. Štiriindvajsetega avgusta 1926 piše z Reke Evgeniji: *"Ljuba moja Ženka! Nora je zelo dobro prestala vožnjo, še drugi dan je bila prav 'korajžna', je z doktorjem celo vilo in vrt prehodila;*[122] *v soboto in nedeljo je pa počivala... Ampak vedno govori, da bo šla nazaj v Ljubljano, ko se doktor vrne iz potovanja. ... Ravnokar sem dobila pisemce od mojega Punčka,*[123] *v katerem mi piše, da sta se Ničica in Izo odpeljala v Podbrezje. Bog daj, da bi se dobro počutila v naši bajtici."*[124]

V pismu 27. septembra 1926 se Amalija zahvaljuje Evgeniji za odgovor: *"... vprašujem se kako moreš Ti še na nas in na naše zadeve misliti, ko imaš vendar s svojimi toliko dela in skrbi! ... Pisati sem Ti hotela vsak dan, ali koj v četrtek sva zvedela z Jozijem, da nam je ena tetka (sestrična mojega očeta) zbolela – jo je zadela kap in ker je dosegla 83 leto starosti, je bilo to zelo opasno zanjo in res v soboto zjutraj je izdihnila. Imeli sva se prav rade in sem bila skoraj ves čas pri njej v petek in v soboto pri mrtvi... O priliki Ti bodem o vsem tem natančneje govorila.*

Zdaj pa k Jozijevi zadevi: Jozi mi je vse povedal – pravi da on ljubi Karmen in da jo bo vedno ljubil – da ji pa je odpisal, ker nima stalnega zaslužka in ker se čuti živčno bolnega, Karmen da tudi nima zdravih živcev in bi utegnil novi rod vsled tega trpeti in zato se odreče svoji sreči(...)

Hvala Ti za vesti o moji Norici – v veliko pomirjenje mi je, da je pri Tebi v Udmatu, čeravno me vest peče, da smo Ti naprtili to nadlogo.

Prosim povedi Ksenji o smrti tetke Devetove – ne utegnem danes pisati ji, mogoče jutri – danes morava z Jozijem k pogrebu. Tako pridejo same žalostne stvari nad človeka..."

To pismo nam torej pove nekaj o smrti "tetke Devet",[125] o kateri nam pripoveduje že Milena Gorup v svojih spominih na nedeljske in praznične obiske pri njej. Tudi Amalija jo imenuje le s priimkom. Milena pravi, da je zapustila svoje imetje nečaku Kalistru. To je moral biti Viktor, sin Franca Kalistra, ali pa kateri od sinov Blaža Kalistra.

Hkrati izvemo še za Jozijevo "živčno bolezen", verjetno je tudi on trpel zaradi depresij. V nekem pismu iz leta 1925, ki ga piše Jozi Evgeniji Hribar iz Sarajeva, kjer je bil pri vojakih, pravi: *"Najlepše se Vam zahvaljujem za ljubeznive čestitke in za predobre bonbone.*[126] *Meni se prav dobro godi, odpočival sem dolgo v bolnici, sedaj pa polagam ispite in se veliko učim. Slikanja je zaenkrat konec, pa bo prav kmalu zopet pričelo...* Iz tega lahko sklepamo, da se je Jozi leto poprej kar uspešno zdravil, saj upa, da bo kmalu opravil izpite iz gotovo neljubih mu vojaških veščin, in se zopet povrnil k slikanju.

Res se je vrnil k slikanju in doživel uspeh s svojo prvo razstavo, ki jo je pripravil maja leta 1926 skupaj z Božidarjem Jakcem. Prav zato nas še bolj pretrese njegova nenadna smrt, ko v oktobru časopisi poročajo: *"Triglav zahteval zopet novo žrtev. V Vratih se je ponesrečil Josip pl. Gorjup* (!). *Odšel je pred tednom dni sam v gore in se ni več vrnil. Dosedaj so ga iskali brezuspešno.*

V četrtek popoldne se je odpeljal Josip Gorjup (!) *z vlakom do Mojstrane, kjer je prenočil v hotelu 'Triglav'. Zgodaj zjutraj je nato odšel v petek ob idealno lepem jesenskem vremenu v Vrata. Bil je dobre volje in se je iz srca veselil na užitek, ki ga čaka. Seboj je imel tudi mapo, da bi v skalah skiciral divje koze... Zvečer se je hotel vrniti v Kranjsko goro, kjer si je že naročil sobo. V*

122 To je bil Hribarjev družinski zdravnik dr. Oto Haus (1888–1976).

123 Svojo najmlajšo hčer Ksenijo je klicala Punček.

124 Ana (Niča) Hribar in Izidor Cankar sta se poročila 17. julija 1926 in Amalija Gorup jima je dala na razpolago počitniško hišico v Podbrezju.

125 Po teh podatkih je bila "teta Devet" rojena 1843, umrla pa v septembru 1926.

126 Evgenija Hribar (roj. Šumi) je bila lastnica tovarne bonbonov Šumi.

Kranjsko goro Gorjupa zvečer ni bilo in tudi ne v soboto ter v nedeljo... V tem pa se je vreme spreobrnilo... tako da na rešilno akcijo ni bilo misliti...

Josip Gorjup (!) *je bil sin znane narodne Gorjupove rodbine na Reki. Bil je edini moški potomec in je kot tak upravljal vse rodbinsko imetje. Živel je večinoma v Ljubljani, kjer so ga vezale tesne rodbinske vezi in kjer si je pridobil radi svojega simpatičnega nastopa splošne simpatije svojih znancev. Z njegovimi nesrečnimi svojci sočustvuje v teh težkih dneh širok krog prijateljev in znancev...*"[127]

Tudi *Slovenec,* ki priimek Gorup zapiše pravilno, prinaša to vest, češ da je iz Aljaževega doma odrinil proti Križkim podom. Dodaja celó to podrobnost, da je bil *"sicer opremljen tudi za neugoden teren – imel je s seboj dereze – a je vendar..."*[128]

Gornji poročili se prav malo ujemata s prepričanjem njegove matere in širše rodbine, da je Jozi odšel v gore z namenom, da si tam sam vzame življenje, saj da je bil *"dobre volje in se iz vsega srca veselil na užitek"*. Tako je uradno obveljalo mnenje, da se mu je pripetila nesreča. Toda Jozi se je odpravil v gore prav 14. oktobra 1926, torej na dan, ko se je Karmen poročila z grofom Barbom.

Milena Gorup nadaljuje svoje zapiske o polbratu Milanu, njegovem vplivu na njenega brata Aleksandra z opisom Aleksandrovega vpliva na Jozija: *"Toda deloma pride že na tem svetu do izravnalne pravičnosti; vse, kar je Milan naučil Sandija s hudobnim namenom, je Sandi v dobri veri posredoval Joziju in mu s tem prav tako škodoval, kakor je Milan Sandiju. Nikoli ne bomo izvedeli, kako je ubogi Jozi končal; ena verzija je, da je naredil samomor; kajti prav tisti dan, ko se je njegova bivša zaročenka poročila, je Jozi izginil; če vendar ni pripomoglo k temu mišljenje, da so vse ženske slabe, nezveste, neiskrene itd., da se je Joziju tako zamajalo zaupanje v celi svet, da ga je to prignalo do samomora?"*[129]

Dodatno pojasnilo k temu je povedala Vilma Mlakar,[130] češ da je oče, baron Codelli, izbral za svojo hčer "boljšega ženina", torej je bila v to poroko nekako prisiljena. Tako tudi lažje razumemo, da zakon ni bil srečen, kajti leta 1933 se je Karmen v drugo poročila z zdravnikom Otom Hausom.

V naslednjem Amalijinem ohranjenem pismu Evgeniji z Reke 7. maja 1927 ji v začetku sporoča, da se dogovarja z nekim gospodom, *"ki misli vzeti v najem našo vilo; popoldne pa pride gosp. Meynier k meni"*. Malo niže pa sprašuje Evgenijo: *"Ljuba moja Ženka, povej, kaj naj rečemo Nori? Včeraj sem pisala Radotu, da bi se ji reklo, da je Jozi pisal, naj damo vilo v najem, da ostane on v Franciji. Ali se Ti zdi to prav?"*

To pomeni, da se Nori sploh niso upali povedati, da je Jozi mrtev, in so ji celó natvezli, da je v Franciji. V tej družini pa prikrivanj bolj ali manj bolečih dejstev s tem še ni bilo konec.

Enaintridesetega maja 1927 piše Amalija Evgeniji: *"Kaj bo s prodajo vile še nič ne vem – čakam, poprašujem, marsikateri se zanima za vilo – ali ljudje nimajo denarja; za malo pa jo ne dam."*[131]

Iz Amalijinega pisma 2. aprila 1929, poslanega iz Ljubljane, domnevno v Opatijo, kjer so malo prej skupaj z Noro in še kom bivale v hotelu, izvemo, da se je Ksenija z neko nemško prijateljico Barbaro odpeljala v Monte Carlo, *"kjer ima Bärbchen starega očeta"*. Po pripovedi Vilme Mlakar je Ksenija nekaj časa študirala v Berlinu in tam navezala razna prijateljstva, ki so bila med vojno sprva koristna, potem pa obema z Radom le škodovala.[132]

V aprilu 1936 je Nora umrla, pokopana je bila na Žalah v Ljubljani 18. aprila 1936. Na nagrobnik je dala Amalija napisati: "Blaga in mila nas je po dolgem trpljenju zapustila".

Toda medtem se je zgodilo še marsikaj, o čemer se v širši družini ni govorilo. Ksenija se je zaljubila v svojega učitelja jahanja oficirja Vladimirja Glišića. Iz tožbe, ki jo je leta 1939 vložil Rado Hribar, najprej izvemo, da je bil njen prvi zakon *"glasom sklepa okrajnega sodišča v Ljubljani z dne 20. februarja 1932*

Amalija (Lija) Gorup poleti 1929 (last: Angelika Hribar, Ljubljana).

127 *Slovenski narod*, 23. 10. 1926, str. 1.
128 *Slovenec,* 23. 10. 1926, str. 3.
129 Gorup M., *Polbratje in polsestre,* str. 3.
130 Vilma Mlakar (roj. Urh, 1920) je bila zaposlena na gradu Strmol od 1939 do 1946.
131 V *Adresarju mesta Ljubljane in okolice* iz leta 1928 sta navedeni med prebivalci Ljubljane v Gradišču 7 tudi Gorup, pl. Ria (!) in Gorup, pl. Nora. *Adresar*, str. 171.
132 Več o tem gl. Cvetek, Spomini na Strmol, str. 233–252.

Ksenija Hribar, roj. Gorup, ok. 1940 (last: Angelika Hribar, Ljubljana).

sporazumno ločen od mize in postelje", iz česar sklepamo, da je imel Rado veliko razumevanja za nastali položaj. Dalje pa je v tožbi navedeno: *"Drugotožena je nato prestopila v pravoslavje s krstnim imenom Ksenija ter se – ne da bi se njen prvi zakon kdaj razvedel ... v cerkvi Svete Bogorodice v Zemunu dne 4/17. februarja 1934 ... drugić poročila s prvotoženim Glišićem Vladimirom, takrat artilerijskim poručnikom ...iz Beograda... Ker zakon, sklenjen med drugotoženo in menoj, ni bil nikdar razveden, je zakon, ki sta ga sklenila toženca, neveljaven".*

Medtem ko Vilma Mlakar pripoveduje, da je bila Ksenija z Glišićem nekaj časa v Črni gori[133] prav srečna, pa izvemo iz pripovedi Osolinove nečakinje Zore Čeplak, da sta tam živela zelo skromno in preprosto, kar Ksenije sicer ni motilo, da pa se je kokoši in zajcev kmalu naveličala. Nekako je Radu le dala vedeti, da bi se rada vrnila, saj je menda celó posredoval, da je bil Glišić prestavljen v Maribor. Tam pa ga je Ksenija zapustila in se vrnila v Ljubljano. Leta 1939, še preden je bil njen drugi zakon razglašen za neveljavnega, je prišla z materjo Amalijo k Radu na grad Strmol. Tam so v ožjem Hribarjevem družinskem krogu tako rekoč prvič praznovali nekakšno svatbo.

Rado Hribar je kupil grad Strmol leta 1936 in ga začel takoj prenavljati. Spet je bila njegov arhitekt in družinski prijatelj Miha Osolin.[134] Še tisto leto so priredili na gradu dve poroki: 19. maja se je poročila njegova najmlajša sestra Ljubica z Mariom Luckmannom, ki je bil prav tako vnuk Josipa Gorupa; 22. avgusta pa je bila tu tudi poroka Radovega brata Petra s Špelco Skaberne.

Ksenija je ne le vozila avto, ampak je imela tudi pilotski izpit. Omenili smo že njena nemška poznanstva. Že pred vojno je prišla na obisk Ksenijina berlinska prijateljica, katere imena se Vilma Mlakar ne spominja, ker so ji rekli kar "baronica". Z njo je prišel tudi njen prijatelj dr. Hans von Tschammer und Osten, ki je bil Hitlerjev minister za šport in eden od organizatorjev berlinskih olimpijskih iger leta 1936. Zelo verjetno je ta pozneje posredoval, da je lahko Rado Hribar rešil kar nekaj vaščanov, ki so jih Nemci zaprli in že obsodili na smrt. Med vojno so se nemški oblastniki na grad sami vabili. Tako je rad prihajal dr. Gustav Skalka, deželni svetnik za Kranjsko, ki je z ženo bival v neki vili v Kranju.[135] Sprva sta Hribarjeva morala oddati svoja dva avtomobila, a s Skalkovo pomočjo sta enega dobila nazaj. Priskrbel jima je tudi prepustnice, da sta se lahko vozila v Ljubljano. Skalka je Ksenijo občudoval.[136]

Leta 1943 je šla Ksenija celo v Berlin. Domnevamo, da na pogreb Hansa Tschammerja, ki je umrl 25. marca 1943, oziroma tolažit svojo prijateljico "baronico".[137] Tam pa so jo takoj "mobilizirali", da je morala voziti rešilni avto po Berlinu. Rado se je zelo bal zanjo in jo je vsak večer klical po telefonu, da bi izvedel, ali se ji ni kaj hudega zgodilo. Vilma je povedala, da je Ksenija tam videla veliko hudega, vendar se je po dveh mesecih živa in zdrava vrnila na Strmol.

V noči od 3. na 4. januar 1944 so prišli po Rada in Ksenijo vosovci. Po novejših poizvedbah so ju kar dva dni mučili in ju 6. januarja ustrelili nekje v gozdu pod Storžičem. Zanimivo pa je, da v kopiji dokumenta, ki ga hranijo v Slovenskem domu, Podpinjol 43 na Reki, v katerem prosijo *"Narodni odbor Grada Rijeka... da se uredi pitanje zgrade"*, piše tudi tole: *"Takodjer smo konstatirali da je Hribar (rodj. Gorup) Ksenija bila osudjena na smrt od vojnog suda NOV i justificirana dne 18. VII. 1944 god. u Podstoržiču*[138] *pri Kranju, radi suradnje sa okupatorom. Gornji podatak je naveden u riješenju Okrajnega sodišča Ljubljana, pod br. I.R. 319/52."*[139]

To pomeni, da je okrajno sodišče v Ljubljani pozneje (leta 1952) medvojne likvidacije "vojaškega sodišča" legaliziralo z navedbo "krivde", "sodne obsodbe" in zamikom datuma "justifikacije".

133 Iz družinske korespondence Zorana Hribarja je razvidno, da sta Glišića živela v Kolašinu.

134 Miha Osolin (1883–1964), gl. Zupan, Iz srednjeveškega gradu v meščansko bivališče, str. 258–262.

135 Njegov mlajši brat dr. Egon Skalka, je tudi prihajal na obiske na Strmol. Zaradi prizadevanja, da reši tudi nasprotnikove ranjence, so ga Angleži po vojni nagradili. Glej: http://www.defendingarnhem.com/skalka.htm.

136 Cvetek, Spomini na Strmol, str. 243.

137 Po novejših zgodovinskih raziskavah naj bi Hans von Tschammer nagovarjal britanskega ministra, naj Hitlerju prepreči zavzemanje nenemškega teritorija že na samem začetku vojskovanja.

138 Kraja Podstoržič ni v Krajevnem leksikonu Slovenije, obstaja le planina Podstoržič, ki pa je od Kranja zelo oddaljena. Po pripovedi domačinov sta bila Rado Hribar in Ksenija roj. Gorup usmrčena in pokopana v bližini cerkve v Mačah pri Preddvoru.

139 Dopis "Slovenskega doma, podružnica Bazovica", datiran 18. 4. 1955.

Čeprav je služinčad na gradu kmalu izvedela, kaj se je zgodilo, si tega niso upali povedati materi Amaliji in so jo pustili v veri, da sta zbežala v tujino, in da se bosta po vojni vrnila. Od služinčadi sta na gradu pri Amaliji ostali zvesti kuharica Marí in sobarica Vilma. Grad so potem varovali nemški orožniki. Vendar je bila Amalija dovolj previdna, da je kmalu po izginotju hčere in zeta prosila Vilmo, naj odpelje zaboj dragocenosti k znani družini Majdič v Kranj. Tako si je rešila nekaj premoženja, da se je lahko preživljala še tistih nekaj let po vojni. Amalija je umrla 2. novembra 1948 v Ljubljani.

Marija Gorup Meynier (1871–1956)

Rodila se je 10. oktobra 1871 v Trstu. Milena Gorup omenja v svojih spominih, da so se starejše polsestre šolale v zasebnem zavodu Irme Huth v Ljubljani.

Marija se je poročila 24. septembra 1894 na Reki s Feliksom Meynierom, mlajšim sinom solastnika tovarne papirja *Smith & Meynier*.[140] Milena pripoveduje, da je bila tovarna že takrat precej zadolžena, a da je bila Micina poroka še dokaj razkošna. Poleti 1895, ko je bila mlada družina na letovanju blizu Zakamna na Koroškem, se je tam rodil prvi sin Ernest, ki pa je umrl že leta 1916 na Reki. Tridesetega decembra 1904 se je rodil še René.

Meynierovi so pozneje stanovali v pritličju Gorupove družinske vile in Milena Gorup, ki je svoje spomine pisala v tridesetih letih prejšnjega stoletja, tam potoži, da je njihov nekoč prelepi vrt zanemarjen.[141]

Marija je umrla 27. septembra 1956 na Reki, René Meynier pa je umrl 4. junija 2001 v Oberlamu v Avstriji.[142]

Olga Gorup Brosch (1873–1898)

Olga se je rodila 21. junija 1873 v Zakamnu pri Celovcu. Poročila se je 6. aprila 1895 na Reki s kapitanom Rudolfom Broschem in živela z njim v Wiener Neustadtu.[143] Dne 17. februarja 1896 se jima je rodil Rudolf Josef, ki so ga klicali Rolf.

Milena jo je imela od vseh polsestra najraje in vsi so jo zelo objokovali, ko je že 21. aprila 1898 zaradi zapletov pri nosečnosti umrla. Ker se je mali Rolf vsem smilil, so ga tudi zelo razvadili. Rolf se je dvakrat poročil in imel verjetno iz prvega zakona z Marie Geisberger hčerko Olgo Brosch (1926), poročeno Ebner, ki je umrla v Celovcu 1999. Njena sinova sta Gert (1961) in Helmut Ebner (1966).[144]

Josipina Gorup Kopajtić (1874–1955)

Josipina (Joza) se je rodila 8. oktobra 1874 na Reki. Menda je imela grbo, a se je kljub tej telesni hibi dobro poročila. Poroka je bila v Krivi Vrbi ob Vrbskem jezeru 12. septembra 1908. Poročila se je z Sigismundom Kopajtićem (pisano tudi Copaitich) pl. Bakarskim (1853–1925), ladjarjem in konzulom kraljevine Norveške na Reki. Sigismund je bil takrat že vdovec. S prvo ženo, rojeno Battelino, je imel sina Miljutina, katerega potomci živijo v Ljubljani.

Sigismund in Joza sta živela na Sušaku. Imela sta sina Aleksandra Kopajtića, ki ga najdemo v zemljiški knjigi kot lastnika dveh stanovanj v Gorupovi ulici v Ljubljani. Aleksander je namreč v aprilu 1939 odkupil polovico imetja, ki ga je dobil Rudolf Brosch po svoji materi Olgi, roj. Gorup. V maju 1939 pa se tudi na to njegovo šestindvajsetino "vknjiži dosmrtna vžitna pravica in prepoved odtujitve in obremenitve v korist Copaitich Jose iz Reke".[145] Po pripovedi Alfreda Whycomba je Aleksander Kopajtić (morebiti že pred vojno) odšel v Argentino. Jozi Kopajtić pa so njeno trinajstino v Ljubljani zaplenili leta 1948. Nazadnje je živela pri sestri Anci v Salzburgu in 28. maja 1955 tam tudi umrla.

Potem ko je Aleksander podedoval del premoženja svoje tete Ane Preuschen, se je z družino preselil v Rim, kjer še živita njegova hči Isabela (por. Gulienetti) in vnukinja Barbara, poročena Sica.[146] Aleksander Kopajtić je umrl leta 1986.

Ana Gorup Preuschen (1876–1960)

Ana (Anca) se je rodila na Reki 19. februarja 1876. Poročila se je prav tako v Krivi Vrbi, vendar že 10 let pred Jozo, to je 31. julija 1898. Njen mož je bil baron Franc Ludvik Preuschen von und zu Liebenstein (1867–?), doma iz Wiesbadna v Nemčiji. Bil je kapitan in pozneje mornariški ataše pri

[140] Angleški trgovec Walter Crafton Smith kupi mlin za izdelavo papirja od domačina Adamića 1827 in se 1828 združi s Charlesom Meynierjem, trgovcem iz Bavarske (verjetno je prišel tja v času francoske revolucije). Od 1829 je podjetje vpisano v register pod imenom Smith & Meynier. Leta 1875 postanejo Meynierovi edini lastniki. Leta 1885 ne izdelujejo papirja več iz starih cunj, ampak začno uporabljati drevesno celulozo, leta 1890 začno izdelovati cigaretni papir. 1919 postane začasno lastnik kraljevina SHS. Tovarna dokončno preneha obratovati 1999. Glej: http://muzej-rijeka.hr/tvornica-papira/kronologija.html.

[141] V dokumentu za zapuščinsko razpravo po Aleksandru Gorupu piše, da je Marija Meynier duševno bolna in jo zastopa skrbnik Julij Košak. *Kotarski sud za grad Rijeka* O 962/49, 6425, 14. 6. 1950.

[142] Podatke o dedičih Gorupovega premoženja je posredoval Alfred Whycombe Gorup.

[143] Zelo verjetno je Rudolf Brosch sodeloval pri poletnih olimpijskih igrah 1900 kot sabljač. Gl. http://en.wikipedia.org/wiki/Fencing_at_the_1900_Summer_Olympics.

[144] Gl. op. 136.

[145] Zemljiškoknjižni izpisek št. 702/50, katastrska občina Gradiško predmestje, Krakovsko predmestje z dne 18. maja 1950.

[146] Gl. op. 136.

avstro-ogrskem veleposlaništvu v Washingtonu. Dne 17. junija 1918 mu je bilo podeljeno odlikovanje "Pour le Mérite", modri malteški križ z orli med kraki.[147] Milena Gorup omenja to poroko, ki da je bila bolj tiha in skromna, ker so še žalovali za sestro Olgo Brosch.

Ana je nazadnje živela v svoji vili Blumauer v Aignu pri Salzburgu. Otrok ni imela, zato so razni nečaki in nečakinje upali, da bodo dedovali po njej, naposled pa sta vse premoženje podedovala samo nečaka René Meynier in Aleksander Kopajtić.[148]

Vladimir Gorup (1877–1929) in njegova družina

Vladimir se je rodil na Reki 15. novembra 1877. Šolal se je med drugim v Theresianumu na Dunaju. Sodeč po uniformi na družinski fotografiji je nadaljeval šolanje na Vojno-pomorski akademiji na Reki.[149] Postal je huzarski nadporočnik (k.u.k. Oberleutnant i.d.R. des Ulanen-Regiments GdK. Wilhelm Freiherr von Bothmer Nr. 12).[150]

Vladimir Gorup, ok. 1918 (last: Ksenija Turković, Zagreb).

Poročil se je z Zoro Crnadak iz Zagreba in 26. septembra 1912 se jima je rodila hči Zorica. Živeli so v Zagrebu. Ni znano, kdaj naj bi Vladimir kupil dvorec Jelše v Šmarju pri Jelšah, kjer so preživljali navadno le poletne mesece.[151]

Kljub vsemu udobju, ki ga je Vladimir nudil svoji lepi ženi, mu ta ni ostala zvesta. Še med prvo svetovno vojno je spoznala ruskega emigranta grofa Pierra Dunina Rajevskega, vnuka znanega ruskega generala Nikolaja Nikolajeviča Rajevskega (enega izmed junakov v bitki z Napoleonom pri Borodinu). Tudi Pierre je sprva služil v vojski, potem pa je bil poslednji ceremoniar na dvoru carja Nikolaja II. V času revolucije je zbežal iz Rusije in pristal v Zagrebu. Tam ga je sprejela družina Crnadak.[152] Vladimirjeva žena Zora Crnadak se je vanj zaljubila, zapustila moža in malo Zorico ter odšla z Duninom Rajevskim v Antibes na francosko obalo.[153]

Zorica je odtlej živela večinoma pri starih starših Crnadak v Zagrebu. Vladimir se je ukvarjal z raznimi finančnimi posli, a je menda zabredel v težave. To je bil verjetno vzrok, da je 18. decembra 1929 blizu graščine Jelše naredil samomor. Sprva so uradno razglasili njegovo smrt za nesrečo na lovu. To je bil še en hud udarec za šestnajstletno Zoro. Njen stari oče Milivoj Crnadak[154] je moral nato graščino Jelše prodati.[155] Tisto pohištvo, ki je bilo v lasti Gorupovih in dediščina Zorice Gorup, je Crnadak odpeljal v Zagreb.

V tistem času se je Zorica Gorup šolala v zavodu Sacré Coeur nekje blizu Londona. Sama je pripovedovala, da jo je nekoč tam obiskala sestrična Ksenija Gorup, tedaj že poročena Hribar, ki je v Londonu najela letalo, in jo povabila na polet. Zorica je pravila, da je še nikoli v življenju ne prej ne pozneje ni bilo tako strah. Ksenija jo je hotela odpeljati kar naravnost v Ljubljano, a Zorica si je želela čim prej na varna tla.[156]

Zorica je začela 1931 študirati medicino na Dunaju, toda zaradi bolezni je že naslednje leto študij prekinila. Njen poznejši mož, ki mu je bilo tedaj ime Johann Windisch (1908–1975), je menda sodeloval z avstrijskim kanclerjem Kurtom Schuschniggom (pravzaprav iz slov. imena Šušnik, 1897–1977)[157] in je zbežal pred Hitlerjevim režimom v Zagreb. Tam sta se spoznala z Zorico Gorup.

147 Med prejemniki tega odlikovanja so bili tudi: Erwin Rommel, Hermann Göring in pisatelj Ernst Jünger.
148 Po pripovedi Zore in Alfreda Whycomba.
149 Bučić, Josip Gorup pl. Slavinjski, str. 84.
150 Lukežić, *Fluminensia Slovenica*, str. 185.
151 Po mnenju Ksenije Turković je Vladimir Gorup imel dvorec le v najemu.
152 Bratje Crnadak so bili premožni bankirji.
153 Zora Crnadak je imela z Duninom Rajevskim sina Michèla, ki je umrl leta 2001. Njegova hči Catharine živi v Franciji. Pierre Dunin Rajevski je umrl leta 1971 in je pokopan na ruskem pokopališču v Nizzi.
154 Milivoj Crnadak je bil direktor *Prve hrvatske štedionice* v Zagrebu in uradni skrbnik Zorice Gorup do njene polnoletnosti.
155 Po pripovedi Zore Whycombe Gorup informatorju Jakobu Žuraju.
156 Po pripovedi njenega sina Alfreda Whycomba Gorupa.
157 http://en.wikipedija.org/wiki/Kurt_Schuschnigg.

Zora Gorup, por. Whycombe (last: Alfred Whycombe Gorup, Trst).

Njen ded Milivoj Crnadak je v skrbi za vnukinjo sprožil poizvedbo o Johannu Windischu. Ker o njem ni izvedel nič obetavnega, je Zorici prepovedal poroko z njim. Nato se je Johann Windisch preimenoval v Johna Whycomba in obema z Zorico je uspelo Crnadaka prevarati, češ da je "novi ženin" angleškega rodu. Leta 1938 je dobil zaposlitev na plantaži pomaranč na Cipru in Zorica je odšla za njim na Ciper. Za poročno darilo ji je stari oče Milivoj Crnadak plačal transport pohištva na Ciper. Žal se je nekaj tega že na poti "izgubilo". Ko pa se je leta 1941 začela vojna, Johnu Whycombu ni nič pomagalo, da si je bil spremenil ime. Angleži so izvedeli za njegovo nemško poreklo in ga konfinirali v taborišču v Ugandi, kjer je ostal tri leta. Zorica bi sicer lahko šla z njim, vendar je bila tedaj noseča in je raje ostala na Cipru. John je nato (od leta 1947) nekaj let bival v Libanonu in se naposled vrnil v Gradec. Toda zakonca sta se v tem času tako odtujila, da sta odtlej živela ločeno. John Whycombe je umrl leta 1975 v Gradcu v Avstriji.

Zorica se je po vojni vrnila najprej v Trst, kjer se je potegovala za svojo dediščino po očetu Vladimirju Gorupu. Uspelo ji je dobiti dvoje stanovanj v eni od Gorupovih hiš v Trstu. Toda zgodba o delitvi Gorupove dediščine se s tem še ni končala. Zorica se je z otrokoma Joan in Alfredom podala na Gorupovo veleposestvo v Fiumicellu. Pozneje je z izborjeno dediščino kupila hišo v Londonu. Po letu 1991 se je vračala v Ljubljano, kjer je dosegla tudi denacionalizacijo treh stanovanj v nekdanjih Gorupovih hišah. Zorica je umrla 29. julija 2000 v Trstu.

Bogomil Gorup (1879–1957)

Bogomil se je rodil 27. oktobra 1879 na Reki. Po Mileninem mnenju je *"podedoval duševne motnje od Pergkoferjevih"*, nato je še *"tifus pripomogel k temu, da je Bogi postal duševno nesposoben"*. Od Milene pa tudi izvemo, da se je po očetovi smrti 1912 poročil. *"Mlado dekle ga je vzelo iz preračunljivosti, da bi bilo preskrbljeno, kar pa je grenko plačala."*[158] To je bila Anita Mathian, rojena 15. septembra 1892 v Ljubljani.[159] Nekaj časa sta tudi živela v Ljubljani v Gorupovi ul. 4/I.[160] Ni znano, kdaj sta odšla na Gorupovo posestvo v Fiumicello, kjer so se po vojni zbrali tudi drugi člani rodbine, da bi si razdelili še ta delež premoženja. Po letu 1949 je Bogomil sicer večinoma bival v sanatoriju Lasnitzhöhe pri Gradcu, toda pokopan je na pokopališču v Fiumicellu. Umrl je 24. februarja 1957. Na nagrobniku je zapisano tudi Anitino ime brez datumov, vendar je Anita po njegovi smrti odšla v Gradec; tam je umrla 4. aprila 1972 in je tam tudi pokopana.[161]

Vera Gorup Turković (1884–1956)

Vera Gorup Turković, ok. 1920 (last: Ksenija Turković, Zagreb).

158 Gorup Fiorese, Dodani listi.
159 Mathian je bila znana firma pohištva v Ljubljani.
160 Najdemo ju v Adresarju mesta Ljubljane, letnik I, 1928, str. 171.
161 Gl. op. 136.

Vera se je rodila 24. aprila 1884 na Reki. Poročila se je 3. junija 1907 prav tako na Reki z zdravnikom Heinrichom Ludwigom z Dunaja. Toda prišlo je do ločitve. Drugič se je Vera poročila z baronom Vladimirjem Turkovićem iz Zagreba. Iz tega zakona sta hčeri Darinka Turković, ki je umrla v New Yorku brez otrok, in Marija, por. Grünwald (rojena 23. februarja 1919), ki živi v Münchnu.

Vera je po vojni prav tako nekaj časa živela v Fiumicellu, leta 1951 pa je odšla na otok Ischia pri Neaplju in tam 18. septembra 1956 umrla.[162]

Milena Gorup (1885–1974)

Milena se je rodila 4. novembra 1885 na Reki. Iz njenega pripovedovanja izvemo še največ o lastnem otroštvu in mladih letih njenih bratov in sester. O njenem poznejšem življenju pa ne izvemo več veliko. Sama pravi, da je bilo "cigansko", ker se je zaradi moževe službe veliko selila. Poročila se je 19. marca 1907 z Rafaelom Fioresejem, ladijskim poročnikom, ki je pozneje postal admiral pri italijanski vojni mornarici. V času, ko so Italijani zasedli Albanijo (1939–1943) in je albanski kralj pobegnil v Grčijo, naj bi bil Fiorese celó imenovan za kraljevega namestnika Albanije.[163] Ali je tudi Milena kdaj bivala v Albaniji, ni znano.

Milena Gorup, ok. 1907 (last: Ksenija Turković, Zagreb).

V času po poroki sta živela v Benetkah, pozneje na Siciliji in naposled v Rimu. Svojih otrok ni imela. Po prvi svetovni vojni je hodila na poletne počitnice k sestri Štefaniji Turković na grad Novo Celje. Milena je umrla 12. novembra 1974 v Rimu.[164]

Aleksander Gorup (1886–1949)

Aleksander (Sandi) se je rodil 3. oktobra 1886 na Reki. Sprva se je šolal v gimnaziji na Sušaku,[165] nato je na Dunaju študiral pravo in si pridobil doktorski naziv.[166] Bil je podpredsednik *Jadranske plovidbe* na Sušaku in posestnik nekaterih Gorupovih hiš na Reki (Krešimirova ulica) in stanovanj v Ljubljani (Gorupova in Erjavčeva ulica). Na počitnice je hodil v Krivo Vrbo, kjer je podedoval očetovo počitniško vilo.[167] Bil je tudi strasten lovec in ljubitelj psov.

V času fašistične oblasti na Reki je veljal za slavofila, ki pa da pa ni za Italijo politično nevaren.[168] Njegovo naklonjenost jugoslovanski državi kaže tudi selitev Gorupove tovarne ledu iz italijanske Reke na jugoslovanski Sušak. Očitno je po smrti Jozija Gorupa on upravljal tudi dediščino, ki jo je njegov polbrat Milan Gorup zapustil svojim otrokom, kakor je razvidno iz zapisa v reškem *Novem listu* z dne 28. novembra 1928: *"Da su vlasnici tvornice leda u Rijeci gg. Gorup i Hribar... odlučili, da svoju tvornicu prenesu u Sušak..."* Avtor članka komentira to odločitev kot okrepitev *"naše industrije, jer će to uticati povoljno i na napredak našeg grada a i na ublaženje besposlice, jer će u tvornici biti zaposleno dosta našeg osoblja."*[169] Avtor je sicer zapisal le priimka lastnikov, lahko pa sklepamo, da sta mišljena oba upravitelja Aleksander Gorup in mož Ksenije Gorup Rado Hribar, saj Mirko Hribar v enem svojih pisem iz Bakra piše, da sta v časopisu omenjena tudi njegov brat in svakinja.[170]

---

162 Gl. op. 136.

163 Po pripovedi avstrijskega diplomata Johannesa Prokscha (1918).

164 Gl. op. 136.

165 Izvješće kr. velike gimnazije u Sušaku 1897–98, str. 44. Za podatek se zahvaljujem Teodorju de Canziani Jakšiću.

166 Tam je bil sošolec Adolfa Prokscha (1886–1966), očeta zgoraj navedenega Johannesa Prokscha.

167 Po pripovedi Franca Luckmanna in Ksenije Turković je oče Gorup kupil več počitniških hiš ob Vrbskem jezeru in jih podaril svojim hčeram za doto.

168 HR-DAR, I Gab, Cat A8, Alessandro fu Giuseppe; 5037-11-5-1930, Nr. 62/217.

169 *Novi list*, 28. 11. 1928, str. 3. Za ta in še druge podatke se zahvaljujem Marjani Mirković.

170 Hribar, *Rodbinska kronika Dragotina Hribarja in Evgenije Šumi*, str. 196.

Aleksander Gorup na lovu, ok. 1930 (last: Ksenija Turković, Zagreb).

Aleksander je nazadnje živel v gornjem nadstropju Gorupove družinske vile na Reki. Umrl je 18. novembra 1949 na Reki brez potomcev.

Iz zemljiškoknjižnega izpiska z dne 18. maja 1950 za hišo na Rimski 9 je razvidno, da so si med letoma 1924 in 1950 Gorupovi dediči lastniške deleže tudi med seboj prodajali. Milanovi trije otroci so dedovali očetovo trinajstino, (vdova Amalija pa je imela "dosmrtni užitek do ene četrtine cele predmetne zapuščine"); po smrti Jozija (1926) in Eleonore (1936) sta bila njuna deleža prepisana na sestro Ksenijo; po smrti Vladimirja Gorupa (1929) je podedovala njegovo trinajstino hči Zora (pozneje poročena Whycombe). Trinajstino Vere Gorup (por. Turković) je odkupil njen nečak Mario Luckmann za svojo tedanjo ženo Ksenijo Ljubico, roj. Hribar; trinajstino Rudolfa Broscha (sina pokojne Olge Gorup) pa sta odkupila Aleksander Gorup in Aleksander Kopajtić (vsak po 1/26). Leta 1932 in 1933 "se vknjiži dosmrtna pravica užitka v korist Klavdije vdove Gorup" do ene petnajstine nepremičnine.

Tistim lastnikom nepremičnin, ki so odšli v tujino že pred drugo svetovno vojno ali v času vojne (in niso imeli ali so izgubili jugoslovansko državljanstvo), je nova oblast premoženje zaplenila. Vendar se je to dogajalo postopoma, ker so očitno vendarle obravnavali vsak primer posebej. Za Maria Luckmanna je bila izdana odločba Mestne zaplembne komisije v Ljubljani dne 11. septembra 1945 in nato še neka "listina" z dne 6. avgusta 1948, s katero postane njegov delež "splošno ljudsko premoženje"; medtem ko je njegova žena Ksenija Ljubica (čeprav je tik pred vojno odšla na Madžarsko, od tam zbežala leta 1956 na Dunaj ter umrla v Nemčiji leta 1963) ostala vpisana kot lastnica dveh stanovanj še do nedavnega.

Ani Preuschen in Nataliji Palm sta bili njuni trinajstini zaplenjeni istega dne leta 1947, Josipini Kopajtić leta 1948, Mileni Fiorese pa šele leta 1949.

Kljub tem bridkim izkušnjam so se po smrti Aleksandra Gorupa leta 1950 potegovali za dediščino po njem še naslednji dediči:

1. Kornelij Gorup, brat (Trst, Via Coroneo 3),
2. Marija Meynier, roj. Gorup, sestra (Rijeka, viale Duiz 58).
3. Rudolf Brosch, sin pokojnikove sestre Olge Brosch, roj. Gorup (Krumpendorf, Avstrija)
4. Anna Preuschen, roj. Gorup, sestra (Aigen pri Salzburgu)
5. Josefina Kopajtić, roj. Gorup, sestra (Aigen pri Salzburgu)
6. Zora Whycombe, pokojnikova nečakinja, hčerka preminulega brata Vladimirja Gorupa (Limasol, Augusta Teodora 2, Ciper)
7. Bogomil Gorup, brat (Sanatorij Lasnitzhöhe pri Salzburgu; zastopa ga žena Anita)
8. Vera Turković, roj. Gorup, sestra (Porto d'Ischia, Napoli)[171]
9. Milena Fiorese, roj. Gorup, sestra (Via Lima 7, Roma)
10. otroci preminule sestre Zore Luckmann, roj. Gorup:
   a) Mario Luckmann, nečak (Frezzeria 1702, Venezia)
   b) Inge Brigola, nečakinja (Krumpendorf, Avstrija)
   c) Herbert Karl Luckmann, nečak (Krumpendorf, Avstrija)
11. Natalia Aichelburg, roj. Gorup, sestra (Fiumicello, Udine)[172]
12. Stefania Turković, roj. Gorup, sestra, (Visoka ul. 18, Zagreb)

Štefanija Gorup je morala najprej pridobiti pooblastila vseh sodedičev, ki iz kakršnihkoli razlogov niso mogli priti osebno na zapuščinsko razpravo. Postopek je bil mučen in dolgotrajen, prinesel pa jim ni tako rekoč ničesar, saj so jim v letih 1950 in 1951 vso to dediščino po Aleksandru Gorupu nacionalizirali.

171 Še v decembru 1949 je Verin naslov Fiumicello, Udine.

172 V teh letih se ponovno podpisuje samo s priimkom svojega prvega moža, iz česar sklepamo, da tudi njen drugi zakon s Palmom ni trajal dolgo. Glej poglavje o Nataliji Gorup.

Zora Gorup Luckmann (1887–1931)

Zora se je rodila 27. oktobra 1887 na Reki. Zelo verjetno je njeno šolanje potekalo podobno kakor šolanje njenih dveh starejših sester.

Kakor pred njo Vera in Milena se je tudi Zora poročila leta 1907, in sicer 24. avgusta 1907 v Krivi Vrbi. Pravzaprav je bila edina, ki se je poročila s Slovencem, le da je ta imel nemški priimek. Herbert Luckmann (1879–1960) je pripadal stari ljubljanski trgovski družini Luckmannov, ki izvira iz Krope. Družina se je uveljavila kot pomembni dejavnik slovenskega gospodarskega in političnega življenja. Herbert se je rodil v Ljubljani in tam obiskoval osnovno šolo in nižjo gimnazijo, nato je odšel na višjo gimnazijo v Gradec in na rudarsko akademijo v Leoben. Kot inženir topilništva je odšel še na tehniško visoko šolo Charlottenburg v Berlinu.[173] Leta 1902 je postal obratni inženir pri visokih pečeh v Königshütte. Leta 1910 se je preselil v Leoben, kjer se je posvetil akademskemu življenju. Po smrti Josipa Gorupa je bil izvoljen tudi med upravitelje Gorupovega premoženja in se je moral posvečati predvsem pristaniškemu gradbenemu podjetju v Trstu.

Leta 1913 si je zgradil v Pričicah (Pritschitz) ob Vrbskem jezeru vilo in leta 1914 kupil od družine Hollegha hišo na Karlovški cesti 18 v Ljubljani,[174] kamor se je z družino preselil po prvi svetovni vojni. Leta 1919 je postal upravni svetnik in član *Stavbne družbe* v Ljubljani.[175]

Z Zoro je imel tri otroke: najstarejši Mario (1908–1986) se je rodil v Königshütte; Ingeborg (1910–1987) se je rodila v Leobnu, najmlajši Herbert (1917–1990) pa na Dunaju, kjer so očitno bivali med prvo svetovno vojno, preden so se preselili v Ljubljano.

Veselje do lova v rodbini Gorup očitno ni bilo omejeno le na moški spol. Tudi Zora Luckmann se je udeleževala lova v lovskem revirju družine Luckmann v okolici Podpeči pod Krimom. V gozdu blizu cerkve sv. Ane še stoji kamniti pomnik, na katerem je zbledel napis: "Tu se je na lovu 16. 8. 1931 smrtno ponesrečila gospa Zora Luckmann roj. Gorup – vzorna soproga in skrbna mati. Večen spomin njeni blagi duši." Menda je zadremala in se naslonila na puško, ki se je sprožila, tako da se je sama ustrelila.

Spominski kamen za Zoro Gorup Luckmann nad Podpečjo, na mestu, kjer je izgubila življenje (foto: Barbara Žabota, 2007).

Herbert Luckmann je nekaj dni pred koncem vojne odšel preko meje. Kolikor je mogel, je naložil v avto, in se najprej podal v Fiumicello na Gorupovo veleposestvo. Za njim je tja prišel tudi njegov sin Mario s svojo drugo ženo Emo Pollak.[176]

Še danes se poslopje nekdanjega samostana v Fiumicellu imenuje "Villa Gorup de Franzoni". Velika stanovanjska vila z gospodarskimi poslopji je ostala v lasti družine Franzoni, tako da je sedanji lastnik Renato Franzoni sin njihovega tedanjega oskrbnika.

Tam so se po vojni zbrali tudi drugi člani družine in potencialni dediči. Najprej so se hudo sprli zaradi dedovanja bolj ali manj nepomembnih stvari, kot so bili nekateri kosi pohištva, na katere so bili čustveno navezani. Naposled so se sporazumeli, da prodajo večino obdelovalne zemlje, to je kar 330 hektarov, kjer so pridelovali koruzo in imeli nasade

173 Sedaj je to del berlinske univerze.
174 V Luckmannovi vili na Karlovški 18 se je po vojni nastanila Ozna oz. Udba. Danes je tu dom za učence Zavoda Janeza Levca.
175 Gl. Holz, Zgodovina družine Luckmann, str. 298.
176 Po pripovedi Franca Luckmanna.

breskev in drugega sadja. S tem denarjem je Herbert Luckmann kupil hišo v Porečah (Pörtschach) pri Vrbskem jezeru. Tam oziroma v bližnji okolici so potem živeli tudi njegovi potomci. Herbert Luckmann st. je umrl leta 1960.

Natalija Gorup Aichelburg Palm (1889–1967)

Natalija se je rodila 22. januarja 1889 na Reki. Poročila se je 10. februarja 1913 na Dunaju z baronom Ottom Aichelburgom (1881–1945). Iz "poskusa družinske zgodovine" Aichelburgov izvemo, da je Natalija v tistem času živela v Celovcu (Sporheimergasse 7). Julija 1914 je bil Otto vpoklican v 3. polk ulancev in poslan na vzhodno fronto v Galicijo. Potem se je bojeval na raznih bojiščih vse do maja 1918. Leta 1917 je napredoval od nadporočnika v stotnika. Odtlej pa do oktobra 1918 je služboval na obrambnem ministrstvu na Dunaju.

Natalija je med vojno živela v Celovcu, od 1915 dalje pa na Dunaju. Zakon pa – verjetno zaradi dolgotrajne moževe odsotnosti – ni bil srečen. Natalija se je namreč med vojno seznanila z Richardom Palmom. Ko se je mož vrnil domov, je pozval Palma na dvoboj. Očitno kaj hujšega ni bilo, ker sta oba ostala živa.[177] Dne 21. junija 1919 je prišlo do ločitve zakona, vendar je Natalija obdržala priimek Aichelburg.[178]

Natalija, ok. 1907 (last: Ksenija Turković, Zagreb).

Zanimivo je, da družinska kronika rodbine Aichelburg Natalijinega drugega zakona sploh ne omenja, navaja le podatek, da je Natalija živela do leta 1931 na Dunaju, pozneje pa menda v Celovcu. Po pripovedi njene vnukinje Alexandre Berger to ni bil Celovec, ampak Kriva Vrba (Krumpendorf) ob Vrbskem jezeru.

Njen drugi mož Richard Palm je izhajal iz nekoč pomembne nemško-avstrijske rodbine, ki si je pridobila plemstvo v 18. stoletju[179] in pozneje imela pomembno vlogo finančnikov na avstrijskem cesarskem dvoru. Prvič se je poročil 30. julija 1910 z Johanno von Gastheim v Olomoucu. V marcu 1920 sta se sporazumno ločila od mize in postelje. Morda se je potem Richard mogel vsaj civilno poročiti z Natalijo, kajti ta je tedaj z njim zanosila in rodila hčer Rosemarie (23. 10. 1920–6. 12. 1983), imenovano Lo. Palm je nekaj časa živel v Afriki in tam celo igral v filmu lovca na divje živali. Menda sta ostala skupaj le do leta 1922,[180] kajti 6. avgusta 1924 se je Richard Palm uradno spet združil s svojo prvo ženo Johanno za štiri leta, dokončno pa sta se ločila 27. novembra 1928.

Natalija je torej po letu 1931 bivala v Krivi vrbi, verjetno v Gorupovi počitniški hiši. V letih 1949/50 jo najdemo na družinskem posestvu v Fiumicellu, kamor so se po drugi svetovni vojni zatekli tudi drugi člani družine. Po navedbi Alexandre Berger je živela tudi v Trstu in od 1953 do 1954 v Benetkah. Naposled je živela v Meranu, kjer je umrla 27. avgusta 1967.

Rosemarie Palm se je leta 1950 poročila z Fritzem Allnochom v Porečah ob Vrbskem jezeru, kjer so po vojni živeli. Njuna hči Alexandra (1951) se je rodila v Beljaku. Pozneje so vsi živeli v Münchnu. Aleksandra je poročena z Mihaelom Bergerjem. Imata tri otroke.[181]

177 Po pripovedi grofice Jutte Auersperg, rojene Palm.

178 Aichelburg, *Herren, Freiherren und Grafen*, str. 495–496. Otto Aichelburg se je znova poročil v maju 1927 z Ireno Baron, po ločitvi tega zakona 1938 se je tretjič poročil s Thereso Hiendel v maju 1945. Komaj dva meseca pozneje je umrl za srčno kapjo.

179 Karel Jožef I. Palm je postal grof 1729, njegov sin Karel Jožef II. Palm pa je 1783 postal celo knez, vendar je pomen družine Palm že v 19. stoletju upadel. Gl. Kollmer, *Die Familie Palm*, str. 149–157.

180 Richard Palm se je med drugo svetovno vojno (ok. 1943) znova poročil z Marijo Papazaphiropoulus in z njo živel na plantaži breskev v Grčiji, nekako od leta 1955 dalje pa zopet v avstrijskem Gradcu.

181 Večino podatkov za svojo družino je posredovala Alexandra Berger.

Natalija Aichelburg Palm, ok. 1925 (last: Jutta Auersperg, Gradec).

Richard Palm, ok. 1925 (last: Jutta Auersperg, Gradec).

Ksenija Turković, hči Štefanije Gorup Turković, v Zagrebu 2007 (foto: Angelika Hribar, Ljubljana).

Štefanija Gorup Turković (1890–1980)

Štefanija se je rodila 11. decembra 1890 na Reki. Prvič se je poročila 1913 z baronom Zdenkom Turkovićem (1892–1969). Iz tega zakona je hči Ksenija Turković (1918), ki živi v Zagrebu. Kmalu po njenem rojstvu sta se z možem razšla in Štefanija se je leta 1920 poročila z bratrancem prvega moža, to je z baronom Davorinom Turkovićem. Iz tega zakona izhajata sinova Petar Turković (1921–1996) in Nikola Turković (1923).

Davorin Turković je bil od 1919 do 1930 lastnik graščine Novo Celje.[182] Graščina spada k naselju Dobriša vas, kjer se je 21. aprila 1921 rodil sin Petar Turković. Po pripovedi Jakoba Žuraja sta imela tudi Štefanijina sinova v tistem obdobju, ko so bivali v graščini Novo Celje, slovenskega domačega učitelja Janka Zupanca iz Žalca.

Milena Gorup je hodila v tem obdobju k svoji sestri Štefaniji v Novo Celje na počitnice in tam pripovedovala Štefanijinim otrokom spomine na svoje otroštvo. Tega se še spominja gospa Ksenija Turković, ki je zapisane spomine svoje tete Milene tudi ohranila.

Od celotnega družinskega premoženja, ki ga je nazadnje deloma posedoval ali le upravljal Aleksander Gorup, je Štefaniji uspelo rešiti vsaj nekaj družinskih portretov, ki jih je odnesla v Zagreb.

Sklep

Josip Gorup je imel v svoji dobi vsekakor pomembno vlogo pri razvoju in napredku svojega ljubljenega slovenskega naroda. Izšel je iz še danes večini nepoznane kraške vasi Slavina in po šolanju v Gorici in Ljubljani prišel za uspešnim stricem v Trst, ki je bilo tedaj veliko okno v svet, kjer so se nadarjenim odpirale neslutene možnosti napredovanja. Leta 1863 je vodil gradnjo železniške proge Celovec–Maribor in po vsej verjetnosti takrat spoznal Ano Pergkofer. Zgodnja stričeva smrt mu je prinesla dediščino in ugoden gmotni položaj mu je gotovo omogočil tudi poroko s premožno nevesto, ki je bila nemškega rodu.

V svoji daljnovidnosti se je preselil na Reko in si tam zgradil dom. Danes si težko predstavljamo življenje v večnacionalni Avstro-Ogrski, še zlasti v mestih, kakršni sta bili Trst in Reka. Kljub temu da je bila tudi druga Gorupova žena nemškega rodu, čeprav je bila Ljubljančanka, so pri družinski mizi govorili slovensko, njegovi otroci pa so imeli slovenske domače učiteljice. Vendar Gorupu, ki je v svojem bistvu ostal preprost notranjski rodoljub, ni uspelo otrokom privzgojiti tiste narodne zavesti, ki jo je sam gojil, saj so ti zrasli in živeli v drugačnem svetu. S svojim bogastvom je pomagal, da so napredovali mnogi, njemu večinoma neznani, Slovenci in Slovenke. Za njegove lastne otroke pa je njegovo bogastvo postalo prej jabolko spora kot vir prave sreče.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

Arhiv družine Dragotina Hribarja
Pisma Amalije in Jozija Gorupa v zasebni lasti Angelike Hribar, Ljubljana.
Arhiv Ksenije Turković, Zagreb
Gorup Fiorese, Milena: Naše otroštvo. Polbratje in polsestre. (Unsere Kindheit. Die Stiefgeschwister / tipkopisa in dodatne rokopisne spomine iz nemščine prevedla Angelika Hribar). Listine in fotografije.
Arhiv Župnijskega urada Slavina
Rokopisni rodovnik rodbin Kalister in Gorup.
HR-DAR – Državni arhiv Rijeka.
PR 3, Predmet III,-36/1912, kut. 283; I Gab, Cat A8, Gorup Alessandro fu Giuseppe; 5037-11-5-1930, Nr. 62/217.
NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana
Ms 1411, Zapuščina Ivana Hribarja, korespondenca (IV).
ÖStA – Österreichisches Staatsarchiv
AVFHKA – Allgemeines Verwaltungs-, Finanz- und Hofkammerarchiv

USTNI VIRI

Auersperg, Jutta, roj. Palm (1944), Gradec.
Berger, Alexandra (1951), München.
Luckmann, Franc (1937), Ljubljana.
Mlakar, Vilma roj. Urh (1920), Bohinjska Češnjica.
Proksch, Monika roj. Hribar (1940), Dunaj.
Turković, Ksenija (1918), Zagreb.
Whycombe Gorup, Alfred (1941), London.
Žuraj, Jakob (1943), Ljubljana.

ČASOPISNI VIRI

Domovina (Celje), 1892, 1893, 1894, 1896.
Edinost (Trst), 1912.
Ljubljanski zvon (Ljubljana), 1904.
Lovec (Ljubljana), 1925.
Novi list (Rijeka), 1928.
Novice gospodarske, obertnjiske in narodske (Ljubljana), 1883, 1896.
Slovenec (Ljubljana), 1912, 1926.
Slovenski narod (Ljubljana), 1896, 1926.

182 Stopar, *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji 3,* str. 87.

SPLETNE STRANI

http://de.wikipedia.org/wiki/Hans_von_Tschammer_und_Osten
http://en.wikipedia.org/wiki/Fencing_at_the_1900_Summer_Olympics
http://en.wikipedia.org/wiki/Kurt_Schuschnigg
http://muzej-rijeka.hr/tvornica-papira/kronologija.html
http://www.defendingarnhem.com/skalka.html

LITERATURA

Adresar mesta Ljubljane. Ljubljana : Adana, 1928, str. 171.

Aichelburg, Wladimir: *Herren, Freiherren und Grafen von und zu Aichelburg, 1500–2000 : ein halbes Jahrtausend einer europäischen Familie in ihren Höhepunkten und Tiefen : Versuch einer Familiengeschichte.* Wien, [Selbstverl.] 2004.

Aljaž, Jakob: Josip Gorup. *Planinski vestnik,* 26, 1926, str. 290.

Bučić, Vesna: Josip Gorup pl. Slavinjski – med gospodarstvom, umetnostjo in družino. *Kronika,* 55, 2007, št. 1, str. 75–92.

Cvetek, Marija: Spomini na Strmol. Vilma Mlakar, roj. Urh – nekdanja strmolska sobarica. *Kronika,* 54, 2006, št. 2, str. 233–252.

Drumel, Michael: Klagenfurter Straßenstudien. *Carinthia I,* 98, 1908, str. 140–183.

Enciklopedija likovnih umijetnosti. Zagreb : Leksikografski zavod FNRJ, 1962.

Enciklopedija Slovenije – ES. Knjiga 3, 5. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987–2002.

Fatur, Silvo: Simon Gregorčič in njegov mecen Josip Gorup pl. Slavinski. *Primorska srečanja : revija za družboslovje in kulturo,* 30, 2006, št. 300, str. 20–26.

Fischers allgemeiner Wohnungsanzeiger nebst vollständigem Behörden-, Handels- und Gewebe-Adressbuch für die Landeshauptstadt Laibach. Jg. I. Laibach : O. Fischer, 1898.

Genealogisches Taschenbuch der adeligen Häuser Österreichs : 1908/09. Wien : Otto Maass, 1909, str. 211–213.

Granda, Stane: Josip Gorup – najbogatejši Slovenec, pa ne le zase. *Slavenski zbornik (zbral in uredil Janko Boštjančič).* Vrhnika : Galerija 2, 2005, str. 329–340.

Hildebrandt, A. M.: *Der Kärntner Adel.* Nürnberg : Verlag von Bauer & Raspe, 1879. (J. Siebermacher's grosses und allgemeines Wappenbuch, Bd. 4, Abth. 8)

Holz, Eva: Zgodovina družine Luckmann. *Kronika,* 37, 1989, št. 3, str. 290–301.

Hribar, Angelika: *Rodbinska kronika Dragotina Hribarja in Evgenije Šumi.* Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije ; Društvo Mohorjeva družba, 2008.

Hribar, Ivan: *Moji spomini I, II.* Ljubljana : Slovenska Matica, 1983–1984.

Izvješće kr. velike gimnazije u Sušaku (kraj Senjske Rijeke) za školsku godinu 1897–98. U Sušaku : Narodna tiskara, 1898.

Josip vitez Gorup pl. Slavinski. *Slovan : mesečnik za književnost, umetnost in prosveto.* 2, 1904, str. 160.

Kečkemet, Duško: *Ivan Rendić, život i djela.* Supetar : Skupština općine Brač, 1969. (Brački zbornik ; br. 8)

Keesbacher, Friedrich; Emil Bock: *Die Philharmonische Gesellschaft in Laibach 1702–1902.* Laibach : Direktion der Philharmonischen Gesellschaft, 1902.

Knaurs Kulturführer in Farbe Österreich. München/ Zürich : Droemer Knaur, 1977.

Kollmer, Gert: *Die Familie Palm : soziale Mobilität in ständischer Gesellschaft.* Ostfildern : Scripta Mercaturae, 1983. (Beiträge zur südwestdeutschen Wirtschafts- und Sozialgeschichte ; Band 1).

Lukežić, Irvin: Riječki Rotschild – Josip vit. Gorup. *Fluminensia Slovenica.* Rijeka : Izdavački centar, 2007, str. 171–186.

Lukežić, Irvin: Riječki Rotschild : Josip vitez Gorup pl. Slavinjski, slovenski dobrotvor, veleposednjik i tvorničar, najbogatiji riječki građanin. *Novi list* (Rijeka), priloga *Mediteran,* 16. 9. 2001, str. 6–7.

Magaš, Olga: Industrijska arhitektura. *Arhitektura historicizma u Rijeci 1845–1900.* Rijeka : Moderna galerija, 2001.

Pahor, Miroslav: *Sto let slovenskega ladjarstva : 1841–1941.* Piran : Splošna plovba, 1969.

Pozabljena polovica : portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem. (Zbrale in uredile Alenka Šelih, Milica Antić Gaber, Alenka Puhar, Tanja Rener, Rapa Šuklje in Marta Verginella). Ljubljana : Založba Tuma ; SAZU, 2007.

Primorski slovenski biografski leksikon – PSBL. Knjiga 1–4, Dodatek. Gorica : G.M.D., 1990–1994.

Ravnikar, Sabina: O svilenih tapetah in krokodilu : Hribarjevo stanovanje v Gradišču. *Hiše : revija za nove razsežnosti bivanja.* 8, 2007, št. 39, str. 138–139.

Savnik, Roman: Pomembni Pivčani in njihovi neposredni sosedje. *Ljudje in kraji ob Pivki (ur. Silvo Fatur).* Postojna : Kulturna skupnost, 1975, str. 108.

Slovenska sodobna upodabljajoča umetnost (ur. Miha Maleš). (Umetniški zbornik ; 1). V Ljubljani : Bibliofilska založba, [1943].

Slovenski biografski leksikon – SBL. Knjige 1–4. 1925–1991.

Smokvina, Miljenko: *Rijeka na povijesnim fotografijama & riječka fotografska kronologija.* Rijeka : Dušević & Kršovnik, 1997.

Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji 3.* Maribor : Obzorja, 1961.

Šijanec, Fran: *Sodobna slovenska likovna umetnost.* Maribor : Obzorja, 1961.

Urem, Mladen: *Janko Polić Kamov, Dora Maar i hrvatska avangarda.* Rijeka : Udruga građana Rival, 2006.

Veliki splošni leksikon. Knjiga 1–8. Ljubljana : DZS, 1997–1998.

Vencajz, Janko: *Spomenica o petindvajsetletnici akad. Društva "Slovenija" na Dunaji.* V Ljubljani : Akad. Društvo "Slovenija" na Dunaji, 1894.

Wretschko, Alfred R.: Das Haus Nr. 5 und die Familie Fortschnigg in Klagenfurt. *Carinthia I,* 98, 1908, str. 113–140.

Zabukovec, Janez: *Slavina : prispevek k zgodovini župnij ljubljanske škofije.* Vrhnika : Galerija 2, 2002, str. 297–298 (Izvirna izdaja Ljubljana, 1910).

Zupan, Gojko: Iz srednjeveškega gradu v meščansko bivališče. *Kronika,* 54, 2006, št. 2, str. 258–262.

1.01 Izvirni znanstveni članek UDK 929Gorup J.:929.6/.7

Prejeto: 12. 10. 2009

Miha Preinfalk
dr. zgod., znanstveni sodelavec, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Novi trg 2, SI–1000 Ljubljana
e-pošta: mpreinfalk@zrc-sazu.si

Plemiški naziv in grb Josipa Gorupa

IZVLEČEK

Leta 1903 je bil Josip Gorup povzdignjen v viteški stan. Na njegovo željo so mu podelili tudi predikat Slavinjski, ki spominja na njegovo rojstno vas Slavino. Okoliščine njegovega povzdiga med plemstvo niso povsem pojasnjene, so pa vsekakor povezane z visokimi denarnimi zneski, ki si jih je kot "najbogatejši Slovenec" brez težav privoščil. Poleg plemiškega naziva je dobil tudi grb, v katerem se prepletajo heraldični elementi dežele Kranjske, na katero je bil Gorup zelo navezan, ter elementi rodbinskega grba Perghoferjev, iz katerih je izhajala njegova prva žena Ana. Rodbina Gorup pl. Slavinjski je v moški liniji izumrla, priimek pa še uporablja Gorupov pravnuk Alfred Whycombe Gorup.

KLJUČNE BESEDE
Josip Gorup, Perghofer, plemstvo, grb, plemiški predikat, rodbina

ABSTRACT

JOSIP GORUP'S TITLE OF NOBILITY AND HIS COAT OF ARMS

Josip Gorup was elevated to nobility in 1903. At his behest, he was also granted the predicate von Slavinjski, in memory of his native village of Slavina. Although the circumstances of his ennoblement are not clear, they certainly must have been related to the vast sums of money he had accumulated as the "wealthiest Slovene". In addition to the title of nobility, Josip Gorup was also granted his own coat of arms; the latter incorporated the heraldic elements of Carniola, to which he was profoundly attached, as well as elements of the coat of arms of the Perghofer family, from which his first wife Ana was descended. The male line of the Gorup von Slavinjski family became extinct, while the family name is still used by Gorup's great-grandson Alfred Whycombe Gorup.

KEY WORDS
Josip Gorup, Perghofer, nobility, coat of arms, noble predicate, family

Josip Gorup postane plemič

Dne 20. junija 1903 je bil Josip Gorup, "posestnik in veleindustrijalec iz Trsta", povzdignjen v viteški stan. Pot do tega naziva je bila relativno kratka, zlasti če upoštevamo, da si je marsikdo leta ali celo desetletja prizadeval za pridobitev plemiškega naziva in na koncu vseeno ostal praznih rok. Gorupovi sodobniki so si edini, da si sam ni pretirano želel plemiškega naziva, saj je bil "izredno skromen" in "dokaj demokratskega mišljenja".[1] Popustil naj bi predvsem pod vplivom svojih otrok in druge žene Klavdije Keesbacher, katere družina naj bi bila kljub svojemu meščanskemu poreklu (ali pa ravno zato) "zelo občutljiva na take naslove".[2] Vendar pa je potrebno priznati, da kljub vsemu tudi Gorup sam ni bil povsem imun na privlačnost plemiškega stanu. Njegova prva žena Ana pl. Perghofer je bila plemkinja, nekaj pa pove tudi dejstvo, da je Gorup kot meščan preskočil prvo stopnjo med plemiškimi nazivi (enostavni "von") in takoj dobil drugo plemiško stopnjo – to je viteštvo. To sicer ni bilo tako neobičajno, saj sta obe prvi stopnji plemiških nazivov veljali za nižje plemstvo in je bilo preskakovanje po plemiški hierarhični lestvici možno. Vendar moramo pri Gorupu upoštevati dejstvo, da mu plemstva ni podelil cesar na lastno pobudo, temveč si je Gorup plemiški naziv dejansko kupil in s tem tudi izbral.

Če se je po eni strani Josip Gorup za plemstvo odločil predvsem zato, da bi potomcem omogočil bolj eliten položaj v družbi, pa so se po drugi strani v tej zgodbi pojavljali tudi številni preračunljivi posamezniki, ki so se želeli okoristiti z Gorupovim bogastvom. Ivan Hribar piše v svojih spominih, da je ob 50-letnici vladanja cesarja Franca Jožefa (1898) sam želel lobirati za Gorupovo plemstvo v zameno za 200.000 goldinarjev, ki bi jih porabil za "občne narodne namene" ali za potrebe mesta Ljubljane. V zvezi s tem je govoril z Gorupovim najstarejšim sinom Kornelijem, kajti sam Gorup je bil po Hribarjevih besedah "jako skromen mož" in se zato ni mogel obrniti neposredno nanj. Toda tega leta ni šlo vse po Hribarjevih načrtih in Gorup je bil odlikovan "le" s Franc-Jožefovim redom, ki pa za razliko od npr. Leopoldovega reda ali reda železne krone ni bil povezan s pridobitvijo plemiškega naziva.[3] Hribar je sprva odločno protestiral pri kranjskem deželnem predsedniku, a ker ni dosegel ničesar, je odnehal. Nato pa je – po besedah Kornelija Gorupa – v akcijo stopilo sâmo notranje ministrstvo, ki je Gorupu ponudilo dedno plemstvo, če plača precej visok ("horenden") znesek.[4] Gorup je očitno pristal na to in junija 1903 postal vitez. Seveda kasneje v diplomi (ki danes velja za izgubljeno) ta njegov finančni prispevek ni bil omenjen; kot razlog za povzdig so bile gotovo navedene njegove siceršnje zasluge za državo in cesarja.

Odločitev o poplemenitenju Josipa Gorupa je cesar Franc Jožef sprejel 20. junija 1903, diploma pa je bila dejansko izdana 13. septembra.[5] Sprva je Gorup dobil samo naziv viteza, vendar je 31. avgusta na notranje ministrstvo, ki je bilo pristojno za te zadeve, naslovil prošnjo, če sme poleg naziva vitez uporabljati tudi plemiški predikat, ki bi ga povezoval z njegovim rojstnim krajem Slavino. Sam je predlagal tri oblike predikata, in sicer Slavinski, Slavinjski in Slavinsky.[6] Prvo, negativno mnenje glede tega je prišlo dober teden kasneje, 8. septembra. V obrazložitvi je bilo navedeno, da predlagani predikati preveč spominjajo na rodbinsko ime poljske rodbine Slawiński, ki so jo kot viteško rodbino vnesli v galicijske plemiške matrike leta 1784. Gorupu so zato predlagali, naj si izbere drug predikat. Toda že dva dni kasneje, 10. septembra, je bilo izdano novo mnenje, češ da bi prosilčev drugi predlog, torej "Slavinjski", lahko prišel v poštev, saj je poljskemu imenu Slawińskih podoben le po izgovorjavi, ne pa tudi po pisavi. Novo polno ime Josipa Gorupa se je tako od takrat dalje uradno glasilo Jožef vitez Gorup pl. Slavinjski (Josef Ritter Gorup von Slavinjski). Diploma je bila, kot rečeno, izdana 13. septembra 1903, novopečeni vitez Gorup pa jo je uradno prevzel 28. novembra istega leta.[7]

Koliko je Gorup dejansko plačal za svoj novi naziv, najbrž ne bomo nikoli izvedeli. Izračunamo lahko le uradni znesek, ki ga je Gorup po zakonu moral plačati. Taksa za plemiški predikat je znašala deset odstotkov takse za plemiški naziv. Gorup je za svoj predikat plačal 315 kron,[8] torej je njegov viteški naziv veljal 3150 kron. Ker je "preskočil" prvo stop-

1 Hribar, *Moji spomini*, I, str. 181–182.
2 Granda, Josip Gorup, str. 338.
3 Prejemniki reda železne krone 3. razreda so npr. lahko avtomatsko zaprosili za povzdig v enostavno plemstvo, prejemniki istega reda 2. razreda pa so lahko postali baroni (Waldstein-Wartenberg, Österreichisches Adelsrecht, str. 128).
4 Hribar, *Moji spomini*, I, str. 184–187.
5 Za datum podelitve plemiškega naziva je veljal datum cesarjeve odločitve, čeprav se je sam naziv smel uporabljati šele od izstavitve plemiške diplome, ki je bila pogojena s predhodnim plačilom predvidene takse (Waldstein-Wartenberg, Österreichisches Adelsrecht, str. 132).
6 To je bilo predpisano z zakonom. Prosilec je moral namreč v prošnji za podelitev plemstva navesti svoje zasluge, ki so jih potem vpisali v plemiško diplomo, predložiti pa je moral tudi osnutek grba in v primeru, da je želel še predikat, je moral dati na izbiro tri predloge (Waldstein-Wartenberg, Österreichisches Adelsrecht, str. 131). Gorup se je očitno za predikat odločil naknadno, saj je prošnjo zanj vložil tik pred izstavitvijo diplome, torej že po tem, ko mu je cesar odobril plemiški naziv.
7 Podatki so povzeti po dokumentih, povezanih z Gorupovim plemiškim nazivom, ki jih hranijo v dunajskem Državnem arhivu (ÖStA, Allgemeines Verwaltungs-, Finanz- und Hofkammerarchiv, Adelsakt, Hofadelsakt von Gorup, Josef, 20. Juni 1903).
8 Prav tam.

njo na plemiški hierarhični lestvici (enostavni "von"), je moral plačati tudi za to – približno 2.080 kron.[9] Sem je potrebno prišteti tudi takso za izdelavo plemiške diplome, ki posebej ni izpostavljena, saj sama diploma ni bila obvezna za veljavnost plemiškega naziva, je bila pa nujna za njegovo morebitno dokazovanje. Gorup je torej gotovo plačal med 5.500 in 6.000 kronami. Vendar je to zanemarljiv znesek, če ga primerjamo z 200.000 goldinarji, ki jih je od njega nekaj let pred tem pričakoval Hribar. V tem času je prišlo do denarne reforme, s katero so v monarhiji uvedli novo valuto "krono" v razmerju 1 goldinar = 2 kroni. Hribarjeva pričakovanja bi torej v letu 1903 znašala 400.000 kron, ki bi mu jih bil Gorup verjetno pripravljen plačati, saj je Hribar poznal njegovo finančno stanje in od njega verjetno ni pričakoval nedosegljivega zneska. Ker Hribar svojih načrtov v zvezi z Gorupom ni skrival, ampak se je z njimi celo bahal, smemo sklepati, da so jih poznali tudi vrhovi notranjega ministrstva in so verjetno tudi sami Gorupu postavili podobne pogoje. "Horenden" znesek, ki ga je Hribarju omenil Kornelij Gorup, bi se tako lahko gibal celo okoli pol milijona kron. Če za primerjavo vzamemo celotno Gorupovo premoženje, ki naj bi po grobih ocenah ob njegovi smrti leta 1912 znašalo vrtoglavih 40 milijonov kron,[10] lahko hitro ugotovimo, da se naše domneve gibljejo zgolj okoli enega odstotka celotnega premoženja. Takšno vsoto pa je bil Gorup verjetno pripravljen žrtvovati za višje cilje svoje rodbine.

Gorupova viteški naziv in predikat sta bila dedna, kar je posledično pomenilo, da so plemiški naziv dobili vsi njegovi zakonski potomci – sinovi, neporočene hčerke in tisti vnuki oz. vnukinje, ki so se pisali Gorup (leta 1903 so bili to štirje otroci njegovih najstarejših sinov Kornelija in Milana). Gorupov predikat je bil dejansko pridevniška oblika njegovega rojstnega kraja in to zgolj v moški obliki – torej Slavinjski.[11] Takšna oblika pa je uradno seveda veljala tudi za ženske članice družine. Tako je bila npr. tudi Gorupova žena Klavdija formalno Gorup pl. Slavinjski (Gorup von Slavinjski; naziv vitez namreč nima ženskega ekvivalenta), kar slovenskim ušesom zveni tuje in nenavadno.[12] Zato so se ženske predstavnice pretežno slovensko orientirane družine pogosto omenjale z žensko obliko predikata, torej Slavinjska, zlasti v slovenskem okolju ali v slovenskih tekstih.[13] Tudi sicer se Gorupov predikat (še danes) v slovenskih tekstih sklanja, čeprav bi moral praviloma ostati vedno v eni in isti obliki, torej Slavinjski.

Grb Gorupov pl. Slavinjskih

Poleg plemiškega naziva je Gorup dobil tudi plemiški grb. Oba, tako naziv kot grb, sta bila dejansko najpomembnejša plemiška atributa, ki sta določala plemiča oz. njegovo plemiško rodbino. Uradni blazon Gorupovega grba se je glasil: srebrno-moder ščit, deljen s štirinajstkrat vzdolž razdeljeno[14] zlato-rdečo prečko; zgoraj v srebrnem zgornja polovica modrega orla z razprostrtimi krili, rdečim kljunom in rdečim iztegnjenim jezikom, spodaj v modrem strma srebrna skala s tremi vrhovi in črno votlino, pred katero na zelenih tleh koraka

9 Žal se potrdilo o plačilu takse za Gorupov viteški naziv iz leta 1903 ni ohranilo, pač pa je znano, da je bil leta 1914 viteški naziv vreden 3.180,75 kron, navadno plemstvo pa 2.100 kron (Waldstein-Wartenberg, Österreichisches Adelsrecht, str. 139). Razlika med letoma 1903 in 1914 znaša približno 1%, torej je enostavno plemstvo leta 1903 veljalo okoli 2.080 kron.

10 Lukežić, Riječki Rotschild, str. 7. Omeniti je potrebno, da se z vrednostjo Gorupovega premoženja do sedaj ni še nihče ukvarjal bolj natančno. Lukežić 40 milijonov kron omenja v svojem članku, ki je izšel v reškem *Novem listu*, vendar brez virov. V razširjenem tekstu, ki je izšel v *Fluminensia Slovenica*, pa avtor te svoje navedbe žal ne ponovi. Omenja le to, da so Gorupovi dediči po njegovi smrti v dobrodelne namene razdelili 60.500 kron (str. 183). Zato moramo omenjenih 40 milijonov kron zaenkrat jemati z rezervo.

11 Prosilec je za predikat načeloma lahko predlagal krajevno ime le v primeru, če je bil ta kraj ali posest v lasti njegove družine. Ostali toponimi niso bili dovoljeni, četudi so bili povezani z nekim dogodkom, ki je pripeljal do podelitve plemstva (npr. kakšnim junaškim dejanjem v vojni). Kasneje so to prepoved odpravili. Lahko pa je prosilec za predikat predlagal krajevno ime, če je bil ta kraj njegov rojstni kraj (Waldstein-Wartenberg, Österreichisches Adelsrecht, str. 132). Običajno je bil predikat v obliki samostalnika, saj je to ustrezalo nemškim slovničnim pravilom ("von" + toponim). V slovenskem jeziku pa je potrebno upoštevati, da se plemiški "von" prevaja s "plemeniti", zato za slovensko obliko plemiškega predikata toponim v samostalniški obliki ni primeren. Če bi si npr. Gorup za predikat izbral zgolj ime "Slavina", bi to v nemščini zvenelo smiselno (von Slavina), v slovenščini pa bi dobesedni prevod ("iz" oz. "od Slavine") zvenel okorno oz. bi izgubil "plemiškost", medtem ko bi bilo običajno prevajanje s "plemeniti" nesmiselno ("pl. Slavina"). Zato je ustreznejša tvorba pridevnika na -ski (prim. npr. von Auersperg – iz oz. od Turjaka – pl. Turjaški). Ker se je Gorup odločil za slovensko obliko predikata, ki je v nespremenjeni obliki prešel v nemški naziv, je nastala nenavadna nemško-slovenska kombinacija, ki je v osnovi skregana tako z nemškimi kot slovenskimi slovničnimi pravili. Izbiro takšnega predikata gre verjetno pripisati bolj slovensko oz. slovansko usmerjenim "poplemenitencem". Podobni primeri so npr. tudi Bleiweis-Trsteniški, Globočnik-Sorodolski...

12 Podobno je bilo npr. tudi s predikatom "Trsteniški" Janeza Bleiweisa. Njegova vnukinja Minka je v mrliški knjigi zavedena kot "Minka Bleiweis von Trsteniški", enako velja tudi za njegovo ženo Karolino – "Karoline Bleiweis von Trsteniški" (Schiviz, *Krain*, str. 217, 218).

13 Podoben primer znova najdemo pri Bleiweisih. Na slovenski osmrtnici za Karlom Bleiweisom-Trsteniškim iz leta 1909 so poleg sinov navedene tudi njegova žena "Marija pl. Bleiweis-Trsteniška" in snahe "Julija pl. Bleiweis-Trsteniška, Rozi pl. Bleiweis-Trsteniška in Helena pl. Bleiweis-Trsteniška" (ZAL, LJU 340, fasc. XXVII).

14 Tukaj gre za delno odstopanje od uveljavljenih heraldičnih pravil. Prečka ima namreč 14 polj, torej je razdeljena trinajstkrat in ne štirinajstkrat. Poleg tega se v heraldiki izraz deljen *(geteilt)* uporablja za vodoravno delitev, medtem ko je za navpično delitev v veljavi izraz razcepljen *(gespalten)*.

Grb pl. Perghoferjev iz leta 1783 (ÖStA, AVFHKA, Hofadelsakt von Perghofer, Leopold Anton, 18. 4. 1783).

Grb Josipa Gorupa pl. Slavinjskega (ÖStA, AVFHKA, Hofadelsakt von Gorup, Josef, 20. 6. 1903).

Grb Ksenije Gorup Hribar na gradu Strmol (foto: Tatjana Rodošek, Ljubljana).

zelen zmaj z nazaj obrnjeno glavo. Nad ščitom dva kronana šlema z modro-srebrnim in rdeče-zlatim pregrinjalom; iz desne krone raste enak moder orel kot v zgornji polovici ščita; iz leve krone raste zlat samorog v desno.[15]

V ohranjenih dokumentih simbolika posameznih heraldičnih elementov Gorupovega grba ni pojasnjena. Morda bi nam več povedala sama Gorupova diploma, ki pa, kot že omenjeno, zaenkrat velja za izgubljeno. Nekateri raziskovalci Gorupovega življenja se naslanjajo na rodbinsko tradicijo Gorupovih potomcev in njegov grb povezujejo z njegovo slovensko nacionalno orientacijo in družinskimi razmerami. Tako naj bi modri orel simboliziral Kranjsko, iz katere je Gorup izviral, skala s tremi vrhovi naj bi predstavljala Triglav kot simbol slovenstva, votlina z zmajem pa kras, kjer leži Slavina, medtem ko se štirinajst polj v prečki, ki deli ščit, ujema s številom Gorupovih otrok.[16] To so sicer zgolj špekulacije, ki bi lahko morda celo držale, saj je bil Gorup znan po svoji slovenski zavednosti, poleg tega pa je moral v prošnji za plemiški naziv sam predložiti tudi osnutek svojega bodočega gr-

15 Gl. op. 6. Prevod blazona je nekoliko prirejen slovenskemu jeziku.

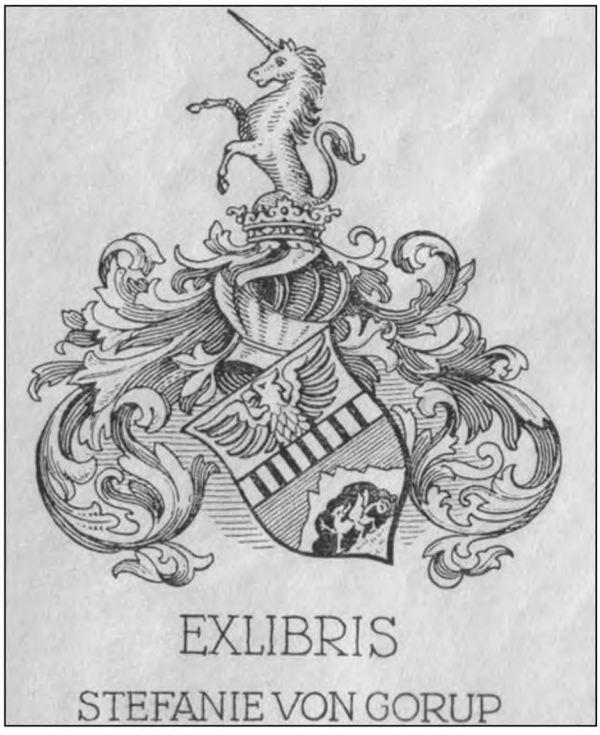
16 Npr. Angelika Hribar po navedbah Alfreda Whycomba, pravnuka Josipa Gorupa.

Trije Perghoferji, predniki Gorupove prve žene Ane pl. Perghofer (foto: Alfred Whycombe Gorup, London; last: Laura Nasso Ceribelli, Rim).

ba.[17] Vendar pa vsaj v primeru spodnjega dela ščita – torej skale in zmaja – zgornje domneve verjetno niso točne. Ta del Gorupovega grba je namreč identičen z grbom njegove žene Ane pl. Perghofer.

Anini rodbini je plemstvo pridobil eden njenih prednikov, Leopold Anton Perghofer, ki je bil leta 1783 za zasluge na področju trgovine v Celovcu in na Koroškem na sploh povzdignjen v plemiški stan z nazivom "Edler von".[18] Ob poplemenitenju je prejel naslednji grb: v modrem ščitu na zeleni podlagi bela (srebrna) strma skala z votlino, pred katero koraka naraven (zelen) zmaj z nazaj (v levo) obrnjeno glavo; na ščitu v desno obrnjen odprt in kronan šlem z modro-srebrnim pregrinjalom; iz krone raste mladenič v modri obleki z belim pasom, belim ovratnikom in belimi rokavnimi zavihki, na glavi ima črn okrogel klobuk, z levico je oprt v bok, v desnici pa drži zlato palico, katere vrh krasita dve zlati perutnici, okoli nje pa se vijeta dve naravni (zeleni) kači.[19] Skala oz. gora (Berg) naj bi predstavljala besedno igro s Perghoferjevim imenom, zmaj naj bi predstavljal mesto Celovec, mitološka palica s kačama pa naj bi opozarjala na poklic trgovca.[20] Če te interpretacije držijo, potem tudi v Gorupovem grbu ne moremo iskati krasa, temveč koroško oz. celovško simboliko.

Nekoliko okrnjen Gorupov grb kot ekslibris Štefanije Gorup Turković (foto: Vesna Bučić, Ljubljana; last: Ksenija Turković, Zagreb).

17 Gl. op. 6.

18 Gorupova prva žena je v "Gothi" navedena kot "Pergkofer Reichsedle von Perghoffen" (*Genealogisches Taschenbuch*, str. 211–213). Vendar ni jasno, od kod izvira ta oblika rodbinskega imena. Leopold Anton Perghofer je leta 1783 dobil naziv "Edler von", priimek pa je ostal nespremenjen. Tudi seznami plemičev in njihovih plemiških povzdigov ne beležijo v zvezi s Perghoferji nobene spremembe v njihovem plemiškem statusu ali imenu, razen tiste prvotne iz leta 1783. Zato tudi sam uporabljam prvotno obliko priimka, torej pl. Perghofer.

19 ÖStA, Allgemeines Verwaltungs-, Finanz- und Hofkammerarchiv, Adelsakt, Hofadelsakt von Perghofer, Leopold Anton, 18. April 1783. Prim tudi Frank, *Standeserhebungen*, 4, str. 54.

20 Hildebrandt, Kärntner Adel, str. 187–188.

Gorup si je grb Perghoferjev verjetno izbral v spomin na svoj srečni prvi zakon, verjetno pa je želel svojemu novemu plemiškemu statusu dodati nekaj starinskosti, saj so bili Perghoferji poplemeniteni pred razpadom Svetega rimskega cesarstva in so se torej šteli med "plemstvo rajha" (*Reichsadel*), ki je imelo med plemiško elito vedno nekoliko večjo veljavo kot mlajše avstrijsko.[21]

Rodbina vitezov Gorup pl. Slavinjskih je v moški liniji izumrla s Kornelijem ml., sinom Kornelija st. in vnukom Josipa Gorupa, ki je umrl leta 1971 v Trstu,[22] medtem ko potomstvo po ženski liniji živi še danes. Viteškega grba tako danes ne uporablja nihče več, lahko pa njegove upodobitve zasledimo zlasti v stavbah, katerih zgodovina je povezana s posameznimi člani rodbine Gorup. Tako npr. v gradu Strmol na Gorenjskem, kjer je živela Josipova vnukinja Ksenija, v veži prvega nadstropja nad kaminom visi lesen izrezljan ščit z Gorupovim grbom, ki ga držita dva pozlačena angela. V veliki stanovanjski hiši v Trstu, ki je bila v lasti Josipovega prvorojenca Kornelija in njegovih potomcev (Via Coroneo 3), najdemo na steni Gorupov pobarvan reliefni grb, medtem ko je njegova črno-bela (oz. siva) različica vklesana v desni zgornji vogal spominske plošče z napisom "CASA de GORUP 1903–1995", ki je vzidana v vežo omenjene hiše.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ÖStA – Österreichisches Staatsarchiv
Allgemeines Verwaltungs-, Finanz- und Hofkammerarchiv, Adelsakte
ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana
LJU 340 – Lazarinijeva genealoška zbirka

LITERATURA

Frank, Karl Friedrich von: *Standeserhebungen und Gnadenakten für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806.* 4. Band O–Sh. Schloss Senftenegg : samozaložba, 1973.

Genealogisches Taschenbuch der adeligen Häuser Österreichs, Dritter Jahrgang, 1908/09. Wien : Otto Maas' Söhne, str. 211–213.

Granda, Stane: Josip Gorup – najbogatejši Slovenec, pa ne le zase. *Slavenski zbornik* (ur. Janko Boštjančič). Vrhnika : Galerija 2, 2005, str. 329–339.

Hildebrandt, A. M.: Der Kärntner Adel. *Der Adel in Kärnten, Krain und Dalmatien (J. Siebmacher's großes Wappenbuch. Band 29).* Neustadt a.d. Aisch : Bauer & Raspe, 1980 (ponatis).

Hribar, Ivan: *Moji spomini. I. del od 1853. do 1910. leta*. Ljubljana : samozaložba, 1928.

Lukežić, Irvin: Riječki Rotschild, Josip vitez Gorup pl. Slavinjski, slovenski dobrotvor, veleposjednik i tvorničar, najbogatiji riječki građanin. *Novi list,* Rijeka, priloga *Mediteran*, 16. 9. 2001, str. 6–7.

Lukežić, Irvin: Riječki Rotschild, Josip vit. Gorup. *Fluminensia Slovenica*. Izdavački centar Rijeka, 2007, str. 171–186.

Schiviz v. Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain*. Görz : samozaložba, 1905.

Waldstein-Wartenberg, Berthold: Österreichisches-Adelsrecht 1804–1918. *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 17/18. Band, 1964/1965, str. 109–146.

21 Zanimivo je, da se da simboliko Gorupovega grba sicer zelo lepo razložiti z njegovo nacionalno zavednostjo, vendar po drugi strani ne moremo spregledati povezave z grbom Perghoferjev. Zdi se preveliko naključje, da bi si Gorup brez podlage izbral grb, ki je identičen z rodbinskim grbom njegove prve žene. Poleg zgoraj omenjenega razloga za takšno odločitev bi morda lahko upoštevali še enega – izumrtje Perghoferjev. V plemiški družbi je bil namreč pogost pojav, da je neka družina v svoj grb prevzela grb ali pa del grba neke druge, sorodne in hkrati izumrle rodbine. Na ta način je spomin na slednjo živel naprej. Žal zaenkrat ne vemo, kdaj so Perghoferji izumrli, zato ostaja tudi ta interpretacija zgolj špekulacija.

22 Kornelij ml., rojen 1908, je imel brata dvojčka Jožefa, ki je umrl v Trstu leta 1954. Oba brata sta bila neporočena. Za te podatke se zahvaljujem Angeliki Hribar.

1.02 Pregledni znanstveni članek UDK 929Gorup J.:7.078(450.361Trst)

Prejeto: 28. 10. 2009

Mario Šušteršič
časnikar, publicist, Salita di Vuardel 27, I–34128 Trieste/Trst
e-pošta: marsust@gmail.com

Josip Gorup pl. Slavinjski v Trstu

IZVLEČEK

V članku je opisano kratko obdobje Josipa Gorupa pl. Slavinjskega, ki ga je ta preživel v Trstu. V sedemnajstih letih je ustvaril veliko bogastvo, ki ni šlo v pozabo do današnjih dni. Gorup je bil zaveden Slovenec. Svojo zavednost je izkazoval z znatnimi finančnimi podporami slovenskim kulturnim ustanovam, ne samo v Ljubljani, rojstni vasi Slavini in na Notranjskem, ampak tudi in predvsem na Goriškem in v Trstu. Pomagal je kulturnim, političnim, trgovskim družbam in ne nazadnje tudi Južnemu Sokolu, edinemu športnemu društvu, ki so ga ustanovili v Trstu 6. maja 1869, in se je kasneje preimenoval v Tržaški Sokol. Ne gre pozabiti tudi na Gorupovo podporo umetnika Ivana Rendića; ta mu je kasneje postavil družinsko grobnico na Reki.

KLJUČNE BESEDE
Josip Gorup pl. Slavinjski, Janez Nepomuk Kalister, Franc Kalister, Kornelij Gorup, Alfred Whycombe Gorup, Trst, Gorica

ABSTRACT

JOSIP GORUP VON SLAVINJSKI IN TRIESTE

The article describes the brief period of Josip Gorup von Slavinjski's life in Trieste. During the course of seventeen years, Gorup had accumulated a considerable fortune, which has not been forgotten to this day. Gorup was a nationally-minded Slovene. He extended substantial financial contributions to Slovenian cultural institutions, not only in Ljubljana, his native village of Slavina and Inner Carniola, but also – and above all – in Gorizia and Trieste. He supported cultural, political, and commercial associations, even Južni Sokol, the only Trieste-based sport society, which was established on 6 May 1869 and later renamed Tržaški Sokol. Mention should also be made of Gorup's sponsorship of the artist Ivan Rendić, who later built a family tomb for him in Rijeka.

KEY WORDS
Josip Gorup von Slavinjski, Janez Nepomuk Kalister, Franc Kalister, Kornelij Gorup, Alfred Whycombe Gorup, Trieste, Gorizia

V drugi polovici 19. stoletja je Trst postal največje slovensko mesto, oziroma mesto, kjer je živelo največ Slovencev, in to je ostalo tako dolgo, dokler ni fašizem zatrl celotnega slovenskega delovanja.[1] Mnogi Slovenci so bili po prvi svetovni vojni prisiljeni zapustiti svoj rojstni kraj in se preseliti v kraljevino Jugoslavijo in v druge nekoliko bolj demokratične države.[2]

Trst se je v 19. stoletju v razmeroma kratkem času razvil v pomembno trgovsko in industrijsko središče in tako doživel izreden demografski vzpon. V Trst so prihajali ljudje iz vseh koncev sveta, saj je bila tu možnost za dober zaslužek. Trst je postal mednarodna metropola; poleg domačinov Italijanov, Slovencev, Avstrijcev in Judov, so se v tem pomembnem avstro-ogrskem pristaniškem mestu naselili še Grki, Čehi, Srbi, Slovaki, Črnogorci, Madžari, Angleži, Turki, Poljaki, Dalmatinci, Hrvati in drugi. Naravno zaledje Trsta je privabilo tudi Kraševce, Notranjce, Primorce in Istrane. Mesto je bilo bogato tudi zaradi svojega zaledja, ki ga je v dvajsetih letih po prvi svetovni vojni narodnostno spremenil fašizem in kasneje raznarodovalna politika Italijanov.[3]

Prihod Janeza Nepomuka Kalistra v Trst

V drugi polovici 19. stoletja med tržaškimi Slovenci ne najdemo samo obrtnikov, uradnikov in duhovnikov, ampak tudi delavce, trgovce in veletrgovce. Med njimi vsekakor prednjači Janez Nepomuk Kalister, doma iz Slavine pri Pivki. Kalister je bil drzen podjetnik, ki si je pridobil enega največjih premoženj v tem mestu. Josip Godina Verdelski je o njem pisal leta 1872. Ta zapis priča o velikem Kalistrovem bogastvu:

"Takò iménovana 'Kalisterjeva hiša' (casa Kalister) na sončno-izhodni strani ulice, ki si ima po volji tržaških Italijanov nadpis: 'Via del Torrente' – namésti: 'Via del Torrente Ključ'. ... To poslopje se ponosno vzdiguje na samem, je štirivoglato, zavzétne véličine in visokosti: ima štiri nadstropja ('piane'), in gospoduje, takò rekoč, nad vsimi drugimi blizo in daleč okol njega stoječimi poslopji. Iz četrtega nadstropja, in pa, se vé, še bolj iz podstréšja, se glédalcu odpira daleč okrog sprelép vid po Terstu, na morje in na okolico. Napraviti je dal to znamenito poslopje rajnki Janez Kalister. Konec zidanju je bil léta 1864: na kmalo po tem – rés čudno! – se je pripetilo, da po nesreči ta človék obolì, in se pa, še le 57 lét star, tukaj v Terstu, kjer si je imel takrat stanovanje v drugem svojem poslopju, méseca decembra istega léta iz tega svetà spraviti: dano mu nije tédaj bilo, da se preséli v to novo hišo, kamor si je žélil..."[4]

Zasebno je imel Kalister manj sreče. Pri osemnajstih letih se je poročil z Marijo Bole iz Koč. Rodila sta se jima hčerka Helena (1827), ki je kmalu umrla, in sin Janez, a je tudi on umrl zelo mlad (1836–1847). Ker je ostal brez svojih potomcev, je Janez Kalister "naročil" svoji sestri Mariji, poročeni Gorup, in bratu Antonu, naj dasta med svojimi otroki najbolj bistrega v šole. Vse stroške šolanja je seveda prevzel sam. Tako je poskrbel za dva nečaka, Josipa Gorupa in Franca Kalistra, ki sta se po končanem šolanju oba zaposlila pri stricu v Trstu.

Bratranca nadaljujeta delo strica Janeza Nepomuka Kalistra

Josip Gorup je po opravljenih začetnih razredih osnovne šole odšel v Gorico, kjer je 1846/1847 obiskoval tamkajšnjo gimnazijo, nato pa šolanje nadaljeval in končal v Ljubljani, kjer je leta 1854 maturiral.

Josip Gorup si je ustvaril številno družino. Poročil se je dvakrat in je imel skupaj 14 otrok. Pri 32 letih se je prvič poročil z osem let mlajšo Ano pl. Perghofer, s katero je imel osem otrok. Po njeni smrti (1881) pa se je drugič poročil (1883) v Ljubljani z 29 let mlajšo Klavdijo Keesbacher, ki mu je rodila še šest otrok. S prvo ženo je nekaj časa živel v Trstu, a je že v tem času veliko zahajal na Reko. Točnega datuma, kdaj se je tja dokončno preselil s celo družino, ne vemo, najverjetneje pa je to bilo nekje med letoma 1871 (rojstvo hčerke Marije v Trstu) in 1874 (rojstvo hčerke Jože na Reki). Sicer je treba pripomniti, da Gorup ni nikdar prekinil veze s Trstom, Miljami in Fiumicellom, kjer je imel tudi lepo posestvo.

Josip Gorup je kariero začel kot kontorist (nižji uslužbenec v trgovski pisarni) pri stričevem podjetju. Nato je postal glavni prokurator podjetja in je po stričevi smrti (1864) skupaj z bratrancem Francetom Kalistrom prevzel vodstvo financ tvrdke "Kalister & dediči" *(Eredi Kalister con sede in Trieste colla filiale a Villaco in Carinzia*, ustanovni akt 12. maja 1868) s sedežem v Trstu in podružnico v Beljaku na Koroškem. To funkcijo je obdržal vse do leta 1876. Bratranca sta v prvem nadstropju Kalistrove hiše na vogalu Potočne (kasneje Carduccijeva ul.) in Hrenove ulice[5] (danes Carduccijeva in Coronejska) s hišno številko 8 vodila administracijo Kalistrovih nepremičnin.

1 Prim. Šušteršič, Sledovi, str. 7–9.
2 Pavletič, Bojan: Devet velikih jokov. Trst : Mladika, 2007.
3 Gl. Pirjevec, "Trst je naš!"
4 Josip Godina Verdelski, *Opis in zgodovina Tersta*, str. 73. Ni res, da je Janez Kalister dal zgraditi to hišo, kajti po katastru je razvidno, da jo je za 107.000 goldinarjev kupil od Giuseppeja Brambilla in njen lastnik postal 28. oktobra 1862.
5 Ulico Coroneo imenujemo Hrenovo ulico po ljubljanskem škofu Tomažu Hrenu, ki je imel svojo vilo na Škorklji, sredi lastnih vrtov, vinogradov in boršta, ki so segali do tam, kjer stoje danes sodišče in koronejski zapori. Nemška oblika priimka Hren je Chrön in iz tega izhaja italijanska oblika Coroneo (Smotlak, *Sprehodi po Trstu*, str. 156).

IN CAES. REGIO
GYMNASIO ACADEMICO
GORITIENSI
exeunte anno scholastico 184[illegible]
In I.a Gramm. classe
Josephus Gorupp
Carniolus e Slavina
exempt. a dis.
primus ad præmia donatos
PROXIME ACCESSIT.
VIDI
Director Gymnasii.
Præfectus Gymnasii.
TYPIS PATERNOLLI

Potrdilo goriške gimnazije o opravljenem študiju Josipa Gorupa (last: Alfred Whycombe Gorup).

Kalistrova hiša v Hrenovi ulici (via Coroneo), ki jo omenja Josip Godina Verdelski, v svojem članku. V njej je najprej bival Janez Kalister, kasneje je postala last Josipa Gorupa. Na vrtu te hiše so telovadili tržaški Sokoli (last Antonio Palladini).

Družinski grb v veži Gorupove hiše v Trstu, Hrenova ul. (via Coroneo) št. 3 (foto: Mario Šušteršič, 2007).

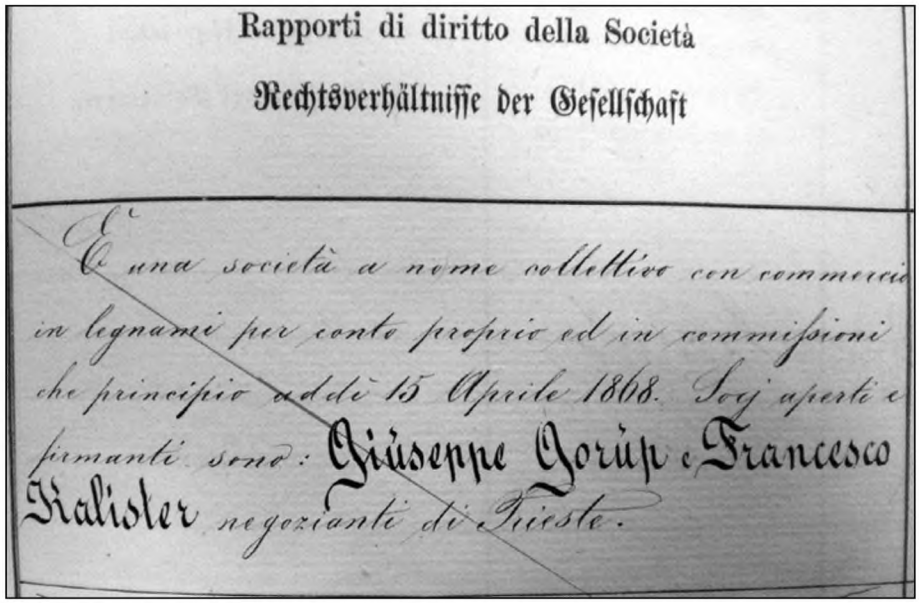
V Registru podjetij v tržaškem arhivu hranijo še dva odloka, in sicer tistega z dne 25. oktobra 1872, ki je določil, da se podjetje preimenuje v "Kalister's Erben" (Kalistrovi dediči), in tistega z dne 2. januarja 1892, v katerem je zabeležen razpust podjetja "Kalister & dediči".[6]

V tem času je Gorup ustanovil tudi svoje lastno podjetje, ki se je ukvarjalo s finančnimi posli, gradnjo železnic (1863 odsek Maribor–Celovec) in užitninskimi zakupi. Bil je tudi soustanovitelj Kranjske stavbinske družbe v Ljubljani.[7]

Dne 2. februarja 1864 so v Registru podjetij zapisali, da je Janez Kalister lastnik podjetja Mehanska predilnica Ajdovščina z glavnim sedežem v Trstu *(I. R. priv. Filatoio mec. d'Aidussina, Trieste (Sede dello stabilimento principale))*. Iz Registra podjetij lahko razberemo še, da je bil leta 1863 prvi pooblaščenec Giuseppe Frizzi, leta 2. decembra 1864 pa ga je nasledil Josip Gorup. Pooblaščena podpisnika podjetja pa sta bila družbenika Josip Gorup in Franc Kalister, "trgovca in posestnika iz Trsta".

Po statutu z dne 29. julija 1871 je Predilnica postala delniška družba. Predmet delovanja je bil nakup in usluge Mehanske Predilnice Ajdovščina kot tudi z njo povezane barvarne. Nadzorni odbor so do naslednje skupščine sestavljali Josip Gorup Karel Murko, Morpurgo de Vilma in Carlo Levi. V Registru podjetij so bile tudi informacije o kapitalu. Začetni kapital je znašal 360.000 goldinarjev, razdeljenih na 72 delnic, vsaka je veljala 5.000 goldinarjev. Kasneje so družabniki sprejeli sklep, da zvišajo družbeno glavnico za 150.000 goldinarjev. Upravni odbor pa je 9. marca 1885 odločil, da ponovno poviša glavnico na 585.000 goldinarjev.

Leto kasneje (1886) so po spremembah statuta prevzeli tudi predilnico iz Ronk[8] in obenem tudi pridobili možnost, da lahko v Trstu prodajajo

Rapporti di diritto della Società

Rechtsverhältniſſe der Geſellſchaft

È una società a nome collettivo con commercio in legnami per conto proprio ed in commissioni che principio addì 15 Aprile 1868. Soci aperti e firmanti sono: Giuseppe Gorup e Francesco Kalister negozianti di Trieste.

Kopija izvlečka iz Registra podjetij (AST, Tribunale commerciale marittimo, Soc. III p. 133).

6 *"Je družba z neomejeno odgovornostjo, ki se ukvarja s trgovanjem lesa za svoj lastni račun in po naročilu in ki začenja z delovanjem 15. aprila 1868. Družabnika in pooblaščena podpisnika sta Josip Gorup in Franc Kalister, trgovca iz Trsta".*

7 PSBL, II, str. 457.

8 Ronke, slovensko ime za Ronchi dei Leggionari (*Goriško ozemlje*, marec 1999, str. 33).

Kalistrova hiša danes. V prvem nadstropju je balkon, kjer sta bratranca imela svoj urad (foto: Mario Šušteršič, 2007).

surovine, ki so jih podjetja potrebovala za proizvodnjo ter tudi proizvode same.

Pomemben podatek, ki izhaja iz Registra, je tudi ta, da z odlokom z dne 23. junija 1894 (prot. št. 11626) Josip Gorup ni bil več član upravnega odbora.

Bratranca Franc (Kalister) in Josip (Gorup) oz. Franc in Jože, kot so jima rekli domači, sta bila izjemna poslovneža, gospodarska talenta, vendar sta si bila zelo različna, zato je bilo njuno skupno delo večkrat oteženo. Franc je bil podjetnik, Josip pa finančnik, ki je pretežno delal z gotovino. V tem je bila njegova velika posebnost in sposobnost. Denar je imel tako rekoč v žepu, da je lahko po potrebi takoj obračal velike vsote. Velik ugled je imel v mednarodnih finančnih krogih, zato so ga številna podjetja izvolila v svoja vodstva.

Gorupove nepremičnine v Trstu in okolici

Gorup je imel tudi veliko nepremičnin, tako v Trstu kot v Ljubljani in na Reki. To je razvidno iz dokumentov, ki jih hranijo v Državnem arhivu na Reki. Prav iz teh dokumentov pa je razvidno tudi, da je imel Gorup najmanj nepremičnin prav v Trstu.

Po smrti strica Janeza Kalistra sta 26. aprila 1870, na podlagi dekreta z dne 10. decembra 1869, nečaka (Josip in Franc) podedovala:

1) "Kalistrovo hišo" na vogalu Potočne (hišne številke 8 in 10) ter Hrenove ulice (hišna številka 1), danes Carduccijeva in Coronejska ulica (hiša še obstaja, danes je v njej veleblagovnica Godina);

2) manjšo hišo na Hrenovi ulici št. 17 (danes Coronejska ul.; te hiše ni več);

3) manjšo hišo na ulici del Ronco[9] št. 7 (tudi te hiše danes ni več);

4) nekaj nepremičnin, gozdov, vinogradov, vrtov s sadjem in zelenjavo ter dva mlina na Julijski cesti (via Giulia). Vsega omenjenega danes ni več, povsod so samo stanovanjske hiše.

Na podlagi menjalne pogodbe z bratrancem Francetom Kalistrom so bile 17. maja 1872 vse te nepremičnine vpisane v zemljiško knjigo kot lastninska pravica Josipa Gorupa. Tako je Gorup postal edini lastnik celotnega nekdanjega nepremičninskega premoženja Janeza Nepomuka Kalistra.[10] Poleg zgoraj naštetih je Gorup kupil še trinadstropno hišo na Vrbski ulici (Via del Salice št. 7, danes Corridinijeva ulica).

9 Beseda ronco ima v italijanščini kar tri pomene: piskanje, slepa ulica [po toskansko] in navadni zet (riba). Obstaja pa še četrta verzija in ta je najverjetnejša – vinograd, kajti cesta je peljala direktno do posesti grofa Mattea della Torre, ki je bil sosed ljubljanskega škofa Tomaža Hrena. Več o škofu Tomažu Hrenu gl. Šušteršič, *Sledovi*, str. 47; Halupca, *Trieste antica e moderna*, str. 157; Smotlak, *Sprehodi po Trstu*, str. 156; Umek *Sprehod z baronom*, str. 19.

10 Iz zemljiške knjige, ki jo hranijo v tržaškem zemljiškem uradu (Ufficio tavolare).

Hiša na Vrbski ulici (foto: Mario Šušteršič, 2007).

Vsa ta posestva so bila po njegovi smrti na podlagi odloka o prisoditvi lastninske pravice 12. julija 1924 vpisana v zemljiško knjigo.[11] Na enake dele razdeljena posest je šla hčeram in sinovom. Na prvi pogled manjkata dve imeni, Kornelij in Olga. Olga je bila hčerka iz prvega zakona, ki je umrla leta 1898, zato je dedoval njen sin Rolf Brosch, ki ga je zastopal oče Rudolf Brosch. Sina Kornelija pa na seznamu dedičev ni. To pa zato, ker so lastninsko pravico vpisali v zemljiško knjigo šele leta 1924. Dokumenti, ki jih je Gorupov pravnuk Alfred Whycombe Gorup dobil s sodišča na Reki, jasno prikazujejo, da je Kornelij sicer bil deležen očetove zapuščine, vendar je zaradi dolgov, ki si jih je bil nakopičil, svoj delež leto poprej prodal ostalim dedičem.

Spodnji seznam iz leta 1924 prikazuje Gorupove dediče (brez Kornelija), ki so podedovali eno od zgoraj navedenih nepremičnin. Gre za stavbo, ki je vpisana v zemljiški knjigi pod šifro 1195 in stoji na Potočni ulici št. 8, 10 (danes Carduccijeva ul.) na vogalu s Hrenovo (danes Coronejska ul.). Imena so zapisana v poitalijančeni obliki, saj so bili v tistem času v Italiji že na oblasti fašisti, ki so skušali – tudi v Trstu – izbrisati vse, kar ni bilo italijansko.

Spredaj Gorupova hiša, zadaj prvotno hiša Janeza Kalistra, ki so jo pozneje dedovali Gorupi (foto: Mario Šušteršič, 2007).

11 *S'intavola il diritto di proprieta a nome di* – Zemljiška knjiga, Trst.

Milano Gorup de Slavinjski
Vladimiro Gorup de Slavinjski
Josa de Copaitich nata Gorup de Slavinjski
Maria Meynier nata Gorup de Slavinski
Vera baronessa Turkovič nata Gorup de Slavinjski
Anna baronessa Preuschen nata Gorup de Slavinjski
Milena Fiorese nata Gorup de Slavinjski
Dr. Alessandro Gorup de Slavinjski
Zora Luckmann nata Gorup de Slavinjski
Stefania baronessa Turković nata Gorup de Slavinjski
Natalia Palm nata Gorup de Slavinjski
Rodolfo Brosch di Rodolfo
Curatelato (skrbništvo, op. a.) *Bogomil Gorup de Slavinjski.*

Iz zemljiške knjige se da razbrati prehajanje posesti na Potočni ulici od Janeza Nepomuka Kalistra na nečaka Josipa Gorupa in Franca Kalistra pa do Gorupovih dedičev. Zapuščina se še nadaljuje do popolne izgube celotne lastnine, razen enega stanovanja, ki ga je pravnuk Josipa Gorupa Alfred Whycombe Gorup podedoval od svoje matere.

Tu velja omeniti še eno nepremičnino, ki še danes se impozantno predstavlja mimoidočemu. Na Coronejski ulici št. 3 (št. 1 pripada Kalistrovi hiši) stoji palača, ki jo Tržačani poznajo kot Gorupova hiša. To poslopje je 2. maja 1900 kupil Kornelij Gorup.[12]

Spominska plošča v veži Gorupove hiše v Trstu[13] *(foto: Mario Šušteršič, 2007).*

Prenovljena hiša pri Samatorci, kjer so Kalistrovi in Gorupovi preživljali proste dneve (foto: Mario Šušteršič, 2007).

12 Zemljiška knjiga št. 1872, kupoprodajna pogodba z dne 1. maja 1900.

13 Kot je razvidno iz spominske plošče, je poslopju ime *"Casa de Gorup"*. Tržačani si razlagajo "de" kot saški rodilnik, torej Gorupova hiša, ne pa, kot so dediči napisali in želeli, da bi vsi vedeli, da je to hiša Gorupa pl. Slavinjskega.

Na Krasu pred vasjo Samatorca danes stoji podeželska hiša, ki je bila del Kalistrovega premoženja. Janez Kalister je namreč leta 1858 kupil velik del zemljišča, ki so ga krajani imenovali "Nad Urbanc" (dve parceli), "Griže pod vas" (2 parceli), in "Herbček"(1 parcela). Na najlepšem delu je dal zgraditi lepo veliko hišo, ki je po njegovi smrti postala last Josipa Gorupa in Franca Kalistra. To je ena izmed redkih nepremičnin v tržaški pokrajini, ki ni ostala v lasti Kalistrov ali Gorupov. Hišo in zemljišče je 26. novembra 1887 prevzel tedanji skrbnik Josip Auber, danes pa v prenovljeni stavbi živijo skrbnikovi potomci.[14]

V tej hiši so se Kalistrovi in Gorupovi zbirali ob sobotah, nedeljah in praznikih. Seveda ni primanjkovalo prijateljev in drugih gostov, s katerimi so hodili na lov, potem pa se v prijetnem domačem okolju veselili do ranega jutra.[15]

Med prvo svetovno vojno je bilo v tej hiši poveljstvo enega od odsekov soške fronte. Tu naj bi poveljnik 5. soške armade general polkovnik Svetozar Borojević von Bojna vodil vojaško sodišče. V hiši je še ohranjena velika, dolga lesena miza, za katero je sedel Borojević in sodil dezerterjem.[16]

Ko so sedanji lastniki prenovili hišo (po prvi svetovni vojni in pozneje je bila tu gostilna), so skušali ohraniti čim več originalne opreme. Tako imajo poleg mize še dobro ohranjeno staro lajno. V prvem nadstropju pa sobe niso izgubile čara iz Gorupovega in Kalistrovega časa.

Gorup in ladjarstvo[17]

V drugi polovici 19. stoletja je pomorstvo postajalo eno najobsežnejših dejavnosti v Trstu, zato so tudi Slovenci vlagali v nakup ladij.[18] Naj omenimo le Janeza Kalistra, ki je imel kar dve ladji, "Maria Francesca" (zgrajena leta 1854 v bližini Reke) in "Martinščica" (zgrajena leta 1855 v Martinščici na Cresu). Vsaka je imela po 500 ton nosilnosti in 12 članov posadke.

Preden se je Josip Gorup preselil na Reko, je bil v Trstu poznan kot eden najvidnejših slovenskih ladjarjev druge polovice 19. stoletja. Bil je delničar pri raznih ladjarskih združenjih, (domnevno) glavni delničar avstrijskega Lloyda,[19] delničar ladjedelnice sv. Marka – tržaškega tehničnega zavoda in Consorzio Impresa Adriatica dei Lavoratori Portuali (Jadranska zadruga pristaniških delavcev). Naj omenimo še, da je bil delničar slovenske Jadranske banke v Trstu ter dveh tržaških zavarovalnic "Assicurazioni Generali" in "Riunione Adriatica di Sicurtà". Poleg tega je bil delničar še pri 37 delniških družbah bodisi na Reki bodisi v Ljubljani, Avstriji in na Madžarskem.

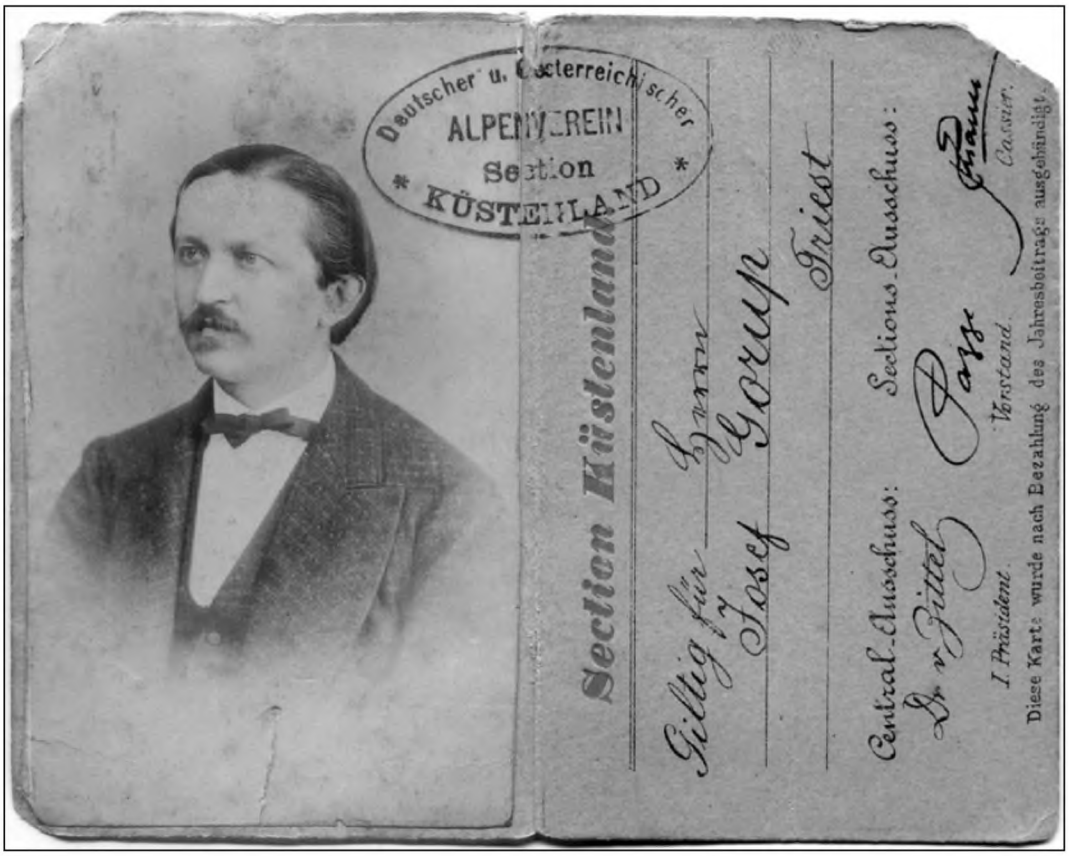
Mecen Josip Gorup pl. Slavinjski

Josip Gorup je po stricu podedoval smisel za posle in za obračanje denarja ter tudi občutek odgovornosti za slovenske narodne potrebe. Ogromno je daroval v dobrodelne namene. V Trstu je pomagal pri gradnji Narodnega doma in pri ustanovitvi tiskarne "Edinost". Finančno je podpiral tudi časopis "Edinost". Bil je član Slavljanske narodne čitalnice, kjer so se poleg Slovencev zbirali še Hrvati, Srbi, Črnogorci, Čehi, Poljaki in Slovaki. Društveni prostori so bili odprti vsak dan. Člani so prebirali časopise in revije ter igrali biljard. Ob tem so govorili o političnih, kulturnih, narodnih in drugih dogodkih. Tako je čitalnica opravljala pomembno vlogo kot središče družbenega, družabnega in kulturnega življenja tedanjih meščanov slovanskega rodu v mestu. Podjetnika Josipa Gorupa najdemo tudi med ustanovnimi člani Delavskega podpornega društva. Podporno društvo je bilo v bistvu društvena bolniška blagajna. V nujnih primerih so nudili članom denarne podpore. Radi so tudi prirejali tudi kulturne prireditve. Omenimo še, da sta Gorup in Kalister finančno podpirala tudi tržaški Sokol, prvo slovensko športno društvo v Trstu (1869).[20] O teh društvih in kulturnih ter humanitarnih ustanov danes ni več sledov, ker so fašisti sistematično uničevali vse, kar je bilo slovenskega (knjige, arhive, umetnine).

Omenimo še, da so Gorupovi dediči po njegovi smrti darovali v dobrodelne namene kar 60.500 kron. Del tega denarja so namenili tudi nekaterim organizacijam s Tržaškega in Goriškega. Denarne prispevke so dobili: Slovenska trgovska šola Trst (5.000 kron), Sokol Trst (1.000 kron), Sokol Gorica (1.000 kron), Slovensko šolsko društvo Gorica (1.000 kron), Delavsko podporno društvo Trst (1.000 kron), Dramatično društvo Trst (500 kron) in Slovanska čitalnica Trst (500 kron).

Lavo Čermelj je leta 1959 v svojem članku "Slavjanska čitalnica v Trstu v letih 1865–1876", objavljenem v Jadranskem koledarju, zapisal: *"Leta 1866 je čitalniški odbor dal kiparju Ivanu Rendiču podporo "pri izobraževanju kiparstva", šest let pozneje pa je Čitalnica priredila njemu v pomoč besedo s tombolo in plesom, kar je prineslo Rendiču 100 goldinarjev, oziroma v francoski valuti 270 frankov..."*. Ob tej priliki naj bi Rendić poklonil čitalnici mavč-

14 Katastrski urad v Trstu. Zemljiška knjiga, Salež št. 4, štev. Zemljiškoknjižnega vložka 92.
15 Pripovedovala Margherita Alberi, por. Bizjak.
16 Pripovedovala Margherita Alberi, por. Bizjak.
17 Več o tem gl. v članku Nadje Terčon v pričujoči številki Kronike.
18 Leta 1869 je Trst prvič dosegel milijon ton letnega pretovora (Terčon, *Z barko v Trst*, str. 31).
19 Granda, Josip Gorup, str. 333; prim. tudi članek Nadje Terčon v pričujoči številki Kronike.
20 Pavletič, *Tržaški Sokol in njegov dolgi let*, najpopolnejše delo o tržaških Sokolih.

Gorupova članska izkaznica avstrijsko-nemškega planinskega društva v Trstu (last: Alfred Whycombe Gorup, Trst).

na odlitka portretov pesnika Gundulića in kneza Mihajla, vendar je, kot kaže, nazadnje sam Gorup plačal Rendiću študij; kasneje mu je Rendić na Reki postavil družinsko grobnico.

Od dediščine, ki so jo zapustili Kalistri in Gorupi, je v Trstu ostala le velika hiša, ki jo je odkupil Janez Kalister na vogalu takratne Potočne in Hrenove ulice (danes Carduccijeva in Coronejska). Poleg te stoji v Hrenovi ul. 3 (Coronejska) Gorupova hiša (nekdanja Kornelijeva last), ki je bila obnovljena leta 1903. V vhodni veži je spominska plošča v italijanščini in relief družinskega grba.

Janez Nepomuk Kalister, Josip Gorup in Franc Kalister so bili zavedni Slovenci in zato so večkrat imeli težave s tedanjo oblastjo, za razliko od Dalmatincev, ki so se takoj prilagodili volji in željam aktualnih oblastnikov.[21] Gorup je bil sicer član avstrijsko-nemškega planinskega društva (1886), a to zgolj zato, ker v Trstu v tistih letih ni bilo slovenskega (Slovensko planinsko društvo Trst je bilo ustanovljeno šele leta 1904).

21 Dalmatinci so se ob prihodu v Trst takoj prilagodili oblasti, tako da so lahko nemoteno trgovali. Tako početje se je nadaljevalo tudi v najhujšem obdobju, ko so fašisti uničevali in sežigali po slovenskih vaseh (prim. Tiberio, *Il Fascismo a Trieste*, str. 3).

Nepretrgana vez z rojstnim krajem

Janez Nepomuk Kalister, Josip Gorup in Franc Kalister so kot poslovneži dobivali pisma od vsepovsod. Poznani so bili po vsem avstro-ogrskem cesarstvu, kot potrjuje npr. tudi spodaj navedena ovojnica pisma, ki je bilo namenjeno Josipu Gorupu. Na njej piše namreč le "Gospod Gorup v Trstu". Naslov sploh ni naveden, pismo pa je vseeno prišlo na pravi naslov.

Ovojnica pisma, namenjenega Josipu Gorupu v Trstu (last: Alfred Whycombe Gorup, Trst).

Čeprav so bili veliki bogataši, niso nikoli pozabili na svoje korenine. Bili so pošteni, skromni, zavedni, vedno pripravljeni pomagati slovenskim ustanovam in društvom.

Ko so imeli kako težavo, so se zatekli k staršem za pomoč in nasvet. O tem priča Gorupovo pismo iz leta 1855, ko je v Trstu razsajala kolera. Mladi Josip (imel je komaj 21 let) se je bal, da bo moral zapustiti ta svet in je zato pisal materi.

Ljuba mati!

Ker se prav dosti krat primeri de človek o ti bolezni ktera zdajv Tersti razsaja, o koleri mislim, naenkrat pamet in v kratkim časi tudi življenje zgubi in ker ima božje previdnost tudi moje življenje v rokah ga skrajšati ali podaljšati po njeni visoki modrosti – sim sklenil Vam sledeče še pri celim zdravji napisati in se z Vami predraga mati posloviti, ker bi se utegnilo prigoditi de per nagli bolezni Vam ne bi mogel ne pisati ne več z Vami pogovoriti se.

Ako tedaj bi božje previdnost sklenila me poklicati iz tega sveta, Vam serčno priporočim naj Vam ni treba biti žalostni po meni, ampak skerbite toliko več kot mene ljubite za ostale brate in sestre moje,prizadete si jih narediti dobre in poštene ljudi.

Zavoljo mene mislim Vam tudi ni treba biti preveč v strahu. Mojim prijatlam in znancam, mojim dobrotnikam in podpornikam sim močno hvaležen, posebno mojimu gospodu stricu Janezu K. ker mi je zares veliko dobriga storil, in znabiti še tudi zanaprej storiti namenil, Vas prosim ga torej za vse v mojim imeni zahvaliti, žal mi je de akoravno sim serčno želil mu nekoliko vsej njegove dobre dela povrniti, nisim imel priložnosti.

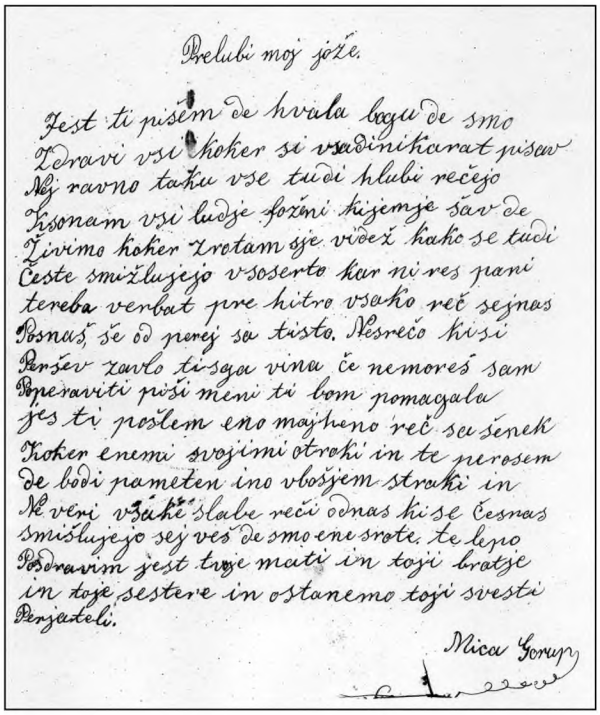
Vsim tistim pa, ki nisem bil tako srečen njih volja dopolniti, in se jim toraj zameril, ali kako drugači nisim vgodil.....

Zapuščine moje boste malo po meni našli: okoli goldinarjev petdeset gotoviga dnarja kar je oblačila, perila, platna in tako dalje to vse mati je vaše, bukvenga kterih cene so vlike vrednosti (ampak za Vas nobene) te vse (od pervih do zadnjih) zapustim Ljubljanski biblioteki. Dolga nimam nobenega. Spomnite se časih name, pozdravite Andreja, Franca, Miciko in Hanko in zdravi mati moja tudi vi zbogom amen.

V Tersti 12 julia 1855

Jože Gorup

Iz Gorupovega pisma materi se razbere, kakšno spoštovanje je imel do nje in kako mu bi bilo težko pri srcu, če bi se moral od nje za vedno posloviti. Mama Mica mu je na to pismo odgovorila, kot bi odgovorile vse matere, in sicer da ga bo vedno imela rada in da mu bo vedno stala ob strani. Zanimivo je to pismo iskrene, preproste, pristne kmečke ženice, ki piše svojemu Jožetu in mu skuša pomagati z dobrimi nasveti.

Prelubi moj jože.

Jest ti pišem de hvala bogu de smo
Zdravi vsi koker si vsadinikarat pisav
Nej ravno taku vse tudi hlubi rečejo
Ksonam vsi ludje foženi kijemje šav de
Živimo koker zrotam sje videž kako se tudi
Česte smižlujejo vsoserto kar ni res pani
tereba verbat pre hitro vsako reč sejnas
Posnaš še od perej sa tisto. Nesrečo kisi
Peršev zavlo tistega vina če nemoreš sam
Poperaviti piši meni ti bom pomagala
jes ti pošlem eno majheno reč sa šenek
koker enemi svojimi otroki in te perosem
de bodi pameten ino vbošjem straki in
Ne veri vsake slabe reči odnas ki se česnas
smišljujejo sej veš de smo ene srote. Te lepo
Posdravim jest tvoje mati in tvoji bratje
in toje sestere in ostanemo toji svesti
Perjateli.

Mica Gorup

Nedatirano pismo Mice Gorup sinu Jožetu (last: Alfred Whycombe Gorup, Trst).

Prelubi moj Jože

Jest ti pišem de hvala bogu de smo zdravi vsi koker si vsadinikarat pisav. Nej ravno taku vse tudi hlubi rečejo ksonam vsi ludje foženi kijemje šav de živimo koker zrotam sje videž kako se tudi čiste smižlujejo vsoserto kar ni res pani tereba verbat pre hitro vsako reč sejnas posnaš še od perej sa tisto nesrečo kisi peršev zavlo tistega vina če nemoreš sam poperaviti piši meni ti bom pomagala jest ti pošlem eno majheno reč sa šenek koker enimi svojimi otroki in te prosem de bodi pameten ino vbošjem straki in ne veri vsake slabe reči odnas ki se česnas smišljujejo sej veš de smo ene sorte. Te lepo posdravim jest tvoje mati in tvoji bratje in toje sestre in ostanemo toji svesti perjateli.

Mica Gorup

V bogati zapuščini pisemskega dela, ki ga skrbno hrani Josipov pravnuk Alfred Whycombe Gorup, dobimo tudi pismo Franca Gorupa, naslovljeno na starejšega brata Josipa, ki je živel v Trstu.

Prelubi Bratec Jože

Jest ti pišem de smo še vsi živi In zdravi mati te pestijo lepu pozdravit in te prose de jim kupi an čern žedan fačav in an fertah čern verlanast 5 braču tega fain te prosem de nazaj odpiši kaku je kaj tam zate. Pozdravi strica in teto pameten bodi Boga ne pozabi. Mati te pozdravijo in te kušnejo in objamejo ostanejo to zvesta mati

Jest ti pišem Franc Gorup tuj bratec

Spomin na Gorupa

Lik Josipa Gorupa je bil do sedaj premalo raziskan, tako kot tudi lika Janeza in Franca Kalistra. Ker so bili zavedni Slovenci, ki so se uveljavili izven meja nekdanje države, le malokdo ve za to trojico. Premalo je ostalo dokumentov in zapisanih citatov. Če danes vemo nekaj več o Gorupu, se je treba zahvaliti nekaterim zanesenjakom, ki so in še brskajo in iščejo po raznih arhivih in tudi po podstrešjih in kleteh. Gorup bi zaslužil le nekaj več kot sam enkraten spomin. Domovina ni bila zmožna ovrednotiti delo tega človeka, ki je bil res velik kapitalist, a ni nikoli pozabil na svoj izvor. Zavedal se je, kaj pomeni delati na kmetiji, v rudniku ali pa nekje v tujini daleč od svojih domačih. Zato je Gorup spoštoval vsakega delavca, mu pomagal, kot je pomagal slovenskim ustanovam in dobrodelnim društvom.

Josipa Gorupa je leta 1898 avstrijski cesar odlikoval z viteškim križem Franc-Jožefovega reda in ga leta 1903 povzdignil v viteški stan s predikatom "Slavinjski". Gorup je bil tudi častni meščan Ljubljane, imel je svojo ulico v Ljubljani, na kateri so stale monumentalne stavbe, ki jih je dal Gorup zgraditi po ljubljanskem potresu. A po drugi svetovni vojni je potonil v pozabo.

Josip Gorup je, kot že omenjeno, v Trstu živel le malo časa. Od otrok iz prvega zakona, bilo jih je osem, sta se v Trstu rodila samo dva, drugorojeni Milan (1870) ter sestra Marija (1871). V Trstu je kasneje ostal samo le prvorojeni Kornelij in v tem mestu leta 1952 tudi umrl. Kornelij je imel pet otrok, Ano Marijo Jožefino Emilijo (1898), Albertino Marijo Emilijo (1902), Konsuelo Marijo Emilijo (1904) ter dvojčka Jožefa in Kornelija (1908). Vsi razen Konsuelo, ki se je preselila z možem in hčerko Lauro v Benetke, so se rodili in umrli v Trstu. Poleg Konsuelo je imela otroke le Ana Marija, in sicer Sabino in Consuelo, ki pa ne bivata v Trstu.

V Trstu je nekaj let (do smrti leta 2000) živela Gorupova vnukinja Zora Whycombe, mati že omenjenega Alfreda Whycombe Gorupa. Alfred, ki stopa po vzoru pradeda, živi med Londonom in Trstom. Veliko časa posveča raziskavi obeh družin (Kalistrov in Gorupov) z željo, da bi zbral čim več podatkov, dokumentov in spominskega materiala, torej vsega, kar je še ostalo od teh dveh plemenitih slovenskih družin.

Josip vitez Gorup pl. Slavinjski leta 1911 z vnukoma Kornelijem (Nino) in Jožefom (Pino). Slika je zadnja fotografija Josipa Gorupa, ki je umrl na Reki 25. aprila 1912 (last: Alfred Whycombe Gorup).

Alfred Whycombe Gorup pred spominsko ploščo Josipu Gorupu pred vhodom v Mladiko, danes Ministrstvo za zunanje zadeve (foto: Mario Šušteršič, 2007).

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AST – Archivio di Stato di Trieste (Državni arhiv v Trstu)
Catasto Franceschino, mapa mesta Trst
Tribunale Commerciale Marittimo, seznam podjetij
Biblioteca Civica Attilio Hortis – Občinska knjižnica, Trst
Zbirka knjig o tržaškem prebivalstvu
Civico museo del mare – Tržaški pomorski muzej, Trst
Seznam ladij
Ufficio Catasto Trieste – Katastarski urad Trst.
Zemljiške knjige.
Whycombe Gorup, Alfred – Zasebni arhiv

ČASOPISNI VIRI

Edinost, 1894–1928.

LITERATURA

Bučič, Vesna: Josip Gorup pl. Slavinski – med gospodarstvom, umetnostjo in družino. *Kronika,* 55, 2007, str. 75–92.
Čermelj, Lavo: Slavjanska čitalnica v Trstu v letih 1865–1876. *Jadranski koledar* 1959, str. 97–102.
Godina, Josip Vrdelski: *Opis in zgodovina Tersta in njegove okolice*. Trst, 1872.
Granda, Stane: Josip Gorup – najbogatejši Slovenec, pa ne le zase. *Slavenski zbornik* (zbral in uredil Janko Boštjančič). Vrhnika : Studio 2, 2005, str. 320–340.
Halupca, Armando; Veronese, Leone: *Trieste nascosta*. Trst : Lind, 2007.
Klemše, Vlado; Petaros, Robert; Rupel, Aldo: *Goriško ozemlje, Zemljevid in seznam krajevnih in ledinskih imen*. Gorica : SLORI, 1999.
Pavletič, Bojan*: Devet velikih jokov*. Trst : Mladika, 2007.
Pavletič, Bojan: *Tržaški Sokol in njegov dolgi let*. Trst : ŠZ Bor, 1999.
Pirjevec, Jože: *"Trst je naš!" : boj Slovencev za morje (1848–1954)*. Ljubljana : Nova revija, 2008.
Primorski slovenski biografski leksikon, II. knjiga. Gorica, 1982–1985.
Smotlak, Ljuba: *Sprehodi po Trstu*. Gorica : SSO, 1991.
Šušteršič, Mario: *Sledovi: po poteh slovenske prisotnosti v Trstu*. Trst : ZTT EST, 2008.
Terčon, Nadja: *Z barko v Trst, Pomorstvo v Piranu, Izoli in Kopru ter gospodarska vloga severozahodne Istre v odnosu do Trsta*. Koper : UP ZRS, 2004.
Tiberio: *Il Fascismo a Trieste*. Udine : Tipografia D. Del Bianco e Figlio, 1956.
Umek, Evelina: *Sprehod z baronom in drugimi imenitnimi Slovenci*. Trst : Mladika, 2001.

USTNI VIRI

Alberi, Margherita, por. Bizjak (1925), Samatorca (obč. Zgonik pri Trstu).
Boštjančič, Janko (1971), Slavina.
Pavletič, Bojan (1928–2009), Trst.
Whycombe Gorup, Alfred (1941), London.

FOTOGRAFIJE

Fotografije iz osebnih zbirk so dali na razpolago:
Collezioni A.& A., Trst.
Fischer, Filip (1943), Trst.
Whycombe, Alfred (1941), London.

1.01 Izvirni znanstveni članek UDK 929Gorup J.:7.078(497.4Ljubljana)

Prejeto: 1. 11. 2009

Lidija Slana
univ. dipl. oec. v pokoju, Brilejeva 6, SI–1000 Ljubljana
e-pošta: lidija_slana@yahoo.com

Josip Gorup v Ljubljani

IZVLEČEK

Avtorica v svojem prispevku prikazuje vsestranske stike Josipa Gorupa z Ljubljano, ki je bila v njegovem času prestolnica vojvodine Kranjske v okviru Avstro-Ogrske monarhije. Ljubljano je spoznal kot gimnazijec, k njej se je stalno vračal, najprej kot poslovnež in finančnik, kasneje kot mecen in narodni dobrotnik. Financiral je gradnjo nekaj reprezentativnih stanovanjskih stavb in zgradbe mestnega dekliškega liceja, poimenovane po vzgojno izobraževalnem društvu Mladika. Podeljeval je štipendije revnim dijakom in študentom slovenske narodnosti. V znak hvaležnosti mu je mesto Ljubljana v letu 1888 podelilo častno meščanstvo, v letu 1898 je bila po njem imenovana ulica, ob kateri so stale njegove nove hiše.

KLJUČNE BESEDE

Josip Gorup, slovenski rodoljubi, Ljubljana, narodni dobrotnik, Mestna višja dekliška šola, Mestni dekliški licej, Mladika, Narodna tiskarna, Kranjska stavbna družba, častni meščani Ljubljane, ljubljanski župani

ABSTRACT

JOSIP GORUP IN LJUBLJANA

In this paper, the author presents Josip Gorup's versatile contacts with Ljubljana, the then capital of the Duchy of Carniola in the Austro-Hungarian monarchy. He became acquainted with Ljubljana while attending grammar school, and continued to return, first as a businessman and financier, and later as a patron and national benefactor. Josip Gorup financed the construction of several representative residential buildings and the city girls' lyceum named after the educational association Mladika. He granted scholarships to poor pupils and students of Slovenian nationality. As a token of gratitude, the city of Ljubljana awarded him the title of honourable citizen in 1888; moreover, the street in which his new houses stood was named after him in 1898.

KEY WORDS

Josip Gorup, Slovenian patriots, Ljubljana, national benefactor, City Girls' College, City Girls' Lyceum, Mladika, National Printing House, Carniolan Building Company, honourable citizens of Ljubljana, mayors of Ljubljana

Stolno mesto Ljubljana

V drugi polovici 19. stoletja, ko lahko Josipa Gorupa povežemo tudi z Ljubljano, je bilo to mesto prestolnica vojvodine Kranjske že dobrih šeststo let. Ljubljana ni bila poglavitno središče Gorupovega delovanja, tako kot Reka in Trst, vendar je bila center dežele, v kateri so od nekdaj živeli večinoma Slovenci in se je že približevala bolj razvitim gospodarskim in kulturnim centrom. To je moralo biti Slovencu Gorupovega kova, ki je želel, da bi se njegov narod gospodarsko in kulturno čim prej osamosvojil, dovolj velik izziv, da se je tudi na tem območju loteval nekaterih pomembnih gospodarskih podvigov. In vendar je najbolj ter neizbrisno zaznamoval Ljubljano kot dobrotnik in mecen.

Za nekatere majhno provincialno mestece, celo *'dolga vas'*,[1] za druge *'najlepša podoba mojih mladih sanj'*,[2] je Ljubljana dostojno odigrala svojo vlogo v domači in nekoliko tudi v evropski zgodovini. Spomnimo se samo vloge kranjskih deželnih stanov v času protestantizma, ki so nadvojvodi v Gradcu naredili nemalo sivih las. Sprejemali so tudi odločitve o financiranju obrambe proti turškim vpadom. Pri obrambi so sodelovali najbolj srčni možje kranjske dežele in stalno preprečevali, da bi Turki prodrli dalje proti severu. Od 1809–1813 je bila Ljubljana prestolnica Napoleonovih Ilirskih provinc, tu se je v letu 1821 odvijal eden od treh kongresov Svete alianse. V Ljubljani so se konec 18. stoletja okrog Žige Zoisa zbrali prvi kranjski posvetni kulturniki in postavili trdne temelje slovenskemu jeziku na različnih področjih literarnega in strokovnega življenja. Prešeren je večino svojih pesmi, ki dosegajo svetovno raven, napisal v Ljubljani, prav tako je bila Cankarju, Plečniku in še mnogim drugim večen navdih. Skratka, s provincialnostjo Ljubljane na področju evropske politike in pospeševanja slovenske kulture se res ne moremo v celoti strinjati.

Gospodarsko se je Kranjska in z njo Ljubljana začela hitreje razvijati v drugi polovici 19. stoletja. Na več področjih prelomno leto 1848, zemljiška odveza, ki je pomenila prvo množično privatizacijo v slovenskih deželah, odprava cehov z obrtnim zakonom, kar je spodbudilo konkurenco, obnova cestnega omrežja,[3] izgradnja južne železnice, ki je pomenila okno v svet,[4] razvoj pošte, telegrafa in telefona – Ljubljana je dobila telegrafsko povezavo in postajo v letu 1848, prvo telefonsko linijo pa že v letu 1870, torej tri leta po izumu električnega telefona, medtem ko je bilo telefonsko omrežje dograjeno v letu 1896,[5] postopna elektrifikacija (prva elektrarna na trifazni izmenični tok je bila postavljena na Fužinah pri Ljubljani v letu 1897)[6] – vse to je zahtevalo in tudi spodbudilo naložbe v razne panoge gospodarstva.[7] In kjer so bili zraven Slovenci ter želja, da se pomaga slovenskemu narodu pri gospodarskem napredku, tam je bil tudi Josip Gorup.

Mladostni stiki Josipa Gorupa z Ljubljano (1847–1854)

Josip Gorup je otroška leta preživel v svojem rojstnem kraju Slavini in tam nekje v bližini hodil tudi v ljudsko šolo. V letu 1847 je že končal prvi razred klasične gimnazije v Gorici,[8] jeseni istega leta ga najdemo v drugem razredu klasične gimnazije v Ljubljani. Tu se je šolal vse do leta 1854, ko je končal osmi razred in maturiral.[9]

Josip Gorup je torej prve stike z Ljubljano doživljal kot dijak. To so bila leta intenzivnega študija na reformirani gimnaziji, ki je hkrati z drugimi gimnazijami po revolucionarnem letu 1848 postala osemrazredna splošno-izobraževalna šola. Učni jezik v tem času je bila nemščina, čeprav je takratni 17. člen gimnazijskega osnutka določal, da je lahko vsak deželni jezik učni jezik na gimnazijah.[10] Vendar je bilo to določilo v tistem času za Kranjsko tako presenetljivo, da ni bilo prav nikogar, ki bi se postavil za njegovo dosledno uresničitev. V tem času nacionalna zavest še ni bila dovolj razvita, trdno ukoreninjena je bila tudi tradicionalna miselnost, da morajo gimnazije vzgajati latinske govornike, slovenščina pa je le jezik preprostega ljudstva, ki nima nobenih možnosti, da bi postal učni jezik na taki elitni šoli, saj bi z njegovo uporabo ne bili doseženi glavni cilji gimnazije. Kot da ne bi nihče poznal Prešernove vrhunske poezije, ki je za slovenski jezik dokazovala prav nasprotno! Tako je bila slovenščina priznana le kot drugi deželni jezik, ne pa kot materinščina slovenskih dijakov. Do leta 1859 se je celo slovenščina poučevala v nemščini.[11] Vse to se je dogajalo kljub temu, da je 19. člen decembrske ustave iz leta 1867 zagotavljal enakopravnost deželnih jezikov.

1 Obstaja celo ponarodela pesmica: "Stoji, stoji Ljubljan'ca, Ljubljan'ca dolga vas..."
2 Cankar, Moje življenje, str. 38.
3 Fischer, Izgradnja, str. 32–35.
4 Prav tam, str. 36–39.
5 Prav tam, str. 42–44.
6 Prav tam, str. 45–46.
7 Lazarević–Prinčič, Zgodovina, str. 19–20.
8 WHYCOMBE – Ohranjeno je priznanje ob zaključku šolskega leta 1847 (Osebni arhiv Alfreda Whycomba Gorupa, Gorupovega pravnuka).
9 SI ZAL, LJU 184/1, škatla 65 (arh. enote: 352–356), škatla 102 (arh. enote: 691, 693, 694), škatla 103 (arh. enota 698), škatla 104 (arh. enota 707), škatla 105 (arh. enoti: 716, 719), škatla 106 (arh. enota 720).
10 Ciperle, Srednje šole, str. 145.
11 Prav tam, str. 146–147.

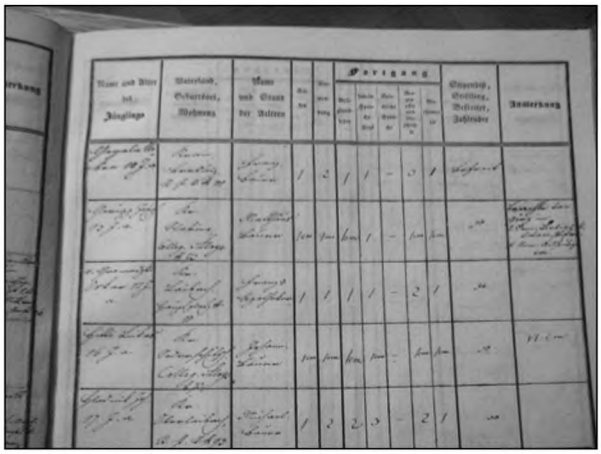

Poslopje stare gimnazije in liceja pred potresom, vendar že po postavitvi Vodnikovega spomenika, med letoma 1889 in 1896 (SI ZAL, LJU 342, Fototeka, a. e. A1-407).

Ivan Hribar je na seji ljubljanskega mestnega sveta 31. maja 1882, katere zapisnik je bil prvič napisan v slovenščini, predlagal prošnjo na državni zbor, da se uvede slovenski jezik v srednje šole.[12] Kljub temu je táko stanje z nekaj manjšimi izboljšavami na nižji stopnji gimnazije trajalo več ali manj do leta 1908, ko se je le začelo uvajanje slovenščine kot učnega jezika tudi v višjih razredih gimnazij.[13]

Mladi Josip je v reformirani gimnaziji dobil precej solidno splošno izobrazbo. Predmetnik je spet postal podoben tistemu iz časov Ilirskih provinc, ki so ga uvedli Francozi, a je bil v času Metternichovega absolutizma odpravljen. Latinščini je bilo po novem odvzeto precej učnih ur, predmetnik je poleg verouka, latinščine, grščine, geografije z zgodovino, matematike, naravoslovja in nemščine, vseboval tri nove učne predmete: slovenščino, prirodopis s fiziko in filozofsko propedevtiko.[14] Ocenjevalo se je tudi vedenje, pozornost pri pouku in marljivost.

Josip je sodil ves čas gimnazijskega študija med boljše učence. Ni bil sicer odličen *(Erste Klasse mit Vorzug),* temveč je bil v razredu vedno med prav dobrimi dijaki *(Erste Klasse),* nikdar med slabšimi *(Zweite Klasse).* Vsak dijak je bil uvrščen glede na celotno število dijakov. V prvem semestru osmega razreda je bil Josip enajsti med dvainštiridesetimi dijaki (prvih osem je bilo odličnih), v drugem semestru pa je bil dvanajsti od štirideset dijakov (odličnih je bilo prvih devet).[15] Klasična gimnazija je imela dve študijski smeri, humanistično in gramatikalno. Josip je bil dijak gramatikalne smeri.

Katalog dijakov 2. razreda gimnazije v šolskem letu 1847/48 – Josip Gorup je naveden kot drugi od zgoraj, bivališče je Alojzijevišče, v opombah je zapisano, da je prišel iz Gorice (SI ZAL, LJU 184/1).

12 SI ZAL, LJU 488, COD III, št. 33, seja 31. maja 1882.
13 Ciperle, Srednje šole, str. 148.
14 Prav tam, str. 145; izraz 'propedevtika' pomeni 'uvod v študij kake znanosti, vede', torej predmet 'filozofska propedevtika' pomeni v bistvu 'uvod v študij filozofije'.
15 SI ZAL, LJU 184/1, škatla 105, arh. enoti 719 in 720.

Josipovo vedenje, pozornost pri pouku in marljivost so bili večinoma odlično ocenjeni, drugi predmeti pa zelo dobro. Že takrat je kazal tisto naravno inteligenco in vztrajnost, ki sta mu pomagali, da se je iz preprostega kmečkega fanta razvil v izobraženca, slovenskega rodoljuba in genialnega podjetnika. Gotovo tudi njemu, kot še marsikomu drugemu, ni bilo lahko, ko je s podeželske ljudske šole prišel na elitno gimnazijo s številnimi novimi predmeti. Pravzaprav je zelo zgodaj vstopil v gimnazijo, s trinajstimi leti je bil že v drugem razredu, mnogi sošolci so bili starejši od njega, njihova pripravnica za gimnazijo po ljudski šoli je pač trajala dlje kot njegova. V Gorici se je učil italijanščino in v Ljubljani jo je še nekaj let poslušal kot izbirni predmet.

Josip do petega razreda kot otrok revnih staršev v gimnaziji ni plačeval šolnine, iz kataloga dijakov za šolsko leto 1851/52 je razvidno, da v tem letu ni bil več oproščen plačila.[16] Po očetovi smrti ga je, verjetno tudi zaradi njegovih uspehov v šoli, denarno podprl stric Janez Kalister, ki je bil bogat trgovec in podjetnik v Trstu, z upanjem, da se bo po končanem šolanju pri njem zaposlil. Janez Kalister namreč ni imel otrok in je iskal primernega naslednika za nadaljevanje poslov. Josip je kasneje dokazal, da je še kako vreden tega zaupanja.

Njegovi sošolci, sicer kakšen razred ali dva više oziroma niže, so bili Janez Trdina (1830–1905), Fran Levstik (1831–1887), Matija Valjavec (1831–1897), Janez Erjavec (1834–1887), Simon Jenko (1835–1869), Josip Stritar (1836–1923), Valentin Zarnik (1837–1888), Janez Mencinger (1838–1912), sami bodoči velikani naše književnosti in kulture. Večina teh dijakov, vključno z našim Josipom, je stanovala v zavodu Alojzijevišče, ki ga je za 80 revnih in nadarjenih dijakov ustanovil ljubljanski škof Anton Alojzij Wolf (1782–1859). Alojzijevišče *(Collegium Aloysianum)* je sprejelo prve dijake v letu 1846 in jim brezplačno nudilo popolno oskrbo ter pomoč pri učenju.[17]

Po znameniti marčni revoluciji v letu 1848 se je narodna zavest v dijaških krogih prebujala hitreje kot pri mnogih odraslih, ki so svoja najboljša leta preživljali v temnih časih Metternichovega absolutizma in zatiranja vsakršne svobodne misli ter so marčno revolucijo in možnost sicer kratkotrajnega svobodnega izražanja gledali kar z začudenjem, celo z odporom. Josip, v času revolucije dijak drugega letnika, se je kalil med temi fanti, znanilci nove dobe za slovenski narod. Gotovo se je družil z njimi in se navdušil za podpiranje osamosvajanja svojih rojakov, kar je v poznejših letih dokazal s konkretno gesto.

Levstik je bil tri leta starejši od Josipa in nesporni voditelj svojih sošolcev ter drugih sostanovalcev v Alojzijevišču. Bil je rodoljub z veliko začetnico in domneva, da je s svojo pokončno in brezkompromisno držo vplival na mladega Josipa ter ga vodil v pravo smer, gotovo ni iz trte zvita. Levstik je osmi razred gimnazije končal leto dni pred Josipom in ravno v letu 1854, ko je bil Josip tik pred maturo, so izšle njegove Pesmi. Ljubljanski dijaki so jih navdušeno prebirali, zlasti gojenci Alojzijevišča so bili nadvse ponosni na svojega nekdanjega vodjo, oblast pa je mislila drugače in jih je zaradi 'pohujšljivosti' zaplenila.[18]

Čeprav je vladal v Alojzijevišču skoraj samostanski red in stroga katoliška vzgoja, saj je bil zavod v bistvu namenjen bodočim duhovnikom, so se gojenci tam dobro počutili.[19] Vzdušje je bilo dovolj primerno, da so v letu 1854/1855 izdali tri zvezke rokopisnega lista Vaje. Mladi Josip je to leto že delal pri stricu in se učil dobrega poslovanja.

Josip Gorup je v aprilu 1854 dopolnil dvajset let in čez tri mesece je z maturitetnim spričevalom v žepu zapustil Ljubljano, široko izobražen in poln načrtov za bodočnost, hkrati pa spodbujen od svojih sošolcev in prijateljev – cveta bodočih slovenskih književnikov – da se splača boriti za napredek slovenstva, trdno odločen, da bo v življenju uspel in da bo tudi njegov narod imel kaj od njegovega uspeha. Ta obljuba, ki si jo je dal, ko se je Ljubljana izgubljala v daljavi in je bil tudi v mislih vedno bliže Trstu, naslednji prelomnici svojega življenja in delovanja, se je v celoti uresničila. Kajti doslej še ni bilo Slovenca, ki bi bil v svojem življenju tako vsestransko uspešen in bi hkrati toliko od svojega bogastva podaril svojim rojakom v pomoč pri njihovem izobraževanju – to pa je bilo v tistih časih, ko izobrazba še ni bila dostopna vsakomur, najbolj potrebno.

Ljubljana se je Josipu gotovo vtisnila v spomin, saj je tu preživel sedem dijaških let. Vsa ta leta ni hodil po mestu z zaprtimi očmi, videl je njegove dobre in slabe strani ter si jih zapomnil. Njegovi stiki z Ljubljano in pomembnimi Ljubljančani v naslednjih letih so bili številni in plodni, vključevali so gospodarsko in narodno-dobrodelno sodelovanje.

Zrela leta Josipa Gorupa – gospodarstvo in politika v Ljubljani

Po prihodu v Trst se je Josip zaposlil pri stricu, napravil nadvse uspešno poslovno kariero, v letu 1862 je bil, komaj osemindvajset let star, že glavni prokurist firme; po stričevi smrti 1864 je z bratrancem Francem Kalistrom prevzel tudi njeno upravljanje. Gospodarske stike z Ljubljano je navezal še med svojim bivanjem v Trstu, ko pa se je v zrelih letih lotil tudi dobrodelnih dejavnosti v Ljub-

16 SI ZAL, LJU 184/1, škatla 105, arh. enota 354.
17 ES/16, gesli: ALOJZIJEVIŠČE in WOLF, Anton Alojzij.
18 Stritar, Levstik (odlomek), str. 27, http://www.levstik.si/povezuje/levstikova-pot-2004.pdf.
19 Prav tam.

ljani, katerih rezultati so se ohranili tudi v današnji čas, je bil že najbogatejši Slovenec s samostojnim podjetjem, stalnim bivališčem na Reki in obkrožen s številno družino.

Znano je, da se je Josip Gorup, v dokumentih običajno imenovan 'veletrgovec' ali 'veleposestnik' iz Trsta oziroma z Reke, ukvarjal s finančnimi, gradbenimi in pomorskimi posli. Ni počival na bogati dediščini, podedovani po stricu Janezu Kalistru, ampak jo je še povečal in oplemenitil.

Josip Gorup in ljubljanski župani do 1896

Ob preučevanju dejavnosti Josipa Gorupa v Ljubljani ne moremo mimo omembe tedanjih ljubljanskih županov, ki so zaznamovali svoj čas in so nekateri z njim tudi uspešno sodelovali. Med letom 1864 in letom Gorupove smrti (1912) se je v Ljubljani zvrstilo sedem županov, ki med seboj skoraj ne bi mogli biti bolj različni – razvrščajo se od najbolj prepričanih nemškutarjev do neizprosnih borcev za uveljavitev slovenstva.

Dr. Etbin Henrik Costa (1832–1875), župan od 1864 do 1869[20] in dr. Josip Suppan (1828–1902), župan od 1869 do 1871,[21] sta bila sicer Slovenca, vendar je dr. Costa zaman poskušal dokazati svoje nemško poreklo, Suppan pa je bil od 1866 protislovensko usmerjen. Prav tako se je v Nemca Karla Deschmanna 'spreobrnil' Slovenec Dragotin Dežman (1821–1889). Ta je županoval od 1871 do 1874, v času, ko zasledimo prve Gorupove finančne naložbe v Ljubljani. Študiral je medicino in pravo, ukvarjal se je tudi z naravoslovnimi študijami in arheologijo. Pospeševal je mestno zdravstvo in šolstvo ter dal zgraditi palačo Narodnega muzeja.[22]

Zadnji župan, po narodnosti pravi Nemec, je bil Anton Laschan (1811–1897) iz Motnika. Odprl je šolo za dečke na Grabnu in zgradil najmodernejšo klavnico v srednji Evropi. Županoval je od 1874 do 1882 in se je svoji funkciji odpovedal, ko je v mestnem svetu prevladala slovenska večina. Za zasluge pri modernizaciji komunalne uprave je 25. aprila 1882 prejel častno meščanstvo Ljubljane.[23]

Sodelovanje Josipa Gorupa z 'nemškimi' župani še ni v celoti preučeno, vendar po vsej verjetnosti niso imeli dosti posluha za sodelovanje z njim, oziroma njemu ni bilo do tega sodelovanja. V letu 1882 se je končno pričelo obdobje slovenskih županov in s prvima dvema, dr. Petrom Grassellijem in Ivanom Hribarjem, je Josip Gorup resnično uspešno sodeloval. Tretji, dr. Ivan Tavčar, je nastopil županovanje v letu Gorupove smrti.[24] S pričetkom županovanja Petra Grassellija so se pričeli tudi Gorupovi načrti za človekoljubno pomoč v Ljubljani.

Prvi narodno zavedni slovenski župan je bil torej Peter Grasselli (1841–1933),[25] po rodu iz Kranja, ki je županoval od 1882 do 1896 in pri oblasteh na Dunaju dokazoval, da smo Slovenci sposobni samostojnega političnega življenja. V njegovem času se je pričela v mestni upravi uporabljati slovenščina, zgrajen je bil mestni vodovod, dovoljenje za poslovanje je dobila Mestna hranilnica, boj za izključno slovensko poimenovanje ljubljanskih ulic se je zaostril, vendar še dolgo časa ni bil rešen.[26]

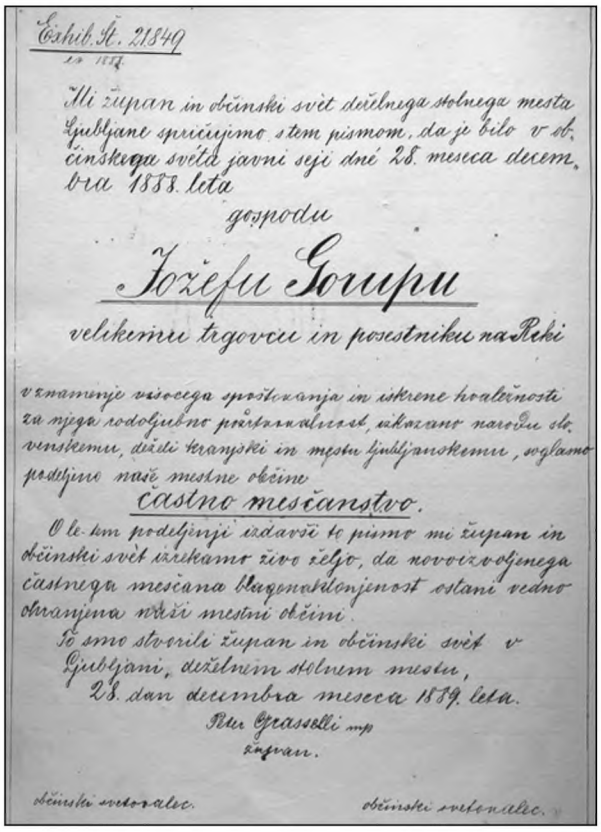
Zadnji zapisnik seje mestnega odbora, napisan v nemščini, je bil zapisnik izredne seje 29. aprila 1882, na kateri je bil Grasselli izvoljen za župana. Med mestnimi odborniki oziroma svétniki so bili prisotni Ivan Hribar, dr. Valentin Zarnik, dr. Janez Bleiweis in tudi oba bivša župana, Karl Deschmann in Josip Suppan.

Novi župan je pričel delovati zelo energično, saj je bilo treba nadoknaditi marsikaj doslej zamujenega. Že naslednji zapisnik z dne 31. maja je bil napisan v slovenščini. Seja na ta dan je bila pravzaprav zgodovinska, saj je dr. Valentin Zarnik predlagal, da se vpelje slovenski jezik na ljubljanski magistrat. Deschmann je bil proti temu predlogu in pritegnilo mu je šest odbornikov od enaindvajsetih, petnajst pa jih je podprlo Zarnika. Dr. Mosche, ljubljanski odvetnik, je predlagal ustanovitev Mestne hranilnice ljubljanske. Tudi ta predlog je bil sprejet s petnajstimi glasovi. Odbornik Ivan Hribar je predlagal sestavitev prošnje na Državni zbor, da se slovenski jezik vpelje tudi v srednje šole in v vse urade in njegov predlog je bil sprejet s štirinajstimi glasovi.[27]

V nadaljevanju seje 3. junija 1882 je Hribar utemeljil svoj predlog z navedbo 19. člena ustavnega zakona iz 21. decembra 1867, ki med temeljnimi pravicami državljanov opredeljuje tudi enakost vseh jezikov v učilnicah, uradih in javnem življenju. Poudaril je tudi, da skoraj en in pol milijona Slovencev ne uživa te enakopravnosti, čeprav je celo minister za pravosodje v naredbi iz 18. aprila 1882 št. 20503 moral priznati, da je slovenski jezik popolnoma sposoben za rabo pred sodnijami.[28]

Na seji 4. julija 1882 so s štirinajstimi glasovi potrdili prošnjo Deželnemu šolskemu svetu, da naj bo v vseh ljudskih šolah učni jezik za vse predmete slovenščina, nemščina naj se začne poučevati v 3. razredu.[29]

20 Anžič, Ljubljanski župani, str. 120; ES/2–geslo: COSTA, Etbin Henrik.
21 Anžič, Ljubljanski župani, str. 121; ES/12–geslo: SUPPAN, Jožef.
22 Anžič, Ljubljanski župani, str. 122; ES/2–geslo: DEŽMAN, Dragotin.
23 Anžič, Ljubljanski župani, str. 123.
24 ES/13–geslo: TAVČAR, Ivan.
25 Anžič, Ljubljanski župani, str. 124–125; ES/3, geslo: GRASSELLI, Peter.
26 Valenčič, Ljubljanske ulice, str. 75–107.
27 SI ZAL, LJU 488, COD III, št. 33, seja 31. maja 1882; glej tudi op. 12.
28 Prav tam, seja 3. junija 1882.
29 Prav tam, seja 4. julija 1882.

Exhib. št. 21849

Mi župan in občinski svet deželnega stolnega mesta Ljubljane spričujemo s tem pismom, da je bilo v občinskega sveta javni seji dné 28. meseca decembra 1888. leta

gospodu

Jožefu Gorupu

velikemu trgovcu in posestniku na Reki

v znamenje visocega spoštovanja in iskrene hvaležnosti za njega rodoljubno prizadevanje, izkazano narodu slovenskemu, deželi kranjski in mestu ljubljanskemu, soglasno podelimo naše mestne občine

častno meščanstvo.

O letem podelitvi izdavši to pismo mi župan in občinski svet izrekamo živo želje, da novoizvoljenega častnega meščana blagonaklonjenost ostani vedno ohranjena naši mestni občini.

To smo storili župan in občinski svet v Ljubljani, deželnem stolnem mestu, 28. dan decembra meseca 1888. leta.

Fran Grasselli mp
župan.

občinski svetovalec. občinski svetovalec.

Zapis o podelitvi častnega meščanstva Josipu Gorupu dne 28. decembra 1888 (SI ZAL, LJU 488, COD XXIII, št. 35).

Na seji 27. oktobra 1882 je Hribar navedel podatke o zadnjem ljudskem štetju, ki je bilo v letu 1880 in po katerem uporablja slovenski jezik 18.845 prebivalcev Ljubljane, le 5.658 jih uporablja nemški jezik. Predlagal je, da postane slovenščina s 1. januarjem 1883 izključno uradni jezik v vseh uradih, izjema je le vojaška oblast, kjer se zahteva enoten jezik po vsej državi.[30]

Josip Gorup je na Reki budno spremljal ta dogajanja v Ljubljani, saj jih je imel priložnost preučiti v slovenskih časopisih, ki jih je prejemal, in ni čudno, da se je v tem času njegovo zanimanje za delovanje v Ljubljani povečalo. Pričel je s človekoljubnimi dejavnostmi in rezultat tega je bil, da je v nekaj letih, še v času Grassellijevega županovanja, postal častni meščan mesta Ljubljane. Na seji mestnega sveta 28. decembra 1888 je župan Grasselli naznanil, da je poslal deželni odbor Kranjske prepis ponudbe Josipa Gorupa o nakupu deželne bolnice in nadaljeval: *"Ponudba Gorupova je prvi korak, ki bode pričetek k razcvitu našega mesta"*. Gorup je s to ponudbo namreč omogočil, da se deželna bolnišnica umakne z dotedanje lokacije na Ajdovščini, za katero je župan izrazil upanje, da bo postala najlepši del Ljubljane. Župan je tudi naznanil, da je Gorup založil veliko vsoto za ustanove (sklad) za bodočo višjo dekliško šolo. Mestni odborniki so se mu hoteli oddolžiti za to *'velikansko darilo'* in so soglasno sprejeli županov predlog, da ga prištejejo k svojim meščanom in mu podelijo častno meščanstvo.[31]

V knjigo ljubljanskih meščanov je bil Josip Gorup vpisan z navedbo seje, na kateri je bila ta odločitev soglasno sprejeta, s primerno hvalo in s priporočilom, da jim bo novi častni meščan ostal vedno naklonjen. Pisar je zaradi raztresenosti ali česa drugega datum na listini spodaj postavil kar v naslednje leto, zapisal je namreč 28. decembra 1889![32] Ni preveč verjetno, da bi bila listina napisana šele leto dni kasneje, saj se datuma v drugih zapisih v tej knjigi ne razlikujeta.

Peter Grasselli, ki je kot župan nedvomno oral ledino na področju prizadevanj za uporabo slovenščine, je prejel častno meščanstvo Ljubljane šele 13. junija 1930 pri starosti devetinosemdeset let![33] Seveda je k imenovanju Gorupa za častnega meščana v prvi vrsti prispevala njegova velikodušna denarna pomoč mestu Ljubljani in deželi Kranjski.

Josip Gorup in ljubljanski župan Ivan Hribar (1896–1910)

Sodelovanje Josipa Gorupa z Ivanom Hribarjem (1851–1941)[34] se je pričelo dosti prej, preden je Hribar postal eden najuspešnejših ljubljanskih županov. Hribar se je namreč po končani nižji gimnaziji zaposlil v banki in tako sta se spoznala predvsem na poslovnem področju. Njuno sodelovanje je bilo zanimivo, iz njune korespondence je razvidno, da je bil Gorup zelo odkritosrčen in se ni branil ostrih in pikrih besed, kadar je zagovarjal svoja stališča.

Hribar je na bančnem področju hitro napredoval in je že v letu 1876, star komaj petindvajset let, prevzel generalno zastopstvo podružnice češke banke Slavija v Ljubljani, kjer je imel največje zavarovanje prav Josip Gorup.[35] Obenem je napredoval tudi kot politik in rodoljub in tudi na tem področju sta se gospoda kar dobro ujemala. To je bila zanimiva naveza, izhajajoča iz skrbi za izobrazbo Slovencev in slovenski jezik, čeprav sta bila po letih skoraj za generacijo vsaksebi, po formalni izobrazbi pa ga je Gorup prekašal. Rezultat njunega sodelovanja je bilo v letu 1886 v Ljubljani ustanovljeno podporno društvo Radogoj, ki mu je pravila napisal Hribar, denar pa so prvi prispevali Gorup (5.000 goldi-

30 Prav tam, seja 27. oktobra 1882.

31 SI ZAL, LJU 488, COD III, št. 39, seja 28. decembra 1888.

32 SI ZAL, LJU 488, COD XXIII, št. 35.

33 Anžič, Ljubljanski župani, str. 125.

34 Anžič, Ljubljanski župani, str. 126–127; ES/4, geslo: HRIBAR, Ivan.

35 Hribar, Spomini, str. 173.

Stavba stare gimnazije in liceja, poškodovana v velikem ljubljanskem potresu v letu 1895. V letu 1903 so jo podrli, na njenem mestu stoji ljubljanski živilski trg (ZAL, SI ZAL LJU 342, Fototeka, a. e. A1-353).

narjev), njegov bratranec Franc Kalister iz Trsta (2.500 goldinarjev) in hrvaški škof Strossmayer (600 goldinarjev).[36] Hribar je v letu 1888 tudi priporočil Gorupu nakup posestva deželne bolnišnice v Ljubljani.[37]

Ni presenetljivo, da se je Gorup v mladih letih zanimal tudi za politiko, saj je bil povsod tam, kjer je sodil, da lahko koristi svojemu narodu. Tudi njegovo zanimanje za politiko je povezano z Ivanom Hribarjem. Na Hribarjevo priporočilo je namreč v letu 1888 na volitvah v deželni zbor Kranjske kandidiral za poslanca v mestno kurijo za okraj Postojna in bil izvoljen, vendar je v letu 1891 s te funkcije odstopil, saj mu obnašanje poslancev ni bilo po volji. Že pred tem se je v pismu Hribarju jezil, češ da deželni zbor ne sme špekulirati z državnim premoženjem, pač pa mora z njim *'dobro in varčno gospodariti'*.[38] Razjezilo ga je tudi, da je njegov in Hribarjev predlog o ustanovitvi slovenske deželne hipotekarne banke pri deželnem zboru naletel na popolno nerazumevanje.[39] V vsakem primeru je prišel na dan njegov čut za dobro gospodarjenje in v takem okolju res ni mogel ostati.

V začetku leta 1891 je Hribar *'privatno'* vprašal Gorupa, ali bi (spet) hotel kandidirati za poslanca za Notranjsko, a mu je ta prav tako *'privatno'* odgovoril, da ne misli prevzeti nobene kandidature, saj je prestar in ima *'drugega opravila preveč'*. Verjetno je držalo bolj tisto drugo, saj je bil Gorup pri sedeminpetdesetih letih še čvrst, zdrav in predvsem mentalno še vedno poslovni genij. Svoje stališče o tem, da ne bo prevzel nobene kandidature, je trdno ponovil v naslednjem pismu, obenem pa spet pripomnil, da je on sam že prestar in ima *'pretrden hrbet, da bi se klanjal in glasoval proti svojemu prepričanju'*.[40]

Minilo je nekaj let in v noči od 14. na 15. april 1895 je Ljubljano doletel uničujoč potres, ki je porušil vse, kar ni bilo dovolj trdno zgrajeno in hkrati povzročil preporod Ljubljane predvsem v gradbenem smislu. K modernizaciji Ljubljane je bistveno prispeval Ivan Hribar, ki je bil v letu po potresu izvoljen za ljubljanskega župana. Hribar in Gorup sta ostala tako rekoč prijatelja še naprej in njuno sodelovanje je prineslo Ljubljani nedvomne koristi. Čestitka, ki jo je Gorup poslal Hribarju ob izvolitvi, je bila iskrena in je izražala veselje *'vseh rodoljubov slovenskih'*.[41]

Gorup je Hribarja tudi moralno podpiral, kar je razvidno iz njegovega pisma iz leta 1897, kjer je jasno pokazal, kakšno mnenje ima o takratni politiki, ob priložnosti, ko jo je Hribarju *'zagodel'* Slovenski narod, ker se ta z njim v nečem ni strinjal: *'Prav čudno se mi zdi, da si upa kdo ljubljanskemu županu v našem Slovenskem narodu predale zapirati,*

36 Prav tam, str. 176 (v ARS je v Registru društev pod št. 531 navedeno društvo 'Radogoi in Laibach', dokumentacija pa manjka – op. LS).
37 Prav tam, str. 173–177.
38 NUK, Ms 1411, pismo 29. 11. 1889.
39 Prav tam; Hribar, Spomini, str. 177–178.
40 NUK, Ms 1411, pismi 30. 1. 1891, 10. 9. 1891.
41 NUK, Ms 1411, pismo 9. 5. 1896.

akoravno je eventualno drugega mnenja – kam bomo prišli s tako eksotično politiko![42]

Gorup je tudi v začetku novega stoletja, star sedeminšestdeset let, še vedno skrbno spremljal, kaj se dogaja v Ljubljani, saj je čestital Hribarju k jubileju 25-letnega generalnega zastopstva Banke Slavije in mu zaželel, da bi lahko še dolgo vrsto let deloval s takim uspehom za Slavijo, za Ljubljano in za *'naš mili narod.'*[43]

Josip Gorup naj bi bil častni občan oziroma meščan več kot petdesetih občin na Kranjskem, po Hribarjevih trditvah ravno zaradi svoje finančne podpore za ustanovitev višje dekliške šole, saj so to šolo obiskovale deklice z vsega slovenskega ozemlja.[44] V času Hribarjevega županovanja je Josip Gorup v letu 1903 dobil tudi plemiški naslov in postal je vitez Slavinjski. Okoliščine tega imenovanja je Hribar zelo podrobno opisal.[45] Ivan Hribar je še kot mestni svétnik postal častni meščan Ljubljane 29. junija 1890, predvsem zaradi svojih zaslug pri izgradnji in upravljanju mestnega vodovoda. Pri vpisu v knjigo častnih meščanov se pisar pri navedbi datuma tokrat ni zmotil.[46]

Gorupove naložbe na področju bančništva in zavarovalništva v Ljubljani

Hitrejši razvoj gospodarstva v 19. stoletju je oviralo zlasti pomanjkanje kapitala. Zato so bili nujno potrebni finančni posredniki – predvsem domače splošne banke, da bi z zadostnimi sredstvi pomagale prestrukturirati gospodarstvo, ki se je na Kranjskem v 19. stoletju dejansko pričelo razvijati. Vendar so v Ljubljani vse 19. stoletje prevladovale hranilnice, npr. v letu 1820 ustanovljena Kranjska hranilnica, ki je poslovala vse do leta 1947,[47] in kreditne zadruge,[48] ki so spodbujale predvsem varčevanje, sredstva za kreditiranje pa niso bila zadostna za znatnejši razmah gospodarstva.

Ljubljanska kreditna banka, ki je bila prva v celoti slovenska banka, je bila kot delniška družba ustanovljena šele v letu 1900.[49] Vsi poskusi ustanovitve oziroma uspešnega delovanja slovenske splošne banke so se do tega leta več ali manj izjalovili.

Na področju bančništva sta bila v drugi polovici 19. stoletja zelo razvita Trst in Reka in ni presenetljivo, da je Josip Gorup tja usmeril težišče svojega poslovanja. V Ljubljani ga zasledimo le v enem primeru, ob poskusu ustanovitve Ljubljanske občne banke v letu 1872, pa še ta ni uspel.

Že v letu 1867, torej v času gospodarske konjunkture v Avstriji, je skupina ljubljanskih trgovcev pod vodstvom Leopolda Bürgerja dobila dovoljenje za ustanovitev bančne delniške družbe pod imenom Ljubljanska obrtna banka. Ustanoviteljski občni zbor je bil 5. oktobra 1867, poslovati je začela 1. januarja 1868, v trgovinski register je bila vpisana 28. januarja 1868. Banka je pričela poslovati z vplačanim kapitalom 50.000 goldinarjev in je bila precej uspešna do leta 1872, ko se je v Ljubljani z ugodnejšimi pogoji za stranke pojavila podružnica Štajerske eskomptne banke iz Gradca. Delničarji Ljubljanske obrtne banke so se ustrašili in enostavno kratkovidno sklenili, da svojo banko likvidirajo, čeprav to ni bilo nujno, posle pa je delno prevzela prodornejša konkurentka. Likvidacija banke je bila končana 14. julija 1874.[50]

Že naslednje leto se je v Avstriji pričela gospodarska kriza in banka s Štajerske je kmalu občutila posledice svoje prehitre ekspanzije, zato je začela zapirati svoje podružnice. Ljubljanska podružnica je bila zaprta v letu 1876. Njene posle je prevzela Kranjska eskomptna družba, katere pobudnik je bil bogat poslovnež Martin Hočevar iz Krškega s sodružbeniki, večinoma trgovci iz Ljubljane. Po več popravkih v letu 1875 predlaganega statuta je notranje ministrstvo na Dunaju končno dalo dovoljenje za ustanovitev družbe. Ustanovni občni zbor je bil 17. junija 1876 in družba je pričela poslovati prvega julija istega leta. Banka je z glavnico 150.000 goldinarjev uspešno poslovala vse do leta 1884, ko je zaradi spleta neugodnih okoliščin, splošne krize v Avstriji in premajhne razpršenosti posojil, zašla v težave, čez štiri leta je bila zaključena njena likvidacija, izbrisana je bila 15. decembra 1888.[51]

V času od likvidacije Kranjske eskomptne družbe do leta 1900 ni bilo v Ljubljani nobene delniške banke v slovenskem lastništvu, obstajale so le podružnice avstrijskih bank izven slovenskega ozemlja, iz Francije in Češke.

Posebno odmeven je bil poskus ustanovitve Ljubljanske občne banke v letih 1872–1873, kjer je v krogu slovensko opredeljenih poslovnežev sodeloval tudi Josip Gorup.[52] V upanju, da bo končno nastala prava slovenska banka kot protiutež podružnici Štajerske eskomptne banke v Ljubljani, se je pri vseh aktivnostih zelo trudil. Podpisan je bil na lepaku, ki ga je 28. aprila 1872 pripravil skupaj z dr. Janezom Bleiweisom, pravnikom Valentinom Kris-

42 NUK, Ms 1411, pismo 27. 4. 1897.
43 NUK, Ms 1411, pismo 1. 6. 1901.
44 Hribar, Spomini, str. 177.
45 Prav tam, str. 178–182.
46 SI ZAL, LJU 488, COD XXIII, št. 35.
47 SI ZAL, LJU 176, Kranjska hranilnica Ljubljana; Lazarević–Prinčič, Zgodovina, str. 23–26.
48 Lazarević–Prinčič, Zgodovina, str. 26–30.
49 SI ZAL, LJU 88, škatla 190 (Ljubljanska kreditna banka); Imenik družbenih tvrdk, B–I–42.
50 SI ZAL, LJU 88, Imenik družbenih tvrdk, Druž–I–33; Lazarević–Prinčič, Zgodovina, str. 30–31; Valenčič, Delniške družbe, str. 53; Potočnik, Iz zgodovine, str. 117.
51 ARS, AS 33, škatla 25–konvolut 51; ZAL, SI ZAL LJU 488, Imenik družbenih tvrdk, Druž–I–72; Lazarević–Prinčič, Zgodovina, str. 32–34.
52 Granda, Poskus organiziranja, str. 47–52.

perjem, Ivanom Vilharjem in Petrom Grassellijem, in s katerim so bili nekateri Slovenci povabljeni k razgovoru o ustanovitvi banke. Razgovor je bil 5. maja 1872 v ljubljanski čitalnici.[53] Zbralo se je nad trideset slovenskih rodoljubov, tudi s Štajerske in Gorenjske, ki so z velikim optimizmom pričeli z aktivnostmi za ustanovitev banke. Družba naj bi imela 2 milijona goldinarjev osnovnega kapitala in bi izdala 10.000 delnic po 200 goldinarjev. Že na ustanovnem sestanku je 25 prisotnih podpisalo 353 delnic v znesku 70.600 goldinarjev, kar je razvidno iz seznama delničarjev. Večinoma so podpisali od 5 do 25 delnic, Gorup pa jih je podpisal kar 100![54] Iz tega je razvidno, kako močno si je želel, da bi Slovenci končno imeli svojo splošno banko. V začetku julija je prevzel garancijo za vse še nepodpisane delnice banke. Imenovan je bil tudi v odbor za pripravo pravil banke in za aktivnosti v zvezi s pridobitvijo dovoljenja. Zaradi namernega počasnega ukrepanja deželne vlade in ministrstva na Dunaju se je zadeva zavlekla, nato pa je vse upe na ustanovitev banke pokopala še borzna kriza spomladi 1873 in rezultat je bil, da banka ni dobila dovoljenja za ustanovitev.[55]

Iz ohranjenih dokumentov ni razvidno, da bi Gorup še vpisoval delnice pri kateri koli bančni ustanovi v tem času, vendar je iz njegovih pisem Ivanu Hribarju jasno razvidno, da je vsa dogajanja v Ljubljani budno spremljal. Večkrat je omenil nujnost ustanovitve hipotekarne banke, ob novici, da je dobila Mestna hranilnica v Ljubljani 'zeleno luč', je spodbudil Hribarja k njenemu *'oživotvorjenju'* in hkrati navedel splošno znano nejevoljo Ljubljančanov nad politiki, ki imajo *'mnogo fraz, a malo efekta'*.[56]

Kot eden takih prvih korakov se mu je zdela upravičena ustanovitev hipotekarne banke za Kranjsko, *'ker se bodo hipotekarna dolžna pisma po 4% obresti skoraj al pari lahko oddajala'*. Ostro pa je nasprotoval razširitvi delokroga hipotekarne banke na jugoslovanske dežele na Ogrskem – ni želel iskati kapitala v frankih, saj je že obstajala *'hranilnica kranjska in mestna ljubljanska'*. Tu je spet prišel do izraza njegov poslovni genij in čut za dobro poslovanje – strogo je namreč okrcal deželni zbor, ki hoče z deželnim premoženjem špekulirati, čeprav je njegova dolžnost, da z njim dobro in varčno gospodari.[57]

Pri ustanovitvi Ljubljanske kreditne banke v letu 1900 Josip Gorup ni bil več osebno prisoten, vendar smemo trditi, da je tudi ta banka nastala pod njegovim posrednim vplivom. Znano je, da je bil najbolj zaslužen za ustanovitev Ljubljanske kreditne banke tedanji ljubljanski župan Ivan Hribar, Gorupov dober prijatelj in somišljenik v poslovnih zadevah. Gorup je bil star šestinšestdeset let in bančno tradicijo je nadaljeval njegov najstarejši sin Kornelij (1868–1952), ki je bil bankir in veletrgovec v Trstu. Kornelij – vpisal je 25 delnic – je bil med ustanovitelji, delničar in član upravnega odbora Ljubljanske kreditne banke. Načelnik konzorcija za ustanovitev banke je bil Ivan Hribar, člana konzorcija sta bila Kornelij Gorup in advokat dr. Ivan Tavčar.[58]

Kljub začetnem nezaupanju vlagateljev in gospodarstva – spomin na žalostni konec Kranjske eskomptne banke je bil še kako živ – je banka po Hribarjevi zaslugi, saj jo je poslovno povezal z Živnostensko banko iz Prage, poslovala uspešno in odprla precej podružnic na slovenskem ozemlju in izven njega.[59]

Jadransko banko so v letu 1905 ustanovili Slovenci v Trstu s sodelovanjem Ljubljanske kreditne banke, s sorazmerno majhno začetno glavnico en milijon kron. Ta je v letu 1909 v Ljubljani pridobila podružnico s prevzemom Trgovsko-obrtne banke, ustanovljene v letu 1907. Ta podružnica je bila po obsegu poslovanja vrsto let največja banka v Ljubljani in je izšolala veliko število uradnikov.[60] Pri Jadranski banki je imel Josip Gorup zajeten kupček delnic, kar je razvidno tudi iz razdelitve njegove zapuščine med dediče v letih 1912–15.[61]

Zavarovalništvo je gospodarska panoga, ki vselej prinaša znatne dobičke, do konca druge tretjine 19. stoletja pa so bile tuje vse zavarovalne družbe, ki so delovale na slovenskem ozemlju in dobički so odtekali v tujino. Eden prvih poskusov ustanovitve zavarovalnice je bilo spet leto 1872, ko je bila 27. julija v trgovinski register vpisana Prva občna zavarovalna banka Slovenija, kot prva delniška družba, ki je imela poleg nemškega tudi slovenski naziv. V začetku maja 1873 je bil izdan Imenik delničarjev, ki jih je bilo več kot tisoč iz vseh slovenskih in drugih dežel Avstro-Ogrske. Med njimi ne najdemo Josipa Gorupa. Ni ga niti v kasnejšem, dopolnjenem imeniku, kar je pravzaprav presenetljivo, saj bi bilo pričakovati, da bo sodeloval pri tem slovenskem podvigu.[62] Morda so ga priprave na Ljubljansko občno banko, ki so ravno v tem času potekale v Ljubljani, poleg niza drugih aktivnosti v Trstu, od tega odvrnile. Lahko, da je bil vzrok tudi nezaupanje v uspešno vodenje zavarovalniških po-

53 Granda, Poskus organiziranja, str. 49; Drnovšek, Zapuščina, str. 415–417.
54 Granda, Poskus organiziranja, str. 50; Drnovšek, Zapuščina, str. 418.
55 Granda, Poskus organiziranja, str. 51–52.
56 NUK, Ms 1411, pismo 12. 3. 1889.
57 Glej op. 38.
58 SI ZAL, LJU 88, škatla 190–Notarski zapis z dne 20. 8. 1900.
59 SI ZAL, LJU 88, škatla 190; Imenik družbenih tvrdk, B–I–42; Lazarević–Prinčič, Zgodovina, str. 36.
60 Lazarević–Prinčič, Zgodovina, str. 38; Potočnik, Iz zgodovine, str. 242.
61 DAR, PR3, III–36/1912, kutija 283.
62 NUK, Ms 1201; Valenčič, Delniške družbe, str. 57.

Pogled na hotel Evropa, kjer je bilo v začetku uredništvo Slovenskega naroda. Na desni hiša Ivana Hribarja z razgibanim pročeljem, zgrajena v letu 1903 (SI ZAL, LJU 342, Fototeka, a. e. G2-020-015).

slov, kar se je kasneje tudi uresničilo. Josip Gorup je imel namreč vedno pravi občutek za posle.

Vodstvo zavarovalne banke dejansko ni bilo strokovno usposobljeno za vodenje take družbe in konkurenca, zlasti avstrijska, je kmalu naredila svoje – zavarovalnica je zašla v izgubo in v letu 1886 je bila likvidirana.[63] Izgube so bile precej boleče in ni čudno, da so prebivalci Kranjske odslej še raje zaupali že preizkušenim hranilnicam in posojilnicam.

Josip Gorup je bil tudi med dvanajstimi poverjeniki Slavije, vzajemno-zavarovalne praške banke v Ljubljani. Namen te banke s centralo v Pragi je bil združitev vseh slovanskih narodov na področju zavarovalnega bančništva. Vodstvo banke je sklenilo, da na slovenskem ozemlju imenuje poverjenike, ki mu bodo svetovali glede razširitve bančne dejavnosti v slovenskem prostoru, ga svarile pred tveganji in odločale, v katere dobrodelne namene naj se podari del čistega dobička, kot je bila tedaj navada.[64] V januarju 1871 so Petra Grassellija povabili k sodelovanju in mu poslali seznam poverjenikov oz. članov 'pregledovalnega odbora'. Na prvem mestu v seznamu je bil naveden 'Josip Gorjup, véliki trgovec v Trstu'.[65]

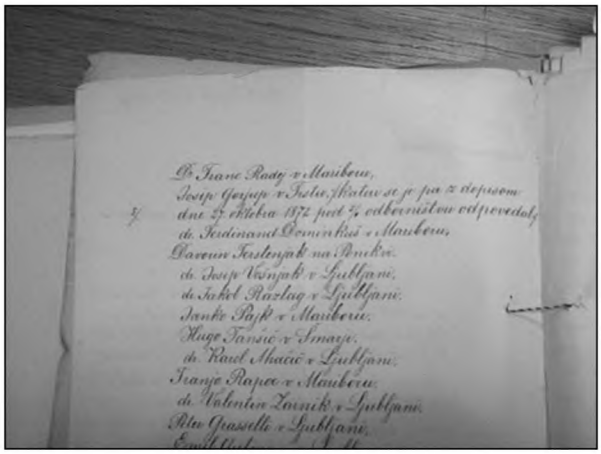
Naložbe v druge delniške družbe v Ljubljani

Po vsem videzu je Josip Gorup pričel s konkretnimi naložbami v Ljubljani v letu 1872. V tem letu je bil naveden med delničarji Narodne tiskarne. Pri ustanovitvi Kranjske industrijske družbe tri leta prej, 16. julija 1869, Gorup še ni sodeloval, v letu 1900 pa je pri ustanovitvi Ljubljanske kreditne banke sodeloval že njegov sin Kornelij. Upravičeno lahko sklepamo, da se gospodarski stiki Josipa Gorupa z Ljubljano raztezajo na dobo nekako četrt stoletja.

Narodna tiskarna v Ljubljani je bila druga delniška družba, ki so jo v začetku sedemdesetih let 19. stoletja ustanovili Slovenci. Pobuda za ustanovitev je prišla iz takratne Spodnje Štajerske z namenom, da se postavi gospodarska podlaga za izdajanje in tiskanje časopisa Slovenski narod, ki je izhajal v Mariboru. Družba v bistvu ni bila ustanovljena za pridobivanje dobička, njena glavna naloga je bila tiskanje slovenskega političnega časopisa in drugih publikacij.[66] V Ljubljani je pri pripravljalnih delih za ustanovitev tiskarne v letu 1871 sodeloval Peter Grasselli, ki je bil njen tajnik in blagajnik, kasneje tudi ravnatelj. Bil je tudi urednik in pisec člankov v Slovenskem narodu.[67]

Narodna tiskarna v Ljubljani je pripravila pravila, ki jih je potrdila kranjska deželna vlada 21. julija 1872. Družba je bila vpisana v trgovinski register 1. februarja 1873 z osnovno glavnico 50.000 goldinarjev in je bila razdeljena na 500 imenskih delnic po 100 goldinarjev. V predlogu za člane upravnega odbora družbe 17. januarja 1873 so bili

63 Granda, Josip Gorup, str. 335; Valenčič, Delniške družbe, str. 57–60; NUK, MS 1201.
64 Drnovšek, Zapuščina, str. 272, pismo z dne 16. 1. 1871.
65 Prav tam, str. 273, pismo z dne 21. 1. 1871.
66 Valenčič, delniške družbe, str. 61; SI ZAL, LJU 88, škatla 213, Imenik družbenih tvrdk, B–I–71.
67 Drnovšek, Zapuščina, str. 6.

Stran predloga za člane upravnega odbora Narodne tiskarne z dne 17. januarja 1873, kjer je ob Gorupovem imenu zapisano, da se je odborništvu odpovedal (SI ZAL, LJU 88, škatla 213).

znani narodnjaki, med njimi Josip Vošnjak, Valentin Zarnik, Peter Grasselli in Josip Gorup, slednji z opombo, da se je 27. 10. 1872 odborništvu odpovedal. Morda mu je bilo odveč, da bi v tem času hodil na seje še v Ljubljano, saj je bil že v Trstu zaposlen čez glavo.[68] Tudi v pismu Ivanu Hribarju, sestavljenem štirinajst let kasneje, je naznanil, da je akcije Narodne tiskarne za izredni občni zbor že poslal v Ljubljano in bo prišel tja, *'če bo le utegnil'*.[69] Pa ga najbrž ni bilo.

Josip Gorup je pri Narodni tiskarni vpisal 220 delnic (22.000 goldinarjev), kar je pomenilo več kot štirideset odstotkov celotnega osnovnega kapitala. Nedvomno si je to lahko privoščil, vendar je tudi dobro vedel, kolikšna je cena delnic na trgu. To so vedeli tudi njegovi sodružbeniki in so njegove reakcije tudi malce ironično komentirali, če so le imeli priložnost.

Primer takega komentarja je pismo Petra Grasselija ljubljanskemu odvetniku dr. Ahačiču in delničarju družbe, v katerem odgovarja na obtožbe članov upravnega sveta, da si je dal izplačati preveč denarja za svoje delo pri tiskarni ter za službeno pot v Maribor in na Dunaj, in to kljub temu, da je tiskarna v finančnih težavah. Na zahtevo Ahačiča, da vrne družbi 1.000 goldinarjev, je Grasselli dokazoval, da je vse zneske zaslužil in prosil, da bi vrnil le 750 goldinarjev. Omenil je, da bi dal denar takoj, če bi ga le imel. Naj ne mislijo, da *'nerga'* zaradi par sto goldinarjev. Tu je dal za primer gospoda Gorupa iz Trsta, ki je svojčas prevzel dodatnih 5 delnic Narodne tiskarne pod pogojem, da se mu pri plačilu teh delnic upoštevajo izravnalne obresti za prejšnjih 10 delnic, ki jih je kupil pred znižanjem njihove cene. Te obresti so znašale vsega skupaj 17 goldinarjev in nekaj krajcarjev! Grasselli se je branil, češ če še tak milijonar nima zadržkov, da zaradi 17 goldinarjev hrup zganja, naj mu ne štejejo za zlo, da želi on, ki ni noben milijonar, čim več rešiti od vsote, ki jo je bil po njegovem pošteno zaslužil. Grasselliju ni to dokazovanje nič pomagalo – povrniti je moral celotno vsoto![70]

Zgornja epizoda kaže na to, da je bil Gorup dejansko človek, ki pri poslih ni poznal nobene romantike in popuščanja – vedno je zahteval, kar mu je pripadalo, po drugi strani pa mu ni bilo žal darovati sto tisoče goldinarjev za dober namen.

V Gorupovi zapuščini v letu 1912 delnice Narodne tiskarne niso navedene, kar pomeni, da jih je že prej prodal oziroma razdelil med bodoče dediče.[71]

Kranjska stavbna družba je bila naslednji temelj v začetku odlične ideje slovenske narodne družbe, ki je v naslednjih letih obveljala za nemško. Namen družbe je bilo pridobivanje in parceliranje zemljišč, prezidavanje in dajanje v najem ter prodaja stavb, opravljanje gradbenih del in trgovina z gradbenim materialom.[72]

Dne 10. maja 1873 je bila ustanovna skupščina nove družbe, ki je bila vpisana v trgovinski register pri deželnem gospodarskem sodišču 3. junija 1873. Po pravilih družbe je bila predvidena izdaja 30.000 imetniških delnic po 100 goldinarjev, v začetku so jih nameravali izdati 5.000. Josip Gorup je podpisal 250 delnic, kasneje pa še 50, tako da jih je imel za 30.000 goldinarjev, kar je bil med posameznimi delničarji najvišji znesek. Josip Gorup je bil tudi član prvega upravnega sveta družbe.

Uspešno podpisovanje delnic je prekinila borzna kriza na Dunaju, ki je bila med drugim tudi povod, da Ljubljanska občna banka ni dobila dovoljenja za ustanovitev in na izredni skupščini družbe 7. januarja 1874 je bilo sklenjeno, da se število delnic zmanjša za polovico, po potresu v letu 1895 pa so delniško glavnico zaradi večjih potreb spet povečali. Zaradi dejstva, da v nekaj letih v upravnem svètu ni bilo več Slovencev, se je o tej družbi govorilo le še, da je nemška. Vseeno je bila družba največje gradbeno podjetje v Ljubljani in je zgradila vrsto pomembnih stavb, med njimi stavbo Narodnega muzeja, vladno palačo, Filipov dvorec in Kresijo. Po prvi svetovni vojni jo je nasledila Stavbna družba d.d.[73]

V Gorupovi zapuščini je ostalo še toliko delnic Kranjske stavbne družbe, da jih je vsak od štirinajstih dedičev prejel dvajset, razen prvorojenca Kornelija, ki jih je prejel štirideset.[74]

68 SI ZAL, LJU 88, škatla 213.
69 NUK, Ms 1411, pismo 23. 10. 1887.
70 Drnovšek, Zapuščina, str. 31–35, pismo 14. 12. 1874.
71 DAR, PR3, III–36/1912, kutija 283.
72 Valenčič, Delniške družbe, str. 61–62; SI ZAL, LJU 88, škatla 191; Imenik družbenih tvrdk, RG–B–I–57.
73 ES/5–geslo: KRANJSKA STAVBINSKA DRUŽBA.
74 DAR, PR3, III–36/1912, kutija 283.

Mnogo je dokazov, da se je Gorup zelo zavzemal za pospeševanje narodnega gospodarstva in ideje so se rojevale in kresale seveda največ v Ljubljani, čeprav so bila precej dejavna tudi druga slovenska mesta, med njimi Maribor, Celje, Gorica, Kranj. Pogosto je premišljeval, kako naj se Slovenci tudi gospodarsko osamosvojijo od nemškega in drugih vplivov, in je bil pripravljen pomagati z velikimi sredstvi, vendar ne za vsako ceno, saj je bil podjetnik od glave do pete. Nikoli se ni lotil poslov – narodnjak gor ali dol – ki bi lahko resno ogrozili njegov gmotni položaj.

Gorupove nepremičnine v Ljubljani

Gorup je v skladu s pogosto navado premožnih ljudi vlagal tudi v nepremičnine. Že njegov stric Janez Kalister je bil lastnik več hiš v Ljubljani. V letu 1848 je bil Janez Kalister lastnik hiše v Gradišču 13. V letu 1854 je bil lastnik te hiše Matija Kušar. V letu 1853 je bil Kalister solastnik hiše Gornje Gradišče 21, drugi lastnik je bil Janez Košir, kasneje v istem letu je bil Janez Košir lastnik celotne hiše. V letu 1853 je bil Kalister tudi lastnik hiše Gornje Gradišče 20, v letu 1860 pa je kot lastnik zapisan Matija Kušar.[75]

Janez Kalister je bil v letu 1849 tudi lastnik 'posestva' ob Tržaški cesti, ki sta ga 1869 podedovala Josip Gorup in Franc Kalister, v letu 1872 je postal Josip Gorup edini lastnik posestva. V letu 1877 je bil ta del Tržaške ceste preimenovan v Rimsko cesto in na tem mestu je Gorup po potresu zgradil lepe monumentalne hiše, ki stojijo še danes. Njegove hiše so bile velike, trinadstropne in so se precej razlikovale od starinskih, pretežno enonadstropnih hiš v starodavnem Gradišču.

Na seji ljubljanskega mestnega svèta 23. decembra 1898 je bila pred svétniki pomembna odločitev – imenovanje nove ulice. Občinski svetovalec Fran Žužek je predstavil predlog za imenovanje ulice z naslednjimi besedami: *"Imenovati nam je danes jedno v mestu po potresni katastrofi nastalo novo ulico, ki gotovo krasi in lepša jeden del našega mesta, to je oni del Gradišča, ki sega čez Rimsko cesto proti jugu, na kateri stoje sedaj štiri lepa Gorupova poslopja."* Nato je obrazložil, da je novi odprti del te ulice dolg petinšestdeset metrov, po novem regulacijskem načrtu pa se bo ta še podaljšala za deset metrov do podaljšane Zoisove ceste na Mirje. Pojasnil je tudi, da je ulica Gradišče dolga že dvesto štiriinšestdeset metrov, kar je za povprečno ulico čisto dovolj, in predlagal, da se podeli tej novi ulici od križišča z Rimsko cesto novo ime. V ganljivem govoru je izrazil misli vseh prisotnih, da se ulica imenuje po Josipu Gorupu, *'veletržcu'* na Reki, ljubljanskem častnem meščanu, ki nanj kot na mecena ponosno zre *'ves slovenski svet'*. Ta predlog je bil soglasno sprejet.[76] Gorupovi hiši ob vogalu njegove ulice in Rimske ceste sta imeli, gledano iz njegove ulice, številki 1 in 2, naslednji njegovi hiši v tej novi ulici pa številki 3 in 4.

Ime Gorupove ulice je bilo ukinjeno v januarju 1982 in postala je del Kardeljeve ceste.[77] Po osamosvojitvi Slovenije je bivša Gorupova ulica do križišča Aškerčeve in Zoisove ceste postala podaljšana Slovenska cesta, od tam naprej pa Barjanska cesta. Tako eden največjih narodnih dobrotnikov Ljubljane v slovenski zgodovini v tem mestu nima več svoje ulice in le malokdo od meščanov ve, kdo je sploh bil...

Na Dunajski cesti 87, v tedanjem Kapucinskem predmestju, v soseski, imenovani Novi svet,[78] je Janez Kalister v letu 1860 poleg hotela Bavarski dvor zgradil veliko stanovanjsko hišo. V letu 1869 so bili kot lastniki navedeni že njegovi dediči. V letu 1876 se je hišna številka spremenila (Dunajska 25), lastniki so bili še vedno Kalistrovi dediči, v letu 1901, ko se je hišna številka preimenovala v Dunajsko 31, pa je bil kot edini lastnik naveden Josip Gorup. Od leta 1928, ko se je cesta še vedno imenovala Dunajska 31, ter v letu 1933, ko je bila že Tyrševa 31, so bili lastniki *'dediči Jošta Zidarja'*.[79] V letu 1962 so zaradi gradnje železniškega podvoza na tedanji Titovi cesti obe hiši podrli.[80]

Gorup je bil v Ljubljani tudi lastnik hiše, ki naj bi bila zgrajena za kasarno in v kateri so bili v letu 1882 nastanjeni brambovci. To je razvidno iz pisma, ki ga je 16. marca tega leta pisal Petru Grasselliju, ki je bil v tem času namestnik kranjskega deželnega glavarja in hkrati namestnik deželnega odbornika.[81] To pismo je odgovor na Grassellijevo pismo s 13. marca, v katerem ta po vsej verjetnosti povprašuje Gorupa, ali bi hotel to stavbo prodati. Gorup je odgovoril, da jo rad proda, če bosta tudi deželni odbor in vojaško upraviteljstvo s tem zadovoljna, ter da jo je pripravljen prodati *'po vrednosti ali cenitvi'*. Oskrbnik te hiše je bil neki Anton Dekleva in Gorup je obljubil, da mu bo pisal glede dokumentov in cene.[82] Na tem pismu je Grasselijeva opomba, da je nanj odgovoril 6. aprila. Niti iz zapisnikov mestnega sveta niti iz zapisnikov deželnega zbora v tem in naslednjem letu ni razvidno, da bi bila realizirana kakšna taka prodaja. Vendar v

75 SI ZAL, LJU 346, Fabjančič, Knjiga hiš/6–Gradišče.

76 SI ZAL, LJU 488, COD III, št. 52 (seja 23. decembra 1898); Valenčič, Zgodovina, str. 118.
77 Valenčič, Zgodovina, str. 239.
78 Novi svet se je imenovalo območje med sedanjo Slovensko, Tivolsko in Gosposvetsko cesto (op. LS).
79 SI ZAL, LJU 346, Fabjančič, Knjiga hiš/5–Kapucinsko predmestje.
80 Krajevni LS/II: str. 325.
81 Drnovšek, Zapuščina, str. 6.
82 Drnovšek, Zapuščina, str. 81.

Gorupovi zapuščini nepremičnina te vrste ni omenjena, zato lokacija in usoda te hiše še vedno ostaja uganka.[83]

Iz vsega navedenega je razvidno, da je Josip Gorup večino svojih ljubljanskih nepremičnin podedoval po stricu Janezu Kalistru, ki jih je ta kot dober poslovnež kupil sredi 19. stoletja. V Gradišču in Krakovskem predmestju (proti Mirju) je nato zgradil moderne hiše, obdržal je tudi hišo v Kapucinskem predmestju. Vse te hiše so navedene v njegovi zapuščini.[84]

Zrela leta Josipa Gorupa – narodni dobrotnik in mecen v Ljubljani

Josip Gorup je s svojo finančno sposobnostjo in podjetnostjo po stricu podedovano bogastvo še povečal. Po stricu Kalistru je podedoval tudi čut za dobrodelnost, ideje o humanizmu in slovenstvu je prinesel že iz gimnazije v Ljubljani, po naravi pa je bil poštenjak in pravičen mož. Zato ni presenetljivo, da je velik del svojega bogastva namenil v različne kulturne in humanitarne namene ter postal zgled tistim redkim bogatašem, ki so najbolj srečni takrat, kadar lahko bogastvo delijo z drugimi. Že v letu 1864 je bil tridesetletni finančnik v Novicah naveden kot *'milijonar in vrli rodoljub iz Trsta'*,[85] v nadaljnjih letih so se njegova humanitarna dejanja pojavila tudi v Ljubljani, mestu njegovih dijaških let.

Josip Gorup je s svojimi ustanovami do smrti podpiral izobraževanje slovenske mladine. Tudi po njegovi smrti v letu 1912 Ljubljana ni ostala 'praznih rok'. Njegovi dediči so namenili revnim mesta Ljubljana 3.000 kron, družbi Cirila in Metoda 5.000 kron, dekliškemu internatu Mladika 2.000 kron, dijaškemu podpornemu društvu Radogoj 1.000 kron, dijaškemu podpornemu društvu Domovina 1.000 kron, društvu Sokol 1.000 kron, društvu Naša straža 1.000 kron in Zvezi orlov 1.000 kron, Glasbeni matici 500 kron in Društvu slovenskih profesorjev 500 kron.[86] Tako so najlepše počastili spomin na velikega rodoljuba.

Gorupov sklad za šolanje slovenskih študentov na trgovski akademiji

Široka izobrazba, pridobljena na klasični gimnaziji, je Josipu Gorupu v življenju nedvomno koristila, temu pa je dodal še svoje prepričanje, da se mora tudi slovenska mladina izobraževati v maternem jeziku. V ta namen je namenil velik del svojega bogastva in odklanjal številne kandidature v politiki z obrazložitvijo, da je bolj pomembno, *'da si doma krepko trdnjavo zida, posebno za boljšo omiko naših deklic in mladeničev'*.[87]

Vse kaže na to, da je bil Gorup z izobraževanjem moške mladine nekako zadovoljen, saj so fantje lahko dosegli tudi najvišjo stopnjo izobrazbe. Dokaz za to so mu bili številni sošolci še iz gimnazijskih let, ki so študirali in dosegali akademske naslove, kot je bil npr. Valentin Zarnik, potomec skrajno revne ljubljanske družine,[88] ki je postal doktor prava, in še nekaj drugih. Seveda je moški mladini pomagal s številnimi 'ustanovami', kot se je takrat reklo raznim dobrodelnim skladom, tako na srednji kot na akademski ravni.

Deželni odbornik dr. Schaffer je 13. oktobra 1899 poročal deželnemu tajništvu o glavnici 30.000 goldinarjev, ki jo je Josip Gorup naložil ob ustanovitvi jubilejne ustanove cesarja Franca Jožefa I. za študente slovenske narodnosti na trgovski akademiji. Dr. Schaffer je navedel, da je Josip Gorup ob 50. obletnici vladanja Franca Jožefa I. že 1. januarja 1899 položil omenjeni znesek. Obveznica je bila vinkulirana na Kranjsko deželno blagajno v Ljubljani. Ustanova je bila vpisana v ustanovni kataster v Ljubljani 21. oktobra 1899.[89]

Iz obresti so se izplačevale štipendije študentom, najprej po 300 goldinarjev letno. Po letu 1900, ko je krona kot edina valuta dokončno nadomestila goldinar v razmerju 1 : 2, so študentje prejemali 600 kron.[90] Ta znesek se je v letu 1907 znižal na 596 kron. Iz glavnice so bile letno podeljene štiri štipendije. Vedno je bilo določeno, kateri prejemnik štipendije je imetnik prvega, drugega, tretjega ali četrtega mesta. Ko je prejemnik štipendije dokončal študij, je njegovo mesto dobil naslednji štipendiranec. Gorup je redno spremljal, priporočal in potrjeval študente, ki naj prejmejo štipendijo, študentje pa so morali deželni vladi redno poročati o svojem napredku. V primeru, da študent ni izpolnjeval svojih obveznosti, so mu štipendijo ukinili.

Študentje so obiskovali trgovski akademiji v Pragi in Gradcu ter trgovski oddelek na pomorski akademiji v Trstu. Nekateri študentje so po končani trgovski akademiji želeli študirati še naprej, na primer na eksportni akademiji na Dunaju ali v tujini – v Nemčiji in v Franciji. Na podlagi ugodno rešene prošnje so lahko prejemali štipendijo še naprej. Gorup je v ta namen namenil posebna sredstva *'za absolvente trgovskih učnih zavodov'*. Kranjska deželna vlada je oglase za nadaljnji študij objavljala v uradnem listu *(Amtsblatt)*, ki je bil priloga dunajskega časopisa Wienerzeitung. Oglasi so bili plačani iz sredstev za štipendije. Trikratni oglas je v letu 1912

83 Tudi v Fabjančičevi knjigi hiš ni nikjer omenjeno Gorupovo lastništvo take hiše.
84 DAR, PR3, predmet III, 36/1912, kut. 283.
85 Granda, Josip Gorup, str. 338.
86 Lukežič, Riječki Rotschild, str. 183.
87 NUK, Ms 1411, pismo 10. 9. 1891.
88 Gorše, Doktor Valentin Zarnik, str. 11–22.
89 ARS, AS 38–III–54, škatla 313.
90 Krona je postala nova valuta že v letu 1892, vendar sta bili v obtoku vzporedno obe valuti do 1. januarja 1900, ko je bila veljavna le še krona.

stal 36 kron, v vojnem času leta 1916 pa že 84 kron.[91]

Po Gorupovi smrti je aktivnosti v zvezi s štipendijami na trgovskih akademijah prevzel njegov sin Kornelij. Za nadaljevanje študija na Dunaju je določil znesek štipendije 500 kron. Eden od študentov, absolvent eksportne akademije na Dunaju, ki je nadaljeval študije na fakulteti za gospodarske in socialne študije v Frankfurtu, je tam v letu 1915 umrl. Kornelij Gorup je odločil, da dobi 500 kron njegova mati.[92]

Zanimivo je, da so eksportno akademijo na Dunaju obiskovale tudi tri štipendistke, dve sta se vpisali v šolskem letu 1913/14, tretja pa v šolskem letu 1917/18. Očitno je bilo slednje dekle zadnja štipendistka v Avstro-Ogrski monarhiji, Kornelijeva potrditev njene štipendije je poslednji dostopni dokument na temo Gorupovih štipendij za študente trgovske in eksportne akademije.

Gorupov sklad za štipendije dijakom srednjih in višjih šol

V spomin 40. obletnice vladanja cesarja Franca Jožefa I. je Josip Gorup 27. novembra 1888 poslal na kranjsko deželno vlado dve ustanovni pismi za dijaške štipendije in ji v spremnem pismu predlagal, naj *'blagovoli predloženi ustanovni pismi sprejeti in postavno rešiti'*.[93]

V prvem ustanovnem pismu je, *'želeč da bi svojemu slovenskemu narodu po svojih močeh glede vzgoje in izobraževanja slovenske mladine pomagal'*, zagotovil kapital 60.000 goldinarjev po 5% obresti, da *'se iz teh obresti napravijo štipendije po 250 goldinarjev v letnem znesku za pridne dijake na srednjih šolah in štipendije po 300 goldinarjev v letnem znesku na višjih šolah'*.

Ustanovno pismo *(Willbrief)* je nadalje v štirih členih vsebovalo podrobne pogoje za podeljevanje štipendij. V prvem členu imenuje Gorup sam sebe kot veleposestnika v Trstu in na Goriškem, posestnika na Kranjskem, v Istri in na Reki. Kapital 60.000 goldinarjev bo izročil kranjski ustanovni oblasti, ko bo ta sprejela pravila za to ustanovo, ki naj se glasi: *'Josip Gorupova ustanova za slovenske dijake na srednjih in višjih šolah, vtemeljena v spomin slavnega 40 – letnega vladanja cesarja Franca Jožefa I.'* V drugem členu je bil podrobno opisan način uporabe obresti od kapitala, v tretjem členu so bili navedeni pogoji za prejemnike štipendij (dijaki, ki so njegovi sorodniki oziroma drugi dijaki slovenske ali slovanske narodnosti). V četrtem členu si je avtor pridržal pravico do podeljevanja štipendij, dokler živi, nato pa ima to pravico njegov najstarejši moški potomec. V primeru, da bi zmanjkalo moških potomcev, je bila ta pravica prenesena na kranjski deželni odbor, če bi bil ta večinoma slovenski, drugače pa na odbor Matice Slovenske v Ljubljani.[94]

Mestna višja dekliška šola in mestni dekliški licej

Drugo ustanovno pismo s 27. novembra 1888 je zagotovilo kapital 50.000 goldinarjev po 4,5% obresti za štipendije po 300 goldinarjev v letnem znesku za pridne dijakinje višje dekliške šole v Ljubljani. Razen višine kapitala in obresti ter omembe dijakinj namesto dijakov je besedilo drugega pisma popolnoma enako prvemu. To pismo je bilo dopolnjeno 18. novembra 1910, tako da so štipendije lahko prejemale tudi dijakinje mestnega dekliškega liceja.[95]

Zadeva okrog višje dekliške šole je bila Gorupu še posebej pri srcu in omenjal jo je ob vsaki priložnosti. Kot rdeča nit se je v pismih Ivanu Hribarju vleklo njegovo zanimanje za izobrazbo slovenske ženske mladine.

Značilno je, da je bilo Gorupu izobraževanje deklic v začetku pomembno samo do stopnje 'višja dekliška šola'. To je bila namreč triletna šola, ki je sledila ljudski šoli in z našega vidika dejansko ne pomeni več kot solidno osnovno izobrazbo. Njegov elan se je tu ustavil. V skladu s splošnimi nazori tistega časa si tudi on ni znal predstavljati, da bi dekleta lahko v izobrazbi hotela doseči še kaj več, na primer obiskovala gimnazijo, ki bi jih vodila naprej na univerzo. Tudi kasneje, ko je triletno višjo dekliško šolo nadomestil šestletni licej za deklice, ta izobrazba ni dovoljevala nadaljevanja študija.

Vsekakor je bila za tiste čase, posebej za zavest vodilnih mož in mnogih drugih prebivalcev Ljubljane, ideja o slovenski višji šoli za deklice kar hud zalogaj, saj si niso znali predstavljati, kako bi lahko dekletom, bodočim gospodinjam, koristilo na primer znanje francoščine, matematike in igranja na klavir. Gorupu gre šteti v čast predvsem to, da si je prizadeval za pouk deklic v slovenskem jeziku, in to v času, ko je celo gimnazija obstajala le kot utrakvistična, kar pomeni, da se je nekaj predmetov poučevalo v slovenskem jeziku, nekaj pa v nemščini, pouk v slovenščini pa si je na splošno le s težavo utiral pot. Sodelovanje z Ivanom Hribarjem se je pri tem razvilo v najbolj žlahtno obliko. Glede na to, da se v zadnjem stoletju ni skoraj nič govorilo o Gorupu, saj sedanja mlada generacija o njem ne ve prav nič in so v javnosti vse zasluge za ustanovitev te šole pripisane Hribarju, je prav, da se te zasluge končno pravično porazdelijo.

91 ARS, AS 38–III–54, škatla 313.
92 Prav tam.
93 ARS, AS 33, škatla 239–konvolut 517.
94 Prav tam.
95 Prav tam.

Iz korespondence s Hribarjem je razvidno, da se je omemba višje dekliške šole pričela dobrih osem let pred njeno dejansko ustanovitvijo. Že v tretjem ohranjenem pismu Hribarju v letu 1888 je Gorup odločno izrazil mnenje, da bo sprejel deputacijo, ki hoče z njim govoriti o njegovem častnem članstvu v društvu Sokol, le v primeru, da bodo razpravljali o višji dekliški šoli.[96]

V čem je bila pravzaprav problematika ustanovitve slovenske višje dekliške šole? Idejo o ustanovitvi šole so v letu 1888 v deželnem zboru sprožili slovenski deželni poslanci z vse Kranjske, vendar so bili v manjšini. Istočasno so ljubljanske uršulinke pri ustanovitvi slovenske gospodinjske šole dobile polno podporo deželnega zbora.[97] Višja dekliška gospodinjska šola je bila z dovoljenjem deželnega šolskega sveta ustanovljena 28. julija 1889. To je bila prva slovenska gospodinjska šola nasploh. Bila je dvoletna in na njej je poučevalo pet učiteljic uršulink. Predmetnik je zajemal splošne predmete (slovenščino, nemščino, zemljepis, zgodovino, prirodoznanstvo, računstvo, gospodinjstvo, risanje, petje in po želji tudi druge tuje jezike).[98] Šola je delovala štiri leta, v letu 1894 so jo uršulinke zaradi premajhnega vpisa opustile in namesto nje ustanovile žensko učiteljišče.[99]

Ustanovitev splošne višje dekliške šole je ostala še naprej v programu slovenske napredne stranke. Gorupova nepričakovana finančna gesta ob štirideseti obletnici vladanja cesarja Franca Jožefa I. je vso zadevo pospešila in vzbudila upanje na skorajšnjo konkretizacijo programa.

Kot je obljubil v ustanovnem pismu 27. novembra 1888, je Gorup že v začetku decembra položil glavnico 50.000 goldinarjev pri kranjskem deželnem odboru za štipendije marljivim gojenkam bodoče slovenske dekliške šole. S tem je nepreklicno položil temelj višji izobrazbi slovenske ženske mladine.[100]

Kapital je bil zagotovljen, manjkali so še primerni prostori za šolo. Pri tem je igrala pomembno vlogo stara ljubljanska bolnišnica, ki jo je bil v letu 1786 ustanovil cesar Jožef II. v prostorih razpuščenega samostana bosonogih avguštincev na Ajdovščini. Imenovala se je Deželna civilna bolnišnica, uspešno je delovala tudi kot izobraževalna ustanova in širila svoje zmogljivosti, a v sto letih se je Ljubljana povečala na skoraj trideset tisoč prebivalcev, tako da je deželni zbor na seji 17. januarja 1888 sprejel odločitev o gradnji nove bolnišnice. Na seji so se odločili, da prosijo za finančno pomoč mestno občino in Kranjsko hranilnico, ter sklenili, da v časnikih razglasijo prodajo stare bolnišnice. Vendar se v roku do 31. marca za nakup stavbe in vrta ni javil nihče, prav tako je Kranjska hranilnica odklonila pomoč.[101]

Rešitev problema je prinesla šele jesen. 5. novembra 1888 je deželni zbor spet prosil Kranjsko hranilnico za prispevek in ta je odobrila 60.000 goldinarjev. Dne 26. novembra pa je odvetnik dr. Alfons Mosché, zastopnik Josipa Gorupa, veletrgovca z Reke, predložil deželnemu odboru ponudbo za nakup deželne bolnice za cenilno vrednost 109.000 goldinarjev. Hkrati je Gorup v ponudbi izrazil pripravljenost, da stavbo in vrt brezplačno prepusti Kranjski deželi ali ljubljanskemu mestu *'v to svrho, da se bolnica iz tega kraja odpravi in se sezida višja dekliška šola'*. V primeru, da stavba ne bi bila primerna za šolo, jo je bil pripravljen brezplačno prepustiti v kak drug namen, s pogojem, da se višja dekliška šola ustanovi na kakšnem drugem kraju. Ta ponudba je veljala do konca leta 1888, ob njenem sprejemu se je moral deželni odbor zavezati, da mu stavbo izroči v trajno last v treh letih od 1. januarja 1889. Poleg tega je Gorup pooblastil Moschéja, da dvigne ponudbo do 120.000 goldinarjev, kar je bila tudi končna nakupna cena, kajti njegova ponudba je bila hvaležno sprejeta. Glede višje dekliške šole pa ni bilo razumevanja, saj so, kot že rečeno, dovoljenje za to šolo in podporo od dežele prejele uršulinke. Deželni odbor je stavbo prepustil mestni občini in s tem nekako tudi obveznost za ustanovitev šole.[102] Po potresu v letu 1895 so močno poškodovano stavbo porušili.[103]

Za lokacijo nove bolnišnice je dežela Kranjska našla zemljišče med Ljubljanico in današnjo Zaloško cesto in s 1. januarjem 1893 postala njegova lastnica. Z gradnjo so pričeli v letu 1893 in v novo bolnišnico so se vselili jeseni 1895. Slovesna otvoritev novih prostorov bolnišnice je bila 16. oktobra.[104] Dograditev bolnišnice je bila namreč načrtovana za leto 1896, potres pa je zadevo pospešil, tako da je bila dograjena v dobrih dveh letih.

96 NUK, Ms 1411, pismo 23. 10. 1888.

97 SI ZAL, LJU 197, škatla 1, Izvestje mestne ženske realne gimnazije za š. l. 1929/30–Iz zgodovine zavoda, str. 3.

98 Kogoj, Uršulinke, str. 184; ES/3, geslo: GOSPODINJSTVO; ES/14, geslo: URŠULINKE.

99 Kogoj, Uršulinke, str. 188.

100 ARS, AS 33–škatla 239–konvolut 517; SI ZAL, LJU 197, škatla 1, V. izvestje Mestnega dekliškega liceja v Ljubljani, š. l. 1911/12–Osmrtnica, str. 9; zapisano je tudi, da se je ravnatelj MDL, Ivan Macher, 27. aprila 1912 udeležil pogreba pokojnega mecena, 2. maja pa se je *'zavod polnoštevilno spomnil na rajnega dobrotnika slovenske ženske mladine pri sv. maši zadušnici v trnovski cerkvi'*.

101 ARS, Obravnave, 29. zvezek, Priloga 28–Poročilo deželnega odbora, str. 191.

102 ARS, Obravnave, 30. zvezek, Priloga 44–Poročilo deželnega odbora, str. 261.

103 Krajevni LS. II. knjiga, str. 325; Rijavec, Ljubljanske bolnišnice, str. 40.

104 Rijavec, Ljubljanske bolnišnice, str. 37–38, Zupanič–Slavec, Bolnišnično delovanje, str. 30–32.

S tramovi podprta Zoisova hiša na Bregu po potresu, kjer je imela višja dekliška šola prostore v prvem šolskem letu 1896/1897 (SI ZAL, LJU 342, Fototeka, a. e. A1-201).

Spominska tabla na Ajdovščini obeležuje kraj, kjer je v letih od 1786 do 1895 stala stara deželna bolnišnica (Foto LS).

Če se vrnemo nazaj v leto 1888, leto nakupa stare bolnišnice in na Gorupovo obljubo, da bo stavbo podaril ali deželi ali mestni občini, ugotovimo, da s tem zadeva še zdaleč ni bila urejena. Mestna občina se vse do leta 1894 ni mogla odločiti, ali bo podarjeno poslopje stare bolnišnice res preuredila v višjo dekliško šolo. Povod za to, da so se mestni veljaki zganili, je bila bližajoča se petdeseta obletnica vladanja cesarja Franca Jožefa I., ki so jo sklenili obeležiti z ustanovitvijo višje dekliške šole, *'ki bode še v poznih letih pričala o lojalnosti mesta ljubljanskega'*. Na seji mestnega sveta 26. oktobra 1894 so pametno ugotovili, da morajo slovenski starši pošiljati deklice, ki želijo višjo izobrazbo, v 'tuje zavode' s tujim učnim jezikom, na Kranjskem pa obstaja že nekaj let ustanova mecena Josipa Gorupa, ki je naložil 50.000 goldinarjev, da omogoči dvajsetim deklicam revnejših slojev obisk slovenske višje šole. Mestni svetniki so na tej seji sprejeli odločitev o ustanovitvi višje dekliške šole, ki naj se odpre sredi septembra 1895, potrdili so statut šole in predlagali, da se za njeno lokacijo predlaga začasen najem prostorov v kresijskem poslopju, kjer je bila mestna bolnišnica, stavbo stare bolnišnice pa so namenili obrtni strokovni šoli in nemški petrazredni dekliški šoli. Slovenska šola za deklice bi se preselila v staro bolnišnico kasneje, ko bi jo še dodatno preuredili.[105] Potres naslednje leto je vse te načrte preprečil in prostore je bilo treba iskati za vse tri šole.

Tako se je dejanska ustanovitev slovenske šole vlekla še naprej. Še v maju 1896, hkrati k iskrenim čestitkam ob izvolitvi Hribarja za ljubljanskega župana in slavospevu *'odličnemu rodoljubu'*, ki bo s svojo energijo in razsodnostjo pospešil preporod slovenske metropole po lanskem hudem potresu, je Gorup toplo priporočil, da se tudi vprašanje slovenske višje dekliške šole vendar enkrat ugodno reši.[106]

To je bil očitno zadnji opomin, kajti višja dekliška šola je bila ustanovljena 9. novembra 1896. To, kar se je zaman pričakovalo od deželnega zbora, je storila mestna občina ljubljanska z županom Ivanom Hribarjem in ob izdatni denarni pomoči Josipa Gorupa. Župan je na seji mestnega sveta 11. novembra slovesno oznanil, da se je *'predvčerajšnjim slovesno otvorila višja mestna dekliška šola ter se je v*

[105] SI ZAL, LJU 488, COD III, št. 44, seja 26. oktobra 1894; SI ZAL, LJU 197, škatla 1 – Izvestje za š. l. 1929/30–*Iz zgodovine zavoda*, str. 3 (Tu je zapisan datum sklepa o ustanovitvi šole 10. 4. 1894, ki je napačen. op. LS)

[106] NUK, Ms 1411, pismo 9. 5. 1896.

Dve podobi dekliškega liceja Mladika, v katerem je bila še v šolskem letu 1910/11 tudi višja dekliška šola (SI ZAL, LJU 342, Fototeka, a. e. G4-039-002 in A01-035).

tem ustreglo želji naroda slovenskega. Redni pouk na njej pričel se je že v popolno zadovoljstvo'. Župan je še povedal, da je bil na obisku pri naučnem ministru baronu Gauschu, ki je obljubil od leta 1898 stalno državno podporo temu zavodu. Oznanil je tudi ministrovo željo, da bi se učenke čim bolj naučile nemščine, zato je kuratorij to željo upošteval in tako se pouk zgodovine izvaja v nemščini.[107]

Višja dekliška šola je bila trirazredna. Obvezni predmeti v vseh treh razredih so bili: verouk, slovenščina, nemščina, francoščina, matematika, fizika, zgodovina, zemljepis, prirodopisje, risanje in ženska ročna dela, v drugem in tretjem razredu še vzgojeslovje, v tretjem razredu pa je bilo dodano še gospodinjstvo. Neobvezni predmeti so bili laščina (italijanščina), petje, telovadba in v prvem razredu še lepopisje.

Šola še ni imela lastnih prostorov in je morala gostovati pri drugi instituciji, to pa ni ustrezalo niti Hribarju niti Gorupu. Oba sta vedela, da bodo tudi prostori v Glasbeni Matici kmalu postali pretesni, kajti zanimanje za šolo iz vseh slovenskih pokrajin je postajalo vedno večje, poleg tega pa sta si oba postavila cilj, da bi šola sčasoma postala šestraz-

107 SI ZAL, LJU 488, COD III, št. 39, seja 11. novembra 1888, SI ZAL, LJU 197, škatla 1 – Izvestje mestne ženske realne gimnazije za š. l. 1929/30 – Iz zgodovine zavoda, str. 3.

redna ter dobila pravico javnosti ter pravico do polaganja zrelostnih izpitov in izdajanja državno veljavnih spričeval.

Stekle so priprave za ustanovitev šestrazredne višje dekliške šole. Spet je Gorup odvezal mošnjiček in prispeval za gradnjo novega poslopja šole in poslopja internata. Za dograditev stavbe liceja je še dodatno prispeval 100.000 kron.[108] Prizadevanja obeh genialnih sodelavcev so obrodila uspeh. Statut Mestnega dekliškega liceja v Ljubljani je bil odobren na c. kr. naučnem ministrstvu 13. aprila 1906, učni načrt je bil odobren 19. junija 1907. Mestni magistrat je 4. septembra 1907 razpisal vpis v prvi razred šestrazrednega mestnega dekliškega liceja v novo zgrajenem poslopju za šolsko leto 1907/1908. V novo poslopje se je preselila tudi višja dekliška šola, v kateri so v prvi razred vpisali nazadnje v šolskem letu 1908/09 in triletno šolanje se je zaključilo v šolskem letu 1910/11. Od šolskega leta 1909/10 je bil vpis možen le še v licej.[109] Dekleta so imela možnost, da po končanem tretjem razredu višje dekliške šole prestopijo neposredno v 5. razred liceja in marsikatera je to možnost izkoristila.

Mladika je bilo vzgojno-izobraževalno društvo, ustanovljeno v letu 1906 v Ljubljani, z namenom vzgoje ter gospodinjskega in strokovnega izobraževanja deklet, za njihovo nadzorstvo zunaj šole in za primerno nastanitev. Društvo se je zavzemalo za ustanovitev dekliškega internata in dekliške osnovne šole, ki bi bila pripravnica za dekliški licej. Ljudska šola Mladika je bila ustanovljena 2. oktobra 1907 in je imela prostore v stavbi liceja. Po letu 1910 je mestna občina prevzela ljudsko šolo, po 1919 pa tudi internat.[110]

Tudi licej kot šestrazredna šola kmalu ni več ustrezal potrebam, kajti dijakinje so ga lahko končale že pri šestnajstih letih in imele so zelo malo možnosti, da se s tem študijem kjer koli uveljavijo. Na podlagi odloka kuratorija mestnega dekliškega liceja z dne 20. februarja 1919 je vodstvo liceja pripravilo učni načrt za žensko realno gimnazijo in hkrati tudi učni načrt za žensko reformno realno gimnazijo, po katerem so dijakinje 4. razreda brez težav prestopile v 5. razred gimnazije, ki je omogočala nadaljnji študij. Na podlagi obeh učnih načrtov je mestni magistrat 24. septembra 1919 izdal odločbo o spremembi liceja v gimnazijo.

Nekaj podrobnosti o štipendijah in štipendistkah višje dekliške šole in mestnega dekliškega liceja

V poročilu deželnega odbora na seji deželnega zbora 26. 9. 1896 je bilo navedeno, da znaša *'imovina Josip Gorupove ustanove za učenke višje dekliške šole po sedanjem stanji v glavnicah skupaj 69.301 gld. 29 k. Letne čiste obresti imenovane glavnice znašajo 2.743 gld. 71 k. Ta obrestna vsota zadošča za pokritje potrebščine za 13 ustanov po 200 gld.'* Preostanek 143 goldinarjev in 71 kron je bil dodan h glavnici.[111]

Od začetka je bilo vsako leto ponujeno trinajst štipendij, od leta 1902 pa štirinajst, ker se je nateklo obresti za dodatno štipendijo. Z dodatnim vpisom na licej se je tudi število štipendij povečalo; največ jih je bilo devetnajst v šolskem letu 1913/14, v vojnem času je število postopno padalo in v šolskem letu 1917/18 so bile štipendije zadnjič podeljene. Bilo jih je dvanajst. V začetku je štipendija znašala 200 goldinarjev letno, kar je od leta 1900 in menjavi valute pomenilo 400 kron. V letu 1903 se je znižala obrestna mera in denarja za posamezno štipendijo je bilo odtlej le 386 kron. Ta znesek je bil nespremenjen do šolskega leta 1917/18, za katero obstaja zadnji zapis o podelitvi štipendij. Nato o štipendijskem skladu ni več podatkov. Verjetno je bil ob koncu vojne in propada Avstro-Ogrske monarhije izničen, saj je propadla tudi avstro-ogrska valuta.

Na Kranjskem je pred prvo svetovno vojno obstajalo še nekaj štipendijskih skladov,[112] vendar so bili zneski občutno nižji in ni čudno, da je bilo zanimanje za Gorupove štipendije največje. Gorup je v ustanovnem pismu[113] postavil vrsto pogojev, ki so jih morala dekleta izpolnjevati, da so dobila pravico do štipendije. Deželna vlada je vsako leto objavila razglas o podelitvi štipendij *'pridnim dijakinjam'* in je obenem navedla vse pogoje. Štipendije so bile namenjene *'deklicam slovenskim, ustanoviteljevega sorodstva; ako bi teh ne bilo, deklicam slovenskih oz. hrvatskih roditeljev iz Kranjske, Štajerske, Koroške, Primorske, Reke in iz Hrvatskega Primorja in ako bi tudi teh ne bilo, sploh deklicam drugih slavjanskih plemen. Pravico podeljevanja štipendij ima, dokler živi, ustanovitelj sam'.* Besedilo pogojev je bilo enako kot pri pogojih za štipendije dijakom.

Deklice so morale napisati prošnjo na deželno vlado in priložiti krstni list, ubožni list, zdravniško spričevalo o cepljenju proti kozam in spričevalo prejšnjega šolskega leta; če so oddale prošnjo na podlagi sorodstva (v vseh letih je bil to le en primer), so morale priložiti še rodovnik. Prošnje je zbral ravnatelj in jih, opremljene z lastnim mnenjem in priporočilom o dijakinjah, poslal na deželno vlado, ta pa je vse skupaj poslala Gorupu, ki se je

108 PSBL/I, geslo: GORUP Jožef, pl. Slavinjski.
109 SI ZAL, LJU 197, škatla 1 – Izvestje mestne ženske realne gimnazije za š. l. 1929/30, str. 4.
110 ES/7, geslo: MLADIKA.
111 SI ZAL, LJU 107, škatla 1 – Izvestje mestne ženske realne gimnazije za š. l. 1929/30, str. 4.
112 Ti skladi, iz katerih so se podeljevale letne štipendije dijakinjam višje dekliške šole in liceja, so bili naslednji: Ročna štipendija finančnega ministrstva (200 kron), Zaklad prebitkov dohodarstvenih kazni (200 kron), Martin Lamb& Schwarzenberg (91 kron), Jurij Savaschnik (113 kron), Josip Schlaker (199 kron), Franc Hrovath (188 kron).
113 Glej op. 97.

odločil o potrditvi štipendistk. Za vsako šolsko leto in včasih tudi med letom, če je bilo potrebno, je poslal na deželno vlado dopis z lastnoročnim podpisom in navedbo izbranih štipendistk. Po njegovi smrti v letu 1912 je štipendistke izbiral in potrjeval njegov sin Kornelij. Njegovi dopisi so bili že napisani na pisalni stroj, zadnja dva sta bila presenetljivo napisana v nemškem jeziku!

Ravnatelj šole je dvakrat letno, po zaključku vsakega semestra, poročal deželni vladi o uspehu štipendistk. V primeru, da katera od deklet v prvem semestru ni bila uspešna, ker je prejela *'spričevalo drugega reda'* z nezadostnimi ocenami, kar se je sicer zelo redko zgodilo, je ravnatelj predlagal, da se ji štipendija začasno ustavi. To je spodbudilo dekle k večji prizadevnosti in skoraj vsa ta dekleta so drugi semester dokončala z uspehom ter prejela štipendijo tudi za nazaj. V vseh letih se je zgodilo, da sta le dve dijakinji – štipendistki po prvem polletju zapustili šolo. Enkrat se je celo zgodilo, da je ravnatelj za dve dijakinji, ki nista bili uspešni v prvem polletju, predlagal, naj se jima podpora ne ustavi, saj sta zelo siromašni. Obe sta uspešno dokončali letnik in nato tudi šolanje. Ko je generacija štipendistk uspešno končala tretji letnik višje dekliške šole oziroma šesti letnik liceja, je ravnatelj šole poslal posebno poročilo vladi z navedbo njihovih imen in hkrati sporočil, da je toliko mest prostih za nove prosilke.

Število prosilk za štipendije je bilo iz leta v leto višje, vse so bile iz revnih družin, pogosto z mamo, ki je bila vdova in kupom nepreskrbljenih bratov in sester, veliko je bilo tudi sirot, ki so živele pri skrbnikih. Iz vsega tega števila prosilk, ki je vsako leto nihalo med 40 in preko 70 prošenj, je bilo zelo težko izbrati majhno število najbolj pridnih in najbolj revnih. Marsikatera prosilka v prvem letniku ni prejela štipendije, ko pa je bila med najboljšimi dijakinjami ob koncu leta, jo je prejela v drugem letniku. Gorup se je zelo trudil, da je bil čim bolj pravičen in praviloma je izbral štipendistke izmed tistih, ki mu jih je na osnovi vseh kriterijev priporočil že ravnatelj šole. Kasneje je Kornelij Gorup upošteval ista načela. Zgodilo se je tudi, da je štipendistka liceja v 4. letniku, sicer zelo pridna dijakinja, ugotovila, da ne bo mogla dokončati šestletnega šolanja, ker je morala čim prej začeti preživljati mamo, babico in brate ter sestre, zato se je odločila, da bo opravila enoletni trgovski tečaj. Zaprosila je, da bi smela štipendijo iz liceja obdržati tudi v trgovskem tečaju. Ravnatelj jo je preko deželne vlade priporočil Korneliju Gorupu, ki je prošnji takoj ugodil.

Človek za vse čase

Kljub temu, da sta bila težišče Gorupovega delovanja Reka in Trst, je bil vendar z Ljubljano neločljivo povezan, prvič gospodarsko kot deležnik v pomembnih slovenskih in napol slovenskih firmah, drugič politično kot poslanec v kranjskem deželnem zboru, tretjič kulturno in izobraževalno kot mecen in dobrotnik, vnet zlasti za izobraževanje kranjske mladine. In ne nazadnje so ga z Ljubljano povezovale tudi srčne vezi – njegova druga soproga Klavdija Keesbacher je bila Ljubljančanka.

Josip Gorup je bil finančni in podjetniški genij. Iz obširne korespondence z Ivanom Hribarjem in iz drugih ohranjenih dokumentov o njegovem delovanju je mogoče razbrati njegov značaj in tudi skrivnost njegovega uspeha. Dobro se je zavedal svoje genialnosti in vsak predlog za naložbo ali darilo je dobro premislil ter ga z vseh strani ocenil. Šele nato je odkrito povedal 'da ali ne' – nobene stvari ni naredil pod pritiskom s katere koli strani, ampak spontano in prostovoljno. Ljubljani je vtisnil neizbrisen pečat, prav tako kot mnogi njegovi rojaki, in to v času, ko si je moralo izobraževanje v slovenskem jeziku še mukoma utirati pot. Čas je, da to spoznajo tudi sedanji rodovi in se ga spominjajo s primerno hvaležnostjo.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije
AS 33, Deželna vlada v Ljubljani; škatla 25–konvolut 51 (Kranjska eskomptna banka), škatla 239–konvolut 517 (dokumentacija o štipendijah na Višji dekliški šoli in Mestnem dekliškem liceju)
AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko 1861–1918; III/52-škatla 313 (Joseph Gorup'sche Schülerinen Stiftung – Josipa Gorupa ustanova za šolarke), III/54-škatla 313 (Joseph Gorup'sche Stiftung für Handelsakademiker – Josipa Gorupa ustanova za študente Trgovske akademije)
Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani, 29. in 30. zvezek
DAR – Državni arhiv Rijeka
PR3, III-36/1912 – Izkaz zapuščine po *'Giuseppe Cav. Gorup de Slavinjski'*, umrl *'25 aprile 1912 a Fiume'*, kutija 283
NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica
Ms 1201 – Zapuščina Henrika Etbina Coste
Ms 1411 – Korespondenca med J. Gorupom in I. Hribarjem
ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana
LJU 88, Okrožno gospodarsko sodišče v Ljubljani, škatla 190 (Ljubljanska kreditna banka), škatla 191 (Stavbna družba), škatla 213 (Narodna tiskarna, Imenik družbenih tvrdk)
LJU 175, Mestna hranilnica ljubljanska
LJU 176, Kranjska hranilnica, Ljubljana
LJU 184/1, Klasična gimnazija v Ljubljani

LJU 197, Šubičeva gimnazija v Ljubljani
LJU 342, Fototeka
LJU 346, Rokopisni elaborati, Vladislav Fabjančič: Knjiga hiš
LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige
COD III, Zapisniki sej ljubljanskega mestnega sveta
COD XXIII, Knjiga ljubljanskih meščanov
WHYCOMBE – Osebni arhiv Alfreda Whycomba Gorupa

INTERNETNI VIRI

Stritar, Josip: Levstik (odlomek), str. 27, http://www.levstik.si/povezuje/levstikova-pot-2004.pdf
Gimnazija J. Plečnika Šolska zgodovina, http://www. mtaj.si/gjp/default.asp?podrocje=19&menu=4
Institut za novejšo zgodovino: www.inz.si/documents/ bibliografija.htm
Terminološki slovar, www.slovarcek.com/index.php/P/propedevtika.htm

LITERATURA

Enciklopedija Slovenije I–XVI, Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987–2002.
Ilustrirana zgodovina Slovencev, Ljubljana : Mladinska knjiga, 1999.
Krajevni leksikon Slovenije, II. knjiga, uredil Roman Savnik, Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1971.
Primorski slovenski biografski leksikon, I. knjiga, Abram–Juvančič, Gorica : Goriška Mohorjeva družba, 1974–81.
Anžič, Sonja: *Ljubljanski župani skozi čas = Ljubljana Mayors Through Time: 500 let ljubljanskih županov = 500 Years of Ljubljana Mayors 1504–2004,* Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2004 *(Ljubljanski župani).*
Bučić, Vesna: Josip Gorup pl. Slavinjski – med gospodarstvom, umetnostjo in družino. *Kronika* 55, 2007, št. 3, str. 75–92.
Budna Kodrič, Nataša in Pešak Mikec, Barbara: Ljubljanski hoteli do druge svetovne vojne. *Kronika* 50, 2002, št. 3, str. 343–362.
Cankar, Ivan: *Moje življenje*, Zbirka Lastovka /Najlepše zgodbe sveta/, Ljubljana : Založba Karantanija, 1994.
Ciperle, Jože: Srednje šole in višji študiji na slovenskem ozemlju do leta 1918. *Kronika* 24, 1976, št. 3, str. 137–150.
Drnovšek, Marjan: *Arhivska zapuščina Petra Grasellija, 1842–1933*. Ljubljana : ZAL, Gradivo in razprave, št. 6, 1983.
Fischer, Jasna: Izgradnja gospodarske infrastrukture v Sloveniji do druge svetovne vojne. *Pogled v zgodovino slovenskega podjetništva*. Vrhnika : Razum, 1998.
Gorše, Miroslav: *Doktor Valentin Zarnik, narodni buditelj, pisatelj in politik*. Ljubljana : Slovenska matica v Ljubljani, 1940.
Granda, Stane: Poskus organiziranja slovenske ljubljanske občne banke (1872). *Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem,* str. 47–52, Ljubljana, 11.–12. 12. 1984.
Granda Stane: Josip Gorup – najbogatejši Slovenec, pa ne le zase. *Slavenski zbornik (*zbral in uredil Janko Boštjančič). Slavina : Galerija 2, 2005.
Hribar, Ivan: *Moji spomini I.* Ljubljana : Slovenska matica, 1983.
Kogoj, Marija Jasna: *Uršulinke in njihovo vzgojno poslanstvo*. Ljubljana : Družina, 2006.
Kos, Janez: Oris poglavitnih točk razvoja nekaterih komunalnih dejavnosti v Ljubljani 1850–1941. Kronika 29, 1981, št. 2, str. 159–166.
Kresal, Franc: *Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji od liberalizma do druge svetovne vojne*. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1998.
Lazarević, Žarko in Prinčič, Jože : *Zgodovina slovenskega bančništva*. Ljubljana : Združenje bank Slovenije, 2000.
Lukežić, Irvin : Riječki Rotschild. *Fluminensia Slovenica.* Reka : Izdavački centar Rijeka, 2007, str. 171–186.
Zupanič-Slavec, Zvonka: Bolnišnično delovanje v Ljubljani pred potresom. Uvodnik. Medicinski in socialni pogledi na ljubljanski potres 1895. *Pintarjevi dnevi. Zbornik referatov. Institut za zgodovino medicine Medicinske fakultete v Ljubljani.* Ljubljana, 20.–21. 4. 1995.
Potočnik, Drago: Iz zgodovine slovenskih bank. *Kronika slovenskih mest,* 3, 1937, str. 110–250.
Rijavec, Leopold: *Ljubljanske bolnišnice: Prispevek k njihovi zgodovini*. Ljubljana : Izdala Uprava kliničnih bolnišnic, 1960.
Valenčič, Vlado: Delniške družbe na Kranjskem. *Zbornik ob devetdesetletnici arhiva. Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gradivo in razprave 8.* Ljubljana, 1988.
Valenčič, Vlado: *Zgodovina ljubljanskih uličnih imen*. Znanstveni tisk, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gradivo in razprave 9, Ljubljana : Partizanska knjiga, 1989.
Valenčič, Vlado: *Ljubljanska trgovina od začetka 18. stoletja do srede 19. stoletja*, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gradiva in razprave 3, Ljubljana, 1981.
Valenčič, Vlado: Prvi ljubljanski regulacijski načrt. *Kronika* 15, 1967, št. 2, str. 74–83.

1.03 Kratki znanstveni prispevek UDK 929Gorup J.:929Hribar I.(044.2)

Prejeto: 19. 9. 2009

Irvin Lukežić
Dr. sc., Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Odsjek za kroatistiku, Trg I. Klobučarića 1, HR–51000 Rijeka
e-pošta: irvin.lukezic@ri.t-com.hr

Pisma Josipa Gorupa pl. Slavinjskega dr. Ivanu Hribarju*

IZVLEČEK

Josip Gorup Slavinjski je leta 1876 začel tesneje sodelovati z dr. Ivanom Hribarjem, znanim slovenskim politikom in domoljubom, ki je bil dolgo časa zastopnik praške banke Slavija v Ljubljani in župan Ljubljane. Spoznala sta se ob koncu sedemdesetih let 19. stoletja, ko je Hribar prevzel generalno zastopništvo Slavije in stopil v stik z Gorupom kot osebo, ki je imela v omenjeni bančni ustanovi takrat največje zavarovanje. V Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani je v Rokopisni zbirki v zapuščini Ivana Hribarja ohranjenih devetnajst pisem, ki mu jih je v obdobju od 1887 do 1902 poslal Josip Gorup z Reke. Poleg dr. Ivana Hribarja si je Josip Gorup dopisoval s številnimi znamenitimi in uglednimi osebami svojega časa.

KLJUČNE BESEDE
Josip Gorup Slavinjski, Ivan Hribar, korespondenca

ABSTRACT

JOSIP GORUP VON SLAVINJSKI'S LETTERS TO DR. IVAN HRIBAR

In 1876, Josip Gorup von Slavinjski enhanced his cooperation with Dr. Ivan Hribar, a famous Slovenian politician and patriot, long-standing representative of the Prague Bank Slavia in Ljubljana, and mayor of Ljubljana. They first met at the end of the 1870s, when Hribar had been appointed general representative of Slavia and established contacts with Gorup as a person with the highest insurance coverage in the aforementioned institution at the time. Nineteen letters that Gorup sent from Rijeka to Hribar over the period 1887–1902 are stored by the National and University Library in Ljubljana in the Collection of Manuscripts under the Legacy of Ivan Hribar. Josip Gorup also maintained correspondence with other prominent and distinguished figures of the time.

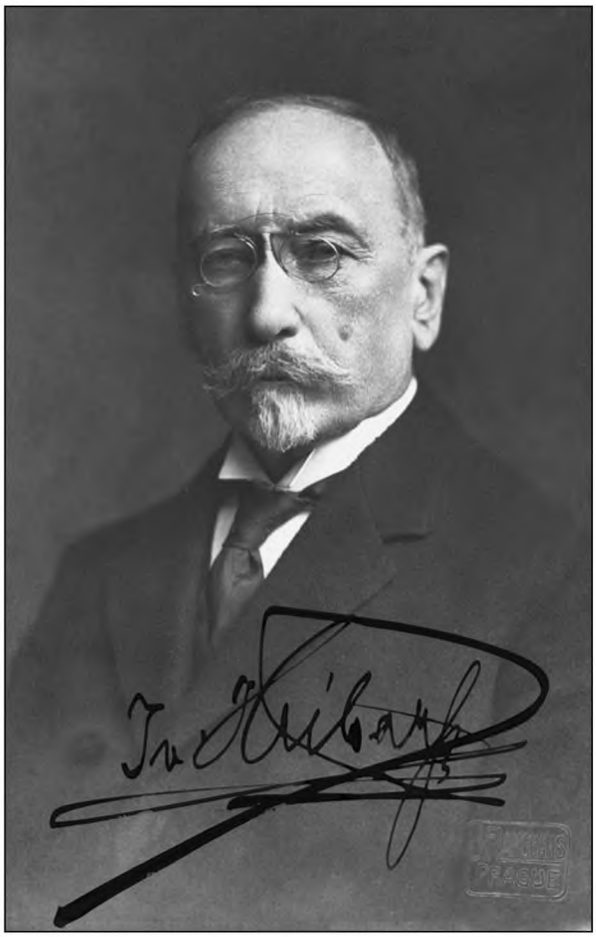
KEY WORDS
Josip Gorup von Slavinjski, Ivan Hribar, correspondence

* Prevod iz hrvaščine Marjana Mirković. Lektoriranje Darka Tepina Podgoršek.

Josip Gorup[1] je leta 1876 začel tesneje sodelovati z dr. Ivanom Hribarjem (1851–1941), znanim slovenskim politikom in domoljubom, ki je bil dolgo časa zastopnik praške banke *Slavija* v Ljubljani in v obdobju od 1896 do 1910 ljubljanski župan. Poleg Ivana Tavčarja je bil Hribar najpomembnejši liberalno usmerjeni politik in vidni "nestor slovenskega bančništva". V času njegovega županovanja je Ljubljana dobila vodovod, plinarno, elektrarno, električno železnico, prvo kopališče in Zmajski most. Spodbujal je razvoj šolstva in uvajanje slovenščine kot poučevalnega jezika v gimnazije. Zavzemal se je za ustanovitev slovenske univerze in združevanje slovenskih pokrajin ter utemeljitev Dramatičnega društva, Slovanske (Mestne) knjižnice in Mestne hranilnice v Ljubljani. Z odkupom Ljubljanskega gradu (1905) je utemeljil Deželno zvezo za pospeševanje tujskega prometa na Kranjskem, predhodnico Turistične zveze Slovenije.

Ivan Hribar v svojih spominih priča o pogostih srečanjih z Josipom Gorupom na Reki – v kavarni njegovega hotela *Europa* –, na katerih sta razpravljala o takratni politiki in kulturi ter slovenskih nacionalnih problemih. Spoznala sta se ob koncu sedemdesetih let 19. stoletja, ko je Hribar prevzel generalno zastopništvo *Slavije* in stopil v stik z Gorupom kot osebo, ki je imela v omenjeni bančni ustanovi takrat največje zavarovanje. Čeprav je njuno prvo srečanje potekalo v konvencionalnem in hladnem vzdušju, sta sčasoma le vzpostavila relativno tesne odnose. Eden in drugi sta, kot iskrena slovenska domoljuba, izražala veliko zanimanje za javno, kulturno in politično življenje svojega naroda. V pogovorih sta se posebno lotevala "ljubljanskih razmer in naše domače politike". Po Hribarjevem pričevanju se mu je Gorup odprl šele na njunem drugem srečanju na Reki: *"Gorup se je razgrel ter mi je brez ovinkov priznal, da ga moje delovanje v narodnih društvih, kolikor o tem časniki poročajo, zlasti pa moj prvi nastop na občinskom svetu ljubljanskem, zelo veseli. Ločila sva se že skoro kot stara znanca in kadar sem od takrat prišel na Reko, nisem nikdar izpustil obiska pri njem. Dasi je mož imel še vedno ravnotisno ledeno površnost, katero sem ob prvem obisku pri njem opazil, vendar je občevanje z njim kazalo njegovo dobro srce in pa njegovo zanimanje za naše javne razmere. Zgodilo se je tako, da sva ob sestankih prerešetavala jako živahno naše politične razmere in sem ob tej priliki mogel spoznati Gorupove nazore. Prepričal sem se, da je jako izobražen ter da ima sodbo, katera navadno pravo zadene, ker je o vsaki stvari razpravljal s temeljitostjo izkušenega moža."*[2]

V Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani je v Rokopisni zbirki v zapuščini Ivana Hribarja ohranjenih devetnajst pisem, ki mu jih je v obdobju od 1887 do 1902 z Reke poslal Josip Gorup.[3] Ta pričajo o njuni medsebojni povezanosti pri skupnih projektih ter obojestranskem globokem spoštovanju in večletnem poznanstvu. Gorup se na Hribarja praviloma obrača s kratkimi in nekoliko suhoparnimi dopisi in ga seznanja s svojimi prihodnjimi nameni glede poslov ali načrtov, o katerih sta se predhodno osebno dogovorila. Gorup redko odstopa od običajne spodobnosti in distance, ki je veljala v poslovnih odnosih, in dopise svojemu sodelavcu vedno naslav-

Ivan Hribar (1851–1941), ljubljanski župan v letih 1896–1910 (last: Angelika Hribar).

1 O Josipu Gorupu gl. npr.: *Oesterreichisches biographisches Lexikon*, str. 311–312; *Primorski slovenski biografski leksikon*, I. knjiga, str. 457–458; Lukežič, Riječki Rotschild, *Novi list*, kulturna priloga *Mediteran*, 16. 9. 2001, str. 6–7. (predelano in dopolnjeno v knjigi *Fluminensia slovenica* istega avtorja, str. 171–192); Bučić, Josip Gorup pl. Slavinjski, str. 75–92.

2 Hribar, *Moji spomini*, I. del, str. 179–180.

3 NUK, Ms 1411. Kopije omenjenih pisem sem dobil s posredovanjem gospe Vesne Bučić iz Ljubljane in se ji ob tej priložnosti najlepše zahvaljujem. Gospe Angeliki Hribar pa se zahvaljujem, ker je pisma naknadno pregledala in jezikovno uskladila.

lja s konvencionalnimi izrazi, kot sta "velecenjeni gospod" ali "z odličnim spoštovanjem". Kot previden in preračunljiv poslovnež, obenem nekoliko zaprte narave, si je verjetno prizadeval, da ne bi prišlo do pristnejše povezanosti s Hribarjem in precej možne zlorabe tega statusa, zlasti v denarnih zahtevah. Značilno je, da Gorup v svojih pismih, verjetno spet zaradi previdnosti, nikoli ne omenja niti reških zadev ter vedno ostaja oddaljen od tamkajšnjih burnih nacionalnih in političnih dogajanj.

Zaradi Hribarjevega posredovanja je Gorup znanemu slovenskemu pesniku Simonu Gregorčiču založil drugi (1888) in tretji (1902) zvezek *Poezij* in avtorju izplačal nenavadno visok honorar, v znesku šest in tri tisoč kron, s čimer je ta poplačal svoje velike dolgove in si kupil posest na Gradišču. Gregorčič se je svojemu mecenu zahvalil s posvetilom v tretji pesniški zbirki. V prvem izmed ohranjenih pisem Hribarju mu Gorup 22. novembra 1887 sporoča, da bo kmalu prišel v Ljubljano in s seboj prinesel rokopis Gregorčičevih pesmi, ki jih je pred tem prejel na vpogled. Dne 13. decembra istega leta Gorup Hribarju piše, da je za bližnji izredni občni zbor delničarjev "Narodne tiskarne" v Ljubljani poslal svoje lastniške deleže in da se bo tega srečanja verjetno udeležil tudi sam.

Proti koncu leta 1888 sta občutno okrepila izmenjavo pisem. Šlo je za predlog o imenovanju Gorupa za častnega člana slovenskega Sokolskega društva, kar je sam skromno odklanjal v prepričanju, da tega ni zaslužil, in za zamisel o ustanovitvi Višje dekliške šole v Ljubljani, oboje omenjeno v pismu z dne 23. oktobra tega leta. V pismu, datiranem 11. novembra, Gorup Hribarja seznanja z natančnimi pogoji, pod katerimi bi bil pripravljen odkupiti prostore ljubljanske bolnišnice za potrebe omenjene šole, s čimer je seznanil tudi dr. Moscheja. Sočasno sta oba preučevala tudi osnutke za nove ustanove in koncepte za dijaške štipendije. Tri dni pozneje izraža mnenje, da zadeva še ni za javnost in da bi z informacijami za tisk veljalo počakati. Očitno je Gorup o vsakem svojem koraku in investiciji zelo dolgo premišljeval in ni bil pripravljen odstopati od nekaterih svojih predhodno sprejetih načel. Končne odločitve je vselej sprejemal šele po tem, ko je bil v celoti prepričan, da so pogoji za njihovo uresničitev zanj povsem sprejemljivi. Odločitve je vedno želel sprejemati sam, potem ko je o njih preudarno razmislil in pretehtal vse posamezne pogoje, in ni prenašal, da bi se v to kdor koli vmešaval.

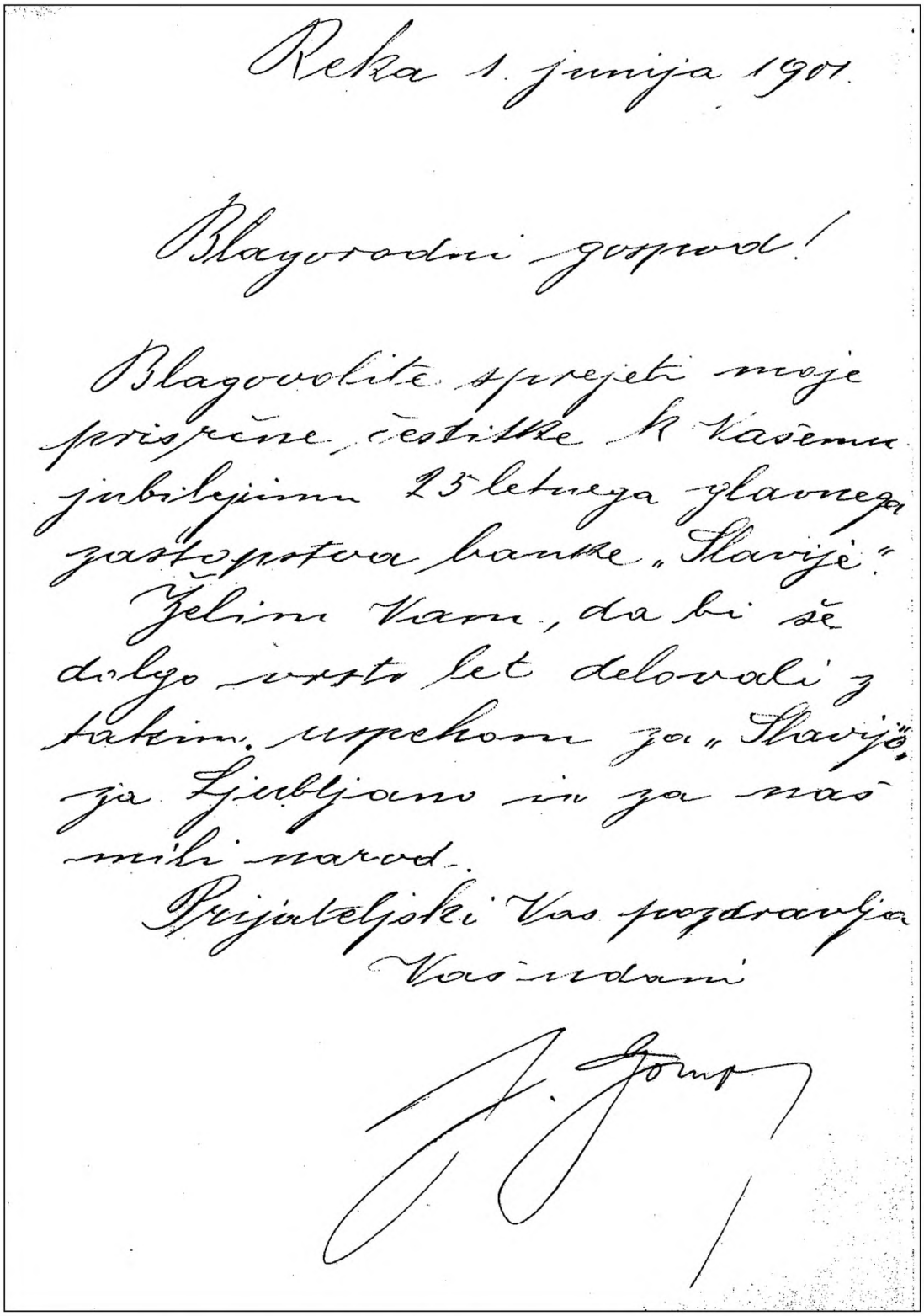
Kmalu so se pokazali tudi prvi otipljivi sadovi tega njunega dolgotrajnega dogovarjanja. Leta 1888 je Gorup kupil staro bolnišnico na Dunajski cesti v Ljubljani in ljubljanski občini odstopil zemljišče s precej velikim delom vrta (znesek od prodaje je bil 116.000 kron), s čimer je omogočil odprtje Višje dekliške šole (1896) in Mestnega dekliškega liceja (1907). Med gradnjo je podaril sto tisoč kron ter za štipendije gojencem naložil glavnico še nadaljnjih sto tisoč kron. V celoti je mestu Ljubljana podaril tristo tisoč kron in je bil za svoje velike zasluge 28. decembra 1888 razglašen za njenega častnega meščana.

Na začetku septembra 1889 je bil Gorup v Celovcu, od koder je pisal pismo Hribarju. V njem je izrazil svoje stališče do časnika *Diritto Croato*, za katerega je prejel več prošenj za denarno podporo. Pismo konča: *"Ne razumem toliko koristi od lista v laškem jeziku pisanega, ga bom nekoliko podpiral akoravno se le za pravo Croato bojuje namesti slovansko."*

Od 1889. do 1891. je bil Gorup poslanec v kranjskem deželnem zboru – zastopal je volilni okraj Postojna, ki je obsegal tudi Vrhniko in Lož –, član Finančnega odseka (1889), Odseka za deželno Hipotekarno banko (1889) in Odseka za dolenjsko železnico (1890). V pismu Hribarju z dne 29. septembra 1889 z Reke Gorup izreka zanimivo pripombo: *"Kar prašanja ustanove hipotekarne banke zadeva, se meni zdi nevarno delokrog te razširiti tudi na jugoslovanske dežele na Ogerskem, ker jaz nimam rad opraviti z ogerskimi sodnijami; tudi ne bi rad iskal kapitala v frankih, od katerega bi bilo treba plačevati najmanj 4% obresti v zlati valuti (3% rente amortissable stoji okoli 90%, to je po c. 3 ½% obresti v zlatu) zdaj, ko hranilnica kranjska in mestna ljubljanska dajejo posojila po 4 ½% v propisni valuti – bi torej ta operacija pasivna bila. Bolj opravičena se mi zdi ideja ustanovljenja hipotekarne banke za Kranjsko, ker se bodo hipotekarna dolžna pisma po 4% obresti skoraj al pari lahko oddajala."*

V drugem delu pisma povsem neposredno in odprto izraža svojo kritično presojo o takratnih razmerah in ljudeh: *"Kar se tiče drugega prašanja, mi se čudno zdi da se taki ljudje v to mešajo, ki so kot episcopi in partibus infidelium, se rijejo in rujejo v rečeh, katerih malo ali nič ne razumejo, in so povsod, samo tam ne, kjer je njih poklic in kjer bi imeli biti strokovnjaki. Po mojem mnenju nima nobeden, tudi deželni zbor ne, pravico z deželnim premoženjem špekulirati; špekulacije grejo enkrat dobro, drugikrat slabo; včasih gre najbolj kalkulirana in teoretično prav izvrstno preudarjena stvar narobe; deželni zbor ima pravico in dolžnost kakor varuh mladoletnih z deželnim premoženjem dobro in varčno gospodariti. Sicer pa od tega specialnega prašanja osobno nečem nič vediti, saj ste o tem tako že imeli skrivne konventikelne, skuhajte si stvar sami naprej."*

Ob koncu februarja 1890 Gorup Hribarju sporoča, da ne more sodelovati pri izdaji nemško-slovenske pravniške terminologije. Takšna izdaja bo brez težav dobila podporo premožnih slovenskih odvetnikov in pravnikov. On sam pa ni bil pripravljen prevzemati novih obveznosti, ker ima velike denarne izdatke, povezane z gradnjo nove dekliške šole. Tega leta je postal tudi redni član Narodne čitalnice na Reki. Čeprav se v političnem

Reka 1. junija 1901.

Blagorodni gospod!

Blagovolite sprejeti moje prisrčne čestitke k Vašemu jubilejnim 25 letnega glavnega zastopstva banke „Slavije".

Želim Vam, da bi še dolgo vrsto let delovali z takim uspehom za „Slavijo" za Ljubljano in za naš mili narod.

Prijateljski Vas pozdravlja

Vas udani

J. Gorup

Gorupovo pismo Hribarju z dne 1. junija 1901 (NUK, Ms 1411).

pogledu ni nikoli izpostavljal, je bil goreč domoljub in je po tihem podpiral narodna društva in podjetja. "Hrvatsku svoju braću iskreno je ljubio i pomagao našu narodnu stvar," piše v svojem nekrologu Supilov *Riečki novi list*.

V pismu z dne 30. januarja 1891 Gorup sporoča Hribarju, da ne želi znova kandidirati za poslanca v kranjskem deželnem zboru in zastopati okraja Postojne z Vrhniko in Ložem. To je opravičil s svojimi leti in drugimi takratnimi obveznostmi. Dne 10. februarja istega leta tako komentira prihodnje parlamentarne volitve: *"Lep komité ste zložili – violice s trnjem v enem šopku – ne maram prevzeti nobene kandidature, katero bi taki – s – priporočal! Med kandidati sta mi prav simpatična Dr. P. in Pf. – sta prav pripravna, pa žalibog – bolj za bolnico nego za parlament. Mislim bi mogli imeti mlajših in zgovornih kandidatov dovelj, časi so prav kritični; sem že prestar in imam pretrden herbt, da bi se klanjal in glasoval – proti svojemu prepričanju.* (podčrtal. I. L.) *Bolj važno se meni zdi, si doma krepko trdnjavo zidati posebno z naredbami za boljšo omiko naših deklic in mladeničev – ministerstva in politika se premenjajo, dobro organizovani narod ostane – pa kako revno zanimanje sem našel v Ljubljani, Vam je znano!"*

Hribar je leta 1893 dal pobudo za ustanovitev slovenskega Dramatičnega društva. V pismu z dne 30. decembra tega leta Gorup o tem meni naslednje: *"Dolgo sem premišljeval, na kak način bi mogel Vašemu idealu ustreči. Prav izvrstna idea je Vaša, napraviti ustanove za izobrazbo pevcev in igralcev, in se nadejam in želim, da jo boste sčasoma izpeljali; ampak jaz Vam zdaj v tej stvari ne morem pomagati. Moja želja je v prvi liniji, da se enkrat napravi višja dekliška šola, kar se meni zdi za naš narod najbolj potrebno; dokler ne bomo imeli narodno izobraženih mater, ostane vsa komedija le samo komedija."* Hribarju poleg tega svetuje, naj ustanovi žensko podporno društvo, ki bi pomagalo skrbeti za omiko in napredek pri vzgoji deklet, podobno kot že pred tem ustanovljeno podporno društvo *Radogoj*, ki mu je sam podaril 5000 kron.

Na začetku maja 1896 je bil Hribar izvoljen za župana Ljubljane. Gorup mu je ob tej priložnosti poslal naslednjo čestitko: *"Z veseljem sem čital v časopisih o Vaši izvolitvi županom mesta ljubljanskega, pa Vam k temu odlikovanju najiskrenejše čestitam, želeč Vam najboljši uspeh na širokem polju Vašega novega delokroga. Izpolnila se je vroča želja vseh pravih rodoljubov slovenskih: videti na čelu uprave metropole slovenske odličnega rodoljuba, kteri ima za to važno mesto vse sposobnosti, zato je pa tudi opravičena nada, da bo Vaša poznana razsodnost in eneržija pospešila čim hitrejši preporod po lanskem potresu hudo prizadete Ljubljane. Upati je tudi, da se bo sedej kmalo dohitelo in popravilo kar se je zamudilo; mej drugim mi prihaja na misel tudi slovenska višja dekliška šola, pa si dovoljujem Vam to zadevo toplo priporočati, da bi se to prašanje vendar enkrat ugodno rešilo."*

Gorup se resnično ni motil v svojem pričakovanju. Za Hribarjev največji politični uspeh velja vsestranska obnova Ljubljane po velikem potresu leta 1895. V ta namen je k sodelovanju povabil takrat najuglednejšega slovenskega arhitekta Maksa Fabianija. Hribarju gre tudi zahvala, da je Gorupu kmalu uspelo oživiti tudi svoj tako želeni projekt višje dekliške šole.

Hribar je tudi kot ljubljanski župan po eni strani izkoristil Gorupovo izjemno dobrodelnost, po drugi pa njegovo slabost do plemiškega naziva – kot vdovec se je namreč drugič poročil z mlado Klavdijo Keesbacher iz družine vladnega svetnika dr. Friedricha Keesbacherja, v kateri so bili zelo občutljivi za take naslove. Ker Hribarju zaradi domnevnih domačih intrig ni uspelo s predlogom, da se Gorupu podeli plemstvo, si je moral reški veleposestnik naposled ta naziv kupiti s svojim lastnim denarjem.

Avstrijski cesar je leta 1898 Gorupa odlikoval z viteškim redom Franca Jožefa I. Dne 15. oktobra tega leta Gorup sporoča Hribarju, da je za izdelavo nove slike, ki bo postavljena v prostorih ljubljanske mestne hiše, odobril tisoč goldinarjev. Omenjena slika je prikazovala obisk Franca Jožefa I. v Ljubljani 7. maja 1895. Pri tem še dodaja: *"Kar se pa vse drugih projektov tiče, se še nisem nič odločil kaj in koliko naredim ali ne, ker moram pač na vse strani dobro premisliti in na več strani obzir jemati; Vam štejem v veliko zaslugo, da želite kot župan ljublj. vse za Ljubljano nakloniti. Moj karakter Vam je dobro znan, kar morem rad storim spontano brez pritiska od ene strani ali druge, in tudi ne za visoka priznanja, na katera sem že razvajen."*

Ob petindvajseti obletnici Hribarjevega glavnega zastopstva banke *Slavija* mu Gorup 1. junija 1901 prisrčno čestita in mu zaželi, da bi še dolgo let uspešno vodil ta zavod *"za Ljubljano in za naš mili narod"*. Decembra istega leta se je na Hribarja obrnil še enkrat, tokrat kot na predsednika društva *Radogoj*.

Leta 1903 je Gorup naposled le prejel tako želeno dedno plemstvo s pridevkom *de Slavinjski*, kot priznanje za svojo dobrodelnost in zasluge. Potem se tudi prekine njegova večletna korespondenca z Ivanom Hribarjem.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana
Ms 1411 – Zapuščina Ivan Hribar, korespondenca (IV).

LITERATURA

Bučić, Vesna: Josip Gorup pl. Slavinjski – med gospodarstvom, umetnostjo in družino. *Kronika*, 55, 2007, str. 75–92.

Hribar, Ivan: *Moji spomini*, I. del, od 1853. do 1910. leta. Ljubljana : Merkur, 1928.

Lukežić, Irvin: *Fluminensia slovenica.* Rijeka : ICR, 2007.

Lukežić, Irvin: Riječki Rotschild, Josip vitez Gorup pl. Slavinjski, slovenski dobrotvor, veleposjednik i tvorničar, najbogatiji riječki građanin. *Novi list*, kulturna priloga *Mediteran*, 16. 9. 2001.

Oesterreichisches biographisches Lexikon, 1815–1950. Wien–Köln, 1959.

Primorski slovenski biografski leksikon. Gorica : Mohorjeva družba, 1975–1978.

1.01 Izvirni znanstveni članek UDK 728.1(1-21)(497.4Ljubljana):929Gorup J.:7.078

Prejeto: 9. 11. 2009

Gojko Zupan
mag. umetnostne zgodovine, sekretar, Ministrstvo za kulturo, Metelkova 4, SI–1000 Ljubljana
e-pošta: gojko.zupan@gov.si

Josip Gorup in stavbarstvo v Ljubljani

IZVLEČEK

Stavbe, ki jih je dal v Ljubljani graditi Josip Gorup ali je s finančno podporo omogočil njihovo gradnjo, so materializirane urbanistične, stavbne, arhitekturne in druge ideje lastnika in njegovih svetovalcev. Zaznamovale so konec 19. in začetek 20. stoletja v stavbarstvu avstro-ogrske Ljubljane. Posebej so predstavljene Gorupove hiše na južnem vogalu strnjenega mestnega jedra, ki so izhodiščna točka osrednje mestne osi, urejene po potresu 1895. Na novo so obravnavane ugotovitve konservatorskih izhodišč za Mestni dekliški licej, ki ga je zasnoval arhitekt Maks Fabiani, (so)financiral pa Josip Gorup. Licej je bil postavljen kot prva laična srednja dekliška šola v mestu na posebej izbrani parceli ob robu ringa. Na pročelju nekdanjega liceja je vzidan relief z grbi Kranjske, Ljubljane in slovanske mladike. Gorupova značilnost je, da je vztrajno, skoraj trmasto, tudi dvajset let in več zasledoval določen cilj in idejo tudi finančno potrpežljivo podpiral. Od ideje do končanja Gorupovih hiš je preteklo 28 let, od prve ideje za društvo Mladika leta 1886 do dokončanja internata leta 1912 pa le malo manj.

KLJUČNE BESEDE
Josip Gorup, Ljubljana, stavbarstvo, Gorupove hiše, Mestni dekliški licej, Mladika, Viljem Treo, Maks Fabiani, šolstvo

ABSTRACT

JOSIP GORUP AND THE ARCHITECTURE OF LJUBLJANA

Buildings in Ljubljana that were constructed or co-financed by Josip Gorup materialise the urban, building, architectural and other ideas of the owner and his counsellors. They marked the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries in the architecture of the Austro-Hungarian Ljubljana. Particular attention is paid to Gorup's houses at the southern corner of the close-knit town centre that serve as the starting point of the central city axis, which was rearranged after the earthquake in 1895. The paper re-examines the preliminary findings for the conservation of the City Girls' Lyceum, which was designed by the architect Maks Fabiani and (co-)financed by Josip Gorup. The lyceum was set up as the firs lay secondary school for girls in Ljubljana, at a specially designated location at the periphery of the ring. The facade of the former lyceum is adorned by a relief featuring the coats of arms of Carniola and Ljubljana, and young Slav girls. It was characteristic of Gorup that he consistently, almost tenaciously, pursued a set goal, even for twenty years or more, and patiently financed it. Twenty-eight years elapsed from conceiving to completing Gorup's houses and a little less from the first idea for the establishment of the Mladika society in 1886 to the completion of the boarding school in 1912.

KEY WORDS
Josip Gorup, Ljubljana, architecture, Gorup's houses, City Girls' Lyceum, Mladika, Viljem Treo, Maks Fabiani, education

Stavbe ob Rimski cesti

Josip Gorup ni bil arhitekt niti gradbenik. Kljub temu je njegova mecenska vloga pomembna za razvoj ljubljanske mestne podobe. Pogosto ga omenjamo vsaj ob treh lokacijah mestnega jedra: pri območju nekdanje Deželne bolnišnice na Ajdovščini, pri kareju Mladike in v Gradišču, ob Rimski cesti ter izteku Aškerčeve ceste. Neraziskana ostaja njegova aktivna vloga znotraj Kranjske stavbinske družbe. Gorupove vplive pogosto obravnavamo preveč romantično in enoplastno, narodnobuditeljsko.

Gorup se je z Ljubljano spoprijateljil v svojih dijaških letih, kar je natančno raziskala in predstavila Lidija Slana.[1] Njegove izkušnje niso bile povezane samo s šolanjem na tedanjem liceju na Vodnikovem trgu. Revni dijak je poleg Alojzijevišča gotovo spoznal bedo dijaških sobic, bolje podnajemniških lukenj po ljubljanskih zakotjih in podstrehah. Poznal je tedanje higienske standarde s smrdljivimi kolibami na koncu dvorišč ali na odprtih gankih in čebre z vodo namesto kopalnic. V Ljubljani je živel še v času, ko so vodo zajemali v vodnjakih in prali v Ljubljanici.

Prva večja materializirana Gorupova intervencija v stolnem mestu Ljubljana je bila nasprotje temin in zanikrnosti. Postaviti je dal hiši na prostoru, kjer je podedoval in dokupil nekaj parcel. Gorup je do lastnine na južnem obodu mesta prišel z dedovanjem leta 1869, do celote 28. julija 1872, ko je odkupil še delež bratranca Franca Kalistra. Stric Janez Kalister je bil od 1849 do smrti lastnik posestva s tremi manjšimi hišami,[2] skladišči in hlevi na prostoru, kjer so v podaljšku Tržaške ceste redno ustavljali furmani. Cesta, nekdanji decumanus, v Ljubljani od antike do 19. stoletja[3] glavna os v smeri vzhod zahod, se je navezovala na glavno os proti Jadranskemu morju in je v mestu skozi Gradišče zavijala neposredno na Breg, do rečnega pristanišča. Ostanek decumanusa na južnem robu foruma je bil ob tem zadnja prečna os mesta na južnem, zamočvirjenem robu. Številni vozarji so lahko ustavljali na Kalistrovem posestvu, ko so s Primorske vozili tovore proti Ljubljani in nekatere naprej na Breg, proti Savi in na Balkan. Po ohranjenih načrtih mesta sodeč hiš (ali skladišč) na vzhodnem in predvsem južnem delu teh parcel niso postavili do leta 1860. Večjo površino je najmanj do sredine 19. stoletja zajemal dekorativno urejen vrt, ostalo so bile površine Deutschergrunda, posestva križevnikov. Del parcel je, tik ob cesti, zasedala značilna predmestna hiša.

Z uvedbo železnice na severnem robu tedanje Ljubljane se je pomen posestva na južni strani mesta spremenil, kar je bil morda dodaten vzrok, da je bratranec Franc Kalister svoj delež prepustil Gorupu. Izkušeni gospodarstvenik je hitro prepoznal pomen svojih parcel blizu Deutschergrunda. Na južnem robu tedaj šele načrtovane glavne mestne osi v smeri sever jug je dal postaviti dve vzorčni, sestrski meščanski vogalni hiši. Kasneje sta bili dopolnjeni z enako visokima prizidanima hišama ob sedanji Slovenski. Ti iz stavbnih linij ne izstopata in imata

Gorupova palača, zgrajena na vogalu Rimske ceste 9 in sedanje Slovenske ceste (ZAL, LJU 342, Fototeka, G2-018-001).

1 Lidija Slana je prijazno odstopila nekaj arhivskih podatkov za članek. Neraziskani ostajata hiša Dunajska 31 in stavba v Kapucinskem predmestju, ki nista ohranjeni.

2 Tržaška (Rimska) 43, 47 in 48. Vse hiše niso bile postavljene sočasno.

3 Glej Korošec, *Mesto*, str. 54, 73, 79, 84, 96, 100, 114, 132.

enaki dvokapni strehi. Zato sestavljajo kubusi enotno stavbno telo, tlorisne L oblike, simetrično na vsaki strani vogala med Rimsko in Slovensko cesto.

Za Ljubljano ponavljajoč vzorec odločanja o urbanističnih problemih je dokumentiran v regulančnem planu, datiranem 23. januarja 1896. Kaže preoblikovanje sprva enotne gradbene parcele in dvajset metrov širokega preboja skozi parcelo. V mestu se pogosto dogaja, da javni in privatni interes prihajata navzkriž. Javni interes ne prevlada vedno. Pri Gorupovih parcelah je mesto v veliki meri popustilo častnemu meščanu in mecenu s številnimi zaslugami. Z izkušnjami je financerju pomagal Viljem Treo, ki je zahteval samo štirinajst metrov široko cesto. Čeprav so imeli mestni odborniki v istem času pred seboj vizionarsko Fabianijevo zasnovo dvojnega mestnega prometnega obroča, enega za tramvajsko krožno progo in drugega za cestno obodno povezavo, kjer je nekdanji rimski cardo[4] igral pomembno, celo temeljno vlogo, so po letu dni razmišljanja 10. decembra 1896 cesto zožili na šestnajst metrov.[5] Dodatni ugovor lastnika so na seji 4. februarja 1897 zavrnili.[6]

Viljem Treo (1845–1926), tehnični vodja Kranjske stavbne družbe, od 1891 samostojen stavbenik (ZAL, LJU 342, Fototeka, A4-1-648).

Gorupova parcela je ležala na ključni točki, kjer bi širši preboj omogočil postavitev tramvajske proge. Politična kratkovidnost, ki je odločitev prilagodila bogatemu dobrotniku, podporniku številnih šol, stavbnih združenj, društev in somišljeniku župana Hribarja, je v ozkem prostoru za sto in več let onemogočila udobno linijo mestnega prometa, pretočnost za pešce in vozila. V jeziku današnjega časa bi šlo za konflikt interesov in povezavo župana in finančnika, ki ne bi bila povsem legitimna. Mestnim svetnikom v zagovor štejemo prav Fabianijevo zadrego, ker je povezavo speljal v dveh krakih, enega prečno do Emonske ceste in drugega v smeri novo regulirane ulice. Drugi urbanistični načrtovalec, dvorni svetnik Camillo Sitte[7] podobno ni prepoznal pomena enostavnega podaljšanja osi v smeri sever–jug niti do tedanjega rimskega zidu. Verjetno si južnega dela mesta sam ni natančno ogledal. Zato je kot glavno mestno os podaljševal Vegovo in Emonsko cesto.

V različnih izrisih Kochovih načrtov Ljubljane se odražajo zadrege načrtovalcev prometne mreže na robu jedra Ljubljane. Skušali so najti sintezo med Fabianijevimi vizijami, ideali Dunaja in željami lastnikov. Ti niso sledili vizijam, zanimali so jih zgolj lastni interesi, kakršne so sami ali s pomočjo vplivnih mestnih svetnikov zagovarjali pred oblastmi. V drugi različici Kochovega mestnega načrta pa je jasno zarisana Gorupova ulica v smeri sever jug med prečno Rimsko cesto in nabrežjem Gradaščice. Ob njenem začetku stojita vogalni "Gorupovi" hiši in njuna podaljška na južni strani ulice. Delna vsebinska preorientacija obeh hiš je bila na vrsti šele v tridesetih letih, po dokončni ureditvi Aškerčeve in Zoisove ceste in njune vmesne povezave.[8] Hiši nista bili več vogala zadnje prečne ulice ožjega mestnega jedra, Rimske ceste, ker se je njena funkcija preselila na novo urejeni Aškerčevo in Zoisovo. Urbanistična vloga objektov se je za tem utopila v novogradnjah, zlasti po postavitvi monumentalne Filozofske fakultete. Rast mesta je zakrila urbanistično pozicijo in le najbolj radovedni še zaznajo poseben pomen para stavb.

Presenetljivi so gabariti zgrajenih objektov, dokončanih 1897 in 1898. Pred prelomom stoletja so presegli vse stavbe v neposredni okolici. Njihova prevlada je trajala vse do gradnje Filozofske fakultete in blokov Ferantovega vrta. V osnovi gre za trinadstropne historistične stanovanjske palače. Gradil jih je uveljavljeni ljubljanski stavbenik Viljem Treo[9] s svojimi podizvajalci. Oblika, tlorisi, materiali in izvedba potrjujejo visok nivo gradnje ter obrtniških del, vendar nič več kot to. Starejši dve zgradbi sta bili načrtovani kot simetrični obulični vogalni

4 V rimskih trdnjavah in mestih osrednja os v smeri sever jug.
5 SI ZAL, LJU 488, št. 47 (seja 10. decembra 1896).
6 SI ZAL, LJU 488, št. 48 (seja 4. februarja 1897).
7 Sitte, *Umetnost graditve*, str. V.
8 Korošec, *Mesto*, str. 163 in 164.
9 Treo je gradil Realko, Narodni muzej, Filharmonijo, vojašnico na Taboru, šolo na Grabnu, hotel Union itd.

Gorupova palača, Rimska 7, vhodni portal z inicialami lastnika, 2009 (foto: Vesna Bučić).

Gorupova palača, Rimska 7, vogal pročelja, 2009 (foto: Vesna Bučić).

Gorupova palača, Rimska 7, dvoriščno pročelje, 2009 (foto: Vesna Bučić).

palači. Vhoda v prehodni veži imata v srednji, šesti osi jedra ob Rimski cesti; pri Rimski 9 je vhodna fasada na zahodni strani za nekaj osi daljša. Vogala stavb sta bila posebej oblikovana, pri vzhodni hiši s premišljeno pilastrsko členitvijo in podvojenimi okni vogalnih osi. Na nasprotni strani je bilo razkošno okrasje kapitelov. Stavba na SV pa ni bila zaključena s stolpastim rizalitom. Pritličje vseh stavb ima močno, iz ometa oblikovano rustiko. Gornje etaže so ločene z venčnim zidcem, kap je bil podprt z antikizirajočimi konzolami. Srednji dve nadstropji sta bolj bogato okrašeni. Vsa okna so bila dvojna, škatlasta, z lesenimi okviri in zgornjo prečno pripiro za zračenje. Srednja navpična prečka oken je imela v prvem nadstropju lesene polstebre, više pilastrski okras. Bogato okrašeni in kakovostno oblikovani so bili vsi kovinski detajli, mreže kletnih oken, držala, odbojniki ob vratih, kljuke. Nad okni prvega in drugega nadstropja so namestili serijske štukaturne okrase z glavicami ali vegetabilnimi okrasji, ponekod z blazinastimi kartušami. Nad vsakim portalom je bil v kartuši ponosen monogram JG. Dvoriščna stran s hodniki, ki se z zastekljenimi arkadami odpirajo na nekdanje vrtove, je bila veliko bolj špartanska. Verjetno so bile arkade v začetku načrtovane kot odprti hodniki, saj imajo tudi okna stanovanj na mostovže vse elemente zunanjih oken in še dodatno zaščito z mrežami. Vmesni trakti so imeli manjša, polovična pravokotna okna. Na dvorišču vsakega para stavb je stala še pritlična hiša, pralnica.

Stanovanja v obeh hišah so bila za svoj čas udobna in zračna. Vodovod je bil speljan v hiše, prav tako kanalizacija. Toaletne prostore je imela vsaka stanovanjska enota. Sobe stanovanj so imele parket, pomožni prostori so bili opremljeni bolj špartansko, z ladijskim podom. Hodniki so imeli tla iz teraca.

Tablica s hišno številko iz nekdanje Gorupove ulice (last: Alfred Whycombe Gorup, London, foto: Vesna Bučić).

Dozidani palači v oblikovnem smislu ne izstopata, sta delo istih gradbenikov in obrtnikov, tudi tlorisi so podobni, s prehodno vežo in stopniščem na notranji strani. Zgradbi imata podobne vse zunanje gabarite in fasadne okrase. Obe sta se s starejšima stavbama, kljub rahlemu nagibu terena, zlili v enotno linijo, ki je podaljšala ulični niz na vsaki strani. Urbanisti in lastnik so načrtovali nadaljevanje in zaključek kareja na južno stran, ki pa je ob Rimski 7a ostal odprt. Ob Slovenski 1 je nespretno zaprt s prizidki Filozofske fakultete. Kljub različnim hišnim številkam je mogoče hiše obravnavati kot dve celoti.

Rimska cesta je leta 1877 dobila sedanje ime. Gorupovi vogalni hiši so oštevilčili s 7 in 9. Prizidana hiša vzhodne zgradbe je bila oštevilčena s 7a, druga nosi sedaj številko Slovenska 1. Vmes so se imena menjavala in spreminjala. Slanova je zabeležila,[10] skupaj z Valenčičem, epizodo poimenovanja dela Gradišča v Gorupovo ulico. Predlog za Gorupovo ulico so, na predlog Frana Žužka, soglasno potrdili v mestnem svetu 23. decembra 1898. Podobno imenovanje sedaj ni možno, ker se ulice ne imenujejo po živih ljudeh, redko po mecenih, kaj šele tik ob dozidavi nekaj hiš. Novi hiši na južni strani sta dobili številki 1 in 2, vogalni 3 in 4. Italijani so po okupaciji dali ulici ime Cesta 29. oktobra. Za del ulice je sledilo ime Gradišče, kar je januarja 1982 nasledila Kardeljeva ulica. Cesto so po osamosvojitvi preimenovali v Slovenska cesta, čeprav je vzhodna hiša obdržala naslov Rimska 7 a. Hiša brez neposrednega dostopa na Slovensko je postala Slovenska 1.

Med osnovnima Gorupovima hišama je ožina ostala. Zaradi nujne širitve ceste v šestdesetih letih 20. stoletja so prebili pritličje zahodne hiše z arkadami za pešce in vzdolž preboja uredili lokale. Modernistični minimalizem pritličij od bifeja do trgovine in mesnice ter kasneje fotokopirnice in knjigarne, sedaj spremenjen v bifeje s preštevilnimi mizami v arkadah, se nikoli ni povsem zlil z osnovno, stanovanjsko namembnostjo hiše niti z arhitekturo samo.

Gorupovi dediči so bili lastniki hiš na Rimski cesti do konca druge svetovne vojne. Po njej so večino lastnine v nekaj letih nacionalizirali (1948, 1949). Potomci potomcev so se dolga leta pravdali za vrnitev lastnine. Zaradi tujega državljanstva posameznikov jim je le delno uspelo, predvsem potomcem Zore Whycombe.[11] Razpršeno lastništvo

10 SI ZAL, LJU 488, št. 52 (seja 23. decembra 1898); Valenčič, *Ljubljanske ulice*, str. 118. *"Imenovati nam je danes jedno v mestu po potresni katastrofi nastalo novo ulico, ki gotovo krasi in lepša jeden del našega mesta, to je oni del Gradišča, ki sega čez Rimsko cesto proti jugu, na kateri stoje sedaj štiri lepa Gorupova poslopja."*

11 Družine Turković, Luckmann in Whycombe Gorup. Podatke je prijazno dopolnila Angelika Hribar.

ne vpliva vedno pozitivno na vzdrževanje hiš. Leta 2008 je bilo zgledno prenovljeno samo ulično pročelje Rimske 9 in njen podaljšek Slovenska 1.[12] Dvojčica na nasprotni strani čaka na lastnike ali nove mecene. Prvoten enoten videz kazijo tudi prebite arkade in neusklajeno preurejanje podstreh ter urejanje novih odprtin.

Mladika, dekliški licej

Ime Mladika se zaradi imenovanja društva "Mladika", ki je skrbelo za razvoj šolstva deklet, se generalizirano pojavlja za poslopje nekdanjega dekliškega mestnega liceja, arhitekturo Maksa Fabianija in redkeje za nekdanji dekliški internat, ki ima to ime na vhodnem pročelju. Internat, delo arhitekta Cirila Metoda Kocha, je sedaj vhodno poslopje Ministrstva za zunanje zadeve RS. Vedno bolj pogosto se ime uporablja za celoto, za ves kompleks nekdanje vojaške bolnice in sedaj Ministrstva za zunanje zadeve.

V kompleksu Mladika na obdobje Josipa Gorupa in Hribarja spominja predvsem relief s tremi grbi na glavnem pročelju nekdanjega liceja. Večina diplomatov ga spregleda, ker vstopajo v ministrsko palačo pri stranskih vratih. Podobno zapostavljen je spomin na enega največjih mecenov v zgodovini mesta in Slovenije.

Zasluge za objekt, ki presega secesijska izhodišča ljubljanske arhitekture in kaže prestop v bolj funkcionalistične trende, imajo najmanj trije. Dekliški licej je načrtoval Maks Fabiani, za parcelo je poskrbel župan Ivan Hribar, denar za gradnjo v veliki meri Josip Gorup. Gorupovo zavzemanje za gradnjo laične dekliške šole je bilo bistveno starejše od načrtov za licej. Iskanje lokacije, predvsem na področju Ajdovščine, je natančneje opisano v besedilu Lidije Slana in v starejših besedilih, ki obravnavajo zgodovino bolnišnice in kareja med Slovensko in Slovenskim trgom ter v članku v Varstvu spomenikov.[13] Poudariti velja, da so omenjeni trije pomembni možje bistveno vplivali tudi na pozidavo tega kareja, Fabiani z vzorčno postavitvijo Hribarjeve palače.

Reški trgovec Josip Gorup pl. Slavinjski[14] je mestu Ljubljani podaril 100.000 kron za spodbuditev ženskega šolstva. Že novembra 1888 je ob 40. obletnici vladanja Franca Jožefa I. daroval za podporo šolajočim se dekletom v Ljubljani 50.000 goldinarjev. Denar je bil spodbuda za društvo "Mladika", ki je skrbelo za laično šolanje deklet. Člani društva so bili ugledni pedagogi in žene vidnih politikov. Nesebično so pomagali ustanavljati višjo šolo, kasneje licej in internat. Denar največjega mecena, Gorupa, so namenili za gradnjo dekliške šole. Ta je od ustanovitve, 21. septembra 1886, gostovala po Ljubljani.[15] Prva lokacija za novo šolo je bila predvidena na Ajdovščini, na omenjenem prostoru opuščene bolnice in nekdanjega avguštinskega samostana ob Dalmatinovi ulici. Lokacijo je odkupil Josip Gorup. Parcele na Ajdovščini so za tem odkupili ugledni meščani, med njimi župan Ivan Hribar, da bi zbrali dodaten denar za šolo.[16]

Novi prostor je bil v urbanistični shemi Ljubljane in zaradi bližine parka Tivoli ugodnejši, saj je šlo za križišče načrtovane krožne ceste in najkrajše linije med Magistratom in Tivolijem. Prostor blizu Deželnega, sedanjega Narodnega muzeja je bil rezerviran za reprezentančne palače, čeprav Fabiani v prvem načrtu *Splošna regulacija mesta Ljubljane*, 1896,[17] ni načrtoval vogalne palače na tem mestu. Maks Fabiani je s postavitvijo dekliškega liceja na parceli ob Bleiweisovi (sedanji Prešernovi), materializiral del svoje urbanistične zamisli popotresne Ljubljane. Brez Hribarjeve organizacije in Gorupovih financ to ne bi bilo mogoče. Urbanist je ustvaril nov vogal mesta, ki je izoblikoval prehod med nastajajočim ringom ob Bleiweisovi cesti z linijo Magistrat–Tivoli (Šubičeva, Kongresni trg, Gerberjevo stopnišče, Ribji trg). Smer proti Tivoliju je bila poudarjena z ureditvijo Gerberjevega stopnišča, postavitvijo uršulinske gimnazije ter palače skupščine in z načrtovano novo brvjo (postavljena šele 1991). Leta 2009 je še vedno začasna.

Parcelo, stavbišče med Levstikovo, Šubičevo, Prešernovo in Veselovo ulico je darovalo mesto Ljubljana. Odborniki so Fabianijevo zasnovo natančno kontrolirali in načrte prilagodili obstoječim gabaritom stavb. Načrtovana zgradba se je morala zaradi višine nekoliko umakniti v z roba notranjost parcele.

Mestna dekliška šola je bila leta 1896 najprej v Zoisovi palači na Bregu 20. Zaradi prostorske stiske so jo selili v Gosposko 8 in Gosposko 6. Dokumentirane so številne prostorske težave in začasno gostovanje v šoli na Levstikovem trgu. Vladni svetnik Andrej Senekovič je za dekliški licej določil natančen vsebinski program. Primerjali so ga s šolami v Celovcu in drugje. Učitelji so želeli deset

12 Konservatorski nadzor sta imeli Tatjana Adamič in Marija Režek. Arhiv ZVKDS OE Ljubljana, Mapa Rimska 9.

13 Zupan, Fabianijeva arhitektura, str. 13.

14 O Josipu Gorupu piše Ivan Hribar: *Moji spomini I*, str. 173–177. O društvu za podporo šolanju mladine je razmišljal že 1886. Ustanovno pismo za štipendiranje deklet slovenskega in hrvaškega rodu je datirano 27. novembra 1888. SI ZAL, LJU 488, F. 2083. Hribar je spodbudil bogatega reškega trgovca, da je prispeval denar.

15 Dekliška šola, natančneje Mestna višja dekliška šola je v Ljubljani delovala od jeseni 1896, najprej v Zoisovi hiši na Bregu. Gostovala je v Gosposki ulici in drugje (Hribar, Moji *spomini I*, str. 268–269) in SI ZAL, LJU 488, F. 2081. Statut je bil potrjen 17. septembra 1896.

16 Na svoji parceli je Hribar leta 1905 po načrtih Maksa Fabianija postavil veliko stanovanjsko palačo z javnim pritličjem. Stavba je določila in označila pomemben vogal mesta.

17 Mihelič, *Urbanizem*, str. 230; Krečič, *Slovenska arhitektura*, str. 242.

Mladika, nekdanji dekliški licej, danes Ministrstvo za zunanje zadeve RS, 1998 (foto: Miran Kambič, INDOK center, DKD Ministrstva za kulturo).

učilnic, risalnico, dvorano za ročna dela, nekaj kabinetov, knjižnico in telovadnico. Že tedaj so razpravljali o posebnem internatu za dekleta, ki so ga najprej načrtovali v prizidku šole. Denar je bil spodbuda za iskanje projektanta nove stavbe.

Fabiani je z zasnovo liceja poudaril vogal mesta.[18] Urbanist je v na novo urejenih površinah, posebej med Slovensko cesto in železnico v Ljubljani zagovarjal sistem pravokotnih karejev. Sistem je simbolno nadaljeval shemo rimske Emone, ki je imela v tem delu Ljubljane enako osnovno, linearno zasnovo. V svojem regulančnem planu je Maks Fabiani l. 1895 poudaril pomen najkrajše povezave med mestom in zelenjem.[19] Ob križišču prometnic in izteku Lattermanovega drevoreda sprva ni zarisal nobene stavbe. Poznal je ključni pomen prostora mesta, ki leži na najožjem prehodu med grajskim gričem in Rožnikom. Prostor je namenil za reprezentativne stavbe, ki naj bi označevale tedanjo Bleiweisovo cesto. Razmestitev šol ob zunanjem prometnem ringu je bila v mestu upoštevana na več krajih, ob zasnovi ceste čez Graben, načrtovanju preboja čez Trg sv. Jakoba in s postavitvijo Obrtne šole. Fabiani se je po izboru parcele in med načrtovanjem arhitekture zavedal težav, saj so bile obstoječe reprezentančne stavbe v bližini parcele za licej razmetane v prostoru in orientirane vsaka zase (Narodni muzej, Opera, Narodni dom). Ob Šubičevi ulici je arhitekt posebej omenjal v svojih opisih Lattermanovo alejo (sedanjo Cankarjevo cesto) in radialno načrtovan drevored v parku Tivoli. V tej ožini je zelenje delilo mesto v dve jedri in segalo od Rožnika skozi Uršulinski vrt (sedaj pozidan v Trg republike) in čez Zvezdo do grajskega griča. Izbrano smer je arhitekt leta 1904 (načrti potrjeni 1906) sam izoblikoval z zamislijo liceja v obliki črke L. Dodatno jo je poudaril s postavitvijo prizidka ob Šubičevi ulici. Načrti so bili odobreni 25. julija 1910.[20] Koncept je zaključila stavba liceja in internata Mladika. Internat je bil orientiran proti Šubičevi ulici, Levstikovi ulici in zelenju Tivolija. Stal je na mirnem robu mesta, tik ob parkovnih površinah. Mladika je zelo kvalitetno zaokrožila karejski sistem izbranega dela mesta, čeprav je stavba sama povprečna arhitektura. Poslopja v zelenju in ob robu parka so upoštevala novo doktrino, ki je zahtevala zračne in svetle učilnice v mirnem okolju, z neposredno navezavo na park. Pretiravali bi, če bi to pripisovali Gorupu.

18 Naročilo načrtov za Mladiko, 23. decembra 1903 (SI ZAL, LJU 488, F. 2081, 2082. fol. 61-1903).

19 Maks Fabiani: O kulturi mesta, str. 39. *...da se napravi cesta od Mestnega trga čez Ribji trg ob Zvezdi proti podturenskim nasadom vsporedno s Slonovimi ulicami in Lattermanovim drevoredom.* ***Ideje te ceste naj se nikakor ne opusti.*** Poudarek G. Z.

20 V arhivu so štirje fascikli z gradivom društva Mladika in gradnjo liceja ter pomožnih poslopij (SI ZAL, LJU 488, F. 2234/2081, 2082, 2083).

Uveljavljeni sistem zazidave so dograjevali v obdobju med obema vojnama. Arhitekt Plečnik je ob gradnji prizidka uršulinske gimnazije delno ponovil osnovno stavbno shemo Mladike. Vogalno šolo je s Kongresnega trga dogradil ob Šubičevo ulico. Dvoriščno stran je še obvladoval vrt in zato so učilnice preselili z ulične strani. Arhitekt se je poigral z oblikovanjem uličnega pročelja in s poudarjenim vhodom, na dvoriščni strani je pustil gladke stene z velikimi zastekljenimi odprtinami. Podobnost s starejšim projektom Maksa Fabianija ob isti ulici gotovo ni slučajna.[21] V urbanistični shemi mesta sta odmevali še dve šoli, postavljeni po Fabianijevih načrtih ali pod njegovim vplivom: osnovna šola na Levstikovem trgu in Obrtna šola na robu Mirja in ob Aškerčevi.

Stavbe liceja in internata Mladike so bile načrtovane od leta 1904 do 1911, dozidane in prezidane do 1929, preurejene 1938–40 in kasneje. Ohranjeni so načrti prvih treh faz gradnje. Kasnejša dokumentacija je skromna ali je ni, razen za zadnjo prenovo po letu 1996.[22] Fabianijev prvi projekt za dekliško šolo je dobro dokumentiran. Arhivsko gradivo je shranjeno v ZAL. Ohranjena je večina dopisov, skoraj vsi načrti, statični izračuni, gradbeni dnevnik in nekateri detajlni izrisi opreme. Stavbo in njene elemente je bilo ob prenovi arhitekta Kobeta mogoče ohranjati z analizo originalnih gradbenih sestavin. Nekdanja šola je kljub predelavi v pisarne ostala izjemen spomenik načina gradnje ob začetku našega stoletja.

Odborniki februarja 1904 niso bili zadovoljni s prvim načrtom (ta v arhivih ni ohranjen ali še ni najden) arhitekta Holynskega, ki so ga najprej dobili v presojo. Njegov načrt za dekliško šolo je imel po mnenju komisije premalo učilnic in ni omogočal postopne gradnje. Na predlog župana Ivana Hribarja so pri uveljavljenem arhitektu Fabianiju na Dunaju naročili nove načrte. Za Fabianija so se odborniki mestne oblasti odločili pred božičem 1903. Do poletja 1904 je arhitekt, po nekaj urgencah, izrisal prvo stavbo.[23] Načrte so pregledali odborniki in pedagog Albert Sič. Zadnji je zapisal vrsto pripomb in priporočil za popravke. Nekaj predlogov so mestni oblastniki podprli in poslali Fabianiju prošnjo, da naj jih upošteva. Načrte, ki so bili prilagojeni zahtevam naročnikov, je arhitekt dopolnjeval do sredine leta 1906. Izrisal je detajle notranje opreme in zunanjo ograjo. Natančno po izrisih in pod nadzorom ing. Matka Prelovška so med 16. junijem 1906 in 7. oktobrom 1907 gradili poslopje višje dekliške šole cesarja Franca Jožefa I. Po dozidavi in preselitvi je bila postopoma spremenjena v licej. Zidarska dela je izpeljalo podjetje Gustava Tönniesa. V arhivu so dokumentirani stroški cele stavbe, gradnje in opreme v višini 265.000 kron. Med gradnjo so se srečevali s problemi talne vode in studencev, ki tečejo iz Tivolija v Ljubljanico. Gradnja je bila zelo hitra, prekinili so jo le v zimskem obdobju, ko je bil osnovni skelet stavbe že pod streho. Posamezna dela so izpeljali manjši podjetniki. Železobetonske konstrukcije je izdelalo specializirano dunajsko podjetje (R. Schnell), za notranjo opremo so bili zadolženi domači obrtniki (pohištvo in stavbno pohištvo Naglas, Primožič, Rojina, Škafar, Zorman; tesar F. Pust, železninar Schneider & Verovšek; kamnoseki Vodnik, Čamernik, Toman; steklar Kollman; pleskar Eberl; klepar A. Lenček; ključavničar F. Perko; pečarstvo Vidic). Opremo telovadnice so kupili v Pragi (I. Vindyš), enako stolpno uro (L. Hainz). Pri gradnji so natančno upoštevali originalne Fabianijeve načrte, razen za kletne prostore, ki so jih morali zaradi talne vode konstruirati drugače.[24] Posebej so korigirali detajle po 20. juliju 1907, ko je arhitekt obiskal gradbišče in zahteval dodelavo nekaj elementov, kar je zabeleženo v gradbenem dnevniku. Arhitektu Fabianiju so ob izdelavi prvih načrtov izplačali samo avans, 1500 kron. Šele januarja 1909 je dobil poplačan honorar 4000 kron. Prej je poslal natančno specifikacijo, ki je ohranjena.[25]

Glavni objekt liceja ima tridelen tloris, razvit v obliko L. Osnovne mase so zaključeni kvadri, Fabiani je z njimi omogočil zahtevano možnost postopne gradnje in dograjevanje posameznih sklopov.[26] Vzdolžnemu traktu učilnic ob sedanji Prešernovi ulici je prilepljen na jugu ozek del s hišniškim stanovanjem in pisarnami. Severno vzdolžno stranico obvladuje drugi trakt, v katerem so bile učilnice in telovadnica. V nadaljevanju te stranice je bil kasneje sezidan že v prvih načrtih omenjan prizidek (26 x 11 m) z dodatnimi učilnicami.[27] Obe krili učilnic povezuje vhod s stopnišči in z rizalitom, ki je vpet med vzdolžna kvadra. Poudarjen je s stolpom z uro in vhodno arkado. Osnovna komunikacija stavbe so hodniki, ki so speljani ob vzdolžnih straneh na dvoriščni strani. Tloris je enostaven, izhaja iz uveljavljenih standardov in predpisov ter načina gradnje šol z začetka 20. stoletja. Velika pozornost je bila

21 Uršulinska gimnazija je dobila naprednejše tlorise z razširjenimi avlami.

22 Načrti in dopisi so v SI ZAL, LJU 488, 2081, fol. 61-1903, seja je bila 23. 12. 1903.

23 Izrisani načrti so podpisani in datirani.

24 SI ZAL, LJU 488, F. 2234, fol. 282–287, fol. 530–533.

25 SI ZAL, LJU 488, F. 2082, fol. 373. Profesor je tedaj za honorarno uro dobil 10 kron, njegova letna plača je znašala okoli 3400 kron. Pri izplačilih honorarja Fabianiju mestne oblasti niso bile niti radodarne niti hitre. Arhitekt je moral pisno protestirati.

26 Ravnatelj šole, I. Macher je 26. maja 1909 prosil za prizidek, ki je bil *"prvotno projektovan"* (SI ZAL, LJU 488, F. 2083, fol. 498).

27 Dovoljenje za gradnjo je bilo izdano 25. junija 1910 (SI ZAL, LJU 488, F. 2083, fol. 678. Uporabno dovoljenje je bilo izdano 11. novembra 1910. SI ZAL LJU 488, F. 2083, fol. 699).

Ivan Zajec: Maketa reliefa z grbi za Dekliški licej, prva razstava v Jakopičevem paviljonu, maj 1909 (foto: Fran Vesel, arhiv Mestnega muzeja Ljubljana).

posvečena pravilni osvetljenosti učilnic in zračnosti prostorov. Učilnice so bile orientirane proti vzhodu. Vsaka je imela tri okna, eno s posebnim prezračevalnim mehanizmom. Arhitekt se je razživel v redkih detajlih. Racionalna zasnova strogih in jasnih linij je razgibana v vhodnem delu. Fabiani je nadgradil shemo severnjaških mestnih hiš in stolp ljubljanskega magistrata. Oplemenitil jo je z angleško dostojanstveno formo šol in idejo mnogostolpne Prage, ki sta jo z županom Hribarjem iz češke prestolnice prevedla v vogalne stolpiče Slovenskega trga. Stolp šole bi lahko učinkoval kot nepotrebno historiziranje. Našel pa je kontrapunkt v veliki in gladki steni pročelja telovadnice. Na to fasado so maja leta 1910 vzidali relief s štirimi dekleti, ki med girlandami cvetja drže grbe Kranjske (orel s ščitkom), Ljubljane (zmaj na stolpu) in verjetno simbol Gorupa, viteza Slavinjskega[28] (venec lipovega cvetja, v sredini pa nagelj, morda simbolna mladika). Kartuše objemajo štiri mladenke v tunikah. Zajec in Slovenci so bili tako ponosni na relief, da je bil osnutek razstavljen na prvi likovni razstavi v Jakopičevem paviljonu poleti 1909. Drugačno reliefno okrasje je nad rizalitnim nadstreškom vhoda. Namesto sklepnih kamnov sta na vzhodni in severni strani zaključkov portalov okameneli sovi, simbola modrosti. Avtor velikega reliefa, ki ga je v osnovnih črtah pet let pred vzidavo narisal Maks Fabiani, je bil akademski kipar Ivan Zajec.[29] Gladko ploskev nad reliefom iz savonskega peščenca so v secesijski tradiciji namenili za okrasne, poučne napise, kakršne si je Fabiani zamislil tudi za šolo ob Levstikovem trgu.

Večina pročelij liceja je členjena z dvogovorom materialov, svetlega, rumenkastega ometa[30] in temne opeke. Temnejše je bilo pritličje in izstopajoči vogali, svetlejši vmesni deli. Ti so bili razdeljeni v polja s po tremi okenskimi osmi, ki so sugerirale notranjo shemo prostorov. Velike okenske odprtine so razbremenile formo pročelja, najbolj podolgovati trakt ob Prešernovi cesti. Nosilne preklade nad okni so bile inventivno delane iz kovinskih, poudarjeno barvanih in vidnih traverz, ki so postale s tem tehnični in likovni element. Sredinski del fasade je imel med nadstropjema poudarjeno polje in napis Mestni dekliški licej. Fasadna členitev je bila stopnja razvoja Fabianijevih pročelij. Izšla je iz secesijske, barvno vzorčaste Portois & Fix. Postala je značilno avtorska v Narodnem domu v Trstu, kjer znotraj kamnitega kraškega okvira spodnjih etaž in šivanih robov žari opeka s skromnim vzorcem. Vzorčenja različno tonirane opeke v Ljubljani ni. Pri liceju je bil za okvir uporabljen material, ki je bil domač v Ljubljani. Opeka je samo na spodnjih robovih poudarjena z nekaj polji kamnitih šivanih robov, Kraševec Fabiani je s tem podpisal izdelek. Temno rdečo fasadno opeko je Maks Fabiani posebno natančno izbiral, vzorce so mu pošiljali na

28 Gorupov grb iz leta 1903 je drugačen, kombinacija kranjskega orla, pod njim pa zmaj v skalnati votlini pod gorovjem. Zanimivo je, da sta na grbih kar dve simbolni živali iz mecenovega grba.

29 Zajčevo prošnjo za izplačilo honorarja je pisno podprl Maks Fabiani. Kiparju so po 19. juliju 1908 izplačali 400 kron (SI ZAL, LJU 488, F. 2083, fol. 375, 535).

30 Toniranje ometov pročelij z zeleno barvo leta 1962 je bilo neustrezno. Po sondiranjih so za prenovo določili barvne tone, usklajene s primarnimi.

Relief z grbi na stavbi Mladike, 1998 (foto: Miran Kambič, INDOK center, DKD Ministrstva za kulturo).

Dunaj.[31] Podobno skrbno je opeko in njeno barvno podobo za pročelja kasneje uporabil Jože Plečnik, za njim Edo Ravnikar. Fabianijevo kombinacijo barv in materialov so posneli za zunanjost internata Mladike in za nekaj drugih hiš ob isti ulici.

Šola se je preselila v stavbo s slovesno otvoritvijo 4. oktobra 1907 (vpis so imeli mesec dni prej). Že ob selitvi in med prvim šolskim letom je ravnatelj premišljeno opozarjal na skromne kapacitete in na nujno zidavo prizidka. Tega so, kakor kažejo dokumenti, načrtovali že ob prvi zasnovi. Verjetno je nanj ob omenjenih fazah gradnje in finančnih stiskah mislil in ga shematsko narisal kar Fabiani.

Del mestnih odbornikov z županom na čelu je pomagal pri iskanju dovoljenj in denarja za prezidavo. Načrte je pregledal mestni stavbenik Ciril Metod Koch. Že 29. januarja 1910 so bile priprave tako daleč, da so razpisali dela in iskali izvajalce. Gradbena dela so znova zaupali podjetju Gustava Tönniesa. Med razlogi za izbor, gradbenikova ponudba ni bila najcenejša, so v ohranjene dokumente zapisali, da bo lahko preskrbel enako fasadno opeko. Čas od ideje do zgrajene stavbe je bil izjemno kratek. Načrti so bili narisani 16. aprila 1910, potrjeni so bili 4. in 25. julija, ko je gradnja že tekla. Rok za dozidavo je bil 17. september 1910. Ob koncu junija so polagali parket in urejali notranjost. Prizidek je postavljen z rahlim fasadnim zamikom. Uporabno dovoljenje je datirano 11. novembra 1910. V novogradnji so nadaljevali tlorisni koncept. Ob dvoriščni strani je bila postavljena notranja komunikacija s stopnišči in hodniki, učilnice z velikimi, zračnimi okni so bile vzdolž zunanje strani. Tlorisi se od Gorupovih hiš v Gradišču niso spremenili, nikogar še ni motil promet na cestah. Med gradnjo so delno predelali telovadnico, njeno majhno garderobo so povezali z novo, večjo.

Gradnja samostojne stavbe internata in nekaj učilnic v njem je tekla posebej in je bila v senci šolske stavbe in ni v neposredni povezavi z Gorupom, če ne upoštevamo že prej zagotovljene dovolj velike parcele za razvoj šole. Avtor načrtov je bil Ciril Metod Koch Načrti v arhivu niso podpisani. Poslopje ima konvencionalen, naročnikovim željam prilagojen tloris. Pročelja so črpala iz historicističnega besednjaka in so zapoznel odmev slogov. Poudarjena sta severni in južni trakt, jedro poslopja je ožje. Posebnost je na zunanjščini delilni zidec z vegetabilnim okrasom, lipovimi listi (mladika), ki se vleče okoli vse zgradbe. Pročelja so razgibali dolgi balkoni ob vzdolžnih stenah, obrnjeni proti notranjemu in zunanjemu parku. Vhodni del na severu poudarja rizalit z balkonom in napis na pročelju: Mladika. V podkleteni nadstropni stavbi z visokim pritličjem so imeli kuhinjo in jedilnico, učilnice in spalnice, šest "kabin za kopeli", veliko dvorano. Ohranjeni so fotografski posnetki notranjosti z opremo. Prostore je v internatu dobil zdravnik, za bolnice je bila predvidena večja soba. Posebne prostore so uredili za upraviteljico internata. Stavba je bila grajena in dograjena leta 1912, ker so septembra 1912 gojenke že bivale v internatu. Gradnja in načrtovanje internata je slabše dokumentirano kot zidava poslopja liceja.

Šola se je razvijala, postala je središče za šolanje deklet, ki ga v svojih spominih omenja Janko Mlakar. Celo Ivan Cankar je zapisal, da so dijakinje izdajale vzoren leposlovni list (Gospodična Cizara). Na dvorišču so imele urejen vrt, ki so ga urejale same.

31 V SI ZAL, LJU 488, so ohranjena Fabianijeva pisma z natančnimi napotki.

Grb Ljubljane in posvetilni napis Josipu Gorupu, 2009 (foto: Vesna Bučić).

Nadaljnji razvoj tega dela Ljubljane je bil pozitiven in negativen. Šolo je prizadela svetovna vojna, ko so vojaki zasedli učilnice. Dekleta in profesorji so se morali preseliti v učilnice Glasbene Matice, v Auerspergovo palačo in Narodni dom. Licej so v novi državi Jugoslaviji preimenovali in postopno spremenili v žensko realno gimnazijo ter to priključili nekdanji klasični gimnaziji. Internat so močno prezidali leta 1929, v šolsko poslopje so vgradili novo centralno kurjavo. Med vojnama se je licej spremenil v gimnazijo. V šolskem letu 1935/36 so pričeli šolo postopoma opuščati, zadnje maturantke so zaključile šolanje 1941/42. Posamezni profesorji so kasneje poučevali na uršulinski gimnaziji. Urejeni vrtovi in parkovni nasadi med večjima stavbama so propadli. Licejsko palačo so leta 1942 znova zasedli vojaki. Italijani so tam uredili vojaško bolnišnico, kar so septembra 1943, skupaj s funkcijo, prevzeli Nemci.[32] Po vojni so v šolo prišli in tam ostali vojaki zmagovalcev. Notranjosti so predelovali, na dvorišču so zrasla pomožna poslopja. Večina predelav Jugoslovanske ljudske armade je bila provizorična, brez ustreznih načrtov in dovoljenj. V slovenskih arhivih dokumentov o teh posegih ni. JLA je objekte dokončno zapustila oktobra 1991. Odpeljali so vso opremo.

Povojno obdobje je poskrbelo za nekaj pravniških akrobacij, ki so mestno lastnino dodelile SFRJ oziroma vojski. Pravno so verjetno sporne.[33] Republika Slovenija je začela iskati novega uporabnika. Muzealce, predvsem Slovenski etnografski muzej, so zadovoljili s selitvijo na obrobje, na Metelkovo. Ideje strokovnih služb in Akademije za likovno umetnost, da naj se v šolo preseli visoka šola, so preslišali. Leta 1996 so začeli gradbena dela, ki so ob okvirnih pogojih Zavoda za varstvo dediščine[34] in s premišljenimi načrti Jurija Kobeta in njegovih sodelavcev obe glavni stavbi spremenili za potrebe novega ministrstva. Predelava je ohranila vse izhodiščne elemente objekta, vključno s tlorisi. Na območju nekdanjega vrta je zrasla podzemna garažna hiša.

32 Lapajne, Pokojnik, *Delo,* 33/224, Ljubljana, 24. 9. 1991; Svetina, Ministrstvo, *Delo*, 3. 12. 1991.

33 Braco Mušič, O namembnosti Mladike, *Dnevnik*, 41/329, Ljubljana, 3. 12. 1991. Mušič citira: *A piratis et latronibus capta dominum non mutant.*

34 Konservatorja Janez Kromar in Gojko Zupan.

Oblastniki so spremenili slavni izrek *Non solum sibi sed etiam rei comuni servimus* v *solum sibi servimus*. Tradicija slavnih mecenov, ki so zagotavljali štipendije in hiše, od Avguština Prygla, Knaflja do Gorupa in Oražna je bila zanikana. Le grb na pročelju spominja na čase, ko so bogati Slovenci skrbeli tudi za skupno dobro.

Nova namembnost in slabi urbanisti, ki so Šubičevo odrezali od Tivolija, so delno degradirali Fabianijevo arhitekturo in njegove prometne osi. V veliki meri so zanikali Gorupovo darežljivost ter politiki celo lastne izjave.[35] V Ljubljani še danes manjka ena od srednjih šol. Ko bo država postavila novo šolo, bi jo lahko poimenovala po Josipu Gorupu.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

Dokumentacija centra za razvoj univerze, Ljubljana
Signatura D/440.

Šolski muzej, Ljubljana
Razstava Šolske stavbe Ljubljane (Slavica Pavlič s sodelavci), Ljubljana 1974.

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Ljubljana
Arhiv (mapi Mladika in Rimska 9).

ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana
LJU 342, Fototeka
LJU 488, Mesto Ljubljana, Rokopisne knjige, Cod. III.

ČASOPISNI ČLANKI (Posamezni v hemerotekah shranjeni članki so brez navedenih strani)

Brilej, Roman: Mreža za Mladiko. *Mladina*, 24. 5. 1994, str. 40–43.

Hladnik Milharčič, Ervin: Dekliška šola in vojaki revolucije. *Mladina*, 24. 5. 1994. str. 44–47.

Kerševan, Nuša: Last države ali vojske? *Dnevnik*, 19. 11. 1991.

Keršič, Irena: Etnografski muzej v Mladiko. *Delo*, 2. 4. 1992.

Kladnik, Darinka: Lastništvo vojaških objektov. *Dnevnik*, 11. 10. 1990. str. 8.

Lapajne, Zdenko: Pokojnik se še ni ohladil, zapuščinske obravnave še ni, dediči so že v sporu. *Delo*, 24. 9. 1991. str. 10.

Mušič, Braco: O namembnosti Mladike. Nekdanji Licej pripada slovenski in ljubljanski mladini! *Dnevnik*, 3. 12. 1991.

Mušič, Braco: O vojaških objektih v Ljubljani. *Dnevnik*, 25. 1. 1992. str. 13.

Osterman, Jože: Muzej, Mladika, Metelkova. *Dnevnik*, 12. 3. 1994. str. 17.

P. K. (Kolšek, Peter): Rupel se odreka Mladiki v prid kulture. *Delo* 34/43, 22. 2. 1992.

Petkovšek, Janez: Mesto hoče v Mladiki šolo. *Delo*, 16. 12. 1994.

Sedej, Ivan: Muzej v Mladiki. *Dnevnik*, 28. 11. 1991.

Svetina, Janko: Ministrstvo za šolstvo se poteguje za številne opuščene vojaške objekte. *Delo* 33/283, 3. 12. 1991

Šutej Adamič, Jelka: Kaj je z Mladiko (1), Je imel že Fabiani v mislih državno upravo? *Delo*, 30. 6. 1994.

Šutej Adamič, Jelka: Kaj je z Mladiko (2), Kulturi naj bi namenili prostore na Metelkovi, *Delo*, 1. 7. 1994.

LITERATURA

Ciperle, Jože: *Gimnazije na Slovenskem v letu 1848 ter njihov razvoj do leta 1918*. Ljubljana : Slovenski šolski muzej, 1979.

Čopič, Špelca; Prelovšek, Damjan; Žitko, Sonja: *Ljubljansko kiparstvo na prostem*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1991.

Fabiani, Maks: *Maks Fabiani : Nove meje v arhitekturi [razstava, Trst, junij–september 1988]* (ur. Marko Pozzetto). Venezia : Cataloghi Marsilio, 1988.

Fabiani, Maks: *O kulturi mesta : spisi 1895–1960* (ur. Marko Pozzetto). Trst : Založništvo Tržaškega tiska, 1988.

Fabiani, Maks: *Regulacija deželnega stolnega mesta Ljubljane* (faksimiliran ponatis), Ljubljana : Arhitekturni muzej Ljubljana, 1989.

Hribar, Ivan: *Moji spomini I : od 1853. do 1910. leta.* V Ljubljani : Merkur, 1928.

Izvestja Mestnega dekliškega liceja 1907–08. Ljubljana, 1908.

Izvestja Mestne ženske realne gimnazije v Ljubljani 1929–1940. Šolski muzej, Ljubljana, inv. št. 1738.

Janež, Stanko (in dr.): *Slovstveni in kulturnozgodovinski vodnik po Sloveniji, Ljubljana z okolico*. Ljubljana : Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 1993.

Konservatorski program za kompleks "Mladika" – Zasnova. Ljubljana : LRZVNKD, 1992.

Korošec, Branko: *LJUBLJANA skozi stoletja. Mesto na načrtih, projektih in v stvarnosti*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1991.

Krečič, Peter: Slovenska arhitektura v času slovenske moderne. *Slovenski impresionisti in njihov čas 1890–1920*. Ljubljana : Narodna galerija, 2008. str. 238–249.

35 Kolšek, Rupel, *Delo*, 22. 2. 1992.

Lapajne, Zdenko: Kdo krade srednje šole v Ljubljani? *Zbornik Vesela znanost, O hišah, o mestih, o podeželjih*. Ljubljana, 1993.

Mihelič, Breda: Urbanizem in arhitektura avstro-ogrske dobe, Dunaj in Ljubljana. *Slovenski impresionisti in njihov čas 1890–1920*. Ljubljana : Narodna galerija, 2008. str. 222–237.

Mlakar, Janko: *Spomini*. Celje : Mohorjeva družba, 1975.

Odlok o razglasitvi spomenikov naravne in kulturne dediščine na območju občine Ljubljana Center. *Uradni list RS*, št. 60, oktober 1993.

Pirkovič, Jelka: Mihelič Breda: *Secesijska arhitektura v Sloveniji*. Ljubljana : Ministrstvo za kulturo, Uprava za kulturno dediščino, 1997.

Poročevalec 22. Ljubljana, 16. 6. 1994.

Pozdrav iz Ljubljane, mesto na starih razglednicah. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1985.

Pozzetto, Marco: *Max Fabiani Architetto*. Gorizia, 1966.

Prelovšek, Damjan: Arhitektura v času impresionistov. *Slovenski impresionisti in njihov čas 1890–1920*. Ljubljana : Narodna galerija, 2008, str. 250–264.

Sitte, Camillo: *Umetnost graditve mest*. Ljubljana : Habitat, 1997.

Šuklje, Fran: *Iz mojih spominov, I. del*. Ljubljana : Jugoslovanska tiskarna, 1929.

Šumi, Nace: *Arhitektura secesijske dobe v Ljubljani*. Ljubljana : Mestni muzej, 1954.

Valenčič, Vlado: Ljubljansko stavbeništvo od srede 19. do začetka 20. stoletja. *Kronika* 18, 1970, str. 135–146.

Valenčič, Vlado: *Zgodovina ljubljanskih uličnih imen*. Ljubljana : Zgodovinski arhiv Ljubljana: Partizanska knjiga, 1989.

Zupan, Gojko: Fabianijeva arhitektura dekliškega liceja. *Varstvo spomenikov* 36, 1997, str. 13–25.

1.01 Izvirni znanstveni članek UDK 728.1/.5(497.5Reka)"18":929Gorup J.:7.078

Prejeto: 3. 11. 2009

Daina Glavočić
mr. sc., muzejska svetovalka, Muzej moderne i suvremene umjetnosti, Dolac 1, HR–51000 Rijeka
e-pošta: daina.glavocic@mmsu.hr

Gradbena dejavnost Josipa Gorupa pl. Slavinjskega na Reki ob koncu 19. stoletja*

IZVLEČEK

Članek opisuje poslopja iz obdobja historicizma, ki jih je ob koncu 19. stoletja na Reki dal zgraditi Josip Gorup: večnadstropnici z najemniškimi stanovanji, Grand Hotel Europe in zasebno stanovanjsko vilo, družinsko grobnico ter večnadstropno vogalno stavbo z najemniškimi stanovanji. Kot razumni in vsestranski investitor je Gorup za svoje dragocene gradbene prispevke pridobil najboljše ustvarjalce in tako zapustil neizbrisno sled na obličju in v zgodovini mesta Reke.

KLJUČNE BESEDE

Josip Gorup, Reka, gradbeništvo, arhitektura najemniških stanovanj, Grand Hotel Europe, historicizem, mavzolej, Giuseppe Baldini, Giuseppe Bruni, Emilio Ambrosini, Ivan Rendić

ABSTRACT

JOSIP GORUP VON SLAVINJSKI'S CONSTRUCTION ACTIVITIES IN RIJEKA AT THE END OF THE 19TH CENTURY

The paper describes buildings in Rijeka from the period of historicism at the end of the 19th century that were built by Josip Gorup: two multi-storey buildings with rental apartments, Grand Hotel Europe, a private residential villa, family tomb, and a multi-storey corner building with rental apartments. As a reasonable and versatile investor, Gorup selected only the best artists to materialise his valuable architectural contributions, thus leaving an indelible mark on the skyline and history of the city of Rijeka.

KEY WORDS

Josip Gorup, Rijeka, construction, architecture of rental apartments, Grand Hotel Europe, historicism, mausoleum, Giuseppe Baldini, Giuseppe Bruni, Emilio Ambrosini, Ivan Rendić

* Prevod iz hrvaščine Marjana Mirković. Lektoriranje Darka Tepina Podgoršek.

Obdobje madžarske prevlade na Reki (1868–1914) je zaradi novih razmer, razcveta mednarodnega trgovanja in močnega razvojnega razmaha industrije že ob koncu 19. stoletja zaznamoval velik priliv delavcev. Podjetnejši in premožnejši kapitalisti, gradbeniki in lastniki gradbenih zemljišč so kmalu spoznali, kako pomembno je vlagati v gradnjo večnadstropnih stavb z najemniškimi stanovanji, ki zagotavljajo zanesljiv in velik dobiček v prihodnosti. Za številne prišleke iz Avstro-Ogrske, predvsem Budimpešte, zaposlene v državni administraciji ter državnih in javnih podjetjih (na železnici, v luki, šolah, bankah, finančnih ustanovah), je bilo treba zagotoviti družinsko namestitev, ustrezno pomenu in ravni zaposlitve, ki jo je imel oče družine, torej prilagojeno finančnim zmožnostim. Dotedanji stari, skromni reški bidermajerski stanovanjski fond dvonadstropnic s povzdignjenim osrednjim ostrešjem ni zmogel ustreči zahtevam po višjih stanovanjskih standardih. Posebno številno je bilo priseljeno delavstvo, ki ga je bilo prav tako treba namestiti v ekonomična (skromnejša) stanovanjska poslopja in naselja, po možnosti v bližini industrijskih obratov.

Reška historicistična arhitektura s konca 19. stoletja je bila grajena po vzoru drugih večjih mest avstro-ogrskega cesarstva (Budimpešte, Dunaja, Trsta), v katerih je lokacijo in videz stanovanjske arhitekture narekovalo urbanistično načrtovanje uličnega omrežja.[1] Na Reki gre večinoma za večnadstropnice, vključene v načrtovani blokovski ulični raster ali prilagojene strmini kraškega terena, na katerem leži Reka. Zaradi pomanjkanja nižinskega zemljišča, primernega za gradnjo, in zaradi naglo naraščajočih stanovanjskih potreb so hiše v glavnem gradili v višino. Zato je največ štirinadstropnic z uporabnim pritličjem (za poslovne prostore) in podstrešjem (za stanovanje, shrambe ali drvarnice). Prav kraški teren (trda, skalnata tla) ali teren, pridobljen na račun morja, z nasipavanjem, je razlog, da na Reki stavbe niso podkletene in nimajo večjih notranjih zelenih dvorišč, pa tudi da se gradnja mesta ni širila v obliki koncentričnih krogov, temveč vzdolžno (ob morski obali in njej vzporednih ulicah) ter navzgor. Velikost poslopja in število nadstropij, kakovost uporabljenega materiala ter celotna okrasitev in videz pročelja na zgradbah z najemniškimi stanovanji – vse to je izražalo višino vloženega kapitala investitorja in donosnost investicije.

Med t. i. standardne najemniške hiše je mogoče šteti stanovanjske večnadstropnice z bolj ali manj izrazitimi značilnostmi zgodovinskih stilov, posebno tiste, ki so vključene v blokovsko urbano sestavo s konca 19. stoletja in zavzemajo veliko površino, pogosto skoraj celotno *insulo*. Tak primer so velike hiše – insule –, v pravilnem rastru ulic na nasutem terenu ob morju pred *Starim gradom – Civitas Nova*, na območju pri gledališču in tržnici, ob Rivi ter na zahodnem delu mesta (Brajda, Mlaka). Večnadstropnice z najemniškimi stanovanji (hiše so postavljene na vogalih ali vključene v obstoječi niz) so gradili bogati reški podjetniki za namestitev svojih družin in za oddajanje, na izbranih mestnih lokacijah, da bi bili v središču dogajanja v mestu, na vidnem, a kljub temu ne preveč prometnem kraju, z lepim razgledom in s prijetnim okoljem. Temelj hiše z gospodarskimi ali delno javnimi prostori je po navadi poudarjen in obložen z (ometanimi) rustikalnimi kamnitimi kvadri, ponekod pa s trakasto rustiko. Osrednji vodoravni del pročelja izpostavljajo reliefni venci, tam je nameščeno elitnejše gosposko nadstropje *piano nobile* (prvo in drugo nadstropje ali visoko pritličje s prvim nadstropjem), najimenitnejše nadstropje s stanovanjem lastnika palače. Standardno raven stanovanjske hiše pa poleg položaja, sončne lege in velikosti sob kaže tudi vključenost WC-ja in kopalnice. Večina najemniških stanovanj s konca 19. stoletja ima namreč redko, če sploh, dolgo ozko stranišče, nima pa kopalnice (z redkimi izjemami).[2]

Ko je ogrska vlada v sedemdesetih letih 19. stoletja v prizadevanju za razvoj svojega edinega pristanišča vlagala čedalje večja sredstva tudi v infrastrukturo in podjetnikom ponujala olajšave, je Josip Gorup vizionarsko prepoznal možnosti zaslužka s finančnim vlaganjem v tako obetavnem trenutku in se sklenil za stalno preseliti na Reko, s katero je takrat posloval iz Trsta. Gradnja stavb za najemniška stanovanja je bila investicija z najobetavnejšim uspehom in že leta 1871 je Gorup načrtoval svojo prvo veliko štirinadstropnico v samem središču mesta na območju t. i. *Civitas Nova*, na *Piazza Ũrmeny*, ki je bila takrat le velika nezazidana čistina, na kateri so se po nasipavanju morja še usedala tla. Po sprejetih urbanističnih načrtih je bil to zaželen položaj zaradi predvidenih prihodnjih komunalnih objektov – dveh paviljonov mestne tržnice (zgrajenih 1881), ribarnice in novega občinskega gledališča (postavljenega 1885) s parkom. Na tem območju sta močna mestna kapitalista – Josip Gorup in Eugenio Ciotta – prva investirala v nove stanovanjske najemniške hiše, ki so nastajajoči četrti postavile standarde in ji določile mero. Ne glede na to, da so njuni dosežki v smislu arhitekture in stila večinoma povprečni, pa imata obe hiši kot primer novega gradbenega obdobja historicizma na Reki posebno mesto.[3] Pročelje oblikujejo navadno stroga

1 Domljan, Stambena arhitektura, str. 82: *"Devetnajsto stoletje prvenstveno gradi mesta, arhitektura je povsem v funkciji urbanega. Arhitekt 19. stoletja pri vključevanju svoje zgradbe, prostorsko in oblikovno, v vnaprej predpisani okvir mesta ni mogel, a tudi ni želel razmišljati drugače kot v tistih slikah, ki mu jih je mesto samo nudilo na izbiro."*

2 Glavočić, Stambena arhitektura, str. 118–134.

3 Magaš, *Zona Kazalište-Tržnica*.

ritmizacija, profilirani venci med nadstropji ter zidovi, obdelani z ometom. Poudarjena je horizontalna delitev: pritličje (javnost – poslovanje), *piano nobile* (zasebnost – stanovanje), podstrešje (ekonomičnost – shrambe, skromno stanovanje). Razlog in cilj teh gradenj je vodila izključno želja po zaslužku – čim več najemnikov v čim več nadstropjih in na čim manjši površini obeta večji in hitrejši dobiček ob najmanjših stroških gradnje, zato so te hiše grajene kot bloki, ki pogosto tvorijo cele insule.

Gorupovi velikanski hiši na tržnici (danes Verdijeva ulica 9 in 11 / Zagrebačka 10) sta bili projektirani leta 1871, grajeni pa v letih od 1872–1874[4] do 1881.[5] Na celotni površini gradbene parcele nekdanjih ulic Rossini in Tartini, v tlorisu pravokotne oblike, sta postavljeni dve resnično veliki večnadstropnici, ki dostojno parirata prostoru pred občinskim gledališčem, postavljenim desetletje pozneje po načrtu uglednega dunajskega ateljeja F. Fellner in H. Helmer.

Prva Gorupova najemniška stavba,[6] arhitekt Giuseppe Baldini (Trst), 1871–1872 (nekdaj Piazza Giuseppe, danes: Verdijeva ulica 11 / Zagrebačka / Trninina)

Prva, zahodna Gorupova štirinadstropnica je zgrajena na mestu nekdanjega terena v lasti Marije Juranich, ki je imela na tej parceli precej manjšo hišo. Projektant novogradnje, podpisan na projektu 1871, je Giuseppe Baldini[7] iz Trsta, ki ga je Gorup verjetno poznal pred tem ali pa ga je angažiral zato, ker je ta takrat gradil tudi sosednji stanovanjski blok za Eugenia Ciotto. Gorup je hišo postavil izključno za najemniška stanovanja, čeprav je bila precej visoka pritlična etaža z močnimi kamnitimi stebri, ki nosijo križne svode (danes zakrite), predvidena za javno uporabo in so prostor uporabljali v različne namene (za skladišče, gostilno, urade, trgovino ipd.). Tu je leta 1886 delovala znana kavarna *Caffè* v lasti Andrije Bukouniga,[8] ta lokal pa je s pomočjo hišnega lastnika Josipa Gorupa s stenskimi poslikavami polepšal takratni najboljši reški dekorater Giovanni Fumi.[9]

Dve daljši, enakovredni pročelji, imata po enajst okenskih osi in stojita v smeri severa in juga, ožje pročelje, ki ima deset osi, pa je usmerjeno proti zahodu. Rustična ometana baza poteka okrog celotne hiše in je zaradi javne uporabe na ulico odprta z visokimi polkrožno zaključenimi vhodi ter ritmično razporejenimi okni in vrati (večina teh je bila pozneje predelana v okna). Danes so tu trgovski in poslovni prostori. Glavni vhod v zgradbo je danes samo na sredini severnega pročelja, čeprav je bil sprva predviden še na nasprotnem, južnem pročelju. Zaradi naknadnih prezidav se v osrednjem svetlobnem jašku hiše stopnišče v mezaninu deli, en krak vodi v severni del hiše, drugi pa v južnega. Zaglavni kamen na oboku obeh portalov je kiparsko oblikovana glava bradatega moškega, originalne, rezbarjene vratnice, pa danes nadomeščajo zelo skromne. Rustikalna obdelava zidu se nadaljuje tudi po vsem prvem nadstropju, nad tem pa so gladki zidovi. Pročelja so okrašena edino na ravni drugega, gosposkega nadstropja *(piano nobile),* s kamnitimi podokenskimi parapeti z motivom krožnice. Kamniti, simetrično razporejeni balkoni na dekoriranih konzolah, ki so postavljeni na sredini in ob robu pročelja, s svojimi ograjami iz stožčastih balustrov pomenijo nov detajl v tej četrti in celotni hiši dajejo nekoliko imenitnejši videz. Po nadstropjih si nad okni različno, izmenično sledijo kamnite lunete in ravne grede.

Kar zadeva tlorisno razporeditev na površini 1200 m^2 (s skupno šestimi prostori za urade in skladišča ter sto stanovanjskimi), stanovanja v Gorupovih hišah v ničemer posebej ne odstopajo od drugih iz historicističnega fonda svojega časa. Znotraj pravokotnega tlorisa je hišni vhod v osrednji osi vzdolž pročelja, veža pa je globoka. Posebno pozornost je treba nameniti železnim ograjam na stopnišču, ki so narejene iz kovanega in litega železa, mnoge so uvožene. Stanovanja imajo veliko kvadraturo in visoke strope (po drugi svetovni vojni so jih največkrat pregrajevali v manjša); za stanovanje pa so, z naknadno vgrajenimi mansardnimi okni, izrabljena tudi podstrešja. Stanovanja v nadstropjih imajo sobe z dvojnimi okni, ki gledajo na ulico, vhod vanje pa je iz dolgega (mračnega) hodnika po sredini. Na notranje dvorišče so usmerjeni manjši prostori, kot so kuhinje, sobe za služinčad in shrambe, skromne kopalnice ter dolga ozka stranišča. Stanovanja so precej dobro opremljena, ker so imela napeljano pitno vodo, plin in električni tok, vgrajene kalijeve peči in peči iz litega železa, v kuhinjah pa so vgrajeni kamini in nape.

4 Prav tam. Posredni sklep Olge Magaš po načrtu, objavljenem v Heinrich von Littrow, *Fiume un Seine Umgebungen,* 1884.

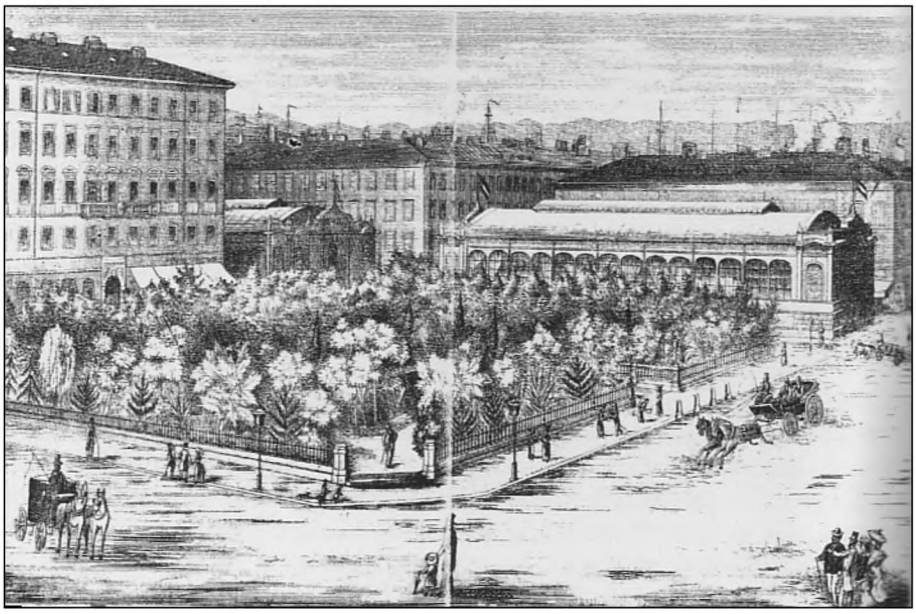
5 Letnica, označena na portalu druge hiše.

6 Del projektne dokumentacije, DAR, JU 51, 3/5/1871, sign. in dat. ddk. Fiume 4. 8. 1871. Giuseppe Baldini archit.

7 Giuseppe Baldini (1808–1877), rojen v Trstu, študiral na akademiji di Belle Arti v Milanu, delal v Trstu z mojstrom Buttazzonijem, z njim je sodeloval tudi pri nekaterih delih tudi v Ljubljani. V Trstu je bil znan kot soliden podjetnik in graditelj klasičnih poslopij (*Trieste: l'architettura neoclassica*, str. 335).

8 Lukežić, Riječki Rotschild, str. 177.

9 Žic, Giovanni Fumi, str. 63–68. Fumi se je šolal na akademiji v Benetkah, leta 1883 prišel na Reko, kjer je imel svoj slikarsko-dekoraterski atelje. Z večjimi dekoracijami je poslikal zidove v zgradbah: v upravi nekdanje rafinerije sladkorja, Casinó Pattriotico, Municipio, Filodramatiki, hotelu Europa, mavzoleju Ploech, gledališču, osnovni deški šoli itd.

Gorupove hiše in park (Littrow, Fiume).

Gorupovi najemniški hiši (Smokvina, Rijeka na povijesnim fotografijama, Rijeka, 1997).

Danes je ta velika stoletna hiša na zunaj relativno dobro ohranjena, glede na to, da zunanja plast – zaradi same velikosti hiše in zaradi načina gospodarjenja s stanovanjskim fondom in kroničnega pomanjkanja denarja v nekdanji državi – ni bila nikoli vzdrževana niti restavrirana, čeprav je treba priznati, da zaradi relativno solidne gradnje in odlično postavljenih temeljev na nestabilnem nasutem terenu tudi ni bilo potrebe po večjih posegih na pročeljih. Po drugi svetovni vojni je bila večina stanovanj zaradi velikosti pregrajena in dodeljena številnim priseljenim družinam, kar je pravzaprav znižalo prvotni stanovanjski standard.

Druga Gorupova najemniška hiša 1871 (?)–1881 (?), (nekdaj Piazza Giuseppe; danes: Verdijeva 9 / Zagrebačka 10 / Matačićeva ulica)

Druga Gorupova hiša na območju gledališče–tržnica je naslonjena na prvo in z njo deli skupni zid, a je prav tako nastala na prostoru nekdanje starejše, manjše hiše na tej parceli, zarisane že na situacijskih načrtih iz petdesetih let 19. stoletja, a po vsej verjetnosti zrušene zaradi te gradnje. Projektna dokumentacija je izgubljena. Mogoče je predpostaviti, da jo je projektiral isti tržaški arhitekt, Giuseppe Baldini, morda pa je bila grajena nekoliko pozneje od prejšnje, če se za leto konca gradnje lahko sprejme leto 1881, kot priča letnica,

Današnji pogled na Gorupovi najemniški hiši na Verdijevi ulici (foto: Daina Glavočič, 2008).

Luneta z letnico 1881 na Gorupovi hiši (Verdijeva 9) (foto: Daina Glavočič, 2008).

vgrajena v kovinsko rešetko na luneti portala. V primerjavi z asketskimi Ciottovimi hišami v bližini in tudi z Gorupovo prvo sosednjo najemniško hišo tega arhitekta ima druga Gorupova hiša tri nekoliko bolj luksuzna pročelja, okrašena z neorenesančnimi dekorativnimi rastlinskimi reliefi iz terakote, z motivi rastlinja, vstavljenimi ob oknih. Bogata reliefna dekoracija je simetrično speljana po srednji osi, prav tako tista iz terakote pa tudi kamniti detajli na balkonskih konzolah, lesorez na vratih in okenske rešetke iz kovanega železa na vhodnih vratih. Zgradba ima na glavnih pročeljih devet okenskih osi in deset na bočnem pročelju ter nekoliko večje notranje dvorišče, kjer je še en vhod v hišo. Vhod v notranje dvorišče je mogoč skozi južni in severni visoki portal, z mogočnimi lesenimi vrati z rezbarijo in lepimi kovinskimi rešetkami. Nad obokom portala s poudarjenim ključnim kamnom je na okrašenih konzolah postavljen kamniti balkon, z zanimivo motiviko režečih se maskeronov z zelo detajlno obdelavo.

Glede na tlorisno razporeditev zgradbe so stanovanjske razmere izboljšali z odpiranjem oken na ulico in notranje dvorišče oziroma z več svetlobe v stanovanjih. Ta hiša je nekoliko višja od sosednje, ker ima pritličje s polkletnimi drvarnicami, visoko pritličje, tj. mezanin, prvo nadstropje z balkonom nad portalom, nad delilnim vencem drugo nadstropje – *piano nobile* z dolgim balkonom na sredini, in tretje nadstropje, nad katerim je manjši venec. Nad četrtim nadstropjem je nad podstrešni konzolni venec dodana nizka stanovanjska etaža majhnih okenc, z mansardnimi okni pa je izkoriščeno tudi podstrešje. Hiša ima skupno šest etaž in z rustiko poudarjene vogale svojega volumna.

Večje število nadstropij, bogatejša morfologija in okrasitev pročelja – vse to je bil rezultat višjega življenjskega standarda[10] ob koncu 19. stoletja, ki pa so ga pozneje, sredi 20. stoletja, v obdobju povojnega socializma, grobo znižali s številnim pregrajevanjem velikih stanovanjskih enot.

V pritličnih delih obeh Gorupovih zgradb, zgrajenih na terenu, nastalem na račun morja z nasipavanjem, je pogosto prihajalo do poplav zaradi dvigovanja morske gladine ob močnem jugu, zato ni bilo mogoče vkopavati kleti in so v teh prostorih v samem pritličju trgovine in shrambe stanovalcev. Kljub temu imata obe hiši dobre temelje, sta veličastni poslopji, vredni historicističnega okolja ob parku in pred veličastnim občinskim gledališčem v bližini.

10 Magaš, *Zona Kazalište-Tržnica*.

Grand Hotel Europe,[11] inž. Giuseppe Bruni (Trst),[12] 1874–1886 (nekdaj Via del Molo / Piazza Adamich; danes: Riva 10 / Trg hrvatskih branitelja / Adamićeva ulica / Zanonova ulica)

Razvoj Reke in Gorupovo priselitev iz Trsta sta spodbudila tudi leta 1873 zgrajena železniška proga Ljubljana–Št. Peter na Krasu (Pivka) in odcep Reka–Karlovec, kar je bodočim podjetnikom obetalo razcvet. Gorup je predvidel hiter razvoj Reke in odločil se je za novo, podjetno gradnjo luksuznega hotela v samem središču mesta, v najbolj izkoriščanem delu – ob glavnem pristanišču Molo Adamich, tj. Riva Szapary, in ob zelo prometnem trgu – Piazza Adamich. Dobro je vedel, da mora na tako ekskluzivnem mestu stati enako elegantno poslopje, zato se je odločil, da od Floriana Andrija[13] odkupi stari, manjši hotel Europa, zruši to zapuščeno klasicistično dvonadstropnico in tudi bližnji historicistični objekt carine, da bi pridobil prostor za veličastno novo poslopje, podobno, kot je nedaleč stran, v četrti gledališča–tržnice, zgradil veliki hiši z najemniškimi stanovanji. Za projektanta je izbral uglednega in znanega tržaškega arhitekta Giuseppeja Brunija, kar ne preseneča, glede na dobro poslovno sodelovanje reškega Urada za gradbeništvo s številnimi arhitekti iz Trsta.

Ker je Bruni kot beneški študent v svoje zgradbe pogosto vnašal duha letoviške arhitekture vil v beneškem zaledju, še zlasti pa neorenesančnih palač ob beneških kanalih, je bil novi *Grand hotel Europe*,[14] zavzemajoč celo mestno insulo, tako zgrajen na rivi, le nekaj metrov proč od morja,[15] na gladini katerega se je lesketalo njegovo dolgo pročelje s petnajstimi na gosto nanizanimi okenskimi osmi in ustvarjalo zelo slikovito podobo. Nekoliko ožja bočna pročelja imajo po deset osi, na celotni zgradbi pa kljub gigantskim kaneliranim pilastrom osrednjega in bočnih plitvih rizalitov prevladuje vtis horizontalne razvlečenosti. Ta stavba ni previsoka; nad pritličjem s številnimi polkrožnimi odprtinami med rustikalnimi kvadri ima le tri nadstropja. Arkature kažejo izvor v beneških in severnoitalijanskih portikih in povezujejo notranji prostor z zunanjim. Ta prostor je javne narave (restavracija, kavarna) in kar najbolj povezan z zunanjo teraso. Med vencema nad arkadami izstopa dvonadstropni *piano nobile*, povezan z gigantskimi pilastri in ločen od zadnje etaže pod streho. Vertikalna artikulacija pročelja je narejena tako, da je poudarek na osrednjem delu, kjer je pet majhnih balkonov s kamnitimi balustradami. Vogale označujejo kanelirani korintski pilastri, med katerimi so pod polkrožno okensko luneto vdelane neorenesančne bifore. Glede na to, da ima celotno pročelje dinamično in zelo ritmično perforirane zidove z gosto nanizanimi okni, enako obdelanimi parapeti in izmenično obdelanimi nadstreški,[16] so sami zidovi skoraj neopazni.

Tloris velikega pravokotnega polja hotela ima na sredini precej prostrano štirioglato dvorišče, ki bi ga morali nadkriti za zimski vrt restavracije.[17] Hotelske sobe so razvrščene v *amfiladah* ob obodnem zidu in dolgih hodnikih po sredini. Tiste proti zunanjemu pročelju so razkošnejše, svetlejše, mnoge tudi z balkonom, vogalne imajo velike bifore, sobe na dvorišče pa so manjše in skromnejše, čeprav v vseh, kot je bilo v takratnem času običajno, manjkajo sanitarije.

V prvem nadstropju je večja plesna dvorana s plastično zidno dekoracijo s podobnim repertoarjem kot na pročeljih; friz z romantičnimi iluzionističnimi krajinskimi prizori z lebdečimi angelčki je delo uglednega reškega dekoraterja Giovannija Fumija. Dober obisk te dvorane med raznimi plesi, koncerti, razstavami in večjimi slovesnostmi v mestu je pripomogel, da je – poleg velike restavracije v jugovzhodnem delu pritličja in tudi zelo znane in priljubljene *Caffè Centrale*[18] –, *Grand hotel Europe* v mestu postal priljubljeno središče družabnega življenja višjih slojev. Navdušeni someščani so zaradi takšnega angažmaja Josipa Gorupa šteli za promotorja in zaščitnika umetnosti.

Gorup pa je hotel kmalu, že leta 1897, prodal podjetniku Florijanu Rossbacherju, ki je reškemu arhitektu Emiliu Ambrosiniju leta 1908 zaupal prekrivanje dohoda h glavnemu vhodu z ne ravno preveč uspelo markizo[19] – nadstreškom iz kovanega železa in stekla. Rossbacher je ostal lastnik hotela do prve svetovne vojne (1915). Med obema vojnama je bila zgradba še vedno hotel, v njej je delovalo uredništvo futuristične revije *Yoga*, tu so v gostinskih lokalih razsajali D'Annunzievi arditi.[20] Po dru-

11 O tem objektu glej: Matejčić, *Kako čitati grad*, Ivančević, *Hoteli*; Lukežić, *Riječki Rotschild*.

12 Giuseppe Bruni (Trst, 1827–Trst, 1877) je v Trstu zgradil palačo Modello (1871) in velikansko palačo Municipio (1873–1875).

13 Lukežić, Riječki Rothschild, str. 174.

14 Projektna dokumentacija, DAR, JU 51, 37/1874, 152/1886, 27/1888 in 29/1874.

15 Danes je pred tem poslopjem veliko širši obalni pas z drevoredom, cesto in železniško progo, zgrajen za potrebe potniške luke in mestnega prometa v času 20. stoletja.

16 Magaš, *Zona Kazalište-Tržnica*. Ivančević, N.: Koncepcija dekoracije *Grand hotela Europa* neizbežno spominja na poslopje Banca Commerciale Enrica Nordia v Trstu.

17 Danes je to notranje dvorišče preurejeno v gostinske in trgovske lokale, po vzoru prvotne ideje arhitekta.

18 *Caffè Centrale* je pod nazivom *Kavana Central* s teraso še dolgo igrala svojo pomembno vlogo kot družabno shajališče novinarjev in intelektualcev na Reki, vendar je ta namen v novejšem času obdržal le manjši del, medtem ko so v večini prostorov trgovine, enako kot je v trgovine preurejeno tudi nadkrito notranje dvorišče.

19 Projekt DAR, JU 51, 199/1908, ddk. Emilio Ambrosini.

20 Lukežić, Riječki Rotschild: med tistimi, ki so od Italije iskali vojno odškodnino, je bil med drugimi reškimi gostinskimi objekti "i hotel 'Europa' (tražio 35.993 Lit., procijenjeno kao isplativo 9.500) (tudi hotel Europa (zahteval je 35.993 Lit., kot izplačljiv je bil ocenjen znesek 9.500)) ...". str. 101.

Nekdanja podoba hotela Europa (Smokvina, Rijeka na povijesnim fotografijama, Rijeka, 1997).

Hotel Europa danes (foto: Daina Glavočić, 2008).

gi svetovni vojni je zgradba zamenjala lastnika, danes je v lasti Primorsko-goranske županije, v njej pa so administrativni uradi javne uprave.

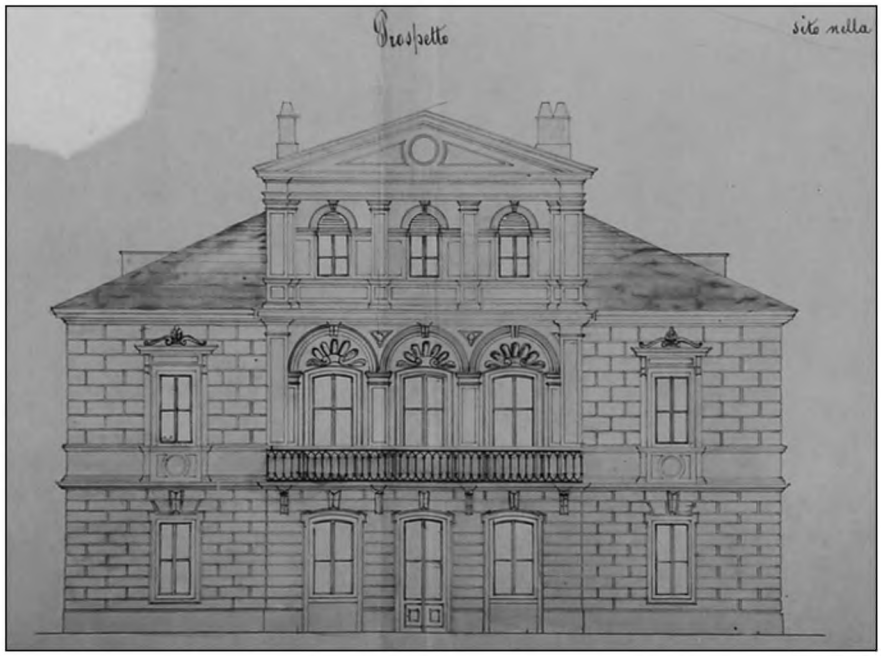
V pritličju nekdaj zelo priljubljene kavarne *Caffè Centrale,* pozneje glavne mestne kavarne *Central*, so danes gostinski lokali in trgovine.

Družinska vila Gorup, inž. Giuseppe Bruni (Trst), 1874–1876 (nekdaj Via del Pino; danes: Podpinjol, KBC)

Po dokončni odločitvi, da se preseli na Reko, je Gorup za svojo stanovanjsko vilo izbral mirnejše okolje na Mlaki, obdano s pinijami – Podpinjol,[21] na terenu, nekoliko umaknjenem od prometne ceste in obdanim z bujnim rastlinjem.[22] Kot ugledni podjetnik in investitor je bil v tesnih poslovnih stikih tudi z reškim županom Giovannijem Ciotto, ki je takoj po prihodu na čelo mesta (1872) že leta 1873 spodbudil nove urbanistične projekte v samem središču in tudi na zahodnem delu mesta, na območju Mlake, s čimer se je mesto širilo proti kolodvoru in

21 Ivančević, *Hoteli* i *Individualna stambena izgradnja* v Arhitektura historicizma u Rijeci, str. 306–312 in 166–168.

22 Danes je to območje KBC-a Rijeka, v razpadajoči vili pa je nameščen Onkološki oddelek.

Giuseppe Bruni: Načrt za Gorupovo vilo (DAR, JU 51, 18/1875).

industrijski coni. Josip Gorup je dojel pomen teh načrtov in po trajni nastanitvi na Reki je svoj dom gradil prav v tem predelu mesta, na naslovu Al Pino. Pozneje je na sosednji parceli, tik ob prometnici proti Ljubljani, postavil še nekaj hiš.

Projektanta za projekt velikega hotela in mimogrede še za svojo manjšo stanovanjsko vilo je Gorup izbral že prej, v Trstu, in sicer znanega arhitekta Giuseppeja Brunija. Bruni je v letih 1875–1876 izdelal načrte za hišo v duhu neorenesanse in po vzoru letoviške arhitekture beneškega zaledja. Lokacija vile je bila na vrhu manjše vzpetine nad stopničasto padajočim vrtom in parkom proti cesti, s katere je bila do glavnega vhoda v hišo speljana ravna pot z nekaj stopnicami. Pred hišo je majhen polkrožni plato, obdan s simetrično razporejenimi gredami in nasadi, del z vijugastimi stezicami pa je tudi z bočne strani. Znana racionalnost in skromnost v Gorupovem lastnem življenjskem okolju je tudi tu prišla do izraza, kajti ta skladna, simetrična, majhna zgradba, namenjena zelo številni družini, je bila okrašena le v osrednjem delu južnega pročelja, z balkonom na nadstropju s tremi okni s školjkastimi lunetami. Centralni, dograjeni rizalit, se dviga nad osrednji del prvega nadstropja, zaključuje pa ga klasični trikotni zatrep.

Zaradi številčne družine z osmimi otroki iz prvega zakona ter še s šestimi iz drugega je pozneje sledilo več dozidav na sami vili in tudi gospodarskih poslopjih (1876 pralnica, 1904 kanalizacija): poleti leta 1876 je Giuseppe Bruni projektiral postavitev nadstropja na vili, novembra 1876 v parku za hišo pa enonadstropno historicistično, skladno oblikovano konjušnico z osmimi pregradami za konje v pritličju, ki so ga razpirale arkade, z osrednjim vhodom, kletjo in v nadstropju z dvema preprostima dvosobnima stanovanjema, opremljenima s kalijevimi pečmi in WC-jem.[23] V zahodnem ograjenem zidu ob Via del Pino sta bila dva portala z vratnicami iz kovanega železa,[24] za vhod pešcev (2 m širine) in konjske vprege (5 m). V vrtu sta bila sadovnjak in topla greda – razsad. Na Gorupovi posesti na Mlaki-Podpinjolu sta nekatere nepremičnine pozneje nasledila sinova: Milan iz prvega zakona in Aleksander[25] iz drugega.

Pri opisovanju Gorupove gradbene dediščine na Reki je treba omeniti tudi razkošni objekt današnjega Slovenskega doma Kulturno-prosvetnega društva *Bazovica,* v vili v parku na naslovu Podpinjol 43, ki je bil v lasti Gorupovega sina Milana. Nekoliko bolj severno od Gorupove vile je bila na samem robu velikega parka Cecilinovo, v isti ulici Podpinjol, leta 1883 po naročilu Luigija Gerbara[26] postavljena manjša vila, katere novi lastnik je že leta 1885 postal Aleksandar Kopaitich,[27] ki je njeno nadgradnjo zaupal reškemu arhitektu Giovanniju

23 Projektna dokumentacija DAR, JU 51, konjušnica 18/1/1875, dograditev nadstropja na vili 41/1876, modernizacija kanalizacije 6/1876. Po povojni zgraditvi območja v okviru bolnišnice je bila konjušnica skoraj v celoti zrušena, danes je od poslopja ostal le desni, vzhodni (stanovanjski) del.

24 Te vratnice niso prišle pod določbo zakona o rekviziciji železa za državne potrebe italijanske vojaške uprave, ker so jih vrednotili kot kvalitetno delo umetnostne obrti.

25 Po Gorupovi smrti je v družinski vili ostal njegov sin Aleksander in tam živel do svoje smrti 1949, ko je vila prešla v sklop reške bolnišnice.

26 DAR, JU 51, 70/1883.

27 Nečak Gorupove hčerke Ane Preuschen.

Pročelje Gorupove vile (foto: Daina Glavočić, 2008).

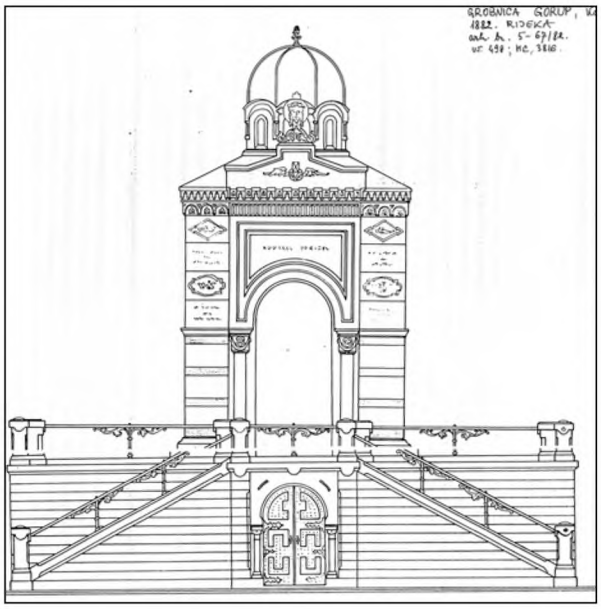
Randichu.[28] Kmalu zatem (1894) je lastnik vile postal Milan Gorup, ki jo je dobil kot poročno darilo od očeta, vendar je, nezadovoljen z njenim videzom, cenjenemu reškemu arhitektu inž. Emiliju Ambrosiniju[29] naročil njeno temeljito rekonstrukcijo in dograditev, kar je vili nadelo današnjo podobo s členjenimi pročelji, okrašenimi z gladko horizontalno rustiko ter odprtinami v preprostih okvirih. Poleg dograditve vhoda z južne, vrtne strani, se nad nadstropjem dviga zvišan mansardni prostor, osrednje stopnišče na vrhu pa dobi povzdignjeno kupolo, podobno zvezdarni, ker se je Milan menda ukvarjal z opazovanjem nebesnih teles. Po drugi svetovni vojni so vili dogradili vzhodni, danes s teraso pokriti glavni vhod, s čimer se je povečal zunanji prostor, kajti v Milanovem času ni bilo niti balkona niti *loggie*, kar je za tukajšnje vile nekoliko nenavadno.

To poslopje je danes znano kot *Dom Bazovica*, v uporabi ga imajo pripadniki slovenske narodne manjšine na Reki. V njem organizirajo bogat kulturno-umetniški program in si v Gorupovem duhu prizadevajo ohranjati tradicijo večnacionalnega sožitja.

Mavzolej Rodovine Josip Gorupove, Ivan Rendić, 1882, Mestno pokopališče Kozala

Po smrti soproge Ane Pergkofer pl. Perghoffen leta 1881, matere osmih otrok,[30] se je Josip Gorup obrnil na hrvaškega kiparja in graditelja mavzolejev Ivana Rendića (1849–1932), ki je tik pred tem v Trstu odprl atelje in izpolnjeval naročila, tako za Trst kot tudi za Reko, Opatijo in pozneje še številna hrvaška pokopališča. Kot znani rodoljub in pozneje tudi Rendićev mecen je Gorup, da bi se Rendić uveljavil v Trstu, prav njemu naročil mavzolej s polvkopano kripto in nadzemno, povzdignjeno kapelico s kupolo. V notranjosti kapelice je oltarni figuralni relief s prikazom žalostnega slovesa družine od matere. Zaradi tega donosnega posla je Rendić leta 1882 dva meseca kot gost živel v Gorupovem domu[31] na Reki in v mavcu delal portretne študije otrok, jih leta 1882 postavil na ogled na razstavi v Trstu[32] in s tem dosegel velik uspeh. Relief *Slovo,* tako kot tudi druge plastične in arhitektonske dele mavzoleja, je izdelal v tržaškem ateljeju. Med bivanjem na Reki je bil za svoje delo bogato nagrajen, takrat pa je najbrž ustvaril tudi marmornato portretno poprsje Josipa Gorupa.[33]

28 DAR, JU 51, 87/1885.
29 DAR, JU 51, 88/1994.
30 Otroci: Kornelij (13 let), Milan (11 let), Marija (10 let), Olga (8 let), Jožа (7 let), Ana (5 let), Vladimir (4 leta) in Bogomil (2 leti); gl. Bučić, Josip Gorup pl. Slavinjski, str. 75–92.
31 Kečkemet, *Ivan Rendić – život i djelo*, str. 103–104 in 324–326.
32 Razstava Rendićevih del družine Gorup 1882 je bila na ogled v prostoru stare borze v Trstu, sočasno z Umetniško-obrtno-gospodarsko avstro-ogrsko razstavo v počastitev 500. obletnice pridružitve Trsta Avstriji, tako da je Rendićevo delo opazilo številno občinstvo. Študije v mavcu za relief *Rastanak* (Slovo) so danes v lasti Gliptoteke v Zagrebu, študije otrok pa v Supetru na Braču.
33 Inv. št. 124, Muzej moderne in sodobne umetnosti, Rijeka.

Ivan Rendić: Načrt za mavzolej Josipa Gorupa (DAR, JU 51, 67/1882).

Novo reško komunalno pokopališče na Kozali je bilo urejeno in odprto za pokop reških meščanov na začetku 19. stoletja, po prvi planimetrični sistematizaciji[34] iz leta 1856, upokojenega cesarskega in kraljevega inženirja Luigia d'Emily(s)a.[35] Ker pokopališče leži v vrtači ovalne oblike, so nizi mavzolejev in grobnih kapel načrtovani na obrobju. Ko je pokopališče Kozala 1872 uradno postalo (edino) centralno reško pokopališče z urejeno vodeno knjigo pokopov, so se številnejši pokopi začeli šele, potem ko so v zadnjih dveh desetletjih 19. stoletja, v obdobju zrelega historicizma, svoje grobnice zgradili vplivni meščani, kot je bil Gorup. Njega je v gradnjo grobnice "prisilila" prezgodnja smrt obožavane soproge, drugi bogatejši investitorji pa so izrabili aktivnost uglednih reških arhitektov, kiparjev in klesarjev, ki so jih tudi sicer angažirali pri gradnji svojih stanovanjskih ali najemniških hiš, da jim obenem kot nagrobno arhitektonsko-kiparsko strukturo projektirajo tudi manjši, a večni dom.

Primerno takratnim splošnim smernicam in dojemanju stilov, prevladujočih v arhitekturi historicizma, so bili v uporabi stilski elementi s svojimi razkošnimi in bogatimi oblikami, skulpturami ter mešanico tehnik in materialov, kar je dajalo večji pomen ne le mavzoleju, temveč tudi pokojnim. Pomembnost pokojnika sta izražala videz in dimenzionalnost njegovega večnega počivališča – mavzoleja, tako kot so se tudi v življenjskem, mestnem okolju, položaj v družbi, moč in pomen investitorja zrcalili v velikanskosti njegove stanovanjske ali poslovne zgradbe.

Kipar Ivan Rendić je ustvarjal raznolike mavzoleje. Za Gorupov mavzolej s kripto in kapelico iz 1882[36] je uporabil elemente romanike in bizantinske elemente (kupola, zlati mozaik), poudarjen osrednji vhod z rešetkastimi železnimi vrati, detajle romanike (majhne slepe arkade, neoromanski kapiteli) ter občutek masivnosti in trajnosti. Bočni deli pročelja, obdelani v večbarvni gradnji, so izraz Rendićevega nenavadnega sloga. Poseben pomen ima njegova skulptura velikega realističnega figuralnega reliefa s prikazom slovesa Gorupa in njegovih otrok od matere, ki jo angela smrti nosita v nebo. Študijski portreti številnih članov Gorupove družine so bili na ogled v Trstu, sočasno z Umetniško-obrtno-gospodarsko avstro-ogrsko razstavo in so navdušili tržaške obiskovalce, s čimer si je Rendić priskrbel sloves[37] in številna nadaljnja naročila v tem mestu in tudi širše. Gorupov relief *Slovo* je bil pripravljen v dveh variantah; končna je izdelana v finem marmorju velike umetniške vrednosti zaradi mehke in slojevite obdelave prizora v več prostorskih planih, veličastnih dimenzij (največji od vseh, kar jih je Rendić napravil), zelo realističnega, deloma tudi verističnega prizora žalostnega družinskega slovesa. Poleg nedvomne portretne odličnosti pa je za Rečane posebno pomembno ozadje prizora, ki ima dokumentarno vrednost, ker prikazuje sončni zahod na Kvarnerju, z veduto trsatskega stolpa in znane romarske cerkve Matere Božje Trsatske. Takšni zelo plitvi, skoraj slikarsko obdelani reliefi, so bili pogosti v takratni italijanski umetnosti, iz katere je Rendić črpal znanje, ne pa tudi v reškem okolju.

Gorupov mavzolej je pomemben ne le kot veličastno zadnje počivališče nekega izredno vplivnega meščana Reke, temveč tudi z umetniškega vidika, ker je bil projektiran kot izraz Rendićevega nenavadnega arhitektonskega stila gradnje mavzoleja s primesmi zgodovinskih stilov in bizantinske arhitekture. Uporaba domačega, slovenskega in hrvaškega jezika na grobnici je znamenje Gorupove domoljubnosti, tolerance in širine duha v večnacionalnem okolju mesta in pokopališča.

Gorupov mavzolej ima danes status zapuščenega groba, po sklepu Konservatorskega oddelka na Reki je bil leta 2001 postavljen pod preventivno zaščito, dve leti pozneje (2003) pa trajno vpisan v Register kulturnih dobrin Republike Hrvaške. Glede na to, da je Mesto Reka, na podlagi svojega Sklepa o pokopališčih, samo dolžno skrbeti za vzdrževanje grobnih mest, razglašenih za kulturne spomenike, je bil realiziran Program varstva in ohranitve Mavzo-

34 Arhivska in projektna dokumentacija DAR, JU 51, 1 (škatla 107), ddk: Emily, ZK ing.
35 Matejčić, *Kako čitati grad*, str. 293.
36 Projektna dokumentacija: DAR, JU 51, 5-67/82.
37 O njem in delu so pisali *Hrvatska vila*, *Edinost*, *Naša sloga*, *Obzor*, *Narodni lisu*, *Vienac*.

Trije detajli mozaika iz notranjosti Gorupovega mavzoleja (foto: Daina Glavočić in Maja Kiršić, 2008).

leja Gorup.[38] Začetek obnove in rekonstrukcije sega v leto 2006,[39] program obnove pa je ob nadzoru projektantov in konservatorjev obsegal gradbena, obrtna in restavratorska dela v kamnu, na kovinskih delih in mozaiku. Poleg obnove in vgradnje manj poškodovanih elementov je rekonstruiran izvirni videz ter tako izraženo spoštovanje do avtorja in prvotnega lastnika, pa tudi do spomeniške vrednosti mavzoleja.

Čeprav je bila Gorupova dediščina velikanska, pa je program obnove in rekonstrukcije Gorupovega mavzoleja v celoti financiralo Mesto Reka – iz sredstev, ki jih pridobi s posebnim lokalnim davkom, namenjenim za vzdrževanje nepremičnin, zavarovanih kot kulturna dobrina (t. i. spomeniška renta). Kljub štirinajstim potomcem iz dveh zakonov in velike družine v grobnici počivajo: Josip Gorup *(rojen v Slavini 6. aprila 1834. / umrl na*

38 Pokopališče Kozala je (poleg pokopališča na Trsatu) od leta 2006 zaščiteno kot kulturno-zgodovinska celota in ima status kulturne dobrine, z namenom evidentirati, ohranjati in zavarovati posamezne grobnice, ki so kulturna dobrina ali so v njih pokopane pomembne osebe, med katerimi je na vidnem mestu prav Josip Gorup.

39 Izvajalca del sta bila Hrvaški restavratorski zavod iz Zagreba in tvrdka SARD iz Donjega Stupnika, vrednost programa pa je bila milijon sedemsto tisoč kun.

Mavzolej Josipa Gorupa po restavriranju 2008 (foto: Maja Kiršić).

Reki, 25. aprila 1912.) in njegovi soprogi: Ana Gorup Pergkofer *(rojena v Celovcu 10. aprila, 1842. / umrla na Reki 8. julija, 1881.)* in Claudia Gorup Keesbacher *(1863. / 18. 12. 1941.)* ter njen sin Aleksander dr. Gorup (*X. 1886 – XI. 1949),* preostalih enajst grobnih mest v kripti je ostalo praznih, dvanajsto pa je brez imena, ker v njem leži sin Vladimir, ki je storil samomor.

Poleg zgraditve dveh hiš z najemniškimi stanovanji, hotela, vile in mavzoleja literatura[40] omenja nadaljnje gradnje, ki se jih je na predelu Mlaka – Podpinjol lotil Gorup: *"Gorup je dal pozneje, po načrtu tržaškega arhitekta Emilia Ambrosinia (1845–1912), zgraditi še štiri štirinadstropnice v neorenesančnem stilu v Deákovi ulici (Via Francesco Deák / Via del Pino, 1887 in 1893, danes Krešimirova 52 B, 56 in 58) ter dvonadstropnico na Korzu (1894, danes št. 38)."* Za omenjene hiše v reškem arhivu ni ustrezajoče projektne dokumentacije in jih ni mogoče v celoti ter verodostojno opisati niti določiti na terenu, ni pa izključeno, da je nekatere od teh hiš Gorup kupil od prvotnega lastnika ter jih preuredil ali dogradil.[41] Verjetno je takšna omenjena dvonadstropnica na Via Governo 10 (za katero se trdi, da je Korzo 38, kjer je danes hiša Mattiassi iz leta 1913). Na njenem projektu iz leta 1902 ni narisano pročelje, temveč je iz tlorisa razvidno, da inž. Emilio Ambrosini na začelju starejše hiše z devetimi okenskimi osmi, takrat v lasti Josipa Gorupa,[42] načrtuje postavitev terase in pod njo skladiščne prostore.[43] Odgovorni vodja del je bil reški gradbenik Matteo Glavan. Čeprav je šlo za manjši poseg na zadnjem delu hiše, je moral soglasje podpisati sosed, v tem primeru Robert Whitehead.[44] Kot kaže, je po nekem poznejšem projektu leta 1943 za isto hišo (nekdanjega lastnika Gorupa) arhitekt moderne, inž. Nereo Bacci, izdelal načrt za novo adaptacijo. V pritličju so trgovine, v prvem nadstropju ostaja terasa iz leta 1902, z obeh strani osrednjega stopnišča so trisobna stanovanja s kuhinjo in pomožnimi prostori, dodano pa je tretje nadstropje in v podstrešju podstrešni prostori.[45]

Gorup je vizionarsko pričakoval, da bo na zahodnem predelu Reke, na Mlaki, ki je bila v času njegovega prihoda v mesto še nekoliko neprimerna za gradnjo – teren je bil namreč ves zarasel s primorskim rastlinjem, poleg tega so tam potekala dela pri nasipavanju obale, kar so narekovale potrebe naraščajočega železniškega in luškega transporta –, gotovo prišlo do zgraditve te prometne smeri proti zelo pomembni zahodni industrijski coni in izhodu iz mesta v smeri proti Kranjski in Italiji. Zato je ob tej ulici (po omenjenih virih)[46] postavil kar tri histo-

40 Lukežić, Riječki Rotschild, str. 177.

41 Iz zapuščinske dokumentacije je razvidno, da je imel Gorup na Reki v lasti sedem hiš, poleg že opisanih še hišo št. 2 z dvoriščem na Riva Szapary, hišo št. 46 z dvema dvoriščema na Korzu (zanjo je prvotni projekt pozneje spremenil Nereo Bacci), poleg hiše št. 58 z dvema dvoriščema na Via Deák pa se omenjata še hiši št. 56 z dvoriščem in hiša št. 54, za katero pa načrtov niso našli.

42 Projektna dokumentacija DAR, JU 51, 86/1902.

43 Projektna dokumentacija DAR, JU 51, 86/1902.

44 Znani industrialec (proizvajalec torpeda) in posestnik hiš na zadnji strani *Kružne ulice*.

45 Projektna dokumentacija iz 1943 je pridružena številki JU 51, 86/1902, a hiše na terenu ni najti.

46 Lukežić, Riječki Rotschild, str. 177.

ricistične stavbe z najemniškimi stanovanji po standardnih arhitektonskih dosežkih, solidni gradnji, velikosti in videzu. Projektna dokumentacija ene izmed teh Gorupovih hiš, ki se ujema z naslovom in videzom načrta, je vogalna stanovanjska stavba na današnjem naslovu Krešimirova 56, v neposredni bližini terena nekdanje Gorupove vile.

Večstanovanjska najemniška hiša,[47] inž. Emilio Ambrosini, 1894/1895 (nekdaj Viale Deák / Via del Pino; nekdanja Kidričeva 56, danes: Krešimirova 56 / Podpinjol)

V neposredni bližini svoje vile je Gorup odkupil dve parceli (1437 in 1438), ki na jugu mejita na pomembno prometnico Corsia Deák, vzhodni rob pa na Via del Pino, uličico, speljano ob robu posestva Gorupove vile. Na celotni površini obeh parcel je cenjeni reški arhitekt Emilio Ambrosini postavil solidno, historicistično oblikovano vogalno hišo, sam pa je kmalu zatem sprejel novi, secesijski slog z začetka 20. stoletja. Zgradba ima tri pročelja, južno (na prometnico) in severno s po petimi okenskimi osmi, bočno s sedmimi pa je glavni vhod iz stranske uličice. Pročelja na hiši imajo poudarjene vogalne rizalite, standardno so zgrajena v horizontalnih pasovih: rustikalna baza pritličja v hiši, namenjenega javnosti, ima ritmično ponavljajoče se odprte arkade z osrednje nameščenimi maskeroni. Ta prostor je bil predviden za večjo restavracijo ob glavni ulici, v stranski ulici ob vhodu v hišo je bila trgovina, pod vežo klet, zadaj, vzdolž severnega pročelja, pa shrambe. Nad plitvim reliefnim vencem je prvo nadstropje s preprostimi okni in zidom s trakasto rustiko. Drugo in tretje nadstropje, med dvema horizontalnima, preprostima vencema, od preostalih nadstropij ločuje gladek zid, *piano nobile* poudarjajo okenski parapeti in trikotni zabati oken v drugem nadstropju, v tretjem nadstropju pa so ravne grede izpostavljene kot nadoknice. Četrto nadstropje ima pod podstrešnim reliefnim vencem z levjo glavo okna preproste oblike. V primerjavi s projektom je bil pri gradnji hiše podstrešni pas zvišan za podstrešno etažo majhnih oken. Ob zahodnem pročelju so verjetno načrtovali nadaljevanje hišnega niza, dandanes pa je tu priključena novejša šestnadstropnica.

Tloris te Gorupove najemniške hiše je kvadratne oblike, z osrednje postavljenim polkrožnim stopniščem, ki se na zavoju odcepi in pelje do dveh stanovanj. Dvosobna in trisobna stanovanja so nameščena okrog stopnišča. V zgornjih štirih nadstropjih so vse sobe usmerjene proti okoliškim ulicam, z enim ali dvema oknoma, vhod vanje je iz dolgega hodnika na sredini stanovanja, pomožni prostori pa so usmerjeni proti svetlobnemu jašku. V hiši je še danes dobro, čeprav skromno stanovanje, vsi pritlični poslovno-trgovski prostori pa so večkrat spremenili namen.

Gorupova hiša na nekdanji Viale Deák.

47 Projektna dokumentacija DAR, JU 51 65/2/1894, 121/1895.

Gorupova hiša na današnji Krešimirovi 56 (foto: Daina Glavočić, 2008).

Sklep

Z več kot stoletne oddaljenosti, čeprav v popolnoma drugačnih okoliščinah, moramo ugotoviti, da je dal Josip Gorup Reki izjemno dragocen gradbeni prispevek. Mesto se je na prehodu iz 19. v 20. stoletje, v spletu takratnih politično-ekonomskih okoliščin, razvijalo z izredno naglico in ambicijo, da postane pomorsko-trgovsko-industrijski emporij. S svojo kakovostjo, videzom in notranjo opremo so k temu prispevale tudi Gorupove zgradbe, zaradi razumnega investitorja, ki je pridobil najboljše ustvarjalce in tako zapustil neizbrisno sled na obličju in v zgodovini mesta Reka.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

DAR – Državni arhiv Rijeka
Tehnični uradi Mesta Reka JU 51, 3/5/1871
Muzej moderne in sodobne umetnosti, Rijeka
Inv. št. 124

LITERATURA

Bučić, Vesna: Josip Gorup pl. Slavinjski – med gospodarstvom, umetnostjo in družino. *Kronika* 55, 2007, str. 75–92.

Domljan, Žarko: Stambena arhitektura Hermana Bolléa. *Historicizam u Hrvatskoj*. Zagreb : MUO, 2000, str. 81–85.

Glavočić, Daina: Stambena arhitektura. *Arhitektura historicizma u Rijeci*. Rijeka : Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2001, str. 118–134.

Ivančević, Nataša: *Hoteli* in *Individualna stambena izgradnja. Arhitektura historicizma u Rijeci.* Rijeka : Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2001, str. 306–312 in 166–168.

Kečkemet, Duško: *Ivan Rendić – život i djelo*. Brački zbornik br. 8, Supetar, Skupština občine Brač, 1969.

Littrow, Heinrich von: *Fiume un Seine Umgebungen*. Fiume : Ed. Emidio Mohovich, 1884.

Lukežić, Irvin: Riječki Rothschild – Josip vit. Gorup. *Fluminensia Slovenica*. Rijeka : Izdavački centar Rijeka, 2007, str. 171–193.

Magaš, Olga: Zona Kazalište-Tržnica, prilog verifikaciji urbanog identiteta Rijeke. *Umjetnost na istočnoj obali Jadrana u kontekstu europske tradicije*. Zbornik del Pedagoške fakultete Rijeka z znanstvenega srečanja, posvečenega delu prof. dr. Radmile Matejčić. Opatija, 1992, str. 287–303.

Matejčić, Radmila: *Kako čitati grad*, II. izd. Rijeka : Izdavački centar Rijeka, 1989.

Trieste: l'architettura neoclassica. Trieste : B&M Fachin, 1999.

Žic, Igor: Giovanni Fumi. *Sušačka revija* 2, 1994, št. 8, str. 63–68.

1.01 Izvirni znanstveni članek UDK 929Gorup J.:7.078

Prejeto: 29. 11. 2009

Vesna Bučić
dr. umetnostne zgodovine, muzejska svetovalka Narodnega muzeja Slovenije v pokoju, sodna izvedenka za uporabno umetnost,
Na Jami 5, SI–1000 Ljubljana
e-pošta: vesna.bucic@amis.net

Odnos Josipa Gorupa pl. Slavinjskega do kulture in umetnosti

IZVLEČEK

Prispevek govori o Notranjcu Josipu Gorupu pl. Slavinjskem, zavednem Slovencu, izjemnem dobrotniku in velikem mecenu na različnih področjih kulture in umetnosti. Kot sposoben finančnik je sodil med najuspešnejše slovenske gospodarstvenike, s svojim razvitim čutom za estetiko in odnosom do kulture in umetnosti je zapustil lepo število pomembnih historicističnih objektov na Reki in v Ljubljani, ki še danes služijo svojemu namenu. Slovel je kot velik podpornik umetnikov in je načrtovalce monumentalnih stavb ter veličastne grobnice izbiral med najboljšimi arhitekti in kiparji svoje dobe. Za lastni portret in portretiranje svoje številne družine je segal po imenih takrat zelo upoštevanih slikarjev doma in v tujini.

KLJUČNE BESEDE
rodbine Gorup in Turković, Trst, Reka, Ljubljana, Fiumicello, gradbeništvo, slikarstvo, kiparstvo, arhitektura, historicizem, mecen

ABSTRACT

JOSIP GORUP VON SLAVINJSKI'S ATTITUDE TOWARDS CULTURE AND THE ARTS

The paper speaks of Josip Gorup von Slavinjski as a native of Inner Carniola, nationally-minded Slovene, an exceptional benefactor and a great patron of culture and the arts. As shrewd financier, he ranked among the most successful Slovenian economists, while his highly developed sense of aesthetics and attitude towards culture and the arts extended his legacy to include quite a number of prominent historicist buildings in Rijeka and Ljubljana that have continued to serve their purpose to this day. He was known to be a keen supporter of artists, and he chose only the best architects and sculptors of his time for the construction of monumental buildings and his magnificent tomb. The portraits of him and his big family would, likewise, only be made by painters who enjoyed wide acclaim both at home and abroad.

KEY WORDS
the Gorup and Turković families, Trieste, Rijeka, Ljubljana, Fiumicello, construction, fine arts, sculpture, architecture, historicism, patron

Prispevek temelji večinoma na ustnih virih, zbranih v razgovorih s še živečim Gorupovim sorodstvom, in na zasebnih arhivih ter arhivskem gradivu, ki ga hrani Državni arhiv na Reki. Prvič sem se z eno od Gorupovih vnukinj, gospo Ksenijo Turković srečala leta 2005 v Zagrebu. Ko mi je povedala, da poleg velikega Gorupovega portreta hrani še portrete njegovega najbližjega sorodstva in fotografije družinskih članov, sem svoje poizvedovanje o Josipu Gorupu in njegovem odnosu do umetnosti in likovnem gradivu, ki je nastajalo po njegovih naročilih, uspešno nadaljevala. Ker se je o njem malo vedelo in še manj pisalo, sem v članku, objavljenem leta 2007 v zgodovinskem časopisu Kronika,[1] predstavila zaokroženo podobo tega zavednega Slovenca in radodarnega Notranjca, ki je kljub odhodu iz rodne Slavine z manjše kmetije 'pri Smodnikovih' ostal zvest svoji Pivški kotlini.

Poslovne poti Josipa Gorupa

Življenjska pot Josipa Gorupa (1834–1912) se je po končani osnovni šoli v eni od pivških vasi nadaljevala v Gorici in Ljubljani, kjer je leta 1854 maturiral na klasični gimnaziji. S pridobljeno solidno splošno izobrazbo na elitni ljubljanski šoli[2] in znanjem italijanščine se je preselil v Trst, kjer se je ob pomoči bogatega strica Janeza Nepomuka Kalistra začela njegova uspešna poslovna kariera. Po stricu podedovano bogastvo je preprosti, skromni in izredno nadarjeni Notranjec s prirojenim podjetniškim talentom večkrat povečal. Z delovanjem, sprva v ekonomsko razvijajočem se Trstu, ki je z velemestno podobo postal poslovno, prometno in gospodarsko središče, in potem na takrat cvetoči Reki, se je dvignil v sam vrh poslovnega sveta. Njegovi stiki s poslovneži in izobraženci so iz njega naredili pravega svetovljana. Na Reki je slovel kot mecen slovenske in hrvaške kulture in umetnosti in njegov prirojeni čut do vsega lepega in uporabnega kaže, da je za svoje stvaritve vedno iskal najboljše ustvarjalce svoje dobe. Vse to mu je omogočal njegov finančni položaj. S hitrim vzponom in z velikimi gospodarskimi uspehi se je uvrščal med najbogatejše Slovence in v mednarodnih krogih je užival velik ugled.

Josip Gorup je bil dvakrat poročen in obe ženi sta izhajali iz uglednih družin. Prvo, Anno Pergkofer von Perghoffen iz graščine Steinhof v Zakamnu *(Stein)* pri Celovcu, je spoznal, ko je vodil gradnjo železniške proge Maribor–Celovec. Po njeni prezgodnji smrti leta 1881 je na poti z Reke na ljubljanski železniški postaji srečal trideset let mlajšo Klavdijo Keesbacher iz družine ljubljanskega zdravnika in pozneje ravnatelja ljubljanske Filharmonične družbe Friedricha Keesbacherja. V dveh zakonih se je Gorupu rodilo 14 otrok in o njegovem družinskem življenju, poslovanju, mecenstvu, pridobitvi plemstva in ustvarjanju ogromnega kapitala bodo bralce zbornika seznanili drugi avtorji. Moje poizvedovanje o Gorupu se v glavnem nanaša na njegove stike z likovnimi ustvarjalci in rezultate teh stikov ter na njegova naročila za velike gradbene projekte, ki jih še danes občudujemo v Trstu, na Reki in v Ljubljani.

Portreti Josipa Gorupa in njegovih otrok

Po skopih pisnih in ustnih podatkih naj bi bila Gorupova družina ali njeni posamezniki večkrat portretirani in fotografirani. Od upodobitev zakoncev, njunih otrok in vnukov, ki so nastajale po njegovem naročilu, je ohranjenih osem slikarskih portretov in ena karikaturna risba, Gorupov marmorni kip in reliefna bronasta plaketa, nekaj mavčnih portretov njegovih otrok in veliki družinski figuralni relief v grobnici. Arhitekti in stavbeniki, ki jih je Gorup najemal za načrtovanje in izgradnjo monumentalnih palač, so sodili med takratno elito. Njihova velika poslopja z najemniškimi stanovanji, uradi in lokali še stojijo in so še danes v funkciji, Gorupov veličastni mavzolej na reškem pokopališču Kozala, v katerega je bil leta 1912 pokopan Gorup, pa je mesto v letih 2006–2007 rešilo propada.

Prvi podatek o Gorupovem srečanju s slikarji je iz leta 1874. Med biografskimi podatki o slovenskem slikarju Ludviku Grilcu (1851–1910) zasledimo, da je *"med leti 1874–1875 slikal pri mecenu Josipu Gorupu na Reki"*.[3] Skromnega, komaj triindvajsetletnega Grilca je Josip Gorup odkril in povabil na Reko, ko ga je gmotna stiska po enoletnem šolanju na dunajski umetniški akademiji pregnala nazaj na Kranjsko. Mecen je rad iskal stike s slovenskimi umetniki. Portretiranje se je gotovo odvijalo v Gorupovi novozgrajeni družinski vili, saj se je družina malo pred tem preselila iz Trsta na Reko v področje parka Mlake. Ali je mladi in slogovno konservativni Grilc slikal Josipa Gorupa z ženo Ano ali portretiral njune štiri otroke, stare od dveh do šest let, ni znano. Vemo, da so Grilčevi portreti morali ugajati naročnikom, če je hotel preživeti kot slikar. Lahko domnevamo, da se je tudi pri portretih Gorupove družine držal svojih akademskih načel z realističnimi in največkrat laskavimi upodobitvami portretirancev.

Naslednji podatek o portretiranju Gorupove družine je iz leksikografske biografije o Ivanu Franketu (1841–1927)[4] in iz Vurnikovih spominov na

1 Bučić, Josip Gorup pl. Slavinski, str. 75–92.
2 Več o Gorupovem šolanju glej v pričujoči publikaciji v članku Lidije Slana.
3 *SBL*, I, Grilc Ludovik, 1925, str. 260–261.
4 *SBL*, I, Frankè Ivan, 1925, str. 185–186.

tega slikarja.[5] V zapisu o Franketu piše samo *"Josip Gorup in družina (Reka)"*, brez navedbe letnice slikanja. Iz Vurnikovih spominov na Franketa povzemamo, da naj bi Gorupovi portreti nastali po slikarjevem obisku svetovne razstave na Dunaju, torej po letu 1873, ko se je Gorupova družina s tremi ali štirimi otroki nastanila na Reki.[6] Kdo so bili portretiranci iz teh zgodnejših let Gorupove družine, iz skopega podatka ni razvidno. Šele iz kratkega zapisa[7] v po drugi svetovni vojni nacionalizirani imovini Gorupovih naslednikov izvemo, da je bil *"kot deček"* portretiran Gorupov drugorojeni sin Milan in je bil portret do leta 1948 v lasti Milanove vdove Amalije Gorup.[8] Nedvomno je šlo za kvalitetnejše portrete od Grilčevih, kajti Franke je v času slikanja Gorupove družine že sodil med značilnejše predstavnike slovenskega realizma. Morda je Gorupa s Franketom povezal kipar Ivan Rendić, ki je takrat delal v Trstu, in je Franke Gorupa leta 1871 portretiral.[9] Gorup je zaradi svojih poslov živel še nekaj časa med Reko in Trstom in bil v tesnih stikih z Rendićem, ki je pozneje na Reki načrtoval Gorupovo grobnico in ustvaril velik nagrobni relief Gorupove družine. Iz kiparjevih spominov vemo, da je imel Gorup zelo lep odnos do umetnikov in da so bili na njegovem domu na Reki deležni velike gostoljubnosti.[10]

Za Franketove portrete Gorupove družine smo prikrajšani. Nedvomno so imeli ti portreti v Gorupovi hiši pomembno mesto, ko pa so si otroci ustvarjali lastne domove, so jih gotovo odnesli s seboj. Delni odgovor na to smo dobili od Gorupovega pravnuka Alfreda Whycomba Gorupa, ki je povedal, da je Gorupova hči Ana, poročena Preuschen, ki je živela v bližini Salzburga, prevzela več umetniških slik, med katerimi so bili tudi družinski portreti. Anca, kot so jo po pripovedovanju Gorupove vnukinje Ksenije Turković klicali v Gorupovem domu, je umrla leta 1960 brez potomcev. Po pripovedovanju Gorupovega pravnuka Alfreda Whycomba je z oporoko vse zapustila nečaku Aleksandru Kopajtiću, ki je njeno vilo prodal, srebrnino in slike pa dal na dražbo v dunajski Dorotheum.

V stanovanju Gorupove vnukinje Ksenije Turković v Zagrebu je do leta 2006 visel veliki oljni portret viteza Josipa Gorupa Slavinjskega (sl. 1). Medtem ko smo zainteresirani za odkup portreta ugibali, kako in kje dobiti denar, da bi tako pomembna osebnost za slovensko zgodovino in gospodarstvo našla svoje mesto v enem od slovenskih muzejev, je lastnica portret prodala neznanemu kupcu. Po dveletnem iskanju njegovega naslova je portret končno odkupila ena od slovenskih bank, ki bo odločala, kje bo portret postavljen na ogled slovenski javnosti.

Odlično ohranjeni oljni portret Josipa Gorupa (120 x 90 cm) v kvalitetno rezljanem in pozlačenem okvirju ima desno spodaj signaturo *P. Jovanovitz 1903.* Letnica poleg slikarjeve signature in v levem zgornjem kotu napis *AETATIS SUAE LXIX* z upodobljenim Gorupovim grbom razkriva, da je portret nastal na Dunaju prav v letu, ko ga je cesar poplemenitil in povzdignil v viteški stan s predikatom Slavinjski. Odlična upodobitev slovensko-hrvaškega poslovneža je slikarska mojstrovina znanega srbskega slikarja Paje Jovanovića (1859–1957), najizrazitejšega predstavnika akademskega realizma pri južnih Slovanih. Po šolanju na Dunaju in v Münchnu ter potovanjih po evropskih in jugoslovanskih deželah je Jovanović sprva zaslovel s slikanjem velikih platen z zgodovinskimi in folklornimi kompozicijami ter prizori z eksotično tematiko. V začetku 20. stoletja, ko je večinoma že živel in ustvarjal na Dunaju, je bil največji in najobsežnejši del njegovega velikega umetniškega opusa prav slikanje portretov. Bil je prvi srbski slikar, ki je prodrl v svet in si s portretiranjem ljudi iz kroga gospodarskih mogotcev, evropskih aristokratov in tudi članov vladarskih družin pridobil slavo in ime evropskega portretista.[11]

Reprezentančna figura devetinšestdesetletnega osivelega Gorupa v temnem oblačilu je upodobljena pred nevtralnim ozadjem. Jovanović je portretiranca naslikal v naslanjaču z rahlim zasukom v levo in s pogledom, uperjenim naravnost v gledalca. Gorupova, skoraj celopostavna figura sedi s prekrižanimi nogami ob mizi s cvetličnim šopkom in knjigo. V desnici drži očala, z levico se naslanja na ročno oporo naslonjača in s sproščeno držo v udobno zleknjenem fotelju pozira slikarju. Jovanović je vso pozornost usmeril v slikanje močno osvetljenega Gorupovega obraza in njegove značajske lastnosti poudaril s svojim akademsko realističnim načinom slikanja. S plastično senčenim inkarnatom, polnim tople barvitosti je portretirančev markantni obraz z visokim čelom in po modi časa povešenimi brki z belino srajčnega ovratnika ločil od temnega suknjiča. Slikarju je uspelo z Gorupovim resnim in predirnim pogledom, ki kot odprta knjiga odkriva podobo duhovno bogatega in razmišljajočega človeka, prepričljivo okarakterizirati Gorupovo mogoč-

5 Vurnik, Spomini na Ivana Franketa, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 3, 1923.
6 Bučić, Josip Gorup pl. Slavinjski, str. 91.
7 *Podobe ljubljanskih meščanov*, str. 92.
8 Gorupova snaha Amalija je po smrti moža Milana (1914) živela nekaj časa med Reko in Ljubljano, potem se je dokončno preselila v Slovenijo, sprva na grad Strmol in potem v Ljubljano. Po njeni smrti 1948 je njeno premoženje nasledil nečak Mario Lukman *(Luckmann)*, ki mu je bilo imetje sekvestrirano zaradi bega iz Jugoslavije in se je za njegovimi nacionaliziranimi premičninami, med njimi tudi Franketovim portretom Milana Gorupa, izgubila vsaka sled.
9 Signirano in datirano sliko *I. Franke 1871*, hrani Narodna galerija v Ljubljani.
10 Kečkemet, *Ivan Rendić*, str. 103–104.
11 *ELU*, 3, 1964, str. 93–94. Medaković, *Srpski slikari*, 1968, str. 337–349.

Slika 1: Paja Jovanović: Portret viteza Josipa Gorupa Slavinjskega, 1903 (foto: Tomaž Lauko, 2007; last: Nova kreditna banka Maribor).

Slika 2: Rudolf Marschall: Plaketa z bronastim reliefom Josipa Gorupa, ok. 1903–1904 (foto: Tomaž Lauko, 2008; last: Narodni muzej Slovenije).

Slika 3: Portret Gorupove druge žene Klavdije Gorup, roj. Keesbacher, 1906 (?) (foto: Zrinka Šilhard, 2006; last: Notranjski muzej Postojna).

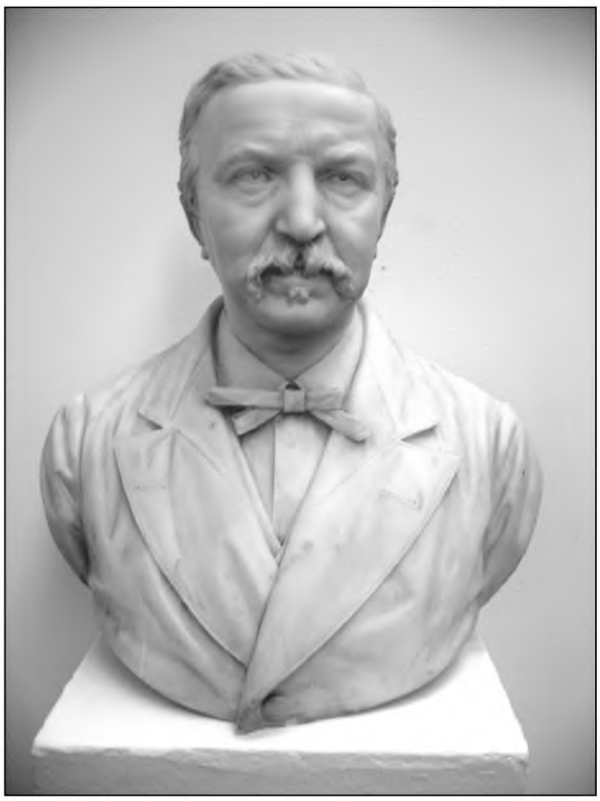
Slika 4: Otroški portret Gorupovega prvorojenca Kornelija, ok. 1878 (foto: Alfred Whycombe Gorup, London; last: Laura Nasso Ceribelli, Rim).

no osebnost. Njegova najmlajša hči Štefanija je svojim otrokom vedno pripovedovala, da je Jovanovićev portret verna podoba njenega očeta, kar dokazujejo tudi njegove sočasne fotografije, ki mi jih je pokazala Gorupova vnukinja v Zagrebu.

Gorupova žena Klavdija se je po njegovi smrti preselila v stanovanje v eno od Gorupovih hiš in na predlog otrok iz prvega in drugega zakona dobila stanovanjsko opremo, med katero so bile tudi slike in umetniški predmeti.[12] Po njeni smrti leta 1941 je družinske portrete prevzela hčerka Štefanija, ki se je po poroki preselila v Zagreb. Po njej sta jih podedovala njena otroka Ksenija in Nikola Turković. Med intenzivnim iskanjem Gorupovih naslednikov, ki naj bi živeli v Zagrebu, sem portrete našla v Ksenijinem stanovanju. Priletna gospa mi je iz spomina svoje matere Štefanije pripovedovala, da je bil njen ded na Reki zelo spoštovana osebnost. Bil je energičen gospod visoke in stasite postave, dober gospodar, skrben za dom in družino, avtoritativen in strog pri vzgoji otrok, a popustljiv in dobrohoten do vnukov. V patriarhalnem krogu svoje družine je živel pretirano skromno in kljub velikemu bogastvu ni maral stanovanjskega razkošja. V družinski vili so v prostorih prvega nadstropja z "veliko jedilnico in rdečim in zelenim salonom" živeli starši, v manjših prostorih in na mansardi pa so se otroci gnetli kar po dva ali trije v eni sobi.

V lasti Turkovićev, naslednikov baronov iz gradu Kutjevo v Slavoniji, je bila še bronasta plaketa z Gorupovim reliefnim portretom (19,5 x 15 cm), ki ga je leta 2006 Gorupova vnukinja Ksenija darovala Narodnemu muzeju Slovenije (sl. 2).[13] Iz napisa na plaketi *1834–1904 / JOSIP GORUP* je razvidno, da je plitvi reliefni portret nastal ob njegovi sedemdesetletnici. Po pripovedovanju vnukinje ga je Gorup dal razmnožiti in njegove bronaste odlitke razdelil svojim otrokom. Iz signature *R. MARSCHALL / FEC.* ob zgornjem levem robu pravokotne plakete izvemo, da je Gorup tudi pri tem naročilu segel po takrat najboljšem izdelovalcu tovrstnih portretov v monarhiji. Dunajski medaljer in izdelovalec plaket Rudolf Marschall (1873–1967) je bil vodja dunajske graverske šole in je ob osemdesetletnici leta 1954, kot najbolj upoštevani medaljer, dobil odlikovanje mesta Dunaja.[14] Ker je Paja Jovanović leta 1903 portretiral Gorupa v svojem ateljeju na Dunaju, je možno, da je istočasno nastajala v Marschallovem ateljeju tudi Gorupova plaketa, ki je potem dobila v spodnjem delu privarjeni dodatek z vgraviranim posvetilom ob njegovi sedemdesetletnici. Marschall je svojega naročnika upodobil v času, ko je bilo njegovo modeliranje še pod močnimi vplivi akademskega realizma, kar je gotovo odgovarjalo Gorupovim, najbrž konservativnim pogledom na novodobne umetnostne vplive.

V času, ko je kipar Ivan Rendić na Gorupovem domu modeliral devet družinskih portretov po živih modelih za nagrobni reliefni spomenik v Gorupovem mavzoleju, je najbrž nastal tudi njegov doprsni kip, ki ga hrani Muzej moderne i suvremene umjetnosti na Reki (sl. 5). V belem marmorju izklesano in zglajeno poprsje, visoko 56 cm s signaturo *Rendić I.* na portretirančevi desni rami, predstavlja moža petdesetih let, kar bi se ujemalo z letom 1882, ko je Rendić ustvarjal portrete za družinski nagrobnik. Gorup je upodobljen v salonski suknji z nizkim ovratnikom in metuljčkom. Lase ima nakazano kodraste, brki po modi časa so povešeni in rahlo zasukani. Z realistično zasnovanimi potezami in pretehtanimi proporci portretirančevega resnega obraza je kiparju uspelo izraziti Gorupovo markantno osebnost. Za Rendića je namreč znano, da je pri

Slika 5: Ivan Rendić: Portretni kip Josipa Gorupa, okr. 1882 (foto: Daina Glavočić; last: Muzej moderne i savremene umjetnosti, Rijeka).

12 *HR DAR*, PR*3, Predmet III, 36 / 1912, kut. 283. V sodnijskem aktu je zapisano, da so Gorupov sin Kornelij in hčerki Natalija in Štefanija predlagali in podpisali, da po očetovi smrti stanovanjska oprema, skupaj s slikami *(quadri)* in umetniškimi predmeti *(oggetti d'árte)*, ostane v lasti pokojnikove soproge Klavdije. Za fotokopijo sodnijskega akta se lepo zahvaljujem mag. Nadji Terčon.

13 Ksenija Turković je avtorici tega prispevka izročila Gorupovo portretno plaketo, ki jo je ta potem oddala Narodnemu muzeju Slovenije. V Oddelku za zgodovino in uporabno umetnost je inventarizirana pod štev. N 27073.

14 Thieme-Becker, *Allgemeine Lexicon*, 23/24, ponatis 1999, str. 136.

portretiranju v svoji strogo realistični maniri posvečal veliko pozornost naročnikovemu obrazu, ki ga je že prej dobro poznal. Prav tako se je veliko ukvarjal z njegovim oblačilom, vedno oblikovanim po modi časa. V času tržaškega in najbolj plodovitega ustvarjanja je Rendić slovel kot odličen fizionomist in v njegovem obsežnem opusu dosegajo ravno portreti najvišjo kvaliteto. Marmorni kip je najbrž po Gorupovi smrti ostal v družinski vili, v kateri je potem domoval njegov sin Aleksander. Po njegovi smrti 1949, ko je vila prešla v sklop reške bolnišnice, je bil kip med zaseženimi umetninami v nacionaliziranih objektih prenesen v tamkajšnjo Moderno galerijo.[15]

Novejša upodobitev Josipa Gorupa je nastala leta 1934 na steni vhodnega stopnišča Ekonomske šole v Ljubljani. Medaljonske doprsne portrete šestih slovenskih mecenov in dobrotnikov je na podlagi njihovih fotografij in nekaterih starejših upodobitev naslikal s tempero na omet akad. slikar Ivan Vavpotič (1877–1943), ki je veljal za najboljšega portretista svojega časa in vehementnega mojstra slikarskega čopiča. Portreti sicer nimajo nobene povezave z delovanjem omenjene šole, so pa zato toliko bolj pomembni, ker so v času življenja ti upodobljenci podpirali mnoge kulturne, znanstvene ali socialne ustanove, po svojih finančnih močeh zidali šole, kar posebno velja za premožnega Josipa Gorupa, in spodbujali narodne težnje na mnogih področjih.[16]

V stanovanju Gorupove vnukinje je visel še pastelni portret babice, Gorupove druge soproge Klavdije, roj. Keesbacher (1863–1914). Portret velikosti 62 x 48 cm (sl. 3), v še originalnem pozlačenem okvirju, je leta 2006 odkupil Notranjski muzej v Postojni. Avtorjev težko čitljiv podpis, ki naj bi ga z malo domišljije prebrali kot *Zailutti 906*, je izpisan z rdečo kredo ob desnem spodnjem robu. V *Pomorskom i povijesnom muzeja Hrvatskog Primorja* na Reki hranijo štiri pastele z enakimi signaturami in isto letnico, med katerimi so trije portreti neidentificirane družine Rutter,[17] katerim se po maniri slikanja v pastelni tehniki in po kvaliteti pridružuje tudi portret Gorupove žene Klavdije. O anonimnem slikarju za sedaj ni nobenih informacij. Ljubljansko lepotico, ki je bila skoraj 30 let mlajša od moža in mu je v zakonu rodila šest otrok, naj bi slikar upodobil v triinštiridesetem letu starosti, kar odgovarja njenemu lepemu videzu na pastelni upodobitvi. Slikar je temnolaso portretiranko upodobil v svileni, bogato nabrani večerni obleki z velikim dekoltejem in tridelno biserno ogrlico, ki jo je potem razdelila svojim trem hčeram. En niz te ogrlice še vedno hrani njena zagrebška vnukinja, ki se zelo dobro spominja svoje lepe in elegantne stare mame, ki jo je s svojo materjo Štefanijo, najmlajšo od Gorupovih štirinajstih otrok, obiskovala na Reki.

Dokolenski oljni portret Gorupovega prvorojenca Kornelija (1868–1952) je slikar upodobil v parku pred dvorcem na Perghoferjevem posestvu v Zakamnu v ozadju *(Stein* pri Celovcu). (sl. 4)

Pastelni portret Jožefine (1874–1955), Gorupove hčerke iz prvega zakona, hranijo njegovi pravnuki v Rimu (sl. 6). Portret okrog dvaintrideset let stare temnolaske, upodobljene v elegantni večerni obleki z razkošnim čipkastim ovratnikom, je verjetno nastal pred njeno poroko leta 1906, ko se je, čeprav nekoliko telesno deformirana, poročila z veliko starejšim ladjarjem Sigismundom Kopajtićem pl. Bakarskim. Čeprav portret ni signiran, bi lahko v pastelni barvni skali upodobljenkinega inkarnata in njenega čipkastega ovratnika prepoznali avtorja, ki je upodobil prej omenjeni Klavdijin portret.

Vladimirjev vnuk Alfred Whycombe Gorup v Londonu hrani tudi portret svojega deda Vladimirja (1877–1929), Gorupovega sina iz prvega zakona. Portret neznanega slikarja naj bi nastal okrog leta 1900, ko nekdanji gojenec vojno pomorske akademije ni nosil več uniforme (sl. 7).

Dva oljna portreta najmlajših Gorupovih hčera (oba 80 x 70 cm), ki ju je ob delitvi premoženja dobila njuna mati Klavdija, po njeni smrti pa jih je najmlajša Štefanija odpeljala v svoje zagrebško stanovanje, sta še v lasti njene hčerke Ksenije Turković. Portreta nista signirana, sodeč po mladostnih obrazih portretirank Milene (1885–1974) (sl. 8) in Štefanije (1890–1980) (sl. 9) bi lahko nastala med letoma 1905 in 1910. Ker se je v hišah Gorupovih hčera večkrat omenjal priimek Torggler, je možno, da gre za avstrijska slikarja Ericha (1839–1938) ali Hermanna (1878 – ?) Torgglerja, ki sta bila znana portretista avstrijskega plemstva.[18]

Spomenička knjižnica v zbirki *Mažuranić-Brlić-Ružić*[19] na Sušaku hrani karikaturo Gorupovega najmlajšega sina Aleksandra (1886–1949) (sl. 10). Risba s svinčnikom ni signirana, iz podatkov v knjižnici pa je znano, da jo je narisal dr. Viktor Ružić, vsestranska sušaška osebnost in amaterski slikar, ki je prijateljeval z Aleksandrom in bil skupaj z njim član odbora Jadranske plovbe na Sušaku.[20]

15 Gorupov kip z inventarno štev. 124 je shranjen v depoju Moderne galerije na Reki, pozneje preimenovane v Muzej moderne i savremene umjetnosti.

16 Kardelj Cvetko, *Korak*, str. 80–82.

17 Gospe Margiti Cvijetinović Starac, ravnateljici Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog Primorja, se lepo zahvaljujem za pogled v portrete iz muzejske zbirke.

18 Thieme-Becker, *Allgemeine Lexicon,* 33/34, ponatis 1999, str. 289–190.

19 Gospodu Theodoru de Canziani Jakšić, prof. likovne umetnosti na *Sušački gimnaziji* in skrbniku zbirke *Mažuranić-Brlić-Ružić,* se lepo zahvaljujem za podatke o Aleksandrovem šolanju na omenjeni gimnaziji in za fotografiji njegove karikature.

20 Pravnik dr. Viktor Ružić (1893–1976), vitez, publicist in amaterski slikar, ki je bil pri slikanju portretov pod vplivi svojega prijatelja Božidarja Jakca, je bil tudi ban Savske banovine in minister v Kraljevini Jugoslaviji.

Slika 6: Portret Gorupove hčerke Jožefine, okrog 1906 (foto: Alfred Whycombe Gorup; last: Isabela Copaitich Gulienetti, Rim).

Slika 7: Portret Gorupovega sina Vladimirja, okrog 1900 ? (last in foto: Alfred Whycombe Gorup, London).

Slika 8: Portret Gorupove hčerke Milene, okr. 1910 (foto: Zrinka Šilhard, 2006; last: Ksenija Turković, Zagreb).

Slika 9: Portret Gorupove hčerke Štefanije, okr. 1910 (foto: Zrinka Šilhard, 2006; last: Ksenija Turković, Zagreb).

Slika 10: Viktor Ružić: Karikatura Gorupovega sina Aleksandra med letoma 1920–1930 (foto: Theodor de Canziani Jakšić, 2008; last: Zbirka Mažuranić-Brlić-Jakšić na Sušaku).

Ko je kipar Ivan Rendić leta 1882 modeliral portrete Gorupovih otrok za veliki marmorni relief za družinsko grobnico, se je iz serije mavčnih modelov ohranil portret njegovega drugorojenca Milana, takrat starega 12 let. Iz Rendićeve zapuščine ga je rešil akademik Duško Kečkemet in ga pozneje daroval novoustanovljeni *Galeriji Ivan Rendić* v Supetru na otoku Braču, ki ga je leta 2006 ulila v bron in je sedaj razstavljen v njenih prostorih.

Gorupova gradbena dejavnost

Gorupova gradbena in bančna dejavnost sta veliko pomenila za gospodarski razvoj Reke, kot vsestranski reški meščan pa je prispeval izjemen delež v ustvarjanju njene kulturne dediščine. Bil je prefinjen ljubitelj umetnosti z visoko razvitim čutom za estetiko in je cenil stvaritve iz vseh vej umetniškega ustvarjanja. Njegovi gradbeni objekti na Reki še vedno sodijo med glavne sestavine mestnega središča in imajo kot zgodovinsko urbano tkivo velik spomeniški pomen.

Gorup je pri izbiranju snovalcev arhitekture, kiparstva in slikarstva vedno izbiral med najboljšimi. S svojim vizionarskim občutkom, da Reka z naglo razvijajočim se pristaniščem postaja vse bolj svetovljansko mesto, je leta 1864 vložil kapital v izgradnjo velikega hotela na samem robu pristaniške obale, ki je zaradi vedno bolj intenzivnega ladijskega prometa postala najhitreje razvijajoči se del Reke. Iz sosednjega Trsta je pripeljal renomiranega, v Benetkah šolanega arhitekta Giuseppeja Brunija (1827–1877), ki je slovel kot projektant monumentalnega tržaškega magistrata na trgu *del'Unità* in palače *Modello*. Po Gorupovi zamisli in Brunijevih načrtih je bila leta 1876 končana gradnja ambiciozno zastavljenega trinadstropnega objekta, prestižnega *Grand hotela Europe,* ki je na obali zavzemal celotno mestno inzulo. Domačini, navdušeni nad impozantno palačo, so otvoritev hotela pospremili z besedami, da je *"Gospod Gorup, vlasnik hotela Europe, pravi protektor umetnosti".*[21] Pod tem naslovom je umetnostna zgodovinarka dr. Radmila Matejčić v svoji knjigi o Reki predstavila njegovo najpomembnejšo gradbeno dediščino in s tem reški javnosti predstavila enega takrat najuspešnejših slovenskih gospodarstvenikov.

Kmalu zatem, ko je bilo zgrajeno velikansko hotelsko poslopje, v katerem je prenočil tudi znani ruski pisatelj Anton Pavlović Čehov,[22] je arhitekt Bruni za najbogatejšega Slovenca – kot se je takrat o Josipu Gorupu govorilo in pisalo v reških časopisih – leta 1874 projektiral njegovo družinsko vilo na lokaciji Al pino (sedaj Podpinjol), ki je tedaj na območju Mlake daleč naokoli samevala sredi velikega in vzorno negovanega vrta.[23] V vilo se je v sedemdesetih letih 19. stoletja vselila Gorupova družina s šestimi otroki, zaradi vedno večjega števila otrok pa je Bruni vilo zvišal in v parku za hišo načrtoval enonadstropno konjušnico z osmimi pregradami za konje in dvema dvosobnima stanovanjema, namenjenima služinčadi. V družinski vili je med zadnjimi stanovalci leta 1949 umrl Gorupov sin Aleksander. Po drugi svetovni vojni je razlaščena vila prešla v last reške bolnišnice in danes obdana z novimi stavbami reškega kliničnega centra počasi propada.

Ko je Reka v drugi polovici 19. stoletja z naglim razvojem industrije doživela hiter gospodarski napredek, je temu sledil tudi hiter porast prebivalstva. Pronicljivi Gorup se je s svojim ogromnim kapitalom, katerega začetki izvirajo iz dediščine po stricu Janezu Nepomuku Kalistru, takoj vključil v izgradnjo velikih stanovanjskih najemniških objektov, ki še danes služijo istemu namenu. Za načrtovanje teh poslopij je pripeljal na Reko tržaškega, v Milanu na Acadeniji di Belle Arti šolanega arhitekta Giuseppa Baldinija (1808–1877), ki je v najstrožjem centru Reke, na področju t. i. *Civitas Nova,* načrtoval velika blokovska vogalna poslopja. V pritličju ene od teh stavb je dal Gorup obnovljene prostore znane reške kavarne *Caffè Bukounig* olepšati s slikarijami v Benetkah šolanega slikarja Giovannija Fumija (1849–1900), ki je imel na Reki slikarsko-deko-

21 Matejčić, *Kako čitati grad,* 1988, str. 217–220 in opomba 1, str. 77–78.
22 Urem, *Janko Polić Kamov*, str. 21.
23 Kečkemet, *Ivan Rendić*, str. 79.

rativni atelje. Tesno sodelovanje pri projektiranju stanovanjskih poslopij in predelavi kupljene vile, ki jo je Gorup daroval sinu Milanu, se je po smrti projektantov Baldinija in Brunija nadaljevalo s tržaškim arhitektom Emilijem Ambrosinijem (1845–1912), uveljavljenim snovalcem reških arhitekturnih in urbanističnih projektov.

Na področju Mlake v neposredni bližine Gorupove družinske vile je v gradbeni dokumentaciji zabeleženo, da je bil Gorup lastnik še štirih štirinadstropnih stanovanjskih hiš, zgrajenih po Ambrosinijevih načrtih, in starejše dvonadstropnice na reškem Korzu, danes številka 38. Ni izključeno, da je nekatere od teh hiš kupil od prvotnega lastnika in jih je Ambrosini samo predelal ali nadgradil. Za eno od teh hiš je dokumentiran Gorupov nakup parcele in je zgrajena po Ambrosinijevih načrtih. Vanjo se je po pripovedovanju Gorupove vnukinje Ksenije Turković kasneje preselila Gorupova vdova Klavdija.[24]

Na spletu se omenja tudi ime arhitekta Augusta Bachschmidta,[25] ki je v Trstu projektiral ali samo predelal Gorupovo hišo v Hrenovi ulici, pozneje *Via Coroneo 3*, ki ima na portalu letnico 1903, v vhodni veži pa je vzidana marmorna plošča z Gorupovim grbom in napisom *CASA / de / GORUP / 1903 – 1995*. Iz skopih podatkov ni razvidno, ali gre za lastništvo očeta Gorupa ali njegovega prvorojenca Kornelija, po katerem je hišo nasledila hči Albertina.

Gorup v Ljubljani

Josip Gorup je bil že od dijaških let navezan na Ljubljano. Gospodarski stiki s tem mestom so se nadaljevali tudi v času njegovega bivanja v Trstu, ko je obe mesti že povezovala južna železnica. Po preselitvi na Reko so ga z Ljubljano tesneje povezali finančni posli in stiki z ljubljanskim županom Petrom Grassellijem. Za časa njegovega županovanja so mu podelili častno meščanstvo. Bil je v osebnih stikih z županom Ivanom Hribarjem pri ustanavljanju podpornega društva Radogoj in višje dekliške šole. V zrelejših letih je sodeloval v številnih dobrodelnih akcijah in bil pokrovitelj številnih kulturno-prosvetnih šolskih in humanitarnih društev.[26]

Ko je Ljubljano leta 1895 prizadel katastrofalen potres in je bila močno poškodovana polovica ljubljanskih stavb, je Gorup kapital vložil v gradnjo štirih velikih stanovanjskih blokov z 72 stanovanji, ki so bila namenjena ljubljanskemu uradništvu. Po najnovejših raziskavah Lidije Slana je *"že njegov stric Janez Nepomuk Kalister bil lastnik več hiš v Ljubljani ... med njimi tudi 'posestva' na Tržaški cesti (kasneje preimenovani v Rimsko cesto)"*. Po Kalistrovi prezgodnji smrti leta 1864 so postale te nepremičnine predmet njegove dediščine, ki sta si jo delila nečaka Josip Gorup in France Kalister. Po kupni pogodbi v Trstu leta 1872 je Gorup postal njihov edini lastnik in po ljubljanskem rušilnem potresu 1895 je s svojim kapitalom sezidal štiri stanovanjska najemniška poslopja, označena z njegovimi inicialkami *JG*, letnicami gradnje 1896–1897 in na vrhu stavb še z letnico 1898, ki najbrž pomenijo dokončanje gradnje. Gradnjo teh poslopij je Gorup zaupal uveljavljenemu ljubljanskemu stavbeniku Viljemu Treu (1845–1926), ki je po tujih in lastnih načrtih zgradil številna javna in zasebna poslopja, še zdaj značilna za podobo Ljubljane. Gorup je s temi popotresnimi stavbami zapustil Ljubljani in njenemu uradništvu pomembno arhitekturno dediščino in mesto se mu je oddolžilo s tem, da je začetni del takratne Dunajske ceste preimenovalo v Gorupovo ulico. V sedemdesetih letih 20. stoletja je socialistična oblast ime ulice spremenila v Kardeljevo in namesto da bi ji v samostojni slovenski državi v počastitev tega pomembnega Slovenca in mecena vrnili njeno staro ime, so jo nepoznavalci Gorupovih zaslug preimenovali v Slovensko cesto, da bi jo tako imensko priključili ljubljanski magistrali.

Gorupove posesti ob hrvaški in slovenski obali, v Furlaniji in na Koroškem

Josip Gorup je imel hiše in zemljišča ne le v Trstu, na Reki in v Ljubljani, temveč tudi v Opatiji, Voloski in v Miljah. V občini Fiumicello poleg Cervignana, ki leži v južnem delu Furlanske ravnine *(Bassa Friulana)*, je bil lastnik nekdanjega benediktinskega samostanskega kompleksa iz 17. stoletja (sl. 11). Opuščene in propadajoče stavbe so poznejši lesni trgovci Andriani obnovili, plemiški lastniki iz prve polovice 18. stoletja Stabile de Sailmberg pa so stavbam leta 1720 dogradili kapelo z družinsko grobnico, ki je potem postala in je še danes Oratorij sv. Antona Padovanskega. Ni znano, kdaj je Josip Gorup kupil ta kompleks, v katerem so bile vse, v različnih obdobjih zgrajene stavbe (gospodarsko poslopje, prizidana krila in družinska cerkvica) organizacijsko tesno povezane. Dokupljena obsežna zemljišča, s katerimi je Gorupova latifundija v devet kilometrski razdalji od Fiumicella proti Gradežu segala vse do morja, so postala pod njegovim lastništvom velikansko in donosno agrarno posestvo, ki ga je vodil *ragioniere* (knjigovodja) Renato Franzoni. Po letu 1945 so se Gorupovi dediči iz raznih krajev Evrope, in brez tistih, ki so živeli v socialističnih deželah, zbrali v Fiumicellu in po glasnih in bojevitih besedah med dediči iz prvega in drugega Gorupovega zakona posestvo prodali dolgoletnemu upravitelju Franzoniju. Na posestvu je zadnja leta

24 Več o Gorupovi gradbeni dejavnosti, dopolnjeni z arhivsko dokumentacijo, glej v pričujoči publikaciji v članku Daine Glavočić.

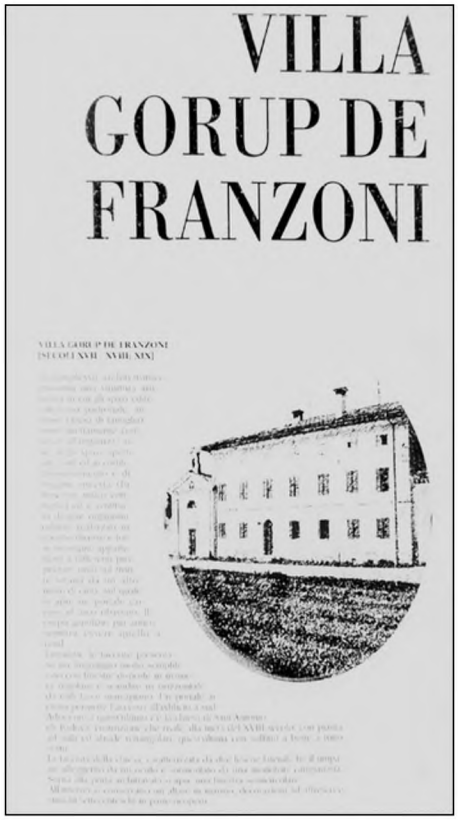
25 http://biblioteche.comune.trieste.it/Document.htm&numrec=031622480980420.

26 Več o Gorupovih povezavah z Ljubljano glej v pričujoči publikaciji v člankih Lidije Slana in Gojka Zupana.

Slika 11: Kompleks Gorupovih stavb v Fiumicellu (foto: Vesna Bučić, 2007).

živel Gorupov najmlajši sin iz prvega zakona Bogomil. Od leta 1957 je pokopan na tamkajšnjem pokopališču. Arhitektonski kompleks stavb je sedaj pod zaščito videmskega zavoda za spomeniško varstvo, ki je objekte ob pomoči župnijskega denarja in številnih prostovoljcev restavriral in na glavnem portalu južnega pročelja postavil kamnito tablo z napisom *VILLA GORUP de FRANZONI / (Secoli XVII – XVIII; XIX)* (sl. 12).[27]

Slika 12: Tabla na vhodu Gorupovega posestva v Fiumicellu (foto: Vesna Bučić, 2007).

Gorup je posedoval še počitniške vile v Krivi Vrbi *(Krumpendorf)* in Pričicah *(Pritschitz)* ob Vrbskem jezeru, ki jih je kot doto razdelil hčeram iz prvega zakona. Ves ta del njegovega imetja ob hrvaški in slovenski obali ter v Furlaniji in na Koroškem ostaja za sedaj odprt za nadaljnje raziskave.

Gorupovo družinsko življenje in njegova grobnica

O Gorupovem družinskem življenju v dveh zakonih s štirinajstimi otroki se do sedaj ni dosti vedelo. Bil je zelo skromen mož in o svojem bogastvu ni maral publicitete. Obe njegovi soprogi sta rojevali skoraj vsako drugo leto, če ne kar vsako. Največ o Gorupovem družinskem življenju na Reki sem izvedela od njegovih vnukov Ksenije in Nikole Turković. Priletna gospa Ksenija (roj. 1918), navdušena nad tem, da smo se ekipno lotili raziskovanja njenih prednikov, mi je posredovala zanimive zapise Gorupove hčerke Milene Fiorese, v kateri so poleg spominov na mladostna leta zapisani tudi njeni kritični pogledi na življenje v družinskem domu na Reki.[28]

Dve leti po zadnjem porodu je leta 1881 umrla Gorupova prva žena Ana in zapustila osem mladoletnih otrok. Užaloščeni soprog se je po njeni smrti odločil za postavitev veličastne grobnice in njeno načrtovanje zaupal v Benetkah in Firencah šolanemu hrvaškemu kiparju Ivanu Rendiću (1849–1932), družinskemu prijatelju še iz časov, ko sta oba

27 http://www.flumisel.it/chiesaborgo.html.
28 O nemških rokopisnih in delno tipkanih zapiskih, ki jih je transkribirala in v posebnem članku objavila Angelika Hribar, glej njen prispevek v pričujoči publikaciji.

živela in delovala v Trstu.[29] Seveda je tudi tokrat Gorupov prefinjeni čut za najkvalitetnejšo izvedbo segel po kiparju, ki je v tem času slovel kot odličen portretist in najboljši oblikovalec nagrobnih spomenikov. Rendić, ki je na tržaškem in reškem pokopališču Kozala zapustil nekaj dragocenih del, se je hitro odzval dobremu zaslužku in projektiral monumentalen mavzolej, ki je še danes najmogočnejša historicistično oblikovana grobnica na obrobnem delu t. i. središčne podkve,[30] kjer je večina mogočnih kapel in mavzolejev (sl. 13).

Grobnico v dveh nivojih, visoko 8 metrov, sestavljata v zemljo napol vkopana kripta s šestnajstimi nišami. Nad njo je zgrajena kapela v neoromanskem in bizantinskem slogu v kombinaciji z mozaiki z zlatim ozadjem in realističnim skulpturalnim okrasjem, značilnim za opus Rendićevih nagrobnikov. V odprti kapeli nad kamnito menzo je kipar namesto oltarja postavil visok figuralni relief s pretresljivo upodobitvijo ločitve Josipa Gorupa in njegovih osmih otrok od prezgodaj umrle matere, ki jo dva angela smrti nosita v nebo. Rendić je reliefno

Slika 13: Ivan Rendić: Gorupov mavzolej pred restavriranjem leta 2006 (foto: Maja Kiršić, 2006).

skico *Slovo od matere* izdelal v dveh različnih variantah in njuna mavčna modela hrani gliptoteka v Zagrebu. Tretjo varianto in njeno dokončno izvedbo v belem kakovostnem marmorju je prepustil klesarjem, t. i. *finitorom.* Klesanje je bila namreč pomanjkljivost Rendićevega italijanskega, sicer odličnega šolanja. Zanj je bilo značilno, da svojih spomenikov nikoli ni klesal. Po modeliranju v glini in odlitih mavčnih modelih je to delo, sicer pod nadzorom, prepustil izkušenim klesarjem, povečini *finitorom* iz Carrare.

Izdelavo celopostavnih figur naročnika in njegovih osem otrok je Rendić modeliral v Gorupovi družinski vili na Reki. Reliefne skice portretirancev je potem odnašal v Trst v svoj atelje in jih v približno naravni velikosti odlil v mavčne modele. Pozneje je te študijske odlitke za veliki relief v mavzoleju opremil z izdolbeno ovalno podlago in jih na pravokotni plošči razstavil v dvorani stare borze v Trstu, v času velike *Umetniško-obrtne-gospodarske avstro-ogrske razstave,* ki je privabila številne obiskovalce iz vse monarhije in ostalih evropskih dežel. Hrvaški in italijanski tiski so razstavljene mavčne modele zelo hvalili, časopis *Adria* pa je o njih zapisal, *"da jim ni najstrožja kritika ne najde prigovora".* Prvi dve skici reliefa, patinirani v barvi terakote in signirani *I. Rendić* in *I. Rendić 1881* ter dva izmed reliefnih portretov, najdenih leta 1949 med Rendićevo zapuščino v Supetru, hrani zagrebška gliptoteka, poznejša najdba modela ene med Gorupovih hčera pa je v zasebni lasti. Dopasni model dečka, ki je del velikega nagrobnega reliefa *Slovo od matere,* predstavlja verjetno Gorupovega drugorojenca Milana. Njegov lastnik akademik Duško Kečkemet ga je daroval Galeriji Ivan Rendić v Supetru, ki ga je pred tremi leti ulila v bron in je sedaj v njenih razstavnih prostorih.[31]

Realistično zasnovani relief slovesa od matere iz belega marmorja, visok 250 cm je bil Rendićev največji relief, kar jih je ustvaril v svojem obsežnem kiparskem opusu (sl. 14). Ob balustrski ograji na terasi naročnikove hiše je upodobil Gorupa s tremi sinovi in petimi hčerami. Oče upira boleči pogled v umrlo soprogo in kaže z roko na dva angela smrti s koso in trobento, ki zleknjeno pokojnico nosita v višave. Mladostni obraz pokojnice z zaprtimi očmi in razpuščenimi lasmi je za sedaj njena edina znana upodobitev. Med upodobljenci izstopa po kvaliteti očetov užaloščeni in od bolečine spremenjeni obraz. Prepričljiva sta v sproščenih pozah starejša sinova, ki v žalosti tragičnega dogodka upirata svoja pogleda v tla. Nekoliko forsirane so drže manjših otrok v pedantno dodelanih oblačilih, oče in oba mladeniča pa so, kot se spodobi za žalostno slovo, v salonskih

29 Kečkemet, *Ivan Rendić,* str. 103, 199 in 264.

30 Reško pokopališče Kozala je od leta 2006 vpisano v Register trajno zaščitene kulturne dediščine Republike Hrvaške. Osrednji del pokopališča se imenuje *podkev.*

31 Kečkemet, Galerija "Ivan Rendić", str. 7, sl. 5. Supetar na otoku Braču se je kot rojstni kraj kiparja Ivana Rendića oddolži svojemu zaslužnemu meščanu z Galerijo umetnin, ki nosi njegovo ime.

Slika 14: Ivan Rendić: Nagrobni relief "Slovo od matere" v Gorupovem mavzoleju 1882–1883 (foto: Vesna Bučić, 2008).

suknjičih, ki jim je Rendić posvetil posebno pozornost. V ozadju tega žanrskega prizora je kipar upodobil pejsaž s sončnim zahodom nad Kvarnerjem in veduto cerkve Matere Božje na Trsatu, ki v plitvoreliefni modelaciji deluje bolj slikarsko kot kiparsko delo.

Umetnostni zgodovinar Duško Kečkemet, ki slovi kot najboljši poznavalec Rendićevega opusa, se v svoji obsežni monografiji sprašuje, ali je kiparju uspelo ustvariti tako težavno skulpturalno kompozicijo s tolikimi, v nizu zgoščenimi portreti pokojnikov? Med drugim se sprašuje, ali ni komponiranje tako velikega narativnega reliefa z dvanajstimi figurami in pejsažem v ozadju presegalo sposobnosti tega sicer spretnega mojstra in upoštevanega dalmatinskega kiparja. Rendić je upodabljal svoje figure v realističnem duhu z dodelanimi detajli na oblekah in nakitu. Bil je znan kot dober in plodovit kipar in v času najkvalitetnejšega ustvarjanja v Trstu in na Reki je slovel prav zaradi svojega izrazitega talenta za portretiranje. Zato so tudi reliefni odlitki Gorupovih otrok, ki jih je zmodeliral po živih modelih, po podobnosti in kvaliteti daleč nad njihovo združitvijo na reliefni upodobitvi materinega vnebohoda. Prenose reliefnih mavčnih odlitkov na visoko marmorno ploskev so *finitori* dokončali leta 1883 in sočasno vgradili v dokončano zgradbo mavzoleja. Časopisi so zelo obširno poročali o *"Gorupovi veličastni grobnici"* na osrednjem reškem pokopališču Kozala. Italijanski tisk je avtorja reliefa in grobnice omenjal kot *"il nostro simpatico Rendić"*, celo tržaški iredentistični list *L'indipendente,* ki ni maral ničesar, kar je bilo *"hrvaškega in slovanskega"*, se je o kiparju in njegovih najnovejših delih oglašal zelo pohvalno.[32]

Gorupova vnuka iz Zagreba, ki zaradi nacionalizacije premoženja po drugi svetovni vojni nista zmogla vzdrževati tako velikega mavzoleja, sta grobnico predala reški občini. Dolga leta je zapuščena kulturna dobrina s šestnajstimi nišami v kripti, kjer je samo pet sarkofagov, počasi propadala.[33]

Slika 15: Slovenski napis RODOVINA GORUPOVA na mavzoleju (foto: Vesna Bučić, 2007).

Njeno obnovo je leta 2006 financiralo mesto Reka. Gorupova veličastna grobnica in umetniška dediščina z napisom *Rodovina Gorupova* (sl. 15) je sedaj brez dedičev vpisana v *Register kulturnih dobara Republike Hrvatske.*

Rendićeve anekdote in spomini na Gorupa

Rendić je v svojih, žal nikoli objavljenih spominih zapisal, da so bila umetnikom vrata Gorupovega doma, polnega otrok vedno na stežaj odprta in da je pri izdelavi družinskih portretov *"živel brezskrbno dva meseca v vili viteza Gorupa"*.[34] Rendić je gostoljubnega domačina hvalil kot natančnega, prijaznega, sicer zelo redkobesednega, med svojimi naročniki pa najbolj darežljivega človeka. V času žalovanja ob izgubi *"ljubljene žene in matere"* je Rendić s svojim vedrim humorjem in domislicami velikokrat nasmejal užaloščenega Gorupa. V svojih spominih omenja, kako je gostitelju z obrnjenimi žepi in brez besed nakazal, da je brez denarja. Dobrosrčni Gorup se je smeje odzval na kiparjevo nemo prošnjo in mu željo takoj izpolnil. V spominih ga Rendić omenja kot velikega dobrotnika, ki si bil je s podeljevanjem štipendij slovenskim in hrvaškim dijakom na Reki zelo priljubljen, o sebi pa pravi, da je bil tudi po izgradnji mavzoleja velikokrat deležen njegove pomoči. Gorup je bil zaradi svojih poslov pogosto odsoten in so ga otroci bolj redko videvali. Čeprav se je veliko zadrževal v mestu, ni obiskoval javnih lokalov, razen kavarno hotela Evrope, kjer so ga videvali v družbi s šahisti.

V Rendićevi zapuščini v *Galeriji umjetnina* v Splitu je med njegovimi spomini tudi anekdota, kako sta se z Gorupom srečala na ulici, in kljub kiparjevemu nasprotovanju, da lokal ni primeren za *"takega gospoda, kot je Gorup"*, sta zavila v krčmo *Alle tre porte* v starem delu Reke. Ko jima je krčmar, doma iz kiparjevega rojstnega Supetra postregel s *kastradino* (prekajena ovčetina) in *vugavo* (vinom z otoka Brača), harmonikar pa zapel *"Oj Gorupe naša prava diko"*, se je na Reki drugi dan govorilo, da je *"Gorup takav demokrat kao da bi bio rodjen pravi Riječanin"*.[35]

32 Kečkemet, *Ivan Rendić,* str. 103.

33 V kripti grobnice je bila leta 1882 pokopana Gorupova prva žena Ana, 1912 Josip Gorup, 1929 sin Vladimir, 1941 druga Gorupova žena Klavdija in 1949 sin Aleksander.

34 Kečkemet, *Ivan Rendić,* str. 103–104 in str. 463, op. 287. Rendićeve avtobiografske beležke v rokopisu, med njimi *Moje gostovanje kod gosp. Gorupa na Rijeci*, hrani arhiv Galerije umjetnina v Splitu. Kečkemet, *Anekdote o kiparu Rendiću,* str. 5–70.

35 Podatek je iz nedatirane Rendićeve rokopisne beležke v arhivu Galerije umjetnina v Splitu (glej opombo 34), ki mi jo je posredoval dr. Duško Kečkemet, za kar se mu lepo zahvaljujem.

Portreti Gorupovih vnukov

V zagrebškem stanovanju Gorupove vnukinje Ksenije Turković visi njen dveletni portret (50 x 40 cm), signirano delo avstrijskega slikarja Aloisa Schornböcka (1863–1926) z letnico 1920 (sl. 18). Potomci Gorupove hčerke Jožefine, poročene Kopajtić v Rimu hranijo od istega mojstra še otroški portret njenega sina Aleksandra iz leta 1912 (sl. 19). Več podatkov o tem slikarju kot to, da je deloval na Dunaju in Kremsu ter da je podpisan pod akvarelnim (?) osnutkom Gorupovega grba, nisem zasledila.[36]

Na gradu Strmol pri Cerkljah na Gorenjskem sta visela med grajskimi slikami dva portreta Gorupove vnukinje Ksenije, poročene z ljubljanskim industrialcem in graščakom Radom Hribarjem. Zakonca sta leta 1944 pod obtožbo kolaboracije tragično preminila in po nacionalizaciji gradu, ko je Strmol postal protokolarni objekt, je Ksenijina mati Amalija ob odhodu z gradu leta 1945 oba portreta podarila arhitektu Mihi Osolinu, ker ji je nudil prvo zatočišče na svojem domu v Šentvidu pri Lukovici.[37] Ksenijin oljni portret, delo slikarke Ivane Kobilce (65 x 55 cm) (sl. 16), je bil kasneje prodan Mestnemu muzeju v Ljubljani,[38] grafika Božidarja Jakca je ostala v zasebni lasti. Slikarka je ugledno svetovljansko meščanko upodobila *en face* s pogledom uprtim v gledalca. Čeprav slikarka ob signaturi *Kobilca* ni navedla letnice, sodi ta portret zaradi svetlejših barv portretirankinega inkarnata v poznejšo fazo slikarkinega ustvarjanja, ko je bil njen realistični način slikanja pod vplivom pleneristističnega slikarstva. Vsekakor sodi Ksenijin portret med zadnja Kobilčina dela in je verjetno nastal okrog 1923/24 po naročilu njene matere Amalije, ko je bilo Kseniji 18 ali 19 let.

Drugi dopasni portret te zanimive emancipiranke, sicer znane ljubljanske ekstravagantne dame, je Božidar Jakac upodobil na *capitoné* trosedu (prešita tapecirana zofa) z odprto knjigo v rokah (20 x 17 cm). V spodnjem delu grafičnega lista, ki sodi med dela iz obdobja Jakčevega mladostnega ekspresionizma, je na levi strani avtorjev zapis *Ljubljana 26 / II. odtis (poskus)* in na desni njegova signatura *B. Jakac.* Ali bi pripis *14. XII. 1926* ob upodobljenkini desni roki lahko pomenil, da gre za slikarjevo poročno darilo, lahko samo ugibamo. Jakac je bil namreč hišni prijatelj Hribarjev in prav v tem letu sta se Ksenija Gorup in Rado Hribar na skrivaj poročila v Ljubljani.

Ko so mi v strmolskih interierjih leta 1996 med pregledovanjem kulturnozgodovinskega gradiva prišli pod roke predmeti iz uporabne umetnosti z vgraviranimi monogrami *JG* (Josip Gorup), *MG* (Milan Gorup), *EG* (Eleonora Gorup) ter oljne slike in akvareli s signaturami *J. Gorup*, se nisem zavedala, da gre za nacionalizirano lastništvo Gorupovih vnukov, hčere in sina Gorupovega drugorojenca Milana. Oba sta po prezgodnji očetovi smrti večino časa živela z materjo Amalijo v Ljubljani. Med prepoznavnim steklenim, keramičnim, porcelanskim in srebrnim spominskim inventarjem, ki je bil gotovo del dote bogate Gorupove vnukinje, odstopa predvsem veliki srebrni pribor za 18 oseb, sestavljen iz 315 kosov z vgraviranimi monogrami *JG*. Med likovnimi deli Gorupovega inventarja je v gradu več kot 30 signiranih slikarskih del njegovega vnuka Josipa (Jozi, 1898–1926), nadarjenega akademskega slikarja, ki naj bi zaradi nesrečne ljubezni naredil samomor v Triglavskem pogorju. Kvalitetne akvarele, tempere in olja z večinoma upodobljenimi živalskimi motivi je sestra Ksenija po letu 1937 prenesla v tedaj obnovljene strmolske interierje.[39]

Med pregledovanjem dokumentacije o Gorupovem nasledstvu v Državnem arhivu na Reki sem našla sodnijski akt iz leta 1950, ki se nanaša na dediča imetja pokojne Amalije Gorup, ki je stanovala in umrla leta 1948 v Ljubljani na Resljevi ul. 4. Ker je preživela vse svoje tri otroke, je njen 1/35 del iz Gorupovega nasledstva podedoval njen bratranec Mario Luckmann iz Ljubljane.[40] Ta je zbežal iz socialistične Jugoslavije, zato je bilo njegovo premoženje, skupaj s pridobljeno Amalijino dediščino, sekvestrirano. Žal je oblast po drugi svetovni vojni večino zaplenjenih imetij nekontrolirano in protipravno porazdelila novim, predvsem privilegiranim odjemalcem. V tem splošnem trendu neupravičenih nacionalizacij in ignoriranju spomeniškega gradiva se je tudi za Amalijinimi premičninami izgubila vsaka sled. V sodnijskem seznamu njenega hišnega inventarja iz leta 1950 je naštetih 21 slik s pripisanimi imeni avtorjev. Med njimi je 13 akvarelov s pokrajinskimi motivi in slika *'Jeleni pod steklom'*, pri vseh je dodan pripis *'slikal J. Gorup'*. Temu so sledili *'1 slika portret Milana Gorupa / kot deček, Franke'* in štiri pokrajine ter dvoje portretov s pripisi *'slikala Amalia Gorup'*. Pripis *'Franke'* seveda pomeni slikarja Ivana Franketa, ki je na Reki portretiral Gorupovo družino.[41] Najbrž je bilo to okrog leta 1876, ko so se Gorupi preselili iz Trsta na Reko v svojo novozgrajeno družinsko vilo in je bil Milan, v popisu slik zapisan *'kot deček'*, star 6 let.

Med številnimi člani Gorupove družine je Amalija, Milanova žena in sestrična (bila je hčerka Gorupovega brata Franceta) doživela z izgubo otrok

36 Thieme-Becker, str. 265.
37 Bučić, Josip Gorup pl. Slavinjski, str. 91.
38 *Podobe ljubljanskih meščanov*, str. 92.
39 Bučić, Josip Gorup pl. Slavinjski, str. 90–91. Več o Jozijevih slikah glej v pričujoči publikaciji v članku Damirja Globočnika.
40 *HR DAR*, 348, predmet I, 401/1950, Sekvestracija imovine, I 808/50.
41 *SBL*, I, Frankè Ivan, 1925, str. 185–186.

Slika 16: Ivana Kobilca: Portret Gorupove vnukinje Ksenije Gorup, 1923 /24 (last: Mestni muzej Ljubljana).

Slika 17: Amalija Gorup: Avtoportret (last in foto: Margita Cvijetinović Starac, Rijeka).

Slika 18: Alois Schornböck: Portret Ksenije Turković, 1920 (last: Ksenija Turković, Zagreb; foto: Vesna Bučić).

Slika 19: Alois Schornböck: Portret Aleksandra Kopajtića, 1912 (last: Isabela Copaitich Gulienetti, Rim; foto: Alfred Whycombe Gorup).

Slika 20: Skupinski posnetek vseh Gorupovih otrok okrog leta 1895 (last: Alfred Whycombe Gorup, Trst).

najbolj tragično usodo.[42] Zaradi njenih pejsažev in dveh portretov s pripisom *'slikala A. Gorup'* lahko domnevamo, da se je tudi sama ukvarjala s slikarstvom in da je sin Jozi po njej podedoval slikarski talent. Jozi je bil šolan akademski slikar in njegovi akvareli in olja na strmolskem gradu razodevajo talentiranega in perspektivnega mladega slikarja. Podatek iz sodnijskega akta v reškem arhivu dokazuje, da je ženski oljni portret s signaturo *'A. Gorup'* v zasebni lasti na Reki delo njenega čopiča (sl. 17). Še več, mlada dama, upodobljena v polprofilu z zlatim trakom med bujnimi kodrastimi lasmi, je prav gotovo njen avtoportret, kar potrjuje tudi fotografija iz leta 1904, ko ji je bilo triintrideset let.

Družinske fotografije

Gorupova vnukinja v Zagrebu in njegov pravnuk v Londonu hranita kar lepo število fotografij iz Gorupove družine, ki izvirajo iz fotografskih ateljejev Reke, Trsta, Krive Vrbe, Celovca in še kje. Med njimi sta dve skupinski fotografiji vseh štirinajstih Gorupovih otrok, posneti okrog leta 1895 (sl. 20). Za tiste čase je bila prava redkost, da je bilo istočasno živih vseh 14 otrok, čeprav je bila med njimi dvaindvajsetletna razlika.

Najbolj zanimiva fotografska zapuščina je iz leta 1904, ko je Josip Gorup kot *pater familias* slavil svoj sedemdeseti rojstni dan. Hčere, sinovi, snahe, zeti in vnuki, kolikor se jih je pač zbralo ob jubilejnem dogodku na Reki, so slavljencu poklonili plaketo z vkomponiranimi dvaindvajsetimi ovalnimi sličicami najožjih družinskih članov. V medaljonu na vrhu srebrnega okvirja je v kaligrafski pisavi vgraviran napis: *Milemu očetu in dedu / K njegovi / Sedemdesetletnici / 6. aprila 1904.* Čeprav so Gorupovi otroci živeli v Trstu in na Reki, gravirana čestitka dokazuje, da je bil njihov družinski jezik slovenščina. Darežljiva Gorupova vnukinja Ksenija Turković je plaketo poklonila Notranjskemu muzeju v Postojni. V njeni lasti sta še dve Gorupovi fotografiji, verjetno prav tako narejeni ob njegovi sedemdesetletnici, na kateri je njen sivolasi ded fotografiran pred svojo vilo v predelu Al pina, sedaj Podpinjola. Posnetka prve Gorupove žene Ane nisem zasledila, od njegove druge soproge Klavdije pa je ohranjena le njena miniaturna fotografija premera 10 cm (sl. 21).

Josip Gorup je v Trstu sodeloval z mnogimi slovenskimi ustanovami. Med drugim je bil član *Slavjanskega društva*, v sklopu katerega je delovala tudi *Čitalnica,* kjer je društvo prirejalo družabne prireditve. Ker je tedanja oblast močno hromila narodno in kulturno delovanje društva, je to prenehalo delovati in ob tej priložnosti je leta 1856 priredilo pustno zabavo. Možno je, da Gorupova mladostna fotografija v pustnih oblačilih (sl. 22), najdena v tržaškem stanovanju njegovega pravnuka Alfreda Whycomba Gorupa izvira prav s te zabave, ko je bil Gorup star 22 let.[43]

[42] Njena prvorojena hči Eleonora je v 35. letu umrla zaradi tuberkuloze, sin Jozi je s 26. letom naredil samomor, 41-letno Ksenijo pa so leta 1944 ustrelili gorenjski partizani.

[43] Fotografijo mi je posredoval Janko Boštjančič, podatek o Slavjanskem društvu in njegovi čitalnici pa je povzet iz članka Milana Pahorja v pričujoči publikaciji.

Slika 21: Miniaturna fotografija Gorupove žene Klavdije (last: Ksenija Turković, Zagreb).

Slika 22: Fotografija Josipa Gorupa v pustnem oblačilu (last: Alfred Whycombe Gorup, Trst).

Med Gorupove velikopotezne geste sodi velika slika cesarjevega obiska v Ljubljani. Ivan Franke je leta 1902 v ljubljanskem časopisu *Slovan* zapisal, da je po naročilu mestne občine akad. slikar Josip Germ (1869–1950) leta 1899 naslikal za dvorano ljubljanskega magistrata veliko oljno sliko *Obisk cesarja Franca Jožefa v Ljubljani 1895.*[44] Slika je nastala v spomin na njegov obisk Ljubljane po usodnem potresu 1895. Pobudo zanj je dal ljubljanski župan Ivan Hribar, financiral pa jo je Josip Gorup, ki je poslovno sodeloval z Ljubljano in jo dobro poznal še iz svojih gimnazijskih let. Pozneje jo je kot gospodarstvenik pogosto obiskoval, uspešno sodeloval z njenimi župani in postal tudi njen častni meščan. Med njegove številne človekoljubne dejavnosti sodi tudi to pomembno darilo mestnemu magistratu, kot naročilo pa je bil to dober zaslužek za novomeškega slikarja Josipa Germa.

Gorupov pogreb

Čeprav je Josip Gorup v mladih letih zapustil svojo rojstno vas in potem krajši čas deloval v Trstu ter večji del svojega bogatega in ustvarjalnega življenja preživel na Reki, je bil in ostal zaveden Slovenec. Nedvomno je svojo finančno sposobnost in čut za dobrodelnost podedoval po stricu Janezu Kalistru, utemeljitelju velikanskega bogastva, ki ga je Gorup s svojim prirojenim darom za podjetništvo močno povečal. Vseskozi se je dobro zavedal svoje finančne in podjetniške sposobnosti, o svojih poslih in svojem bogastvu pa nikoli ni maral nobene publicitete. Njegovi rojaki se ga spominjajo kot skromnega, po naravi poštenega in pravičnega človeka, gospodarstveniki in kulturniki pa kot velikega dobrotnika. Čeprav je bil znan kot goreč domoljub, se politično ni nikoli opredeljeval in del svojega bogastva je enakomerno namenjal v slovenske in hrvaške kulturne in humanitarne namene. Z bratrancem in sodobnikom Francem Kalistrom sta sodelovala pri šolanju hrvaškega kiparja Ivana Rendića v Italiji, s podeljevanjem štipendij srednješolcem in študentom pa je veliko pripomogel k izobraževanju kranjske in hrvaške mladine. Med literati si je zarisal nepozabni spomenik, ko je Simonu Gregorčiču izplačal honorar 6.000 kron za 1. zvezek njegovih poezij, potem pa leta 1888 založil 2. in leta 1902 še 3. zvezek njegovih pesmi.[45]

Josip Gorup je umrl zaradi pljučnice 25. aprila 1912 v svoji vili na Reki, star devetinsedemdeset let. V *Riečkem Novem listu* je naslednji dan izšel nekrolog, da je *"Jučer umro na Rieci u krugu svoje*

44 Prispevek Ivana Franketa: Slovenska umetnost, *Slovan,* leto I., 1902/3, str. 40. *Katalog retrospektivne razstave Josipa Germa*, Novo mesto, 1985, kat. štev. 28, sl. V.

45 Fatur, *Primorska srečanja,* str. 22.

Tužnega srca naznanjamo vsim sorodnikom, prijateljem in znancem, da je naš preljubi soprog, oče, ded itd. velerodni gospod

Josip vitez Gorup pl. Slavinjski

Vitez Franc Josipovega reda, častni meščan Ljubljanski, Postonjski, Metliški, Kastavski, častni občan Slavinski in osemindvajsetih drugih občin, častni član dvaindvajsetih društev in korporacij -- veleposestnik, upravni svetnik „Ungaro-Croate" in „Banke Fiumane" itd. itd.

danes pop. ob 4 uri previden z tolažbami naše svete vere v 79. letu svoje starosti mirno u Gospodu zaspal.

Pogreb dragega pokojnega se bode vršil dnè 27. t. m. ob 5 uri pop. od lastnega doma u viale Deák 54.

REKA, dne 25. aprila 1912.

Žalujoča obitelj.

Prosi se tihega sočutja.

Slika 23: Družinska osmrtnica Josipa Gorupa v Riečkem Novem listu 26. aprila 1912.

brojne obitelji slovenski milijunaš Josip vitez Gorup pl. Slavinjski ... Vještim, poduzetnim i marljivim radom pomnožio je silno svoj imetak, tako da je postao jedan od najbogatijih Slovenaca i uobče Jugoslavena. Zahvalni slovenski narod imenovao ga je počastnim gradjaninom 53 gradova i občina slovenskih, a razna slovenska literarna, dobrotvorna i zabavna društva, 22 na broju, svojim počasnim članom. Hrvatsku svoju braću iskreno je ljubio i podpomagao našu narodnu stvar."[46]

Dne 26. aprila je izšla v slovenščini čez celo širino časopisa družinska osmrtnica z navedbo firm in Gorupovih častnih statusov (sl. 23), naslednji dan pa osmrtnica *Ugarsko-Hrvatsko dioničko pomorsko parobrodarskog društva*, da je umrl njen *"zaslužni ravnatelj i utemeljitelj ... koji je društvu od njegovog postanka neprekidno posvetio uspješno suradničtvo svoje"*.[47]

Puljski tednik *Naša sloga*, prvi istrski časopis v hrvaščini, je 2. maja objavil krajše poročilo, da je umrl *"odlični slovenski rodoljub i milijunaš Josip vitez Gorup pl. Slavinjski, ... jedan od najbogatijih Slovenaca i uobče Jugoslavena"*.[48]

Na naslovnici *Riečkega Novega lista* je 28. aprila izšel natančen potek Gorupovega veličastnega pogreba.[49] Kronist je v njem zapisal, da je sprevod krenil ob peti uri popoldne iz Gorupove vile, v kateri je pokojnik ležal v sobi *izkičeni eksotičnimi biljkami*. Na poti skozi središče mesta po reškem Korzu in do stolnice je Gorupa na zadnji poti spremljala množica reških meščanov, da bi videli *zaista veličanstven pogreb najbogatijevega čovjeka u ovim krajevima*. Na čelu sprevoda so *iza vodiča na konju* korakali otroci iz azila in sirotišnice, za njimi nune *koludrice* (benediktinke), menihi in ostala duhovščina. Trem vozovom z venci in trakovi s slovenskimi in hrvaškimi napisi je sledil trovprežni voz s krsto in vencem pokojnikove soproge z napisom *'Nepozaben – Tvoja Claudi'* in na vrhu voza venec tudi s slovenskim napisom *'Tvoji otroki'*. Krsti je sledila Gorupova družina s sorodstvom, odposlanci mest, občin in društev iz Kranjske in Trsta ter reški in sušaški velmožje. Iz tujine je na pogreb dopotovalo nekaj aristokratov in predstavnikov vojaških oblasti. V sprevodu se je do grobnice premikal nepregledni niz predstavnikov zavodov, raznih društev, tovarn, podjetjih in trgovin. Pogreba so se udeležili pomorski kapetani in mornarji iz Gorupovih ladijskih družb, sledili so jim mnogi veterani, profesorji in dijaki Sušačke gimnazije ter gasilci iz njegove rodne Slavine. Kranjsko so, poleg mnogih pomembnih osebnosti, zastopali župan Ljubljane dr. Ivan Tavčar, ravnatelj ljubljanskega dekliškega liceja Ivan Macher in za dijaško podporno društvo *Radogoj* Janko Bleiweis vitez Trsteniški. Iz Notranjske kronist omenja še postojnskega župana Gregorja Pikla, slavinskega župana Križaja in vaščana Boleta s številnimi slavinskimi odposlanci. V kripti za železnimi vrati Gorupove grobnice so krsto položili poleg niše s krsto soproge Ane.

46 *RNL*, 26. april 1912, nekrolog: + Josip vit. Gorup pl. Slavinjski. Za posredovanje podatkov se lepo zahvaljujem g. Marjani Mirković z Reke.

47 *RNL*, družinska osmrtnica 26. april in osmrtnica ladjarske družbe 27. april 1912, 30. aprila pa je bila v istem časopisu objavljena družinska zahvala.

48 *Naša sloga*, v rubriki Razne primorske viesti, 2. maj 1912, str. 5.

49 *RNL*, 28. april 1912, naslovnica časopisa: † Josip vit. Gorup pl. Slavinjski.

Pričujoči prispevek končujem z ugotovitvijo, da v opisovanju vsestranske podobe viteza Josipa Gorupa, radodarnega pokrovitelja številnih kulturno-prosvetnih, šolskih in humanitarnih društev, še zdaleč ni zajet ves opus njegove ustvarjalnosti na področju kulture in umetnosti. Njegova dejanja s predstavitvijo v Kroniki niso do kraja ovrednotena in čakajo na nadaljnje raziskave. Le delno jih dopolnjuje izid pričujoče monografije o tem najuspešnejšem slovenskem gospodarstveniku, verjetno najbogatejšem Slovencu vseh časov, ki je imel velik ugled tudi v mednarodnih finančnih krogih.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

Arhiv Angelike in Rada Hribarja, Ljubljana.
Arhiv Ksenije in Nikole Turković, Zagreb.
Zapiski in spomini Milene Fiorese, roj. Gorup (rokopis in delno tipkopis v nemščini; ustni viri ga postavljajo v trideseta leta 20. stoletja).
HR DAR – Državni arhiv Rijeka
Predmet III., 36/1912; Predmet I., 401/1950.

ČASOPISNI VIRI

Naša sloga, 18, god. XLIII, 1912, Pula.
RNL – Riječki Novi list, 1912, Rijeka.
Slovan II, 1904, Ljubljana.

USTNI VIRI

Turković, Ksenija (1918) in Nikola (1923), Zagreb. Podatki so pridobljeni v letih 2006–2008 v Zagrebu.
Whycombe Gorup, Alfred (1941), London. Podatki pridobljeni v letih 2006–2008 v Ljubljani.
Podatki iz spominov reških meščanov.

LITERATURA

Barbalić, Radojica Fran – Marendić, Ivo: *Onput, kad smo partili.* Matica Hrvatska 2004.
Bučić, Vesna: Strmolski interierji pred letom 1945 in po njem. *Kronika* 54, 2006, str. 347–360.
Cevc, Emilijan: Slikar Ludvik Grilc. *Idrijski razgledi II,* 2, 1957, str. 66–67.
Enciklopedija likovnih umjetnosti (ELU). Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 3, 1964.
Enciklopedija Slovenije (ES). Ljubljana : Mladinska knjiga, 3, 1989; 4, 1990; 5, 1991; 10, 1996.
Fatur, Silvo: Simon Gregorčič in njegov mecen Josip Gorup pl. Slavinski. *Primorska srečanja,* 2006, št. 30, str. 20–26.
Genealogisches Taschenbuch der Adeligen Häuser Österreich, 1908/09. Wien : Otto Maass' Sohne, 1909, str. 211–213.
Glavočić, Daina: Djela kipara Ivana Rendića na Kozali i Trsatu. *Kozala.* Rijeka : Komunalno društvo Kozala, 2000, str. 94–115.
Glavočić, Daina: Grobna arhitektura. *Arhitektura historicizma u Rijeci 1845–1900.* Rijeka : Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2001, str. 346–359.
Glavočić, Daina: Stambena arhitektura. *Arhitektura historicizma u Rijeci 1845–1900.* Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2001, str. 118–155.
Glavočić, Daina: Tako je radio Gorup, Graditeljska djelatnost Josipa Gorupa pl. Slavinjskog u Rijeci krajem 19. stoljeća. *Sušačka revija* 64, XVI, Rijeka 2008, str. 89–97.
Globočnik, Damir: Slikarska zbirka v gradu Strmol. *Kronika* 54, 2006, str. 303–316.
Granda, Stane: Josip Gorup – najbogatejši Slovenec, pa ne le zase. *Slavenski zbornik* I (zbral in uredil Janko Boštjančič, Kulturno društvo Slavina). Vrhnika : Galerija 2, 2005, str. 325–340.
Gržeta, Dušanka: Mavzolej Gorup na reškem pokopališču Kozala. *Slovenci na Hrvaškem – dediščina in sedanjost.* Ljubljana : Slovenski etnografski muzej (Knjižnica Glasnika Slovenskega etnografskega društva 39), 2006, str. 211–217.
Hribar, Ivan: *Moji spomini.* Ljubljana : Slovenska matica, 1983.
Kardelj Cvetko, Eva: *Korak od Bleiweisove 8 v Prešernovo 6, 1934–2004.* Poglavje: Breda Vidmar: Po Vavpotičevi in Kalinovi sledi. Ekonomska šola, 2004, str. 80–82.
Kečkemet, Duško: Ivan Rendić, život i djelo. *Bračkizbornik* br. 8. Supetar : Skupština općine Brač, 1969.
Kečkemet, Duško: *Anekdote o kiparu Ivanu Rendiću.* Split: Bračkilibar, VII, 1999.
Kečkemet, Duško: *Galerija Ivan Rendić,* katalog (ur. Gita Dragićević). Supetar : Narodna knjižnica, 2006.
Lukežić, Irvin: Riječki Rotschild – Josip vit. Gorup. *Fluminensia slovenica.* Rijeka : Izdavački centar Rijeka, suizdavač: Kulturno-prosvetno društvo *Bazovica,* 2007, str. 171–186.
Lukežić, Irvin: Riječki Rotschild, Josip vitez Gorup pl. Slavinjski, slovenski dobrotvor, veleposjednik i tvorničar, najbogatiji riječki građanin. *Novi list,* priloga *Mediteran,* 16. 9. 2001, str. 6–7.
Matejčić, Radmila: *Kako čitati grad. Rijeka, jučer, danas.* Rijeka : Izdavački centar Rijeka, 1988.
Medaković, Dejan: *Srpski slikari / XVIII–XX veka.* Novi Sad : Matica srpska, 1968.
Osebnosti, veliki slovenski biografski leksikon I. Ljubljana : Mladinska knjiga, 2008.
Primorski slovenski biografski leksikon (PSBL). Gorica : Goriška Mohorjeva družba, I, 1974–1981.
Slovenski biografski leksikon (SBL), I. Ljubljana, 1925.

Thime-Becker: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von Antike bis zur Gegenwart.* Leipzig, 1999 (ponatis), zv. 20, zv. 23/24, zv. 33/34.

Urem, Mladen: *Janko Polić Kamov, Dora Maar i hrvatska avangarda.* Rijeka : Rival 2006.

Valenčič, Vlado: Ljubljansko stavbeništvo od srede 19. do zač. 20. stoletja. *Kronika* 18, 1970, št. 3, str. 135–146.

Vurnik, Stanko: Spomini na Ivana Franketa. *Zbornik za umetnostno zgodovino,* 3, 1923, str. 32–43.

Zabukovec, Janez: *Slavina, prispevek k zgodovini župnij ljubljanske škofije.* Vrhnika: Galerija 2, 2002, str. 297–298. (Izvirna izdaja v Ljubljani, 1910)

Zalar, Franc: *Podobe ljubljanskih meščanov.* Ljubljana: Mestni muzej Ljubljana, katalog št. 51, 1992.

1.02 Pregledni znanstveni članek UDK 929Gorup J.:75(497.4)

Prejeto: 6. 11. 2009

Damir Globočnik

dr. umetnostne zgodovine in muzejski svetovalec, kustos za umetnostno zgodovino in galerijsko dejavnost, Gorenjski muzej, Tomšičeva ul. 44, SI–4000 Kranj
e-pošta: damir.globocnik@guest.arnes.si

Slikar Josip M. Gorup (1898–1926)

IZVLEČEK

Slikar Josip Gorup je bil rojen leta 1898 na Reki Amaliji Gorup in trgovcu in tovarnarju Milanu Gorupu pl. Slavinjskemu, ki je bil sin reškega podjetnika Josipa Gorupa pl. Slavinjskega. Slikarstvo je študiral v Pragi in Berlinu. Leta 1923 se je naselil v počitniški hiši v Podbrezjah na Gorenjskem. Slikal je tudi v ateljeju v Ljubljani. Oktobra 1926 se je smrtno ponesrečil v Triglavskem pogorju. Maja 1926 se je v Jakopičevem paviljonu v Ljubljani predstavil na skupni razstavi z Božidarjem Jakcem. Večino Gorupove umetniške zapuščine sta hranili slikarjeva mati in sestra Ksenija Gorup pl. Slavinjska, poročena Hribar. Leta 1939 sta likovna dela prinesli v grad Strmol. Danes je v gradu 30 Gorupovih del. Prevladujejo upodobitve živali v akvarelni in tempera tehniki. Dober vpogled v Gorupova likovna prizadevanja nam nudijo njegove ilustracije živali v naravnem okolju za revijo Lovec, ki presegajo zahteve tedanje vinjetne ilustracije. Ilustracije je pripravljal od leta 1920 dalje.

KLJUČNE BESEDE

Josip (Jozi) M. Gorup, slikarstvo, likovne zbirke, ilustracije, revija Lovec

ABSTRACT

PAINTER JOSIP M. GORUP (1898–1926)

The painter Josip Gorup was born in 1898 in Rijeka, to Amalija Gorup and Milan Gorup von Slavinjski, a trader and industrialist, son of a Rijeka entrepreneur Josip Gorup von Slavinjski. He studied painting in Prague and Berlin. In 1923, he settled in a family holiday house at Podbrezje in Upper Carniola. He also painted in his studio in Ljubljana. In October 1926, he died in an accident in the Triglav mountains. In May 1926, his work was displayed at a joint exhibition with Božidar Jakac at the Jakopič Pavilion in Ljubljana. Most of Josip Gorup's fine art legacy was stored by his mother and sister Ksenija Gorup von Slavinjska, married Hribar. In 1939, his paintings were transferred to the Strmol Castle. Today, the castle houses thirty Gorups. Most of his works are mostly watercolour or tempera paintings of animals. A valuable insight into his artistic endeavours is provided by his illustrations of animals in their natural habitat for the Lovec review that transcended the requirements of the then vignette illustration. He was engaged in illustrations from 1920 onwards.

KEY WORDS

Josip (Jozi) M. Gorup, painting, collections of fine arts, illustrations, the Lovec review

Življenjsko in ustvarjalno pot slikarja Josipa Gorupa pl. Slavinjskega (Slavinskega)[1] lahko delno rekonstruiramo na podlagi biografskih drobcev ter ohranjenih ali reproduciranih del. Josip (Jozi) Marija Gorup je bil rojen 27. septembra 1898 na Reki Amaliji Gorup (1871–1948) in Milanu Gorupu pl. Slavinjskemu (1870–1914). Starša sta bila bratranec in sestrična. Trgovec in tovarnar Milan Gorup je bil sin reškega podjetnika Josipa Gorupa pl. Slavinjskega, Amalija pa hči njegovega brata Franca Gorupa.[2]

Josip Gorup je otroštvo preživel na Reki. Med prvo svetovno vojno se je njegova družina preselila v Ljubljano, kjer je obiskoval realno gimnazijo. Leta 1920 je odšel v Prago, kjer je študiral slikarstvo, sprva v privatni slikarski šoli prof. Engelmüllerja (najbrž češki krajinski slikar in grafik Ferdinand Engelmüller),[3] nakar se je vpisal na akademijo. Absolviral naj bi pri prof. Loukoti (najbrž slikar Josef Loukota).[4] Študij je nadaljeval v Berlinu, v šoli prof. Wolfsberga in prof. Kocha (najbrž slikar Karl Georg Koch).[5] Po povratku v domovino leta 1923 se je naselil v počitniški hiši v Podbrezjah na Gorenjskem in se posvetil slikarstvu.[6]

Slikal je tudi v ateljeju v Ljubljani. Stanoval je najbrž v stanovanju Gorupovih na Beethovnovi ulici 15. Gorupovi so bili v prijateljskih stikih z družino Dragotina in Evgenije Hribar. Dragotin Hribar je Josipu Gorupu in njegovemu slikarskemu vrstniku Božidarju Jakcu (1899–1989) odstopil prostor za slikarska ateljeja v večstanovanjski stavbi v Gradiškem predmestju (Gradišče 7).

Josip Gorup naj bi se 14. oktobra 1926 smrtno ponesrečil na lovu oziroma med slikanjem v Triglavskem pogorju. Kratko poročilo o Gorupovem izginotju je v Planinskem vestniku objavil Jakob Aljaž: *"Prenočil je 14. oktobra t. l. v Mojstrani, Hotel Triglav, kjer je povedal, da gre v Vrata in bo tam v pečinah gamse slikal. Nameraval je iti iz Vrat čez Križke Pode ter dolino Pišnice v Kranjsko Goro. Bilo je slabo vreme, dež in sneg. – Ker se od nikoder ni povrnil, so ga skrbno iskali v slabem vremenu več dni vodniki in lovci iz Mojstrane v Vratih, na Križkih Podih, pa ga niso našli. – Ravno tako so ga iskali možje iz Kranjske Gore po Pišniški dolini do Križkih Podov, takisto zaman. Brezuspešen je bil tudi trud planincev tovarišev. Počiva v prezgodnjem, neznanem grobu."*[7]

Domači so bili prepričani, da je Josip Gorup storil samomor zaradi nesrečne ljubezni. Zaljubljen je bil v mladostno prijateljico, baronico Karmen Codelli pl. Fahnenfeld (1901–1965), ki pa si je zaradi duševnih depresij in nestalnega zaslužka ni upal prositi za roko.[8] Depresijam je bila podvržena tudi sestra Eleonora (1895–1936). Zaradi "živčne bolezni" naj bi se zdravil med služenjem vojaškega roka. Zgovorno je dejstvo, da je Josip Gorup umrl na dan poroke baronice Codelli z grofom Barbom. Njegovo truplo so našli Nemci med drugo svetovno vojno. Sestra Ksenija Gorup pl. Slavinjska (1905–1944) in njen soprog Rado Hribar sta ga pokopala na ljubljanskih Žalah.

Razstavljal najbrž ni veliko. Leta 1924 ga srečamo na razstavi slovenskih likovnih umetnikov, ki je gostovala v češkem Hodoninu. Na razstavi so sodelovali člani slovenskih likovnih društev. Razstave se je udeležil kot član "Strokovnega udruženja jugoslovanskih oblikujočih umetnikov s področja Slovenije".[9]

Maja 1926 se je v Jakopičevem paviljonu v Ljubljani predstavil na skupni razstavi z Božidarjem Jakcem.[10] Zaradi razstave in druženja z Božidarjem

1 Kratka opredelitev življenja in likovnega opusa Josipa M. Gorupa je bila objavljena v tematski številki Kronike *Iz zgodovine gradu Strmol na Gorenjskem*, v kateri se nahaja tudi seznam Gorupovih del, ki so danes v gradu Strmol. V pričujoči članek so vključeni dodatni podatki o Josipu M. Gorupu. Članek dopolnjuje seznam Gorupovih ilustracij v reviji *Lovec* v letih 1920 do 1939 in dvoje nedavno evidentiranih slik: "Srnjak", 1922, olje, platno, 92 x 75 cm (skupaj z okvirjem), last: Igor Bavčar, in "Krajina", nedatirano, 34 x 48 cm, akvarel, papir, last: Angelika Hribar, Ljubljana.

2 *Iz zgodovine gradu Strmol na Gorenjskem,* str. 223, Angelika Hribar: Strmolski graščak Rado Hribar in njegova rodbina.

3 Privatna šola Ferdinanda Engelmüllerja (1867–1924) je bila od 1915 v palači Hrzanský na Hradčanih (v nekdanjem stanovanju Tomaša Garrigua Masaryka). Od 1920 je bila uradno povezana s praško akademijo likovnih umetnosti. Imela je status pripravljalne stopnje (oddelka) za likovno akademijo (Jan Baleka, geslo o F. Engelmüllerju, *Saur Allgemeines Künstler-Lexikon der Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, str. 58).

4 Josef Loukota (1879–1967) je na praški akademiji 1910 nasledil Bohumirja Roubalika. Na akademiji je vodil slikarsko pripravljalnico *(Ottův slovník naučný nové doby*, str. 1301).

5 Karl Georg Koch (1857–1936) se je uveljavil kot slikar panoram in dioram, lovskih, športnih in vojaških motivov ter kot grafik in ilustrator. Kasneje se je posvetil živalskim motivom. Od 1896 je poučeval na berlinski akademiji. Od 1914 je bil predstojnik oddelka za slikanje živali na Visoki šoli za likovne umetnike (Hochschule der bildenden Künstler) v Charlottenburgu *(Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, str. 73).

6 Biografski podatki po: Benčina: Slovenski upodabljajoči umetniki / Josip M. Gorup (1898–1926), *Umetniški zbornik*, 1943, str. 239 (isto tudi: Brecelj, *Primorski slovenski biografski leksikon*, 5. snopič, Gorica 1978, str. 457, in Lukežić, Riječki Rotschild, *Novi list / Mediteran*, 16.9.2001). Josip Gorup je s kratkim geslom omenjen tudi v *Enciklopediji likovnih umjetnosti* (2. zvezek, Zagreb 1962, str. 408) in *Likovni enciklopediji Jugoslavije* (1. zvezek, Zagreb 1984, str. 468). Geslo je pripravil France Stelè. Glej tudi članek Angelike Hribar v zborniku in knjigo Angelike Hribar: *Rodbinska kronika Dragotina Hribarja in Evgenije Šumi*, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 2008.

7 *Planinski vestnik*, 1926, str. 290, Jakob Aljaž: Josip Gorup. Glej tudi: *Slovenski narod*, 23. 10. 1926, Triglav zahteval zopet novo žrtev, in *Lovec*, 1926, str. 398, Josip M. pl. Gorup.

8 *Iz zgodovine gradu Strmol na Gorenjskem*, str. 227, Angelika Hribar: Strmolski graščak Rado Hribar in njegova rodbina.

9 *Dom in svet*, 1924, str. 260, France Stelè: Razstave slovenske umetnosti l. 1924.

10 *Ilustrirani Slovenec*, 1926, št. 24, Pogled v umetniško razstavo Gorup – Jakac.

Razstava Gorup (levo) – Jakac (desno) v Jakopičevem paviljonu v Ljubljani, maja 1926 (Ilustrirani Slovenec, 1926, št. 24).

Jakcem je Josip Gorup postal nekakšen Jakčev slikarski spremljevalec. Znano je, da se je Jakac seznanil z norveškim komponistom Haraldom Saeverudom v berlinskem stanovanju Josipa Gorupa.[11] Jakac je 20. junija 1922 študijsko potoval v Berlin, 23. junija pa je v družbi s prijateljem Gorupom in Saeverudom, katerega je tedaj tudi portretiral, odšel v Leipzig na koncert Saeverudove sonate.[12] Jakac, Gorup in Harald Saeverud so julija 1922 obiskali luko Sassnitz.[13]

Josip Gorup je bil na omenjeni razstavi zastopan s 56, Jakac pa s 102 deli. Delež Gorupa, ki je narisal tudi naslovnico drobnega, 28 strani obsegajočega kataloga, v katerem sta oba avtorja predstavljena vsak s po štirimi črno-belimi reprodukcijami, je bil enakovreden Jakčevemu. Gorupova in Jakčeva razstava je naletela na ugodne odmeve. Ilustrirani Slovenec je objavil fotografijo z razstave, na kateri sta slikarja, in zapisal, da je razstava vredna pozornosti zaradi velikega števila umetnin in njihove pestrosti (mdr. Jakčevi motivi iz Tunizije in Gorupove živalske študije).[14]

Na razstavi je bilo na ogled nekaj Gorupovih del, ki jih danes lahko najdemo v gradu Strmol. Pogrešamo vrsto krajinskih motivov v olju, ki jih našteva seznam razstavljenih del: Suđurađ (1923), Šipansko polje, Njiva na Šipanu in Otočje pri Dubrovniku (vse tri 1925). Zanimiva je bila tudi skupina treh upodobitev Save iz 1925 (olje in dva akvarela). V katalogu objavljena reprodukcija enega izmed akvarelov prikazuje pogled na deročo reko Savo.[15]

Prevladovale so Gorupove živalske kompozicije. *"Na razstavi v Jakopičevem paviljonu nam je prvič pokazal ves pregled svojega umetniškega delovanja"* je zapisala revija Lovec. *"Tu lahko sledimo razvoju ustvarjanju od trenutnih skic na lovskem pohodu, izmed katerih omenjamo posebno skice srn in lisic, pa do izvršenih živalskih podob, od katerih bi našteli predvsem 'srnjaka ob vodi', 'volkove', 'divje gosi' in 'divje koze'. Tudi ribam posveča svojo pozornost, kakor nam kažejo nekatera dela; pri 'sulcu' n. pr. je grabežljivost izborno izražena in je gibanje živali ravno tako študirano kakor pri 'srni na begu', pri 'antilopah' in pri že omenjenih 'volkovih'. Razen živalskih smo imeli priliko občudovati tudi slike iz pokrajin. Tudi tu si umetnik izbira po večinoma motive, ki so nam lovcem posebno blizu: šušteča trava, tihi gozdovi, šumeča voda in zasneženo gorovje."*[16]

Leta 1924 je Josip Gorup sodeloval pri pripravah na lovsko-planinsko razstavo Slovenskega lovskega društva, ki jo je na ljubljanskem velesejmu organizirala Lovska zadruga. Najbrž je dopolnil načrte in osnutke razstavnih ambientov. *"Že po prvih sejah se je poverilo g. Gorupu, da začne nadaljevati predložene in od načelstva domenjene načrte in kompozicije, na katerih se je po potrebi premenila ta ali ona malenkost"* Med pripravami na razstavo pa je Josip Gorup moral oditi na služenje devetmesečnega vojaškega roka (najbrž v Sarajevo). Prireditelji so poskušali doseči,

11 *Likovna revija,* 1963, št. 7–8, Božidar Jakac, (brez naslova).
12 Komelj, *Mladi Jakac*, str. 64.
13 *Ekspresionizem in nova stvarnost na Slovenskem* (katalog razstave v Moderni galeriji), str. 14.
14 *Ilustrirani Slovenec*, 1926, št. 24, Pogled v umetniško razstavo Gorup – Jakac.
15 *Razstava slik in grafik Josip Gorup Božidar Jakac, 23. maja – 13. julija v Jakopičevem paviljonu* (katalog razstave), Ljubljana 1926, 28 str.
16 *Lovec*, 1926, str. 225–226, Razstava akad. slikarja Josipa M. Gorupa v Ljubljani.

da bi *"nadarjeni in marljivi akademični slikar"* Gorup vsaj do otvoritve razstave lahko ostal v Ljubljani. Celo z brzojavko so se obrnili na vojnega ministra, vendar so bila prizadevanja zaman. Gorupa sta nadomestila predsednik Lovske zadruge inž. Fran Tavčar in njen tajnik prof. Peter Žmitek (1874–1935), ki je bil tudi sam slikar. Žmitek je organiziral pomoč svojih dijakov.[17]

Najbrž je bil marsikateri izmed razstavnih ambientov urejen po Gorupovem načrtu. Članek v reviji Lovec na primer podrobno opisuje reprezentančni lovski salon v Paviljonu "L": *"Po zamisli in izvirnih vzorcih g. J. Gorupa, pomnoženih od g. Skružnega* [op. morda Václav Skrušny], *je bil vznožni zidec prevlečen z dekorativno podanimi ob strani hodnika vzdolž se podečimi jeleni, košutami, srnjaki in srnami. Vsa ta dolga plast je bila med okni razdeljena v posamezne oddelke s pragozdnimi drevesi. Na vseh štirih končnih stenah stranskih ladij so bile velike dekorativne slike, ki so predočevale primitivno borbo naših pradedov z orjaškimi medvedi; te obsežne slike so povečali po izvirnih načrtih gosp. J. Gorupa pod vodstvom prof. P. Žmitka, nekateri nadarjeni učenci poslednjega."*[18]

Josip Gorup je bil član Slovenskega lovskega društva. Ljubezen do lova je podedoval po očetu, ki je bil navdušen lovec, mdr. je bil ravnatelj Reškega lovskega društva.[19] V reviji Lovec se je ohranil podatek o sodelovanju Josipa Gorupa na strelskem tekmovanju lovskega društva leta 1924. Pri streljanju na 100 metrov je bil v konkurenci 56 tekmovalcev drugi, pri streljanju na tarčo "Srnjak" z oddaljenosti 100 metrov pa sta mu pripadli prva nagrada in čast mojstrskega strelca.[20]

Udeležil se je tudi IV. strelskega tekmovanja Slovenskega lovskega društva junija 1926 na vojaškem strelišču v Ljubljani. V streljanju na "Mednarodno tarčo" z oddaljenosti 300 metrov je v konkurenci 17 tekmovalcev dosegel prvo mesto, prvo nagrado si je priboril tudi pri lovskem streljanju s kroglo z oddaljenosti 100 metrov, v katerem je tekmovalo 72 tekmovalcev.[21]

Večino Gorupove umetniške zapuščine sta hranili slikarjeva mati Amalija in sestra Ksenija Gorup pl. Slavinjska, poročena Hribar. Leta 1939 sta likovna dela prinesli v grad Strmol. Danes je v gradu 30 Gorupovih del.[22] Le ugibamo lahko, ali so to vsa Gorupova dela, ki so bila v družinski lasti. Ker gre za dela na papirju, so nekatera v dokaj slabem stanju. Nekaj Gorupovih del je bilo najbrž pri drugih sorodnikih (Vida Jeraj, Dragica Hribar, poročena Plemelj).

Josip Gorup je Radu Hribarju, ki je februarja 1926 postal njegov svak, izdelal exlibris, na katerega lahko naletimo na nekaterih knjigah iz nekdanje Hribarjeve knjižnice v gradu Strmol (krokar na knjigi, spodaj ime lastnika). Rado Hribar je tudi kasneje podpiral Božidarja Jakca.

Med deli, ki so se ohranila v gradu Strmol, prevladujejo upodobitve živali v akvarelni in tempera tehniki. Na Strmolu je samo ena izmed Gorupovih krajin, naslikanih v olju. Motiv z otoka Šipan oziroma Krajina z oljkami iz 1925 priča, da je slikarja pri slikanju z oljnimi barvami zanimala gradnja motiva s pomočjo premišljenih, sorazmerno širokih nanosov goste barve. Med zgodnja Gorupova dela spada tudi troje figuralnih kompozicij, ki potrjujejo dovršeno obvladovanje slikarske tehnike in realistične predstavitve motiva.

Josip Gorup je sprva slikal predvsem pejsaže in se nato posvetil upodabljanju živali. Najbrž je bila izbira slikarskega študija v Berlinu povezana z željo po izpopolnitvi znanja v slikarskemu upodabljanju živali, saj je bil eden berlinskih učiteljev Karl Georg Koch uveljavljen slikar živalskih motivov.

Velja zapisati, da bi Josip Gorup lahko postal najpomembnejši domači animalist (slikar živali). *"Polagoma je obsegel vse živalstvo in ustvaril nekaj posebno finih študij iz kraljestva vodnih bitij. Njegov nesporni talent se je začel jedva utrjevati ..."*[23] S temi besedami je Gorupa v Umetniškem zborniku predstavil umetnostni kritik Martin Benčina (1904–1958). V zborniku sta bili objavljeni tudi reprodukciji dveh Gorupovih del (Antilope, 1926, in Jelen).

Za najboljša Gorupova dela so značilni čustven odnos do motivike, izvrstno opazovanje in pozornost do intimnejših oblik narave, lahkotna eleganca ter risarsko kultivirana dekorativnost. Na nekaterih izmed kompozicij so delno vidni vplivi vzhodnjaške umetnosti (Indija, Japonska).[24]

Izvrsten vpogled v Gorupova likovna prizadevanja nam nudijo njegove ilustracije za revijo Lovec (Glasilo slovenskega lovskega in slovenskega ribiškega društva v Ljubljani), ki presegajo zahteve tedanje vinjetne ilustracije. Ilustracije je pripravljal od leta 1920 dalje. Prevladujejo perorisbe, nekatere ilustracije so bile najbrž zasnovane v barvah (akvarel

17 *Lovec* 1924, str. 316–318, L. Z.: Priroda Slovenije / Lovsko-planinska razstava na letošnjem ljubljanskem velesejmu. (L. Z. je morda Lenart Z. Podjelovčan)

18 *Lovec* 1924, str. 323, L. Z.: Priroda Slovenije / Lovsko-planinska razstava na letošnjem ljubljanskem velesejmu.

19 *Iz zgodovine gradu Strmol na Gorenjskem*, Marija Cvetko: Spomini na Strmol. Vilma Mlakar, roj. Urh – nekdanja strmolska sobarica.

20 *Lovec*, 1924, str. 215–216, Zvonko Juvačič: Letošnje tekmovalno streljanje.

21 *Lovec*, 1926, str. 277–278, Vilko Turk: Uspehi IV. tekmovalnega streljanja S.L.D..

22 Glej tudi: *Iz zgodovine gradu Strmol na Gorenjskem*, str. 303–315, Damir Globočnik: Slikarska zbirka v gradu Strmol.

23 *Umetniški zbornik*, 1943, str. 239, Martin Benčina: Slovenski upodabljajoči umetniki / Josip M. Gorup (1898–1926).

24 Šijanec, *Sodobna slovenska likovna umetnost*, str. 140.

in tempera). Gorup je na njih prikazal živali v naravnem okolju. Samo štirje prizori so figuralni, na eni vinjeti je zasnežena gorska pokrajina s kočo. Gorupovo delo sta tudi risba (lovec na preži) za ovojno naslovno stran posameznih številk revije, ki je bila v uporabi do leta 1941, in lovec s ptičarjem na naslovnici vezanih letnikov revije.[25] Nameraval je izdelati novo naslovnico in drugo likovno opremo Lovca,[26] kar se ni uresničilo. Pripravil pa je nov znak in pasje svetinjice za Klub ljubiteljev ptičarjev.[27]

Sodeč po zapisu iz leta 1922 je Gorup dovolil brezplačno objavo svojih del v reviji Lovec: *"Začetne vinjete posameznih številk in naslovna risba letošnjega letnika kakor tudi poedine z 'J.G.' zaznamovane vinjete v listu so izvirno delo akad. slikarja Josipa Gorupa. Prepustil jih je našemu društvu brezplačno, za kar se mu toplo zahvaljujemo."*[28] Gorupove ilustracije, akvarele in slike zlahka prepoznamo po monogramu s stiliziranimi začetnicami imena in priimka.

Pri večini Gorupovih živalskih upodobitev je v ospredju dokumentarna težnja. Osrednja pozornost je posvečena prepričljivo realistično oživljeni upodobitvi posamezne divje živali. Josip Gorup si je morda pomagal s fotografijami ali reprodukcijami del drugih slikarjev. Predvsem pa je veliko slikal v naravi. V reviji Lovec lahko preberemo: *"Gorup je bil prvovrsten slikar lovskih živali, ki jih je kot pravi lovec temeljito poznal. 'Lovec' je prinašal več let pomanjšane posnetke nekaterih njegovih proizvodov, ki jih je večinoma izdelal po opazovanjih divjadi v naravi."*[29]

Mnoge kompozicije potrjujejo hitro likovno dozorevanje nadarjenega slikarja in ilustratorja, ki je obvladal risarske in slikarske tehnike (perorisba, akvarel). Živalski motiv je postal samo del preudarno usklajene slikarske kompozicije.

Reprodukcije v reviji Lovec:

1920
Ruševca (str. 1), Srnjad (str. 53), Srna – shema (str. 103)

1921
Srnjad (str. 49), Divji petelin (str. 97), Gams (str. 301)

1922
Gams (naslovna risba), Koča v snegu (str. 1), Lisica (str. 45), Divje gosi (str. 69), Lovec strelja na ptice (str. 101), Ruševec (str. 145), Planinski orel (str. 209), Zajca (str. 233), Srnjad (str. 265), Srnjak (str. 305), Jazbeca (str. 377), Jazbec (str. 413)

1923
Risba lovca na ovitku, 6 ilustracij-likovnih prilog k članku Antona Šivica "Lovstvo v Sloveniji": Srnjad (str. 339), Gamsi (str. 340), Ruševec (str. 344), Ruševec, 1923 (str. 345), Gozdni jereb (str. 347), Lisica in srna (str. 349)

1924
Gams (str. 17, ponatis iz 1922), Lisica na preži (str. 179), Ruševec (str. 231), Jesenski izlet na lov (str. 359)

1925
Sulec (str. 26), Lisica (str. 45, ponatis iz 1922), Divji petelin (str. 121), Ruševec (str. 146, ponatis iz 1924), Ruševca (str. 157, ponatis iz 1920), Jeleni (str. 253), Gozdni jereb (str. 429, ponatis iz 1923)

1926
3 ilustracije članka J. Medvoški: "Stari lovski običaji": Lovca (str. 33), Ustreljena srna (str. 36) in Vejica na sledi obstreljene divjadi (str. 38), Polh (str. 65), 4 ilustracije-likovne priloge članka Antona Šivica, "Naselbina kozorogov v Karavankah (v okolici Ljubelja)": str. 169, 171, 173 – na risbi je napis: Sv. Ana, 29. I. 1925, in str. 175, Srnjad (str. 201), Jazbec (str. 301), Gamsi, 1925 (str. 337), Kuni zlatici, 1925 (str. 369)

1927
Jereb (naslovna vinjeta), Srne na krmišču (str. 45), Divji petelin, 1926 (str. 133), Ruševec, 1923 (str. 169, ponatis iz 1923), Jelen (str. 249), Medved (str. 268), Planinski orel (str. 377, ponatis iz 1922)

1928
Divje gosi (str. 249, ponatis iz 1922), Srne na krmišču (str. 377, ponatis iz 1927)

1929
Lisica (str. 144), Gams (str. 421)

1930
Gamsi (str. 1), Streljanje na tarčo (str. 11 in 268), Srne na krmišču (str. 37, ponatis iz 1927), Srnjad (str. 104, ponatis iz 1920), Ruševec (str. 117, ponatis iz 1922), izrez ilustracije Divji petelin (str. 129, ponatis iz 1927), Ruševec, 1923 (str. 164, ponatis iz 1923), Divje gosi (str. 253, ponatis iz 1922), Jesenski izlet na lov (str. 218, ponatis iz 1924)

25 Po drugi svetovni vojni je bila na naslovnici vezanih letnikov revije *Lovec* (List za lov in kinologijo) ilustracija lovca na preži, ki jo je Gorup pripravil za naslovnice posameznih številk revije.
26 *Lovec*, 1926, str. 398, Josip. M. pl. Gorup.
27 *Lovec*, 1926, str. 225–226, Razstava akad. slikarja Josipa M. Gorupa v Ljubljani.
28 *Lovec*, 1922, str. 434, Začetne vinjete.
29 *Lovec*, 1926, str. 398, Josip. M. pl. Gorup.

1931
Ruševec (str. 127, ponatis iz 1922), Divji petelin (str. 135, ponatis iz 1926), Lisica (str. 332), Kozorogova samica (str. 387, risba iz 1925, ponatis iz 1926), Gamsi (str. 417, ponatis iz 1930)

1932
Divje gosi (str. 48, ponatis iz 1922), Ruševec, 1923 (str. 138, ponatis iz 1923), Divji petelin (str. 160, ponatis iz 1921), Srnjad (str. 194, ponatis iz 1923), Planinski orel (str. 210, ponatis iz 1922), Srna (str. 223, ponatis iz 1922), Jazbec (str. 232, ponatis iz 1926), Ustreljena srna (str. 253, ponatis iz 1926), Gozdni jereb (str. 300, ponatis iz 1923), Lovca (str. 374, ponatis iz 1926), Kolonija kozorogov (str. 426, ponatis iz 1926)

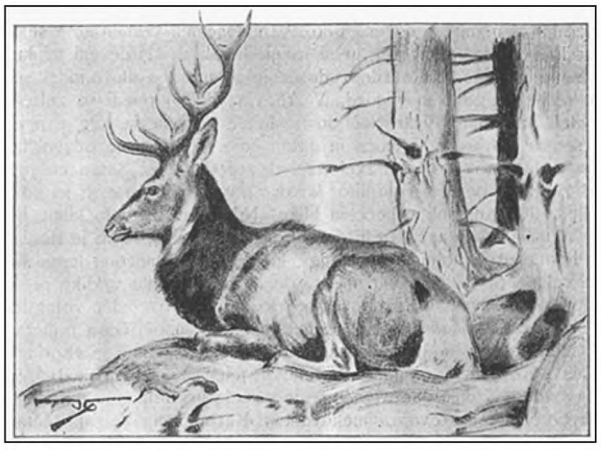
1933
Lisica in srna (str. 63, ponatis iz 1923), Lisica (str. 68), Lisica na preži (str. 237, ponatis iz 1924), Srna (str. 250, ponatis iz 1922), Gams (str. 411, ponatis iz 1929), Gamsi, 1925 (str. 429, ponatis iz 1926)

1934
Ruševec (str. 107, ponatis iz 1922), Srnjad (str. 188, ponatis iz 1920), Jereb (str. 418, ponatis iz 1927), Gamsi (str. 446, ponatis iz 1926)

1935
Ustreljena srna (str. 265, ponatis iz 1926)

1937
Gams, 1921 (posebna likovna priloga št. 11)

1939
Srne na krmišču (str. 5, ponatis iz 1927), Srnjad (str. 300, ponatis iz 1926) in Lisica in srna (str. 500, ponatis iz 1923)

Jelen, 1927.

Lovec strelja na ptice, 1922.

Gamsi, 1923.

Koča v snegu, 1922.

Srnjak, 1922.

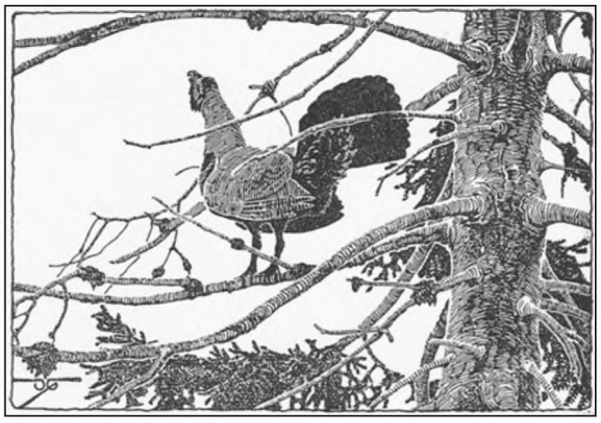
Lovca, 1926 (desni je Jozijev stric Aleksander Gorup).

Srne na krmišču, 1927.

Sulec, 1925.

Ruševec, 1923.

LITERATURA

Aljaž, Jakob: Josip Gorup. *Planinski vestnik*, 1926, str. 290.

Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler: von Antike bis zur Gegenwart (ur. Ulrich Thieme in Felix Becker). Leipzig : E. A. Seeman, 1907–1950.

Benčina, Martin: Slovenski upodabljajoči umetniki / Josip M. Gorup (1898–1926). *Umetniški zbornik*, 1943, str. 239.

Brecelj, Marijan: geslo o J. Gorupu. *Primorski slovenski biografski leksikon*, 5. snopič, Gorica : Goriška Mohorjeva družba, 1978.

Ekspresionizem in nova stvarnost na Slovenskem (katalog razstave v Moderni galeriji). Ljubljana, 1986.

Iz zgodovine gradu Strmol na Gorenjskem. Kronika 54, št. 2, 2006.

Jakac, Božidar: (brez naslova). *Likovna revija*, 1963, št. 7–8.

Komelj, Milček: *Mladi Jakac*. Ljubljana : Slovenska matica, 2000.

Lukežić, Irvin: Riječki Rotschild. *Novi list / Mediteran*, 16. 9. 2001.

Ottův slovník naučný nové doby. Zvezek III–2. Praga, 1935.

Pogled v umetniško razstavo Gorup – Jakac. *Ilustrirani Slovenec*, 1926, št. 24.

Razstava slik in grafik Josip Gorup Božidar Jakac, 23. maja – 13. julija v Jakopičevem paviljonu (katalog razstave). Ljubljana, 1926.

Saur Allgemeines Künstler-Lexikon der Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker, Band 34. Engel–Eschini, München in Leipzig: Saur, 2002.

Šijanec, Fran: *Sodobna slovenska likovna umetnost*. Maribor : Založba Obzorja, 1961.

1.02 Pregledni znanstveni članek UDK 725.1(497.5Reka)

Prejeto: 12. 1. 2010

Marjana Mirković
dipl. univ. novinarka, Bosiljke Rakić 9, HR–51000 Rijeka
e-pošta: marjana.mirkovic@ri.t-com.hr

Slovenski dom KPD Bazovica – Vila Milana Gorupa, Podpinjol 43, Reka

IZVLEČEK

Prispevek povzema osnovne podatke o uporabnikih oz. pravnih osebah, registriranih na naslovu Podpinjol 43 na Reki, v katerem že šest desetletij domuje Slovenski dom kulturno prosvetno društvo Bazovica. Poslopje je bilo prvotno last rodbine Josipa Gorupa oz. njegovega sina Milana, po drugi svetovni vojni pa je bilo nacionalizirano. Sprva je bilo v stavbi več kulturnih in družbenopolitičnih organizacij, leta 1950 pa je poslopje s knjižnico vred prevzelo društvo Slovenski dom KPD Bazovica. Danes je nekdanja vila Milana Gorupa sedež tudi preostalih slovenskih organizacij na Reki.

KLJUČNE BESEDE
Milan Gorup, Amalija Gorup, Reka, Podpinjol, Dom kulture, Giuseppe Carabino, Slovenski dom, Bazovica, slovenska šola, Zora Ausec

ABSTRACT

SLOVENIAN HOME KPD ASSOCIATION BAZOVICA – MILAN GORUP'S VILLA, PODPINJOL 43, RIJEKA

The paper summarises the basic data on the users, i.e. legal entities registered at Podpinjol 43 in Rijeka, which has housed the Slovenian Home – Cultural Historical Association Bazovica for six decades. Initially, the villa was owned by the families of Josip Gorup and his son Milan, and then nationalised after World War II. After having housed several cultural and socio-political organisations, the entire building, including its library, eventually came into the hands of the Slovenian Home – Cultural Historical Association Bazovica in 1950. Today, the former villa of Milan Gorup also serves as the seat of other Slovenian organisations in Rijeka.

KEY WORDS
Milan Gorup, Amalija Gorup, Rijeka, Podpinjol, Home of Culture, Giuseppe Carabino, Slovenian Home, Bazovica, Slovenian school, Zora Ausec

Vila Milana Gorupa

Poslopje na naslovu Podpinjol 43 na Reki, na samem robu parka Mlaka, je za slovensko skupnost ob Kvarnerju gotovo najpomembnejši del obsežne reške gradbene dediščine Josipa Gorupa. V njem namreč že šest desetletij domuje Slovenski dom kulturno prosvetno društvo (KPD) Bazovica, ki je ta sedež dobilo tri leta po svoji ustanovitvi (1947). Na tem naslovu so danes registrirane tri slovenske organizacije, poleg društva še Svet slovenske narodne manjšine Mesta Reka in Svet slovenske narodne manjšine Primorsko-goranske županije.[1]

Vila z velikim in ograjenim, lepo urejenim vrtom, danes v samem središču mesta, je bila zgrajena leta 1883,[2] njen lastnik pa je leta 1894 postal drugorojeni sin Josipa Gorupa in njegov ljubljenec, Milan (1870–1914). To manjšo neorenesančno vilo v neposredni bližini družinske vile je oče Milanu daroval po poroki s sestrično Amalijo Gorup (1871–1948), s katero sta imela v zakonu tri otroke, Eleonoro (1895–1936), Josipa (1898–1926) in Ksenijo (1905–1944).[3]

Milan, najbolj nadarjen med Gorupovimi otroki, se je uveljavil kot trgovec in tovarnar, kot vodilni predstavnik raznih družb in bank je bil zelo cenjen v reških elitnih krogih, znan pa je bil tudi kot lovec, športnik[4] in fotografski amater, član tovrstne sekcije Prirodoslovnega društva in njenega vodstva.[5] Med drugim ga npr. knjižni vodič po Reki za leto 1899 tako omenja kot tajnika *(segretario)* Prirodoslovnega društva,[6] kot enega izmed izvršnih direktorjev *(direttori-effettivi)* Lovskega društva[7] in lastnika tovarne umetnega ledu na Sušaku.[8] Posebej je zanimivo, da mu omenjena publikacija namenja več pozornosti kot njegovemu očetu Josipu Gorupu. Milan se je med drugim menda ukvarjal tudi z opazovanjem nebesnih teles, zato je preureditev njegove družinske vile obsegala tudi postavitev kupole, podobne zvezdarni, ki se dviga nad okroglimi stopnicami, speljanimi iz podstrešnega stanovanja do vrha.[9] Danes se ta prostor preureja za shrambo društvenega arhiva.

Ni znano, do kdaj je družina Milana Gorupa živela v družinski vili. Amalija Gorup je po moževi smrti živela večinoma v Ljubljani, in če sklepamo po njenih pismih Evgeniji Hribar, je vilo dala v najem. Leta 1926 piše, da *"je bila naša vila ... veliko bolj zanemarjena, kakor sem pričakovala ... vsekakor moram dati vse preko popravljati in upam, da se bo hotela Nora s časom sem preseliti, da ne delam za tuje ljudi"*.[10] Amalija Gorup v pismih omenja neko gospo Thianich, ki je tam živela s svojim bolnim možem do njegove smrti. Leto dni pozneje piše o prodaji vile, ki je ne želi prodati pod ceno: "... *za malo pa jo ne dam"*.[11] Amalija Gorup je v adresarju mesta Ljub-

Vila Milana Gorupa z zvezdoslovno kupolo ("Arhitekture historicizma u Rijeci", Muzej moderne i savremene umjetnosti, Rijeka, 2001, str. 613).

1 Več o poslopju in značilnostih gradnje glej v prispevku Daine Glavočić, o življenju potomcev Josipa Gorupa pa v članku Vesne Bučić in Angelike Hribar, objavljenih v tej številki.
2 Ivančević, Individualna stambena izgradnja, str. 166.
3 Bučić, Josp Gorup pl. Slavinjski, str. 84; gl. tudi članek Angelike Hribar v tej številki Kronike.
4 Prav tam.
5 Milan Gorup in Alessandro Riegler sta bila 7. decembra 1896 imenovana v začasno predsedstvo novooblikovane sekcije fotoamaterjev. Med drugim je omenjeno Gorupovo predavanje v Prirodoslovnem društvu dne 16. decembra 1896 z naslovom Bistvo in pomen fotografije, pa tudi dodelitev diplome prve stopnje, ki jo je prejel na II. razstavi amaterske fotografije na Reki 23. aprila 1899 (Smokvina, *Riječka fotografska kronologija*, str. 207 in 212).
6 Milan Gorup je opravljal funkcijo tajnika Prirodoslovnega društva, ki je imelo 1899 sedež na ulici G. Ciotta 1 (današnja Ul. E. Barčića) *(Guida di Fiume*, str. 88).
7 Prav tam, str. 91.
8 Prav tam, str. 137.
9 Glavočić, Gradbena dejavnost, str. 12. Kupola ima danes bakreno streho, v notranjosti pa je pogled nanjo zaprt, ker je strop znižan s položenim ladijskim podom.
10 Bučić, Hribar, rokopis, za katerega se ob tej priložnosti avtoricama najlepše zahvaljujem.
11 Prav tam.

ljana z okolico leta 1928 skupaj s hčerko Noro navedena med prebivalci Ljubljane na naslovu Gradišče 7. Od leta 1939 je živela pri hčerki Kseniji Hribar na gradu Strmol, po likvidaciji nje in soproga Rada Hribarja leta 1944 se je po koncu vojne 1945. preselila v Ljubljano, kjer je 2. novembra 1948 umrla. Pokopana je na ljubljanskih Žalah.[12]

Do prodaje vile ni prišlo in v dokumentih je Amalija skupaj s hčerko Ksenijo ostala vpisana kot lastnica do razlastitve po drugi svetovni vojni.[13] Imena stanovalcev in uporabnikov vile, ki je bila po nekaterih podatkih[14] še po koncu vojne lepo urejena in v zasebni lasti, niso znana. Po letu 1945 so prostore v njej zasedle družbenopolitične organizacije in tam ostale do izselitve leta 1950[15] oz. ko je vilo prevzela KPD Bazovica.

Kulturni dom Giuseppe Carabino

V času po letu 1945 je na Reki sledil tudi živahen razmah dejavnosti, namenjene dvigu splošne kulturne ravni prebivalstva, izobraževalnih tečajev, raznovrstne ljubiteljske kulturno-umetniške in prosvetne dejavnosti. Že leta 1946 je v mestu delovalo deset kulturnih domov, odpirale so se nove knjižnice in čitalnice, nastajale so dramske in glasbene skupine ter pevski zbori.[16] Dve leti pozneje je sledila tudi ustanovitev krovne organizacije, Zveze KUD Mesta Reka, in pri združevanju društev so bili zelo aktivni tudi številni rojaki.[17] Zveza je postala koordinator in pobudnik nadaljnjega razvoja kulturno-prosvetnega in kulturno-umetniškega življenja.[18] Leto pozneje (1949) je bila ustanovljena tudi zveza za celotno reško območje,[19] članice pa so dejavnost predstavile na letnem območnem festivalu.

Pomembno vlogo pri organizaciji kulturno-umetniške in prosvetne dejavnosti so imeli kulturni domovi.[20] Takšno vlogo je sredi leta 1949 dobila tudi vila na (takratnem) naslovu Podpinjol 39[21] *(Salita del Pino),* ki je postala Kulturni dom Giuseppe Carabino I. rajona.[22] Kot piše v napovedi, je bila razlog *"na območju I. rajona na predelu v bližini Mestnega parka izražena potreba po kulturnem domu kot centru tamkajšnjega kulturno prosvetnega in kulturno umetniškega življenja. Prostori kulturnega doma v poslopju Ljudske fronte temu niso ustrezali. Zato je bila preurejena in adaptirana obstoječa vila v ulici Salita del Pino. Dela so bila končana na začetku leta in kupljen je bil najnujnejši inventar. Dom je dobil ime po padlem borcu Giuseppeju Carabinu. Odprt bo na slovesnosti, ki bo v četrtek, 28. aprila ob 19.30 potekala v počastitev 30. obletnice ustanovitve KPJ. V programu bodo sodelovali pevski zbor Bazovica, RKUD Fratellanza in tamkajšnja gledališka družina".*[23]

Slovenski dom na Reki – novi vhod na vzhodni strani (foto: Marjana Mirković).

12 Prav tam.
13 Dopis društva Slovenski dom podružnica Bazovica z dne 18. aprila 1955 Oddelku za komunalne zadeve pri Narodnem odboru Mesta Reka (Arhiv Vinka Žiberta).
14 Osebno pričevanje Ani Ivančič Cigui (1932), Trst, 2009.
15 Dopis osnovnih organizacij na Štrangi pri I. Rajonu Mlaka z dne 5. maja 1953 na naslov Sveta za kulturo in prosveto pri Ljudskem odboru Mesta (Arhiv Vinka Žiberta).
16 Brgić, *Rijeka,* str. 601.
17 Nedjeljko Mihelčič, poznejši predsednik s četrtstoletnim "stažem" v tej organizaciji, pri njeni ustanovitvi poudarja predvsem aktivno vlogo utemeljiteljice in predsednice društva Slovenski dom KPD Bazovica Zore Ausec (Osebno pričevanje Nedjeljko Mihelčič, Reka, 2009).
18 Zveza je poleg petih društev s 785 člani štela še šestnajst dramskih skupin z 263 člani, petnajst pevskih zborov ter osem glasbenih in tri folklorne skupine, na Reki pa so delovale tudi štiri ljudske univerze (Brgić, *Rijeka,* str. 602).
19 V celotno reško območje *(Oblast)* so bili vključeni še Istra, Hrvaško Primorje in otoki Lošinj, Cres, Krk, Rab in Pag ter Gorski kotar (Brgić, *Rijeka*, str. 602).
20 Na Reki je bilo leta 1949 dvanajst kulturnih domov, poleg pionirskega in mladinskega doma so delovali še: osem delavskih kulturnih domov, štiri ljudske univerze, triindvajset čitalnic, osemintrideset knjižnic, Zveza kulturno-prosvetnih društev s trinajstimi društvi in več tisoč člani, osemindvajset dramskih skupin, triindvajset pevskih zborov, po devet glasbenih in folklornih skupin, likovni, baletni in drugi tečaji in odprtih je bilo osem kinodvoran (Brgić, *Rijeka,* str. 602).
21 Hišna številka se različno navaja, 29, 30 in 39, danes je to Podpinjol 43.
22 Reka je bila razdeljena na tri rajone, center je sodil v I.
23 *Riječki list*, 27. april 1949, str. 3, Otvorenje rajonskog doma kulture I. rajona "Giuseppe Carabino".

Slovenski dom – južni in vzhodni del (foto: Marjana Mirković).

Naslednji zapis o društvu je bil v *Riječkem listu* objavljen 18. maja v prispevku z naslovom *Aktivnost Doma kulture Prvog rajona Rijeke,* ocenjuje pa proslave v kulturnih domovih na območju I. rajona, organiziranih *v počastitev 30. obletnice KP Jugoslavije in Prvega maja.* Ob koncu posebno pozornost namenja *"nedavno odprtemu, novemu kulturnemu domu Giuseppe Carabino, ki je nameščen v primernih prostorih, na razpolago pa ima tudi knjižnico in čitalnico. Knjižnica ima 542 knjig v italijanščini in hrvaščini, čitalnica pa je naročena na štirinajst različnih časopisov in revij, ima pa tudi dva šaha".* Sledi navedba o slovesnem odprtju prostorov in umetniškem delu programa – v njem je med drugimi nastopilo tudi *pevsko društvo Bazovica* – ter dobrem obisku, saj se je proslave udeležilo *"več kot 250 obiskovalcev. Z novim kulturnim domom je ta del Reke pridobil novo kulturno ustanovo, ki ji bo potrebno pomagati po vseh močeh, da bi dejavnost že na začetku zaživela v polnem razmahu, kajti odbor je svojo pripravljenost pokazal že pri ustanovitvi"*,[24] toda nadaljnje objave v *Riječkem listu* tega ne potrjujejo. Dejavnost je bila usmerjena v občasne prireditve in predavanja: za 26. julij 1949 je bila tako v počastitev osemletnice vstaje na Hrvaškem[25] napovedana *"proslava, ki jo v kulturnem domu Carabino za krajevne organizacije pripravlja Slovenski klub Bazovica"*.[26] Večino dejavnosti je organizirala Ljudska univerza I. rajona, ki je v tisku napovedala več predavanj: za 6. oktober z naslovom *Kako je nastalo življenje (v italijanščini), predavatelj Vincenzo Buonasissi*,[27] teden dni pozneje je bila tema *Giordano Bruno (v italijanščini), predavatelj Adriano Del Pont*,[28] 27. oktobra pa *Ekonomski odnosi med socialističnimi državami (v italijanščini), predavatelj Feruccio Glavina.*[29]

V prvem polletju leta 1950 sta bili v rubriki o dogodkih na Reki *Kroz Rijeku* dve objavi kulturnega doma I. rajona Giuseppe Carabino, o sestanku upravnega odbora Centralnega kulturnega doma I. rajona (ulica Salita del Pino 30) z delegati kulturno-umetniških društev in kulturnih domov tega območja dne 19. aprila, namenjenem prvomajski proslavi,[30] in poziv na seminar 25. maja, namenjen aktivom agitatorjev v osnovnih organizacijah Ljudske fronte na območju I. rajona, tokrat na naslovu Salita del Pino 39.[31] Po nekaterih pričevanjih pa je poleg tega v domu potekala tudi živahna in raznovrstna ljubiteljska kulturna dejavnost, organizirani so bili tudi plesni večeri z živo glasbo in italijanskimi popevkami.[32]

Prav večeri z glasbo ob koncu tedna so pozneje postali ena najbolj prepoznavnih in najbolj priljubljenih dejavnosti Slovenskega doma, še danes živo v spominu marsikaterega izmed starejših reških Slo-

24 *Riječki list*, 18. maj 1949, str. 3, Aktivnost Doma kulture Prvog rajona Rijeke.
25 Dan vstaje se je praznoval 27. julija.
26 Proslava pa je potekala tudi v *Domu kulture Slovenskega kluba* v Ulici Goldoni 3. *Riječki list*, 26. julij 1949, str. 2, Priredbe Narodnog fronta I. rajona.
27 *Riječki list*, 6. oktober 1949, str. 4, Narodno sveučilište I. rajona.
28 *Riječki list*, 13. oktober 1949, str. 4, Narodno sveučilište I. rajona.
29 *Riječki list*, 26. oktober 1949, str. 2, Narodna sveučilišta I. i II. rajona.
30 *Riječki list*, 19. april 1950, str. 4, Sastanak upravnog odbora Centralnog doma kulture I. rajona.
31 *Riječki list*, 25. maj 1950, str. 4, Vijesti Narodnog fronta.
32 Osebno pričevanje Ani Ivančič Cigui, 2009.

vencev in članov društva KPD Bazovica. Kulturni dom Giuseppe Carabino I. rajona je septembra leta 1950 postal Slovenski dom KPD Bazovica.

Slovenci na Reki odprli svoj dom in prvo šolo[33]

"Kulturno-prosvetno društvo "Bazovica", ki združuje Slovence na Reki in med njimi že več let uspešno razvija plodno kulturno dejavnost, je 23. t. m. v ulici del Pino št. 30 odprlo svoje nove društvene prostore "Slovenski dom". Slovesnosti so se poleg številnih članov društva udeležili tudi pomočnik ministra za novoosvobojene kraje tovariš Jože Primožič – Miklavž, predstavniki Območne in Mestne zveze kulturno-prosvetnih društev, prosvetnih komisij Območnega in Mestnega ljudskega odbora, množičnih organizacij in drugi. Mešani pevski zbor KPD "Bazovica" je zapel himno "Hej Slovani", "Pozdrav" od Prelovca, zatim pa je predsednik društva tovarišica Zora Ausec podala krajšo zgodovino društva "Bazovica", ki se imenuje po vasi v bližini Trsta, v kateri so fašistični zlikovci 10. novembra 1930 ustrelili štiri slovenske domoljube: Bidovca, Marušiča, Valenčiča in Miloša. Ob koncu svojega nagovora je tovarišica Ausec poudarila skrb ljudske oblasti, ki je omogočila in gmotno podprla odpiranje tega središča kulturnega življenja Slovencev na Reki." S temi besedami je osrednji dogodek slovenskega društva po ustanovitvi pospremil reški dnevnik, v nadaljevanju citiral predsednico KPD Bazovica Zoro Ausec, ki je povabila k širokemu sodelovanju,[34] podrobno opisal tudi program slovesnosti[35] ter pozornost namenil tudi začetku *prve slovenske šole* na Reki.[36] Prispevek opozarja tudi na velik *"pomen, ki ga ima za Slovence na Reki odpiranje te šole, ki ima že danes – glede na veliko število učencev slovenske narodnosti v tem mestu – možnosti, da se razvije v osemletko oziroma v srednjo šolo".*[37] Žal se to ni zgodilo, kljub deklarirani podpori oblasti, ki *"bo tudi v prihodnje podpirala in pomagala plemenitim prizadevanjem KPD "Bazovica" in slovenskih staršev, da svojim otrokom zagotovijo in olajšajo pravilno vzgojo in razvoj".*[38] Zora Ausec je imela v svojem prizadevanju za *slovensko šolo* veliko podporo pri slovenskih oblasteh, kar je na omenjeni slovesnosti potrdila tudi udeležba odposlanca Ministrstva za prosveto in kulturo Vlade LR Slovenije Draga Mehore, ki je v svojem nagovoru ob tej priložnosti *"omenil skrb in pomoč, ki so jo prosvetni organi oblasti pri odpiranju te šole nudili Slovencem na Reki".*[39] V imenu Ministrstva za prosveto je tudi *"obljubil pomoč pri zagotavljanju učbenikov v slovenščini"*[40] in, zanimivo, poudaril, da *"odpiranje prve slovenske šole znova dokazuje, da se v naši socialistični državi v praksi uresničujejo načela enakopravnosti vseh narodov in nacionalnih manjšin ter da imajo vsi državljani naše svobodne skupnosti zagotovljene pogoje za njihov vsestranski razvoj in napredek".*[41] Spregovorila je tudi Zora Ausec in se kot *upraviteljica prve slovenske šole na Reki*[42] med drugim oblastem zahvalila za pomoč.

Slovenski dom KPD Bazovica

Slovenski dom KPD Bazovica, takrat še podružnica zagrebškega Slovenskega doma,[43] je poslopje na naslovu Podpinjol 39 prevzelo na podlagi sklepa Izvršnega odbora Rajonskega ljudskega odbora I. rajona z dne 14. julija 1950.[44] Ker so pred tem potekale volitve za ta telesa, je mogoče predvidevati, da je bilo novo rajonsko vodstvo posebno naklonjeno slovenskemu društvu, zlasti še, ker so osrednje družbeno-politične organizacije, ki so do takrat tam imele svoj sedež, v naslednjih letih večkrat zaman

33 *Riječki list*, 26. september 1950, str. 2, Slovenci u Rijeci otvorili svoj dom i prvu školu.

34 *Vrata tega doma so od danes naprej odprta vsakomur, ki se želi vključiti v naše okolje in iskreno pomagati našemu delu pri razvoju in širitvi prosvete in narodne kulture med Slovenci na Reki* (prav tam).

35 *V krajšem umetniškem programu ob tej priložnosti so sodelovali sopranistka Božičeva, ki je ob klavirski spremljavi zapela več narodnih pesmi, Istok Ausec in Ciril Rejec z recitacijama pesmi "Naš narodni dom" Simona Gregorčiča in "Slovenska pesem" Karla Destovnika - Kajuha. Ob koncu je mešani pevski zbor pod vodstvom zborovodje Jurdane zapel še "Pesem svobodi" (Grbec), "Nazaj v planinski raj" (Sattner) in "Mi smo ubežniki" (Venturini). Člani društva in gostje so zatem več ur preživeli v prijetnem tovariškem razpoloženju, ki je vladalo v vseh prostorih novo odprtega Slovenskega doma "Bazovica"* (prav tam).

36 *Dan pozneje, 24. t. m. ob 10. uri dopoldan je bila v zgradbi šole Matteotti odprta prva slovenska šola na Reki. Na slovesnosti so bili navzoči odposlanec Ministrstva za prosveto in kulturo Vlade LR Slovenije tovariš Dragutin Mehora, predstavnik Komisije za prosveto pri Območnem ljudskem odboru za Reško območje tovariš Milivoje Bačić, predstavnik prosvetnih organov oblasti mesta Reka tovariš Ante Silvestrić, odborniki, člani slovenskega KPD "Bazovica" ter številni pionirji s starši* (prav tam).

37 Prav tam.

38 Prav tam.

39 Prav tam.

40 Prav tam. Omeniti velja pričevanje Božidare Božič Hero (1931), doma iz Maribora in sestre lani preminulega slovenskega književnika Petra Božiča, ki je poleg Zore Ausec edina poučevala v slovenski šoli. Spominja se, da so tudi na ta pouk na Reki v nadzor prihajali prosvetni inšpektorji iz Slovenije ter da je ob nekem obisku izrazila kritičen odnos do učbenika matematike, katerega avtor pa je bil ravno navzoči inšpektor. Posledic ni bilo.

41 *Riječki list*, 26. september 1950, str. 2, Slovenci u Rijeci otvorili svoj dom i prvu školu.

42 Prav tam.

43 Naziv društva se omenja različno, na nekaterih dokumentih je odtisnjen žig *Slovenski dom (Reka) podružnica Bazovica,* na drugih pa se uporablja naziv Slovenski dom KPD Bazovica.

44 Dopis št. 53/50 nima datuma, sklicuje pa se na sklep IO NO I. Rajona z dne 14. julija 1950 št. 8288/50, po katerem *se takoj pristopi k A) 1. ugotovitvi in pregledu domskega inventarja; 2. ustanovitvi Komisije za prevzem v sestavi a) Host Adalbert, upravitelj šole Podmurvice in tajnik dosedanjega Doma kulture, b) Filipčič Franjica, v imenu Bazovice, c) Grbac Jaša, v imenu Komisije za prosveto I. Rajona; B) da se v tem času izseli družina hišnice Doma kulture, tovarišice Brmalj, in vseli hišnica Bazovice tovarišica Filipčič Franjica, C) da takoj zatem sledi vselitev Bazovice kot začasnega uporabnika , takoj ko preneha z delom zgoraj omenjeni Dom kulture* (Arhiv Vinka Žiberta).

Stopnišče na podstrešje (foto: Marjana Mirković).

zahtevale vrnitev prostorov in izselitev Bazovice.[45] V svojih pritožbah se med drugim sklicujejo na to, da je LO I. Rajona *"sklep o dodelitvi prostorov Slovenskemu društvu Bazovica sprejel brez predhodnega posvetovanja z rajonskim odborom L. F. in brez vednosti same organizacije, ki je do takrat posedovala zgradbo"*.[46] Nadalje poudarjajo, da *"ni znan razlog za odvzem prostorov na naslovu Podpinjol 29, kar je okrnilo delo vseh množičnih organizacij na Štrangi, saj so vse skupaj v zameno dobile neprimerno, majhno in neurejeno sobo, polno vlage"*.[47] Sledijo pritožbe na račun slabega dela društva Bazovica, neprimernega vedenja na plesih konec tedna in nedovoljene prodaje vina, izraža se tudi prepričanje, da bi vrnitev *"predvsem preprečila vpliv župnikov na naše otroke, ki jih ti privabljajo s primernimi prostori, igrišči in telovadnim orodjem"*.[48] Med drugim se navaja še skop odgovor društva Bazovica, češ da namerava *"odkupiti zgradbo in tako zaključiti to vprašanje"*.[49] Takšno stališče je – poleg dejstva, da društvo zavrača članstvo v SZDL in predlaga nadaljnje delovanje v okviru te organizacije –, za podpisnike skoraj nezaslišano. Zahtevajo celo, da *"se društvo Bazovica kot kulturno prosvetno društvo likvidira!"*[50] Glede na moč in vpliv omenjenih organizacij ter njihov večletni pritisk je kar presenetljivo, da je KPD Bazovica le uspelo obdržati celotno poslopje in tako ohraniti dejavnost številnih skupin. V enem izmed zapisnikov o sestanku s prosvetnim inšpektorjem kot odziv na pritožbe je med drugim rečeno, da vodstvo društva z osuplostjo[51] *"zavrača vse navedbe ne le kot tendenciozne, temveč tudi zlonamerne"*.[52] Izraža tudi presenečenje, ker omenjene organizacije sicer uporabljajo njihove *"družabne prostore in so vselej, kadar je potrebno, deležne gostoljubnega sprejema"*. Vodstvo prav tako zagotavlja, da bo tudi *"v prihodnje ponudilo dvorano na razpolago za zbore volilcev, množične sestanke in konference"*.[53]

Gotovo je bil tudi pritisk izseljenih organizacij razlog, da si je KPD Bazovica od samega začetka prizadevala odkupiti zgradbo, za katero je vodstvo redno zadolževalo posebno osebo kot *gospodarja*, odgovornega za vzdrževalna dela.[54] Društvo je že na začetku petdesetih let iz Slovenije prejelo tudi *nedotakljivi milijon*,[55] znesek, ki naj bi zagotavljal

45 Gre za osnovne organizacije Zveze komunistov Jugoslavije (ZKJ), Socialistične zveze delovnih ljudi (SZDL), Zveze borcev (ZB), Antifašistične fronte žensk (AFŽ), Rdečega križa (RK) in Društva prijateljev mladine (DPM) na Štrangi v I. Rajonu Mlaka. Dopis z dne 5. maja 1953 je v imenu osnovne organizacije SZDL Štranga, I. Rajon Mlaka–Rijeka, podpisala načelnica Vlatka Babić (Arhiv Vinka Žiberta).

46 Prav tam.

47 Prav tam.

48 Prav tam.

49 Prav tam.

50 Prav tam.

51 Predsednik je bil Hrabroslav Soban.

52 Zapisnik z dne 8. aprila 1953 (Arhiv Vinka Žiberta).

53 Prav tam.

54 Od leta 1968 do 1990 je to dolžnost opravljal Jože Grlica in v tem času so med drugim zamenjali streho, električne instalacije in vodovodno napeljavo, uredili dvorano in parket, popravili pločevinasto strešno kupolo, polepšali notranjost, popravili podporni zid pod teraso in baliniščem ter adaptirali podstrešje – sobo, kuhinjo, WC, kopalnico (zvočni zapis, Jože Grlica (1929), Reka, 22. 8. 2008). Na podstrešju je stanovalo več družin, poleg hišnice v petdesetih letih še tajnica in začasno tudi njuni sorodniki (Marija Ujčič (1923), Reka, 2009).

55 V dopisu društva št. 30/59 z dne 15. septembra 1959, poslanem na naslov Ljudskega odbora Občine Zamet s prošnjo za odkup stavbe, je med drugim rečeno, da je KPD Bazovica v ta namen od takratne Vlade LR Slovenije prejelo denarno pomoč (Arhiv Vinka Žiberta).

Tajništvo (foto: Marjana Mirković).

nekakšno garancijo za odkup poslopja,[56] delo pri vzdrževanju stavbe, ki je bila ob prevzemu v *dotrajalem*[57] stanju, pa je bilo v prvih desetletjih še večinoma prostovoljno.[58]

Danes je poslopje Slovenskega doma KPD Bazovica, zahvaljujoč finančni pomoči obeh držav, Slovenije in Hrvaške, lepo urejeno in dobro vzdrževano, z negovanim vrtom in baliniščem, dokončno ureditev čakajo le še nekateri prostori na podstrešju, namenjeni arhivskemu gradivu. V pritličju je sodobno opremljena manjša dvorana z odrom, ki sprejme približno 80 ljudi in ima izhod na vrt. Na drugi strani pritličja še vedno deluje tudi bife, ki je bil do leta 1961 v društveni uporabi in zakupu članov KPD Bazovica, zatem pa oddan v najem.[59] Prvo nadstropje obsega učilnico in tajništvo ter kuhinjo, WC, pevsko in klubsko sobo. Na podstrešju je manjše stanovanje, ki ga ima hišnica.

Na naslovu Podpinjol 43 delujejo danes tri pravne osebe, poleg društva Slovenski dom KPD Bazovica z vrsto dejavnih skupin[60] še oba manjšinska sveta, izvoljena na podlagi Ustavnega zakona o pravicah narodnih manjšin iz leta 2002, Svet slovenske narodne manjšine Mesta Reka[61] in Svet slovenske narodne manjšine Primorsko-goranske županije.[62] Sveta nimata svojih posebnih prostorov.

Slovenski dom na Reki je bil na začetku devetdesetih let 20. stoletja tudi prvi sedež krovne organizacije slovenskih društev, Zveze Slovencev na Hrvaškem (1992–1996),[63] ustanovljene 31. januarja 1992 v Zagrebu. Kot ustanovni člani so bili nave-

56 Na znesek so v društvu posebej pazili, ga prenašali iz leta v leto in hranili za rezervo (Jože Grlica (1929), Reka, 2008).

57 Dopis KPD Bazovica LO Občine Zamet s prošnjo za odkup zgradbe z dne 15. marca 1960 (Arhiv Vinka Žiberta).

58 Jože Grlica je bil tudi mizar, izdeloval je kulise za oder in gledališko skupino. V veliko pomoč so bili tudi prijatelji iz reške ladjedelnice 3. maj. *Spomini so lepi, saj je delu vedno sledil zaslužen oddih v soboto in nedeljo, s plesom in petjem, in vsem, kar mlademu človeku na neki način paše* (Jože Grlica (1929), Reka, 2008).

59 Jože Harej (1922), 2009.

60 Več o društvu glej v monografiji Slovenski dom Kulturno prosvetno društvo *Bazovica,* 2008, avtoric Barbare Riman in Kristine Riman. Arhiv o društvu (še) ni dostopen.

61 Svet na mestni ravni je bil v prvem mandatu izvoljen na volitvah leta 2003 in znova na drugih leta 2007. Je del lokalne samouprave, ima petnajst članov, ki jih kot kandidate na volitvah predlaga društvo, njegova funkcija je svetovalne narave, dejavnost pa podpira Mesto Reka. Svet organizira predavanja, sodeluje pri izdajanju mesečnega biltena v slovenščini Kažipot, zbirke Slovenski prispevek k županijski dediščini in drugih publikacijah ter spodbuja uresničevanje manjšinskih pravic na področju vzgoje in izobraževanja ter stike z ustanovami iz RS. Na Reki deluje devet manjšinskih svetov.

62 Svet na županijski ravni je bil prvič izvoljen na ponovljenih volitvah leta 2004 in v sedanjem štiriletnem mandatu na volitvah leta 2007. Je del regionalne samouprave, šteje petindvajset članov, njegova funkcija je svetovalne narave, dejavnost podpira Primorsko-goranska županija. Dejavnost je enaka kot dejavnost sveta na mestni ravni. V PGŽ deluje osem manjšinskih svetov.

63 KPD Bazovica je imela zagotovljene prostore za delovanje in stabilno vodstvo; društvo v Zagrebu je 1992. preživljalo obdobje burnih sprememb in prenove vodstva, društvo v Karlovcu pa se je umaknilo že takoj po registraciji in še danes deluje zunaj krovne organizacije. Prvi predsednik krovne organizacije Slovencev je bil predsednik KPD Bazovica Vinko Žibert (1931–2007), ki je uspešno opravil tudi drugi mandat (1992–1996).

deni Slomškovo prosvetno društvo Slovenski dom iz Zagreba, Kulturno-umetniško društvo Slovenski dom Triglav iz Karlovca in Slovenski dom KPD Bazovica z Reke.[64] Leta 1996 se je Zveza Slovencev preimenovala v Zvezo slovenskih društev na Hrvaškem, sedež pa prenesla v Zagreb in je tam še dandanes. Združuje štirinajst od skupno sedemnajstih registriranih slovenskih kulturnih društev na Hrvaškem.[65]

Slovenski oddelek OŠ Matteotti na Reki (1950–1953)

V šolskih letih 1950/51, 1951/1952 in 1952/53 je v nižjih razredih OŠ Matteotti na Reki deloval slovenski oddelek. Pobudo za t. i. slovensko šolo je dala in si zanjo na vseh naslovih, celo do maršalata, prizadevala utemeljiteljica KPD Bazovica, Zora Ausec. Pouk se je začel 24. septembra 1950 v OŠ Matteotti,[66] kjer je danes fakulteta za pomorstvo. Potekal je v kombinirani obliki, po dva razreda skupaj.[67] Prva dva je vodila Zora Ausec, tretji in četrti razred pa je prevzela takrat komaj 18-letna Božidara Božič.[68] Po podatkih iz šolskega imenika je v treh šolskih letih pouk obiskovalo skupno 81 učencev, generacija otrok, večinoma rojenih med vojno. Ukinitev leta 1953 je predvsem Zori Ausec zapustila boleče spomine, a zahvaljujoč njeni prizadevni organizaciji zunajšolskih dejavnosti s takratnimi slovenskimi gledališčniki in glasbeniki na Reki je društvu Slovenski dom KPD Bazovica ostala generacija učencev, od katerih so nekateri ostali aktivni in povezani z društvom vse do danes.

64 Zapisnik s sestanka ustanovnega odbora, ki je bil dne 31. januarja 1992 v Zagrebu. Št. 80/3 z dne 5. marca 1992 (Arhiv Vinka Žiberta).

65 Mirković, Slovenska društva, str. 24.

66 Odločba Ljudskega odbora Mesta Reka, kadrovska uprava z dne 9. X. 1950, št. 2451/1950, govori o premestitvi Zore Ausec z reške OŠ Turnić za učiteljico Slovenskega oddelka na OŠ Matteotti II. Podpisan je tajnik Vitas Josip (osebni arhiv Zore Ausec). Druga učiteljica, Božidara Božič, pa je bila z odločbo Ministrstva in ministra za prosveto dr. Iva Babića dne 17. oktobra 1950 razporejena kot učiteljica pripravnica v "slovensko šolo" na Reki (Osebni arhiv Božidare Božič Hero).

67 Mirković, Slovenci, str. 109.

68 Božidara Božič, por. Hero, pozneje profesorica matematike in fizike na reški srednji tehnični šoli, meni, da je bila takšna oblika pouka zgrešena in za Reko kot urbano okolje povsem neprimerna; druga pomanjkljivost je bila premalo ur hrvaškega jezika, ki ga vsi otroci niso obvladali. Edina možnost, da bi se šola obdržala, bi bila uvedba celotne osemletke in zagotovitev nadaljnjega šolanja v slovenščini, podobno kot velja za šolanje v italijanskem jeziku (Božidara Božič Hero (1931), 2008).

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

Arhiv OŠ Kozala, Reka.
Imenik OŠ Matteotti 1950/51, 1951/52, 1952/53.
Osebni arhiv Marjane Mirković, Reka.
Osebni arhiv Vinka Žiberta, Reka.

ČASOPISNI VIRI

Riječki list, 1949, 1950.

USTNI VIRI

Brenko Brmalj, Roza (1944), Reka, 2009.
Chinchella Ivančič, Ida (1930), Trst, Reka, 2009.
Cigui Ivančič, Ani (1936), Trst, Reka, 2009.
Grlica, Jože (1929), Reka, 2008.
Harej, Jože (1922), Reka, 2009.
Hero Božič, Božidara (1931), Reka, 2009.
Mihelčič, Nedjeljko (1934), Reka, 2009.
Ujčič, Marija (1921), Reka, 2009.
Vitaz, Vitomir (1958), Reka, 2008.

LITERATURA

Brgić, Ljubo: Rijeka u kulturno-umjetničkom nastojanju od oslobođenja do danas. *Rijeka* (ur. Jakša Ravlić). Zagreb : Matica Hrvatska, 1953, str. 601–604.

Bučić, Vesna, Angelika Hribar: Beležke o Amaliji Gorup, rokopis, 2008.

Bučić, Vesna: Josip Gorup pl. Slavinjski – med gospodarstvom, umetnostjo in družino. *Kronika,* 55, 2007, št. 1, str. 75–92.

Glavočić, Daina: *Gradbena dejavnost Josipa Gorupa pl. Slavinjskega na Reki ob koncu 19. stoletja.* Rokopis, 2009.

Ivančević, Nataša: Individualna stambena izgradnja. *Arhitektura historicizma u Rijeci 1845–1900.* Rijeka : Muzej moderne i suvremene umjetnosti (MMSU), 2001, str. 160–168.

Mirković, Marjana: Slovenci na Reki. *Slovenci na Hrvaškem – dediščina in sedanjost* (ur. Katalin Munda Hirnök in Mojca Ravnik). Ljubljana : Slovensko etnološko društvo, 2006, str. 105–112.

Mirković, Marjana: Slovenska društva na Hrvaškem. *Kažipot,* 4, 2008, št. 43, str. 24.

Prima guida generale di Fiume per l'anno 1899. Fiume : Stabilimento Tipo-Litografico di Emidio Mohovich, 1899.

Smokvina, Miljenko: *Rijeka na povijesnim fotografijama i riječka fotografska kronologija.* Rijeka : Dušević i Kršovnik, 1997.

Obitelji Kalister i Gorup*

Slavina – rodni kraj obitelji Kalister i Gorup

Slavina je malo selo u Pivskoj kotlini. To je zemljopisno prilično zaokružen prostor na jugozapadu Slovenije koji seže od Šembija i Koritnica na jugu do Strmce i Gorenja na sjeveru te od Ravbarkomande na istoku do Razdrtoga na zapadu. Prirodni potezi čine od Pivske kotline više-manje ujednačenu cjelinu odvojenu od susjednih pokrajina. U cjelinu su je oblikovale prvenstveno hidrogeografske okolnosti – porječje rijeke Pivke.

Nekad je taj kraj nazivan samo Pivka, a u zadnje su vrijeme uobičajeniji nazivi Pivska kotlina, Pivska dolina pa čak i Postojnska kotlina ili Postojnsko. Do napuštanja staroga imena Pivke došlo je zbog preimenovanja mjesta *Št. Peter na Krasu* u *Pivka* nakon Drugoga svjetskog rata, čime je Pivka, osim imena rijeke i kraja, postalo i ime mjesta.

Slavina u Pivskoj kotlini stara je naseobinska jezgra, što dokazuje i sjedište velike pražupe već u 10. stoljeću. Pri formalno-pravnom uređenju lokalne samouprave u Habsburškoj Monarhiji putem Provizornoga zakona 1849., Slavina je postala glavna općina, koja je za popisa stanovnika 1880. obuhvaćala osam sela. Broj stanovnika u selima na Pivki brzo je rastao sve do zadnjih desetljeća 19. stoljeća. Tako je Slavina brojila 1881. godine 454 stanovnika, a zatim je broj stanovnika zbog iseljavanja, prvo u Brazil i potom u Sjevernu Ameriku počeo padati. Pred konac 19. stoljeća iseljavanje je postalo stvaran problem jer je na vrhuncu iseljavanja, samo u 1896. godini, iselilo 270 ljudi.

Uprkos tome što se radi o malenoj općini, Slavina je slovenskom narodu, pogotovo u 19. stoljeću, dala više no što je bila "dužna" i više no što se od nje moglo očekivati. Osobito su tome pridonijeli pripadnici obitelji Kalister i Gorup koji su ime ovoga pivskog sela pronesli širom austrijskoga carstva i duboko ga utisnuli u slovensku povijesnu svijest. Zbog svojega su se smisla za poduzetništvo jako obogatili, postali sinonim za slovensku poduzetnost i stekli glas najbogatijih Slovenaca svoga doba. Iako im domaći krajevi nisu mogli utažiti gospodarske apetite, ostali su im vjerni i postali njihovi veliki dobrotvori. Velikim i malim darovima, potporom javnim ulaganjima i zbog pomoći pojedincima u nevolji i Janez Kalister i njegovi nasljednici podarili su ljudima i krajevima na Pivki nezamislivo mnogo.

Velikodušnost su Kalistri i Gorupi iskazivali i drugdje. Tako su kao mecene omogućili stvaranje brojnim umjetnicima, graditeljskom su djelatnošću mijenjali izgled mjesta u kojima su živjeli i djelovali, dakle Trsta, Rijeke i Ljubljane, podupirali su slovensko školstvo, časopise, bankarstvo i brojne slovenske ustanove i udruge. Njihova je potpora bila usmjerena prvenstveno na probuđeni slovenski narodni pokret, mada je često nadilazila nacionalne okvire, zbog čega ih opravdano ubrajamo među najvažnije osobe slovensko-hrvatsko-talijanskoga prostora nekadašnje Habsburške Monarhije.

Janez Nepomuk Kalister

Začetnik te slovenske poduzetničke "dinastije" bio je Janez Nepomuk Kalister (Ivan Nepomuk), rođen 9. svibnja 1806. u Slavini. Domaći je nadimak njegove rodne kuće bio "pri Milharjevih". Otac mu je bio Andrej, a majka Marija, rođena Ižanc. Kršten je istoga dana kada je rođen, no zanimljivo je da je u matici krštenih upisan pogrešno, kao Janez Krstnik (Ivan Krstitelj), mada je posve logično da je bio kršten kao Janez Nepomuk budući da je rođen tjedan dana pred blagdanom sv. Ivana Nepomuka (16. svibnja), pa je po ondašnjem uzusu dobio ime najbližega sveca, a nije manje važno ni to što ga je osobno rabio. Janez je bio prvorođenac, a imao je još četiri brata i dvije sestre. Seljačka gospodarstva na Pivki bila su mala i razdrobljena, pa je Milharov posjed od pola grunta važio kao srednje velik. Posjed je pripadao župnoj crkvi u Slavini. Rodna kuća Janeza Nepomuka Kalistra očuvana je i danas i upućuje na nekoć jaku gospodarsku jedinicu jer su se, mada poljoprivrednici, najvjerojatnije pomagali kočijašenjem i trgovinom. Janezov je djed bio župan, što govori zapis u matici umrlih od 26. lipnja 1798. koji kaže da je Andreja Kalistra župana (decanus) "vojnik novak probo mačem kroz grlo od čega je umro".

Za vojsku se veže i legenda o izvoru izvanrednoga bogatstva Janeza Kalistra, koja kaže da su nekoliko godina po odlasku francuske vojske Milharima došla dva Francuza i zamolila za prenoćište.

* Prevod: Nenad Labus. Lektoriranje: Sanja Zubčić.

Gostoljubivo su ih primili pa su Francuzi, uvjereni da nitko ne poznaje njihov jezik, slobodno razgovarali o mjestu gdje su prije nekoliko godina zakopali blago koje će sutradan iskopati. Mladi je Ivan znao francuski i potajice je prisluškivao njihov razgovor. Noću je ustao i na mjestu koje su opisali francuski gosti doista našao blago koje je iskopao i sakrio drugdje. Francuzi su sutradan razočarani napustili naše krajeve, a Janez Kalister je stekao kapital pomoću kojega je idućih godina izgradio pravi financijski imperij.

Uprkos čestoti ove legende, riječ je vjerojatno o pučkom objašnjenju toga izuzetnog gospodarskog uspona. Janez Kalister se 1825. godine s devetnaest godina oženio za godinu dana stariju Mariju Bole Žnidarovu iz Koča. Mada je prvorođenac, napustio je rodno imanje i preselio u Koče, gdje je gospodario na Žnidarovu imanju od pola grunta. Iako se u literaturi često spominjalo da nije imao djece, a takvo je i opće uvjerenje, u braku mu se rodilo dvoje djece: kći Helena, koja je još kao dojenče umrla od griže, te sin Janez, koji je s 11 godina umro 1847. u Trstu. Osim ovo dvoje bračne djece, Janez Kalister je s Lenom Bizjak iz Zaloga imao i dvoje izvanbračne djece: Ivana (Janeza) i Franjicu (Frančišku).

Janez Kalister nije bio školovan čovjek, ali je imao jako razvijen poduzetnički duh. Još kao mladić počeo je trgovati žitom i kožom koju je kupovao u Ljubljani. Kasnije je dobavljao sijeno i zob za carske konjušnice u Prestranku i Lipici na Krasu. U zakup bi uzimao cestarine i trošarine u raznim krajevima carske Austrije. Njegov gospodarski uspon bio je vrlo brz i omogućio mu je da 30-ih godina 19. stoljeća kupi u kotlini Pivke nekoliko kuća i više gospodarstava, a 1840. i postojnski dvorac Mühlhofen s pripadnim posjedima.

U brzom usponu na ljestvici uspješnih gospodarstvenika Janez Kalister se ubrzo preselio u Trst. Postao je ugledan i imućan tršćanski trgovac, a bavio se i drugim poslovima. Među njegovim glavnim djelatnostima sigurno je bila posudba velikih novčanih iznosa. Tako je primjerice novac posudio željeznici ili barunu Karlu Ludwigu Brucku, koji je bio ravnatelj i jedan od osnivača austrijskoga Lloyda, a pedesetih godina 19. stoljeća i austrijski ministar za financije i trgovinu. Mnogo manjih iznosa Kalister je posuđivao svojim zemljacima iz Slavine i okolnih krajeva.

Godine 1855. u Trstu Janez Kalister službeno je započeo sa svojom i obiteljskom pomorskom djelatnošću. U brodarske se poslove upustio zakupom barka pod imenom Maria Francesca, čime je dokazao da nije samo slijedio trendove u gospodarstvu, već je uvažavao i sigurnost nastojeći se oduprijeti riziku, te da je pri kupovini imao dovoljno novaca. Kupio je naime sva 24 udjela (tzv. karata) spomenutoga broda, što znači da je kupio cijeli brod. To je bilo prilično rijetko jer su pojedinci najčešće kupovali tek određene udjele (karate) na brodovima. Osim toga, Janez Kalister je upravljao predionicom pamuka, bojaonicom i tvornicom papira. Imao je i velika skladišta na Contradi Stefano br. 461 u Rijeci, koja je vjerojatno koristio za skladištenje robe.

Veliko bogatstvo koje je Janez Kalister stekao svojom djelatnošću velikodušno je dijelio. Pogotovo je darivao rodnu Slavinu. Tako je za slavinsku župu osnovao više dobrotvornih ustanova. Godine 1860. s ciljem pospješivanja voćarstva i uzgoja goveda, u slavinskoj je župi ustanovio posebnu zakladu koja je godišnje donosila 158 *goldinara* koji su svake godine na blagdan sv. Ivana Nepomuka bili razdijeljeni među najboljim uzgajivačima i voćarima. Godine 1862. još je za potrebe škole u Slavini kupio vrt na rubu sela.

Rodnoga se kraja i rodbine Janez Kalister sjetio i u oporuci. Vlasnicima kuća slavinske župe ostavio je 90.000 *goldinara*, devetorici pojedinaca iz uže rodbine ostavio je svakome po 50.000 *goldinara* i dvadesetorici živućih bratića po 500 *goldinara*. Kmetovima dužnicima u nekadašnjem postojnskom okrugu oprostio je sav dug. Visoke iznose namijenio je i župnoj crkvi u Slavini, siromasima slavinske i postojnske župe i bolnici u Postojni.

Velika dobrotvorka bila je i Janezova žena Marija. U Kočama je, svom rodnom selu, dala 1863. iznova izgraditi crkvu sv. Marijete te iskopati i zazidati velik seoski bunar. Novčano je poduprla gradnju nove crkve u Montuci (Montuzza) u Trstu, blizu kaštela sv. Justa, koju je započeo graditi tršćanski biskup Jernej Legat, također rodom Slovenac. I nakon muževe smrti, velik je dio svoga imutka namijenila kao pomoć rodnim krajevima i poduprla gradnju nekih tamošnjih škola.

Janez Nepomuk Kalister umro je iza kratke bolesti u Trstu 17. prosinca 1864., u dobi od 58 godina. O njegovoj velikoj omiljenosti govori i vijest o pogrebu na kome su se okupile tisuće ljudi. Iako je želio biti pokopan u rodnoj Slavini, zadnje je počivalište našao na tršćanskom groblju sv. Ane. Tamo su mu nećaci i nasljednici, Franc Kalister i Josip Gorup, dali izgraditi raskošnu grobnicu s latinskim i slovenskim natpisom – prvim takvim na spomenutom groblju. Uz Janeza Kalistra bila je u grobnici pokopana i njegova žena Marija, a kasnije su nasljednici spomenutu grobnicu prodali i posmrtne ostatke prenijeli u novoizgrađenu grobnicu nećaka Franca Kalistra.

Iza Janeza Kalistra ostao je lijep portret koji se gotovo sigurno može pripisati Jožefu Tomincu, jednom od najboljih slovenskih slikara prve polovice 19. stoljeća, koji je često portretirao bogate građane i plemiće. I to govori o Kalistrovoj važnosti u ondašnjem društvu i o njegovu odnosu spram umjetnosti.

Josip Gorup i Franc Kalister – nasljednici Ivana Nepomuka Kalistra

Po smrti Janeza Nepomuka Kalistra njegovi su glavni nasljednici postali nećaci Franc Kalister i Josip Gorup. Isprva su zajednički nastavili stričev posao u tršćanskoj tvrtci *Kalister i nasljednici*, koja je imala svoje službene prostorije na prvom katu velike stričeve četverokatnice *Casa Kalister* na uglu Hrenove i Potočne ulice (danas Via Coroneo i Via Carducci), a kasnije su se razišli. Gorupova unuka, Ksenija Turković iz Zagreba, sjeća se da joj je majka više puta spominjala da su se bratići vrlo razlikovali po poimanju i načinu života, što bi lako moglo biti uzrokom njihova razlaza. Dok je genijalni financijer i promišljeno racionalni te u svakom pogledu skromni Gorup u Rijeci sagradio za svoju brojnu obitelj jednokatnu i jednostavno opremljenu vilu, Kalister je kao svemoćni poduzetnik u Trstu napravio za svoju četveročlanu obitelj otmjenu palaču s raskošno opremljenim interijerima. Gorup je s obitelji preselio u Rijeku i u tada cvatućem lučkom gradu uspješno nadograđivao svoj veliki financijski imperij. Istovremeno se i Kalister kao izuzetan poslovni čovjek u Trstu svrstao među najuspješnije slovenske poduzetnike svoga doba.

Franc Kalister

Prvi nasljednik Janeza Kalistra je bio Franc Kalister, sin njegova brata Antona. Rođen je 1839. godine u Slavini. Imao je više braće i sestara, od kojih su neki umrli još kao djeca. Po završetku školovanja, koje je financijski podupro bogati stric, došao je k njemu u Trst i kao nasljednik nastavio njegovo djelo, ne samo u poslovnom svijetu, već i na području umjetnosti, kulture i mecenatstva. Franc Kalister je naime slovio kao veliki slovenski domoljub i novčani podupiratelj slovenskih društava u Trstu. Kao mecena puno je darovao za socijalne, gospodarske, kulturne i političke namjene i stipendijama materijalno podupirao slovenske učenike i studente. U rodnoj Slavini je s bratićem Josipom Gorupom u spomen na 40. godišnjicu vladanja cara Franje Josipa godine 1888. položio kamen temeljac za novu zgradu škole. Franc Kalister je osobito bio naklonjen tršćanskom časopisu *Edinost* pa mu je 1898. u kritičnom času pribavio vlastitu tiskaru i time mu omogućio da od siječnja 1900. postane dnevnik. Sa sinom Viktorom bio je stalni član *Slovanske čitalnice* u Trstu, a s bratićem Gorupom član utemeljitelj *Delavskega podpornega društva* osnovanoga godine 1879.

O Kalistrovu zanimanju za umjetnost i činjenici da je u svom domu živio okružen umjetninama, svjedoči podatak da je bio znan kao veliki sabirač umjetnina. Svojim prirođenim osjećajem za izbor umjetnina prikupio je zavidnu zbirku ondašnjega slikarskog modernizma. Po njegovoj smrti, godine 1901., nasljednici su dali zbirku slika na dražbu u galeriju Helbing u Münchenu. Vlasnik galerije Hugo Helbing tom je prilikom izdao popratni katalog u kome je na četrdeset stranica zapisao osnovne podatke o slikarima i o njihovih 77 slika ulja na platnu, drvu i o akvarelima. Iz Helbingova uvoda u katalogu razvidno je da je Kalistrova zbirka bila poznata u umjetničkim krugovima te da se sakupljač ograničio samo na djela slikara iz 19. stoljeća, što upućuje na to da je Kalister poznat kao veliki tršćanski mecena kupovao slike od još živućih majstora.

Tršćanima su za Francom Kalistrom ostala dva značajna kulturnopovijesna objekta. Jedan od njih u strogom centru grada stanovnici još zovu *Palazzo Kalister*, drugi je pak nedavno obnovljen Kalistrov obiteljski mauzolej na groblju sv. Ane, koji je među grobnim kapelama s početka 20. stoljeća važio kao najljepši. Dobro očuvani spomenici svjedoče da je Kalister za realizaciju svojih htijenja birao među najboljim stvaraocima koji su djelovali u Trstu, što mu je uz prirođeni osjećaj za umjetnost i sve lijepo omogućavao njegov financijski položaj.

Palaču na *Piazza della Libertà* gradili su od 1879. do 1882. Kad je do Trsta došla južna željeznica, *Piazza della Libertà* preimenovana je u *Piazza della Stazione*, a njezina površina sezala je sve do mora. Prije nego li je trg zasipavanjem velikoga dijela morske obale povećan, bila je na trgu gradska klaonica, a stanovnici su taj predio zvali Kalistrove štale. To zemljište sa stajama blizu klaonice kupio je Franc Kalister 1879. za 140.000 *goldinara*.

Nacrt za gradnju palače na atraktivnoj lokaciji *Piazza della Libertà* u blizini morske obale potpisao je poznati i afirmirani tršćanski arhitekt Giovanni Scalmanini (1830.–1905.), diplomant mletačke akademije. Zgradu su završili 1882. godine. Franc Kalister, koji je po ženidbi živio sa svojom četveročlanom obitelji u kući svoga pokojnog strica Janeza Nepomuka Kalistra u Via Torrente 14 (danas Via Carducci), preselio je u nju 1884. godine.

U većem dijelu prizemlja spominju se skladišni prostori koje je između 1932. i 1934. godine preradio arhitekt Giulio Schillani. Na čeonoj strani palače s glavnim ulazom s *Piazza della Libertà* bio je vlasnikov raskošni stan, dok je bočno pročelje palače, s ulazom iz pokrajnje ulice, danas Via San Anastazio, bilo namijenjeno davanju u najam. Iz osmerokutnoga se atrija po monumentalnom stubištu dolazilo na elitni prvi i drugi kat, u kom je stanovala Kalistrova obitelj. Na trećem su katu bili uredi, vjerojatno za Kalistrove zaposlenike, dok je u niskim prostorima četvrtoga kata stanovala služinčad. Po smrti Franca Kalistra 1901. palaču je naslijedio sin Viktor, te ju je 1911. godine prodao vitezovima de Parisi, vlasnicima velike tršćanske špedicije.

Drugi objekt u Trstu koji još upućuje na Kalistrovu prisutnost u ovom gradu jest njegov obiteljski mauzolej na groblju sv. Ane. Gradnju obiteljske grobnice Franc Kalister planirao je još 1887. godine, a nacrte za nju povjerio je hrvatskom kiparu Ivanu Rendiću (1849.–1932.) koji je između 1880. i 1921. bio umjetnik u Trstu izuzetno poštovan i odlikovan mnogim nagradama i medaljama. Umjetnikova zamisao bila je ostvariti raskošan mauzolej i opremiti ga zahtjevnom skulpturalnom kompozicijom *Tobijino milosrđe*, isprva namijenjeno židovskom groblju u Zagrebu. Nažalost, imućni naručilac i kipar nisu potpisali pogodbu za izvedbu tako ambiciozno zamišljena mauzoleja jer se Franc Kalister iznenada razbolio i umro godine 1901., nakon tri dana od upale pluća. Njegovi nasljednici nisu htjeli pristati na gradnju tako raskošno projektirana objekta koji je u unutrašnjosti trebao imati, osim samostojećih kipova Tobijina milosrđa, još i mozaike.

Rendić se uprkos skrupuloznosti štedljivih naručitelja nije odrekao bogatoga oblikovanja unutrašnjosti kapele. Velikim je reljefom i portretima pokojnika ostavio značajno i kvalitetno memorijalno nasljeđe. Nasuprot ulazu u kapelu, iznad maloga oltara s kamenom menzom, uzidan je reljef *Pietà* u kararskom mramoru, koji je zamijenio njegovu prvotnu zamisao o samostojećim kipovima *Tobijina milosrđa*. U kapeli uz reljef stoje, pred mramornim pločama s pozlaćenim imenima pokopanih, portretni kipovi supružnika Kalister. Ženin kip je odliven u bronci, a mužev isklesan u mramoru.

Franc Kalister oženio se u Trstu Ivanom Mamola (1848.–1925.), s kojom je imao dva sina. Očev posao nastavio je mlađi sin Viktor jer je stariji Franc umro još kao student. Francova žena Ivana po muževoj se smrti ponovno udala i to za Giuseppea Vida (1863.–1937.). Usprkos tome počiva u grobnici obitelji Kalister, uz svoga prvog muža.

Viktor Kalister

Viktor Kalister bio je mlađi sin Franca Kalistra. Rodio se 16. lipnja 1869. u Trstu, gdje je i umro 29. prosinca 1948. O njegovu životu ne znamo mnogo. Sigurno je nastavio obiteljski posao, iako ne tako uspješno kao otac. Svakako je očeva nenadana smrt unijela nemir u obitelj i poduzeće. Viktor očito nije mogao ili nije htio nastaviti s tako raskošnim načinom života. Izabrao je srednji put i zadovoljio se jedino upravljanjem naslijeđenim imutkom. Upravo stoga je 1911. i prodao očevu palaču na *Piazza della Libertà*. Kupci su bili vitezovi Francesco i Rodolfo de Parisi, vlasnici velikoga tršćanskog špedicijskog društva. Obitelj Viktora Kalistra od 1914. godine nadalje stanovala je u Drvoredu Miramar na broju 67.

Godine 1910. Viktor Kalister je stanovao u Via delle Acque 5 (danas po svoj prilici Viale XX Settembre 19). Tada je bio vlasnik dviju nekretnina: zgrade u Via Nuova br. 35 (danas Via Santa Caterina da Siena br. 5) i kuće na Gornjoj Greti (Gretta di Sopra) br. 233 (danas Strada del Friuli 41).

Viktor Kalister je sve do Prvoga svjetskog rata bio član slovenskih organizacija i ustanova u Trstu. O 50. godišnjici svoga utemeljenja Slovanska čitalnica u Trstu izdala je spomen-brošuricu u kojoj je i imenik članova. Među članovima u 1911. godini, kojih je ukupno 212, nalazimo i ime Viktora Kalistra i, uza nj i opasku da je veleposjednik i član Slovanske čitalnice od godine 1891., tj. od svoje 22. godine. U tome je nastavio tradiciju svoga oca Franca Kalistra i rođaka Josipa Gorupa. Njegovo ime nalazimo i na ploči dobrotvora bolničke blagajne u Ulici sv. Franje u Trstu.

Viktor se dvaput ženio. Prva supruga, kojom se oženio 12. kolovoza 1914., bila je Rosa Alfonsina Duponnais (1866.–1934.), a druga, učiteljica Maria Menegatti (1885.–1958.). Ni u jednom mu se braku nije rodilo dijete, stoga je grana Kalistera s Viktorovom smrću 1948. godine u muškoj lozi izumrla.

Još nekoliko drugih Kalistara

Uz Janeza, Franca i Viktora Kalistra u isto se doba u Trstu pojavljuju i druge osobe prezimena Kalister, a svi su njihovi srodnici jer dolaze iz istih krajeva – Slavine odnosno Koča. Radi se o obitelji Blaža Kalistra (1828.–1886.) koja je iz Koča preselila u Trst. Isprva su stanovali u Via Coroneo br. 17 (vjerojatno do 1894. godine), potom u Via Commerciale 124. Blaž Kalister imao je više djece od kojih je znatnije tragove ostavio samo najstariji sin Anton (1855.–1921.), koji je bio aktivan osobito u slovenskoj narodnoj zajednici u Trstu. Tako je 13. siječnja 1884. na općem zboru izabran u vodstvo Tržaškega Sokola, a kao člana nalazimo ga u imeniku članova Sokola u Trstu još godine 1909. Anton Kalister bio je od godine 1891. i član Slovanske čitalnice u Trstu. U imeniku članova za 1911. godinu stoji opaska da je Anton Kalister privatni činovnik. Još je znatnije bilo njegovo djelovanje u sklopu Tršćanske posudionice i štedionice (Tržaške posojilnice in hranilnice). Prvi put se njegovo ime pojavljuje 1897. godine i tada se o njemu govori kao o posjedniku iz Trsta koji stanuje u Via Coroneo 17. Godine 1901. bio je član ravnateljstva (upravnoga vijeća), a 1912. izabran je za drugoga potpredsjednika Tršćanske posudionice i štedionice. Ime Antona Kalistra nalazimo još 1912. i 1913. godine u aktima i dokumentima koji se odnose na nasljedstvo Josipa Gorupa.

Kao i njegov mlađi brat Franc, i Anton Kalister je ostavio samo jednu kćer, tako da je njegovom smrću i ta grana Kalistera izumrla u muškoj liniji.

Josip Gorup – drugi nasljednik Janeza Kalistra

Još značajniji od Franca Kalistra bio je drugi nećak i nasljednik Janeza Nepomuka Kalistra – Josip Gorup, sin Janezove sestre Marije. Godine 1831. Marija se udala na Smodnikovo seosko gospodarstvo za Matevža Gorupa, najstarijega sina i nasljednika gospodarstva. Smodnikovo seosko gospodarstvo bilo je manje, četvrtina grunta, i podložno postojnskom kaštelu. Josip Gorup, rođen 6. travnja 1834., bio je prvorođeni sin, a imao je još braću Andreja i Franca te sestre Mariju i Ivanu.

U Slavini u doba Gorupove mladosti još nije bilo škole. Tako je najvjerojatnije prvo išao u školu u Postojni, a svakako je školske godine 1846./47. već u školi u Gorici. Školovanje je nastavio i završio u Ljubljani. Kao dijete siromašnih roditelja do petoga razreda gimnazije nije plaćao školarinu. Po očevoj ga je smrti, vjerojatno i zbog njegovih uspjeha u školi, novčano pomogao bogati stric Janez Kalister iz Trsta, s vjerom da će se po okončanom školovanju zaposliti kod njega. Josip je kasnije itekako opravdao to povjerenje.

Po smrti Janeza Nepomuka Kalistra, njegovi su glavni nasljednici postali bratići Franc Kalister i Josip Gorup koji su uspješno nadograđivali njegov imutak. Godine 1876. Franc Kalister i Josip Gorup razdružili su poduzeće Kalister&dediči. Josip Gorup se preselio u Rijeku. Tu je žnjeo gospodarske uspjehe toliko da je nazvan najbogatijim Slovencem 19. stoljeća i jednim od najbogatijih Slovenaca svih vremena. Njegovo je imanje nakon smrti bilo procijenjeno na vrtoglavih 40 milijuna kruna.

Gorupovo tršćansko razdoblje i njegove talijanske nekretnine

Grad u kome je Josip Gorup započeo svoju karijeru bio je Trst, mada je u njemu proživio razmjerno kratko vrijeme. Osim glavnoga stričeva poduzeća, naslijedio je i Mehaničku predionicu u Ajdovščini s glavnim sjedištem u Trstu *(i. r. priv. Filatoio mecanico d'Aidussina, Trieste),* koja je kasnije preoblikovana u dioničko društvo i združena s predionicom u Ronchima. Nakon preseljenja u Rijeku, Gorup je za Trst bio vezan prvenstveno svojim brodarskim poslovima koje je također naslijedio od strica Kalistra. Kasnije su Gorupove brodarske poslove nastavili njegovi sinovi Kornelij, Milan i Aleksandar koji su bili zamjetni akteri pomorskoga poslovanja, Kornelij u Trstu, a Milan i Aleksandar u Rijeci.

Ovdje treba još posebno spomenuti Josipovu sestru Ivanu Gorup, udatu Mucha (Muha), koja je imala sličan poduzetnički nerv kao njen stariji brat. Njena je uloga u tršćanskom brodarstvu 2. polovice 19. stoljeća vrlo zamjetna. U Trstu se kao žena vrlo ambiciozno upustila u brodarske poslove. Bila je jedna od rijetkih žena brodara koje u dosad inače nedostatnim istraživanjima bilježi slovenska historiografija. Pored toga bila je od 1878. do 1884. godine još i vlasnica cijeloga jedrenjaka, briga Aurora M. Obično su brodari bili vlasnici samo određenoga dijela broda, a Ivana Muha bila je vlasnica cijeloga broda, što je u tom času bilo vrlo rijetko. Činjenica da je kao slovenska poduzetnica djelovala u Trstu vrijedna je svake pozornosti.

Usprkos kratkom razdoblju u Trstu, Josip Gorup imao je u gradu dosta nekretnina, pa i tzv. "Kalistrovu kuću" na uglu Via Carducci (kućni br. 8 i 10) i Via Coroneo (kućni br. 1, gdje je danas robna kuća Godina), manje kuće na Via Coroneo br. 17 i Via del Ronco br. 7, koje danas više nema, trokatnicu na Via del Salice br. 7, danas Via Corridini, potom nešto šuma, vinograda, vrtova s voćkama i povrćem te dva mlina na Via Giulia. Na Via Coroneo br. 3 i danas stoji palača, koju Tršćani poznaju kao Casa de Gorup, mada nema neposredne veze s Josipom Gorupom. Tu je zgradu naime 2. svibnja 1900. kupio njegov najstariji sin Kornelij Gorup koji je živio u Trstu do svoje smrti. U ulaznoj veži je spomen-ploča na talijanskom jeziku i reljef obiteljskoga grba.

U vezi Gorupovih nekretnina spomenimo još dva gospodarska objekta koja su služila i za odmor, a danas su na tlu Italije. Prvi je na Krasu pred selom Samatorca i bio je još dijelom Kalistrova imutka. U kući su se često okupljali članovi obitelji i ugošćavali prijatelje. U Prvom je svjetskom ratu u njoj bilo zapovjedništvo jednoga od odsjeka fronte na Soči, a kasnije je kuću i zemljište preuzeo tadašnji ekonom. Danas, u obnovljenoj zgradi, žive njegovi potomci.

U furlanskom mjestu Fiumicellu blizu Cervignana, bio je Josip Gorup vlasnik i nekadašnjega benediktinskog samostanskog kompleksa iz 17. stoljeća. Dokupljena velika zemljišta, kojima je Gorupova latifundija na devet kilometara od Fiumicella prema Gradežu (Grado) sizala sve do mora, postala su pod njegovim vlasništvom golemo i unosno agrarno imanje koje je vodio *ragioniere* (knjigovođa) Renato Franzoni. Iza 1945. godine Gorupovi su se nasljednici iz raznih dijelova Europe, a bez onih koji su živjeli u socijalističkim zemljama, sabrali u Fiumicellu i nakon glasnih i borbenih riječi među nasljednicima iz prvoga i drugoga Gorupova braka, imanje prodali dugogodišnjem upravitelju Franzoniju.

Josip Gorup na Rijeci

Za Gorupa, njegove poslove i obitelj nedvojbeno je najvažnija Rijeka kamo se preselio sredinom 70 -ih godina 19. stoljeća, a gdje je i pokopan. Rijeka je naime tada ulazila u doba velikoga gospodarskog rasta, ponajprije zaslugom potpore ugarske vlade. I Gorup je počeo ulagati novac u taj grad sluteći da će mu se to višekratno vratiti. Pritom ga nije zanimala

toliko klasična trgovina ni industrija, koliko viši stupanj gospodarskoga djelovanja, novčana ulaganja odnosno tzv. financijski inženjering. U Rijeci je osnovao vlastito poduzeće koje se bavilo financijskim poslovima pri gradnji željeznica, zakupom trošarina i ulaganjem novca.

Zbog razvoja riječkoga gospodarstva, industrije, pomorstva, kulture i uspostave željezničke veze Rijeke sa Zagrebom i Budimpeštom 1873. godine u Rijeci se naglo povećao broj stanovnika koji su iz svih krajeva Austro-Ugarske Monarhije dolazili u taj cvatući primorski grad. Josip Gorup se već za gradnje "željezne ceste" odlučio za podizanje velikoga hotela koji je 1874. godine postavio na mjestu skromnoga i već zastarjela hotela Europa na obali Rive Szapary/Piazze Adamich, sada Rive/Trga Republike Hrvatske. Projektiranje ambiciozno zamišljene zgrade povjerio je uglednom tršćanskom arhitektu Giuseppeu Bruniju (1824.–1877.), diplomantu i članu mletačke akademije, koga su slavili kao projektanta najvažnijih tršćanskih palača. U prizemlju hotela bila je, osim restorana, još i kavana *Caffe Centrale,* najomiljenija kavana Riječana na obali. Domaći ljudi oduševljeni izgradnjom ove veličastvene palače, popratili su otvaranje hotela riječima da je *"Gosp. Gorup, vlasnik Hotela 'Europe', pravi protektor umjetnosti".* U tom golemom građevinskom bloku, koji i danas slovi kao simbol Rijeke, sada su uredi *Primorsko-goranske županije.* U prostorima nekadašnje kavane bečkoga tipa, radi se i danas pod istim imenom, no u potpuno promijenjenu obliku.

Nakon izgradnje hotelske zgrade, arhitekt Bruni je za najbogatijega Slovenca, kako se tada o Josipu Gorupu govorilo i pisalo u riječkim novinama, projektirao njegovu obiteljsku vilu u koju je 1876. godine uselila Gorupova obitelj sa šestero djece. Bila je izabrana atraktivna lokacija u zapadnom dijelu Rijeke, kod novonastaloga romantiziranog parka Cecilinovo (nekoć Al Pino), sada Podpinjol u parku Mlaka. Iza Drugoga svjetskog rata izvlaštena je vila prešla u vlasništvo riječke bolnice i danas stiješnjena među novim zgradama riječkoga kliničkog centra polako propada.

Izgradnjom željezničke postaje i razvojem robnoga pristaništa u zapadnom dijelu Rijeke niču novi stambeni objekti. U gradskom predjelu Mlaka, na uglu nekadašnje Corsia Deák/Via del Pino, sada Krešimirove ulice i Podpinjola, Gorup je sagradio još jednu veliku stambenu zgradu. Projektiranje te neorenesansne četverokatne zgrade povjerio je 1894. godine Tršćaninu Emiliju Ambrosiniju (1850.–1912.), uvaženom autoru riječkih arhitekturnih i urbanističkih projekata.

Osim svoje velike graditeljske djelatnosti, taj je samosvjesni čovjek i svestrani riječki građanin bio jedan od utemeljitelja, potpredsjednik i dioničar ugarsko-hrvatskoga brodarskog društva *Ungaro -Croata,* ravnatelj *Hrvatske banke i štedionice za Primorje* na Sušaku i ravnatelj banke *Banco Fiumano.* Obavljao je poslove upravnoga savjetnika društva *Società fiumana del Dock* i bio potporni član *Zadruge za pomoć obiteljima trgovačkih činovnika.*

Jedno je od najmarkantnijih svjedočanstava Gorupove prisutnosti u Rijeci obiteljska grobnica na riječkom groblju Kozala. Gorup ju je dao podići nakon što je dvije godine po zadnjem porodu 1881. godine umrla njegova prva žena Ana i ostavila osmero maloljetne djece. Ožalošćeni suprug projektiranje je veličanstvene grobnice povjerio hrvatskom kiparu Ivanu Rendiću, školovanom u Veneciji i Firenci, obiteljskom prijatelju još iz doba dok su obojica živjeli i djelovali u Trstu.

Grobnicu u dvije razine, visoku 8 metara, čini kripta napola ukopana u zemlju sa šesnaest niša. Nad njom je sagrađena kapela u neoromaničkom i bizantinskom stilu u kombinaciji mozaika sa zlatnom pozadinom i realističnim skulpturalnim ukrasima, karakterističnim za opus Rendićevih grobnica. U otvorenoj kapeli nad kamenom menzom umjesto oltara kipar stavlja visok figuralni reljef s potresnim prikazom rastanka Josipa Gorupa i njegovo osmero djece s prerano umrlom majkom koju dva anđela smrti nose u nebo. Realistično zasnovan reljef od bijela mramora, visok 250 centimetara, s prizorom rastanka s majkom, bio je najveći Rendićev reljef koji je ostvario u svom opsežnom kiparskom opusu. Kraj balustradne ograde naručiteljeve kuće prikazao je Gorupa s tri sina i petero kćeri. Otac upire bolan pogled u umrlu suprugu i rukom pokazuje na dva anđela smrti s kosom i trubom koji ležeću pokojnicu nose u visine. Mlađahni lik pokojnice sa zatvorenim očima i raspuštenom kosom za sada je njen jedini znan prikaz. Među prikazima izdvaja se po kvaliteti očev ožalošćeni i od boli izmijenjen lik. Uvjerljivi su u opuštenim pozama stariji sinovi koji u žalosti tragična događaja upiru svoj pogled u tlo. Donekle forsirano drže se manja djeca u pedantno dorađenoj odjeći, dok su otac i oba mladića, kako dolikuje oproštaju, u salonskim jaknama kojima je Rendić posvetio posebnu pozornost. U pozadini toga žanrovskog prizora kipar je prikazao pejsaž sa zalaskom sunca nad Kvarnerom i vedutom crkve Majke Božje na Trsatu koja u plitkoreljefnoj modelaciji djeluje više kao slikarsko nego kiparsko djelo.

Gorupovi unuci iz Zagreba zbog nacionalizacije imutka nakon Drugoga svjetskog rata nisu mogli održavati tako velik mauzolej pa su grobnicu predali riječkoj općini. Dugo je godina zanemareno kulturno dobro sa šesnaest niša u kripti, u kojoj je samo pet sarkofaga, polako propadalo. Njegovu je obnovu 2006. godine financirao Grad Rijeka. Gorupova veličanstvena grobnica i umjetničko naslijeđe uz opis *Obitelj Gorup* sada je upisano u *Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske.*

Rendić je u svojim, nažalost nikad objavljenim uspomenama zapisao da su umjetnicima vrata Go-

rupova doma puna djece bila uvijek širom otvorena te da je pri izradi obiteljskih portreta *"živio bezbrižno dva mjeseca u vili viteza Gorupa"*. Rendić je gostoljubiva naručioca hvalio kao točna, ljubazna, mada vrlo škrta na riječima, no najdarežljivega čovjeka od svojih naručilaca. U času žalovanja zbog gubitka *"ljubljene žene i matere"* Rendić je svojim vedrim humorom i dosjetkama često nasmijao ožalošćenoga Gorupa. U svojim uspomenama spominje kako je domaćinu s izvrnutim džepovima i bez riječi pokazao da je bez novaca. Dobrodušni je Gorup smijući se reagirao na kiparovu nijemu molbu i odmah mu ispunio želju. U uspomenama ga Rendić spominje kao velikoga dobročinitelja koji je zbog dodjele stipendija slovenskim i hrvatskim učenicima u Rijeci bio vrlo omiljen, a o sebi kaže da je i nakon izgradnje mauzoleja puno puta primio njegovu pomoć.

Među važnim umjetninama vezanim za Josipa Gorupa moramo spomenuti još njegov uljani portret iz 1903., djelo poznatoga srpskog slikara Paje Jovanovića (1859.–1957.), najizrazitijega predstavnika akademskoga realizma u južnih Slavena. Slikaru je uspjelo s Gorupovim ozbiljnim i prodornim pogledom, koji kao otvorena knjiga otkriva lik duhovno bogata i umna čovjeka, uvjerljivo okarakterizirati Gorupovu moćnu osobnost. Njegova najmlađa kći Štefanija svojoj je djeci uvijek pripovijedala da je Jovanovićev portret vjeran prikaz njezina oca. Portret je 2008. otkupila jedna slovenska banka koja će odlučiti gdje će biti izložen javnosti.

O velikoj omiljenosti Josipa Gorupa svjedočio je i njegov veličanstven pogreb u Rijeci koncem travnja 1912. Kroničar *Riečkog Novog lista* zapisao je da je sprovod krenuo u pet sati popodne iz Gorupove vile u kojoj je pokojnik ležao u sobi ukrašenoj egzotičnim biljkama. Na putu kroz središte grada, riječkim Korzom i do stolne crkve, Gorupa je na posljednji počinak ispratilo mnoštvo riječkih građana. Na čelu sprovoda za konjem su išla djeca iz azila i sirotišta, za njima sestre benediktinke, redovnici i ostali duhovnici. Iza triju kola s vijencima i trakama sa slovenskim i hrvatskim natpisima išao je tropreg s kovčegom i vijencem pokojnikove supruge s natpisom *'Nepozaben – Tvoja Claudi' ('Nezaboravan – Tvoja Claudi')* i na vrhu kola vijenac sa slovenskim natpisom *'Tvoji otroki' ('Tvoja djeca')*. Iza križa je slijedila Gorupova obitelj s rodbinom, predstavnici gradova, općina i društava iz Kranjske i Trsta te riječki i sušački odličnici. Iz inozemstva je na pogreb doputovalo nekoliko aristokrata i predstavnika vojničkih vlasti. U povorci se do grobnice kretao nepregledan niz predstavnika zavoda, raznih društava, tvornica, poduzeća i trgovina. Na pogrebu su bili pomorski kapetani i mornari iz Gorupovih brodarskih društava, potom mnogi veterani, profesori i učenici Sušačke gimnazije te vatrogasci iz njegove rodne Slavine. Kranjsku je, osim mnogih važnih osoba, zastupao i gradonačelnik Ljubljane dr. Ivan Tavčar. U kripti iza željeznih vrata Gorupove grobnice kovčeg su položili kraj niše s kovčegom supruge Ane.

Gorupove veze s Ljubljanom

Iako Gorup nikad nije živio u Ljubljani, bio je s glavnim gradom Kranjske tijesno povezan, prvo – gospodarski kao dioničar najvažnijih slovenskih i polovično slovenskih tvrtki, drugo – politički kao zastupnik u kranjskom zemaljskom saboru, i treće – kulturno i obrazovno kao mecena i dobročinitelj, zainteresiran naročito za obrazovanje kranjske omladine. Gospodarske veze s Ljubljanom uspostavio je iza 1870., a nastavio ih gotovo do prijeloma stoljeća, kad je gospodarsku suradnju s Ljubljanom preuzeo njegov najstariji sin Kornelij. Posebno intenzivne poslovne veze s Ljubljanom imao je Gorup u doba prve dvojice slovenskih ljubljanskih gradonačelnika, Petra Grassellija i Ivana Hribara.

Bržem razvoju gospodarstva u 19. stoljeću u Kranjskoj naročito je smetalo pomanjkanje kapitala. Zato su bili nužno potrebni financijski posrednici, prvenstveno domaće opće banke, kako bi s dovoljnim sredstvima pomagali prestrukturirati gospodarstvo. Na tom se području Gorup isprva vrlo angažirao. Još ga 1871. nalazimo na popisu dvanaest povjerenika Slavije, kreditno-osiguravajuće praške banke u Ljubljani. Svrha te banke s centralom u Pragu bila je sjedinjenje svih slavenskih naroda na području osiguravajućega bankarstva. Kasnije je sudjelovao i u neuspjelom pokušaju osnutka Ljubljanske opće banke 1872./1873. Sve je vrijeme naglašavao da je osnivanje hipotekarne banke za Kranjsku opravdano, no na to su se oglušili svi mjerodavni. Pri osnivanju Ljubljanske kreditne banke 1900. godine Josip Gorup nije više bio osobno prisutan, iako je i ta banka nastala pod njegovim posrednim utjecajem jer je među njezinim osnivačima bio Gorupov najstariji sin Kornelij, koji je bio i dioničar i član upravnoga odbora banke.

S konkretnim je ulaganjima u Ljubljani započeo 1872. godine. Te je godine bio naveden među dioničarima Narodne tiskare u kojoj je imao više od četrdeset posto udjela. Bio je i među dioničarima Kranjskoga građevinskog društva (Kranjske stavbne družbe), čija je glavna svrha bila nabava i parcelizacija zemljišta, zidanje i davanje u najam te prodaja zgrada, izvođenje građevinskih poslova i trgovina s građevinskim materijalom.

Nakratko je Gorup ušao i u politiku. Na preporuku gradonačelnika Ivana Hribara, 1888. godine na izborima za zemaljski sabor Kranjske kandidirao se za zastupnika u mjesnu kuriju za okrug Postojne i bio izabran, ali je već 1891. s te funkcije odstupio jer zastupnici po njemu nisu imali pojma o dobrom gospodarenju. U politiku se nije više vratio.

Gorup je u skladu s čestom navikom imućnih ljudi ulagao i u nekretnine. Većinu je nekretnina naslijedio od strica Janeza Kalistra. Naročito je važno imanje na Tršćanskoj cesti (Tržaška cesta), vlasnik kojega je postao 1872. godine i na tom je mjestu iza potresa 1895. godine, sagradio lijepe trokatne kuće koje postoje i danas. Gradnja tih kuća bila je povodom za imenovanje nove ulice između njih u Gorupovu ulicu, što je potvrđeno na sjednici ljubljanskoga gradskog vijeća 1898. godine. Josip Gorup je imao svoju ulicu u Ljubljani do 1982. godine.

Na području obrazovanja Gorup je ustanovio više zaklada za školovanje slovenske omladine. U spomen 40. obljetnice vladanja cara Franca Jozefa Josip Gorup poslao je 1888. na kranjsku zemaljsku vladu dva zakladna pisma za đačke stipendije na srednjim i višim školama, među inima i za učenice Više djevojačke škole u Ljubljani. To pismo je bilo dopunjeno 1910. godine, tako da su stipendije mogle primati i učenice Gradskoga djevojačkog liceja. Financijski je podupro i gradnju djevojačkoga liceja, koji je projektirao arhitekt Maks Fabiani, nazvana Mladika, po društvu i internatu. Danas je u toj zgradi Ministarstvo vanjskih poslova Republike Slovenije.

O 50. obljetnici vladanja cara Franca Jozefa Gorup je početkom 1899. dao glavnicu od 30.000 *goldinara* za školovanje studenata slovenske nacionalnosti na trgovačkim akademijama u Grazu i Pragu te na trgovačkom odsjeku pomorske akademije u Trstu. Neki su studenti nakon završetka trgovačke akademije željeli studirati i dalje, pa su na osnovi povoljno riješene molbe mogli nastaviti primati stipendiju.

Josip Gorup i njegovi potomci

Kao što su bili veliki i opsežni poslovi Josipa Gorupa, bila je velika i opsežna i njegova obitelj. Ženio se dvaput i imao čak 14 djece. Svoju je prvu suprugu, Anu pl. Perghofer (1842.–1881.) iz Zakamna (Stein) kraj Celovca, vrlo vjerojatno upoznao 1863. godine dok je još u stričevu poduzeću vodio gradnju željezničke pruge Maribor – Celovec. Po vjenčanju 1866. godine supružnici su isprva živjeli u Trstu, mada se Ana često vraćala u svoj dom gdje su se rodila i neka od njihove djece, a kasnije je Gorupova obitelj i po Aninoj smrti ondje provodila ljetne odmore.

Gorup je s Anom imao osmero djece. Dvije godine po zadnjem porodu Ana Gorup je umrla. Ožalošteni joj je suprug u Rijeci podigao veličanstvenu grobnicu. Dvije godine kasnije, 1883., Gorup se vjenčao još jednom, ovoga puta s tek devetnaestogodišnjom Ljubljančankom Klavdijom Keesbacher (1863.–1941.), koja mu je rodila još šestero djece.

Gorupova kći iz drugoga braka, Milena udata Fiorese, napisala je uspomene na svoje djetinjstvo i mladost u kojima prikazuje oca kao stroga i suzdržana "pater familiasa", koga su se kao djeca jako bojali. No taj naizgled nedostupni patrijarh posve bi se razniježio za rođenja svakoga, pa i četrnaestoga djeteta. Djeca su za nj bila prema starozavjetnom svetopisamskom obećanju znamenje božje naklonosti.

Šteta da se djeca među sobom nisu tako dobro razumjela. Starijima iz prvoga braka nije bilo pravo što se otac još jednom oženio, pa su djeca iz drugoga braka postala njihovi takmaci za očevu naklonost.

Iz Mileninih je njemačkih zapisa vidljivo da je otac Josip s djecom uvijek govorio slovenski jer više puta njegove riječi navodi na tom jeziku. Djeca su imala isprva učiteljice koje su bile Slovenke, tako da je to bio njihov prvi jezik, mada su obje majke bile austrijskoga odnosno njemačkoga porijekla. Dok su Milenine starije polusestre kasnije išle u školu u Ljubljanu, mlađe su poslali k redovnicama u gradački institut Sacré Coeur. Zanimljivo je da je Milena izrazila roditeljima želju da bi rado išla u gimnaziju i zatim nastavila studij na nekoj visokoj školi, čime je otac bio istinski zgrožen jer mu se činilo "da se to djevojkama ne isplati" jer da onda mogu odrezati kosu i početi pušiti. Ta se Gorupova reakcija na prvi pogled čini nerazumljivom jer je Ljubljani poklonio "Mladiku", odgojno-obrazovno društvo za slovenske djevojke, upravo sa svrhom da steknu bolju naobrazbu i nadalje brinu o tome da im djeca ne postanu njemački usmjerena. Ako usporedimo njegovo poimanje primjerne izobrazbe za žene s poimanjem nekih njegovih suvremenika koji su od žena očekivali samo kućaničko obrazovanje, shvatit ćemo da je Gorup bio čak prilično napredan.

Milena nam u uspomenama govori i o tom kako su se djeca na izletu u Millstatt u Koruškoj zabavljala i zbijala šale kad su razgledavala kosturnicu. To je oca strašno uzrujalo pa se jako na njih ljutio. Gorup je i sam stajao na pragu smrti kad se u dvadeset i prvoj godini u Trstu razbolio od kolere. Tada je napisao majci u Slavinu ganutljivo oproštajno pismo. I smrt ga je prve supruge duboko pogodila, što dokazuje veličanstvena grobnica koju joj je podigao.

Taj promišljeni gospodarstvenik bio je tako čvrsto uvjeren u svoju viziju obitelji da je slijepo vjerovao svom najstarijem sinu Korneliju (1868.–1952.) da će se nakon njegove smrti pobrinuti za braću i sestre "come un buon padre di famiglia". Tako je već nekoliko godina po smrti svoje prve supruge Ane predao njezin imutak Korneliju da bi on kao prvenac upravljao njime na korist svoje braće i sestara. Kornelij je pak već 1898. godine prodao imanje Steinhof naslijeđeno po majci. Otac je inače znao za njegovu namjeru jer je već pred Božić 1897. kupio vilu u Krumpendorfu na Vrbskom jezeru, kamo je obitelj kasnije odlazila na odmor. Milena Gorup pak kaže da su djeca ipak vrlo žalila što nisu više mogla u svima omiljeni Steinhof. Milena spominje i to da je

tada Kornelij ostale nasljednike njihove majke isplatio, te da im je odredio manje nego je trebalo. Namjeravali su ga tužiti, no otac je problem osobno riješio dodajući razliku do sporne svote.

Još je 1908. Kornelij bio vlasnik nekih Perghoferovih kuća u Celovcu, mada ih je postupno prodavao. Milena kaže da se dao u nečasne poslove, a naposljetku je otac opazio da vara i njega, što ga je tako jako pogodilo da se razbolio i krajem travnja 1912. umro.

Među rodbinom su kružile razne priče o Gorupovoj oporuci, o tome da je otac Kornelija razbaštinio ili da je oporuka izgorjela u kućnom požaru. Zapravo, na prvoj ostavinskoj raspravi 1912. godine nije bila predložena nikakva oporuka, pa su po tadašnjem zakonu sva djeca, pa i udova Klavdija bili nasljednici. Treba spomenuti da je jedna od kćeri, Olga Gorup (1873.–1898.), udata Brosch, umrla još 1898. i njen je dio naslijedio maloljetni sin Rolf koga je zastupao njegov otac Rudolf Brosch. Najprije je trebalo sastaviti popis imutka i postaviti upravni odbor. Zanimljivo je da su u odboru bila druga braća i muževi Gorupovih kćeri, ali Kornelija nisu primili. Milena još piše da bi Kornelij zbog svojih nečasnih poslova gotovo dospio u zatvor da nije izbio Prvi svjetski rat. Zbog rata i poslijeratne devalvacije novca, ishlapjelo je i veliko Gorupovo novčano bogastvo.

Godine 1923. nasljednici su sklopili novi sporazum iz koga je razvidno da je Kornelij upao u velike financijske teškoće. Najprije je sunasljednicima prodao svoj udio u vlasništvu nekretnina u Ljubljani i zemljišta između Voloskoga i Opatije. Istodobno ih je molio za posudbu 50.000 lira, i to na tri godine. Obvezao se da će im u slučaju nemogućnosti povratka novca prepustiti svoj udio od posjeda u Rijeci. Hipoteku je doduše isplatio 1928., no i taj je udio prodao sunasljednicima. Ostale su mu dakle tek nekretnine u Trstu.

Po Drugom svjetskom ratu okupilo se nekoliko obitelji Gorupovih potomaka na imanju u Fiumicellu kraj Cervignana u Furlaniji, koje je još uvijek bilo u njihovu vlasništvu. Naposljetku su se odlučili na prodaju imanja, a novac su podijelili. Sveukupan imutak na tlu Jugoslavije nakon Drugoga svjetskog rata bio je zaplijenjen zakonom o nacionalizaciji. Gorupovi se potomci još i danas bore za povrat, odnosno, odštetu za sve to vlasništvo, a djelomice im je to već uspjelo.

Potomci su Josipa Gorupa nakon njegove smrti i nakon Prvoga svjetskog rata uglavnom živjeli u Austriji i Italiji, a neki i u Jugoslaviji. U Rijeci su ostala dva sina, Milan, kojemu je otac za vjenčanje kupio vilu, i Aleksandar, koji je do smrti ostao u očevoj vili. Uz Aleksandra je u prizemlju vile pod starost živjela i najstarija Gorupova kći Marija (1871.–1956.) s mužem Feliksom Meynierom.

Milan (1870.–1914.) je umro već 1914., a njegova žena, koja je bila istovremeno i njegova prava sestrična, Amalija (također rođ. Gorup) već je za Prvoga svjetskog rata s djecom često boravila u Ljubljani. Ondje se je družila s obitelji Dragotina Hribara. Tako joj se kći Ksenija Gorup 1926. udala za Rada Hribara, kasnijega nasljednika tvornice slastica i bombona Šumi. Rado Hribar je 1936. kupio i dvorac Strmol u Gorenjskoj. Njega i njegovu ženu Kseniju Gorup partizani su ubili u ratu. Najstarija Amalijina kći Eleonora umrla je od tuberkuloze, sin Jozi, nadareni slikar, vjerojatno si je sam oduzeo život, a vojni su joj događaji uzeli i najmlađu kćer Kseniju. Amalija je ostala sama u dvorcu, dok je nova poslijeratna vlast nije prognala. Sudbina je htjela da kuća te obitelji Milana Gorupa u Rijeci bude danas "Slovenski dom".

Jožefina (Joza) Gorup (1874.–1955.) udala se za Sigismunda Kopajtića pl. Bakarskoga, Ana Gorup (1876.–1960.) za baruna Franca Ludvika Preuschna. Joza je nakraju živjela kod sestre Ane u Aignu kraj Salzburga. Ana nije imala djece, pa su je naslijedili nećaci René Meynier i Aleksandar Kopajtić.

Tragičnu životnu sudbinu je doživio i Gorupov sin Vladimir (1877.–1929.). Oženio se za Zoru Crnadak, kćer bankara Milivoja Crnadaka iz Zagreba. Godine 1912. u Beču im se rodila kći Zorica. Nije poznato kad je i kako Vladimir Gorup kupio dvorac Jelše u Šmarju pri Jelšah. U Prvom se svjetskom ratu u Zagrebu zatekao ruski emigrant grof Dunin Rajevski, koji je nekad bio carev ceremonijar. Vladimirova se žena Zora zaljubila u njega, napustila muža i kćer te otišla s njim u Antibes u Francusku. Kasnije je Vladimir zapao u novčane teškoće pa si je u lovu u blizini dvorca Jelše 18. prosinca 1929. oduzeo život.

Vladimirova kći Zorica (1912.–2000.) živjela je kod djeda i bake u Zagrebu. Školovala se u Engleskoj i u Beču, gdje je upoznala Austrijanca Johanna Windischa. Budući da joj djed nije dopustio da se za njega uda, on je promijenio ime u John Whycombe, a Zorica je otišla za njim na Cipar gdje im je na početku Drugoga svjetskog rata rođeno dvoje djece. Englezi su otkrili da je John Whycombe zapravo Austrijanac pa su ga odveli u konfinaciju u Ugandu. Zorica je ostala sama s dvoje djece na Cipru u velikoj nestašici i po završetku rata otputovala u Trst da izbori svoje nasljedstvo po ocu što joj je u velikoj mjeri i uspjelo. Dobila je dva stana u Trstu i svoj udio u Fiumicellu, tako da je mogla kupiti kuću u Londonu. Pred smrt 2000. godine uspjela je denacionalizirati tri stana u Gorupovim kućama u Ljubljani. Njen sin Alfred Whycombe Gorup i Gorupova unuka iz Zagreba pokušavaju dobiti odštetu i za nacionalizirane nekretnine u Rijeci i za veliko zemljište u Voloskom, na kojem su poslije rata bile izgrađene vile.

Bogomil (1879.–1957.), najmlađi sin Josipa Gorupa iz prvoga braka, duševne je smetnje naslijedio od majčine rodbine, a u djetinjstvu je još teško obolio od tifusa, tako da je bio "duševno nesposoban". Uprkos tome Bogomil se oženio za Anitu Mathian iz Ljubljane. Neko su vrijeme živjeli u Gorupovoj ulici br. 4. Iza rata su se i njih dvoje našli u Fiumicellu. Iako je Bogomil iza 1949. godine većinom boravio u sanatoriju kraj Graza, 1957. pokopan je u Fiumicellu.

Vera Gorup (1884.–1956.), najstarije dijete iz drugoga Gorupova braka, najprije se udala za bečkoga liječnika Heinricha Ludwiga, a po rastavi za baruna Vladimira Turkovića iz Zagreba. S njim je imala dvije kćeri. I ona je neko vrijeme živjela u Fiumicellu, a umrla je na otoku Ischia kraj Napulja 1956. godine.

Milena Gorup (1885.–1974.) udala se za mornaričkoga poručnika Rafaela Fioresea, koji je postao admiral talijanske vojne mornarice. U doba talijanske okupacije Albanije (1939.–1943.) Fiorese je bio imenovan kraljevim namjesnikom u Albaniji. Brak je bio bez djece. Milena je umrla u Rimu 1974. godine.

Aleksander Gorup (1886.–1949.), jedini sin iz Gorupova braka s Klavdijom Keesbacher, postao je doktor prava u Beču. Ostao je samac i živio uglavnom u Gorupovoj obiteljskoj vili u Rijeci. Upravljao je preostalim Gorupovim nepokretnim imutkom u Rijeci i Ljubljani. U nekom dokumentu iz doba fašizma u Rijeci stoji da je slavofil, ali da Italiji nije politički opasan. Umro je 1949. godine u Rijeci.

Zora Gorup (1887.–1931.) udala se za Herberta Luckmanna iz Ljubljane koji je godine 1914. kupio kuću u Ljubljani i onamo se po službovanju u inozemstvu s obitelji preselio nakon Prvoga svjetskog rata. Po drugi se put u obiteljskoj povijesti dogodila nesreća tijekom lova i to blizu Ljubljane u kolovozu 1931. Zora se zbog umora naslonila na nabijenu pušku koja je opalila. Na mjestu nesreće i danas stoji kameni spomenik s natpisom. Tik pred kraj Drugoga svjetskog rata Herbert Luckmann i svi njegovi pobjegli su u Austriju, a on je osobno sa sinom Mariom nakon rata došao u Fiumicello gdje su se sakupili Gorupovi potomci. Dobiveno nasljedstvo omogućilo im je boravak u Austriji.

Natalija Gorup (1889.–1967.) se 1913. udala u Beču za baruna Otta Aichelburga. Vjerojatno je upravo Prvi svjetski rat, tijekom kojega je Aichelburg cijelo vrijeme bio na ratištu, pomogao da je 1919. došlo do rastave, a Natalija je zadržala prezime Aichelburg. Natalijin drugi muž, Richard Palm, bio je tada već također rastavljen. Godine 1920. rodila im se kći Rosemarie Palm. No, Natalija ni u ovom braku nije dugo izdržala. Iza Drugoga svjetskog rata i ona je otišla na bivši očev posjed u Fiumicellu. Zatim je živjela u Meranu, gdje je umrla 1967. godine

I najmlađa Gorupova kći Štefanija (1890.–1980.) udala se 1913. godine, i to baš u Rijeci za baruna Zdenka Turkovića. Iz toga je braka kći Ksenija Turković (1918.), koja živi u Zagrebu. Malo iza njezina rođenja, Štefanija se razišla s mužem i 1920. godine udala za bratića svoga prvoga muža, baruna Davorina Turkovića. Iz toga braka potječu sinovi Petar (1921.–1996.) i Nikola Turković (1923.).

Obitelj Josipa Gorupa u muškoj je liniji izumrla s njegovim unukom Kornelijem ml., sinom Kornelija st., koji je umro 1971. u Trstu, dok potomstvo po ženskoj liniji živi i danas, prvenstveno u Italiji, Austriji i Velikoj Britaniji te u Hrvatskoj.

Slikar Jozi Gorup

Jedan je od poznatijih potomaka Josipa Gorupa bio njegov unuk Josip (Jozi) (1898.–1926.), sin sina Milana. Bio je vrlo nadaren slikar. Uprkos svojemu kratkom životu ostavio je opsežan opus slikarskih djela, ponajprije s motivima lova. Rođen je 1898. godine u Rijeci. Slikarstvo je studirao u Pragu, isprva u privatnoj slikarskoj školi češkoga pejsažiste i grafičara Ferdinanda Engelmüllera, a potom se upisao na akademiju. Studij je nastavio u Berlinu, a zatim se vratio u Sloveniju gdje je najviše stvarao u Ljubljani. Vrlo je čuvena bila izložba koju je zajedno sa slikarom Božidarom Jakcem priredio u svibnju 1926. u paviljonu Riharda Jakopiča u Ljubljani.

Josip Gorup je isprva slikao ponajviše pejsaže, a onda se posvetio prikazivanju životinja. Dobar uvid u Gorupova likovna nastojanja nude nam njegove ilustracije životinja u prirodnom okolišu za reviju Lovec (od 1920. dalje), koji nadilaze zahtjeve tadašnje vinjetne ilustracije. Naslovnicu revije Lovec i danas krasi njegova ilustracija lovca na čeki.

Jozi Gorup je umro u listopadu 1926., u starosti od 28 godina. Njegovu smrt mnogi povezuju s neuzvraćenom ljubavlju za barunicu Carmen Codelli. Naime, baš je na dan njene udaje za grofa Roberta Barbo-Waxensteina Jozi, koji je bio i ljubitelj planina, zauvijek nestao u stijenama Triglavskoga gorja. Njegove su posmrtne ostatke našli tek njemački vojnici u Drugom svjetskom ratu.

Većinu umetničke ostavštine Jozija Gorupa čuvale su njegova majka Amalija Gorup i sestra Ksenija Hribar. Godine 1939. likovna su djela donijeli u dvorac Strmol u Gorenjskoj. Danas je u gradu trideset Gorupovih djela. Prevladavaju prikazi životinja u tehnici akvarela i tempere.

Josip Gorup postaje plemić

Pri spominjanju brojnih zasluga Josipa Gorupa ne smijemo zaboraviti njegovo uzdizanje u plemićki stalež koji je bio stvarna posljedica njegove djelatnosti i bogastva. Gorup je plemstvo – konkretno naziv viteza – stekao 20. lipnja 1903. Njegovi su-

vremenici jedinstveni su u mišljenju da sam nije pretjerano želio plemićki naslov jer je bio "osobito skroman" i "prilično demokratskog mišljenja". Popustio je izgleda prvenstveno pod utjecajem svoje djece i druge žene Klavdije Keesbacher, čija je obitelj uprkos svom građanskom porijeklu (ili pak upravo zato) bila "vrlo osjetljiva na takove naslove". No unatoč tomu ni sam Gorup nije bio posve imun na privlačnost plemićkoga staleža. Njegova prva žena Ana pl. Perghofer bila je plemkinja, no ponešto kaže i činjenica da je Gorup kao građanin preskočio prvi stupanj u plemićkim naslovima (jednostavni "von") i odmah dobio drugi plemićki stupanj viteštva.

Ako se s jedne strane Josip Gorup za plemstvo odlučio prvenstveno zato da bi potomcima omogućio elitniji položaj u društvu, s druge su se strane javljali u toj zgodi brojni proračunati pojedinci koji su se željeli okoristiti Gorupovim bogatstvom. Ljubljanski gradonačelnik Ivan Hribar piše u svojim uspomenama da je o 50. obljetnici vladanja cara Franca Jozefa (1898.) sam želio lobirati za Gorupovo plemstvo u zamjenu za 200.000 *goldinara* koje bi upotrijebio za "opće narodne namjene" ili za potrebe grada Ljubljane. S tim u vezi je govorio s Gorupovim najstarijim sinom Kornelijem. Gorup je naime bio, po njegovim riječima, "jako skroman čovjek" pa mu se nije mogao osobno obratiti. No te godine nije sve išli po Hribarovu planu pa je Gorup bio odlikovan "samo" Franc Jozefovim redom, koji za razliku od npr. Leopoldova reda ili Reda željezne krune, nije bio povezan s dobivanjem plemićkoga naslova. Hribar je isprva odlučno protestirao kod kranjskoga zemaljskog predsjednika, a kako nije ništa postigao, odustao je. U akciju je potom stupilo sâmo ministarstvo unutarnjih poslova i Gorupu ponudilo nasljedno plemstvo, ako plati vrlo visok iznos. Gorup je pristao na to i u lipnju 1903. postao vitezom. Naravno, kasnije u diplomi (za koju se danas tvrdi da je izgubljena) taj novčani prilog nije bio spomenut, a kao razlog za uzdizanje u plemićki red bile su gotovo sigurno navedene njegove zasluge za državu i cara.

Odluku o dodjeljivanju plemstva Josipu Gorupu car Franc Jozef donio je 20. lipnja 1903., a diploma je bila izdana 13. rujna. Isprva je Gorup dobio samo naslov viteza, ali je 31. kolovoza ministarstvu unutrašnjih poslova, koje je bilo nadležno za te poslove, uputio molbu da mu se dopusti da uz naslov viteza rabi i plemićki predikat koji bi ga povezivao s rodnim krajem Slavinom. Sam je predložio tri oblika predikata, i to Slavinski, Slavinjski i Slavinsky. Prvo, negativno mišljenje o tome stiglo je dobar tjedan kasnije, 8. rujna. U obrazloženju stoji da predloženi predikati previše naliče na obiteljsko ime poljske obitelji Slawiński koja je kao viteška obitelj unesena u galicijske plemićke matrikule 1784. godine. Gorupu su zato predložili da izabere drugi predikat. No već dva dana kasnije, 10. rujna, bilo je izdano novo mišljenje da bi moliteljev drugi prijedlog, "Slavinjski", mogao lako doći u obzir jer je poljskom imenu Slawińskih sličan samo po izgovoru, a ne i po pismu. Novo puno ime Josipa Gorupa je tako od tada nadalje službeno glasilo Jožef vitez Gorup pl. Slavinjski (Josef Ritter Gorup von Slavinjski).

Gorupov viteški naslov i predikat bili su nasljedni što je imalo za posljedicu da su plemićki naslov dobili svi njegovi zakoniti potomci – sinovi, neudate kćeri i oni unuci ili unuke koji su nosili prezime Gorup (1903. godine bilo je to četvero djece njegovih najstarijih sinova Kornelija i Milana). Gorupov predikat bio je zapravo pridjevski oblik imena njegova rodnoga kraja i to isključivo u muškom obliku – dakle Slavinjski. Takav oblik službeno je važio i za ženske članice obitelji. Tako je primjerice i Gorupova žena Klavdija formalno bila Gorup pl. Slavinjski (Gorup von Slavinjski; naslov vitez naime nema ženski ekvivalent), što je slovenskom uhu zvučalo strano i neobično. Zato se za ženske članice obitelji, pretežno slovenski orijentirane, često koristio ženski oblik predikata, dakle Slavinjska, pogotovo u slovenskoj okolini ili u slovenskim tekstovima. Gorupov se predikat u slovenskim tekstovima još i danas sklanja, mada bi morao pravilno ostati uvijek u istome obliku, dakle Slavinjski.

Osim plemićkoga naslova Gorup je dobio i plemićki grb. Službeni blazon Gorupova grba glasi: srebrno-modar štit, razdijeljen četrnaest puta poprijeko zlatno-crvenom gredom; gore u srebrnom gornja polovica plavoga orla raširenih krila, crvenoga kljuna i crvenoga isplaženog jezika, dolje u modrom strma srebrna stijena s tri vrha i crnom pećinom, pred kojom na zelenom brijegu kroči zeleni zmaj gledajući unazad. Nad štitom dvije okrunjene kacige s modro-srebrnim i crveno-zlatim plaštem; iz desne krune raste modri orao iz štita; iz lijeve krune raste zlatni jednorog gledajući udesno.

U sačuvanim dokumentima simbolika pojedinih heraldičkih elemenata Gorupova grba nije pojašnjena. Možda bi nam više rekla sama Gorupova diploma, za koju se za sada misli da je izgubljena. Neki istraživači Gorupova života oslanjaju se na obiteljsku tradiciju Gorupovih potomaka i grb povezuju s njegovom slovenskom nacionalnom orijentacijom i obiteljskom povezanošću. Tako bi modri orao simbolizirao Kranjsku, iz koje je Gorup potekao, stijena s tri vrha predstavljala bi Triglav kao simbol slovenstva, špilja sa zmajem kras, gdje leži Slavina, dok bi se četrnaest polja u gredi, koja dijele štit, poklapalo s brojem Gorupove djece. To su ipak samo nagađanja koja bi možda mogla biti i realna jer je Gorup bio poznat po slovenskoj svijesti, a uz to je u molbi za plemićki naslov morao sam predložiti i nacrt svoga budućeg grba. Usprkos tomu, u

slučaju donjega dijela štita – dakle stijene i zmaja – ova domišljanja vjerojatno nisu točna. Ovaj dio Gorupova grba je naime identičan grbu njegove žene Ane pl. Perghofer. Stijena odnosno gora (Berg) vjerojatno predstavlja igru riječi s Perghoferovim imenom, a zmaj pak grad Celovec (Klagenfurt). U Gorupovu grbu dakle ne možemo tražiti kras nego neku korušku odnosno celovsku (klagenfurtsku) simboliku.

Gorup je Perghoferov grb vjerojatno izabrao u spomen na svoj sretni prvi brak, želeći svom novom plemićkom statusu dodati nešto starine jer su Perghoferi bili stekli plemstvo pred raspadom Svetoga Rimskog Carstva i tako su ulazili u "plemstvo rajha" *(Reichsadel),* koje je imalo među plemićkom elitom uvijek donekle veću vrijednost od mlađega austrijskog.

Kako je obitelj vitezova Gorup pl. Slavinjskih u muškoj lozi izumrla 1971. godine, obiteljski viteški grb danas nitko više ne rabi. Možemo ga naći prvenstveno u zgradama čija je povijest vezana uz pojedine članove obitelji Gorup. Tako npr. u dvorcu Strmol u Gorenjskoj, gdje je živjela Josipova unuka Ksenija, u predsoblju prvoga kata nad kaminom visi drveni rezbareni štit s Gorupovim grbom, koji drže dva pozlaćena anđela. U velikoj stambenoj zgradi u Trstu, koja je bila u vlasništvu Josipova prvorođenca Kornelija i njegovih potomaka (Via Coroneo 3), naći ćemo na zidu Gorupov obojeni reljefni grb, dok je njegova crno-bijela (odnosno siva) inačica uklesana u desni gornji kut spomen-ploče s natpisom "CASA de GORUP 1903–1995" uzidane u veži spomenute kuće.

Sa zadnjim muškim potomkom obitelji ugasilo se i prezime Gorup, mada ga danas još rabi praunuk Josipa Gorupa, unuk njegova sina Vladimira, Alfred Whycombe Gorup.

The Kalister and Gorup families*

Slavina – the birthplace of the Kalister and Gorup families

Slavina is a small village located in the Pivka basin. The latter is a geographically complete area in the southwestern part of Slovenia, encompassing Šembije and Koritnice to the south, Strmca and Gorenje to the north, Ravbarkomanda to the east, and Razdrto to the west. The natural features make the Pivka basin a more or less cohesive whole distinct from neighbouring landscapes. The formation of the Pivka basin was largely determined by the hydrological conditions – the entire Pivka river and its tributaries.

Whereas in the past, the area was once simply referred to as "Pivka", other names such as the Pivka basin, the Pivka valley, or even the Postojna basin or the Postojna area have taken hold over the recent years. The old name started to fade especially when the former town of *Št. Peter na Krasu* was renamed *Pivka* after World War II, thus making Pivka the name of not only the river and region but of a town as well.

The village of Slavina in the Pivka basin is an old settlement, which is also testified by the fact that it was a major parish seat as early as the late 10th century. Local self-governance within the framework of the Habsburg Monarchy having been formally settled on the basis of a temporary law passed in 1849, Slavina was recognised as a principal municipality composed of eight villages at the time of the 1880 census. The population of villages in Pivka grew rapidly until the last decades of the 19th century, so that by 1881, Slavina counted no less than 454 inhabitants. After that, however, the population started to decline due to emigration, first to Brazil and then to North America. By the end of the 19th century, emigration had already posed a serious problem, as at the peak of emigration, in 1876 alone, 270 people left the Slavina parish.

However, small as it might have been, Slavina had, especially in the 19th century, given far more to the Slovenian nation than was "required" or expected from it in proportion to its size. It was particularly the members of the two local families, the Kalisters and Gorups, who spread the name of this small village in Pivka far and wide across the Austrian empire and engrained it into Slovenian national consciousness. As shrewd businessmen, the Kalisters and Gorups made a vast fortune, became the synonym for Slovenian entrepreneurship, and earned the reputation of the richest Slovenes of their time. Although they were unable to satiate their business appetites in their home villages, they remained loyal to them and became their important benefactors. By bestowing more or less significant tokens of attention, supporting public investments and assisting individual villagers in need, Janez Kalister and his successors had given an invaluable gift to the people and places in Pivka.

However, the Kalister and Gorup families also invested their generosity elsewhere. As patrons, they provided sponsorship and encouragement to numerous artists, while their construction activities changed the images of cities in which they lived and worked, i.e. Trieste, Rijeka and Ljubljana. They supported the Slovenian education system, newspapers, banks, as well as many Slovenian institutions and associations. Especially significant were their contributions to the awakening Slovenian national movement, albeit often transcending the national boundaries, due to which they may be rightfully regarded the most important figures of the Slovenian-Croatian-Italian milieu of the former Habsburg Monarchy.

Janez Nepomuk Kalister

Janez Nepomuk Kalister, the founder of the homonymous Slovenian business "dynasty", was born on 9 May 1806 in Slavina. The house of his birth was commonly referred to as Milhar's homestead. His father was Andrej and his mother Marija, born Ižanc. Janez was baptised on the day he was born. Interestingly, however, he was erroneously entered in the parish register as Janez Krstnik [John the Baptist], even though he was clearly baptised as Janez Nepomuk, being born one week prior to John of Nepomuk's feast day [Janez Nepomuk] (16 May) and traditionally named after a saint whose feast day was the closest to his birthday. Finally, he himself used the name Nepomuk as well. Janez was the firstborn son, followed by four brothers and two sisters. Given that homesteads in Pivka were small and fragmented, Milhar's half-yardland holding ranked among medium sized holdings. The holding was subject to the parish church in Slavina. The birth house of Janez Nepomuk Kalister has been pre-

* Prevod Manca Gašperšič.

served until the present day, standing as a testimony of the once strong economic holding where farming was most probably combined with wagoning and commerce. Janez's grandfather was a mayor, judging from a note entered in the death register dated 26 June 1798, the date of his death, stating that Andrej Kalister, mayor (decanus), had "his throat pierced by a recruit's sword and died instantly."

Another legend involving soldiery recounts how Janez Kalister came into the possession of his fabulous fortune. According to the legend, a few years after the departure of the French army from Slovenian provinces, two Frenchmen came to Milhars' homestead and asked for a place to stay for the night. The family welcomed them with open arms, and the soldiers, convinced that no one understood their language, boasted where they had once hidden a treasure and how they were going to retrieve it in the morning. But young Janez, eavesdropping on their conversation, understood every word. He rose in the middle of the night and, indeed, found the treasure where the French guests claimed it would be, and hid it in another place. The following day, the Frenchmen left Slovenian soil empty-handed, while Janez Kalister acquired the capital which soon enabled him to build a true financial empire.

Although the legend above has been retold countless of times, it is most likely a popular account of this marvellous instance of economic ascension. In 1825, at the age of nineteen, Janez Kalister married a year older Marija Bole of Žnidar's homestead in Koče. Notwithstanding that he was the firstborn child, he left his home and moved to Koče, where he took over Žnidar's half-yardland holding. Contrary to sources and general belief often describing him as childless, he had two children by the marriage, a daughter Helena, who died of dysentery as an infant, and a son Janez, who died in 1847, at the age of eleven, in Trieste. In addition, he also fathered two children out of wedlock with Lena Bizjak from Zalog: Janez and Frančiška.

Janez Kalister, while not an educated man, certainly possessed a keen sense of entrepreneurship. Already in his youth, he started to sell wheat and hides, which he bought in Ljubljana. Later he took to supplying hay and oats to the imperial stables in Prestranek and Lipica in the Karst. He leased road toll and excise tax across the imperial Austria. His extremely rapid economic rise enabled him to purchase several houses and farm holdings in the Pivka basin during the 1830s as well as the mansion Mlinski dvor [Mühlhofen] in Postojna with its adjacent estates in 1840.

Having quickly paved his way among the most successful businessmen, Janez Kalister soon moved to Trieste. There he established himself as a distinguished and well-to-do merchant, but he was engaged in other ventures as well. One of his most important activities was unquestionably lending large sums of money. Thus, he, for instance, granted loans to railways or Baron Karl Ludwig Bruck, chairman and co-founder of the Austrian Lloyd, and in the 1850s also Austrian Minister of Finance and Commerce. Very often, Kalister would also lend minor sums to his fellow countrymen in and around Slavina.

In 1855, Janez Kalister officially started his own and his family's maritime activities in Trieste. He made the first step into shipping business with the purchase of a three-masted ship named Maria Francesca. Thereby he demonstrated not only that he kept abreast of the latest economic trends and took safety considerations seriously by avoiding risk, but also that he disposed of sufficient funds at the time of purchase. Namely, he bought all twenty-four shares of the aforementioned ship (so-called carats), which means that he became the ship's sole owner. Such instances were quite rare, as most often merchants would only purchase a certain amount of shares (carats) of ships. Janez Kalister also ran a cotton mill, dye works and paper factory, and owned vast storehouses on Contrada Stefano 461 in Rijeka, which he most probably used for the storing of goods.

The immense wealth Janez Kalister had obtained from his business, he selflessly shared with others. He was particularly generous to his native parish of Slavina, for which he founded several charity institutions. In 1860, he set up a special fund to encourage the local fruit growing and stock farming. The fund yielded an annual return of 158 florins, which were distributed among the best stock farmers and fruit growers in Slavina every year on the John Nepomuk's feast day. In 1862, he also bought a garden at the margins of Slavina for the purposes of the local school.

Janez Kalister also remembered his birth village and relatives in his last will. He bequeathed 90 000 florins to householders in the Slavina parish, as well as 50 000 florins to each of the nine near relatives and 500 florins to each of the twenty living cousins. He wrote off the entire debt of farmers from the former Postojna district and allotted considerable funds to the parish church in Slavina, poor inhabitants of the Slavina and Postojna parishes, and the hospital in Postojna.

Janez's wife Marija was a great benefactress as well. In her native village of Koče, she had St. Margaret's Church rebuilt in 1863, and it was at her behest that the village bored and built a new well. She, furthermore, provided financial support for the construction of a new church in Montuca (Montuzza) in Trieste, near St. Just Castle, which was undertaken by the Bishop of Trieste, Jernej Legat, also of Slovenian descent. After her husband's death, Marija continued to devote a large part of her assets

to supporting her home communities and financing the construction of several local schools.

Janez Nepomuk Kalister died after a short disease on 17 December 1864 in Trieste at the age of 58. Among the many testimonies of his great popularity was also an account of his funeral, which was attended by thousands of people. Although it was his wish to be buried in his birth village of Slavina, Janez found his last resting place in the Trieste cemetery of St. Anna, where his nephews and heirs, Franc Kalister and Josip Gorup, built him a magnificent tomb bearing a Latin and Slovenian inscription – the first of its kind to be found in the aforementioned cemetery. Marija was buried next to her husband, but the tomb was later sold and their remains were transferred to the newly built tomb of Janez's nephew Franc Kalister.

Another preserved piece of Janez Kalister's legacy is a portrait of him that can most certainly be attributed to Jože Tominc, one of the best Slovenian painters in the first half of the 19th century, who often took portraits of well-to-do middle class and nobility. This, too, points to Kalister's standing in the then society and his attitude towards the arts.

Josip Gorup and Franc Kalister – the heirs of Janez Nepomuk Kalister

After the death of Janez Nepomuk Kalister, his nephews Franc Kalister and Josip Gorup became his principal heirs. At first they continued their uncle's work in the Trieste company *Kalister in dediči [Kalister&Heirs],* which had its offices on the first floor of his four-storey building *Casa Kalister* on the corner of Hrenova and Potočna ulica (now Via Coroneo and Via Carducci), but later went separate ways. Gorup's granddaughter Ksenija Turković, who lives in Zagreb, recalls her mother often telling her how the cousins differed greatly from each other in character and disposition, which may have also been the reason for their parting. While Gorup, not only a brilliant financier, but also a prudent, thoughtful and, most of all, a modest man, settled with his big family in a simple one-storey villa in Rijeka, Kalister, a powerful businessman built for his four-member family a magnificent and luxuriously furnished palace in Trieste. Gorup moved with his family to the then thriving port of Rijeka, where he continued to expand his financial empire. Kalister, on the other hand, an established businessman in Trieste, rose among the most successful Slovenian businessmen of his day.

Franc Kalister

The principal heir of Janez Kalister was Franc Kalister, son of his brother Anton. He was born in 1839 in Slavina. He had several brothers and sisters, some of whom died at a very early age. After completing his education with the financial support of his wealthy uncle, Franc followed him to Trieste and continued his work, not only in the world of business but also a patron of the arts and culture. Franc Kalister was considered a great Slovenian patriot and sponsor to Slovenian associations in Trieste. As a patron, he vastly contributed to social, economic, cultural and political causes, and provided scholarships for Slovenian pupils and students. Furthermore, in 1888, he and his cousin Josip Gorup laid the foundation stone of a new school in their birth village of Slavina to commemorate the fortieth anniversary of the rule of Emperor Franz Joseph. As an especially kind supporter of the Trieste newspaper *Edinost*, Franc Kalister provided it with its own printing house during the most critical period in 1898 and thus enabled it to transform from a weekly to a daily by January 1900. He was a regular member of the Slavic Reading Club in Trieste with his son Viktor and a founding member of the Workers Benevolent Association established in 1879 with his cousin Gorup.

Testifying to Kalister's interest in the arts is the fact that he lived surrounded by works of art and was known as a fervent collector. As a man with a keen eye for fine arts, he had an enviable collection of modernist painters of the time. After his death in 1901, his heirs put the collection for auction in 1908 at the Helbing Gallery in Munich. On that occasion, the owner of the gallery, Hugo Helbing, issued an accompanying forty-page catalogue with basic information on the painters as well as their seventy-seven oils on canvas and wood, and watercolours. It is evident from Helbing's introduction to the catalogue that Kalister's collection was well known to artistic circles and that he invested an exclusive interest in 19th century painters. That, in turn, means that the great patron from Trieste bought paintings from the living authors.

Franc Kalister left to the inhabitants of Trieste two remarkably valuable historic-cultural buildings. One is situated in the very centre of the city and still called *Palazzo Kalister* by the locals; the other, recently renovated Kalister's family mausoleum in St. Anna cemetery, was praised as the most beautiful cemetery chapel in the early 20th century. The well preserved monuments testify to the fact that for the realisation of his visions, Kalister chose only among the best artists working in Trieste – a privilege enabled not only by his love for the arts and anything beautiful but also by his financial standing.

The *Piazza della Libertà* was built in the period 1879–1882. When the Southern Railway connection to Trieste was completed, the *Piazza della Libertà* was renamed *Piazza della Stazione*, with a vast square stretching to the sea. Before the square was expanded by filling in the shore front, it was occu-

pied by a city slaughterhouse. This area was referred to by the locals as Kalister's stables. Franc Kalister bought a plot of land near the slaughterhouse in 1879 for 140.000 florins.

The design for the palace on the attractive location at *Piazza della Libertà* near the sea was signed by the well-established and famous Trieste architect Giovanni Scalmanini (1830–1905), a graduate of the Venetian academy. The building was completed in 1882. Franc Kalister, who, after the wedding, lived with his wife and two children in the house of his late uncle Janez Nepomuk Kalister on *Via Torrente* 14 (today *Via Carducci),* moved to the palace in 1884.

Most of the ground floor was reportedly taken up by storage facilities which were renovated in 1932–1934 by the architect Giulio Schillani. In the front wing of the palace with the main entrance from the *Piazza della Libertà* was the owner's lavish apartment, whereas the side wing with the entrance from a side street, now called Via San Anastasio, was intended for tenants. The octagonal atrium led through a monumental staircase into the elite first and second floors, the residence of the Kalister family. The third floor housed offices that were most likely used by Kalister's clerks, whereas the servants slept in low-ceilinged rooms in the fourth floor. Following the death of Franc Kalister in 1901, the palace was inherited by his son Viktor, who sold it in 1911 to the Knights de Parisi, owners of a major Trieste shipping company.

The second building that still stands as a reminder of Kalister's presence in Trieste is the Kalister family mausoleum in St. Anna cemetery, whose construction was envisaged already in 1887. Kalister entrusted the designs to the Croatian sculptor Ivan Rendić (1849–1932), an artist held in high esteem in Trieste during 1880–1921, which was also reflected in numerous awards and decorations bestowed on him. His idea was to build a magnificent mausoleum and decorate with the complex sculpture composition *Tobiah's mercy*, which was primarily intended for the Jewish cemetery in Zagreb. Regrettably, the contract between the artist and the client on the implementation of this ambitiously set mausoleum was never signed, as Kalister had suddenly contracted pneumonia in 1901 and died three days afterwards. His successors later disagreed to pay such an extravagant monument whose interior was intended to boast not only the stand-alone sculptures of Tobiah's mercy but also mosaics.

The austerity considerations of the client notwithstanding, Rendić did not abandon his commitment to the lavish decoration of the chapel's interior. His large relief and two portraits of the deceased constitute an important and exquisite piece of memorial heritage. Facing the chapel's entrance is a marble relief *Pietà* mounted above a small altar with a stone slab in place of his originally envisaged stand-alone sculptures of Tobiah's mercy. Beside the relief, in front of two marble plaques featuring the gold-plated names of the two deceased, stand the portrait sculptures of the Kalister couple. The wife's bust is made of cast bronze and the husband's is carved from Carrara marble.

On 2 July 1870, Franc Kalister married Ivana Mamola (1848–1925), with whom he had two sons. His work was continued by his younger son Viktor, whereas the older one, Franc, died as a student. Although after his death, Franc's wife Ivana married Giuseppe Vida (1863–1937), she was laid to rest alongside her first husband in the Kalister tomb.

Viktor Kalister

Viktor Kalister was the younger son of Franc Kalister. He was born on 16 June 1869 in Trieste, where he also died on 29 December 1948. Little is known about his life. He undoubtedly took over the family enterprise, though he never found as much success as his father. His father's sudden death must have caused major distress in the Kalister family and business. Viktor was obviously unable or unwilling to maintain such extravagant life style. Therefore, he decided for a path of moderation and made do with what he had inherited. It is for this reason that in 1911 he sold his father's palace at *Piazza della Libertà*. The palace was purchased by Knights Francesco and Rodolfo de Parisi, the owners of a major shipping company in Trieste. From 1914 onwards, Viktor Kalister's family resided on Drevored Miramare 67.

In 1910, Viktor Kalister resided on Via delle Acque 5 (today most probably Viale XX Settembre 19). At that time he was in possession of the following items of immovable property: a building on Via Nuova 35 (today Via Santa Caterina da Siena 5) and houses on Gretta di Sopra 233 (today Strada del Friuli 41).

Viktor Kalister was, at least until World War I, a member of Slovenian organisations and institutions in Trieste. On the fiftieth anniversary of its establishment, the Slavic Reading Club in Trieste issued a memorial booklet which also included a list of its members. In 1911, his name appeared among a total of 212 members. The note added to his name stated that he was a big landowner and a member of the Slavic Reading Club ever since 1891, hence from the age of twenty-two. In this respect, he maintained the tradition of his father Franc Kalister and his relative Josip Gorup. His name also appears on the plaque naming contributors to the sick fund on Via St. Francesco in Trieste.

Viktor married twice. His first wife, whom he married on 12 August 1914, was Rosa Alfonsina Duponnais (1866–1934) and the second was a

teacher Maria Menegatti (1885–1958). Both marriages being childless, this branch of the Kalister family became extinct in the male line after Victor's death in 1948.

A word about other Kalisters

In addition Janez, Franc and Viktor Kalister, there were other Kalisters living in Trieste during the same period, who were their relatives, given that they shared the same background – Slavina and Koče. This was the family of Blaž Kalister (1828–1886), which had its origins in Koče. They first lived on Via Coroneo 17 (probably until 1894) and thereafter on Via Commerciale 124. Blaž had several children. Among them, perhaps the most visible traces were left by the oldest, Anton (1855–1921), who was especially active in the Slovenian national community in Trieste. Thus, he was elected member of the leadership of the Trieste Sokol Association at a general assembly on 13 January 1884. His name appears among the members once again in 1909. From 1891 onwards, Anton Kalister was also a member of the Slavic Reading Club in Trieste. The note to his name in the list of members in 1911 stated that he was a private clerk. Even more noteworthy was his work in the Trieste Loan and Savings Bank. In this connection, his name appears for the first time in 1897, as a landowner from Trieste, residing on Via Coroneo 17. Then, in 1901, he was a member of the chair (administrative council); in 1912, he was elected second vice-president of the Trieste Loan and Savings Bank. The name of Anton Kalister also appears in documents and charters pertaining to the heritage of Josip Gorup in 1912 and 1913.

Like his younger brother Franc, Anton Kalister fathered only one daughter, so that with their deaths, this branch of the Kalister family, too, became extinct in the male line.

Josip Gorup – the second heir of Janez Kalister

A man of even greater importance than Franc Kalister was his other nephew and the heir of Janez Nepomuk Kalister – Josip Gorup, son of Janez's sister Marija. In 1831, Marija married into Smodnik's homestead as wife of Matevž Gorup, the oldest son and heir to the homestead. The latter was a small, quarter-yardland holding subject to the Postojna mansion. Josip Gorup, born on 6 April 1834, was the firstborn child, followed by two brothers, Andrej and Franc, and two sisters, Marija and Ivana.

Since there was no school in Slavina, it is highly likely that Josip received primary education in Postojna, but there are indications that by the year 1846/47, he already attended school in Gorizia. Then he continued and completed his education in Ljubljana. As a son of poor parents, he was exempt from paying grammar school fee until the fifth grade. After his father died, he was given financial support from his rich uncle Janez Kalister in Trieste, who obviously noted the boy's studiousness and hoped that he would join him in his company after graduation. Years later, Josip proved to be more than worthy of that trust.

Following the death of Janez Nepomuk Kalister, the cousins Franc Kalister and Josip Gorup became his principal heirs and continued to accumulate his wealth. In 1876, Franc Kalister and Josip Gorup dissolved the company *Kalister in dediči* [Kalister & Heirs]. Josip Gorup moved to Rijeka. There, he accomplished such tremendous business successes that he may be rightfully regarded as the wealthiest Slovene in the 19th century and one of the wealthiest Slovenes of all times. At the time of his death, his property was estimated at the incredible total of forty million crowns.

Gorup's Trieste period and his immovable property in Italy

Although Josip Gorup started his career in Trieste, he spent a relatively short period of time there. In addition to his uncle's main company he also inherited the Mechanical Spinning Mill of Ajdovščina with the seat in Trieste *(I. R. priv. Filatoio mec° d'Aidussina, Trieste),* which was later transformed into a joint-stock company and merged with the spinning mill in Ronchi. After Gorup moved to Rijeka, he maintained strong ties with Trieste through shipping businesses, which were likewise inherited from his uncle Kalister. Later, Gorup's shipping operations were taken over by his sons Kornelij, Milan and Aleksander, who all met with noteworthy success in maritime business: Kornelij in Trieste, and Milan and Aleksander in Rijeka.

In this connection, special mention should certainly be made of Josip's sister Ivana Gorup, married Mucha (Muha). Sharing many of the enterprising qualities of her older brother, she had a visible part in shaping Trieste's shipping industry in the second half of the 19th century. Ivana ventured ambitiously into Trieste shipping business and was one of the few women engaged in the industry to be evidenced by the rather lacking research conducted so far by Slovenian historiography. What is more, in the period 1878–1884, she was also the sole owner of a sailing ship, a two-masted Aurora M, an extreme rarity in those days, given that most shipowners were only part owners. In any event, the fact alone that she was a Slovenian businesswoman in Trieste is worthy of all attention.

Though he only spent a short period of time in Trieste, Josip Gorup owned quite a few items of immovable property, namely, the so-called "Kalister

House" on the corner of Via Carducci (8 and 10) and Via Coroneo (1, today housing the Godina department store), two small houses on Via Coroneo 17 and Via Del Ronco 7, respectively, which no longer exist, a three-storey building on Via del Salice 7, today Via Corridini, as well as a few forests, vineyards, orchards and vegetable gardens, and two mills on Via Giulia. Still standing on Via Coroneo 3 is a palace known to the inhabitants of Trieste as Casa de Gorup, although it has no direct connection to Josip Gorup. The building was bought on 2 May 1900 by his oldest son Kornelij Gorup, who lived in Trieste until his death. Placed on display in the lobby are a memorial plaque in Italian and a relief of the family's coat of arms.

Among other items of Gorup's property that deserve mention are two holiday farms which now stand in the Italian territory. The first, located in the Karst near the village of Samatorca, was once part of Kalister's estate. It was a gathering place for the family and their friends. During World War I, it served as the headquarters of a section of the Soča Front. After the war, the house and the adjacent land were taken over by the then manager of the estate. Today, the newly renovated house is a home to Gorup's posterity.

Josip Gorup was also in possession of the former 17th century Benedictine monastery complex located nine kilometres outside the small Friulian town of Fiumicello near Cervignano. He subsequently expanded his latifundium with vast plots of land stretching towards Grado and the sea, which were transformed into an immense and lucrative agrarian estate administered by the *ragionere* (comptroller) Renato Franzoni. After 1945, Gorup's heirs from all over Europe, except socialist countries, gathered in Fiumicello and, after a heated exchange between the heirs from Gorup's first and second marriages, sold the estate to its long-standing manager Franzoni.

Josip Gorup in Rijeka

Gorup's life, business and family were, no doubt, most crucially marked by Rijeka, where he had moved in the mid-1870s and where he was also buried. At the time, Rijeka was entering a period of major economic growth, which was mostly due to the support from the Hungarian government. Gorup, too, started to invest considerable funds in the city, knowing that his investment would be repaid several times over. He placed principal interest not so much in classical trade and industry but in higher-level economic activity, money investments or the so-called financial engineering. He founded his own company in Rijeka that dealt with financial transactions pertaining to railway construction, excise tax leases and money investments.

The development of Rijeka's economy, industry, maritime business, culture, and especially the construction of the railway line connecting Rijeka with Zagreb and Budapest, led to a rising number of visitors coming to this flourishing seaside city from all over the Habsburg Monarchy. It was already before this "iron road" was constructed that Josip Gorup decided to build a big hotel in place of the modest and fairly outdated Hotel Europa on the beach of Riva Szapary/Piazza Adamich, today Riva/Trg Republike Hrvatske. The design of the ambitiously conceived building was entrusted to the highly acclaimed Trieste architect Giuseppe Bruni (1824–1877), a graduate and member of the Venetian academy, who was famous for his designs of prominent palaces in Trieste. Set on the hotel ground-floor of the hotel alongside a restaurant was also *Caffe Centrale*, the most popular café among the citizens on the Rijeka's beachfront. The inhabitants of Rijeka, thrilled about the construction of this magnificent palace, accompanied the opening ceremony with statements like *"Mr. Gorup, the owner of Hotel 'Europa', is a genuine patron of the arts"*. This gigantic building, which is still regarded as the symbol of Rijeka, now houses the offices of the *Primorje–Gorski Kotar County*. The premises of the former Viennese style café are still in operation under the same name, though in a completely different style.

Following the construction of the hotel complex, the wealthiest Slovene, as Josip Gorup was described by local people and newspapers, also hired Bruni to design a villa into which he moved in 1876 with his wife and six children. For this purpose he selected an attractive location in the western part of Rijeka, near the newly arranged romanticised park Cecilinovo (once Al Pino), today Podpinjol in the Mlaka Park. After World War II, the villa was expropriated and placed into the hands of the city hospital, whereas today it is slowly disintegrating stacked between the new buildings of the Rijeka university clinical centre.

The advent of the railway and development of the commercial port in the western part of Rijeka led to the increased construction of new residential buildings. Gorup built one in the Mlaka quarter situated on the corner of the former Corsia Deák/Via del Pino, now Krešimirova Street and Podpinjol. In 1894, he entrusted the design for the neo-Renaissance four-storey building to Emilio Ambrosini (1850–1912), a well-established author of many architectural and urban projects in Rijeka.

In addition to his extensive building efforts, Josip Gorup, a self-confident and fully invested citizen of Rijeka, was also a co-founder, vice-president and shareholder of the Hungarian-Croatian shipping company *Ungaro-Croata,* chairman of *Hrvatska banka i štedionica za Primorje* in Sušak, as well as chairman of *Banco Fiumano.* He also worked as an administrative counsellor in *Società fiumana del Dock.*

Among the most remarkable testimonies of

Gorup's presence in Rijeka is most certainly the family tomb in the Kozala cemetery. Gorup had it built for his wife Ana, who died in 1881, two years after she gave birth to the last child, thus leaving behind eight minor children. The bereaved husband entrusted the construction of the magnificent tomb to the Croatian sculptor Ivan Rendić, who received his education in Venice and Florence and was a friend of the family ever since he and Josip lived and worked in Trieste.

The two-level and eight-meter high tomb is composed of a crypt half-buried in the ground containing sixteen niches. Above the crypt stands a chapel in neo-Romanesque and Byzantine style combined with mosaics against the golden background and realistic sculptural decorations characteristic of Rendić tombstones. The open chapel above the stone slab contains a tall figural relief with a heart-rending image of Gorup and his eight children's disseverance from their prematurely departed mother carried by two angels into the heaven. This 250 cm tall, realistically conceived relief made from white marble was the largest relief sculpture in Rendić's extensive opus. On the balustrade on the terrace of his client's house, Rendić carved a relief of Gorup with his three sons and five daughters. The father is turning his gaze towards his departed wife and pointing to the two angels of death holding a scythe and trumpet, carrying her into the heavens. The youthful face of the deceased lying down with her eyes closed and hair down seems to be the only known image of her. The sculptor was most successful in capturing the father's face haggard from grief and pain. Also convincing is the relaxed posture of Gorup's two older sons, lowering their eyes to the ground in sadness. Somewhat less natural, however, is the posture of smaller children dressed in excessively elaborate clothes, while the father and the older sons are wearing a lounge coat, which was more appropriate attire for the sad farewell and to which Rendić devoted careful attention. In the background of this genre scene, the sculptor carved out a landscape with a sunset over Kvarner and a view of the Church of Our Lady in Trsat. Sculpted in a bas-relief form, the landscape appears more as a painting than a sculpture.

Gorup's grandsons from Zagreb, who were financially unable to maintain such a big mausoleum owing to the post-WWII nationalisation of property, handed over the tomb to the Rijeka city municipality. The cultural good with sixteen niches in the crypt and only five sarcophagi was left to slowly deteriorate until 2006, when the city of Rijeka finally decided to finance its reconstruction. Gorup's magnificent tomb and the cultural heritage bearing the inscription Rodovina Gorupova *[The Gorup family]* is now included in the *Register of Cultural Goods of the Republic of Croatia.*

In his regrettably never published memoirs, Rednić wrote that the doors of Gorup's house full of children had always been wide open for artists, and that *"he stayed for two carefree months at the villa of Knight Gorup"* during the making of family portraits. Rendić praised the hospitable client as a meticulous, kind and quiet man, as well as the most generous of his clients. During the time of mourning for the *"beloved wife and mother"*, Rendić often succeeded in cheering up his grieving friend with his sparkling wit and humour. In his memoirs, he also recalls how he once showed to his host that he had no money by turning his pockets inside out without saying a single word. The good-hearted Gorup smiled at the sculptor's silent request and immediately fulfilled his wish. Rendić also described him as a generous and extremely popular benefactor to Rijeka who provided scholarships for Slovenian and Croatian pupils in the city, and added that he himself also often received Gorup's financial assistance following the construction of the mausoleum.

Another important work of art related to Josip Gorup that deserves special mention is his oil portrait dating back to 1903, a work of Paja Jovanović (1859–1957), the famous Serbian painter and foremost representative of academic realism among the Southern Slav artists. Showing Gorup's serious and penetrating gaze and laying before us, like an open book, an image of a spiritually mature and contemplative man, the painter indeed succeeded in his attempt at a convincing portrayal of Gorup's formidable personality. Gorup's youngest daughter Štefanija used to tell her children that Jovanović's portrait was a faithful rendition of her father's appearance. In 2008, it was bought by a Slovenian bank that will decide where the portrait will be displayed to public.

Another testimony of Josip Gorup's popularity was his magnificent funeral in Rijeka at the end of April 1912. A chronicler of the *Riečki Novi list* wrote that the procession started at 5 p.m. at Gorup's villa, where the body of the deceased lay in a room adorned with exotic plants. A massive crowd of Rijeka citizens accompanied him on his last journey, passing through the town's centre along Rijeka's Korzo to the Cathedral Church. Leading a horse at the head of the procession were children from the asylum and orphanage. Behind them followed Benedictine nuns, monks and other members of the clergy. The procession continued with three carts wreathed in garlands and ribbons bearing Slovene and Croatian inscriptions, and a three-horse cart carrying the coffin and a garland of the deceased's wife with the inscription *'Never to be forgotten – Your Claudi';* mounted on the top of the cart was a garland bearing the Slovene inscription *Your children'.* Following the coffin were Gorup's family and relatives, representatives of cities, municipalities and associations from Carniola and Trieste, notabilities from

Rijeka and Sušak, as well as a few aristocrats and military representatives from abroad. The procession to the tomb also included a long stream of representatives of institutions, associations, factories, companies and stores, merchant ship's captains and sailors from Gorup's shipping companies, as well as veterans, professors and pupils from the Sušak grammar school, and firemen from his birth village of Slavina. Carniola was, among other prominent figures, represented by the mayor of Ljubljana, Dr. Ivan Tavčar. Gorup's coffin was placed in the crypt behind the iron gate of the family tomb, next to the niche in which the coffin of his wife Ana had been placed.

Gorup's ties to Ljubljana

Although Gorup never lived in Ljubljana, he developed strong ties to Carniola's capital. These ties were, firstly, economic, as he was a shareholder in several important companies in full or part Slovenian ownership; secondly, political, as he sat in the Carniolan Provincial Diet; and thirdly, cultural and educational, as he was a patron and benefactor who most fervently invested in the education of Carniolan youth. He established economic ties with Ljubljana after 1870 and maintained them almost until the turn of the century, when his business was taken over by his oldest son Kornelij. Gorup's economic relations with the capital of Carniola were most intense during the terms of the first two Slovenian mayors of Ljubljana, Peter Grasselli and Ivan Hribar.

The major cause of constrained economic development in Carniola during the 19th century was the lack of capital. There was an urgent need for financial intermediaries – particularly domestic general banks – to provide sufficient means for economic reconstruction. At first, Gorup invested enormous efforts in this field. It was already in 1871 that his name appeared on the list of twelve commissioners of the Slavia Bank, a mutual insurance company of Prague in Ljubljana. Its purpose was to unite all Slav nations in the field of insurance and banking activities. Gorup later participated in an unsuccessful attempt to establish a Ljubljana municipal bank in 1872–1873. Throughout this time, he also alerted to the need to establish a mortgage bank for Carniola, but his warning was completely disregarded by all relevant authorities. Although Josip Gorup was not personally involved in the establishment of the Ljubljana credit bank in 1900, his influence was nevertheless indirectly felt through his oldest son Kornelij, who was a co-founder, shareholder and member of the management board.

Josip Gorup launched major investments in Ljubljana in 1872. Namely, that year, he was listed as a shareholder of the National Printing House, where he had a more than forty percent share. He was also a shareholder of the Carniola Building Company, whose main goal was the acquisition and parcelling of land, reconstruction, letting and selling of buildings, construction works, as well as trade in construction materials.

For a short period, Gorup also ventured into politics. Heeding the recommendation of Ljubljana's mayor Ivan Hribar, he participated in the 1888 Carniolan provincial diet election in the city curia for the district of Postojna and was elected. However, he resigned from the position already by 1891, disappointed to learn that the deputies had not the slightest idea about good management. He never entered politics again.

Gorup invested considerable funds in immovable property, as was customary of the well-to-do. Most of it he inherited from his uncle Janez Kalister. Particularly important was the estate on Tržaška cesta, which came into his possession in 1872 and on which he built beautiful three-storey houses after the 1895 earthquake. The construction of these houses, which still stand today, led to the naming of the resulting new street Gorupova ulica. The decision was unanimously passed at a session of the Ljubljana city council held in 1898. Josip Gorup had a street named after him until 1982.

In the sphere of education, Gorup founded a number of funds for the education of Slovenian youth. To commemorate the fortieth anniversary of the rule of Emperor Franz Joseph in 1888, he submitted to the Carniolan provincial government two letters of foundation of scholarships for grammar school and college pupils, including those attending the City Girls' College in Ljubljana. In 1910, the documents were modified to additionally include the pupils of the City Girls' Lyceum. He, moreover, financially supported the construction of the aforementioned lyceum, which was designed by the architect Maks Fabiani and named Mladika after a homonymous society and boarding school. Today, the building houses the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Slovenia.

On the fiftieth anniversary of the rule of Emperor Franz Joseph, Gorup deposited a capital sum of 30.000 florins for Slovenian students receiving education at commercial academies in Graz and Prague, as well as at the trade department of the maritime academy in Trieste. Some students expressed the desire to pursue further education after graduating from the trade academy, and on the basis of a positive decision on their application, they continued to receive scholarship.

Josip Gorup and his descendants

No less extensive and complex than Josip Gorup's business was his family. He married twice

and fathered no fewer than fourteen children. It is very likely that he met his first wife Ana von Perghofer (1842–1881) from Stein (Zakamen) near Klagenfurt (Celovec) in 1863, when he still worked in his uncle's company, taking charge of the construction of the Maribor–Celovec railway connection. After they married in 1866, Josip and Ana first lived in Trieste. However, Ana would often return home, where she would also give birth to some of their children, and where years later, even following her death, the Gorup family would spend their summer holidays.

The couple had eight children. Ana died two years after she gave birth to the last child. The grieving husband built a magnificent tomb for her in Rijeka. Two years later, in 1883, Josip married a barely nineteen-year old girl from Ljubljana, Klavdija Keesbacher (1863–1941), who gave him six more children.

Josip's daughter by the second marriage, Milena, married Fiorese, wrote her memoirs about her childhood and youth, describing her father as a strict and reserved "pater familias" whom the children dreaded when they were little. But the heart of this seemingly withdrawn patriarch would melt away at the birth of every single one of them, including the fourteenth. In accordance with the covenant of the Old Testament, Josip regarded children as the sign of God's love and blessing.

Regrettably, the relationships among the children themselves were not as cordial as might be expected. The older ones from the first marriage resented their father for remarrying and bitterly competed with their half-siblings from the second marriage for their father's affection.

As evident from Milena's notes, which were written in German, Josip talked to his children in Slovene, since she often cited his words in this language. Given that the children were initially home schooled by Slovenian tutors, Slovene was their first language of education, although both their mothers were of Austrian, that is of German descent. While Milena's older half-sisters later pursued education in Ljubljana, she and her younger sisters were sent to the convent school of the Sacré Coeur d Heart in Graz. Interestingly, Milena told her parents that it was her wish to attend grammar school and then continue her education at a university. Bur her father was appalled by the idea, contending that "it was of no use for girls" and that they might just as well cut their hair and start smoking. At first sight, Gorup's reaction may seem rather odd, especially in light of the fact that he had devoted to Ljubljana the "Mladika" society for education of girls, and had done so with the sole purpose of providing Slovenian girls with better education, so they would prevent their children from embracing German culture. But if we compare his idea of suitable education for women with that of his contemporaries who expected women to confine themselves to household education, we may conclude that Gorup nevertheless had fairly progressive views.

In her memoirs, Milena also recalls a family trip to Milstatt in Carinthia, where the children were frolicking in a charnel house, which made their father extremely angry. For Gorup himself had narrowly escaped death at the age of twenty-one, when he contracted cholera in Trieste. At that time, he wrote a heart-stirring farewell letter to his mother in Slavina. He was also devastated by the death of his first wife, which is also evident from the magnificent tomb he built for her.

However, the prudent economist was so much absorbed in his own vision of a family that he blindly trusted his oldest son Kornelij (1868–1952) and expected him to take care of his brothers and sisters after his death, "come un buon padre di famiglia". Thus, it was already a few years after the death of his first wife that Josip passed her estate onto Kornelij as his oldest son to administer the property also for the benefit of his brothers and sisters. But Kornelij sold the Steinhof estate inherited from his mother no later than 1898. His father, obviously aware of his son's intention, bought a villa in Krumpendorf (Kriva Vrba) near Wörthersee just before Christmas in 1897, where the family would later spend their holidays. But Milena Gorup recalls how sad the children were to find out that they could no longer return to their beloved Steinhof. Milena also mentions that Kornelij bought out other heirs for their portion of their mother's estate, but paying them less than their rightful share. When they decided to file suit against him, their father solved the problem by covering the difference of the disputed amount.

In 1908, Kornelij was still in possession of several Pergkofer's houses in Klagenfurt, but gradually sold these off as well. Milena writes that he entered into shady dealings, and when his father found out that he was cheating him as well, he was so distressed that he fell ill and died by the end of April in 1912.

A number of stories circled among the relatives about Gorup's last will, for instance, that he had disowned Kornelij, but that the document was later destroyed in a house fire. The fact is that no will was presented in the first probate proceedings in 1912. Therefore, in accordance with the current law, his property was divided among all children and his widowed wife Klavdija. It should be mentioned that one of the daughters, Olga Gorup (1873–1898), married Brosch, died already in 1898 and that her share was passed onto her minor son Rolf, represented by his father Rudolf Brosch. First it was necessary to make an inventory and set up an administrative board. Interestingly, the latter was composed by all brothers and husbands of Gorup's daughters except Kornelij. Milena writes that Kornelij would

have surely found himself in prison for his questionable dealings if World War I had not started. Finally, a vast portion of Gorup's fortune was lost because of the war and post-war devaluation.

In 1923, the heirs concluded a new agreement from which it is evident that Kornelij found himself in serious financial trouble. First, he sold off to other heirs his shares of property in Ljubljana and plots of land stretching between Volosko and Opatija. At the same time he requested for a loan of 50.000 liras, which he would repay within three years. Should he fail to do so, he pledged to settle the debt in his share of property in Rijeka. While he did succeed in paying off his mortgage by 1928, he eventually sold this share to other heirs as well, only retaining the property he had in Trieste.

After World War II, several families of Gorup's descendants gathered on the Fiumicello estate near the Friulian town of Cervignano, which was still in their possession. There they ultimately decided to sell the estate and divide the proceeds. Their entire property in the territory of Yugoslavia was partly confiscated after World War II partly lost due to the nationalisation law issued a few years later. Today, Gorup's descendants still demand restitution or compensation for the expropriated property, and their claims have already met with some success.

After World War I, most Gorup's children lived in Austria and Italy, while two sons, Milan and Aleksander, remained in Rijeka, Yugoslavia. Milan resided in a villa he had received from his father as a wedding gift, and Aleksander lived in his father's villa for the rest of his life. Later, he was joined by Gorup's oldest daughter Marija (1871–1956) and her husband Felix Meynier, who spent their old age on the ground-floor of the villa.

Milan (1870–1914) died as early as 1914, but his wife – who was at the same time his cousin – Amalija (also born Gorup), would often stay with their children in Ljubljana already during World War I. There she would spend much time in the company of Dragotin Hribar's family. Thus, in 1926, her daughter Ksenija Gorup married Rado Hribar, later heir to the Šumi candy factory. In 1936, Rado Hribar also bought the Strmol Castle in Upper Carniola. During the war, Rado and Ksenija were executed by the partisans. Eleonora, Amalija's oldest daughter, died of tuberculosis. Her son Jozi, a talented painter, reportedly took his own life, while the war also took her youngest daughter Ksenija. Amalija lived alone in the castle until she was banished by the post-war authorities. The former Milan Gorup family villa in Rijeka is now the "Slovenian Home".

Jožefina (Joza) Gorup (1874–1955) married Sigismund Kopajtić von Bakarski, and Ana Gorup (1876–1960) married Baron Franz Ludwig von Preuschen. Joza spent the last years of her life at her sister Ana's in Aigen near Salzburg. Ana having died without issue, her property was divided between her nephews René Meynier and Aleksander Kopajtić.

A tragic fate also befell Gorup's son Vladimir (1877–1929). He married Zora Crnadak, the daughter of a Zagreb banker Milivoj Crnadak. In 1912, a daughter Zorica was born to them in Vienna. When or how Vladimir Gorup bought the castle in Šmarje pri Jelšah remains unclear. What is clear, however, is that when Count Dunin Rayevski, formerly master of ceremonies, sought refuge in Zagreb during World War I, Zora fell in love with him, abandoned her husband and daughter, and followed Rayevski to Antibes in France. Later Vladimir found himself in financial difficulties and on 18 December 1929 took his own life near the castle in Jelše.

Vladimir's daughter Zorica (1912–2000) lived with her grandparents in Zagreb. She pursued her education in London and Vienna, where she met an Austrian Johann Windisch. Since her grandfather disapproved of their marriage, Johann renamed himself John Whycomb and Zorica followed him to Cyprus, where they had two children at the beginning of World War II. When the British found that John Whycombe was, in fact, an Austrian, he was shipped off to an internment camp in Uganda. Zorica was left in Cyprus with two children and no means of support. Therefore, she set out for Trieste immediately after the war to obtain her portion of inheritance from her father, which she largely succeeded. She was afforded two apartments in Trieste and her share of the Fiumicello estate – enough to buy a house in London. Before she died in 2000, she successfully recovered three nationalised apartments in Gorup's houses in Ljubljana. Her son Alfred Whycombe Gorup and Gorup's grandchildren from Zagreb also try to achieve restitution for nationalised property in Rijeka and a vast landed estates in Volosko where villas were built after the war.

Bogomil (1879–1957), the last son of Josip Gorup by his first marriage, suffered from mental disorders that he had reportedly inherited from the maternal side of the family. Moreover, as a child, he also contracted a severe form of typhus that rendered him "mentally impaired". Yet despite his condition, Bogomil married Anita Mathian from Ljubljana. For a few years, they also resided on Gorupova ulica 4. After the war, they found themselves in Fiumicello as well. Although after 1949, Bogomil spent most of his days in a sanatorium near Graz, he was buried in Fiumicello. He died in 1957.

Vera Gorup (1884–1956), the oldest child of Josip Gorup by his second marriage, first married Heinrich Ludwig, a doctor of medicine from Vienna. After their divorce, she married Baron Vladimir Turković from Zagreb with whom she had two daughters. She, too, lived in Fiumicello for a few years and died on the Ischia island off Naples in 1956.

Milena Gorup (1885–1974) married sublieutenant Raffaello Fiorese who became admiral of the Italian navy. During the Italian occupation of Albania (1939–1943), Fiorese was reportedly appointed regent of Albania. Their marriage was childless. Milena died in Rome in 1974.

Aleksander Gorup (1886–1949), the only son of Josip Gorup by his marriage with Klavdija Keesbacher, obtained a doctoral degree in law in Vienna. He never married and spent most of his life in the Gorup family villa in Rijeka. He administered the rest of Gorup's immovable property in Rijeka and Ljubljana. A document found in Rijeka dating back to the Fascist period states that, though a Slavophile, he posed no threat to Italy. He died in 1949 in Rijeka.

Zora Gorup (1887–1931) married Herbert Luckmann from Ljubljana. In 1914, Luckmann bought a house in Ljubljana where he moved with his family on his return from an official mission abroad after World War I. Then a hunting tragedy struck – the second one in the family. It is said that Zora accidentally shot herself when she tried to catch her breath by leaning on her rifle at a hunting party at Podpeč near Ljubljana in August 1931. At the site of the accident in the woods near the St. Anna church there is still a commemorative stone tablet with an inscription. Just before the end of World War II, Herbert Luckmann and his entire family fled to Fiumicello, where he and his son Mario reunited with the other Gorup's children and heirs. There, each of them received his share of inheritance which afforded them a comfortable life in Austria later on.

Natalija Gorup (1889–1967) married Baron Otto Aichelburg in Vienna in 1913. World War I, which Aichelburg spent on battlefields, appears to have been a most likely reason for their divorce in 1919, but Natalija nevertheless retained the name Aichelburg. Her second husband, Richard Palm, had also been already divorced. In 1920, they had a daughter Rosemarie Palm. But Natalija could not stay long in this marriage either. After World War II, she too set out for her father's estate in Fiumicello. Then she moved to Merano, where she died in 1967.

In the same year 1913, the youngest Gorup's daughter Štefanija (1890–1980) married Baron Zdenko Turković in Rijeka. The fruit of this marriage is their daughter Ksenija Turković (1918), who lives in Zagreb. Soon after she was born, the couple divorced. Štefanija married the cousin of her first husband, Baron Davorin Turković in 1920. Together they had two sons, Petar (1921–1996) and Nikola Turković (1923).

The family of Josip Gorup became extinct in the male line with the death of his grandson Kornelij jr., son of Kornelij sr., (Trieste, 1971), while the descendants in the female line still exist, especially in Italy, Austria, Great Britain, and Croatia.

The painter Jozi Gorup

One of the most famous descendants of Josip Gorup was his grandson Josip (Jozi) (1898–1926), son of his son Milan. Jozi was a painter of remarkable talent. Despite his short life, he left behind a vast opus of paintings mostly featuring hunting motifs. He was born in 1898 in Rijeka. He studied painting in Prague, first at a private art school established by the Czech landscapist and graphic artist Ferdinand Engelmüller, and later at the Academy of Fine Arts. He continued education in Berlin and then returned to Slovenia, where he mostly worked in Ljubljana. In May 1926, he organised a highly acclaimed exhibition in cooperation with the painter Božidar Jakac at the Rihard Jakopič Pavilion in Ljubljana.

Josip Gorup started as a landscapist and later devoted himself to painting animals. A valuable insight into his artistic endeavours is provided by his illustrations of animals in their natural habitat for the *Lovec* review (from 1920 onwards) that transcended the requirements of the then vignette illustration. The title page of the review still features Jozi Gorup's illustration of a hunter on the lookout.

Jozi Gorup died in October 1926, at the very young age of 28. Many have attributed his untimely death to the unrequited love of Baroness Carmen Codelli. On the very day when she married Count Robert Barbo-Waxenstein, Jozi, who was also known for his love for mountains, disappeared in the rocky walls of the Triglav mountains. His remains were only discovered by German soldiers during World War II.

The major part of Jozi Gorup's fine art legacy was kept by his mother Amalija Gorup and sister Ksenija Hribar. In 1939, his paintings were transferred to the Strmol Castle in Upper Carniola. Today, the castle houses thirty Gorup's paintings, mostly watercolour or tempera paintings of animals.

Josip Gorup's rise to nobility

Among the many noteworthy accomplishments of Josip Gorup, mention should also be made of his ennoblement, which was due to his actions and wealth. Gorup was raised to nobility – or, more accurately, knighthood – on 20 June 1903. All his contemporaries were unanimous in their opinion that as an "extremely modest man" of "fairly democratic views", Gorup did not care for the title. He eventually yielded to the insistence of his children and second wife Klavdija Keesbacher, whose family was known to "attach great weight to such honorifics", despite (or perhaps because of) their middle-

class origin. But then again, Gorup himself was also not completely immune to the appeal of nobility. His first wife, Ana von Perghofer, was a woman of noble standing, and it is also quite remarkable that Gorup, as a member of middle-class society, skipped the first noble rank (the simple "von") and was immediately raised to the second – knighthood.

If Josip Gorup primarily decided to join the nobility to secure his descendants a better social standing, he was also surrounded by speculators who wanted to draw personal gain from his wealth. Ivan Hribar, mayor of Ljubljana, for instance, wrote in his memoirs that on the fiftieth anniversary of the rule of Emperor Franz Joseph (1898), he volunteered to lobby for Gorup's elevation in exchange for 200.000 florins, which he would use "for the causes of national interest" or to the benefit of the city of Ljubljana. He discussed his intentions with his oldest son Kornelij rather than Gorup himself, who was, in his words, "too modest a man" to indulge in such a conversation. But things did not turn out according to Hribar's plans that year, as Gorup was "only" afforded the Order of Franz Joseph, which unlike e.g. the Order of Leopold or the Order of the Iron Crown did not entail the acquisition of a noble title. Hribar at first strongly protested to the Carniolan provincial president. But finding out that it was of no avail, he soon stopped. An initiative was then taken by the Ministry of Interior itself, which offered to confer on Gorup hereditary nobility in exchange for a considerable sum of money. Gorup accepted the offer and was made a knight in June 1903. The diploma (now considered to be lost), of course, mentioned nothing about his financial contribution; the only reasons stated for Gorup's elevation were his extraordinary merits for the country and the emperor.

Emperor Franz Joseph passed the decision on the ennoblement of Josip Gorup on 20 June 1903 and the diploma was issued on 13 September of that same year. Gorup was at first granted only the title of knight. However, on 30 August, he asked the Ministry of Interior, which was in charge of such matters, for permission to assume a noble predicate that would identify him with his birth village of Slavina. He proposed the following three forms: Slavinski, Slavinjski, and Slavinsky. The first – negative – opinion was issued a little more than a week later, on 8 September. A statement of reasons on which the decision was based indicated that the proposed predicates were too similar to the name Slawiński, which belonged to a Polish family that had been entered in Galician nobility registers in 1784. The ministry therefore suggested Gorup to choose another predicate. But only two days later, on 10 September, a new opinion was issued, recognising the applicant's second proposal, i.e. "Slavinjski", as acceptable, on the grounds that it only had a similar pronunciation but not the same spelling. Thereafter, the new complete name of Josip Gorup officially read: Joseph Knight Gorup von Slavinjski (Josef Ritter Gorup von Slavinjski).

Gorup's title and predicate of knight were hereditary and therefore passed onto all his legal descendants – sons, unmarried daughters and grandchildren with the family name Gorup (in 1903, this included four children of his oldest sons Kornelij and Milan). Gorup's predicate was used as an adjective derived from the name of his birth village that only employed masculine suffix – hence Slavinjski. The same form officially also applied to female members of the family. Hence, the name of e.g. Gorup's wife formally read Klavdija Gorup von Slavinjski (there being no feminine equivalent for the title of knight), which sounds rather odd or foreign to a Slovene speaker. Therefore, female members of the family, which nourished a strong affinity for the Slovenian language and culture, would often introduce themselves by using the feminine equivalent of the predicate, i.e. Slavinjska, especially in the Slovenian environment and texts. Gorup's predicate is (still) declined in Slovene-language texts, although it is formally recognised as having an invariable form – i.e. Slavinjski.

In addition to the noble title, Gorup was also afforded a noble coat of arms. The official blazon reads as follows: a silver-blue shield parted by a fess divided lengthwise by fourteen golds and reds, interchanging; in the upper silver part, the upper portion of a blue eagle, winged, red beaked and red langued; in the lower blue part, a precipitous silver three-peaked rock and a black cave, in front, a green dragon, ramping, its head turned backwards. Above the shield, two coroneted helms covered by blue-silver and red-gold mantling; from the right coronet grows a blue eagle identical to the one in the upper part of the shield; from the left coronet grows a gold unicorn, rightwards.

No explanation is found in the preserved documents as to the symbolism of individual heraldic elements of Gorup's coat of arms. More information is perhaps contained in Gorup's diploma itself, which is still considered lost. Drawing on the family tradition of Gorup's descendants, some researchers of Gorup's life relate his coat of arms to his Slovenian national orientation and family ties. Hence, the blue eagle could stand as a symbol of Carniola, from which Gorup was descended. The three-peaked rock is assumed to represent Mount Triglav as the symbol of Slovenehood; the cave with the dragon could signify the Karst in which Slavina is located, while the fourteen interchanging fields in the fess might correspond to the number of Gorup's children. Although these are mere speculations, they could eventually be correct – given the widely known fact that Gorup was a nationally minded man and

also that his request for a noble title had to be accompanied by the draft of his future coat of arms. However, at least with regard to the lower part of the shield, i.e. the rock and the dragon, the assumptions presented above may not be entirely accurate. Namely, this part of Gorup's coat of arms is identical to that of his first wife Ana von Perghofer. The rock, or the mountain (Berg), may thus be an illustration of the family name Perghofer, and the dragon may symbolise the city of Klagenfurt. From this it follows that Gorup's coat of arms may not signify the Karst but, rather, feature the symbols of Carinthia and Klagenfurt, respectively.

Gorup probably chose Perghofer's coat of arms to preserve the memory of his happy first marriage, but it is also very likely that he wanted to lend his new noble status some air of authentic antiquity. For it is a known fact that the Perghofers had been raised to nobility prior to the disintegration of the Holy Roman Empire and therefore counted themselves among the "imperial nobility" *(Reichsadel),* which was always considered slightly superior to its younger Austrian counterpart.

The family of Knights Gorup von Slavinjski having died out in the male line in 1971, the family's knight coat of arms is no longer used. But the images thereof are still very much present, especially in buildings whose history was marked by individual members of the Gorup family. Thus, for instance, a shield carved from wood featuring Gorup's coat of arms held by two gilded angels hangs over the fireplace in the hall on the first floor of the Strmol Castle in Upper Carniola, where Josip Gorup's granddaughter Ksenija lived before the Second World War. Furthermore, on the wall of the imposing residential building in Trieste, which once belonged to Josip's firstborn Kornelij and his descendants (Via Coroneo 3), one can find a coloured relief of Gorup's coat of arms, while his black-and-white (or grey) version is carved in the right upper corner of the memorial plaque with the inscription "CASA de GORUP 1903–1995", mounted in the entrance hall of the same building.

The name Gorup started to fade with the death of the last male descendant of the family, although it is still used today by the great-grandson of Josip Gorup, grandson of his son Vladimir, Alfred Whycombe Gorup.

Le famiglie Kalister e Gorup*

Slavina, la patria dei Kalister e dei Gorup

Slavina è un piccolo paese che si trova nella Conca del fiume Pivka. Quest'ultima è un'area piuttosto ben delimitata della Slovenia sud-occidentale che va da Šembije e Koritnice a sud fino a Strmica e Gorenje a nord e da Ravbarkomanda ad est a Razdrto ad ovest. Le caratteristiche naturali fanno della conca di Pivka un'area più o meno unitaria che si distingue da quelle contermini. E' stata modellata in questo modo soprattutto da fattori idro-geografici ossia dal bacino del fiume Pivka.

Un tempo quest'area veniva denominata semplicemente "Pivka", in tempi più recenti si stanno affermando i termini Conca di Pivka, Valle di Pivka o addirittura Conca di Postojna (Postumia) o il Postojnese. Ha contribuito all'abbandono del vecchio toponimo Pivka soprattutto il fatto che nel secondo dopoguerra il nome di *Št. Peter na Krasu* è stato modificato in *Pivka*; in questo modo il nome Pivka è diventato la denominazione oltre che del fiume e della regione anche di un centro abitato.

Slavina nella Conca di Pivka è un agglomerato antico, dimostrato anche dal fatto che fu sede di una grande parrocchia già nel tardo X secolo. Quando la Legge provvisoria del 1849 regolò formalmente le autonomie locali nella monarchia asburgica, Slavina divenne un comune e nel 1880 comprendeva otto paesi. Il numero degli abitanti di questi paesi conobbe una forte crescita fino agli ultimi decenni dell'800. Slavina contava così nel 1881 già 454 abitanti, poi però il loro numero cominciò a diminuire a causa dell'emigrazione, diretta dapprima verso il Brasile, poi nell'America del Nord. Verso la fine dell'800 l'emigrazione diventò un serio problema e solamente nell'anno 1896, all'apice del fenomeno migratorio, emigrarono dalla parrocchia di Slavina 270 persone.

Malgrado le sue modeste dimensioni, Slavina diede comunque alla nazione slovena, soprattutto nell'800, più di quanto si sarebbe potuto pretendere da essa. Il nome di questo paese divenne noto in tutto l'impero austriaco soprattutto per merito dei membri delle famiglie Kalister e Gorup e si impresse profondamente nella coscienza storica degli sloveni. Si trattò di personaggi che grazie al proprio spirito imprenditoriale si arricchirono notevolmente, tanto da diventare il sinonimo della vivacità imprenditoriale slovena ed essere conosciuti come i più ricchi tra gli sloveni del tempo. Anche se i luoghi natii non poterono soddisfare le loro ambizioni economiche, restarono comunque affezionati alla propria terra diventandone grandi benefattori. Janez Kalister e i suoi successori diedero veramente molto alla gente e ai paesi della Pivka elargendo grandi e piccole donazioni, contribuendo agli investimenti pubblici ed aiutando singole persone in difficoltà.

I Kalister e i Gorup dimostrarono la loro magnanimità anche altrove. Con il loro mecenatismo favorirono la creatività di molti artisti, con la loro partecipazione alle attività edilizie contribuirono a plasmare l'aspetto delle città in cui vissero e operarono, quindi di Trieste, Fiume e Lubiana. Furono sostenitori delle istituzioni scolastiche slovene, di giornali, banche e molte altre istituzioni e associazioni della comunità slovena. Il loro aiuto fu diretto soprattutto verso il nascente movimento nazionale sloveno anche se spesso travalicò i confini nazionali, motivo per cui li possiamo annoverare a giusto titolo tra le personalità più importanti dell'area slovena, croata e italiana della monarchia asburgica.

Janez Nepomuk Kalister

Il primo di questa "dinastia" di imprenditori sloveni fu Janez Nepomuk Kalister, nato a Slavina il 9 maggio 1806. La sua casa natale aveva l'appellativo "dai Milhar". Il padre si chiamava Andrej, la madre Marija Ižanc. Fu battezzato il giorno stesso della nascita e registrato erroneamente come Janez Krstnik (Giovanni Battista) anche se sarebbe stato logico che fosse battezzato con il nome di Janez Nepomuk (Giovanni Nepomuceno) dato che era nato una settimana prima dell'onomastico di questo santo (che ricorre il 16 maggio) e secondo l'uso dell'epoca i nuovi nati ricevevano il nome del più vicino santo di una certa importanza. Inoltre questo fu il nome che usò egli stesso.

Janez era primogenito ed aveva quattro fratelli e due sorelle. Le aziende agricole della Pivka erano piccole e frammentate per cui l'azienda dei Milhar poteva esser classificata come un'azienda di media grandezza. La loro proprietà era sotto la chiesa parrocchiale di Slavina. La casa natale di Janez Nepomuk Kalister esiste tuttora ed è evidente che un tempo era un'importante unità economica dove l'agricoltura veniva integrata con il trasporto con i carri e il commercio. Il nonno di Janez fu sindaco, il che si può dedurre anche dall'annotazione nel libro dei morti fatta il 26 giugno 1798 al momento della

* Prevod Jadranka Križman.

sua morte: vi si dice che Andrej Kalister, sindaco (decanus) era "morto sul colpo dopo essere stato trafitto alla gola da una recluta".

Alle vicende di guerra è legata anche la leggenda sull'origine delle grandi ricchezze di Janez Kalister: si diceva che qualche anno dopo la partenza delle truppe francesi dalle nostre terre erano arrivati dai Milharjevi due francesi chiedendo ospitalità per la notte. Furono quindi accolti di buon grado e i due, convinti che nessuno sapesse il francese, parlarono tranquillamente di dove avevano sotterrato un tesoro anni prima e che ora avevano intenzione di recuperare. Il giovane Janez invece conosceva il francese e aveva ascoltato di nascosto la loro conversazione. Di notte si alzò e nel luogo preciso di cui avevano parlato i due francesi trovò il tesoro che dissotterrò e nascose da un'altra parte. I due, delusi, il giorno dopo se ne andarono e Janez Kalister prese così possesso di un ingente capitale che negli anni seguenti gli servì per costruire un vero e proprio impero finanziario.

Questa leggenda fu riproposta varie volte ma è probabilmente solo un'interpretazione popolare della rapida ascesa economica di Janez Kalister. Questi si era sposato a soli 19 anni, nel 1825, con Marija Bole, di un anno più grande e della famiglia degli Žnidar di Koče. Nonostante fosse il primogenito, lasciò il podere natio traslocando a Koče nel podere degli Žnidar che aveva un'estensione di circa 8–10 ettari. Benché nei documenti scritti fosse stato spesso affermato che non aveva avuto figli e tale era la comune convinzione, aveva avuto due figli: una bambina, Helena, morta nel primo anno di vita, e un maschio, Janez, morto a 11 anni a Trieste, più precisamente nel 1847. Oltre a questi due figli nati dal matrimonio, Kalister aveva avuto altri due figli illegittimi con Lena Bizjak di Zalog, Janez e Frančiška.

Janez Kalister non era una persona istruita, in compenso aveva uno spirito imprenditoriale molto sviluppato. Già da giovane avviò un proficuo commercio di grano e cuoio che acquistava a Lubiana. Più tardi divenne rifornitore di fieno e avena per le scuderie imperiali di Prestranek e Lipica. Ottenne l'appalto per i pedaggi e i dazi di varie parti dell'Austria. La sua fu una scalata economica estremamente rapida che gli permise di acquistare tra il 1830 e il 1840 nella conca di Pivka alcune case e diversi poderi, nel 1840 anche il maniero di Mühlhofen a Postojna con gli annessi poderi agricoli.

Nel periodo della sua rapida ascesa nella classifica degli uomini d'affari con maggiore successo, Janez Kalister decise di trasferirsi a Trieste dove diventò ben presto uno stimato e facoltoso commerciante e cominciò ad occuparsi anche di altri affari, tra cui anche del prestito di importanti somme di denaro. Prestò quindi del denaro alle ferrovie e al barone Karl Ludwig Bruck, direttore e cofondatore del Lloyd Austriaco, negli anni '50 dell'Ottocento anche ministro per le finanze e il commercio. Kalister prestò somme minori anche ai suoi compaesani di Slavina e dintorni.

Nel 1855, sempre a Trieste, Janez Kalister avviò la sua attività nel campo marittimo. Esordì con l'acquisto di un barco dal nome Maria Francesca dimostrando di non inseguire solamente le tendenze economiche bensì di tenere in considerazione anche il fattore sicurezza per evitare ulteriori rischi e preoccupandosi di disporre all'atto dell'acquisto di denaro sufficiente. Comprò infatti tutti i 24 carati della nave ovvero tutta la nave. Si trattò di una decisione piuttosto inconsueta dal momento che all'epoca si usava comperare solo alcuni carati di una determinata nave. Kalister gestiva pure un cotonificio, un colorificio e una cartiera. Disponeva di un grande magazzino al n. 461 di Contrada Stefano a Fiume che gli serviva probabilmente per lo stoccaggio delle sue merci.

Kalister era prodigo nell'elargire parte delle ricchezze che andava accumulando con la sua alacre intraprendenza. Ne beneficiò in particolar modo Slavina, il suo paese natio. Per la comunità locale fondò diverse istituzioni di beneficenza. Nel 1860 costituì una fondazione per la promozione della frutticoltura e dell'allevamento dei bovini che fruttava ogni anno 158 fiorini che venivano distribuiti nel giorno di San Giovanni Nepomuceno ai frutticoltori e agli allevatori di Slavina più meritevoli. Per le esigenze della scuola locale acquistò nel 1862 un giardino ai margini del paese.

Kalister volle ricordarsi del suo paese e dei parenti anche nel suo testamento. Ai titolari dei poderi nella parrocchia di Slavina lasciò in eredità 90.000 fiorini, a ciascuno dei nove parenti più stretti 50.000 fiorini e ad ognuno dei venti cugini ancora vivi al momento della sua morte 500 fiorini. Rinunciò ad ogni recupero dei crediti nei confronti dei contadini di quello che era all'epoca il circondario di Postojna. Di grossi lasciti beneficiarono pure la chiesa parrocchiale di Slavina, i poveri delle parrocchie di Slavina e Postojna e l'ospedale di quest'ultima località.

Grande benefattrice fu anche Marija, la moglie di Janez Kalister. Nel suo paese natio Koče fece ricostruire nel 1863 la chiesa di Santa Margherita e realizzare a sue spese il grande pozzo al centro del paese. Contribuì anche alla costruzione di una nuova chiesa nella zona detta Montuzza a Trieste nelle vicinanze del castello di San Giusto, promossa dall'allora vescovo di Trieste, lo sloveno Jernej Legat. Anche dopo la morte del marito destinò una buona parte dei suoi beni al circondario in cui era nata finanziando anche la costruzione di diverse scuole.

Janez Nepomuk Kalister morì a Trieste il 17 dicembre 1864, all'età di 58 anni, dopo una breve

malattia. Testimonia della sua grande popolarità anche un articolo sui suoi funerali secondo il quale vi avrebbero preso parte diverse migliaia di persone. Benché avesse espresso il desiderio di essere sepolto nella natia Slavina, fu sepolto nel cimitero triestino di Sant'Anna dove i suoi due nipoti Franc Kalister e Josip Gorup gli fecero erigere una sontuosa tomba con un'iscrizione in latino e sloveno, la prima di questo tipo in questo cimitero. Più tardi la tomba accolse anche le spoglie della vedova Marija. La tomba fu successivamente venduta dagli eredi e le spoglie furono traslate nella nuova tomba del nipote Franc Kalister.

Di Janez Kalister si è conservato un bel ritratto che si può attribuire quasi con certezza a Josip Tominc, uno dei più imminenti pittori sloveni della prima metà dell'Ottocento che ritrasse numerosi ricchi borghesi e nobili del tempo. Anche questo ritratto dimostra l'importanza del Kalister nella società del tempo e il suo interesse per l'arte.

Josip Gorup e Franc Kalister – eredi di Janez Nepomuk Kalister

I principali eredi di Janez Nepomuk Kalister furono i suoi nipoti Franc Kalister e Josip Gorup. In un primo tempo continuarono insieme l'attività dello zio nell'impresa *Kalister & eredi* che aveva i propri uffici al primo piano della grande *Casa Kalister* di quattro piani dello zio all'angolo tra le vie Coroneo e Carducci (quest'ultima si chiamava all'epoca via del Torrente), più tardi intrapresero vie diverse. Ksenija Turković, una nipote del Gorup che vive a Zagabria, ricorda che la madre le raccontava spesso che i due cugini erano completamente diversi per carattere e stile di vita e che si divisero molto probabilmente proprio per questo motivo. Mentre il Gorup, uomo di finanza, prudente, razionale e modesto fece costruire a Fiume per la sua numerosa famiglia una villetta di un solo piano e arredata con semplicità, il Kalister fece erigere a Trieste per la sua famiglia composta da quattro persone un maestoso palazzo dagli interni sontuosi. Gorup quindi si trasferì con la sua famiglia a Fiume e in questa fiorente città portuale continuò a potenziare il suo grande impero finanziario, Kalister invece, uomo d'affari straordinario di Trieste, riuscì ad entrare nella ristretta cerchia degli imprenditori sloveni più importanti dell'epoca.

Franc Kalister

Il primo erede di Janez Kalister fu Franc Kalister, figlio del suo fratello Anton. Nacque a Slavina nel 1839, aveva più fratelli e sorelle di cui alcuni morirono in tenera età. Ultimati gli studi, finanziati dal ricco zio, raggiunse questi a Trieste e in qualità di erede continuò la sua attività non solo nel mondo degli affari, ma anche nel campo dell'arte, della cultura e del mecenatismo. Franc Kalister si guadagnò infatti la fama di grande patriota sloveno e importante sostenitore delle associazioni slovene di Trieste. Come mecenate elargì importanti somme per finalità sociali, economiche, culturali e politiche aiutando anche molti studenti sloveni assegnando loro borse di studio. Con il cugino Josip Gorup posarono la prima pietra della nuova scuola a Slavina in occasione del 40° anniversario del regno di Francesco Giuseppe nel 1888. Franc Kalister fu molto generoso anche con il giornale triestino *Edinost*; nel 1898, anno particolarmente difficile per la testata, gli fece ottenere una tipografia tutta sua, consentendogli di passare da settimanale a quotidiano a partire dal mese di gennaio del 1900. Con il figlio Viktor fu anche socio ordinario della *Slovanska čitalnica* [Circolo di lettura slavo] di Trieste; assieme al cugino Gorup fu inoltre socio fondatore del *Delavsko podporno društvo* [Associazione operaia di mutuo soccorso] fondato nel 1879.

Dell'interesse del Kalister per l'arte e del fatto che in casa viveva attorniato da opere d'arte è testimone il fatto che era comunemente noto come collezionista di opere d'arte. Grazie al suo intuito innato per la selezione di opere d'arte seppe creare un'invidiabile raccolta di quadri della corrente modernista. Dopo la sua morte nel 1901 la collezione fu messa all'asta dagli eredi presso la galleria Helbing di Monaco di Baviera. Il proprietario della galleria Hugo Helbing fece stampare per l'occasione un catalogo con 40 pagine di schede informative sui pittori e sui loro 77 oli su tela e legno nonché sugli acquarelli. Dall'introduzione al catalogo redatta dallo stesso Helbing si evince che la collezione di Kalister era ben nota agli ambienti artistici e che il collezionista si era limitato alle opere dei pittori del XIX secolo. Tutto ciò ci fa capire che Kalister, importante mecenate triestino, acquistava opere di autori ancora viventi.

Franc Kalister lasciò alla città di Trieste due importanti testimonianze di rilevanza storico-culturale. Si tratta di un edificio nel pieno centro cittadino e tuttora conosciuto come *Palazzo Kalister* e del mausoleo di famiglia dei Kalister al cimitero di Sant'Anna, restaurato di recente, considerato agli inizi del Novecento, quando fu eretto, come il più bello di tutti i mausolei lì presenti. Entrambi i monumenti sono testimonianza del fatto che per la realizzazione dei propri desideri Kalister aveva sempre cercato i migliori esecutori di Trieste. Lo poté fare grazie al suo innato fiuto per l'arte e per il bello in generale, ma anche grazie alle ingenti somme di denaro di cui disponeva.

Il palazzo in Piazza della Libertà fu costruito tra il 1879 e il 1882. Dopo l'ultimazione della Ferrovia meridionale da Vienna a Trieste, la piazza fu chiamata Piazza della Stazione e si estendeva fino al

mare. Nella piazza si trovava il macello cittadino finché non fu interrata buona parte della riva per allargare la stessa piazza. Alla gente del posto quest'area era conosciuta con il nome di "stalle di Kalister". Franc Kalister comprò questo terreno con le stalle annesse al macello nel 1879 per 140.000 fiorini.

I progetti per questo palazzo ubicato in una zona così importante nei pressi delle rive furono eseguiti dal noto architetto triestino Giovanni Scalmanini (1830–1905), laureato all'Accademia di Venezia. L'edificio fu ultimato nel 1882 e Franc Kalister vi si trasferì nel 1884, dopo aver vissuto con la moglie e i due figli nella casa in Via Torrente 14 (oggi Via Carducci) di proprietà del defunto zio Janez Nepomuk Kalister.

Pare che il pianoterra del palazzo fosse adibito a magazzini, ristrutturati tra il 1932 e il 1934 ad opera dell'architetto Giulio Schillani. Sul lato principale del palazzo che dà sulla Piazza della Libertà c'era il lussuoso appartamento del proprietario, il lato che dà sulla Via San Anastasio ospitava gli appartamenti che venivano dati in affitto. Dall'ingresso ottagonale si saliva per una scala monumentale ai primi due piani nobili dove vivevano i Kalister. Al terzo piano c'erano gli uffici, probabilmente dei dipendenti del Kalister. Al quarto piano dai solai più bassi viveva la servitù. Dopo la morte di Franc Kalister lo stabile andò al figlio Viktor che nel 1911 lo vendette ai due cavalieri de Parisi, proprietari di una grossa azienda di spedizioni con sede a Trieste.

L'altra costruzione che a Trieste testimonia della presenza dei Kalister è il loro mausoleo di famiglia al cimitero di Sant'Anna. Fu Franc Kalister che decise di costruirlo nel 1887. Commissionò i progetti allo scultore croato Ivan Rendić (1849–1932), noto ed apprezzato a Trieste soprattutto tra gli anni 1880 e 1921 e che in questa città fu premiato con vari premi. L'artista volle creare un mausoleo sontuoso e dotarlo di una composizione scultorea impegnativa, la Pietà di Tobia, che in un primo tempo era stata pensata per il cimitero ebraico di Zagabria. Purtroppo la firma per l'esecuzione di questo progetto così ambizioso non fu possibile dal momento che nel 1901 Franc Kalister si ammalò improvvisamente di polmonite e morì dopo tre giorni. In seguito gli eredi non furono più interessati a un progetto così ambizioso che prevedeva al suo interno oltre alle statue della pietà di Tobia anche dei raffinati mosaici.

Nonostante i ripensamenti legati alla volontà di ridurre i costi, Rendić non volle rinunciare a un ricco allestimento dell'interno della cappella. Con grandi immagini in rilievo e con i ritratti dei defunti lasciò ai posteri un importante patrimonio artistico. Di fronte all'entrata nella cappella e al di sopra di un piccolo altare dalla mensa di pietra è incastonato un rilievo della Pietà in marmo di Carrara, che ha sostituito la prima idea di realizzare delle statue indipendenti raffiguranti la pietà di Tobia. Sempre nella cappella, a fianco del rilievo e davanti alle lapidi marmoree con i nomi dorati si trovano anche i due busti dei coniugi Kalister. Quello della moglie è fatto in bronzo, l'altro invece in marmo di Carrara.

Il 2 luglio 1870 Franc Kalister si sposò a Trieste con Ivana Mamola (1848–1925) con la quale ebbe due figli. L'attività del padre fu portata avanti dal figlio minore Viktor mentre il primogenito morì già in giovane età, da studente. Dopo la morte del marito, la vedova Ivana si sposò con Giuseppe Vida (1863–1937) ma fu comunque sepolta nella tomba dei Kalister accanto al primo marito.

Viktor Kalister

Viktor Kalister era il secondogenito di Franc Kalister. Nacque a Trieste il 16 giugno 1869 e vi morì il 29 dicembre 1948. Non sappiamo molto della sua vita. Di certo si sa che continuò l'attività imprenditoriale della famiglia anche se ebbe meno successo rispetto al padre. La morte di questi era stata un duro colpo per la famiglia e per l'azienda. Viktor evidentemente non poteva o non voleva continuare con gli sfarzi di prima. Scelse una via intermedia limitandosi alla mera gestione del patrimonio ereditato. Proprio per questo motivo nel 1911 decise di vendere il palazzo del padre in Piazza della Libertà. L'edificio fu acquistato dai cavalieri Francesco e Rodolfo de Parisi, titolari di una grossa società di spedizioni triestina. La famiglia di Viktor Kalister abitò a partire dal 1914 al n. 67 di Viale Miramare.

Nel 1910 Viktor Kalister abitò in Via delle Acque 5 (oggi con ogni probabilità n. 19 di Viale XX Settembre). Era allora proprietario di due stabili, al n. 35 di Via Nuova (oggi Via Santa Caterina da Siena 5) e della casa al n. 233 di Gretta di Sopra (oggi Strada del Friuli 41).

Almeno fino alla prima guerra mondiale Viktor Kalister fu socio di organizzazioni e associazioni slovene di Trieste. In occasione del suo cinquantenario, il Circolo di lettura slavo di Trieste pubblicò un opuscolo celebrativo con l'elenco dei suoi soci. Nell'elenco per il 1911 che comprendeva 212 nominativi troviamo anche Viktor Kalister con l'annotazione che era un latifondista e membro dell'associazione dal 1891 quando aveva 22 anni. In questo senso aveva portato avanti la tradizione del padre Franc Kalister e del parente Josip Gorup. Il suo nome è riportato anche su una lapide con i nomi dei benefattori della Cassa Malati di Via S. Francesco a Trieste.

Viktor si sposò due volte. Con la prima moglie Rosa Alfonsina Duponnais (1866–1934) convolò a nozze il 12 agosto 1914, la seconda volta si sposò invece con Maria Menegatti (1885–1958). Dai due matrimoni non nacquero figli, per cui questo ramo

dei Kalister si estinse nella linea maschile con la morte di Viktor nel 1948.

Alcuni altri Kalister

Oltre a Janez, Franc e Viktor Kalister si riscontrano a Trieste nello stesso periodo altri portatori di questo cognome; tutti erano comunque loro parenti e originari degli stessi paesi, Slavina e Koče. Facevano parte della famiglia di Blaž Kalister (1828–1886) che si era trasferita a Trieste da Koče. Abitarono dapprima al n. 17 in Via Coroneo (probabilmente fino al 1894), poi al n. 124 in Via Commerciale. Blaž Kalister ebbe diversi figli, dei quali solo uno, il primogenito Anton (1855–1921) lasciò tracce più significative grazie alla sua attività nelle associazioni slovene di Trieste. Il 13 gennaio 1884 fu ad esempio eletto nella direzione del Tržaški Sokol [Sokol di Trieste] e lo troviamo nell'elenco dei soci del Sokol ancora nel 1909. Dal 1891 fu anche socio del Circolo di lettura slavo di Trieste. Nell'elenco dei soci per il 1911 è annotata anche la sua professione di funzionario privato. Ancora più visibile era la sua presenza nella *Tržaška posojilnica in hranilnica* [Cassa di prestito e di risparmio slovena di Trieste]. Il suo nome compare per la prima volta nel 1897 quando viene definito come possidente terriero di Trieste, domiciliato in Via Coroneo 17. Nel 1901 fu membro del consiglio d'amministrazione, nel 1912 fu eletto alla carica di secondo vicepresidente del suddetto istituto bancario. Troviamo il suo nome anche in vari atti e documenti relativi all'eredità di Josip Gorup del 1912 e 1913.

Come il fratello minore Franc anche Anton Kalister ebbe una sola figlia e con lui si estinse pure questa linea maschile dei Kalister.

Josip Gorup – l'altro erede di Janez Kalister

Ancora più importante di Franc Kalister fu l'altro nipote ed erede di Janez Nepomuk Kalister – Josip Gorup, figlio di Marija, la sorella di Janez. Nel 1831 Marija si sposò con Matevž Gorup, figlio maggiore ed erede del titolare della fattoria detta "degli Smodnik", azienda agricola di circa 5 ettari nella zona di Postojna. Josip Gorup, nato il 6 aprile 1834, fu pure il primogenito, aveva due fratelli, Andrej e Franc, e due sorelle, Marija e Ivana.

In quell'epoca a Slavina non c'era ancora la scuola, motivo per cui Josip Gorup andò a scuola dapprima a Postojna, nell'anno scolastico 1846/47 frequentò sicuramente la scuola a Gorizia mentre terminò gli studi a Lubiana. Fino alla quinta classe del ginnasio non pagò la retta scolastica poiché era figlio di genitori poveri. Dopo la morte del padre si accollò le spese dei suoi studi – anche perché aveva un rendimento scolastico molto buono – il facoltoso zio di Trieste Janez Kalister che stava già pensando di assumerlo nella propria azienda a studi ultimati. Più tardi Josip dimostrò di essersi veramente meritato questa fiducia.

Dopo la morte di Janez Nepomuk Kalister ne diventarono gli eredi principali i cugini Franc Kalister e Josip Gorup che ampliarono ulteriormente il patrimonio ereditato. Nel 1876 però i due divisero l'impresa Kalister&eredi in due unità distinte. Josip Gorup si trasferì a Fiume dove nelle sue attività ebbe un tale successo da diventare lo sloveno più ricco del XIX secolo e uno dei più ricchi di tutti i tempi. L'ammontare del suo patrimonio al momento della sua morte si aggirava intorno ai 40 milioni di corone.

Il periodo triestino di Josip Gorup e le sue proprietà nel territorio dell'attuale Stato italiano

Josip Gorup cominciò la sua ascesa economica a Trieste anche se in questa città trascorse un periodo relativamente breve. Oltre all'impresa dello zio ereditò pure l'*Imperial Regio privato Filatoio meccanico d'Aidussina, Trieste* che più tardi si trasformò in una società per azioni e si fuse con il Filatoio di Ronchi. Dopo essersi trasferito a Fiume, il Gorup rimase legato a Trieste soprattutto attraverso la sua attività armatoriale, ereditata sempre dallo zio Kalister. Quest'attività fu più tardi esercitata dai suoi figli Kornelij, Milan e Aleksander, tutti e tre validi imprenditori nel settore marittimo, Kornelij a Trieste, Milan e Aleksander a Fiume.

In quest'ambito va sottolineato anche il ruolo di Ivana Gorup in Mucha (Muha), sorella minore di Josip che aveva un estro imprenditoriale simile a quello del fratello. Significativo fu il suo ruolo nel settore armatoriale della seconda metà dell'Ottocento a Trieste dove si inserì in questo genere di affari con un'encomiabile tenacia. Fu una delle poche donne nella storia slovena attive nel settore armatoriale. Tra gli anni 1878 e 1884 fu addirittura proprietaria esclusiva di un veliero, l'Aurora M. In quei tempi gli armatori erano in genere proprietari solo di una parte dei carati di una nave, mentre Ivana Muha era proprietaria dell'intera imbarcazione. Comunque è degno di attenzione già il solo fatto che fu un'imprenditrice slovena a Trieste.

Benché Josip Gorup fosse vissuto a Trieste solo per poco tempo, in questa città era proprietario di diversi immobili: della Casa Kalister all'angolo tra Via Carducci (civici 8 e 10) e Via Coroneo (civico 1) dove si trovano oggi i grandi magazzini Godina, di una casa in Via Coroneo 17 e un'altra in Via del Ronco 7 che oggi non esistono più, di una casa a tre piani in Via del Salice 7, oggi Via Corridini, e di boschi, vigneti, frutteti, orti e due mulini in Via Giulia. Al n. 3 di Via Coroneo esiste ancora oggi il palazzo chiamato dai triestini Casa de Gorup che però non è direttamente collegato con Josip Gorup, bensì con il figlio primogenito Kornelij che l'ac-

quistò il 2 maggio 1900 e visse a Trieste fino alla morte. Nell'atrio dell'edificio si trovano una lapide che recita in italiano la proprietà e lo stemma della famiglia.

All'elenco delle proprietà immobiliari del Gorup vanno aggiunti, per quanto riguarda l'odierno territorio italiano, ancora due edifici nei pressi di Trieste. Il primo si trova sul Carso triestino prima del paese di Samatorza e faceva parte dell'eredità del Kalister. Qui si radunavano spesso i membri della famiglia e i loro amici. Durante la prima guerra mondiale fu utilizzato come sede del comando di un settore del Fronte dell'Isonzo. Più tardi la casa e il terreno furono rilevati dal fattore che si occupava della casa in quel periodo. Oggi vi abitano i suoi eredi e la casa è stata ristrutturata.

Nel paese friulano di Fiumicello nei pressi di Cervignano Josip Gorup fu proprietario anche di quello che un tempo fu un monastero benedettino del XVII secolo. Nelle sue vicinanze Josip Gorup acquistò altri vasti terreni con i quali il suo latifondo fu esteso fino a comprendere tutti i nove chilometri da Fiumicello fino al mare nella direzione di Grado, diventando un vasto e redditizio possedimento agricolo amministrato dal ragionier Renato Franzoni. Dopo il 1945 gli eredi del Gorup giunsero a Fiumicello da varie parti dell'Europa, ad eccezione di quelli viventi nei paesi socialisti del tempo; ci furono scontri verbali tra gli eredi di primo e secondo letto, ma alla fine decisero di comune accordo di vendere la proprietà al Franzoni che se ne era occupato per tanti anni.

Josip Gorup a Fiume

Per il Gorup, i suoi affari e la sua famiglia Fiume fu senz'ombra di dubbio la città più importante. In questa città si stabilì verso la metà degli anni Settanta del XIX secolo e lì si trova anche la sua tomba. Fiume stava iniziando proprio allora un periodo di forte crescita economica, soprattutto grazie all'aiuto datole dal governo ungherese. Così anche Gorup cominciò a investirvi il suo denaro, convinto che gli si sarebbe moltiplicato. Non lo interessavano tanto le forme classiche del commercio e dell'industria, bensì i livelli superiori dell'attività economica, quali gli investimenti e la cosiddetta ingegneria finanziaria. A Fiume fondò una sua impresa che si occupava degli aspetti finanziari legati alla costruzione delle ferrovie, dell'acquisto dei diritti agli usufrutti e degli investimenti.

Con lo sviluppo dell'economia, dell'industria, delle attività marinare, della cultura e nel 1873 del collegamento ferroviario tra Fiume, Zagabria e Budapest, la città di Fiume conobbe una rapida crescita del numero dei visitatori che vi affluivano da tutte le parti della monarchia austro-ungarica. La ferrovia era ancora in costruzione quando Josip Gorup decise di costruire un grande albergo che fu edificato nel 1874 al posto del modesto e obsoleto Hotel Europa sulla Riva Szapary/Piazza Adamich, oggi Riva/Trg Republike Hrvatske. Il progetto dell'ambizioso edificio fu affidato allo stimato architetto Giuseppe Bruni (1824–1877), laureato presso l'Accademia di Venezia e suo socio, molto noto come progettista di svariati palazzi importanti a Trieste. Al pianterreno dell'hotel c'era pure il *Caffè Centrale,* il caffè più popolare sulla costa di Fiume. I cittadini, entusiasti del maestoso palazzo, salutarono l'apertura dell'hotel riconoscendo che *"il signor Gorup, proprietario dell'Hotel 'Europe' è un vero mecenate dell'arte."* In questo grosso edificio che continua ad essere il simbolo di Fiume si trovano oggi gli uffici della *Contea Primorsko-Goranska.* Il caffè, all'epoca arredato in tipico stile viennese, è ancora in esercizio, anche se in forma completamente diversa.

Ultimata la costruzione dell'albergo, l'architetto Bruni progettò per Gorup, che veniva allora considerato anche dalla stampa fiumana come il più ricco degli sloveni, la sua villa di famiglia dove si trasferì con la moglie e tutti e sei i figli nel 1876. La villa fu costruita nella parte occidentale di Fiume di fronte al nuovo parco di Cecilinovo (un tempo detto Al Pino), oggi Podpinjol nel parco Mlaka. Nel secondo dopoguerra la villa fu nazionalizzata, ne divenne proprietario l'ospedale di Fiume e oggi, compressa com'è tra i nuovi edifici del centro clinico, sta andando lentamente in rovina.

Con la costruzione della stazione ferroviaria e lo sviluppo del porto commerciale sorsero nella parte occidentale della città nuovi caseggiati. Nel rione cittadino di Mlaka, all'angolo tra quella che fu la Corsia Deák e la Via del Pino, oggi Via Krešimir e Podpinjol, Gorup fece costruire un altro edificio residenziale in stile neorinascimentale e articolato su quattro piani. Nel 1894 commissionò il progetto al triestino Emilio Ambrosini (1850–1912), affermato ideatore di molti progetti architettonici e urbanistici a Fiume.

Gorup non si limitò ad una febbrile attività edilizia, ma fu altresì poliedrico cittadino di Fiume, vicepresidente ed azionista della società di navigazione *Ungaro-Croata,* direttore della *Hrvatska banka i štedionica za Primorje* [Banca e cassa di risparmio croata del Litorale] a Sušak e direttore del *Banco Fiumano.* Fu consigliere amministrativo della *Società fiumana del Dock* e socio benemerito della *Zadruga za pomoč obiteljima trgovačkih činovnika* [Cooperativa per l'assistenza alle famiglie dei funzionari commercianti].

Una delle testimonianze più eloquenti del ruolo del Gorup a Fiume è sicuramente la tomba di famiglia al cimitero di Fiume Kozala. Gorup la fece erigere quando due anni dopo l'ultimo parto morì la sua prima moglie Ana, lasciandogli otto bambini in tenera età. L'addolorato consorte commissionò la

progettazione della maestosa tomba allo scultore croato Ivan Rendić, formatosi a Venezia e Firenze nonché amico di famiglia già dai tempi in cui entrambi avevano vissuto e lavorato a Trieste.

La tomba di due livelli è alta otto metri ed è formata da una cripta seminterrata con sedici nicchie e dalla sovrastante cappella negli stili neoromanico e bizantino, combinati con mosaici a sfondo dorato e decorazioni scultoree realistiche, così tipiche delle realizzazioni tombali del Rendić. Nella cappella aperta sovrastante la mensa di pietra, l'artista decise di collocare invece dell'altare un rilievo marmoreo che raffigura il momento straziante della separazione di Josip Gorup e dei suoi otto figli dalla madre morta precocemente che due angeli della morte conducono in cielo. Il rilievo in marmo bianco e improntato al realismo è alto 250 cm ed è il rilievo più grande mai realizzato dal Rendić nel corso della sua intensa attività scultorea. Il Gorup è rappresentato con i tre figli e le cinque figlie lungo la balaustra del terrazzo della loro casa. Il padre fissa con sguardo triste la moglie morta e indica con la mano i due angeli della morte armati di falce e fanfara che trasportano esanime la morta in cielo. Sino ad oggi questo volto giovanile con gli occhi chiusi e i cappelli sciolti è l'unica nota effige di Ana Gorup. Tra le persone raffigurate si distingue per la qualità artistica il volto addolorato del marito. Particolarmente convincenti sono anche i due figli maggiori in posizione rilassata e con lo sguardo fisso a terra per la tragicità del momento. Più forzati nelle loro pose i bambini più piccoli raffigurati con minuziosa pedanteria nei loro abiti, mentre il padre e i due figli maggiori indossano vestiti tipici per tali occasioni, modellati dall'artista con molta cura. Sullo sfondo di questa scena di genere una veduta col tramonto sul Quarnero e la chiesa della Madonna di Tersatto che nel suo bassorilievo dà l'impressione di essere un'opera pittorica più che scultorea.

I nipoti del Gorup di Zagabria, impossibilitati a causa della nazionalizzazione dei loro beni di provvedere alla manutenzione di un così grande mausoleo, lo affidarono al Comune di Fiume. Per molti anni questo bene culturale con sedici loculi nella cripta, occupati da soli cinque sarcofagi, rimase abbandonato. Solamente nel 2006 la municipalità di Fiume si accollò il suo restauro. Oggi la tomba monumentale dei Gorup è inserita con la sua iscrizione *Rodovina Gorupova* nel Registro dei beni culturali della Croazia.

Rendić scrisse nelle sue memorie, che purtroppo non sono state mai pubblicate, che la porta della casa Gorup, sempre piena di bambini, era sempre aperta agli artisti e che egli stesso, durante i mesi in cui aveva eseguito i ritratti di famiglia, aveva soggiornato spensieratamente nella villa del cav. Gorup. L'artista definì il committente come un uomo meticoloso, gentile, anche se di poche parole, e il più munifico tra i suoi committenti. Rendić si diede anche da fare per risollevare il morale del mesto Gorup nel periodo del suo lutto per la morte *"dell'amata sposa e madre"* e riuscì spesso nell'intento grazie al suo innato senso dell'umorismo. Ricorda nelle sue memorie di come fece intendere al suo ospite di essere al verde rivoltando senza proferir parola le proprie tasche. Grazie alla sua bontà d'animo Gorup reagì alla muta richiesta dello scultore ridendo ed esaudendo subito il suo desiderio. Nelle sue memorie Rendić lo definisce come un grande benefattore, molto amato anche dagli studenti sloveni e croati di Fiume cui elargiva borse di studio. L'artista ammette di aver spesso beneficiato di tale bontà anche dopo la costruzione del mausoleo.

Tra le opere d'arte più rilevanti e legate alla persona di Josip Gorup va ricordato anche il suo ritratto su tela, dipinto nel 1903 dal famoso pittore serbo Paja Jovanović (1859–1957), capofila del realismo accademico tra gli slavi del Sud. L'artista riuscì a cogliere in maniera convincente il possente carattere del Gorup raffigurando il suo sguardo serio e penetrante che come un libro aperto ci svela la personalità di un uomo ricco interiormente e intellettualmente. La figlia minore del Gorup Štefanija era solita raccontare ai suoi figli di come il ritratto di Jovanović fosse una fedele immagine di suo padre. Nel 2008 il ritratto è stato acquistato da una banca slovena che dovrà decidere dove collocarla per renderlo fruibile al pubblico.

Josip Gorup fu un uomo molto stimato. Lo dimostrò anche il suo grandioso funerale celebrato a Fiume alla fine del mese di aprile 1912. Scrisse il cronista del *Riečki Novi list* che il corteo partì alle cinque del pomeriggio dalla villa Gorup dov'era stata esposta la salma in una stanza abbellita con piante esotiche. Lungo il percorso attraverso il centro cittadino lungo il Corso e fino alla cattedrale si formò un lungo corteo di cittadini. In testa al corteo, subito dietro al cavallo, marciavano i bambini del ricovero e dell'orfanotrofio, dietro di loro le suore dell'ordine delle benedettine, i monaci e gli altri uomini religiosi. Seguivano tre carrozze con le corone funebri corredate da nastri in sloveno e croato che precedevano un carro trainato da tre paia di cavalli con le spoglie del defunto e la corona floreale della vedova con la scritta *'Nepozaben – Tvoja Claudi'* [Al mio indimenticabile – la tua Claudi] e sulla sommità del carro con la scritta in sloveno *'Tvoji otroki'* [I tuoi figli]. Seguiva il feretro tutta la famiglia Gorup con i parenti, i delegati di varie città, comuni ed associazioni della Carniola e di Trieste nonché i maggiorenti di Fiume e Sušak. Dall'estero giunsero anche alcuni esponenti dell'aristocrazia e della autorità militari. Faceva parte del corteo anche un'interminabile schiera di rappresentanti di istituzioni, circoli, fabbriche, imprese ed esercizi commerciali.

Parteciparono anche capitani e marinai delle società navali del Gorup, seguiti da molti veterani, professori e studenti del liceo di Sušak nonché i vigili del fuoco della sua natia Slavina. La delegazione della Carniola, formata da numerose personalità, era rappresentata anche dal sindaco di Lubiana, il dott. Ivan Tavčar. La bara fu collocata nella cripta dietro al cancello di ferro del mausoleo dei Gorup accanto al loculo della moglie Ana.

I legami di Josip Gorup con Lubiana

Benché Gorup non visse mai a Lubiana, fu strettamente legato al capoluogo della Carniola sia sul piano economico come comproprietario di importanti imprese slovene o parzialmente slovene sia sul piano politico in quanto deputato nel consiglio dietale della Carniola, come pure sul piano culturale e scolastico come mecenate, benefattore e promotore dell'istruzione dei giovani carniolani. Instaurò i contatti economici con Lubiana dopo il 1870 intrattenendoli poi quasi fino alla fine del secolo quando la sua collaborazione economica con Lubiana fu rilevata dal figlio maggiore Kornelij. I contatti di Gorup con Lubiana furono particolarmente proficui al tempo dei due primi sindaci sloveni della città, Peter Grasselli e Ivan Hribar.

L'ostacolo principale allo sviluppo dell'economia carniolana nell'Ottocento fu soprattutto la carenza di capitale. Si rese perciò indispensabile l'intervento di mediatori finanziari e soprattutto delle banche locali che avrebbero garantito mezzi finanziari sufficienti per la ristrutturazione dell'economia locale. In un primo momento il Gorup partecipò attivamente a questi progetti. Già nel 1871 lo troviamo sull'elenco dei dodici amministratori delegati della Slavija, istituto bancario di prestito ed assicurazione di Lubiana con sede principale a Praga. Lo scopo di questa banca con la sua sede centrale a Praga era l'unione di tutti i popoli slavi nel campo bancario ed assicurativo. Negli anni 1872–1873 il Gorup partecipò anche al tentativo mal riuscito di creare la *Ljubljanska občna banka* [Banca generale di Lubiana]. Fu sostenitore anche dell'istituzione di una banca ipotecaria per la Carniola, idea che però non trovò mai terreno fertile. Al momento della costituzione della Ljubljanska kreditna banka nel 1900 Josip Gorup non fu più formalmente presente anche se in un certo senso la banca era nata grazie alla sua influenza indiretta; infatti ne fu cofondatore il figlio Kornelij, poi anche azionista e membro del consiglio d'amministrazione della banca.

Gorup cominciò a investire a Lubiana nel 1872. In quell'anno fu già tra gli azionisti della *Narodna tiskarna* [Tipografia nazionale] dove possedeva una quota del 40%. Fu pure azionista della *Kranjska stavbna družba* [Società immobiliare della Carniola] che si occupava dell'acquisizione e della mappatura di terreni, della ristrutturazione, della vendita e dell'affitto di stabili, di interventi di edilizia e del commercio di materiali da costruzione.

Per un breve periodo Gorup si occupò anche di politica. Nel 1888 su raccomandazione del sindaco di Lubiana Ivan Hribar si candidò alle elezioni per la Dieta della Carniola come deputato alla Curia cittadina per il Circondario di Postojna. Fu eletto ma già nel 1891 diede le dimissioni poiché riteneva che i suoi colleghi ignorassero del tutto le regole della buona amministrazione. Non si occupò mai più di politica.

In quei tempi le persone facoltose usavano investire negli immobili. Gorup aveva ereditato gran parte degli immobili dallo zio Janez Kalister. Particolarmente importanti furono i suoi terreni in via Tržaška di Lubiana, ereditati nel 1872 e dove dopo il terremoto del 1895 fece edificare eleganti palazzine a tre piani ancora oggi esistenti. Anche grazie a questa iniziativa nel 1898 una nuova via fu intitolata proprio a Josip Gorup. La decisione fu adottata unanimemente dal consiglio comunale di Lubiana durante una seduta nel 1898. Questa intitolazione fu mantenuta fino al 1982.

Nel campo dell'istruzione il Gorup istituì diverse fondazioni a favore degli studenti sloveni. In occasione del 40° anniversario del regno di Francesco Giuseppe nel 1888, Josip Gorup inviò al governo regionale della Carniola due lettere che istituivano le borse di studio per gli studenti delle scuole medie e superiori, tra l'altro anche per le studentesse della scuola superiore femminile di Lubiana. Con una lettera integrativa del 1910 il beneficio fu esteso anche alle studentesse del liceo femminile di Lubiana. Il Gorup contribuì finanziariamente anche alla costruzione dell'edificio del liceo femminile progettato dall'arch. Maks Fabiani e che prese il nome dall'associazione e dal convitto Mladika. Oggi vi ha la sua sede il Ministero degli esteri della Repubblica di Slovenia.

In occasione del 50° anniversario del regno dell'imperatore Francesco Giuseppe all'inizio del 1899, il Gorup versò un capitale di 30.000 fiorini per la retta degli studenti di nazionalità slovena delle accademie commerciali di Graz e Praga e della sezione commerciale dell'accademia navale di Trieste. Alcuni studenti decisero di continuare gli studi anche dopo il conseguimento del diploma all'accademia commerciale e, previa approvazione, poterono beneficiare di un'ulteriore borsa di studio.

Josip Gorup e i suoi eredi

Similmente a com'erano vari e numerosi gli affari di Josip Gorup, era grande e ampia anche la sua famiglia. Il Gorup si sposò due volte ed ebbe complessivamente quattordici figli. Con tutta probabilità conobbe la prima moglie Ana di Pergkofer (1842–

1881) di Stein presso Klagenfurt nel 1863, quando sovrintendeva presso l'impresa dello zio Kalister alla costruzione della linea ferroviaria Klagenfurt–Maribor. Dopo le nozze celebrate nel 1866 la coppia si stabilì a Trieste benché Ana ritornasse poi spesso dai suoi dove nacquero anche alcuni dei suoi figli. Più tardi, anche dopo la morte di Ana, la famiglia dei Gorup andava spesso a passare là le vacanze estive.

Gorup e Ana ebbero otto figli. Lei morì due anni dopo l'ultimo parto. Il marito addolorato le fece erigere a Fiume una tomba sontuosa. Due anni più tardi, nel 1883, Gorup si sposò di nuovo, con la lubianese Klavdija Keesbacher (1863–1941) da cui ebbe altri sei figli.

La secondogenita nata da questo matrimonio, Milena in Fiorese, scrisse le memorie della propria infanzia ed adolescenza in cui descrisse il padre come un "pater familias" severo e poco espansivo. I figli lo temevano anche se il patriarca, a prima vista restio ad ogni familiarità, si commuoveva ad ogni nascita fino al quattordicesimo figlio. Infatti, secondo la promessa nel Vecchio Testamento, i figli erano per lui un segno di una grazia speciale e benedizione di Dio.

Purtroppo i figli non andavano troppo d'accordo tra di loro. A quelli di primo letto non piacque la decisione del padre di sposarsi una seconda volta e i figli nati dal secondo matrimonio venivano considerati da loro come dei concorrenti per ottenere l'affetto del padre.

Dalle memorie di Milena redatte in tedesco emerge che il padre parlava con i figli sempre in sloveno poiché cita spesso le sue parole in questa lingua. I figli ebbero dapprima insegnanti private, di norma slovene, per cui lo sloveno fu la loro prima lingua d'insegnamento anche se entrambe le madri erano di origine austriaca ovvero tedesca. E se le sorellastre maggiori di Milena frequentarono le scuole di Lubiana, le più giovani andarono a scuola dalle suore dell'istituto Sacré Coeur di Graz. Quando Milena espresse ai genitori il desiderio di iscriversi al ginnasio per continuare poi gli studi in qualche istituto universitario il padre ne rimase scandalizzato: riteneva infatti che ciò non convenisse alle ragazze perché poi ci mancherebbe soltanto che si facessero tagliare i capelli e cominciassero a fumare. Questa reazione del padre potrebbe sembrare incomprensibile se consideriamo che aveva contribuito a creare a Lubiana l'istituto scolastico "Mladika" proprio per permettere alle ragazze slovene di ottenere un'istruzione migliore anche perché potessero aiutare i loro figli a resistere all'allora diffusa germanizzazione. Ma se paragoniamo il suo concetto di un'adeguata istruzione per le donne con quello di alcuni dei suoi contemporanei che si aspettavano dalle donne solo un'istruzione da casalinghe possiamo comunque definire le idee del Gorup come abbastanza progressiste.

Milena racconta pure di un fatto accaduto durante una gita a Millstatt in Carinzia dove i bambini si divertirono e scherzarono durante la visita ad un ossario. Ciò fece andare il padre su tutte le furie. Gorup stesso era stato infatti in gioventù, a 21 anni, ad un passo dalla morte dopo che aveva contratto il colera a Trieste. Allora scrisse una commovente lettera di addio alla madre a Slavina. Lo scosse profondamente anche la morte della prima moglie, vista la maestosità della tomba che decise di erigerle.

D'altra parte questo oculato uomo d'affari credeva talmente nel valore della famiglia da fidarsi ciecamente del primogenito Kornelij (1868–1952) che avrebbe dovuto prendersi cura dopo la moglie del padre dei fratelli e delle sorelle "come un buon padre di famiglia". Proprio per questa sua convinzione Josip Gorup alcuni anni dopo la morte della prima moglie Ana trasferì i suoi beni a Kornelij perché potesse amministrarli anche a beneficio dei fratelli e delle sorelle. Ma Kornelij già nel 1898 procedette alla vendita del possedimento di Steinhof ereditato dalla madre. Il padre era in realtà al corrente di questa sua intenzione; infatti già prima del Natale nel 1897 aveva acquistato una villa a Krumpendorf sul lago carinziano Wörthersee, utilizzato poi dalla famiglia come luogo di vacanze. Milena Gorup comunque ricorda che i figli erano fortemente dispiaciuti di non poter più andare allo Steinhof a cui erano tanto affezionati. Ricorda pure che Kornelij aveva pagato a tutti gli altri eredi della linea materna le loro quote di eredità in denaro, ma che gli importi erano inferiori al dovuto. Quando vollero adire le vie legali intervenne lo stesso padre Josip integrando le differenze contestate.

Nel 1908 Kornelij risulta proprietario ancora di alcuni immobili Pergkofer a Klagenfurt che però gradualmente mise in vendita. Milena racconta che si sarebbe avventurato anche in affari alquanto loschi e che alla fine anche il padre si sarebbe reso conto di essere stato pure lui vittima dei raggiri del figlio; ne sarebbe rimasto profondamente amareggiato sino ad ammalarsi e morire alla fine dell'aprile 1912.

Tra i parenti circolarono varie illazioni sul testamento di Josip Gorup: si diceva pure che Kornelij sarebbe stato diseredato dal padre e che il testamento sarebbe andato a fuoco in un incendio della casa. Sta di fatto che alla prima udienza testamentaria nel 1912 non fu presentato alcun testamento; perciò secondo la legge allora vigente furono considerati eredi tutti i figli e pure la vedova Klavdija. Va precisato che una delle figlie, Olga Gorup (1873–1898) in Brosch, morì già nel 1898 e quindi ereditò la sua quota di eredità il figlio minorenne Rolf, rappresentato legalmente dal padre Rudolf Bosch. Si dovette comunque fare prima un inventario del patrimonio e istituire un comitato di amministrazione. E' interessante che ne fecero parte gli altri fratelli e mariti delle figlie di Josip Gorup ma non Kornelij

che non vollero tra di loro. Milena scrive che Kornelij a causa dei suoi loschi affari avrebbe rischiato addirittura il carcere se non fosse scoppiata la prima guerra mondiale. A causa della guerra e della svalutazione del denaro nel dopoguerra andò in fumo anche il grosso patrimonio in denaro del Gorup.

Nel 1923 gli eredi conclusero un nuovo accordo da cui risulta evidente che Kornelij era finito in grosse difficoltà finanziarie. Per prima cosa egli vendette ai coeredi la sua quota delle proprietà immobiliari a Lubiana e i terreni tra Volosca ed Abbazia. Allo stesso tempo chiese loro un prestito di 50.000 lire per un periodo di tre anni impegnandosi, nel caso non avesse potuto restituirlo, a cedere la propria quota dei beni fiumani. Finì di pagare l'ipoteca nel 1928 ma poi vendette ai coeredi anche questa sua quota e gli restarono solo gli immobili di Trieste.

Dopo la seconda guerra mondiale nella proprietà di Fiumicello presso Cervignano che era ancora in loro possesso si incontrarono diverse famiglie degli eredi del Gorup. Decisero infine di vendere la proprietà e di spartirsi il ricavato. Tutto il patrimonio in territorio jugoslavo fu invece confiscato nel dopoguerra in base alla legge sulla nazionalizzazione. Gli eredi del Gorup stanno lottando ancora oggi per rientrare in possesso di questi beni o perlomeno per ottenere un indennizzo; in parte sono già riusciti a raggiungere il loro obiettivo.

Gli eredi di Josip Gorup vissero dopo la sua morte e dopo la prima guerra mondiale per la maggior parte in Austria e in Italia, alcuni anche in Jugoslavia. A Fiume rimasero due figli: Milan, a cui il padre comprò come regalo di nozze una villa, e Aleksander che abitò sino alla sua morte nella villa del padre. Qui trascorse al pianoterra la sua vecchiaia anche la figlia maggiore di Josip Gorup Marija (1871–1956) assieme al marito Felix Meynier.

Milan (nato nel 1870) morì già nel 1914, ma la moglie Amalija (nata pure Gorup) che era pure sua cugina di primo grado soggiornò spesso coi figli a Lubiana già durante la prima guerra mondiale. Qui frequentò la famiglia di Dragotin Hribar. La figlia Ksenija Gorup si sposò nel 1926 con Rado Hribar, più tardi erede dell'industria dolciaria a Šumi. Rado Hribar acquistò nel 1936 il castello di Strmol nella regione della Carniola Superiore. Durante la guerra fu giustiziato dai partigiani assieme alla moglie Ksenija. La figlia maggiore di Amalija, Eleonora, morì di tubercolosi, il figlio Jozi, promettente pittore, si sarebbe tolto la vita, mentre gli eventi bellici portarono via ad Amalija anche la figlia minore Ksenija. Amalija visse poi da sola al castello sino a quando non ne fu cacciata dalle nuove autorità. La casa di Milan Gorup a Fiume diventò invece la sede della Comunità degli sloveni di Fiume, lo "Slovenski dom".

Jožefina (Joza) Gorup (1874–1955) si sposò con Sigismund Kopajtić (Copaitich) Bakarski, Ana Gorup (1876–1960) con il barone Franc Ludvik Preuschen. Joza visse da ultimo presso la sorella Ana ad Aigen presso Salisburgo. Quest'ultima non ebbe figli cosicché ne furono eredi i suoi nipoti René Meynier ed Aleksander Kopajtić.

Tragica fu anche la vita del figlio di Gorup Vladimir (1877–1929). Si era sposato con Zora Crnadak, figlia del banchiere Milivoj Crnadak di Zagabria. Nel 1912 gli nacque a Vienna una figlia, Zorica. Vladimir comperò, non si sa quando e come, il castello Jelše a Šmarje pri Jelšah presso Celje. Verso la fine della prima guerra mondiale offrì rifugio a Zagabria a un emigrante russo, il conte Dunin Rajevski, un tempo cerimoniere dello Zar. Zora, la moglie di Vladimir se ne innamorò pazzamente, abbandonò il marito e la figlioletta scappando con il conte ad Antibes sulla Costa Azzurra francese. Successivamente Vladimir incappò in difficoltà finanziarie e si tolse la vita il 18 dicembre 1929 durante una partita di caccia nei pressi del castello Jelše.

La figlia di Vladimir, Zorica (1912–2000), visse presso i nonni a Zagabria, frequentò le scuole in Inghilterra e a Vienna dove conobbe l'austriaco Johann Windisch. Poiché il nonno era fortemente contrario alla loro intenzione di sposarsi il Windisch cambiò il nome in John Whycombe e Zorica lo seguì a Cipro, dove ebbero due figli agli inizi della seconda guerra mondiale. Quando gli inglesi scoprirono l'origine austriaca di John Whycombe lo internarono in Uganda. Zorica rimase da sola con i bambini a Cipro in gravi ristrettezze economiche e a guerra finita partì subito per Trieste per rivendicare la sua quota di eredità paterna che riuscì in buona misura ad ottenere. Le furono assegnati due appartamenti a Trieste e una quota della proprietà di Fiumicello e poté quindi comprarsi una casa a Londra. Prima di morire, nel 2000, ottenne la restituzione di tre appartamenti nelle case Gorup di Lubiana a suo tempo nazionalizzate. Il figlio Alfred Whycombe Gorup e i due nipoti di Zagabria del Gorup ambiscono ora ad ottenere l'indennizzo anche per i beni nazionalizzati di Fiume e per la grande area di Volosca dove nel dopoguerra furono edificate delle ville.

Bogomil (1879–1957), l'ultimo dei figli di primo letto di Josip Gorup avrebbe ereditato dei disturbi mentali probabilmente per linea materna dove c'erano stati in precedenza dei casi simili, inoltre da bambino si ammalò di tifo diventando "mentalmente minorato". Ciononostante si sposò con Anita Mathian di Lubiana. Vissero per un po' di tempo in via Gorup 4. Dopo la guerra si trasferirono anche loro a Fiumicello. A partire dal 1949 Bogomil visse perlopiù in un sanatorio nei pressi di Graz; morì nel 1957 ed è sepolto a Fiumicello.

Vera Gorup (1884–1956), la maggiore dei figli di secondo letto, si sposò dapprima con il medico viennese Heinrich Ludwig, poi, dopo il divorzio, con il barone di Zagabria Vladimir Turković ed ebbe con lui due figlie. Anche lei visse per un periodo a Fiumicello, morì ad Ischia nel 1956.

Milena Gorup (1885–1974) si sposò con il tenente di marina Raffaele Fiorese che divenne poi ammiraglio della Marina militare italiana. Al tempo dell'occupazione italiana dell'Albania (1939–1943) il Fiorese sarebbe stato nominato viceré d'Albania. Non ebbero figli. Milena morì a Roma nel 1974.

Aleksander Gorup (1886–1949), unico figlio maschio avuto dal Gorup da Klavdija Keesbacher, si laureò in giurisprudenza a Vienna. Visse da scapolo perlopiù nella villa di famiglia dei Gorup a Fiume. Amministrò quel che era rimasto degli immobili dei Gorup a Fiume e Lubiana. Da un documento dei tempi del fascismo risulta che a Fiume era considerato come uno slavofilo ma non pericoloso per l'Italia. Morì a Fiume nel 1949.

Zora Gorup (1887–1931) si sposò con Herbert Luckmann di Lubiana. Nel 1914 Luckmann acquistò a Lubiana una casa e vi si trasferì con la famiglia dopo la prima guerra mondiale, rientrato dal servizio all'estero. Questa famiglia fu colpita nell'agosto del 1931 da un'altra tragedia. Durante una battuta di caccia nei pressi di Lubiana, Zora, per troppa stanchezza, si sarebbe appoggiata ad un fucile carico da cui partì un colpo. Sul luogo c'è ancora oggi una lapide a ricordo della disgrazia. Poco prima della fine della seconda guerra mondiale Herbert Luckmann scappò a Fiumicello, dove lo raggiunse anche il figlio Mario con la sua moglie Emy Pollak, mentre la figlia Inge era giá sposata in Austria. A Fiumicello si incontravano anche gli altri eredi. Con la loro quota di eredità i due poterono poi vivere dignitosamente in Austria.

Natalija Gorup (1889–1967) si sposò nel 1913 a Vienna con il barone Otto Aichelburg. Durante la prima guerra mondiale l'Aichelburg fu sempre al fronte. Ciò fu probabilmente una delle cause che portarono alla loro separazione nel 1919, ma Natalija conservò il cognome Aichelburg. Il suo secondo marito Richard Palm era pure già separato. Nel 1920 ebbero una figlia, Rosemarie Palm, ma Natalija non restò a lungo nemmeno con il nuovo marito. Dopo la seconda guerra mondiale se ne andò anche lei a Fiumicello. Poi Visse a Merano dove morì nel 1967.

Pure l'ultimogenita del Gorup Štefanija (1890–1980) si sposò nel 1913, a Fiume, con il barone Zdenko Turković. Ebbero una figlia, Ksenija Turković che oggi vive a Zagabria. Poco tempo dopo la sua nascita, Štefanija ed il marito si separarono e nel 1920 Štefanija convolò a seconde nozze con il cugino del primo marito, il barone Davorin Turković. Da questo matrimonio nacquero i figli Petar (1921–1996) e Nikola Turković (1923).

La dinastia di Josip Gorup si estinse nella linea maschile con il nipote Kornelij jr., figlio di Kornelij sen. e morto nel 1971, gli eredi della linea femminile sono invece ancora in vita e vivono soprattutto in Italia, Austria e Regno Unito ed anche in Croazia.

Il pittore Jozi Gorup

Uno dei più noti discendenti di Josip Gorup fu il nipote Josip (Jozi) (1898–1926), figlio del figlio Milan. Aveva un vero talento artistico e nonostante non avesse vissuto molto lasciò ai posteri numerosi dipinti raffiguranti soprattutto scene di caccia. Era nato nel 1898 a Fiume, studiò pittura a Praga, prima presso la scuola privata del pittore e disegnatore di paesaggi ceco Ferdinand Engelmüller, poi si iscrisse all'Accademia. Continuò gli studi a Berlino, poi ritornò in Slovenia e lavorò soprattutto a Lubiana. Ebbe vasta eco soprattutto la sua mostra allestita assieme al collega Božidar Jakac nel maggio del 1926 nel Padiglione di Rihard Jakopič a Lubiana.

Josip Gorup si dedicò dapprima ai paesaggi e poi alla raffigurazione di animali. Ci offrono un chiaro quadro della sua arte le rappresentazioni di animali nel loro habitat naturale per la rivista Lovec [Il cacciatore] a partire dal 1920; esse travalicano le esigenze della mera illustrazione vignettistica di allora. Ancora oggi la copertina della rivista Lovec riporta l'illustrazione di un cacciatore in agguato, opera di Jozi Gorup.

Jozi Gorup morì nell'ottobre del 1926 all'età di soli 28 anni. Alcuni collegano la sua morte prematura all'more non corrisposto amore per la baronessa Carmen Codelli. Infatti fu proprio il giorno delle nozze della fanciulla con il conte Robert Barbo-Waxenstein che Jozi, amante delle montagne, scomparve per sempre tra le pareti del monte Triglav. I suoi resti furono rinvenuti solamente durante la seconda guerra mondiale dai soldati tedeschi.

Gran parte delle opere di Jozi Gorup sono state conservate dalla madre Amalija Gorup e dalla sorella Ksenija Hribar. Nel 1939 fecero portare tutto questo patrimonio artistico al castello di Strmol nella Carniola Superiore. Oggi si trovano nel castello 30 opere del Gorup, tra cui prevalgono le rappresentazioni di animali nella tecnica dell'acquarello e della tempera.

Josip Gorup diventa nobile

Oltre a citare i numerosi meriti di Josip Gorup non possiamo ignorare il suo passaggio alla nobiltà che se lo guadagnò con le sue attività e le sue ricchezze. A Gorup fu conferito il titolo di cavaliere il 20 giugno 1903. Coloro che lo conobbero concordano sul fatto che personalmente non dimostrò una particolare ambizione ad avere quel titolo poiché sarebbe stato "estremamente schivo" e di idee "piut-

tosto democratiche". Avrebbe quindi ceduto soprattutto all'insistenza dei figli e della seconda moglie Klavdija Keesbacher la cui famiglia nonostante le sue origini borghesi (o proprio per questo) sarebbe stata "molto interessata a titoli simili". Pare comunque che nemmeno Gorup fosse del tutto immune al fascino dei titoli nobiliari. La sua prima moglie Ana von Perghofer era una nobile ed è comunque eloquente il fatto che il borghese Gorup avesse saltato il primo grado della nobiltà con il relativo prefisso "von" per passare subito al secondo grado della nobiltà, il cavalierato.

Se da un lato Josip Gorup volle ottenere un titolo nobiliare soprattutto per garantire ai suoi discendenti una posizione più elitaria nella società, dall'altro in queste vicende si poterono riscontrare anche numerosi opportunisti la cui ambizione era quella di arricchirsi con i soldi del Gorup. Ivan Hribar, sindaco di Lubiana, ammette nelle sue memorie che nel 1898 in occasione del 50° anniversario del regno di Francesco Giuseppe egli stesso era disponibile a esercitare pressioni per il titolo nobiliare del Gorup per una contropartita di 200.000 fiorini che avrebbe impiegato per "gli interessi nazionali degli sloveni" e per le esigenze della città di Lubiana. Del titolo parlò con il figlio maggiore del Gorup Kornelij poiché riteneva che Josip fosse troppo modesto per rivolgersi direttamente a lui. Ma quell'anno i progetti del Hribar non andarono a buon fine dal momento che Gorup ottenne "solo" l'Ordine di Francesco Giuseppe che non implicava il diritto al titolo nobiliare, a differenza dell'Ordine di Leopoldo o dell'Ordine della Corona Ferrea. Hribar protestò presso il presidente della Contea della Carniola ma non riuscì ad ottenere niente e così decise di lasciar perdere. Scese allora in campo il Ministero degli Interni che offrì al Gorup un titolo nobiliare ereditario in cambio di una somma piuttosto consistente. Gorup accettò la proposta e nel giugno del 1903 diventò cavaliere. Nel diploma rilasciatogli successivamente (e che oggi sembra essere smarrito) questo suo contributo finanziario non è menzionato; il suo cavalierato viene motivato con i suoi noti meriti nei confronti dello Stato e dell'Imperatore.

L'imperatore Francesco Giuseppe decise di conferire il titolo nobiliare a Josip Gorup il 20 giugno 1903; il relativo diploma venne rilasciato il 13 settembre. Dapprima Gorup poté fregiarsi del solo titolo di cavaliere, ma il 31 agosto di quell'anno egli indirizzò al Ministero degli Interni, competente in merito, una richiesta per poter usare oltre al titolo di cavaliere anche la particella nobiliare "von" abbinata al predicato derivante dal nome del suo paese di origine, Slavina. Egli stesso propose tre varianti "Slavinski", "Slavinjski" e "Slavinsky". Una prima risposta, negativa, gli giunse già dopo una settimana, l'8 settembre. Nella motivazione veniva spiegato che i predicati proposti erano troppo simili al cognome dei nobili polacchi Slawiński, inseriti nelle matrici nobiliari della Galizia nel 1784. Pertanto gli fu proposto di cercarsi un altro predicato. Ma già dopo due giorni, il 10 settembre, fu emesso un nuovo parere che dichiarava accettabile le seconda delle proposte ovvero Slavinjski, perché ritenuto simile allo Slawiński polacco solo nella pronuncia ma non nella grafia. Da quel momento il nome del Gorup per esteso fu Jožef cav. Gorup Slavinjski (Josef Ritter Gorup von Slavinjski).

Il titolo nobiliare ed il relativo predicato erano ereditari, pertanto se ne poterono fregiare tutti i suoi legittimi eredi maschi, le figlie nubili nonché i nipoti e le nipoti che portavano il suo cognome (nel 1903 i suoi nipoti erano i quattro figli dei suoi due figli maggiori, Kornelij e Milan). Il predicato nobiliare del Gorup era praticamente la forma aggettivale del toponimo del suo paese natale nella sola forma maschile – Slavinjski – e questa forma valeva anche per i membri femminili della famiglia. Così ad esempio la moglie del Gorup si chiamava formalmente Claudia Gorup pl. Slavinjski (Gorup von Slavinjski; il titolo di cavalierato non ha infatti l'equivalente femminile), il che suona in modo abbastanza strano ed insolito in sloveno. Per questo motivo le donne della famiglia Gorup, che era prevalentemente a favore della slovenità, venivano spesso menzionate con la forma femminile del predicato, quindi Slavinjska, e ciò soprattutto negli ambienti e nei testi sloveni. Anche oggi il predicato nobiliare dei Gorup nei testi sloveni viene declinato, ma in realtà dovrebbe rimanere sempre nella stessa forma ed essere quindi sempre Slavinjski.

Oltre al titolo nobiliare Gorup ricevette anche uno stemma nobiliare. Il blasone ufficiale dello stemma del Gorup recitava: scudo argenteo-blu, troncato da una linea attraversata da 14 linee traversali; sopra, sullo sfondo d'argento, la metà superiore di un'aquila con le ali spiegate, il becco rosso e la lingua sporgente, sotto, sullo sfondo blu, una ripida roccia d'argento con tre vette e una caverna nera davanti alla quale su di un prato verde procede un drago verde con la testa rivolta all'indietro; sopra lo scudo, due elmi con corona con manto blu-argento e rosso-oro; dalla corona a destra emerge un'aquila uguale a quella della parte superiore dello scudo; dalla corona sinistra emerge verso destra un unicorno d'oro.

Nei documenti di cui disponiamo non è spiegata la simbologia dei singoli elementi araldici di questo stemma. Qualche informazione in più si potrebbe reperire nel diploma di Gorup che però sembra andato smarrito. Alcuni studiosi che si sono occupati della vita del Gorup fanno riferimento alle tradizioni familiari dei discendenti del Gorup e ritengono che lo stemma simboleggia la forte identità nazionale slovena del Gorup e l'unità della sua famiglia. L'aquila blu simboleggerebbe così la Carniola, regione

d'origine del Gorup, la roccia a tre punte il Triglav come simbolo della slovenità, la caverna con il drago il Carso dove si trova il paese di Slavina, i quattordici campi nella linea traversale dello scudo invece coincidono con il numero dei figli del Gorup. Si tratta comunque di mere supposizioni che però potrebbero anche rivelarsi fondate; il Gorup aveva infatti una forte identità slovena, inoltre dovette allegare egli stesso alla richiesta per il titolo nobiliare una proposta di massima per il suo futuro stemma. Per quanto riguarda la parte inferiore dello scudo – quindi la roccia e il drago – le supposizioni summenzionate molto probabilmente non sono corrette. Questa parte dello stemma proposto è infatti uguale a quello della sua prima moglie Ana von Perghofer. La roccia ovvero il monte (ted. Berg) sembra infatti essere un gioco di parole riferito al cognome Perghofer (Berghofer), il drago invece sembra simboleggiare la città di Klagenfurt. Nello stemma del Gorup pertanto non va ricercato il Carso, bensì la Carinzia ovvero i simboli della città di Klagenfurt.

Gorup probabilmente utilizzò una parte dello stemma dei Perghofer in ricordo del suo primo e felice matrimonio e perché volle dare alla sua nuova condizione di nobile un tocco di antichità; i Perghofer erano infatti diventati nobili già prima della fine del Sacro Romano Impero e si consideravano quindi come parte della nobiltà del Reich (Reichsadel) che era più apprezzata rispetto alla più recente nobiltà austriaca.

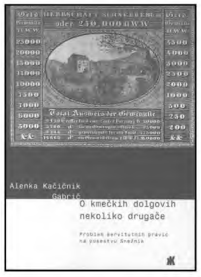
Il ramo maschile dei nobili Gorup von Savinjski si estinse nel 1971, il loro stemma di cavalierato pertanto non viene più utilizzato da nessuno. Possiamo tuttavia trovarlo raffigurato soprattutto sugli edifici la cui storia è legata ai membri della famiglia Gorup. Nel castello di Strmol nella Carniola Superiore, un tempo dimora della nipote Ksenija, è appeso sulla parete sopra il caminetto dell'atrio al primo piano uno scudo ligneo con lo stemma di Josip Gorup, sostenuto da due angeli dorati. Nella grande casa di abitazione a Trieste al civico 3 in via Coroneo di cui fu proprietario il primogenito Kornelij si trova ancora uno stemma del Gorup in rilievo e dipinto, mentre una variante dello stemma in bianco e nero (ovvero grigio) è scolpita nell'angolo superiore di una lapide commemorativa con la scritta "CASA de GORUP 1903–1995", murata nell'atrio dello stesso edificio.

Con l'ultimo dei discendenti maschi si estinse anche il cognome Gorup, anche se viene utilizzato a tutt'oggi dal pronipote di Josip Gorup, il nipote di suo figlio Vladimir, Alfred Whycombe Gorup.

Anja Dular: ŽIVETI OD KNJIG. ZGODOVINA KNJIGOTR[TVA NA KRANJSKEM DO ZAČETKA 19. STOLETJA. Knjižnica Kronike, zv. 7. Ljubljana 2002. 255 strani. ISBN 961-90803-5-1 (16,26 EUR)

Knjige so že od nekdaj nepogrešljive spremljevalke človeka, saj so v zgodovini odigrale pomembno vlogo pri širjenju znanja in duha. Z vsebino knjig se intenzivno ukvarja literarna zgodovina, manj pa so raziskana vprašanja, kakšne so bile možnosti za izdajo in nabavo knjig na naših tleh pred stoletji, kako so se knjige širile in kakšna literatura se je v določenem obdobju pojavljala na nekem območju. Avtorica se zato kot odlična poznavalka zgodovine knjig in knjigotrštva v svojem delu na zanimiv način loti prav teh vprašanj. Osvetli nam zgodovino knjigotrštva od antike do 19. stoletja ter nam tako predstavi prav to doslej slabše poznano področje kulturne dejavnosti.

Alenka Kačičnik Gabrič: O KMEČKIH DOLGOVIH NEKOLIKO DRUGAČE: PROBLEM SERVITUTNIH PRAVIC NA POSESTVU SNEŽNIK. Knjižnica Kronike, zv. 8. Ljubljana 2004. 205 strani. ISBN 961-90803-8-6 (6,26 EUR)

Problem servitutnih oz. služnostnih pravic je bil v slovenskem zgodovinopisju do sedaj relativno neraziskan. Pravica kmetov oz. podložniki do izkoriščanja graščinskih gozdov ali neobdelanega zemljišča je vodila v nenehne spore med njimi in zemljiškim gospostvom. Avtorica je omenjeni problem raziskala na primeru posestva Snežnik in pokazala, kako so bili pri regulaciji servitutnih pravic v 18. in v prvi polovici 19. stoletja neuspešni takratni snežniški gospodje, grofje Lichtenbergi, in kako so se po letu 1853 tega lotili novi gospodarji, knezi Schönburg-Waldenburgi. Avtorica prinaša tudi vrsto novih spoznanj glede odnosov med podložniki in zemljiškimi gospodi, od katerih so marsikatera v nasprotju z do sedaj uveljavljenim mnenjem v zgodovinopisju.

Tanja Žigon: NEMŠKI ČASNIK ZA SLOVENSKE INTERESE – TRIGLAV (1865–1870) Knjižnica Kronike, zv. 9. Ljubljana 2004. 343 strani. ISBN 961-90803-9-4 (8,35 EUR)

Leta 1865 je začel v Ljubljani izhajati politični časopis Triglav, katerega temeljno vodilo je bilo, da na Kranjskem živečim Nemcem predstavi slovenske interese, spregovori o preteklosti, kulturi in umetnosti ter na tak način zagotovi sožitje med Nemci in Slovenci. Časnik izhajal v nemškem jeziku, kar je sprožalo ostre polemike med slovenskimi intelektualci. Finančna stiska in pomanjkanje sodelavcev sta posledično prinesla ukinitev časnika že leta 1870. Avtorica na zanimiv način predstavi dogodke in polemike, ki so spremljali izhajanje *Triglava*, posebno pozornost pa posveti uredniški politiki, urednikom lista ter njegovemu programu in vsebini. Knjigo poleg znanja in ustvarjalnosti odlikuje tudi nazoren, sočen in slikovit jezik.

Pavle Čelik: OROŽNIŠTVO NA KRANJSKEM (1850–1918), Knjižnica Kronike, zv. 10. Ljubljana 2005. 462 strani, ISBN 961-91431-3-2 (16,27 EUR)

Knjiga Pavleta Čelika na zanimiv in privlačen način predstavi zgodovino orožništva na Kranjskem od njegovih začetkov do ukinitve oz. preoblikovanja v varnostne organe Kraljevine SHS. Z izjemno natančnostjo in pronicljivostjo razgrne duha takratnega časa, ki je narekoval ustanovitev varnostnih organov; posveti se nalogam orožnikov (ki v bistvu niso dosti drugačne od nalog današnjih policistov); predstavi teoretična načela orožništva in jih prestavi v prakso, pri tem pa se ne omeji zgolj na deželo Kranjsko, temveč zajame širši slovenski prostor oz. prostor celotne habsburške monarhije kot nekdanje skupne države. Ta pristop je zlasti aktualen tudi v današnjem času, ko Srednja Evropa v mnogih pogledih znova kaže tendence združevanja. Posebej zanimivi so Čelikovi prikazi spopadanja orožnikov z naraščajočimi nacionalnimi problemi in njihove izkušnje s tehničnimi novostmi, kot so avto, kolo ali pisalni stroj. Knjiga Pavleta Čelika nas seznanja z zgodovino organa, brez katerega ne more obstajati nobena država.

Angelika Hribar: RODBINSKA KRONIKA DRAGOTINA HRIBARJA IN EVGENIJE ŠUMI, Knjižnica Kronike, zv. 11. Ljubljana 2008. 316 strani, ISBN 978-961-91431-8-6 (20 EUR)

11. knjiga iz zbirke Knjižnica Kronike je tokrat izšla v sodelovanju s Celjsko Mohorjevo družbo. Knjiga Angelike Hribar predstavlja družino Dragotina Hribarja, podjetnika, gospodarstvenika, zavzetega narodnjaka in navdušenega privrženca tehničnih novosti ter njegove žene Evgenije Šumi, ki je po materi podedovala znano tovarno kanditov im slaščičarskih izdelkov Šumi v Ljubljani. Avtorica na lepo berljiv in prepričljivo dokumentiran način poda oris zgodovine dveh družin, ki sta se s poroko medsebojno zvezali in postali v Ljubljani ustanoviteljici dveh pionirskih in vse do danes znamenitih ljubljanskih podjetij: tovarn Pletenina in Šumi. V skoraj stoletje dolgem časovnem razponu, od sredine 19. stoletja do konca druge svetovne vojne, se bralec seznani z gospodarskim vzponom družine, poleg tega pa tudi z notranjimi odnosi med družinskimi člani, med zaposlenimi in lastniki, odnosom lastnikov do dela in upravljanja ter njihovimi ambicijami in načrti. Knjigo, ki je bogato opremljena s slikovnim gradivom, dopolnjuje tudi študija dr. Eve Holz o meščanstvu na Kranjskem v drugi polovici 19. stoletja in v času med obema vojnama.

Tanja Žigon: ZGODOVINSKI SPOMIN KRANJSKE. ŽIVLJENJE IN DELO PETRA PAVLA PL. RADICSA (1836–1912), Knjižnica Kronike, zv. 12. Ljubljana 2009. 469 strani, ISBN 978-961-6777-03-2 (20 EUR)

Kot 12. zvezek v zbirki Knjižnica Kronike je izšlo delo dr. Tanje Žigon z naslovom »Zgodovinski spomin Kranjske. Življenje in delo Petra Pavla pl. Radicsa (1836–1912)«. Čeprav Radicsevo življenje tudi do sedaj ni bilo popolna neznanka, je Tanja Žigon prva, ki se je sistematično lotila življenja in dela tega znamenitega in žal nekoliko pozabljenega kranjskega polihistorja iz druge polovice 19. stoletja, pisca znamenitih monografij o Janezu Vajkardu Valvasorju in Herbardu Turjaškem. Prikaže nam njegovo razburkano in nekoliko samosvojo mladost, neusahljivo publicistično in raziskovalno energijo ter razpetost med dvema kulturama – nemško in slovensko – ki je tudi sicer močno obremenjevala južne habsburške dežele v tistem času. Poleg Radicsa je avtorica posebej osvetlila tudi delo njegove žene Hedwig Kaltenbrunner, ki je sicer vseskozi ostajala v moževi senci, čeprav je bila tudi sama aktivna publicistka in kulturna delavka. A ne samo to, med drugim je v Ljubljani ustanovila *javno izposojevalno knjižnico* in organizirala javno kuhinjo. Hedwig Radics-Kaltenbrunner je tako še enkrat potrdila staro resnico, da za vsakim uspešnim moškim stoji uspešna ženska. Tanja Žigon je svojo monografijo napisala v berljivem in razumljivem slogu, ki bralca pritegne, in jo obogatila s fotografijami, katerih večji del še ni bil objavljen.

KRONIKA

časopis za slovensko krajevno zgodovino

NAROČILNICA

☐ želim postati naročnik *Kronike, časopisa za slovensko krajevno zgodovino* z letom_____naprej

☐ Naročam _____ izvod(ov) *Kronike* letnik/številka_____

Cena:

Letna naročnina :
za posameznike 20 EUR
za upokojence 15 EUR
za študente 10 EUR
za ustanove 26 EUR
cena posamezne številke v prosti prodaji je 9,20 EUR

letniki do 2000 posamezna številka: 2 EUR
komplet z vključno letnikom 2006: 30 EUR
"grajski" komplet: 20,82 EUR

Naročam _____ izvod(ov) knjige

☐ Anja Dular: *Živeti od knjig. Zgodovina knjigotrštva na Kranjskem do začetka 19. stoletja*
☐ Alenka Kačičnik Gabrič: *O kmečkih dolgovih nekoliko drugače. Problem servitutnih pravic na posestvu Snežnik*
☐ Tanja Žigon: *Nemški časnik za slovenske interese – Triglav (1865–1870)*
☐ Pavle Čelik: *Orožništvo na Kranjskem (1850–1918)*
☐ Tanja Žigon: *Zgodovinski spomin Kranjske. Življenje in delo Petra Pavla pl. Radicsa (1836–1912)*

Ime in priimek / Ustanova: _____

Naslov: _____

Davčna številka (velja za ustanove): _____

Pošta: _____

Telefon / e-pošta: _____

Datum: _____

Podpis: _____

Naročilnico lahko pošljete na naslov ali fax:
Barbara Šterbenc Svetina
Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU
Novi trg 2, p.p. 306
1000 LJUBLJANA

fax: ++386 1 4257 801
Naročite jo lahko tudi na: barbara.svetina@zrc-sazu.si

Navodila avtorjem

* **Kronika** – časopis za slovensko krajevno zgodovino – je osrednja slovenska revija za lokalno zgodovino. Izdaja jo Zveza zgodovinskih društev Slovenije.

* **Prispevki**, ki jih objavlja Kronika, so v slovenskem jeziku. Njihov obseg je praviloma ena avtorska pola in pol, to je do 24 strani običajnega tipkopisa. Članek naj bo lektoriran. Avtorji morajo poslati:
članek – vsebinska razčlenitev naj bo pregledna in logična;
podatke o avtorju – ime in priimek, akademski naslov, poklic in delovno mesto, ustanovo, kjer je zaposlen, in njen naslov, naslov elektronske pošte in telefonsko številko, kjer je avtor dosegljiv;
povzetek – predstavi naj glavne rezultate prispevka in naj, razen v izjemnih primerih, ne presega ene strani (30 vrstic);
izvleček – kratek opis prispevka (do 10 vrstic);
ključne besede;
spisek uporabljenih virov in literature;
priloge – slikovno gradivo, kopije dokumentov, zemljevidov ipd. Fotografije naj bodo označene z legendo. Na iztisu članka označite. kje naj bi bila posamezna priloga objavljena.

* **Opombe** – morajo biti pisane enotno. Avtorji naj uporabljajo opombe pod črto (footnote) in ne opombe med tekstom (v oklepaju) ali na koncu (endnote). V opombah uporabljamo krajše navedbe, ki morajo biti skupaj s kraticami razložene v poglavju viri in literatura. Pri arhivskih virih uporabljamo uveljavljene kratice za arhiv, nato navedemo kratico fonda ali zbirke, signaturo oziroma številko fascikla ali škatle in številko arhivske enote ali ime dokumenta. Pri literaturi navedemo priimek avtorja, smiselno skrajšani naslov (ne letnice izdaje) in številke strani.

* Poglavje **Viri in literatura** – v njem morajo biti sistematično navedeni vsi viri in vsa literatura, ki smo jo navedli v opombah. Ločeno navedemo arhivske vire, literaturo, po potrebi tudi časopise, ustne izjave ipd. V teh sklopih je treba gradivo navajati po abecednem vrstnem redu. Najprej navedemo skrajšano navedbo, ki smo jo uporabljali v opombah, in nato celotno navedbo vira ali literature.
Arhivski viri – navedemo: arhiv, ime fonda ali zbirke, po potrebi še številke fasciklov ali škatel.
Primer: AS 231 – Arhiv Republike Slovenije, Fond Ministrstvo za prosveto Ljudske republike Slovenije, 1945–1951 (po potrebi še številke škatel). V opombi zadostuje, če navedemo: AS 231, š. (številka škatle), (številka ali ime dokumenta).
Primer: ZAP, MOP (kot navajamo v opombah) – Zgodovinski arhiv Ptuj, Fond Mestna občina Ptuj (po potrebi še številke škatel ali fasciklov). V opombi zadostuje, če navedemo: ZAP, MOP, š. (številka škatle), (številka ali ime dokumenta).
Literatura – monografije – navedemo: priimek in ime avtorja: *naslov (in podnaslov) dela (v ležečem tisku)*. Kraj: založba in leto izida.
Primer: Gestrin, Ferdo: *Slovenske dežele in zgodnji kapitalizem*. Ljubljana : Slovenska matica, 1991.
Literatura – članki – navedemo: priimek in ime avtorja, naslov članka. *Naslov periodike ali zbornika (v ležečem tisku)*, za periodiko še letnik, leto, številko in strani, za zbornik (ime urednika), kraj in leto izida in strani.
Primer za periodiko: Slana, Lidija: Iz zgodovine gradu in gospostva Snežnik na Notranjskem. *Kronika*, 48, 2000, št. 1–2, str. 20–41.
Primer za zbornik: Melik, Vasilij: Ideja Zedinjene Slovenije 1848–1991. *Slovenija 1848–1998 : iskanje lastne poti* (ur. Stane Granda in Barbara Šatej). Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1998, str. 15–20.

* Prispevke naj avtorji pošljejo na sedež uredništva Kronike (Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana) ali odgovornemu uredniku Kronike (Miha Preinfalk, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Novi trg 2, p.p. 306, 1000 Ljubljana). Prispevke lahko pošljete tudi po elektronski pošti na naslova odgovornega urednika (mpreinfalk@zrc-sazu.si)
ali tehnične urednice Barbare Šterbenc Svetina (barbara.svetina@zrc-sazu.si).

* Članki naj bodo napisani v običajnih računalniških programih. Na poslanem gradivu naj bodo upoštevane zgoraj navedene zahteve. Ime besedila (file) naj bo ime avtorja članka. Priporoča se oddaja slikovnega gradiva v obliki fotografij, diasov ali podobno, če pa je skenirano, mora imeti ločljivost najmanj 300 dpi. Biti mora v približni velikosti objave v reviji ter shranjeno v tif formatu brez kompresije.

* Za prevode povzetkov in izvlečkov v tuje jezike (v nemščino in angleščino) poskrbi uredništvo revije. Slikovno gradivo vrnemo po izidu prispevka.

* Za trditve in za znanstveno korektnost odgovarjajo avtorji člankov. Prispevki so strokovno recenzirani, recenzentski postopek je anonimen.

Uredništvo Kronike

JAK | JAVNA AGENCIJA ZA KNJIGO REPUBLIKE SLOVENIJE
SLOVENIAN BOOK AGENCY

Slovenski inštitut

NLB
NLB d.d.
Filiale di Trieste – Podružnica Trst
»Vaša banka v Italiji za poslovanje s Slovenijo in jugovzhodno Evropo«

OBČINA
POSTOJNA

TURIZEM KRAS
DESTINACIJSKI MANAGEMENT